

GOVERNMENT OF INDIA

DEPARTMENT OF ARCHAEOLOGY

**CENTRAL ARCHAEOLOGICAL
LIBRARY**

CALL NO. Sa.35 / B.V. / Cha

D.G.A. 79.

154/
Rs 10/-

DVĀRAKĀ-PATTALA

BY

BINABĀYĪ

AND

GAṄGĀ-VĀKYĀVALĪ

BY

VIŚVĀSADEVĪ

CP I

THE CONTRIBUTION OF WOMEN TO SANSKRIT LITERATURE

Vols. III and IV

(Pauranic Ritual and Smṛti: Authoresses
Bīnabāyī and Viśvāsadevī.)

Vol. III:

DVĀRAKĀ-PATTALA

BY

BINABĀYI

AND

Vol. IV:

GAṄGĀ-VĀKYĀVALĪ

BY

VISVĀSADEVI

*Critically edited for the first time with English Introduction,
English Translation of some selected portions of the
Dvāra-kā-pattala, Notes, Appendices, etc.*

BY

JATINDRA BIMAL CHAUDHURI, PH.D. (LONDON).

*Professor of Sanskrit, City College, and Lecturer, Calcutta University;
formerly Lecturer at the School of Oriental Studies, London
University; author of A Catalogue of Sanskrit and Prakrit
Books at the India Office Library (London), The
Position of Women in the Vedic Ritual, Sanskrit
Poetesses, etc.; editor of the Series Samśṛta-
Dūta-kāvya-saṃgraha; etc.*

FOREWORD BY

DR. C. C. THORBLADEN, M.A., D.LITT.,
*formerly Dean of the School of Oriental Studies,
London University.*

CALCUTTA

1940.

MEHAR CHAND LACHHMAN DAS

SANSKRIT AND HINDI BOOK-SELLERS

10, B. B. ROAD, CALCUTTA

13372

8421

Sa3S

B.V./cha

Ref Sa8P
B.V./cha

891.2032
F a 812
cha

Published by the Author

CENTRAL ANTHROPOLOGICAL
LIBRARY, W. DELHI.

Acc. No. 8421
Date. 6-3-59
Call No. 5235
B.V. / Cha

All rights reserved by the author.

Available from the Author,
3, Federation Street, Calcutta.

Price: Indian, Rs. 10/-

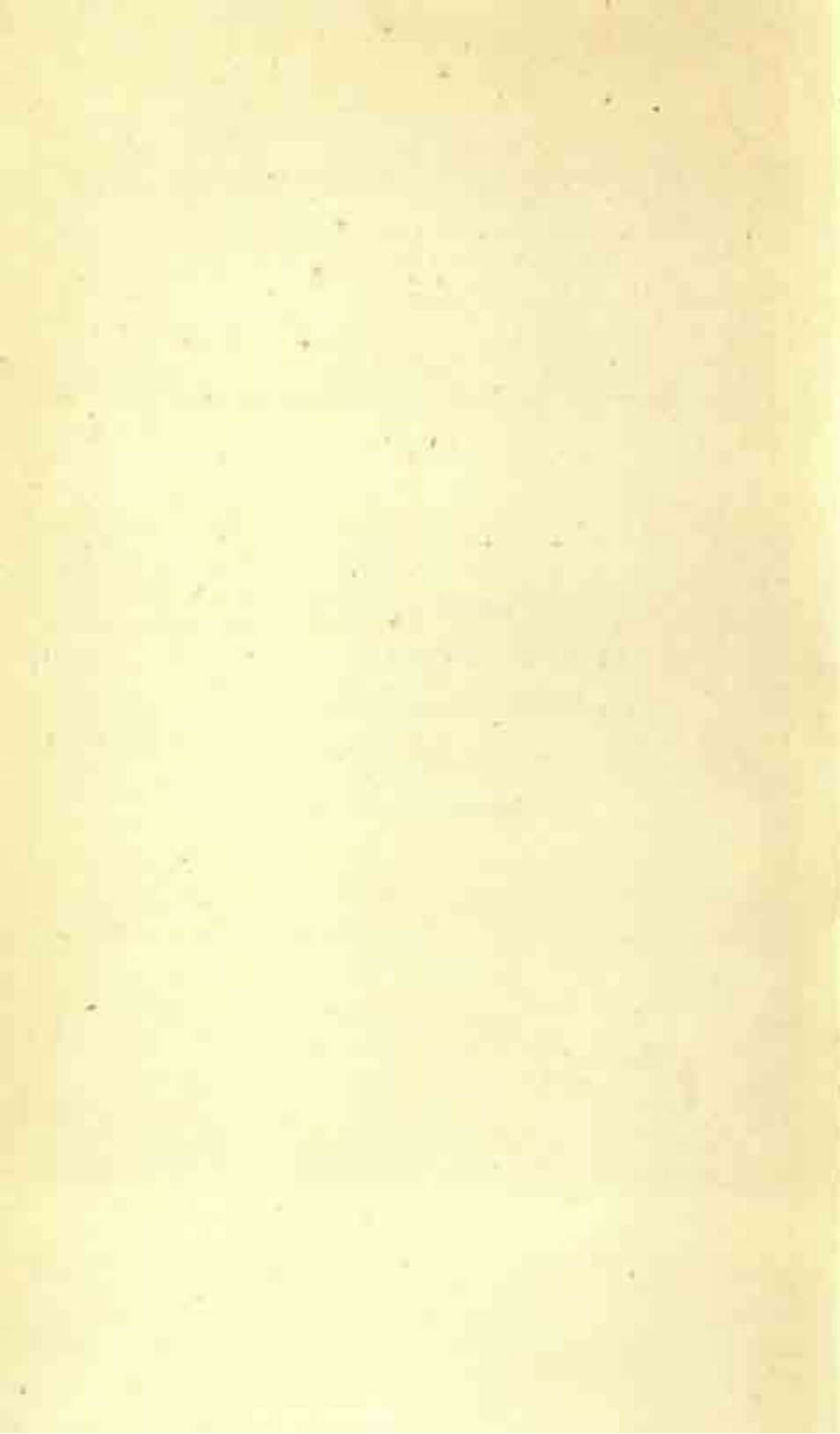
Foreign, 17/6

254

Printed by Mr. J. C. Sarkhel at the Calcutta Oriental Press
Ltd., 9, Panchanan Ghose Lane and Mr. Prabhaz
Chandra Ghosh at Sree Madhab Press,
31, Kailas Bose Street, Calcutta.

McCordland L. Do. Rio - 2.10.61

DEDICATED TO
DR. F. W. THOMAS, M.A., PH.D.
FORMERLY BODEN PROFESSOR
OF SANSKRIT AT THE
UNIVERSITY OF OXFORD.

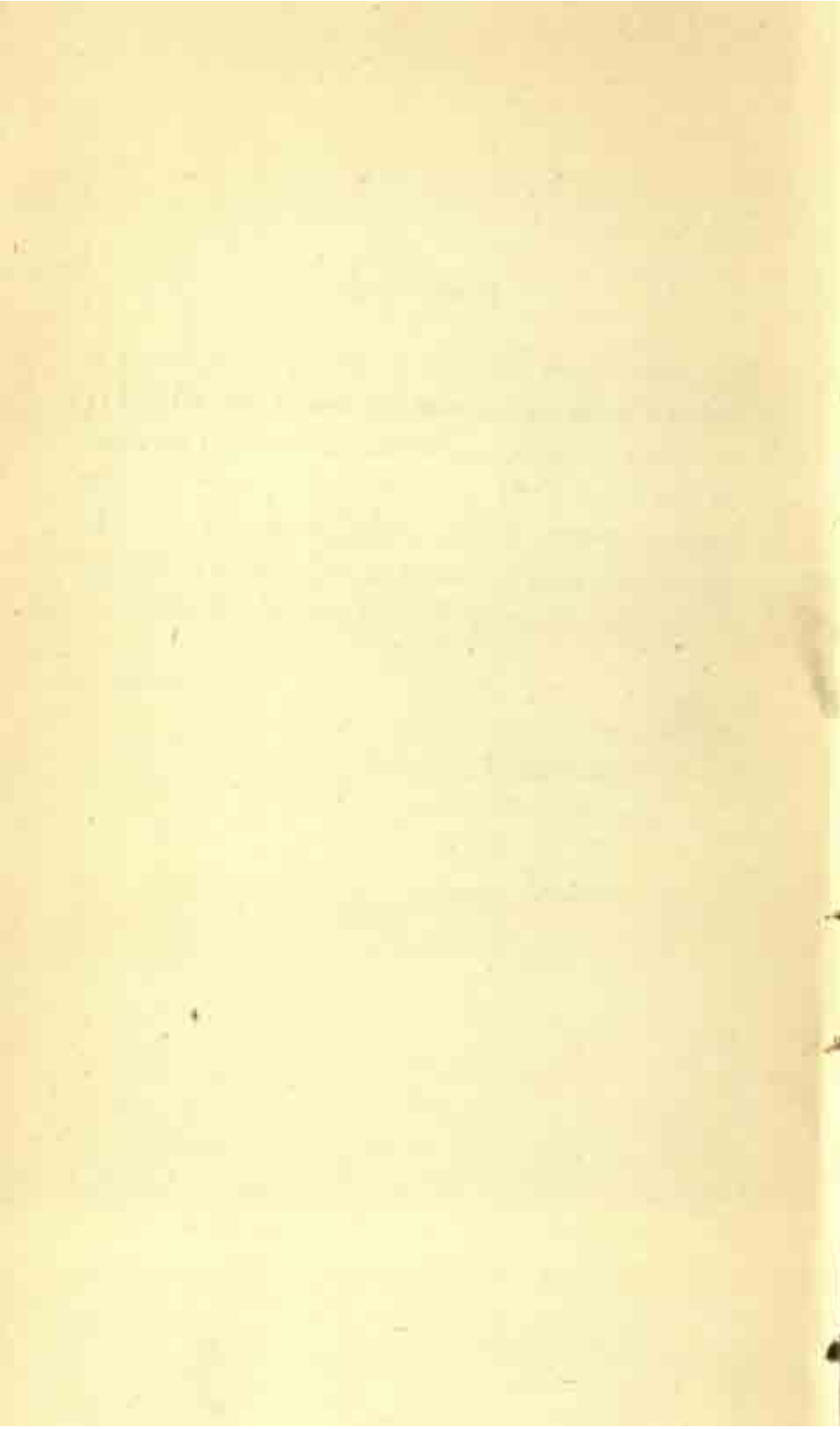
FOREWORD

I have great pleasure in writing a few words of welcome in connection with the issue of vols. III and IV of "The Contribution of Women to Sanskrit Literature" by my friend Dr. J. B. Chaudhuri. Apart from the intrinsic interest of this Series, it is well that the literary work done by women in India should be brought to the notice of scholars in other parts of the world.

C. O. BLAGDEN,

40, WYCHWOOD AVENUE,
Whitchurch Lane,
Edgware, Middlesex,
ENGLAND.

January, 1940.

PREFACE

These are the third and the fourth volumes, Pauranic Ritual and Smṛti respectively, of the Series "The Contribution of Women to Sanskrit Literature."

As regards the Contribution of Women to Pauranic Literature, the only work so far known¹ is Bīṇabāyī's Dvārakā-pattala which I am editing here for the first time. The manuscript used belongs to Bhandarkar Oriental Research Institute, Poona. No other MS. of Dvārakā-pattala is known to exist. I am much indebted to Dr. H. N. Randle, M.A., D.PHIL., Librarian, India Office Library, London, through whose courtesy I got the manuscript for my use at his Library, and to Mr. P. K. Gode, Curator, Bhandarkar Oriental Research Institute, for lending it to the said Library.

As regards the Contribution of Women to Smṛti Literature, there are other works as well besides Viśvāsadevī's Gaṅgā-vākyāvalī, published here for the first time. For this edition of the Gaṅgā-vākyāvalī I have used mainly three manuscripts, two of which belong to the Royal Asiatic Society of Bengal (marked in this work A and B) and the third to the India Office

¹ There is a tradition that Narmadā was a Paurāṇika of repute. Viṣṇu-purāṇa, 6.8.44. Here Purukutsa is said to have related the Viṣṇu-purāṇa to Narmadā who in her turn related it to Dhṛtarāstra, Nāga and Purāṇa.

Library (C), London. Besides these, six other MSS. of the Gaṅgā-vākyāvali (see Appendix, IV, p. 105, f.n. 2) have been consulted whenever necessary.

The Gaṅgā-vākyāvali is full of quotations from various works, such as the Purāṇas, Smṛtis, etc. Most of them have been traced to their sources (see Appendices I and II). Some of the verses quoted in the Gaṅgā-vākyāvali have been traced in the works of other Smārtas also who have at times quoted the Gaṅgā-vākyāvali by name (see Appendices I and VI). The variant readings in all such cases have been given in foot-notes and Appendix I. Explanatory notes have been given whenever necessary. Short accounts of the Royal Family of Mithilā to which Viśvāsadevi belonged and of some well-known Smārtas who have quoted the Gaṅgā-vākyāvali have been appended. Besides the General Index, five indices have been given. The modern names of the holy places, rivers, etc. have been given side by side with their ancient names in the General Index.

A consolidated list of Abbreviations, Bibliography and General Index of the third and fourth volumes of the Series, the Dvārakā-pattala and the Gaṅgā-vākyāvali, have been given at the end of the fourth volume.

I am thankful to Dr. H. N. Randle for kindly lending the MS. of the Gaṅgā-vākyāvali belonging to the India Office Library to the Imperial Library, Calcutta, for my use; to Khan Bahadur Asadullah, Librarian, Imperial Library, for arranging the loan of it for me from

London; and also to Mr. Johan van Manen, Retd. General Secretary of the Royal Asiatic Society of Bengal, for giving me every facility to use the two manuscripts of his Society. I have to thank also the authorities of various other Libraries who have kindly allowed me to consult their MSS.

Thanks are due to the authorities of the India Office, Bhandarkar Oriental Research Institute and the Royal Asiatic Society of Bengal for permitting me to publish their manuscripts. I have been helped by my pupil Mr. Jyotirmaya Datta, B.A., in the compilation of the General Index.

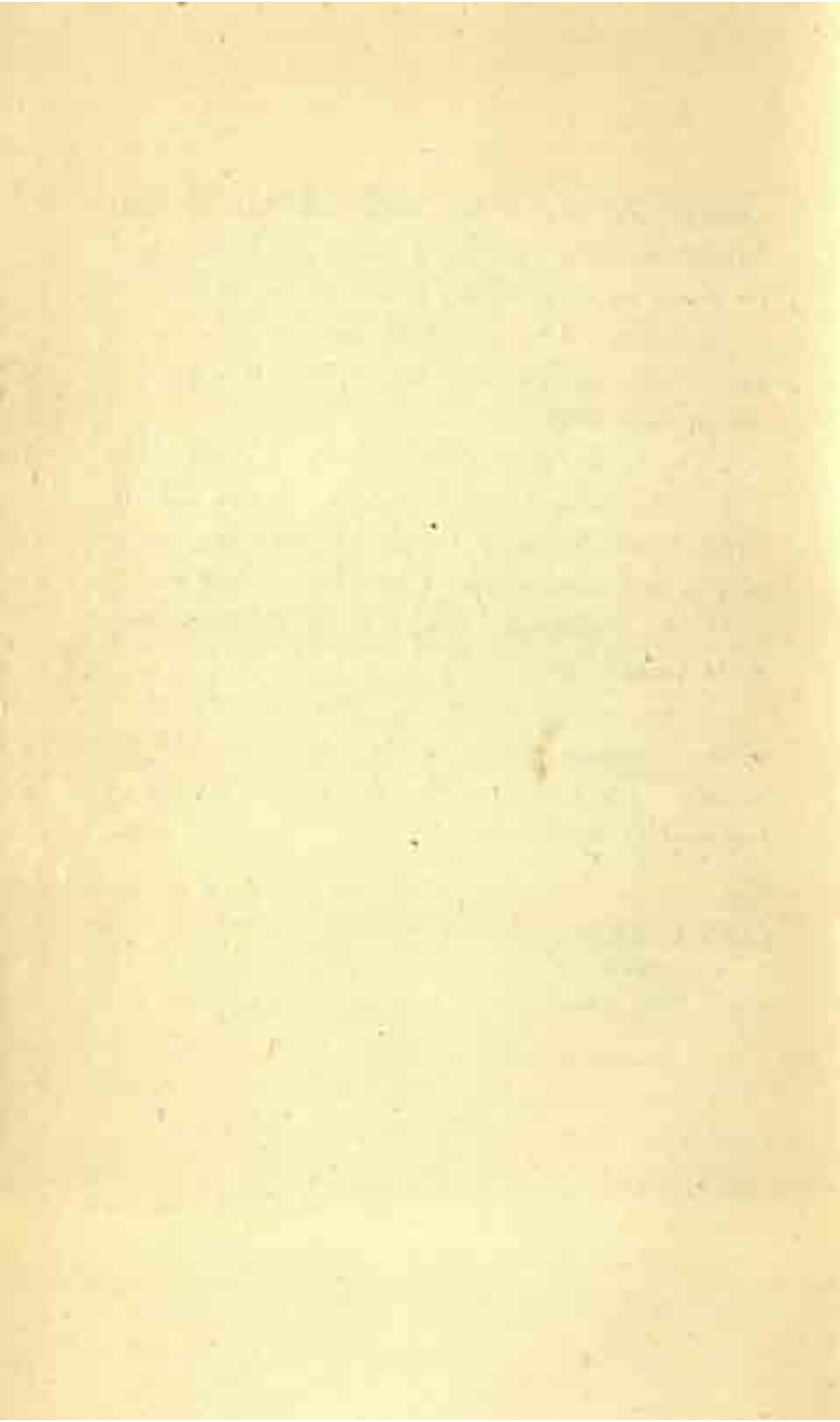
I am grateful to Dr. C. Otto Blagden, M.A., D.LITT., formerly Dean of the School of Oriental Studies, London University, for kindly writing a Foreword to this volume.

J. B. C.

CITY COLLEGE,

CALCUTTA.

19th April, 1940.

CONTENTS

Page or Pages

FOREWORD

PREFACE

Vol. III

DVĀRAKĀ-PATTALA

BY

BĪNABĀYI

Introduction

Date and personal history of Bīnabāyī	1—3
Summary of Dvārakā-pattala	4—8
Remarks	8—9

Text

Introductory verses	11—12
Chapter I: Tirtha-yātrā-viveka	12—18
Chapter II: Praṇāmādi-viveka	19—20
Chapter III: Argha-snāna-viveka	21—27
Chapter IV: Pūjanādi-viveka	27—32
Concluding verses	32—33
Kavi-praśasti	33—34
Translation of select portions of Dvārakā-pattala	35—39
Description of the MS. of Dvārakā-pattala	41
Verse-index of Dvārakā-pattala	41—42

GAṄGĀ-VĀKYĀVALI

BY

VIŚVĀSADEVĪ

	Page or Pages
<i>Introduction</i>	
Date and personal history of Viśvāsadevī	43
Summary of Gaṅgā-vākyāvali	43—103
Remarks	103—106
<i>Text</i>	
Introductory verses	107—108
Chapter I: Smaraṇa-prakarana	108—110
Chapter II: Kīrtana-prakarana	110—111
Chapter III: Yātrā-prakarana including a section entitled Yātrāyām kartvya-karma	112—122
Chapter IV: Śravaṇa-prakarana	123
Chapter V: Gati-prakarana	123—124
Chapter VI: Vīkṣaṇa-prakarana	124—127
Chapter VII: Namaskāra-prakarana	128
Chapter VIII: Sparsaṇa-prakarana	128—129
Chapter IX: Sarva-tīrtha-prāpti-śrāddha- prakarana including Muṇḍana	129—135
Chapters X-XI: Abhaya and Sarva-bandhu- pratīkṛti-sthāpana-prakarana	135; f.n.
Chapter XII: Kṣetra-prakarana	135—137
Chapter XIII: Avagāhana-prakarana	137—138
Chapter XIV: Snāna-prakarana	139

Including sections on :—

Ācamana (143-147),	
Snānāṅga-tarpaṇa (149-150),	
Snāna-krama (150-153),	
Gaṅgā-snāna-phala (153-156),	
Śiva-mādi-snāna (156-157),	
Puṇya-kāla-snāna (158-159),	
Māgha-saptamī-snāna (159-160),	
Nandādi-snāna (160-162),	
Yugādyā-snāna (162-163),	
Marv-ādi-snāna (163-164),	
Dina-kṣaya-snāna (164),	
Nakṣatra-snāna (164-166),	
Yoga-snāna (166-169),	
Daśaharā-snāna (169-170),	
Samkrānti-snāna (170-172),	
Māsa-snāna (172-173),	
Māgha-phālguna-snāna (173-176),	
Grahaṇa-snāna (176-178),	
Madhyāhna-snāna (178),	
Vārūṇy-ādi-snāna (179),	
Mahājyaiṣṭhī-snāna (180-182),	
Śiva-sannihita-Gaṅgā-snāna and	
Paścima-vāhinī-Gaṅgā-snāna	182

Chapter XV :	Tarpaṇa-prakarṇa	183—192
Chapter XVI :	Mṛtikā-prakarṇa	192
Chapter XVII :	Japa-prakarṇa	192—195
Chapter XVIII :	Miscellaneous : Dāna	195—232
	Vrata	232—245
	Śrāddha	245—255

	Page or Pages
Chapter XIX : Piṇḍa-prakarāṇa	255—256
Chapter XX : Jala-prakarāṇa	256
Chapter XXI : Toya-pāna-prakarāṇa	257—258
Chapter XXII : Āśraya-prakarāṇa	258—261
Chapter XXIII : Prāyaścitta-prakarāṇa	261—266
Chapter XXIV : Kṛta-kṛtya-prakarāṇa	267
Chapter XXV : Mṛtyu-prakarāṇa	267—272
Chapter XXVI : Asthi-sthiti-prakarāṇa	272—274
Chapter XXVII : Gaṅgā-sāgara-saṁgama-snāna	274—275
Prayāga-snāna	275—290
Prayāgāvacchinna-Gaṅgā-snāna	291
Māghādi-karaṇaka-sāmānya-tīrtha-snāna	291—297
Prakīrṇaka-snāna	297
Pryāga-muṇḍana	298—304
Prayāga-maraṇa-prakarāṇa	304—310
Chapter XXVIII : Vighna-prakarāṇa	310
Chapter XXIX : Pratiśiddha-prakarāṇa	311—314

Appendices of the Gaṅgā-vākya-āvalī

Page

- I. Further references, variant readings and notes 1—96
- II. Quotations in the Gaṅgā-vākya-āvalī 97—101
- III. Description of the MSS. of the
Gaṅgā-vākya-āvalī 102—104
- IV. Some remarks on the authorship of the
Gaṅgā-vākya-āvalī 105—108
- V. The Royal Family of Mithilā 109—130
1. Kāmeśvara.	2. Bhogīśvara.	3. Gaṇeśvara.
4. Kīrtisīmha.	5. Bhavasīmha.	6. Devasīmha.
7. Śivasīmha.	8. Padmasīmha.	9. VIŚVĀSADEVĪ.
10. Harisīmha.	11. Nṛsīmha.	12. Dhīrasīmha.
13. Bhairavasīmha.	14. Rāmabhadra.	15. Lakṣmidhara.
- VI. Some well-known Smārtas who have quoted
the Gaṅgā-vākya-āvalī: Mītra Mīśra,
Rāghunandana and Vācaspati Mīśra, 131—136

Indices of the Gaṅgā-vākya-āvalī

- I. Alphabetical Index of verses and Prose-
passages quoted by Viśvāsadevī from
Smṛtis, Purāṇas, etc. 1—26
- II. Alphabetical Index of verses, etc. arranged
under the names of the sources quoted by
Viśvāsadevī 27—48
- III. Alphabetical Index of the authors of works
quoted by Viśvāsadevī in the Gaṅgā-
vākya-āvalī 49—51
- IV. Subject-index of the works quoted in the
Gaṅgā-vākya-āvalī 52—53

	Page
V. Maxims quoted in the Gaṅgā-vākyāvali	54
VI. Works quoted in the Gaṅgā-vākyāvali: not extant, fragmentary or very rare	55

*Abbreviations, Bibliography, General Index and Additions
of the Dvārakā-pattala and the Gaṅgā-vākyāvali*

Abbreviations

Bibliography

General Index

Additions

Corrections

Vol. III

PURĀṆA

DVĀRAKĀ-PATTALA

BY

BĪNABĀYĪ

INTRODUCTION

BINABĀYĪ, AUTHORESS OF DVĀRAKĀ-PATTALA

We are publishing an hitherto unpublished work of Binabāyī called Dvārakā-pattala. This is her only work that is extant and it furnishes us with a fairly good account of the personal history of the authoress.

DATE OF BINABĀYĪ, etc.

It is stated at the beginning of the MS. that the work belongs to the Rāmānuja school.¹ Again the MS. is dated 1518.² So Binabāyī must have flourished after Rāmānuja (beginning of the 12th Century) and before 1518.

The authoress states that her father was king Maṇḍalika who flourished in the Yadu race and excelled all others in royal qualities.³ It is likely that this Maṇḍalika was one of the Cūdāsama Maṇḍalika kings of Girnar, Kathiawar. Maṇḍalika I flourished at the beginning of the 11th Century⁴ and Rāmānuja was born

1 रामानुज-मतस्यार्थं ग्रन्थः ; cp. also श्यामं रामानुजं कान्तं...नमामि,
etc.

2 संवत् १५७४ वर्षे भाद्रपद-शुक्ले १३ सोमे लिखितम् ।

3 See the beginning of the work Dvārakā-pattala.

4 C. Mabel Duff's Chronology of India, London, 1899, pp. 283-284;
A. S. W. L., ii, 164 (given in appendix).

a few years later. So Maṇḍalika I cannot be Binabāyī's father. King Maṇḍalika, father of Binabāyī, is, probably, one of the other four Cūḍāsama Maṇḍalikas known to us.¹

Further we know from the same work that Binabāyī was the Chief Queen of Harasiṃha, son of Virasiṃha, grandson of king Pratāpa, a Vaiṣṇava by religion, who ruled in Pāṭalipura situated on the Ganges. The only information we get about him in the work is that he was a descendant of Cāhuvāna and under the circumstances it is difficult to identify him.

Thus it may be concluded that Binabāyī flourished probably at Girnar, Kathiawar, between the 12th and the end of the 15th Century A.D.

Though highly learned, Binabāyī displays admirable womanly modesty while speaking about herself and

1 Maṇḍalika III, IV and V ruled at the beginning of the thirteenth, end of the fourteenth and middle of the fifteenth Century; Duff's *Chronology of India*, p. 284. For various inscriptions referring to the different rulers of the family and their lineage, see also *Epi. Ind.*, vol. xx, p. 105, Inscription no. 751, (dated Vikrama 1473), no. 805, p. 112, (Vikrama 1507: Maṇḍalika III); no. 867 (Vikrama 1554: Maṇḍalika III); no. 1719, p. 243 (undated: Maṇḍalika II); also no. 1865, p. 243 (undated). See also *Rev. Lists of Ant. Rem. of the Bombay Presidency*, p. 347.

The SMV. quotes a verse by one king Maṇḍalika (Mahipati Maṇḍalika), p. 64 of the appendix, G. O. S., vol. LXXXII.

There are two interesting MSS. called Maṇḍalika-nrpa-carita about the Maṇḍalika kings in the Bombay branch of the Royal Asiatic Society (see *Descriptive Catalogue of Sanskrit and Prakrit MSS. in the library of the Bombay Branch of R. Asiatic Society*, compiled by H. D. Velankar, vol. II, Hindu Literature, pp. 339-340). But they contain no reference to our authoress Binabāyī.

disclaims of any great scholarship or genius on her own part. She is but, she points out, an humble student of scriptures, not an erudite scholar. Of course, this is disproved by the work itself which indubitably testifies to the deep erudition of the authoress and her great mastery over Scriptures, Smṛtis and Purāṇas. Binabāyī, further, declares herself an humble devotee of Kṛṣṇa to whose service she has dedicated her whole life and fortune. Her sole object in undertaking to summarise the Dvārakā-māhātmya, forming a part of the Prabhāsa-khaṇḍa of the Skanda-purāṇa, in the form of the present work Dvārakā-pattala, is, she points out, to render some religious service to humanity.

Binabāyī seems to have made extensive tours all over India. According to her own statement, she visited many holy places and practised extensive charity.¹

For all these reasons, she was held in high reverence by her subjects and by all those with whom she came in contact. She has been eulogised as the Kalpa-taru or the celestial wish-fulfilling tree, and as the Ganges,—purity and holiness incarnate.²

1 See the end of chapter 1 called तीर्थ-यात्रा-विवेक, "विहितानेक-सतीर्थ-यात्रयाऽतिपवित्रया", etc. ; end of 2nd chap. called प्रणामादिविवेक, "कन्यया मण्डलोकस्य दृष्ट-संस्पृष्ट-तीर्थया", etc. ; and also end of 3rd chap. called अर्प-ज्ञान-विवेक, "विहितानेक-सतीर्थ-ज्ञानया बहुमानया", etc.

2 Cp. the last three verses of the Dvārakā-pattala.

SUMMARY OF DVĀRAKĀ-PATTALA

The work is divided into four chapters. At the beginning of the work, as we have seen, the authoress gives us some personal informations. The first chapter begins with quotations from the *Skanda-purāṇa* showing the importance of the holy place *Dvārakā* and deals with the acquirement of religious merit by the pilgrim who visits *Dvārakā* or by his helpers. In this connection it is stated that the pilgrim acquires at his every step towards *Dvārakā* from home the same religious merit as accrues from the performance of the horse-sacrifice. The helpers too acquire various sorts of religious merit. Thus one inducing some other person to go on pilgrimage to *Dvārakā* goes to the realm of Viṣṇu. One speaking sweetly to such a pilgrim acquires the merit of playing at *Nandana*. One offering a conveyance to a tired pilgrim on his way to *Dvārakā* goes to Heaven in an aeroplane with swans. One supplying food to a hungry pilgrim on his way to *Dvārakā* acquires the merit of satisfying the manes with food and drink for ever, and so on.

The 2nd chapter deals with the ritualistic directions in connection with bowing down to various deities, etc., while paying visit to them at *Dvārakā*. On reaching *Dvārakā* one pays homage to *Ganeśa*, then to *Balarāma* and *Kṛṣṇa* in succession. After that he visits the river *Gomati*. On the eighth, ninth or fourteenth day of the moon he visits *Rukmiṇī* with the object of getting

all desired objects. Then he visits Cakratīrtha, the Dvārakā-Gaṅgā, and Śaṅkhoddhāra, finally he bathes in the Gomatī with the object of getting rid of all sins committed during the previous births.

The third chapter is concerned with the offerings of rice, dūrvā grass, flowers, water, etc., (technically known as argha), and baths at various shrines. The appropriate formulae to be uttered and the ritualistic directions to be observed while offering or bathing are given here.

On reaching the Gomatī the pilgrim prostrates himself straight on the shore. He then washes his hands and feet and takes hold of kuśa grass, touches the auspicious objects mixed with unhusked barley-corns and with his face towards the east he makes the offering along with the utterance of the appropriate formulas. In the Cakratīrtha, he makes an offering of the five auspicious things, mixed with flowers, unhusked rice and sandal paste with his face towards it, uttering the prescribed formula. He pays homage to Varuṇa and the Gomatī with one half of the materials mixed up. The offerings to Viṣṇu should consist of fruits, flowers, unhusked barley-corns and sandal paste. The pilgrim makes an offering to Gaṅgābdhi as well, as prescribed.

Next the pilgrim bathes in the Gomatī with the object of getting Hari. He walks down to naval-deep water, makes a circle of four cubits, invokes the Ganges with the prescribed mantras, takes some water in his

folded palms, purifies it by mantras and sprinkles it on his head four, five or seven times. Then taking some mud in his hand, he similarly purifies it, rubs the same on his forehead thrice and plunges into water three times. After that he sips water twice, comes back to the shore and pays homage to Yakṣman with a view to atoning for the sin committed by him in defiling the water. Now he dresses himself, washes his knees, hands and feet three times with mud and water, sips the water thrice and seats himself for making offerings to the deities. Then he announces the various sorts of religious merits he wants to acquire by bathing in the Gomatī.

The resolves (saṃkalpas) uttered by the pilgrim during the bath at the confluence of the Gomatī and the sea are very interesting, as they furnish a list of the religious merits he wishes to acquire and as he prays here for the salvation of not only himself but also of his kith and kin by birth or matrimonial sources as well as of friends of any description. One is enjoined to make these resolves on the sixth day of the moon called Kapilā or the 12th lunar day. The resolves to be made during bath at the Cakratīrtha, Rukmiṇī lake, Maya tank, Gopikā tank, Varadāna and Śaṅkhoddhāra are also prescribed here in a neat and clear-cut way.

At the end of the chapter the pilgrim is instructed how to offer oblations of water (tarpaṇa) at the Gomatī, and at the Nṛga well after bath.

The fourth chapter deals with the worship of Kṛṣṇa. The pilgrim is enjoined to worship Kṛṣṇa with saffron mixed with camphor, musk, sandal and aloe, along with incense burning. Then the deity is presented with lights, Naivedya, and betel. The devotee then goes round the image of Kṛṣṇa and prostrates himself straight. He puts on the garland of Tulasī beads and wood with the prescribed mantras.

Then the authoress gives ritualistic directions for making various gifts. Here she does not follow the Skanda-purāṇa but refers to other Purāṇas. She describes the procedure of worship etc., while making gifts of a cow, a bull, a bull with diamond, an ox, and a horse. She lays special stress on the gifts of diamond; in giving directions for this, she follows Śiva-purāṇa as well as Viṣṇu-dharma-purāṇa. Then she prescribed the regulations for the gift of silver, jewels, paddy, cotton garments and for the offer of food to mendicants.

After this, the authoress speaks of the śrāddha to be performed in the Gomatī as well as at the confluence of the Gomatī and the sea.

Finally, she dwells on the procedure of Viṣṇu's worship, how to bathe Him, to offer Him ordinary garments, incensed garments, ornaments, etc. Here the book ends. But we have three more verses eulogising the authoress which do not seem to be the composition of Bīṇabāyī herself, as the modesty displayed by her at the beginning and other parts of the work goes ill with any

self-eulogy at the end. These verses seem, rather, to be a homage of the scribe to the laudable qualities of the Queen.

The work though professedly¹ based on the Rāmānuja school of the Vedānta, contains no reference to any of the philosophical doctrines of the school. It is purely ritualistic and probably tries to develop the ritualistic and practical side of the school by laying down rules for various devotional ceremonies.

The authoress has, no doubt, written the work on the basis of the Dvārakā-māhātmya, but her originality lies in the fact that the ritualistic development of the work and the modes and procedures enunciated are characteristically her own. As a matter of fact, the arrangement of the whole work is her own. She has quoted at places the Dvārakā-māhātmya verbatim, but in the choice of the Mantras she has displayed much cleverness. Also the ritualistic resolves (Samkalpavākyas) and the procedures of worship, etc., appear to be the productions of an eminent ritualistic authority. The work is very short; nevertheless, it contains in a nutshell all the essential informations given in the Dvārakā-māhātmya. Being a ritualistic work, it naturally omits legends related in the Dvārakā-māhātmya. At times, the authoress has brought in materials from other Purāṇas which much enhance the value of her

1. Lat. verse and “रामानुज-मतस्यायं ग्रन्थः ।”

own work. The diction of Binabāyī is simple and graceful and the few verses at the beginning and the end of the work amply testify to her great poetic genius.

In religion, Indian women have always a prominent place. Their opinions are of great weight and have been quoted by eminent authorities.¹ Specially they have always been accepted as supreme authorities in the sphere of customary rites (*ācāras*).² It is a matter of great social and religious importance that a woman should write a ritualistic work the procedure, directions, formulas, etc., of which are to be followed during religious observances.

The laws laid down by the authoress in the work are all clear, precise and forceful. Nowhere has she betrayed any want of self-confidence or given way to hesitation and oscillation. Thus a clear grasp of the subject coupled with a perfect mastery over the language has made her work a valuable contribution to the ritualistic literature of India. The work is a specimen which shows that an Indian lady may rule in religious as well as secular matters.

1 E. g. the *Aitareya* (v. 20) and *Kaṇḍikā* (II. 9) quote the authoritative opinions of a venerable learned maiden (*Kumārī Gandharva-grhitā*) that the *Agnihotra* Ritual which was once performed on both days is now to be performed on alternate days only.

2 E. g. *ApGs.*, 2.15; here he recommends that the ceremonies that are required by custom should be learnt from women; cp. *Ap-Dha.*, II. 6, 15, 9, II. 11, 29, 11-12; *AśvGs.*, 1. 14, 8; etc.

BĪNABĀYĪ

द्वारका-पत्तलम् ।

रामानुज-मतस्यायं ग्रन्थः ।

श्यामं रामानुजं कान्तं कृतान्तं देव-विद्विषाम् ।
नमामि ब्रह्म गोपाल-वेपं प्रत्यूह-शान्तये ॥ १ ॥
आसीद् यादव-वंशजः परिलसत्-कीर्तिः प्रतापोन्नतो
मानी मण्डलिकाभिधः श्रिति-पतिः सद्धर्म-विद्याश्रयः ।
आसीन्निर्जित^१-वीर-वैरि-निचयस्यागार्ध-क्रोशोद्यमो
योऽर्थि-प्रार्थितदः कलाविह युगेऽगण्यैर्गुणैरन्वितः^२ ॥ २ ॥
तस्य कन्या वदान्यासीद् वीनवायीति विश्रुता ।

हरसिंह-महीपस्य बलभा पुण्य-बलभा ॥ ३ ॥

अष्टादश पुराणानि श्रुतान्येकाम-चेतसा ।

यया श्रुताः स-श्रुतयः स्मृतयः सकलाः शुभाः ॥ ४ ॥

यस्या वित्तं द्विजार्थं कर-कमल-युगं विष्णु-पूजादि-सायं

चित्तं ध्यानैर्गुरारेः श्रवण-युगमभूत्त-कथा-वर्णनेन ।

स्तुत्यं स्तुत्ये च नेत्रे प्रतिदिनमघट्टद्रूप-संदर्शनेन

स्तुत्या स्तोत्र-प्रपाठैरजनि रसनिकाऽगण्य-पुण्योदयायाः^३ ॥ ५ ॥

1. Repetition of आसीद् unnecessary.

2. Metre शार्दूल-विक्रीडित ।

3. Metre सम्परा ।

यया¹ विरच्यते नृणामुपकृत्ये महोदयम् ।

द्वारका-पत्तलं वीनवाय्या पाप-प्रणाशनम् ॥ ६ ॥

[CHAPTER I]

[तीर्थ-यात्रा-विवेकः]

स्कन्द-पुराणीय-द्वारका-माहात्म्ये ।

“प्रह्लाद उवाच”

एवं संपूजितस्तेन हरिणा ब्राह्मणोत्तमः ।

उवाच परिसंतुष्टो वरं ब्रूहीति केशवम् ॥ १ ॥

1. तया ?

2. Once there was a great menacing chaos in the world, when the sages and gods approached Brahmā for help. He advised them to approach Prahlāda who could tell them about the whereabouts of Viṣṇu in this present age of vice. They accordingly went to Prahlāda who told them that the abode of Viṣṇu was at Dvārakā where the Gomati joined the sea. Asked by the sages and gods why it was so, Prahlāda said that Durvāsas once had come to Dvārakā as a pilgrim. Kṛṣṇa with his wife Rukmiṇī paid him a visit and requested him to accompany them to their palace. Durvāsas agreed but made a condition that the chariot carrying him was to be drawn by the couple themselves, and not by horses. Kṛṣṇa and Rukmiṇī had not gone far when the latter felt thirsty and asked Kṛṣṇa for water. He at once caused the Ganges to flow near by. Rukmiṇī quenched her thirst but unexpectedly became subject to a curse of Durvāsas. The sage said that because she did not take his permission beforehand for drinking water, she would be separated from Kṛṣṇa. It was a bolt from the blue for Rukmiṇī and she began to bewail piteously. Consoling her, her husband said that He would visit her twice a day and people desiring

कृष्ण उवाच

यदि तुष्टोऽसि भगवन् यदि देवो वरो मम ।
स्थातव्यमत्र भवता न त्यक्तव्यं कदाचन ॥ २ ॥

दुर्वासा उवाच

यदि तिष्ठाम्यहं कृष्ण तथा त्वमपि केशव ।
तिष्ठस्व षोडश-कलो नित्यं मद्वचनेन हि ॥ ३ ॥

कृष्ण उवाच

ये पश्यन्ति च भक्तास्त्वां^१ मां चापि द्विज-सत्तम ।
किं ददासि च तेषां त्वं भाविनां भगवन् वद^२ ॥ ४ ॥

दुर्वासा उवाच

यः ह्यात्वा सङ्गमे कृष्ण गोमत्याः सागरस्य च ।
त्वां मामभ्यर्च्य च नरः सर्व-पापैः प्रमुच्यते^३ ॥ ५ ॥

to have a look of Him would see her as well, as otherwise they would acquire only half of the religious merit. Nārada and the Sea also came forward to console her. Finally it so happened that Durvāsas himself became penitent for his conduct and prayed to Kṛṣṇa to be reunited with Rukmiṇī. The latter, however, declined and assigned reasons for doing so. Durvāsas was, nevertheless, pleased and requested Kṛṣṇa to ask from him for any boon. Then began the discourse between Durvāsas and Kṛṣṇa which our authoreas Binabāyī has quoted here. Vide chaps. 1-3 of the DvārM., Prabhāsa-khaṇḍa, SkanP. For the discourse, vide chap. IV., pp. 5270ff., 1. lff., vol. 7 of P. T.'s edition.

1. भक्त्या त्वां in the printed (above) ed.
2. किं दास्यसि फलं तेषां भाविनां भगवन् वद : op. cit.
3. त्वां मां समर्चति नरः सर्व-पापैः स मुच्यते ; op. cit.

कृष्ण उवाच¹

यो नरः पूजयित्वा त्वां पूजयिष्यति मामिह ।
 तस्य मुक्तिं प्रदास्यामि यः सुरैरपि दुर्लभाम्² (?) ॥ ६ ॥
 परस्परं वरौ दत्त्वा तस्मिन् स्थाने ह्यतिष्ठथ [ह्यतिष्ठताम्] ।
 वर-दानेति यत् प्रोक्तं तज्ज्ञानं सर्व-कामदम्³ ॥ ७ ॥
 तदा⁴ प्रभृति विप्रेन्द्रा(?)द्वारका हरिरीश्वरः⁵ ।
 दुर्वाससो गिरा बद्धो न जहाति कदाचन ॥ ८ ॥
 यत्र त्रैविक्रमो मूर्तिर्वहते यत्र गोमती ।
 नरा मुक्तिं प्रयास्यन्ति चक्र-तीर्थेन संगताः ॥ ९ ॥
 कलेवरं परित्यक्तं प्रभासे हरिणा तथा⁶ ।
 कलाभिः सहितं तेजस्तस्यां मूर्तौ निवेशितम् ॥ १० ॥
 तस्मात् कलि-युगे विप्रा नान्यत्र प्राप्यते हरिः ।
 यदि कार्यं हि कृष्णेन तत्र गच्छत मा चिरम् ॥ ११ ॥

1. An additional verse is found before this one, viz.,
 तथान्वच्छृणु कृष्णाल ज्ञात्वा दास्यति यदनम् etc., op. cit.
2. वा सुरैरपि दुर्लभा ; op. cit.
3. प्रह्लाद उवाच

परस्परं वरौ दत्त्वा कृष्ण-दुर्वाससौ मुदा ।
 ततः प्रभृति विप्रेन्द्रास्तस्मिन् स्थाने ह्यतिष्ठताम् ।
 वर-दानमिति प्रोक्तं तत्तीर्थं सर्व-कामदम् ॥

Op. cit.

4. An additional verse is found here in the above
 edition. विष्णु-दुर्वाससोर्यत्, etc.
5. तदा प्रभृति विप्रेन्द्रास्तिष्ठते द्वारका [sic] हरिः ; op. cit.
6. यदा ; op. cit.

भृपय ऊचुः

साधु भागवत-श्रेष्ठ साधु-मार्ग-प्रदर्शक ।
 तत्त्वया सुपरिज्ञातं यन्न जानाति कश्चन^१ ॥ १२ ॥
 किं फलं गमने तस्यां किं फलं कृष्ण-दर्शने ।
 कानि तीर्थानि तत्रैव के देवास्तद् वदस्व नः ॥ १३ ॥
 कस्मिन् मासे तिथौ कस्यां कस्मिन् पर्वणि मानवैः ।
 गन्तव्यं कानि देयानि दानानि^२ दनुजर्षभ ॥ १४ ॥
 इति पृष्टस्तदा तैस्तु महा-भागवतोऽसुरः ।
 कथयामास विप्रेभ्यो भगवद्रक्ति-संयुतः ॥ १५ ॥

प्रह्लाद उवाच

भो भूमि-देवाः शृणुत परं गुह्यं सनातनम् ।
 यन्न कस्य समाख्यातं^३ तद्वदामि सुविस्तरात् ॥ १६ ॥
 यदा मतिं च कुर्वते द्वारका-गमनं प्रति ।
 तदा नरक-निर्मुक्ता गायन्ति पितरो दिवि ॥ १७ ॥
 यावत् पदानि कृष्णस्य मार्गं गच्छति मानवः ।
 पदे पदेऽश्वमेधस्य यज्ञस्य लभते फलम् ॥ १८ ॥
 यात्रार्थं कृष्ण-देवस्य^४ यः प्रेरयति चापरान् ।
 मानवान्नात्र सन्देहो लभते वैष्णवं पदम् ॥ १९ ॥
 द्वारकां गच्छमानस्य यो ददाति प्रतिश्रयम् ।
 तथैव मधुरां वाचं नन्दने क्रीडते हि सः ॥ २० ॥

1. यत्त्वया हि परिज्ञातं तन्न जानाति कश्चन ; op. cit.

2. दानादि ; op. cit.

3. यत् कस्यचिन्न चाख्यातं ; op. cit.

4. देव-देवस्य ; op. cit.

अध्वनि ध्रान्त-देहस्य वाहनं यः प्रयच्छति ।
 हंस-युक्तेन स नरो विमानेन दिवं व्रजेत् ॥ २१ ॥
 यात्रायां गच्छमानस्य मध्याह्ने क्षुधितस्य च ।
 अन्नं ददाति यो भक्त्या शृणु यत्नमते फलम्^१ ॥ २२ ॥
 गया-आद्धेन यत् पुण्यं लभते मानवो भुवि ।
 अन्न-दानेन तत् पुण्यं पितृणां तृप्तिरश्रया ॥ २३ ॥
 उपानहौ तु यो दद्याद् द्वारकोपरि^२ गच्छताम् ।
 कृष्ण-प्रसादात् स नरो गज-स्कन्धेन गच्छति ॥ २४ ॥
 चित्रमाचरते यस्तु द्वारकोपरि^३ गच्छताम् ।
 नरके मज्जेत [sic] मृदः कल्प-मात्रं तु रौरवे^४ ॥ २५ ॥
 मार्गे स्थितस्य पानार्थे^५ प्रयच्छति कमण्डलुम् ।
 प्रपा-दान-सहस्रस्य फलमाप्नोति मानवः ॥ २६ ॥
 यात्रार्थं गच्छमानस्य पादाभ्यां ददाति यः ।
 पाद-प्रक्षालनं चापि^६ सर्वान् कामानवाप्नुयात् ॥ २७ ॥
 कथा^७ शृणोति यो विष्णोर्गीतं वा गच्छतः^८ पथि ।
 दानं ददाति मनुज^९स्तस्माद् धन्यतरो न हि ॥ २८ ॥

1. शृणु तस्याप यद्भवेत् ; op. cit.

2. द्वारकं प्रति ; op. cit.

3. द्वारकं प्रति ; op. cit.

4. For a fine description of the रौरव, see MärkP., chap. पिता-पुत्र-संवाद, रौरवे कूट-साक्षी तु, etc.

5. मार्ग-स्थितस्य यो धन्यः ; op. cit.

6. चैव ; op. cit.

7. गाथाः ; op. cit.

8. गीतञ्च गायतः पथि ; op. cit. 9. विप्रेन्द्राः ; op. cit.

कैलास-शिखराकारं श्वेताभ्रमिव निर्मलम् ।

प्रासादं देव-देवस्य¹ यः पश्यति नरोत्तमः ॥ २६ ॥

दूराद्देममयं दृष्ट्वा कलसं ध्वज-संकुलम्² ।

वाहनं संपरित्यज्य लुठते धरणी-तले³ ॥ ३० ॥

पञ्च-शूना⁴-कृतं पापं तथा मार्ग⁵-कृतञ्च यत् ।

कुमि-कोट-पतङ्गाश्च निहताः पथि गच्छताम्⁶ ॥ ३१ ॥

परान्नं पर-पानीयमस्पर्शनमसंगमम्⁷ ।

तत् सर्वं नाशमाप्नोति भगवत्-केतु-दर्शनात् ॥ ३२ ॥

पठेन्नाम-सहस्रन्तु⁸

धर्वै⁹वृतः ।

तत्रामृतान्¹⁰ समाहूय ब्राह्मणान् मन्त्र-कोविदान् ॥ ४२ ॥

हविर्द्रव्यं समानीय तीर्थं गच्छेत्ततः परम्¹¹ ।”

1. कृष्ण-देवस्य : op. cit.

2. ध्वज-संयुतम् : op. cit.

3. धरणीं गतः ; op. cit.

4. शूना ? ; op. cit. The five things are : the fire place, slab for grinding condiments, broom, pestle and mortar, and water-pot.

5. तथाऽधर्मः ; op. cit.

6. गच्छताः ; op. cit.

7. अस्पृश्य-स्पर्श-संगमम् ; op. cit.

8. This is the beginning of v. 35 in the above ed. MS. defective : 10 verses left out, though the pagination is in order. Cp. the above ed. for a complete account, pp. 5372ff.

9. Vide last verse (v. 110, p. 5276) ; op. cit. ;—विश्रम्य च मुहूर्तार्धं मुहूर्तिर्वाग्वैवृतः ।

10. तलाश्रितान् ; op. cit.

11. पूजा-द्रव्यं समानीय तत्तत्तीर्थं व्रजेद् बुधः ; op. cit. This is the last verse of the fourth chapter in the ed. of P. T.

तत्रादौ यात्रादि-वाक्यानि ।

प्रतिपदाश्व-मेध-यज्ञ-जन्य-फल-प्राप्ति-कामनया अथ द्वारका-यात्रामहं करिष्ये । द्वारकायां कृष्ण-देवस्य यात्रार्थमपर-प्रेरणे वैष्णव-पद-प्राप्तिः फलम् ।¹ द्वारकां गच्छमानस्य प्रतिश्रय-दाने मधुर-वाणी-दाने च नन्दन-कीडनं फलम् । द्वारकाध्वनि शान्त-देहस्य² वाहन-दाने हंस-युक्त-विमान-करणक-स्वर्ग-प्राप्तिः फलम् । द्वारकां गच्छमानस्य क्षुधितस्यान्न-दाने गया-श्राद्ध-जन्य-पुण्य-सम-पुण्य-प्राप्तिः पित्रक्षय-तृप्तिश्च फलम्³ । द्वारकां गच्छमानस्योपानह[sic]-दाने गज-स्कन्ध-करणक-गमन-फलम्⁴ । द्वारका-मार्ग-स्थितस्य कमण्डलु-दाने प्रपा-दान-सहस्र-फल-प्राप्तिः फलम् । द्वारकां गच्छमानस्य⁵ पादाम्ब्यंग-दाने पाद-प्रक्षालने च सर्व-काम-प्राप्तिः फलम् ।

विहितानेक-सत्तीर्थ-यात्रयाऽतिपवित्रया ।

हरसिंह-महादेव्या मण्डलीकस्य⁶ कन्यया ॥

द्वारका-पत्तले वीनवाय्या विरचिते शुभे ।

तीर्थ-यात्रा-विवेकोऽयं प्रथमः सम्मतः सताम् ॥

1. Cp. op. cit., p. 5271, chap. 4, v 20ff.

2. शान्त-देहस्य ?

3. Cp. op. cit., p. 5272, chap. 4, v. 26.

4. Cp. op. cit., v. 28-29.

5. "गच्छमानस्य" is grammatically incorrect.

6. The MS. gives the name both as Maṇḍalika and Maṇḍalika.

[CHAPTER II]

[प्रणामादि-विवेकः]

अथ प्रणामादि-वाक्यानि ।

अधौत-पाद-कर्तृ-क-गणेश्वर-प्रणामे ।

सर्व-विघ्न-विनाश-कामनया गणेश्वरमहं नमस्करिष्ये । इति गणेश्वरं नमस्कुर्यात् । ततो बलभद्रं नत्वा कृष्णं प्रणमेत् ।

कृष्ण-दर्शने ।

अथ बाल्य-कौमार-यौवन-कृत-पाप-नाश-कामनया द्वारकाधिकरण-कृष्ण-दर्शनमहं करिष्ये¹ । अथ जन्म-सहस्रावच्छिन्न-कर्म²-मनोवाक्यमुपाजित³ - पाप-नाश-कामनया कृष्ण-दर्शनमहं⁴ करिष्ये । इति संकल्प्य कृष्ण-मुखं दृष्ट्वा दुर्वाससं महेशानं च नमस्कुर्यात्⁵ ।

द्वारकाधिकरणक-गोमती-दर्शने⁶ ।

अथ मानस-वाचिक-कायिक-सर्व-पाप-विनिर्मुक्ति-कामनया गोमती-दर्शनमहं करिष्ये । अथ मुक्ति-प्राप्ति-कामनया गोमती-दर्शनमहं करिष्ये । रुक्मिणी-दर्शने ।

अद्याष्टम्यां चतुर्दश्यां नवम्यां वा सर्व-काम-प्राप्ति-कामनया रुक्मिणी-दर्शनमहं करिष्ये ।

चक्र-तीर्थ-दर्शने⁷ ।

अथ पाप-विनिर्मुक्ति-कामनया चक्र-तीर्थ-दर्शनमहं करिष्ये ।

1. Cp. op. cit., p. 5276, chap. 4, v 105.

2. काय ?

3. वाक्योपाजित ?

4. Op. cit., v 106.

5. Op. cit., v 108.

6. Op. cit., chap. 5, vv. 1-30.

7. Op. cit., p. 5282, chap. 7.

गङ्गा-दर्शने ।

अथाश्व-मेधायुत-याग-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामनया द्वारकाधि-
करणक-गङ्गा-दर्शनमहं करिष्ये ।

अथ शङ्खोद्धार-दर्शने ।

अथ वेद-पारग-ब्राह्मण-सम्प्रदान-गो-लक्ष्म-दान-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-
कामनया शङ्खोद्धार-दर्शनमहं करिष्ये । अथ ब्रह्म-हत्या-सहस्र-जन्य-पापा-
गम्या-गमन-जन्य-पाप-विनिमुक्ति-कामनया शङ्खोद्धार-दर्शनमहं करिष्ये ।
अथ केदारोदक-पान-जन्य-फल-सम-फल-जाह्नवी-मरण-जन्य-फल-सम-फल-
गोमती-स्नान-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामनया शङ्खोद्धार-दर्शनमहं करिष्ये ।
अथ रुद्र-तीर्थाधिकरणक-सहस्र-कन्या-दान-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-काम-
नया शङ्खोद्धार-दर्शनमहं करिष्ये ।

गोमती-नौर-संपर्के ।

अथ जन्म-कोटि-शत-कृत-पाप-विलय-कामनया गोमती-नौर-संपर्कमहं
करिष्ये ।

कन्यया मण्डलीकस्य दृष्ट-संस्पृष्ट-तीर्थया ।

हरसिंह-महादेव्या चीनवाय्या विनिर्मिते ॥

द्वारका-पक्षले पुण्ये प्रणामादि-विवेककः ।

सताम्मतो द्वितीयोऽत्र सुकृति-प्रीति-वर्धनः ॥

[CHAPTER III.]

[अर्घ-ज्ञान-विवेकः]

अथ गोमत्यर्घ-मन्त्राः^१ ।

“गत्वा हि गोमती-तीरे प्रणमेद्दण्डवच्च ताम् ।
 प्रक्षाल्य पाणि-पादौ^२ च तृप्ता^३(?)तु करयोः कुशान् ॥
 गृहीत्वा तु फलं शुभमक्षतैश्च^४ समन्वितम् ।
 प्राङ्मुखः संयतो^५ भूत्वा दद्यादर्घं विधानतः ॥
 ब्रह्म-लोक^६-समायाते वशिष्ठ-तनये^७ शुभे ।
 सर्व-पाप-विशुद्धयर्थं ददाम्यर्घं च^८ गोमति ॥
 वशिष्ठ-द्रुहितदेवि शक्ति-ज्येष्ठे यशस्विनि^९ ।
 त्रैलोक्य-वन्दिते देवि पापं मे हर गोमति^{१०} ॥”

1. Vide SkanP., Prabhāsa-khaṇḍa, DvārM., chap. 6, p. 5279, v v. 5-8., P.T.'s ed.

2. पाणी पादौ ?

3. कृत्वा op. cit.

4. शुभम् ; op. cit.

5. प्रयतो ; op. cit.

6. ब्रह्म-लोकात् ; op. cit.

7. Because Vasiṣṭha brought her down from Heaven, she is called his Daughter.

[हे वशिष्ठ !]

यस्मात्त्वया समानीता तस्मिंल्लोके सरिद्वरा ।

तस्मात्त्व सुतेत्येव ख्यातिं लोके गमिष्यति ॥

Vide DvārM., chap. 5, v. 31, p. 5278.

8. तु ; op. cit.

9. वशिष्ठ-तनये देवि मुर-वन्द्ये यशस्विनि ; op. cit.

10. She is called Gomati, because she comes down from Heaven.

अथ चक्र-तीर्थस्यार्घ-मन्त्रः¹ ।

“नमो विष्णु-स्वरूपाय विष्णु-चक्राय विश्रुत² ।

गृहाणाध्वं मया दत्तं सर्व-काम-प्रदो भव ॥”

पञ्च-रत्न³-पुष्पाक्षत-चन्दन-सहितमर्घमनेन वक्ष्यमाण-मन्त्रेण समुद्राय संमुखो दद्यात् । वरुणं गोमतीं च नमस्कृत्य गोमती-सहित-समुद्रायाध्वं दद्यात् ।

अध्व-मन्त्रस्तु⁴ ।

“तीर्थराज नमस्तुभ्यं रत्नाकर महार्णव ।

गोमत्या सहित देव⁵ गृहाणाध्वं नमोऽस्तु ते ॥”

अथ विष्ण्वर्घः⁶ ।

“नमस्ते विश्व-रूपाय विष्णवे परमात्मने ।

अध्वं गृहाण देवेश कूपेऽस्मिन्नृग-संज्ञिके” ॥⁷

गोः स्वर्गादागता वस्मादिदं स्थानं मतो मता ।

तस्मादि गोमती नाम ह्याति¹ लोके गमिष्यति ॥

Vide op. cit., chap. 5., v. 32, p. 5278.

1. Op. cit., chap. 7, p. 5283, v. 10.

2. ओ नमो विष्णु-रूपाय विष्णु-चक्राय ते नमः ; op. cit.

3. These five jewels or precious things are : Gold, diamond, sapphire, ruby and pearl ; or, gold, silver, coral pearl and Rāga-paṭṭa.

4. Vide SkanP., P.T.'s ed., p. 5284, v. 9, chap. 8.

5. गोमत्या सह गोविन्द, op. cit.

6. Op. cit., p. 5292, v. 60, chap. 10.

7. रृग-संज्ञिके, op. cit. Jaimini and Somaśarman quarrelled for the same cow called Hamsā, unknowingly offered to both of them at different times. As the king paid no attention to them, they cursed him that he would become a lizard. He however, got rid of the curse by the touch of Kṛṣṇa's hand in the well which is now famous as the well of Nṛga.

अनेन फल-पुष्पाक्षत-चन्दन-सहितोऽर्थो विष्णवे नृग-कूपे देयः ।
अथ गंगार्घः ।¹

“नमस्ते त्वां भोगवति² विष्णु-पाद-तलोद्भवे ।
गृहाणार्घ्यमिदं देवि गङ्गे त्वं हरिणा सह ॥”

अथ गोमत्यादि-स्नान-प्रयोगाः ।

अथ हरि-पद-प्राप्ति-कामनया द्वारकायां गोमत्यां स्नानमहं करिष्ये इति
संकरूपं कृत्वा, नाभि-मात्रे जले गत्वा ‘नमो नारायणाय’ इति चतुर्हस्ते मण्डलं
विधाय,

“ॐ विष्णोः पाद-प्रसूताऽसि वैष्णवी विष्णु-पूजिता ।
पाहि नस्त्वेन सस्तस्मादाजन्म-मरणान्तिकात् ॥
तिस्रः कोट्योऽर्द्ध-कोटी च तीर्थानां वायुरब्रवीत् ।
दिवि मुव्यन्तरिक्षे च तानि ते सन्ति जाह्नवि ॥
नन्दिनीत्येव ते नाम देवेषु नलिनीति च ।
वृन्दा पृथ्वी च सुभगा विश्व-काया शिवा सिता ॥
विद्याधरी सुप्रसन्ना तथा लोक-प्रदायिनी ।
क्षेमा च जाह्नवी चैव शान्ता शान्ति-प्रदायिनी ॥”
“एतानि पुण्य-नामानि स्नान-काले प्रकीर्तयेत् ।
भवेत् सन्निहिता तत्र गङ्गा त्रि-पथ-गामिनी” ॥

एभिर्मन्त्रैर्गङ्गामावाह्य मूल-मन्त्रेण कर-सम्पुट-योजितं जलमभिमन्त्र्य
चतुःकृत्वः पञ्च-कृत्वः सप्त-कृत्वो वा मूर्ध्नि क्षिपेत् । ततो मृत्तिकामादाय,

“अश्व-क्रान्ते रथ-क्रान्ते विष्णु-क्रान्ते वसुधरे ।
मृत्तिके हर मे पापं यन्मया पूर्व-सञ्चितम् ॥

1. Op. cit., p. 5293, v. 5, chap. II.

2. भगवति, op. cit.

उद्धृताऽसि वराहेण कृष्णेन शत-बाहुना ।

नमस्ते सर्व-लोकानां प्रभवारणि सुव्रते¹ ॥”

इति पठित्वा ललाटे मृत्तिकां दत्त्वा त्रिमंज्जेन, ततो द्विराचम्य तीरे
आगत्य,

“यन्मया दूषितं जलं शरीरेण मलेन च ।

तस्य पापस्य शुद्धयर्थं यक्षमाणं तर्पयाम्यहम् ॥”

अनेन यक्षमणे जलाञ्जलिं दद्यात् । तत आर्द्रं वाससी त्यक्त्वा शुष्के
वाससी परिधाय जंघे पादौ हस्तौ च मृदा जलेन च त्रिभिः प्रक्षाल्या-
चम्यासनोपविष्टः कर्म कुर्यात् । अथ कुरुक्षेत्राधिकरणक-राहु-मस्त-दिवाकर-
कालीन-स्नान-दान-जन्य-पुण्य-सम-पुण्य-प्राप्ति-कामनया द्वारकायां गोमत्यां
स्नानमहं करिष्ये । अथ सिंह-स्थित-गुरु-कालीन-गोदावरी-स्नान-जन्य-
फल-सम-फल-प्राप्ति-कामनया द्वारकायां गोमत्यां स्नानमहं करिष्ये ।

अथ मातृ-भक्त-गति-सम-गति-याज्ञिक-गति-सम-गति-प्राप्ति-कामनया
गोमत्यां स्नानमहं करिष्ये । अथ विष्णु-पद-प्राप्ति-कामनया गोमत्यां स्नान-
महं करिष्ये । अथ ब्रह्म-स्व-हरण-जन्य-पाप-देव-स्व-हरण-जन्य-पाप-क्षय-
कामनया गोमत्यां स्नानमहं करिष्ये । अथ पितृ-कर्म-मुक्ति-पूर्वक-कायिक-
वाचिक-मानस-सर्व-पाप-नाश-कामनया गोमत्यां स्नानमहं करिष्ये । अथ
पीताम्बर-गरुड-वाहन-वनमालि-दिव्य-गन्धानुलेपन-चतुर्बाहुत्व-भवन-तदुत्तर-
विष्णु-लय-कामनया गोमत्यां स्नानमहं करिष्ये ।

1. Op. cit., chap. vi, p. 5280, vv. 10—11.

The lines run here as follows :—

अथ-कान्ते रथ-कान्ते विष्णु-कान्ते वसुन्धरे ।

उद्धृताऽसि वराहेण कृष्णेन शत-बाहुना ॥

मृत्तिके हर मे पार्ष यन्मया पूर्व-सञ्चितम् ।

त्वया हतेन पापेन पूर्तं सर्वदुःखं भवेत् ॥

अथ गोमत्युदधि-सङ्गम-स्नाने¹ ।

अथ सिन्धु-सागर-संगम-स्नान-जन्य-पुण्य-सम-पुण्य-प्राप्ति-कामनया गोम-
त्युदधि-सङ्गमे स्नानमहं करिष्ये । अथ गङ्गा-सागर-स्नान-जन्य-पुण्य-
सम-पुण्य-प्राप्ति-कामनया गोमत्युदधि-सङ्गमे स्नानमहं करिष्ये । अद्याशोक-
निर्मल-लोक-प्राप्ति-कामनया वैधृतौ गोमत्युदधि-संगमे स्नानमहं करिष्ये ।
व्यतीपाते कुञ्जरच्छायायां कपिलारूपायां पङ्क्त्यां द्वादशीषु चाप्येव एव
सङ्कल्पः । विशेषस्तु वैधृताविति-पद-स्थाने सप्तम्यन्त-व्यतीपाताद्यन्यतम-
पद-प्रयोगः । अथ सर्व-तीर्थाभिषेचन-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामनया
गोमत्युदधि-संगमे-स्नानमहं करिष्ये । अथ तिर्यग्योनि-गत-कीटत्वागत-
मुद्गलत्वागत-प्रेतत्वागत-पितृ-पक्षोद्भव-मानृ-कुलोद्भव-धशुर-पक्षोद्भवान्य-मित्र-
वान्धव-मुक्ति-कामनया गोमत्युदधि-सङ्गमे स्नानमहं करिष्ये ।

अथ चक्र-तीर्थ-स्नाने² ।

अथ मुक्ति-कामनया द्वारकायां चक्र-तीर्थे स्नानमहं करिष्ये । अथ
कायिक-वाचिक-मानस-सर्व-पाप-नाश-कामनया द्वारकायां चक्र-तीर्थे स्नान-
महं करिष्ये । अथ सम्यग्यष्टाश्वमेध³-सहस्र-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-
कामनया चक्र-तीर्थे स्नानमहं करिष्ये ।

अथ गङ्गा-स्नाने ।

अशामावास्यायां पौर्णमास्यां वा अशेष-दुःख-परिमुक्ति-कामनया
द्वारकायां गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये ।

1. For the traditional story of the Gomati following
Vasiṣṭha at the instance of Brahmā for the satisfaction of the
latter's mind-born sons, see DvārM., Chap v., p. 5276-82.

2. The Cakratirtha is situated near the confluence of
the Gomati and the sea. Pilgrims visit here the stones
marked with Viṣṇu's discus. Vide P. T's ed., chap. vii, v.
29 and also chap. viii, v. 65f.

3. इष्टा—

अथ रुक्मिणी-हृद-स्नाने¹ ।

अथ सर्व-पाप-विनिर्मुक्तत्व-महा-भय-वर्जितत्व-सर्व-काम-युक्तत्व-भवन-पूर्वक-विष्णु-पद-प्राप्ति-कामनया रुक्मिणी-हृदे स्नानमहं करिष्ये । अथ मुक्ति-कामनया रुक्मिणी-हृदे स्नानमहं करिष्ये ।

अथ मय-सरसि स्नाने² ।

अथ गङ्गा-स्नान-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-पूर्वकाश्रय-विष्णु-लोक-प्राप्ति-कामनया मय-सरसि स्नानमहं करिष्ये ।

अथ गोपिका-सरसि स्नाने³ ।

अथ ब्राह्मण-सम्प्रदानक-सोपस्कर-स-वत्स-वस्त्रालङ्कार-यमोक्त-दक्षिणो-पेत-गो-दान-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामनया गोपिका-सरसि स्नानमहं करिष्ये ।

वरदान-स्नाने ।

अथ गो-सहस्र-दान-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामनया वरदाने स्नानमहं करिष्ये ।

शङ्खोद्धार-स्नाने ।

अथ पुनर्जन्माभाव-कामनया शङ्खोद्दारे स्नानमहं करिष्ये । अथ सर्व-तीर्थ-स्नान-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामनया शङ्खोद्दारे स्नानमहं करिष्ये ।

1. The tradition is that the lakes dug out by Sanaka and other mind-born sons of Brahmā for worshipping Viṣṇu together with Lakṣmī were formerly known as the lake of Lakṣmī and later on in the present Age became known as the Lake of Rukmiṇī ; op. cit., chap. IX, p. 5288.

2. Traditionally, this lake was dug by Maya. Here Uddhava arranged a meeting between Śrīkṛṣṇa and the Vraja damsels. Vide op. cit., chap. XIII, v. 5298.

3. See op. cit., chap. XIII, p. 5298f.

अथ गोमयां तर्पणे ।

अथ गया-श्राद्ध-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामनया गोमयां देवादीनहं तर्पयिष्ये । अथ कुत-तोर्य-कोटी-सहस्र-श्राद्ध-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामनया गोमती-तीरेण तर्पणमहं करिष्ये ।

नृग-कूपे स्नान-पूर्वक-तर्पणे ।

अथ विष्णु-लोक-गमन-कामनया नृग-कूपे स्नान-पूर्वक-पितृ-तर्पणमहं करिष्ये ।

विहितानेक-सतीर्थ-स्नानया बहु-मानया ।

द्वारका-पत्तले पुण्ये वीनवाद्या विनिर्मिते ॥

अर्घ-स्नान-विवेकोऽयं तृतीयः सम्मतः सताम् ।

स्नानोत्साह-प्रदः पुण्यो दुष्कृतोघ-विनाशनः ॥

[CHAPTER IV.]

[पूजनादि-विवेकः ।]

अथ कृष्ण-पूजायाम् ।

अथ सर्व-ब्रह्म-विष्णु-भवादिक-पूजा-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामनया द्वारकायां कृष्ण-पूजनमहं करिष्ये । अथ पितृ-सहित-विष्णु-भवनाधि-करणक-कल्पपात-वास-कामनया कर्पूर-कस्तूरिका-चन्दनागुरु-मिश्रित-कुंकुमेन कृष्ण-पूजामहं करिष्ये ।

अथ विष्णवे धूप-दाने ।

अथ-शिव-पद-प्राप्ति-कामनया कृष्णागुरुणा कृष्णमहं धूपयिष्ये ।

अथ दीप-दाने ।

अथ सकल-पाप-क्षय-पूर्वक-ज्योतिष्मद्विमान-करणक-विष्णु-लोक-महि-
तत्व-कामनया विष्णवे दीपमहं दास्ये ।

अथ नैवेद्य-दाने ।

अथ शाश्वत-पितृ-तृप्ति-कामनया कृष्णाप्रसो नैवेद्यमहं निवेदयिष्ये ।

अथ ताम्बूल-दाने ।

त्रिदैवत-पद-प्राप्ति-कामनया अथ एतानि ताम्बूलानि स-कर्पूराणि स-
पूगीफलानि विष्णवेऽहं दास्ये ।

अथ कृष्ण-प्रदक्षिणे ।

अद्याश्वमेधायुत-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामनया विष्णोः प्रदक्षिणमहं
करिष्ये । दण्ड-प्रणामे तदेव फलम् ।

अथ कृष्णाग्रे पुस्तक-वाचने ।

अथ प्रत्यक्षर-कपिला-शत-दान-जन्य-पुण्य-सम-पुण्य-प्राप्ति-कामनया
कृष्णाग्रतः पुस्तक-वाचनमहं करिष्ये ।

अथ कृष्णोत्तीर्ण-तुलसी-दल-माला-धारणे ।

अथ प्रतिपदाश्वमेध-यज्ञ-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामनया कृष्णोत्तीर्ण-
तुलसी-दल-माला-धारणमहं करिष्ये ।

तुलसी-काष्ठ-माला-धारणे ।

अथ प्रत्यहं द्वारकोद्भव-फल-प्राप्ति-कामनया तुलसी-काष्ठ-माला-धारण-
महं करिष्ये ।

अथ केशव-निवेदित-तुलसी-काष्ठ-माला-धारणे ।

अथ पातकाभाव-कामनया केशव-निवेदित-तुलसी-काष्ठ-माला-धारणमहं
करिष्ये ।

पुराणान्तरानुसारेण कियन्ति दान-वाक्यान्वपि लिख्यन्ते ।

स्वरूप-धेनु-दाने पूजादि ।

अथैतद्वनस-सहित-धेनु-रोम [सम]संख्य-वत्सरावच्छिन्न-ब्रह्मान्तिक-वास-
कामनया इमां गां रूप्य-सुरां हेम-शृंगीं स-वत्सामरोगिणीं वस्त्र-संयुतां
सुशीलां पयस्विनीं तरुणीं ताम्र-पृष्ठां कांस्योपदोहां रुद्र-देवतां यथा-नाम-गोत्राय
ब्राह्मणाय अहं सम्प्रददे । ततो दक्षिणा ।

अथ गो-दाने पूजादि ।

अथ श्रीमन्महेधर-पुर-गमन-पूर्वक-यथा-सुख-कृष्ण-सन्निधि-वास-चतुर्दश-
संख्य-वर्ष-सहस्रावच्छिन्न-कल्प-युग-सहस्राधिक-माहेधर-पुर-विहरण-श्रेष्ठ-कुल-
जन्म-परम-पद-प्राप्ति-कामनया इमां गां रुद्र-देवतां यथा-नाम-गोत्राय ब्राह्मणाय
अहं ददे । । ततो दक्षिणा ।

गो-हिरण्य-दाने पूजादि ।

अथ सर्व-पाप-क्षय-कामनया स्वर्ग-कामनया वा सूर्य-लोक-महितत्व-
कामनया वा इमां गां रुद्र-देवतां यथा-नाम-गोत्राय ब्राह्मणाय अहं ददे ।

गो-हिरण्य-दाने पूजादि ।

अथ निरहङ्कार-संज्ञक-स्वर्ग-प्राप्ति-कामनया इमे हिरण्य-गावौ यथा-
नाम-गोत्राय ब्राह्मणाय अहं ददे । ततो दक्षिणा ।

वृषभ-दाने पूजादि ।

अथ संसार-परित्राण-सप्त-जन्मावच्छिन्न-बाह्मनः-कर्म-कायिक-पाप-क्षय-
वृषभ-तेजोदीप्यमान-गन्धर्वाप्सरः-समाकीर्ण-नृत्य-गीत-समाकुल-दिव्य-यान-
करणक-स्वर्ग-लोकाधिगमन-यावदेतद्-वृषभ-रोम-सम-संख्य-वर्षावच्छिन्न-स्वर्ग-
प्राप्ति-तदुत्तर-पृथिवी-राज्य-तात्-कालिक-सर्व-याज्ञिकत्व-महा-तेजस्कत्व-काम-
नया हल-गो-निबहन-क्षमं वृषभाकृतिं सुपुष्टं सुशीलं सर्व-दोष-विवर्जितं शुभ-
लक्षणोपेतं सुवर्ण-शृङ्गं रूप्य-सुरं वर-वस्त्रावृतमलङ्कृतं षट्-वस्त्र-संभूषित-

पुच्छममुं वर-वृषभं रुद्र-दैवतम् अमुक-गोत्राय ब्राह्मणाय अहं ददे । ततो दक्षिणा ।

वृषभ-पूजा-प्रार्थना-मन्त्रः ।

“धर्मस्त्वं वृष-रूपेण जगदानन्द-कारकः ।

अष्ट-मूर्तेरधिष्ठानं ब्राहि मां दुष्कृताद् भुवि” ।

‘प्रीयतां धर्मराजो मे’ इति वदेत् ॥

अथाश्व-दाने पूजादि ।

अथ दश-युगावच्छिन्न-शक-लोकाधिकरणक-वास-कामनया अमुं कंस-संभृतमश्वं यम-दैवतं यथा-नाम-गोत्राय ब्राह्मणाय अहं ददे । ततो दक्षिणा ।

शिव-पुराणीय-हिरण्य-दाने पूजादि ।

अथ मातृक-पैतृक-यावज्जीवोत्पन्न-पाप-क्षय-दारिद्र्यादर्शन-प्रवाल-वैदूर्या-लङ्कृतत्व-बहु-गन्धर्व-वह्म-पसरः-संस्तूयमान-सूर्य-लोक-गमन-कामनया इदं हिरण्यमग्नि-दैवतं यथा-नाम-गोत्राय ब्राह्मणाय अहं ददे । ततो दक्षिणा ।

विष्णुधर्मोक्त-हिरण्य-दाने पूजादि ।

अथ स्वर्ग-लोकाधिकरणक-बहु-विधेष्ट-कामोपभोग-चन्द्र-भास्कर-विराज-मानापसरोगण-पूर्ण-हंस-युक्त-विमान-गमन-कामनया इदं हिरण्यमग्नि-दैवतं यथा-नाम-गोत्राय ब्राह्मणाय अहं ददे । ततो दक्षिणा ।

अयं च दान-मन्त्रः—

“हिरण्यगर्भ-गर्भस्त्वं हेम धीर्जं विभावसोः ।

अनन्त-पुण्य-फलदमतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥”

अथ रजत-दाने पूजादि ।

अथ भैरव-मार्ग-प्रापकाशेष-पाप-क्षय-कामनया इदं रजतं चन्द्र-दैवतम् अमुक-गोत्राय ब्राह्मणाय अहं ददे । ततो दक्षिणा ।

अथ बहु-रत्न-दाने पूजादि ।

अथ सुचिर-काल-रत्न-दान-फलकोपभोग-पूर्वक-भूतल-राज्य-प्राप्ति-काम-
नया एतानि बहु-रत्नानि विष्णु-देवतानि यथा-नाम-गोत्राय ब्राह्मणाय अहं
ददे । ततो दक्षिणा ।

अथ धान्य-दाने पूजादि ।

अथ सोम-समन्वितत्व-सोम-लोकोपभोग-तदुत्तर-मर्त्य-लोकीय-सर्व-रत्नो-
पेत-दृष्ट-भोग-प्राप्ति-कामनया एतानि धान्योपधि-फलानि प्रजापति-देवतानि
यथा-नाम-गोत्राय ब्राह्मणाय अहं ददे । दक्षिणा ।

कार्पासिक-वस्त्र-दाने पूजादि ।

अथ स्वर्ग-लोकाधिकरणक-महितत्व-कामनया इदं कार्पासिक-वस्त्रं
बृहस्पति-देवतं यथा-नाम-गोत्राय ब्राह्मणायेत्यादि । दक्षिणा ।

अथ यति-संप्रदानक-भोजन-दाने ।

यति-भोजन-दाने प्रतिसिद्धं युग-संख्या पितृ-त्रि (तृ?)प्तिः । सन्न्यासि-
सम्प्रदान-कौपीनाच्छादन-पादुका-कमण्डलु-दाने सप्त-कल्पं विष्णु-पद-प्राप्तिः ।

अथ श्राद्ध-प्रयोगाः ।

अथ हय-मेघ-यज्ञ-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामनया द्वारकाधिकरणक-
गोमत्यां श्राद्धमहं करिष्ये ।

अथ गोमत्युदधि-सङ्क्रम-श्राद्धे ।

अथ प्रयागावच्छिन्न-गङ्गा-स्नान-जन्य-पुण्य-सम-पुण्य-प्राप्ति-कामनया द्वार-
काधिकरणक-गोमत्यां श्राद्धमहं करिष्ये । अथ गया-पिण्ड-दान-जन्य-
पुण्य-सम-पुण्य-प्राप्ति-कामनया अमावस्यायां गोमत्युदधि-सङ्क्रमे श्राद्धमहं
करिष्ये ।

अथ क्षीर-करणक-विष्णु-स्नाने ।

अथ प्रतिबिन्दु-शताश्व-मेघ-याग-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामनया क्षीरेण
विष्णुमहं स्नपयिष्ये ।

अथ यस्यां कस्यामप्येकादश्यां पञ्चामृत-विष्णु-स्नाने ।

अथैकादश्यां कुल-कोटी-समायुक्त-विष्णु-सायुज्य-प्राप्ति-कामनया पञ्चा-
मृतेन जनार्दनमहं स्नपयिष्ये । अथ कपिला-शत-दान-जन्य-फल-सम-फल-
प्राप्ति-कामनया शङ्ख-स्थित-तोयेन कृष्णमहं स्नपयिष्ये ।

विष्णवे वस्त्र-दाने ।

अथैतद्वस्त्र-तंतु-सम-संख्य-वर्ष-सहस्रावच्छिन्न-विष्णु-लोक-महितत्व-काम-
नया विष्णवे इदं वस्त्रमहं ददे ।

विष्णवे-धूपित-वस्त्र-दाने ।

अथैतद्वस्त्र-तंतु-सम-संख्य-मन्त्रंतरावच्छिन्न-हरि-गृह-वास-कामनया इदं
धूपित-वस्त्रं बृहस्पति-देवतं माधवमहं परिधापयिष्ये ।

विष्णु-सम्प्रदानकालंकरण-दाने ।

अथ सांग-सरहस्य-वेद-पारग-ब्राह्मण-सम्प्रदानकालंकरण-दान-जन्य-
फलानंत-फल-प्राप्ति-कामनया इदमलंकरणं भगवते विष्णवेऽहं ददे ।

कृत-पूजन-सहान-मानया श्रद्धया कृते ।

मण्डलीक-महीपस्य कन्यया बहु-मान्यया ॥ १ ॥

हरसिंह-महादेव्या द्वारका-पत्तले शुभे ।

पूजनादि-विवेकोऽयं चतुर्थः सम्मतः सताम् ॥ २ ॥

यः श्रीमानजनि प्रताप-नृपतेः श्रीवीरसिंहः सुत-

स्तस्यासौद् युधि संजितारि-निचयो दत्तार्थि-दानः सुतः ।

गङ्गा-तीर-पवित्र-पाटलि-पुरस्याधीश्वरो वैष्णवो

ज्ञाता श्रीहरसिंह-देव-नृपतिर्यश्चाहुवानान्वयः ॥

इदं तस्य महादेव्या बीनवाद्या महोदयम् ।

कृतं सुकृतिनां प्रीत्यै मण्डलीकस्य कन्यया ॥

द्वारका-पत्तलं श्रेष्ठं कण्ठेषु वसताम् सताम् ।

पुण्योत्साह-प्रदं पाप-नाशनं कण्ठ-भूषणम् ॥

माहात्म्यस्यानुसारेण द्वारकाया इदं कृतम् ।
नानादरोऽत्र कर्तव्यो ग्राह्यं गुणिभिरादरात् ॥

[कवि-प्रशस्तिः]

त्वं गङ्गेत्यभिधीयसे बुध-जनैः कृष्णाङ्गि-पद्माश्रया
देहीत्यस्य पदस्य यन्न निलयास्त्वा^१ बीनवाद्याश्रिताः ।
किन्त्वेकं^२ खलु सा बुधेस्त्रिपथगेत्युक्ता^३ तथा निम्नगा^४
ह्येकस्मिन् पथि वर्तते^५ भगवते^६ प्रोच्यैश्च तेनाधिका ॥ १ ॥
पूर्वं कल्प-तरोर्लता दिविपदां धात्राऽर्थ-संसिद्धये
पश्चात् कामदुष्पाऽनघा विरचिता भृवादि-मेधाविनाम् ।
ते तु प्राप्य दिवं क्षमे न सुतरां दातुं द्विजेभ्यो यत्-
स्तस्मान्मीनवति त्वमेव विदुषां भू-कल्प-वल्ली ध्रुवम् ॥ २ ॥

1. देहीत्यत्र पदस्य यन्न निलयाः । Here the word पद means वस्तु ; see AK, III. 393, p. 202.

2. एकं here means केवलं only ; see AK, III. 8, 16, p. 190.

3. त्रिपथगा is one of the synonyms of the Ganges, see AK., I.9.31, p. 44.

4. निम्नगा means river ; see AK., I.9.30, p. 44.

5. वर्तते ? The Ganges is called Tripathagā, because she flows in Heaven as Mandākinī, on earth as Bhāgirathī and in the nether region as Bhogavati. She is specially designated once again as निम्नगा, i.e., as flowing through the nether region, because she was specially brought down from Heaven for delivering the sons of Sagara reduced to ashes in the nether region through the rage of the sage Kapila.

6. भगवतः ?

मज्जन संसार-पाथोनिधि(?) खल-जल-प्रोद्भवन्-पाप-वार्ता-
वर्ते सद्वृत्त-पोतैः [सु]हृद्-गुण-युतैरुद्धृतः पुण्य-कीर्त्या ।
धर्मः श्री-श्रीनवाय्या[ऽत्र] किल कलि-युगे जातया यादवे किं
वंशे तत्रातिचित्रं स हरिरुद्धरदु यत्र धर्मं प्रसूतः ॥ ३ ॥¹
शिवमस्तु । संवत् १५७४ वर्षे भाद्र-पद-सुदि-सोमे
लिखितम् । शुभं भवतु । श्रीः ॥

1. Report on the search for Sanskrit Manuscripts in the Bombay Presidency during 1891-95 by A. V. Kathawate, No. 142, p. 113 ; at present deposited at Bhandarkar Oriental Research Institute, Poona.

TRANSLATION

Introductory Verses

1. I bow down to Rāmānuja, dark, handsome, destroyer of demons, garbed in the robes of Kṛṣṇa and Brahman incarnate, for the removal of obstacles.

2. There was a Yādava king called Maṇḍalika, of celebrated fame and lofty might. He was highly respected and a patron of religion and learning. He, endowed with countless good qualities, vanquished his mighty enemies, dedicated his entire fortune and energy (to the service of God and men) and fulfilled the prayers of all supplicants in this age of vice.

3. His daughter was [is] the celebrated Binabāyī, consort of king Harasiṃha, generous and devoted to righteousness.

4. She listened to the eighteen Purāṇas, all the auspicious Smṛtis as well as Śrutis (Scriptures) with undivided attention.

5. The wealth of the lady, majestic on account of countless virtues, is meant for Brāhmaṇas, the pair of her lotus-hands is blessed on account of the worship of Viṣṇu, etc., her heart because of the meditation of Murāri and ears because of hearing about Him; her sinful heart praiseworthy and eyes adorable because of the daily perception of His beauty

and her tongue (too) adorable because of the constant chanting of [His] hymns.

6. She, Binabāyī, composes the Dvārakā-pattala, the source of much religious merit, for the removal of sins and welfare of mankind.

The verses at the end of each Chapter

Chap. I.¹

This is the first [chapter] called Tirtha-yātrā-viveka, approved by the learned, of the Dvārakā-pattala, composed by Binabāyī, very holy daughter of Maṇḍalika and chief queen of Harasiṃha and a pilgrim visiting many celebrated sacred places.

Chap. II.²

Of the holy Dvārakā-pattala, composed by Binabāyī, chief queen of Harasiṃha and daughter of Maṇḍalika, visitor and gainer of [religious merits accruing from many] sacred places, this is the second [chapter], increasing the joy of the performers of good deeds, approved by the learned.

Chapter III.³

This is the third [chapter], called Argha-snāna-viveka, of the Dvārakā-pattala, composed by Binabāyī who is held in high esteem [by all] and has bathed in many renowned sacred places. It is auspicious and

approved by the versed [in Śāstras], creates enthusiasm for [holy] baths and destroys sins due to evil deeds.

Chapter IV.¹

This is the fourth [chapter], called Pūjanādiviveka and approved by the learned, of the holy Dvārakā-pattala, composed with [due] regards by the daughter of king Maṇḍalika and chief queen of Harasiṃha, held in high esteem [by all] worshippers [of Viṣṇu] and offerer of gifts and homage to the good.

Concluding Verses

Virasiṃha the great was the son of king Pratāpa. King Harasiṃhadeva, the connoisseur, a Vaiṣṇava, descendant of Cāhūvān² and (himself) the ruler of holy Pātalipura situated on the bank of the Ganges, the vanquisher of enemies in battles and offerer of gifts to supplicants was the son of Virasiṃha. May this illustrious Dvārakā-pattala composed by his chief queen Binabāyī³ and daughter of Maṇḍalika for the pleasure of the righteous, creating longing for religious merit, removing sins and adorning the neck—decorate the necks of the wise.

1. P. 32

2. Popularly known as Cauhān.

3. i. e. the daughter-in-law of Virasiṃha and grand-daughter-in-law of Pratāpasiṃha.

This is composed in accordance with the *Dvārakā-māhātmya*;¹ (so) this should be a pet and accepted by the connoisseurs with pleasure.

[Panegyric of the Authoress]

1. O Binabāyī, you are designated 'the Ganges' by the learned, because you have taken shelter to the lotus-feet of Śrī Kṛṣṇa,² and because those who have recourse to you need not utter the word "Give."³ But the distinction between you two is this that she has three courses,⁴ i.e., is restless, and has [in particular] a downward course⁵ and you always stick to the path of God; therefore you are greater [than the Ganges].

2. Formerly God created the Tree of all desires for gods and the Cow of plenty for the Brahmins like Bhṛgu and others, but as both of them were in heaven,

1. A part of the *Prabhāsa-khaṇḍa* of the *Skandapurāṇa*. Binabāyī says she has followed the lead of the *Skandapurāṇa* and the directions, ritualistic or otherwise, formulated by her in this work do not violate its authority.

2. As the Ganges originates from the holy feet of Śrī Kṛṣṇa, they are really her shelter.

3. i. e., she gives all the supplicants so plentifully that they need not pray for anything more. With reference to the Ganges, those who seek refuge with the Ganges as well need not bear the burden of their bodies any more, [i. e., they attain salvation and are not born again].

4. In the heaven, earth and nether regions.

5. i. e. she is addicted to the low.

they could not offer the Brahmins [living on earth] anything; so, O Minavatī, God created you as the Creeper of all desires on earth.

3. In this age of vice, the celebrated Binabāyī, born of the Yādava race, rescued religion, merged in the whirlpool of sin of the treacherous water of the ocean of the Universe, by means of her lofty character,—a vessel pulled by strong chords.¹ No wonder that one originating from the family of the Yādavas, born of which Śrīkṛṣṇa rescued religion, should do so.

1. Kindness, charity, etc.

APPENDIX

DESCRIPTION OF THE MS. OF THE DVĀRAKĀ-PATTALA.

The MS. of the Dvārakā-pattala is complete in seven-teen folios. Eight lines in each page; twenty-six letters in each line. Substance: paper. Script: Devanāgarī. Date: Samvat 1574 i.e. 1518 A. D. The MS. is rather carelessly written and full of faults of omissions and commissions as our emendations in foot-notes will show. The last three verses of the MS. entitled Kavi-praśasti by us (pp. 33-34) in this edition are most carelessly written by a different scribe and abound in mistakes. The pagination of the MS. is quite in order but there is a glaring omission between p. 4 which ends with पठेब्राम-सहस्रन्तु and p. 5 which begins with धर्मेष्टः । The numbering of the verses in the MS. itself shows that the last three pādas of verse 33, the first twelve syllables of verse 42 and the intervening verses i.e. verses 34-41 have been altogether omitted by the scribe (see p. 17, particularly, f. n. 8).

INDEX

VERSE INDEX OF DVĀRAKĀ-PATTALA

Verse	Page	Verse	Page
अध्वनि श्रान्त०	... 16	एवं संपूजित०	... 12
अर्ध-आन०	... 26	ॐ विष्णोः	... 23
अश्व-क्रान्ते	... 23	कथां श्रयोति	... 16
अष्टादश-पुराणानि	... 11	कन्यया भगडलोकस्य	... 20
आसीयादव०	... 11	कलेवरं परिलक्ष	... 14
इति पृष्टस्वदा	... 15	कस्मिन् मासे	... 15
इदं तस्य	... 32	किं फलं	... 13
उद्धृतासि	... 24	कृत-पूजन०	... 32
उपानह्यो नु	... 16	कैलास-शिखराकरं	... 17
एतानि पुण्य०	... 32	गत्वा हि	... 21

Verse	Page	Verse	Page
गया-श्रादेन	... 16	मामे स्थितस्य	... 16
गृहीत्वा तु	... 21	माहात्म्यस्यानुसारेण	... 33
तदा प्रवृत्ति	... 14	यः श्रीमानजनि	... 32
तस्य कन्या	... 11	यः ज्ञात्वा	... 13
तस्मात् कलि युगे	... 14	यत्न वैविक्रमी	... 14
तिस्रः कोट्योऽर्ध०	... 23	यदा मति	... 15
तीर्थ-राज	... 22	यदि तिष्ठाम्यहं	... 13
त्वं गङ्गेत्यभिधीयसे	... 33	यदि तुष्टोऽसि	... 13
द्वारादेममयं	... 17	यन्मया दूषितं	... 24
द्वारका गच्छमानस्य	... 15	यया विरज्यते	... 12
द्वारका पत्तलं धेष्टं	... 32	यस्या वित्तं	... 11
द्वारका पत्तले	... 18	यात्रायां गच्छमानस्य	... 16
द्वारका-पत्तले पुण्ये	... 20	यात्रार्थं कृष्ण०	... 15
धर्मस्त्वं वप०	... 30	यात्रार्थं गच्छमानस्य	... 16
नन्दिनीत्येव ते	... 23	यावत्पदानि	... 15
नमस्ते स्वां	... 23	ये पश्यन्ति	... 13
नमस्ते विश्व०	... 22	यो नरः	... 14
नमो विष्णु०	... 22	वशिष्ठ-दुहितर्देवि	... 21
पञ्च-नृना०	... 17	विघ्नमाचरते	... 16
पठेन्नाम-सहस्रन्तु	... 17	विद्याधरो मुप्रसन्ना	... 23
परस्परं वरी	... 14	विहितानेक०	... 18
परान्नं पर०	... 17	विहितानेक०	... 27
पूर्वं कल्प०	... 33	श्यामं रामानुजं	... 11
ब्रह्म-लोक०	... 21	साधु भागवत०	... 15
भो भूमि-देवाः	... 15	हरसिंह०	... 32
मज्जन् संसार०	... 34	हिरण्यगर्भ०	... 30

SMṚTI

GAṄGĀ-VĀKYĀVALĪ

BY

VIŚVĀSADEVĪ

GANGĀ VĀKYĀVALI BY VIŚVĀSADEVI

Viśvāsadevi, the authoress of this work, was the wife of Padmasiṃha,¹ younger brother of Śivasimha, king of Mithilā. After Śivasimha's death, his brother Padmasimha became the king. And after Padmasimha's death Viśvāsadevi ascended the throne. The royal family of Mithilā was highly cultured and the members were themselves votaries of learning. Viśvāsadevi and her sister-in-law Lakhimā Devī,² wife of Śivasimha, were reputed scholars and authoresses. Both the sisters-in-law were patronesses of learning and their courts were consequently full of authors and poets, such as Vidyāpati. Vidyāpati was a senior contemporary of Viśvāsadevi who flourished in the 15th century A.D.

The Gaṅgā-vākyāvali is a fairly voluminous treatise on Smṛti (Ritual). It deals with, as its name indicates, all sorts of rites connected with the worship of the holy river Ganges. Thus, the work gives an account of the blessings, mundane or supra-mundane, which one obtains through thinking of the holy Ganges, uttering her holy name, starting for bathing in the same, hearing about her glory, having an actual sight of her, bowing down to her, bathing in her, etc.

The Gaṅgā-vākyāvali collects informations regard-

¹ For further details, see Appendix IV, The Royal Family of Mithilā.

² Lakhimā Devī was a poetess of renown. See Sanskrit Poetesses, Part A, pp. xvii and 17.

ing the Ganges from various sources such as the Purāṇas, Smṛtis, etc. and records Viśvāsadevī's view-points regarding various sacrifices, rites, etc. in connection with the Ganges.

There are in all 29 chapters, viz., on remembrance (smaraṇa), uttering the name (kīrtana), setting off (yātrā), hearing (the eulogy of the Ganges: śravaṇa), having recourse to (gati), seeing (vikṣaṇa), bowing down (namaskāra), touching (sparśana), Śrāddhas on arrival at holy places, removing fear (abhaya), images of all relatives (sarva-bandhu-pratikṛti), jurisdiction (kṣetra), plunging (avagāhana), bathing (snāna), offering libations (tarpaṇa), besmearing the body with earth (mṛttikā), counting beads (japa), miscellaneous subjects such as offering gifts (dāna), offering cakes (piṇḍa), performing rites in water (jala), drinking water (toya-pāna), residing on the banks (āśraya), atonement (prāyaścitta), paying homage to the resident on the banks (kṛta-kṛtya), voluntary or natural death (mṛtyu), placing bones (asthi-sthiti), religious merits accruing from the baths at the confluence of the Ganges and the sea, etc., hindrances (vighna) and prohibitions (pratiśiddha). They deal with subjects that the pilgrims to, or other devotees of, the Ganges should know and translate into action in course of pilgrimage or otherwise, whether at home or abroad.

In the first chapter¹ Viśvāsadevī shows that it is the bounden duty of a devotee of the Ganges to think of her

¹ On Smaraṇa (Remembrance).

as often as he can if not constantly. Respect and devotion are concomitant factors which lead to the fulfilment of all spiritual aspirations and when one remembers the name of the Ganges, one must do so, naturally, with due respect and devotion.¹ Even if one recounts the holy name of the Ganges from a long distance, one is purged of all sins. Moreover, one obtains in this wise the results of performing a large number of sacrifices, wonderful houses, good health, wealth, etc. Remembrance of the name of the Ganges is the only way to obtain the region of Śiva after death.

In the second chapter on the utterance of the name of the Ganges¹ Viśvāsadevi points out that even though one mutters the name of the Ganges from a long dis-

1. Chapter on uttering the name (Kīrtana-prakaraṇa).

तत्र भक्ति-श्रद्धा-पुरःसरमेव सर्वं कर्म विशेषमापादयति । अतो भक्तिश्रद्धे अवश्यमेव कर्तव्ये कर्मणि कर्तव्ये । तथा च यमः—

“भक्ति-श्रद्धे हि काम्यानां वृद्धि-चेम-करे हिते”

काम्यानां काम्य-कर्मेणाम् । शास्त्रार्थे तथेति प्रत्ययः श्रद्धा । उपासता-निश्चयो भक्तिः, कच्चिदुपासनाप्युच्यते । तथा च देवलः—

“महदप्यफलं कर्म श्रद्धया परिवर्जितम्”

अफलम् अल्प-फलम् । तथा च पाद्ये—

“अश्रद्धया हतं सर्वं यत् कृतं पार-लौकिकम् ।

अभक्त्या च तथाऽवरयं भावाशुद्धया तथा कृतम् ॥”

तथा हतं भवेदिति । अतो भक्ति-श्रद्धाभ्यां विशेषमापद्यते ।

tance, one is sure to get rid of all sins and acquire more intrinsic religious merits. A person who recites the holy name of the Ganges three times a day does not suffer any evil on this earth. This recitation also considerably helps him to attain salvation.

In the next chapter Viśvāsadevi deals with setting off for the Ganges. She enumerates the religious merits gained by starting for the Ganges and shows that a person who has not started for the Ganges is born on earth for nothing,—his sacrifice, penances, learning, gifts are all in vain. Even if a person, making a start for the Ganges, die in an inauspicious tract will reap the benefit of bathing in the Ganges. She also shows that the starting in itself is of immense religious importance. Even the deities themselves await for the starting of the pilgrims; the ancestors continually sing for a descendant that will start for the Ganges as a pilgrim. And of a pilgrim all the sins get automatically removed as it were; he goes direct to heaven after death. The rituals described in the Śāstras are all expensive and therefore, not within the easy access of ordinary people. But pilgrimage does not entail much difficulty in this respect, though it counts for more religious merit than the celebration of sacrifices and rites. Poverty is in store for the person who does not go out on pilgrimage. If a person starts for a holy place even without his knowledge, he obtains all his desired objects, goes to heaven and saves his ancestors from hell.

The authoress then points out in this connection that all the pilgrims cannot necessarily avail of the same religious merit but there must be difference in this respect in accordance with the differences in qualities of both head and heart, the purity of the body and the mind, of the pilgrims themselves. Thus, he who is self-restrained, learned and famous, does not accept gifts; has an unpoluted mind, is without any pride, truthful and kind to all, deserves the entire merit accruing out of pilgrimages. The faithless, the sinful,¹ the suspicious, the disputing, and atheists acquire no merit for pilgrimages.

Viśvāsadevī then gives the ritualistic directions a pilgrim should follow during his start. He should shave his head cleanly and fast on the day preceding the auspicious day for starting and worship the deities, ancestors and the honest, etc. The Vāyu-purāṇa stipulates that a pilgrim to Gayā should perform the ābhyudayika or pārvana Śrāddha, wear the dress of an ascetic, go round the village and break his fast after the Śrāddha in another village. Viśvāsadevī explains here that the rule about pilgrimage to Gayā is to be widened in scope. As the rule is applicable to Gayā, it will apply in the case of

1. By 'Sinful' is here meant one who is extremely sinful; by pilgrimage he gets rid of the sins but is not entitled to acquire religious merit.

all other places as well.¹ Viśvāsadevi also points out that the pilgrim should go to another village no doubt, but it must be situated within two miles from it as a pilgrim must not travel more than two miles after performing a Śrāddha in any case.² The pilgrim may wear shoes, use umbrellas, stick, etc., if necessary. The Mātsya and the Mārkaṇḍeya Purāṇas impose the limitation of avoiding them only for those who start for Prayāga and the limitation, therefore, is not general, says Viśvāsadevi.

Viśvāsadevi is of opinion that those who bathe in the holy places they happen to pass through, cannot acquire the religious merit for starting on pilgrimage. She agrees with many authorities in their statements that the religious merits acquired by starting for the Ganges or by sending others for pilgrimage to the Ganges are of a very high order. While starting for pilgrimage, one must not dine at some body else's place nor with anybody else. The pilgrim should bathe early in the morning, mutter the name of the Ganges, observe his daily rites and go out slowly.

In the following chapter³ it is stressed that the

1. गमन-फलञ्च यद्यपि गयायामेव श्रूयते, तथापि तीर्थान्यर-यात्रायामपि द्रष्टव्यम्, "एकत्र निर्णीत" इति न्यायात् ।

2. ग्रामान्तरन्तु कोशान्त्यन्तरमेव, अप्वनि च कोश-पूरणे इत्यादिना श्राद्धोत्तरं कोश-गमन-निषेधात् ।

3. On Hearing (Śravaṇa-prakaraṇa).

Ganges sanctifies one just the same if one hears about her, as he is sanctified by touching or seeing her, bathing in her, starting for her or by drinking her water.

One may acquire infinite religious merit or be saved from all injuries by having recourse to the Ganges as the protecting deity. She protects even those who kill the most virtuous persons or are lax in sexual morality.¹

The authoress then proceeds to show that seeing the Ganges is indeed an equally great source of acquiring further religious merit. As soon as the pilgrim reaches there, he should cast a longing lingering look at her so that his sins may be destroyed immediately. Just as the serpents become devoid of poison at the sight of the serpent called Takṣaka, the pilgrim also similarly becomes sinless at the sight of her. Sins of any description, committed knowingly or unknowingly, are destroyed at the sight of the Ganges. Knowledge, wealth, long life, an established life, etc. may be reckoned as outcomes of the holy sight of the Ganges. Seven generations upwards and seven downwards are rescued for ever by a look at her, by touching her or bathing in her. The consequence of the sight of the Ganges is just the same as that of digging a pool or tank, the performance of a sacrifice or even by having a sight of the supreme soul. All the holy places of the

1. Chapter on having recourse to the Ganges (Gatiprakaraṇa).

three worlds, the Trinity, Religion, sacrifice, etc. all exist in a subtle form in the Ganges. All the holy places of the world really reside in the Ganges. She is the life and soul of Śiva and as such, her worshipper really worships Him at the same time.

In the next chapter¹, the authoress shows that a person who bows down to the Ganges, particularly in the morning, is substantially helped with regard to the attainment of the four ends of life, viz., Religion, Wealth, Love and Salvation.

She points out in the following chapter² that even a great sinner gets rid of major sins and becomes pure by means of touching the water of the Ganges.

The next thing for the pilgrim is to perform the Śrāddha ceremony incumbent upon arriving at the desired holy place. Here he may invite any Brāhmaṇa without discrimination. The cakes to be used in the Śrāddhas should be made of groats (esp. of barley-meal: śaktu), of wheaten flour fried with ghee and milk (and oblong in form: saṃyāva form), paste of *Asa Foetida* (pinyāka) or molasses. In the holy places, the pilgrim should perform the Śrāddha ceremony without the presentation of a respectful offering (arghya) and invocation (āvāhana). Necessary precautions against the pollution of the offerings by the sight of dogs, crows and vultures must be taken. The performance of the Śrāddha cere-

1. On Namaskāra.

2. On Sparśana.

mony in a sacred place causes intense delight of the manes. So the pilgrim must always perform their Śrāddhas in holy places. Libations of water must always be offered on such occasions. The pilgrim should do all these without delay. He must not do anything detrimental to the proper observance of the rites. Some are of opinion that the pilgrim should not present offerings or resort to invocation in all the Śrāddhas performed in sacred places.¹ According to Viśvāsadevi, and rightly so, this view is not tenable. It is expressly stated in the text that one should not delay in offering Śrāddhas when one reaches the holy place. There may be a *prima facie* view that as the manes exist in the holy places, what is the good of invoking them at all, because to invoke them really is only to address them to come near. Viśvāsadevi refutes this view by stating that the general rule is that gods only are to be invoked. Unless there is a distinct rule to the contrary, they must be invoked. Therefore, the pitṛdevatās, the mane-gods, must be invoked, as a rule. As it is expressly stated that the manes need not be invoked in the Śrāddhas observed on account of reaching the holy places, the pilgrim should not invoke the manes

1. They interpret the text “भ्रातृषु तत्र कर्तव्यमर्घ्यावाहन-वर्जितम्” thus; here तत्र is not निमित्ते सप्तमो—making it a case of उपपद-विभक्ति but it is a case of अधिकरणे सप्तमो—a case of कारक-विभक्ति and the maxim “उपपद-विभक्तेः कारक-विभक्तिर्गोचरी” holds good, Sid. Kaum. 583, p. 147, Pan. 2. 3. 16.

on these particular occasions, says Viśvāsadevi.¹ And the formulas of invocation, too, need not be uttered.²

While offering the manes clothes, the sacrificer should utter the sacred formula "Etad vaḥ pitaro vāsaḥ," etc. This is so, because it is expressly stated in the text "Etad vaḥ pitaro vāsa iti jalpan prthak prthak."³ But in connection with the Ekoddiṣṭa Śrāddha performed for the parents, "namo vaḥ" should be necessarily changed as "namas te." The *prima facie* view that "namo vaḥ pitaro vāsaḥ" would do and no mantrohaḥ (i.e. alteration in the mantra in gender and number) is necessary is not tenable—says Viśvāsadevi.

It is stated in the Devī-purāṇa: "Akāle'py athavā kāle tirtha-śrāddham tathā naraiḥ prāptair eva sadā kāryam," etc. The authoress here rightly points out that the word "akāle" in the text does not refer to the night and such other periods of the day that are not suitable for bathing—which would really involve the violation of the general principles enunciated beforehand. The "akāla" here refers to the periods

1. नन्वावाहनं पितृादि-सन्निधि-फलं ते च तीर्थे नित्य-सन्निहिता एव । तीर्थाधिकरणक-श्राद्ध-मालेऽर्धावाहन-बाध उचितः...शरीरस्य बौद्धस्य वा सन्निधेर्देवताधिकरण-विरोधेन निरस्तत्वात्, किमर्थं तर्हि अन्यत्वावाहनमदुष्टार्थ-मित्यवेहि, अतएव नावाहन-मन्त्रोऽपि ।

2. This is the conclusion (सिद्धान्त) of the पूर्व-पक्ष or *prima facie* view mentioned before.

3. Piṇḍam upari sūtram dadyād iti.

that are particularly mentioned as auspicious.¹ In other words, even though such auspicious days be not available, one should perform the Śrāddha consequent on arrival at a sacred place. There is a *prima facie* view here: akāla here refers to the night and other periods, because no particular day is declared as *inauspicious* for the purpose of Śrāddhas; so, really speaking, there is no question of any particular day being suitable or unsuitable for bathing purposes. The text is meant for the suspension of the general prohibition in this particular case. Viśvāsadevī answers to this—No. There is no denying the fact that no particular days are prohibited for the performance of Śrāddhas; the question arises because a general sanction is necessary as the Śrāddha on arrival is compulsory. So the meaning of the word "Akāla" in the text is—though the pratipada and several other days are not particularly declared as auspicious for Śrāddhas, they will be considered as such provided the bath be consequent upon arriving at a sacred place. Here again, there is another *prima facie* view: those who arrive at a sacred place at periods that are not suitable for the performance of Śrāddhas are debarred from offering the Śrāddha for arrival because the time on that day is not suitable nor would the following day be the day of his arrival at the place. The right decision is that the pilgrim should offer this necessary

1. The auspicious days are the full moon day, black moon day and so on. Vide *infra* ; chapter on Snāna.

Śrāddha on the following day ninety-six minutes after the day-break. The pilgrim does not incur any sin as such delay cannot be helped.

If a pilgrim cannot procure other materials for the Śrāddha, he should at least offer the cake. If one visits many holy places on the same day, one should perform the Śrāddha on each occasion. The fasting is enjoined to serve as a means to getting some desired object; it is not compulsory.

There is a *prima facie* view that the pilgrim should shave off cleanly and fast in every sacred place. This is based on the use of the word "Sarva: all" in the following couplet, particularly because this word has an emphatic note as only four sacred places, viz., Gayā, Ganges, Viśālā and Virajā, are mentioned where no shaving off should take place and no fasting is enjoined.

'Muṇḍaṇi copavāsaś ca sarva-tirtheṣv ayaṁ vidhiḥ

Varjayitvā Gayāṁ Gaṅgāṁ Viśālāṁ Virajāṁ tathā.'

But this view is not tenable, says Viśvāsadevi, because if the word "Sarva" be not used in a restricted sense, it will be misleading." Sometimes the places that yield desired objects are also designated as tīrthas; certainly one need not shave off and fast in these places. Nor may it be said that by observing the rules at any sacred place, one may gain any desired object; because it is contrary to the customs of any country to shave off and fast on account of visiting the springs of one's own country. Nor may it be said that the word "Sarva" is

intended to mean particular sacred places, as it is well-known that the inhabitants of the Central Provinces are entitled to dispense with these (shaving and fasting) in connection with their pilgrimage to Prayāga even. The texts seem to indicate that the Ganges and Prayāga are the only sacred places where fasting and shaving are necessary.

Even then, "Sarva" cannot be said to have been properly used, because it cannot denote only two sacred places. Moreover, the 2nd part of the couplet stating that the Ganges is no fit place for shaving goes against this view. Moreover, the author of the *Kalpadruma* and other authorities do not take into consideration the verses "Gaṅgām samprāpya yo dhimān muṇḍanam naiva kārayet" etc., at all. The *Smṛti-samuccaya* states that there are seven occasions when one should shave off, viz., arrival at the Ganges and Prayāga, after the death of the father, the mother and the preceptor, during the *Garbhādhāna* ceremony and the drinking of the Soma juice.¹ As is evident, the word "Sarva" does not find any support from this couplet as well as only two sacred places have been mentioned even though the Ganges be taken as denotative of any part of the Ganges, not in the limited sense of the Ganges within the jurisdiction of Prayāga. Now,

1.

गङ्गायां भास्कर-क्षेत्रे मातापितृयुग्मं स्नते ।

आधाने सोमपाने च वपनं सप्तसु स्मृतम् ॥

what is the real solution? What does the word "Sarva" mean and how is the apparent contradiction in different texts viz., the couplet of the Skanda-purāṇa, "Muṇḍanaṁ copavāsaś ca," etc. as quoted before and the following:—

"Yāvanti nakha-romāṇi vāyunā preritāni vai.

Patanti Jāhnavī-toye narāṇaṁ puṇya-karmaṇaṁ

Tāvad-varṣa-sahasrāṇi Svarga-loke mahīyate," etc.

to be solved? Viśvāsadevi gives us the right solution. She says the Ganges in the texts, "Yāvanti nakha-romāṇi," etc., "Gaṅgāyāṁ bhāskara-kṣetre," etc. refers to the Ganges at Prayāga, as all the authorities agree that shaving off in the Ganges at Prayāga counts for boundless religious merits. She rightly remarks that the admission of an option or alternative¹ according to the maxim "Ṣoḍaśi-grahaṇāgrahaṇavad-vikalpaḥ"² is out of the question here as such an option is allowable only when there are no other texts that go against the decision arrived at. Now, with reference to the Ganges, the texts are reconciled; what about the right interpretation of the word "Sarva" in the couplet

1. Vetī vikalpah : Pāṇ. i. 1. 44, scholiast.

2. There are two scriptural statements, viz., "Atirātre ṣoḍaśinaṁ grhṇāti" and "Nātirātre ṣoḍaśinaṁ grhṇāti." To reconcile these two contradictory statements, it has been solved that the sacrificer may or may not follow the direction.

quoted from the Skanda-purāṇa? Here, too, Viśvāśadevi has an excellent solution. "Sarva-tirtheṣu" in the couplet refers to Prayāga,¹ the place that represents all the sacred places in One: Sarvāṇi tīrthāṇi yatra, teṣu—Bahubrihi compound. And then the particular mention of Gayā, etc., where no pilgrim should shave specially serves the purpose of drawing attention to the fact that whereas in these places no pilgrim should shave and fast, he must not avoid shaving off at Prayāga unless he is compelled to do so for some unavoidable circumstances. An analogy may be shown here. When it is stated that the oblation, *caru*,² should consist of *mudgas*, evidently the *māṣas* are excluded; still when it is expressly stated again that the *māṣas* are not fit for use in sacrifices, the object is to emphasise that not only are the *māṣas* to be rejected altogether as sacrificial stuff but also that the *mudgas* deserve preferential treatment.

The pilgrim must also know the real area of the Ganges wherein all the various rites ought to be performed. In this connection the Skanda-purāṇa states that all the rites performed within four miles³ on both sides of the Ganges are really done in the Ganges and those who live or die over there are entitled to salvation. On

1. Prayāgeṣv ity-arthaḥ.

2. Rice, barley and pulse boiled with butter and milk.

3. One गव्यूति ।

the other hand, the Bhaviṣya-purāṇa prescribes eight miles on both sides of the Ganges as the real area where in the rites with regard to the Ganges ought to be performed. According to the Mahābhārata, the area covered by the water of the Ganges during the fourteenth day of the black-moon of the month of Bhādra is to be regarded as the bed of the Ganges and then begin the banks of the Ganges. According to the Brahmāṇḍa-purāṇa the maximum religious benefit will accrue if the rites be performed within four cubits of the water level on both sides. Religious merits of a high order accrue from penances, oblations and death in the Ganges, natural or voluntary. Nobody should accept any gift within four cubits of the water-level¹

Even an extremely sinful man is relieved of all sins by plunging into the Ganges. Just as the gloom is dispelled at the rise of the Sun, all the sins are removed by means of a plunge in her. Even a single plunging is sufficient for the rescue of all the ancestors. The Bhaviṣya-purāṇa declares that it is impossible to describe the beneficial results of plunging in the Ganges; the heaven and salvation at once come within easy reach.²

It is said that if one bathes in the Ganges even without having much regard for her, one will gain religious benefit. Then it becomes incompatible with the

1. Kṣetra-prakaraṇa, pp. 118-120.

2. Avagāhana-prakaraṇa.

general doctrine that all rites should be accompanied with devotion. Viśvāsadevi says that there is no contradiction in this as a bather without devotion will gain only ordinary results, whereby a devoted bather will get all the results—mundane as well as supra-mundane. One should, first of all, during a bath in the Ganges remember Nārāyaṇa and then plunge into the water. A single bath even without the holy mantras removes all the great sins. One need not be careful about the time, whether it is auspicious or not, for bathing in the Ganges. A bath in her is an essential requisite for the purity of thought. She is sanctifying for all men at all climes and at all times. Her water, though preserved, yields religious merit.

An impure person should sip water before plunging. For the purpose of sipping one should sit down on the same level, have the hair bound up into a knot on the crown of the head, folded palms and absorbing attention. One should have a hollowed palm resembling the ear of a cow, look at the water, sip thrice, and touch the mouth thrice. One should rub the body twice. Then one should sip the water at the part of the hand situated at the root of the thumb.¹ One should not sip water by the part of the hand at the root of the little finger.²

1. This is known as the Brāhma-tīrtha : vide Manu, ii, 59, etc.

2. i. e. the Kāya-tīrtha ; vide op. cit., ii, 58 and 59. This part is sacred to Prajāpati.

by the tip of the fingers¹ or by the part of the hand called the *Pitr-tīrtha* i.e. sacred to the manes.²

If the *Brāhma-tīrtha* cannot be used for some reason or other, the pilgrim may use the *Kāya-tīrtha* or the *Deva-tīrtha*.¹ But the *pitṛ-tīrtha* *must never be* used while sipping. Yājñavalkya says the *Brāhmaṇa* should drink water in a such a way that it may reach his heart, the water drunk by a *Kṣatriya* should not go beyond his throat and that drunk by a *Vaiśya* should not go beyond the palate. Women and *Sūdras* should only touch the lips with the water. Sipping water by the tips of nails is prohibited, nay, is declared most injurious. While sipping, one should have the face turned towards the north or the east. One should not sip bare-headed or without having the throat covered beforehand; nor should one sip with the water preserved beforehand, standing, making a sound or with diverted attention. Devala says that one should wash one's hands up to the wrist and feet up to the knee. Gobhila says that one may enter into knee-deep water for washing the feet. *Paṭhinasi* says if one sips, standing in the water—one becomes mentally pure; if outside water, externally. So the right thing for one is to have one leg in the water and the other outside so that he may be both mentally and physically pure—says *Viśvāsadevī*. Nobody should sip with the remnant of water after wash-

1. i.e. the *Deva-tīrtha*. These tips are sacred to the gods.

2. This is a *vyavasthā-vikalpa*.

ing feet. In case of the dearth of water, one should throw off some water first and sip then. If not strictly necessary, hot water should not be used for sipping. Nobody should sip water with shoes and the turban on, standing in water, with the hind tucking or the tuft of hair on crest loose. Nor should he do so while walking, sleeping or touching the marks on the fingers, bending down, speaking, looking at one's self, touching the lower part of the body or the ground. While sipping, one should be properly clothed and should have no contact with any impure object. In connection with the proper observance of this rite of sipping, a person should also touch the mouth with the three fingers, the fore-finger,¹ the ring-finger² and the middle one,³ pressed together. Thus, he should touch the nose with the thumb and the fore-finger, the eye and the ear with the thumb and the ring-finger again and again. With the little finger⁴ and the thumb should he touch the navel and with the palm the heart. Then with all the fingers together should he touch the head and with the tips of the fingers both the arms. The object of touching the different parts of the body is to please the presiding deities of them all, viz., the Wind-god, the Sun and so on.

A person, who observes any rite without sipping, through mistake or otherwise, is entitled to no benefit to accrue from it.

1. Literally, the threatening finger, tarjani.

2. Anāmikā.

3. Madhyamā

4. Kaṇiṣṭhā.

The Kṣatriyas, Vaiśyas and Śūdras should not bathe on the tenth, third and thirteenth days of the moon respectively for religious purposes. Similarly, those whose parents are living should not bathe on the black-moon day nor on the ninth, unless there are other reasons to do so. If a person bathes on the first day of the moon, he loses his son; if on the third, his wife; if on the tenth, wealth and if on the thirteenth, he loses everything. These prohibitions would not, however, apply in the following cases: the birth-day of the son, the day of the passage of the sun or a planet from one position to another,¹ the birth-day and with regard to the daily bath.

Before bathing a person should make a quadrangle covering four cubits all around and invoke the Ganges with the prescribed formulas² seven times. He should scatter the water in his folded palms on his head three, four, five or seven times. Then he should besmear his body with the mud of the Ganges with the mantras

1. Samkrānti

2. "विष्णोः पाद-असृताऽसि वैष्णवो विष्णु-पूजिता ।
पाहि नस्त्वेनसस्तस्मादाजन्म-मरणान्तिकात् ॥
विष्णु-पादार्थ-सम्मूले गङ्गे त्रिपथ-गामिनि ।
धर्मद्वीपेति विख्याते पापं मे हर जाह्नवि ॥
तिस्रः कोट्योऽर्ध-कोटी च तीर्थानां वायुरब्रवीत् ।
दिनि भुव्यन्तरिक्षे च तानि ते सन्ति जाह्नवि ॥ etc.

See p. 23 of the Dvārakā-pattala for the remaining mantras.

prescribed.¹ He should offer water-libations to Brahman, Viṣṇu, Rudra and Prajāpati in succession; also to Gods, Yakṣas, Serpents, Gandharvas, Apsaras, Demons, Birds, Trees, those who move tortuously, Vidyādhara, ponds, the frequenters in the ether and all those who fast and indulge in sin or are virtuous along with the utterance of the prescribed mantras. Wearing the sacred thread over the left shoulder hanging towards the right,² he should offer libations to the gods; and with the thread round the neck,³ to men; then to the sages and their sons—such as Sanaka, Sananda, Sanātana, Kapila, Asuri, Pāṇcasikha, etc., and also to various gods. Putting the sacred thread⁴ over the right shoulder and placing the left knee on earth he should offer libations to Agnisvāta manes,⁵ the Saumyas,⁶ the Haviṣmats,⁷ the Uṣmapas, the Sukālin, the Varhiṣads and Āyyapas. To all the manes on the father's and mother's sides should he offer libations of water mixed with linseeds and sandal, having kuśa

1. "अश्व-क्रान्ते रथ-क्रान्ते विष्णु-क्रान्ते वसुन्धरे ।" etc. See pp. 23-24, op. cit ; also add—

आरुह्य मम गालाणि सर्वे-पापैः प्रमोचय ॥

2. Yajñopavīti.

3. Nivīti.

4. अपसव्यं कृत्वा । Cp. Yājñavalkya. i. 232.

5. RV. x. 15. 11 ; in later texts, also found as Agnisvāta—meaning a class of manes who on earth neglected the sacrificial fire.

6. The Pitr̥s who are the descendants of Aṅgiras and progenitors of Kṣatriyas ; Manu. iii. 197 and 198.

7. See Manu, iii. 199.

blades in his hands. Then should he offer libations to the relatives as well as non-relatives, relatives of the previous birth and all those who desire to have libations¹ from him in accordance with the procedure prescribed. While bathing, he should expressly state the various objects of his bath in his *saṃkalpas*. Wearing dry garments, he should wash the upper garment and offer the water with his face towards the south—passing out from the same on the Kuśa blades laid beforehand on the ground for the purpose. He should not throw the water pressed out of the cloth into the water of the Ganges. He should wear both the upper and the lower garments, dry and washed. He may also wear silken, hempen² garments as well as *kutapas*,³ particularly as substitutes. These should not be exceedingly red or dirty.

Then he should draw a lotus figure with (uncooked) rice⁴ mixed with flowers, linseeds, water and sandal and make offerings to the Sun-gods along with the prescribed formulas. Bowing down to the Sun, circumambulating thrice and touching gold, etc., he should go to the temple of Viṣṇu. According to the Viṣṇu-purāṇa, if

1. येऽबान्धवा बान्धवा वा येऽन्य-जन्मनि बान्धवाः ।

ते तृप्तिमन्त्रिलो यान्तु . . . ॥

2. Śāṇa.

3. Kutapo Nepāla-kambalaḥ (made of the hair of Nepalese goats).

4. Akṣatā āma-taṇḍulāḥ.

his parents be living, he should offer libations with two hands full of water seven times, three times to gods, three times to the sages, and once to Prajāpati.¹

Finishing his bath, he should worship the Ganges and make the daily five propitiatory oblations to the gods, etc., known as Bali, perform the Viśvadeva sacrifice, etc.

If a person bathes in the Ganges even once, he is saved for ever from visiting the hell, and really acquires more religious merit than by performing sacrifices.²

The water of a river, tank, pond etc., within one mile of the shrine of Śiva is ranked with that of the Ganges, the whole region being consequently called the Śiva-kṣetra. The pilgrim bathing therein, therefore, acquires the religious merit equal to that of bathing in the Ganges. According to the Skanda-purāṇa, anybody falling victim to death in the region of Śiva within five miles of the holy shrine of Śiva becomes one with Śiva in spite of innumerable sins committed by him. The Bhaviṣya-purāṇa limits the region to one mile. The Liṅga-purāṇa states that a pilgrim bathing thrice in the fountain facing the shrine certainly becomes united with Śiva.³

1. And therefore, it is clear that he need not offer any libations of water to the manes.

2. Chapter on Bath: snāna-prakarāṇa.

3. Sub-section on Śiva-nadi-snāna.

The months are calculated in four different ways according to the systems known as Saura, Cāndra, Sāvana and Nākṣatra.¹ For the rites that are to be performed on specified *tithis*, the lunar system is to be followed. Baths in the Ganges on the eighth day of the black-moon, the full-moon and also during the eclipse count for inestimable religious merit; particularly efficacious for this purpose are the full-moon days of the month of Māgha, Kārtika and Vaiśākha. According to some, the sixth day of the white moon in the month of Bhādra is also of much importance.² The Smṛtis prescribe that a bath in the Ganges during sunrise on the seventh day of the white moon in the month of Māgha counts for as much religious merit as for bathing during hundred solar eclipses.³

1. “चन्द्रमाः कृष्ण-पक्षान्ते सूर्येण सह युज्यते ।

सन्निकर्षादथारभ्य सन्निकर्षमथापरम् ।

चन्द्रार्कयोर्बुधैर्मासश्चान्द्र इत्यभिधीयते ॥”

“सावने च तथा मासि विशत् सूर्योदयाः स्मृताः ।”

“आदित्य-राशि-भोगेन सौर-मासः प्रकीर्तितः ।”

There are twelve Rāśis (signs of the Zodiac), each being one-twelfth part of the ecliptic, an astrological house. They are: Meṣa, Vṛṣa, Mithuna, Karkāṣa, Siṃha, Kanyā, Tulā, Vṛścika, Dhanuṣ, Makara, Kumbha and Mīna. The period taken by the Sun to traverse one Rāśi is a Month.

“सर्वर्क्ष-परिवर्तेन नाक्षत्र इति चोच्यते ।” For details, see Mala-M.T., ed. by Kṛṣṇanātha, Part I, p. 25, Eden Press, Calcutta, 1808 Śaka.

2. Sub-section on Puṇya-kāla-snāna.

3. Sub-section on Māgha-saptamī-snāna.

Anybody who bathes in the Ganges on the Nandā-tithi¹ is purged of all his sins committed in the previous seven births on account of dining with the fallen, keeping contact with them, stealing, telling lies or other vices, attains fame and fully enjoys life and after death occupies a seat on the right hand side of Nārāyaṇa.²

A person who offers libations with linseeds to the ancestors on the Yugādyā³ renders service to them, tantamount to the same done for thousand years. As some or other of the four Ages becomes bodily present during baths on the Yugādyā, gifts offered on the occasion as well as other divine services count for immense merit.⁴

Similarly the bath in the Ganges and the offering of gifts on the Manvādi-tithis⁵ imports the

1. The first, sixth and eleventh days of the black as well as white moon are known as Nandā-tithis.

2. Sub-section on Nandādi-snāna.

3. The third day of the white moon in the month of Vaiśākha, the ninth day of the white moon of the month of Kārtika, the thirteenth day of the black moon in the month of Bhādra, and the black moon of the month of Māgha are known as the Yugādyā.

4. Sub-section on Yugādyā-snāna.

5. The ninth day of the white moon of the month of Āśvina, the month of Kārtika, the third of Caitra and Bhādra, the black moon of Phālguna, the eleventh of Pauṣa, the tenth of Āṣāḍha, the seventh of Māgha, the eighth of the black moon of Śrāvaṇa, the full-moon of Āṣāḍha, Kārtika, Phālguna, Caitra and Jaiṣṭha are called Manv-ādi-tithis.

results of continuous baths in the Ganges for three months.¹

Bathing in the Ganges during the Dina-kṣaya,² one can attain thousand times the result of an ordinary bath in it.³

Bathing in the Ganges during the influence of the star Puṣyā leads all ancestors to salvation. The same result is also obtained by bathing in the Ganges during the influence of the birth-star of an individual. On account of a bath during the influence of the Puṣyā, the birth-star, etc., all the sins committed throughout life are removed. The woman should not bathe in the Ganges during the influence of the star Śatabhiṣā, because by doing so she becomes liable to be widowed and unfortunate for seven birth together.⁴

Then Viśvāsadevī proceeds to show that all the ancestors of a person are rescued if he takes a bath in the Ganges on a Sunday that is also the black-moon day under the influence of the star Aśleṣā or Mṛgaśīras which is known as the Vyatipāta-yoga. A bath in the Ganges on the twelfth day under the influence of the Śravaṇā, the eighth-day under that of Puṣyā, and the fourteenth day under that of Ādrā is the source of un-

1. Sub-section on Manvādi-snāna.

2. If three 'Tithis' are concurrent on a Sāvana day it is called Dina-kṣaya.

3. Sub-section on Dina-kṣaya-snāna.

4. Sub-section on Nakṣatra-snāna.

bounded religious merit. If the eighth day of the black-moon be under the influence of the star Ādrā, a bather on this day becomes the possessor of unlimited merit. The same result may also be attained by one bathing on the eighth day of the black-moon and the fourteenth day, provided those days be Saturdays or Tuesdays. The seventh day of the moon, both black and white, on Sunday, the fourth on Tuesday and the eighth on Thursday are very auspicious ones. A Monday being the black-moon day combined with the first day of the full-moon or the fourteenth day of the black-moon is capable of awarding the bather the result of the gift of thousand cows¹.

Daśaharā is the tenth day of the white half in the month of Jaiṣṭha under the influence of the star Hastā because this day removes ten sins: three physical, viz., getting hold of other's things perforce or otherwise, violence and having illicit connection with the wife of somebody else; four verbal: viz., harshness of language, lies, backbiting of any description, and speaking irrelevantly; and three mental: thinking about the good of others, thinking ill of others and paying attention wrongfully. This day is indeed very auspicious; on this day the Ganges descended from the Mount to the earth. According to some in connection with the Daśaharā day the influence of stars need not be taken

1. Sub-section on Yoga-snāna.

into consideration. According to the Garuḍa-purāṇa, the influence of any star is sufficient to render the day Daśaharā, i.e., capable of removing all the ten sins. The pilgrim should expressly state in the resolve (saṃkalpa) that he bathes not only for the removal of the ten sins but also for acquiring the religious merit of performing innumerable horse-sacrifices.¹

Baths on the days of the northern and southern courses of the sun,² Viṣuva-saṃkrānti,³ Śaḍaśiti⁴ and Viṣṇupadi⁵ are, from the point of view of gaining religious merits, very important.⁶

The person who bathes in the Ganges for one month without fail is assured of living in the region of Brahman whereas if he bathes for six successive months, he is entitled to live in the region of Viṣṇu, for innumerable years. By bathing in the morning in the Ganges during the months of Māgha and Phālguna, one may have utmost happiness. All-sorts of sins are

1. Sub-section on Daśa-harā-snāna. cp. also Tithi T. of Raghunandana where the Rāja-mārtaṇḍa has been quoted; p. 216.

2. Uttarāyaṇa and Dakṣiṇāyaṇa Saṃkrānti days in the months of Māgha and Śrāvaṇa respectively.

3. Occurring in the months of Kārtika and Vaiśākha.

4. i.e. the Saṃkrāntis in the months of Pauṣa, Āṣāḍha, Āśvina and Caitra.

5. i.e. the Saṃkrāntis in the months of Jyaiṣṭha, Agra-hāyaṇa, Phālguna and Bhādra.

6. Sub-section on Saṃkrānti-snāna.

wiped off by morning baths during the months of Māgha in particular.¹

Bathing in the Ganges during the eclipse is a source of acquiring immense religious merit but one must not look at the eclipsed sun or moon if the day be under the influence of the birth-star. If the lunar eclipse takes place on a Monday and the solar on a Sunday, the bathers acquire religious merit thousand times more than on ordinary occasions. If anybody be ritualistically impure during the eclipse, he or she should not make any offering or perform Śrāddha at that time.²

If the thirteenth day of the black moon in the month of Caitra be under the influence of the star Śatabhiṣā, a bath in the Ganges will be the source of acquiring as much religious merit as for baths during thousand solar eclipses. If the same day be again a Saturday, it is called Mahā-vāruṇī; and if also some auspicious moments come into play during the eclipse, it is called Mahā-mahā-vāruṇī. The Mahā-vāruṇī and the Mahā-mahā-vāruṇī are the sources of incalculable benefits from the religious point of view.³

A bath in the Ganges during the Mahā-jyāiṣṭhī⁴ is

1. Sub-section on Māsa-snāna.

2. Sub-section on Grahaṇa-snāna.

3. Sub-section on Vāruṇy-ādi-snāna.

4. Mahā-jyāiṣṭhī: Brahma P. :—

ऐन्द्रे [ज्येष्ठायां] गुरुः शशी चैव प्राजापत्ये [रोहिण्यां] रवि-स्तथा ।

पूर्णिमा गुरु-चारेण महाज्यैष्ठ्ये प्रकीर्तिता ॥

a source of limitless merit.¹ The bather in the Ganges near the temple of Śiva or near her western or northern course also attains similar results.²

One should offer water libations in a holy place even on those days which are not recorded as auspicious. No offering of linseeds should be made during the Śrāddha ceremony, birth-day, the saṃkrānti, the night of the seventh tithi, Sundays and Fridays; such offerings should, however, be made even on the days prohibited for the purpose in holy places, in the Ganges and on black moon days. If such offerings are made in the holy places, the ancestors attain salvation. No libations should be made with one hand, an iron vessel or earthen jar. Any religious service, to gods or to ancestors, becomes fruitless if the sacrificer wears blue garments during the ceremony; at that time he should have gold in hand, silver or Kuśa grasses. The ancestors up to the ninth degree should be awarded three handfuls of offerings. If no linseeds be available, the water mixed up with gold, silver or only Kuśa should

Vyāghrabhūti—“अनुराधास्य-चन्द्रे ऽपि ।

Bhojarāja in his Rāja-mārtanda :

ज्येष्ठे संवत्सरे चैव ज्येष्ठ-मासस्य पूर्णिमा ।

ज्येष्ठामेन समायुक्ता महाज्येष्ठी भवेत्तदा ॥

1. Sub-section on Mahā-Jaiṣṭhī-snāna, cp. Tithi-T. and Prāyaścitta-T.

2. Sub-section on Śiva-sannihita-Gaṅgā-snāna and Pāścima-vāhini-Gaṅgā-snāna.

be offered. If anybody offers libations and cakes to the ancestors, they go to heaven in aerial car, clad in gorgeous attire.¹

The earth of the Ganges besmeared on the forehead, imparts solar lustre to the body and all the sins are consequently destroyed.²

For the purpose of counting beads, one should sit on a pure seat, neither high nor low. One should use the beads of crystal, rudrākṣa or jivaputrikā. Of the three types of meditation, viz., verbal, slightly audible (उपश्रु) and mental,—the succeeding one is better than the preceding. During meditation one should not shake his head, show his teeth or smile, mind for other things, press one leg against the other; nor should one meditate, wearing wet garments or one garment only.

All the miseries are removed by muttering the name of the Ganges and the person who mutters the sacred formula "Om namo Nārāyaṇāya" in the Ganges gains much religious merit.³

Except an only son and a promised object, everything else may be offered as gift. The objects that are deposited by others or borrowed from others are not suitable for offering. As regards the son it is of course the only son who cannot be offered because in that case

1. Chapter on Tarpaṇa.

2. Mṛttikā-prakarṇa.

3. Japa-prakarṇa

the offerer's line is sure to be extinct. The wife should not make any offering without the permission of the husband. The things already enjoyed, uncared for, or much dilapidated, should not be offered as gift. Gifts that are given privately produce the best results. The gift of cows even at the cost of selling off the self is productive of intrinsic religious merit. While making the offering, the sacrificer should sit facing the east, sprinkle water, touch the person sitting with his face towards the north to whom the offering is made and utter the word "dadāni: let me give" with water in hand along with the utterance of the name of the object offered. The offering of rice to gods counts for immense religious merit.¹

Then Viśvāsadevī takes up the question of the use of lights. Of the seven kinds of lights, viz., of *ghee*, linseed oil, sesamum oil, rye oil, etc. the lights made of fat and the extract of bones are considered ritualistically impure. It should be soothing to the eye, not irritating, of lovely flame, soundless, and of medium size. It should not be placed on earth nor should it be mixed up with ghee or oil. The wick should be made of lotus-fibres, kuśa-grass, hemp etc. It must not be made of dirty rags. A light kindled before gods must not be put out. By the offering of lights one becomes possessed of true light, beauty, fortune, etc. One may

place the lights on peaks, banks of rivers, at the root of trees, cowsheds, and forests.¹

The incense should be pleasant to the nose as well as to the eye. It should not be mixed up with fat, marrow etc. It must not be smelt before offering. It should not be placed on bare ground, a seat, or a pitcher. While offering, one should do so after burning it in a proper vessel. One attains heaven by offering incense, the region of Viṣṇu by offering oats, the region of Rudra by offering linseeds and untold wealth by offering oblations to the Ganges.

One should maintain the maimed, the blind, the diseased, the poor and the old as though they are one's dependents. Gold should be offered only to the deserving. A garden on the Ganges, if offered to a God, paves the way for the sacrificer to the region of that particular god after death.²

The person who throws into the Ganges rice-pudding mixed up with ghee, molasses, and honey with an idea to feed the ancestors, pleases them with food for a long time. No one should repent after making gifts. Gifts made without due respect,³ with a display of anger⁴ or with contempt⁵ produce no good results.⁶

1. Sub-section on 'Lights' (Dīpa-dāna).

2. Sub-section on 'Dhūpādi-dāna'.

3. It is called a Rākṣasa gift.

4. It is known as Paiśāca.

5. It is called Tāmasa.

6. A gift that is offered as a substitute for something else is known as Āsura. Sub-section on Pāyasa-dāna.

Viśvāsadevi then shows that the erection of temple etc., on the Ganges count for immense religious merit. Thus, the establisher of an image of Śiva on the Ganges attains the region of Śiva after death. Similar establishment for any god, viz., Viṣṇu, Sūrya, Durgā, etc., becomes the source of inexhaustible religious merit. The temple of Śiva may be made of wood, brick, stone, etc. The repairing of a tottering shrine also produces immense religious merit. Nobody should try to lord it over in the temples dedicated to gods, sages, etc. The flowers, etc., offered to Śiva must not be treaded.¹

The offerer of a cow together with ghee on the third day of the bright half of the lunar month of Vaiśākha² inheres in self the lustre of thousand suns, lives in the region of Rudra along with his ancestors and consequently obtains salvation.³

In order to make an offering of a cow made of molasses,⁴ one should scatter on earth the skin of a deer four cubits in length; this should be considered as a calf. Her mother should be rendered bodily present near by her; the mother should have her face towards the east and her leg towards the north. The mother

1. Sub-section on Śiva-liṅgādi-sthāpana. This sub-section seems to be rather out of place here.

2. i. e. the akṣaya-tṛtīyā day.

3. Sub-section on sāmānya-dāna ghrta-dhenu-dāna.

4. Known as Guḍa-dhenu-dāna.

will be made of eight thousand tolas* of molasses; the calf of four thousand. Their mouths should be made of ghee, ears of oysters, legs of sugar cane, eye of pearls, dew-laps of white blankets, hump of copper, fur of white chowries, eye-brows of coral, tails of silk, pupils of emerald, horns of gold, hoofs of silver and their noses of bamboo-pieces (करण्ड) filled up with scented articles. There are ten types of cows that may be so made and offered.

The offering of a tawny-coloured cow leads the ancestors of the sacrificer to heaven.¹

The person who offers 420 cubits of land² on the banks of the Ganges lives in the regions of various gods with fullest enjoyment and becomes the king of all the seven islands; he also rescues his ancestors by the same act. If a person offers a tract of land on the Ganges wherein one hundred cows and one ox may stand³ on the third day of the bright half of Vaiśākha, he will be a king in the next birth. His fortune will know no bounds; in a jewelled aerial car, he will live in the region

* 4 bhāras : one bhāra = 2000 palas,

one pala = 4 tolas in weight.

1. Sub-section on sāmānya-dāna : kapilā-dāna.

2. Two nivartanas of land. One nivartana = 30 (poles) daṇḍas of cubits each.

3. This tract of land is called go-carma. Go-carma may also mean a tract of land 200 × 100 cubits in length and breadth.

of Śiva for eternity and subsequently attain salvation. The offer of gold on the same day also acquires the fortune of uniting with Śiva.¹

One should prepare pudding of ninety-six double handfuls of śālī rice and add to it four tolās of honey and ghee. Then he should offer into the Ganges, along with the utterance of the sacred formula "Om Gaṅgāyai," cakes of wheat, sweets, gold, silver, sandal, aloe, camphor, saffron, fragrant gum, resin (Guggula), vilva leaves, dūrvā, yellow pigment called go-rocanā and blue lotus at the midnight of each full-moon or black-moon night throughout the year. Subsequently to each offering, he should mutter the mantra "Om Gaṅgāyai Viśvamukhyāyai," with unflinching devotion, one hundred and eight times and then break his fast with the pudding. After one year the offerer will gain all his desired objects; and if he has no desire for anything else, he will attain salvation.

In the month of Māgha, one should fast the whole day and take at night only a half of his normal food. One should offer oblations everyday, take rice and pulse boiled together² on palāśa³ leaves, offer cakes to Dharma-rāja and the Devī separately, fast on the fourteenth day of both the fortnights, scatter black linseeds on full moon nights on the image of Śiva after bathing the

1. Sub-section on Bhūmi-dāna.

2. कुररा (i.e. khichri.)

3. Butea frondosa

same with the water of the Ganges scented and mixed up with milk and honey and worship the same with lotuses. If the lotus be not available, one should make a lotus of gold. The worship should continue for a month.

In the afternoon of the fourteenth day of the white fortnight of the month of Vaiśākha, one should worship Śiva with five offerings, offer Him food, cook Śālī rice, eat the same silently together with cow-milk, cleanse the teeth with a piece of Banyan¹ wood and sleep near the image of Śiva on the Ganges. Next morning he should bathe in the Ganges in accordance with prescribed rules. Then he should observe the vow, desiring to have all sorts of enjoyments both in the present life and hereafter and finally to attain salvation. He should fast and keep awake at night, bathe the image of Śiva with 432 tolās of ghee, worship Him with five upacāras and offer Him white garments, flowers, sandal, an ox adorned with gold, etc.

On the tenth day of the white half of the month of Vaiśākha under the influence of the star Hastā, the sacrificer, male or female, should keep awake on the bank of the Ganges, worship the Ganges with flowers, scent and other offerings, bathe and then throw ten times into the Ganges ten hollowed palmfuls (prasṛtis) of black linseeds and ghee. He should also throw ten lumps of molasses. Then he should place the golden or

1. Vaṣas : Indian fig-tree (*ficus Indica*).

silver image of the Ganges on a lotus or Svastikā emblem on the bank of the river and worship her. Nārāyaṇa, Śiva, Brahmā, Sūrya, Bhagiratha, Himālayas and others should also be worshipped with scented flowers, etc. Ten cows should be offered 480 double handfuls of wheat. The aquatic animals, fish, tortoise, etc. living in the Ganges, should be worshipped with cakes which should be thrown into the river. The observance of this ceremony produces immense religious merit, aiding the ancestors of the sacrificer as well as the sacrificer himself.

As soon as a pilgrim reaches a holy place, he should perform the Śrāddhas. If rice be not available, fruits may be offered instead. Cakes should be offered to three generations on the father's side as well as three generations on the mother's side. If in a holy place any Śrāddha be performed with the water of the Ganges, all the ancestors that fell victim to death at an immature stage of life, in a bad place or in a wrongful manner, are rescued. So even with the offerings of greens only, Śrāddhas should be performed in holy places.¹

Then Viśvāsadevī deals with the objects that ought to be used in Śrāddhas. No rite ought to be performed with the offering of clothes and, therefore, in Śrāddhas, clothes, woollen, silken or cotton, must be offered; woollen clothes are the best. These must not be torn,

1. Sub-section on Vrata-phala.

without border or worm-eaten. Clothes that are not washed or that are washed by others or by washerman should not be used in the Śrāddha.

Mangoes, wood-apples, pomegranates, citrons, Emblic Myrobalan (āmālakī) and cocoanuts may be offered during the Śrāddha. Palms, *karuṇas*, *kākolās*, Asparagus, Racemosus, fruits of the tree Terminalia Arjuna, limes, custard apple (bahubija), etc. must not be used. Bitter, sour or acid fruits must not be given. Wheat, rice, linseed, oat, pulse, and kidney-beans (caṇaka) may be offered. Grains of Panicum Frumentaceum (Śyāmāka: a kind of cultivated millet), mustard, wild rice (nīvāra), hasti-śyāmāka, seeds of Panicum Italicum (priyaṅgu), etc. may also be offered. Dolichos Catjang (rāja-māsa beans), lentil (masura), *Karadūṣaka*; *vipruṣa*, Paspalum scrobiculatum (kodrava), *markaṭa*, the milk of a buffalo or of an animal with only one hoof, the milk of a woman or of she-ass, etc. are impure for the purpose. Molasses, sugar, cow's milk, curd, ghee, linseed oil, rock-salt (saindhava lavaṇa), ocimum sanctum (a kind of pot herb: Kāla-śāka), *talluṭiya*, Chenopodium Album (*vāstūka*: a kind of pot herb), radish (mūlaka) and wild greens are also fit for offerings. Of the flowers, Michelia Campaka, Jasminum Zambac (mallikā), Jasminum Grandiflorum (mālatī and jāti), mango-blossoms, the flower of the tree Jonesia Asoka Roxb. (aśoka), Nyctanthes Arbor Tristis (śephālīkā), Tabernaemontana coronaria (tagara), blossoms of the

tree *Pandanus odoratissimus* (*ketakī*), *Jasminum Auriculatum* (*yūthikā*), lotus and the blossoms of the holy basil are fit to be offered in *Śrāddhas*. For the purpose of scent, sandal, aloe, saffron, *saussurea auriculata* (*kuṣṭha*), *Nardostachys Jatamansi* (*māṃsī*), *kālaka*, *jātipātra*, bdellium, cyperus *Rotundus* (*mustaka*) and incense should be used. It is stated that the ancestors remain pleased for one month on the offering of food prepared for an oblation, two months on fish, three months on venison, four months on that of hare, five months on that of birds, six months on ham, seven months on goat-meat, eight months on the meat of the type of antelopes called *eṇa*, nine months on that of another type of antelopes called *ruru*, ten months on that of a *Gayāl*, eleven months on mutton and one year on rice-pudding. Linseeds together with molasses, honey, etc. cause eternal pleasure. If a *Śrāddha* ceremony be performed on the bank of the Ganges along with the offering of the things prescribed, it will lead all the ancestors to heaven. In this Age of vice, the offering of cakes to the manes in the Ganges is more fruitful than that in *Gayā*.¹

The water of the Ganges is the holiest thing in the world. Anybody who does all the rites that are to be performed with the water of the Ganges, attains salvation without fail.²

1. Sub-section on *śrāddha vihitāvihita-dravyāni*.

2. *Jala-prakaraṇa*.

Drinking the water of the Ganges produces more religious merit than giving the daughter in marriage, the gift of land, horses, cows, gold, etc.¹ It is even more important than the observance of the Cāndrāyana rite. A resident on the bank of the Ganges drinking its water may dispense with the observance of all other rites and acquire as much religious merit as for drinking Soma juice daily.

One who worships the Ganges thinking that she is different from Śiva does not attain salvation. Even the blind, the impotent, the inanimate, the maimed, the fallen, the diseased, the low in birth become equal in rank to the gods by means of worshipping the Ganges. A person, though fallen, deserted by all including the parents and really fit to go to the hell called Raurava may go to heaven provided he has recourse to the Ganges. Therefore, one should dwell on the bank of the Ganges for the attainment of immense happiness and bliss and also for acquiring knowledge about Brahman. In this wise may one become adorable to gods, men as well as sages. Dwelling on the Ganges is more efficacious from the religious point of view than practising austere penances for innumerable years. Therefore while dwelling on the Ganges, one should expressly say so in the Samkalpa (resolve). All the sins committed in early life are removed if one seeks shelter from the

Ganges. One who dwells on the Ganges even for three or seven nights becomes free from visiting the hell. By worshipping Ganges (while residing on her bank) one soon deserves the attainment of Brahma-hood. Drinking water of the Ganges (even) for a month, one acquires more religious merit than by practising austere penances such as standing on one leg for innumerable years.¹

Atonements other than those on or in the Ganges are advisable only when the atoner cannot avail himself of the Ganges.

While atoning on the Ganges the sacrificer should mutter the name of Śiva as well as Govinda—say Manu and others. Even if an outrageous person like Śiśupāla utters the name of Hari with contempt or through anger may, on that account, attain salvation. The atonement should naturally be appropriate i.e. for ordinary sins the atonement should be light and for major sins it should be heavy. Whatever be the nature of the sin committed, an atonement for it on the bank of the Ganges will obliterate even the slightest blemish, because the Ganges is the very self of Brahman, she being Dharma incarnate in liquid form coming down from the holy feet of Nārāyaṇa Himself and placed with esteem by Mahādeva Himself on His head. One who thinks that there is anything holier than the Ganges

1. Chapter on āśraya-prakaraṇa.

commits great sin. The Vedic statement that a sin committed through ignorance is atoneable but not one committed knowingly, does not apply with reference to the Ganges, because any sin, be it of any description, is certain to be washed off no sooner than the sinner atones in the Ganges. Indra, the demolisher of Vṛtra, though associated with misfortune (Alakṣmī) got rid of all sins by means of a plunge in the Ganges. The thought of the fact that the Ganges removes all sins should not encourage one to commit sin but it should only make one refrain oneself from such committance. Committing sins with the idea of getting rid of them by virtue of a bath in the Ganges, etc. only aggravates sin all the more.¹

The person whose sole object of existence is to remember the Ganges has really nothing else to do and may be called the performer of all rites (Kṛtakṛtya) and attains salvation during his life-time.

The person who pays homage to the bather in the Ganges and to the resident on the banks of the same attains the same religious merit as for performing 'the horse-sacrifice.' After bathing in the Ganges during the Govinda-dvādaśī,² one should pray to her for the removal of all major sins.³

1. Prāyaścitta-prakaraṇa

2. The twelfth day of the white half of Phālguna.

3. Kṛtakṛtya-prakaraṇa.

The Skanda-purāṇa prescribes salvation for those who die in the Ganges without any further ado. The other Purāṇas say that Brahman is attained under similar circumstances, but that is only the inevitable result of the particular wishes of the person concerned.

The water of the Ganges represents knowledge and therefore as by means of the attainment of knowledge, so by means of the water of the Ganges as well, salvation may surely be attained. A person who dies in the Ganges attains the same goal as by the ascetics and the possessors of knowledge, involuntary death leading to the region of Brahman and voluntary death resulting in salvation forthwith. One who starves himself to death in naval-deep water in the Ganges unites with Brahman. The person who really courts voluntary death in the Ganges should state his intention distinctly as otherwise the argument that one may die in the Ganges for the fulfilment of other purposes as well becomes invalid.¹

As the Ganges was brought down by Bhagiratha for rescuing the sons of Sagara by means of having their bones thrown into its water, the throwing of bones in the Ganges is specifically significant. After birth the sacrificer should keep the bones in an earthen bowl together with honey, ghee, linseed, the five cow products (Pañcagavya), gold, etc. Covering them with

another bowl he, with his face towards the south should throw them off into the water of the Ganges and, plunging again, should look at the sun and then offer the sacrificial fee. Even an inhabitant of the sub-spirit world becomes one like Indra and stays in heaven by dint of the religious merit accruing from such performance. One whose bone falls into the Ganges never returns from the region of Brahman. If the bones are thrown into the Ganges within ten days of death, as much religious merit as of dying in the Ganges itself can be obtained. The number of bones thrown into the Ganges determines the duration of the person's residence in heaven; the person concerned will be eligible to stay as many thousands of years in heaven as there were bones thrown into that sacred river. Notwithstanding this, bones, thrown into the Ganges (even if their number be very small) will entitle the person concerned to remain in heaven for innumerable years. Such a stay in heaven begins from the moment of the bones being thrown into the Ganges. If the bones be thrown in the confluence of the Ganges and the sea, the religious merit to accrue thereof will be ten times that of the performance of horse-sacrifice. Bathing in, drinking of, seeing or touching, the water of the confluence produce the same religious merit as all holy places, gifts, worship of deities and all sacrifices do. The object one wishes to obtain before death will certainly be obtained. One may wish for the state of

Brahman, Śiva or Viṣṇu after death in those places where voluntary death is prescribed in the Śāstras. The same result as that of offering in gift thousand load-fuls of gold during the solar eclipse in Kurukṣetra is obtained by bathing daily in the confluence in Prayāga in the month of Māgha. Exactly the same result of performing thousand Rājasūya sacrifices is obtainable by bathing in the morning in Māgha. A bather in the morning in Prayāga may even get rid of Māyā, enjoy fully in the region of Lustre and finally become one with Nārāyaṇa. Three consecutive baths in Prayāga produce the same results as that of fasting for one hundred and fifty years and the bather obtains the religious merit as that of undergoing austere penances for one hundred years. People may shirk off their sins by uttering or hearing the holy name of Prayāga or by anointing their bodies with the earth of the confluence of the Ganges and the Yamunā. Residence in Benares is even more fruitful for religious purposes than living in Prayāga. Baths in the northern course of the Ganges in Benares, in the confluence in Prayāga and in the western course of the Ganges are extremely efficacious from the religious point of view. The religious merit gained by bathing in the Ganges for three consecutive days in the month of Māgha surpasses even that due to the performance of many horse-sacrifices. All the sins due to speech, mind and body are removed by bathing in Prayāga for three days in the month of Māgha. Those who bathe in

Prayāga when the sun peeps out and worship Hari become monarchs as a consequence. A bath in Prayāga in the month of Māgha removes even those sins the atonement for which cannot be ascertained even by the sages. By bathing in the Vadarikā one may become free from all sins, gain all desired objects and attain salvation. A bath in the river Nerbuda leads the pilgrim to the region of Rudra; a bath in the Yamunā to the solar region; the same in the Sarasvatī to the region of Brahman; in the Ganges to the region of Viṣṇu; and similarly baths in the river Sarayū, the Gaṇḍakī, the Indus, the Sutlej, the Kauśikī, the Tāpti, the Godāvarī, the Bhīmā, the Payoṣṇī, the Kāverī, the Tuṅgabhadrā and other rivers that fall into the sea in the month of Māgha remove all sins and lead to salvation. One visiting Naimiṣa in the month of Māgha unites with Viṣṇu; and one visiting Puṣkara, with Brahman. If one visits the region of Rudra, one is led to the region of Indra and if in the lake of gods one attains the results of penances. If one goes to Prabhāsa in the month of Māgha, one becomes a member of the group of Rudra; if to the Devakīrtha, one obtains godhood; if one bathes in the Gomati, no rebirth takes place; and by visiting Hemakūṭa, Mahākāla, Oṃkāra, Makara, Nilakanthārbuda, etc., in the same month, one obtains the region of Rudra. A bath in any river in Māgha helps the attainment of all desires. A bath in the confluence of the Ganges and the Yamunā at Prayāga

during the month of Māgha becomes the source of all religious merits massed together. Particularly the Ganges at that time offers salvation and all the objects desired. The desires expressed before bath in the Ganges are easily obtained. A person wishing for salvation even obtains the same. Formerly Nārāyaṇa longing for a wife bathed in the Ganges and so he got Lakṣmī. Residing on and bathing in the Ganges for six months, Mahādeva killed the demon Tripura with a single arrow. Bathing there with the desire of having a son, Yayāti got his son Puru. As a consequence of having a bath there Indra could rob Kubera of all his wealth.

A Gandharva became a crow owing to the curse of sage Ṛciḥ and bathing in Prayāga in the month of Māgha, he got rid of the curse. Urvaśī, fallen off the heaven on account of the curse of Indra, bathed there and came back to heaven as a consequence. A voluntary death in Prayāga is open to all castes except the Brāhmaṇas. When consecutive baths for three days include a bath on the seventh day in either the white or the black-half of the month of Māgha, they are considered to be highly efficacious from the religious point of view; but for all that one should not utter the resolve (saṃkalpa) once again before bath on the seventh day as otherwise the grouping together of three days and the consequent desire to obtain a collective result would become meaningless. If a pilgrim desires to bathe in every sacred place he visits on the same day, he may do so.

Many authorities agree as to that. According to many, a resolve (*saṃkalpa*) is an essential condition only of the morning bath. A bath at the confluence of the Ganges and the Yamunā at Allahabad produces all the desired objects and the pilgrim who steps within 40 miles of Prayāga achieves the merit of the horse-sacrifice at every step. There are three wells there; one is at Prayāga, another at Pratiṣṭhāna and the third towards the south of the Yamunā. They are supposed to contain the water of the Ganges and therefore a bath in them causes limitless religious merit. If one takes a bath within 160 miles of the confluence at Allahabad is not obliged to take birth again on earth. By morning bath really a bath at 4 *daṇḍas* before sunrise¹ is meant. Some authorities say a bath at Prayāga even during the sunrise is productive of immense religious merit; this is not, however, justifiable as the time factor must be taken into consideration with regard to the yielding of religious merit. There are some statements prescribing bath after sunrise; these are to be taken as referring to the baths with some object or other during mid-day as otherwise the innumerable statements advocating baths before sunrise become meaningless. In the banks of the river Yamunā live two snakes called Kambala and Aśvatara which purify the water of the Yamunā and

1. This time is known as *Arunodaya* as opposed to *Sūryodaya*.

therefore a person bathing in and drinking the water of the Yamunā frees himself from all sins; he avails himself of the proximity of Mahādeva and rescues twenty generations. If a pilgrim lives for three nights in the well called Pratiṣṭhānatīrtha, observing self-restraint and shunning off anger, one becomes free from all sins. To the north of the Pratiṣṭhānatīrtha and to the east of the Ganges is the celebrated Hamsaprapātana bathing in which the pilgrim may reside in heaven so long as the moon and the sun exist. To the north of the Vāsukī-tīrtha is the place called Bhogavati passing which the pilgrim reaches Daśāśvamedhikatīrtha. Bathing there he may acquire sufficient religious merit to enable him to become rich, handsome, skilful and prone to religion and gift. One may expect therefrom the same religious merit as is obtainable by reading the four Vedas, speaking the truth and by observing non-violence. To the north bank of the Yamunā and the south of Prayāga there is a bathing place called R̥namocanaka, living where for a night followed by bathing one may get rid of all sorts of debts and may attain the status of a god and live in heaven. By bathing in the Ganges at Prayāga, one may obtain the same result as by means of bathing in innumerable bathing places. By bathing in the lake Mānasa, one may acquire knowledge and consequently salvation.

The importance of Prayāga as a holy place is simply indescribable. The authorities assert that thirty crores

and ten thousand holy places, headed by Naimiṣa, Puṣkara, Gotīrtha, Sindhu, Nāgara, Gayā, Dhenuka, the confluence of the Ganges and the sea are always bodily present in Prayāga. All the holy places and cities on earth make it a point to bathe in the Trivenī in the month of Māgha; all the gods headed by Brahmā, Viṣṇu and Śiva and demigods such as Yakṣas, Gandharvas, etc., and goddesses such as Brahmāṇī, Pārvatī, Lakṣmī, Śacī, Medhā, Aditi, Rati etc. and the lesser goddesses such as the Nāga damsels, Ghṛtācī, Menakā, Rambhā, Urvāṣī, Tilottamā etc., as well as all the ancestors in their human forms come to bathe in the Trivenī. If one bathes in Gaṅgādvāra and Daśāvarta (Kūśāvarta), one attains the same religious merit as for the performance of seven coronation ceremonies and two horse-sacrifices. If one stays there half a month, one attains the beneficial effect of performing six Viśvajit¹ sacrifices and the gift of ten hundred thousand cows. Bathing in the Ganges followed by the worship of Govinda and Rudra of Kanakhala becomes the source of immeasurable religious merit. If one bathes in the Ganges where the Śaṅkaratīrtha, the place where Viṣṇu in His Boar incarnation made His appearance, is situated, one may remain satisfied for gaining the results of one hundred Agnicit, two Jyotiṣṭoma and one hundred Agniṣṭoma sacrifices. By bathing in the

1. An Ekāha in the Gavām-ayana rite (the fourth day after the Viṣuvāt).

Brahmatīrtha, one may gain the results of one hundred thousand Jyotiṣṭoma and three Āśvamedha sacrifices. In the holy place called Kujātīrtha one may shirk off all diseases and the sins accumulated in seven consecutive births. By bathing in the Kapilātīrtha one may become the possessor of as much religious merit as by making a gift of eight hundred thousand tawny-coloured cows every day. By bathing in the Gāṅgādvāra, Kuśāvarta Vindhya, Minaparvata and Kanakhala tīrthas, one becomes immune from all sins and may, therefore, go to heaven.

The confluence of the river Sarayū and the Ganges is an extremely sacred place; Viṣṇu worshipped Rudra here and obtained Viṣṇuhood. By bathing in the Gaṇḍakī tīrtha, the pilgrim obtains the benefit of making a gift of one thousand cows. Rāmatīrtha is holier than Gaṇḍakī and Somatīrtha is really the holiest; in this last mentioned place the sage Sakula worshipped Śiva and became one of the Gaṇas. If one bathes in the Campakātīrtha where the Ganges has a northern course, one obtains the benefit of bathing in Maṇikarnikā. If the pilgrim bathes in the confluence of the Kauśiki and the Ganges, he may become the favourite guest of Indra. Twenty generations are rescued if any member of the family bathes in the lake of Jahnu. The same results may also be obtained by bathing in the Aditītīrtha; practising penances over here, Aditi obtained a son from Kaśyapa. In the Siloccatīrtha the people practised

penances that led them to heaven. In the *Indrānī*tīrtha *Indrāṇi* practised severe penances and obtained *Indra* as her husband. Practising penances in the *Āmrātaka*-tīrtha, *Viśvāmitra* became a *Brahmaṛṣi*. Undergoing penances in the *Pradyumnatīrtha*, *Kāmadeva* became the son of *Viṣṇu*. Bathing in the *Ganges* on the 8th and 14th days of both the fortnights of each month as well as full-moon and black-moon nights, the pilgrim may obtain the results of bathing in all the sacred places together. By bathing in the *Ganges* on the *Mahājyāi*-*sthī* day, one may obtain immense religious merit, equal to what may be gained during more than one hundred solar eclipses. The seventh day of the white-half of the month of *Māgha* is even more beneficial for the purpose of bathing. The months of *Phālguna* and *Āṣāḍha* are also productive of immense merit; by bathing always during one of these two months one may obtain the results of bathing three months continuously. The third day of the white-half of the month of *Vaiśākha* is specially efficacious from the religious point of view.

Many authorities, though not the author of the *Kalpataṛu*, have declared that shaving off the head at *Prayāga* is of intrinsic religious merit. One should shave off one's head in *Prayāga*, offer cakes at *Gayā*, die at *Benares* and offer gifts at *Kurukṣetra*. Again, it is also said that should one shave off his head at *Prayāga*, what's the good of offering cakes at *Gayā*, dying at

Benares and offering at Kurukṣetra? So the injunction (vidhi) is that one should shave off one's head at Prayāga. The ensuing result would be the same as directed in accordance with the maxim *the rule as to a night-sacrifice*.¹ The result obtained for shaving off the head at Prayāga is the same as is obtainable for the offering of cakes at Gayā, etc., for all the three altogether. So the person who is entitled to do the rite at Prayāga should do so, with the express resolve of getting the result. The question naturally arises whether the person who helps in getting the head shaven off should reap any religious benefit out of the proper performance of the rite. As Vāpana i.e. the act of shaving off the head is sanctioned as a religious duty, the performance of this duty must accredit the doer with some beneficial results. As in the case of performing a sacrifice, the sacrificer no

1. This maxim refers to the type of scriptural passages which do not directly mention any promise of reward (फल-श्रुति). The results depend on the artha-vāda passages. For this Nyāya, see Kalpataru-parimāla on the Kalpataru of Amalananda in connection with Brahma-sūtra 1. 2. 21, "तथा सर्व-पाप-प्रदाहोऽपि...फलाकाङ्क्षया राति-सत्त-न्यायेनार्थवादिक-फल-विपरिणामे कर्तव्ये प्रधानार्थ-वाद इवाङ्गार्थ-वादे श्रुतस्यापि फलस्य ग्रहणौचित्यात् ।" Cp. Śaṅkara on Brahma-sūtra 3. 3. 38 & Ānandagiri & Amalananda on the same ; see also Pañca-pādikā-vivaraṇa of Prakāśātman Yati, p. 122 and p. 134, Vizianagram Sanskrit Series ed., Sampat 1948 ; also Śālikā [or Prakaraṇa-pañcīkā] by Śālikānātha, Chowkhamba Sanskrit Series ed., 1903, p. 157 and Tattva-muktā-kalāpa of Veṅkaṭanātha, Medical Hall Press, Benares, 1900, v. 81.

doubt is principally the enjoyer of the religious merit; still it is not that the priest does not gain any religious merit. Though the scriptural passages direct that the sacrificer should observe rites, it goes without saying that the priest must help him in his proper performance and surely he, too, will gain some religious benefit out of it (in accordance with the nature of the sacrifice). Similarly here, too, the helper of the pilgrim in his having the head shaven off will gain some religious merit. The word *kuryāt* in the text "Prayāge vapanam kuryāt," therefore, does not dispose of the case of *kārayet* as altogether futile. Some think that the sacrificer should not use the root *yaj*, to sacrifice, in the causative sense.

But in accordance with the maxim 'Prakṛtivad vikṛtir iti,' it does not matter much even though the sacrificer says "I shall get the sacrifice done." Moreover, it is not that many injunctions of the sages are not modified, when strictly necessary, by means of *laukika* statements. Again, there are many authoritative statements like these "Viśvāmitras Trisāṅkum yājayāmāsa." So the argument that the sacrificer should not say "yājāyīṣye" is not sound.

The pilgrim should shave off his head forthwith in the Ganges at Prayāga, because it is stated that he should do so as soon as he reaches there.

One should fast and shave off on the first day he reaches Prayāga. If the shaving off be optional,¹ one

1. i.e. *Kāmya*. A rite is *kāmya*, when it is performed

may have the head and beard shorn every day. But if the shearing of the head and beard be on account of arriving at Prayāga, one must shave off on the first day. If the pilgrim goes back to Prayāga within ten months, he need not shave off or fast again.

According to some, a woman need not shave off her head at Prayāga; what she should do is to amass the hair and cut off two inches of the same. By doing so, she would get the beneficial results of shaving off. This is in keeping with the injunction mentioned in connection with atonements as well. But Viśvāsadevī does not contribute to this view. She says as there is the specific statement that the sins of human beings reside in hair, even women should have the head shorn.

Those who do not observe the preliminary rules of starting from home should reside somewhere to the east of the hermitage of Gautama, should fast on the day before his entrance into Prayāga and after bathing in the morning, should make a resolve (*saṅkalpa*) to enter into Prayāga as follows, "May I enter into Prayāga to avail myself of as many horse-sacrifices as I have stepped on earth since my birth." Then he should bathe in accordance with the prescribed rules, perform the daily duties and make another resolve again to shave off his head with the object of living in heaven as many thousands

through the desire of some object of personal advantage :
cp. Kāt.ŚS., xii. 6. 15 ; Āśv.ŚS., ii. 10 ; Āśv.GS., iii. 6 ;
KauśikaS., V ; Chānd-Up. v. 2. 9 ; Mān.DŚ., ii. 2 ; etc.

of years as his hairs cut off. Then he should occupy such a place as would let off the hairs easily into the water. He should bathe again, wear new clothes, and make a resolve to fast in the holy place with the object of going to heaven. Then he should actually fast and perform the Pārvaṇa śrāddha on account of his arriving at the holy place. If he cannot afford to offer cakes any more, he should offer at least to six generations. On the next day he should bathe in the R̥ṇamocana-tirtha, then he should shave off his head at Prayāga any day in an auspicious spot. He should shave off his head, desiring for the religious merit of offering cakes at Prayāga, of voluntary death therein and offering gifts at Kurukṣetra.¹

The two snakes Kambala and Aśvatara reside between Prayāga and Pratiṣṭhāna, and between Prayāga and the lake of Vāsuki; Prajāpati resides between Prayāga and Vahumūlaka; one who bathes therein is not reborn. Those who bathe in the water of the Ganges and the Yamunā are not reborn. And those who die in the region of Prajāpati attain salvation. The Matsya-purāṇa asserts that all the castes may have recourse to this voluntary death at Prayāga. Those who die at the confluence of the Ganges and the Yamunā, be they diseased, poor, etc., reside in heaven. Those who have recourse to voluntary death underneath the Akṣayaṇa where Hari

1. Chapter on Asthi-sthiti-prakaraṇa.

lives with Prajāpati, reside in the region of the Moon. Those who fall victim to voluntary death on the sandy bank known as the Urvaśī-pulina live in heaven with their ancestors for sixty thousand and sixty hundred years, always have the pleasure of seeing Urvaśī and the honour of being worshipped by Gods, Sages, Gandharvas, Kinnaras etc. Subsequently when they are reborn on earth they get one hundred daughters like Urvaśī. They rule over ten villages, and wake up in the morning from sleep with the pleasure of hearing the sounds of the waist girdle and anklets. After enjoying all these, they go to the Urvaśītirtha again. Those who live on one meal only for a month, wear clean garments and keep pure both in mind and body are entitled to be the rulers of the whole world. Those who die at the Kaṭī-tirtha reside in heaven for innumerable years. Then they, most handsome to look at, are reborn on earth with golden spoons in their mouths. Voluntarily or involuntarily they die in the Ganges and when in heaven again, they wake up with the songs of the Apsaras. Those who bathe in the confluence of the Ganges and the Yamunā do not become maimed at any time and without any diseases live in heaven as many thousands of years as they have hair on their body and then they become rulers of the Jambudvīpa and subsequently go back to the same tirtha. Those who die within forty miles of Prayāga lead innumerable generations to salvation. Those who die anywhere in the Ganges

or the Yamunā attain salvation, to the south of the bank of the Yamunā is the Aputirtha and to the west, the Narakatirtha;¹ anybody bathing therein goes to heaven and dying, attains salvation. On the north bank of the Yamunā, there are many other holy places bathing where the pilgrims may go to heaven and dying where, obtain salvation. In this respect both the Ganges and the Yamunā are really of equal importance; nevertheless, the Ganges as the more important of the two, is shown more respect. It is very difficult to regulate breathing etc. for the purpose of yoga. But even that is unnecessary for one who dies at Prayāga. What more, if one dies at any place but remembers the name of Prayāga at that time, one may go to the region of Brahman. And one may also live along with the sages, on the beautiful banks of the river Mandākinī in heaven, shaded with the trees that yield all desired objects. Adored by the accomplished bards they are reborn on earth as the rulers of the island of Jambu.¹

There are innumerable impediments that protect the Ganges as it were by standing against the easy access of the sinful. Anger, lust, etc. are the shafts that pierce them and so on. Rudra often deludes the undeserving people so that they turn their noses against the Ganges who is saved thereby.

1. Chapter called "Prayāge-marāṇa-prakaraṇam."

A pious person should not throw mucus or spit in the water of the Ganges, nor should he strike his hands violently against the same. The following thirteen things are prohibited with regard to the Ganges:— Cleansing self, sipping water, rubbing off impurities, rubbing the body, sports, receiving gifts, disbelief, respect for other holy places, speaking high of other holy places, changing clothes, cleansing clothes and swimming. One should not bathe in the Ganges after anointing the body with oil, with an impure body, speaking with others, looking at this and that or telling lies. Should one anoint the body with oil, one should wash the body with some other water or bathe somewhere else and then bathe in the Ganges. Should one not follow this regulation, one commits oneself doubly: (1) violating a regulation and (2) subjecting oneself to fruitlessness with regard to religious merit. One should cleanse the body regularly with luke-warm water.

Those who accept any gift in a holy place or anywhere within its jurisdiction (āyatana) relinquish the right of gaining any religious benefit therefrom. By selling off their rights with regard to the Ganges they do away with their claims with regard to Nārāyaṇa as well and thus all their claims with regard to the three worlds are set at naught. Those heretics who do not recognise the importance of the Ganges go to hell called Raurava. Those persons, who do not remain content

with the Ganges even after reaching her jurisdiction are sinful and seldom protected by the Ganges herself. Those who display their fondness for other holy places than the Ganges court hell automatically. Wretched are they who consider the Goddess, supreme in importance, equal to others and consequently the slighter of the Ganges, the abode of all religious merits, having three-fold courses (in heaven, on earth and in the nether regions) subjects himself to entering the hell called Kumbhipāka.¹ Those wretched persons who desire to leave aside the holy banks of the Ganges incur gross sin and if they long for any other water than that of the Ganges, they go to the hell called Raurava.²

Queen Viśvāsadevī's great scholarship, specially, her vast knowledge of Smṛtis and Purāṇas,—is displayed in every page of this work. It abounds in quotations from almost all the Purāṇas and Smṛtis, which prove beyond doubt her mastery over the whole range of these literatures, though she frankly acknowledges her debt to Vidyāpati for adding to the quotations, probably, while revising her book.³

The great merit of Viśvāsadevī lies in the fact that she has not blindly quoted from accepted texts but has

1. Manu Samhitā 12. 76; Yājñavalkya Samhitā 3. 224.

2. Chapter on Prohibitions (Vighna).

3. कियन्निबन्धमालोक्य श्रीविद्यापति-सुरिणा ।

गङ्गा-वाक्यावली देव्या प्रमाणीर्विमलोकृता ॥

This couplet is found in every Manuscript.

always tried to reconcile the contradictions, in the light of her own reasoning. Whereas there are many instances where she has displayed her wonderful capacity in this respect, particular attention may be drawn to her long discourses on Śrāddhas and shaving off the head at Prayāga. The work is very exhaustive in the treatment of its subject matter, and there is hardly any book on the subject that is comparable with it. The book has been quoted by eminent Smārtas like Raghunandana¹ which alone testifies to its great merit and popularity.

An outstanding contribution of Viśvāsadevi to Sanskrit literature is the systematic arrangement of the

1. Vide Raghunandana's *MaIMT.*, p. 50, गङ्गा-वाक्यावल्यां दक्षः, "चान्द्रेण तिथि-कृत्यं तु यथाविहितमाचरेत्"; *op. cit.*, p. 67, गङ्गा-वाक्यावल्यामपि वारुणी-ज्ञाने मधु-कृष्ण-लयोदश्यामिति वाक्य-रचना ; *op. cit.*, p. 115, गङ्गा-वाक्यावल्यामपि "जैष्ठे संवत्सर" इत्येव पाठः ।

PrāyaścTat., p. 74.

"स्वल्प-साध्यं च दुःसाध्यं श्रावयेत् सततं जने ।

यथा पापे न वर्तेत प्रायश्चित्त-भयादिह ॥

न निर्दिशेदल्प-साध्यं प्रायश्चित्तं नरे बृधः ।

तस्मिन् संक्रमते पापं कर्ता तु तद्विमुच्यते ॥"

इति गङ्गा-वाक्यावली-धृत-स्कन्द-पुराण-वचनात् ।

Op. cit., p. 79, प्रवेशोऽपि तीर्थ-यात्रायामिति वक्तव्यम् ।

"मन्त्रं देशान्तरं यत् श्राद्धं कुर्यात् सर्पिषा ।

वाक्यार्थमिति तत् प्रोक्तं प्रवेशे च न संशयः ॥"

इति भक्ति-पुराणादिति गङ्गा-वाक्यावली ।

Op. cit., p. 83, गङ्गा-वाक्यावल्यां—

"संवत्सरं द्वि-मासोऽनं पुनस्तीर्थं व्रजेद्यदि ।

मुष्ट्यन्योपवासश्च ततो यत्नेन कारयेत् ॥"

materials—formerly diffused over a very wide area. But where she excels everybody else in this sort of works is the formulation of doctrines, the framing of Mantras and a network of ritualistic directions—all linked together without betraying any looseness but displaying at every step a synthetic mind working most syste-

Op. cit., p. 96, गङ्गा-वाक्यावली—

गङ्गा-तीरे कृतं यच्च यज्ञात् कोटी-गुणं भवेत् ।

Op. cit., p. 96.—

“गङ्गायामिति तीर-परमिति मुख्य-श्राद्ध-साहचर्यादिति गङ्गा-वाक्यावली ।

Op. cit., p. 103,

“वासो हिरण्य-रत्नानि पल-पुष्प-फलानि च ।

अन्न-धानादिकञ्चापि यस्य यद्भवति प्रियम् ॥

तत्तद्भक्त्यैव गङ्गायै यः प्रयच्छति मानवः ।

तत्तत् सुखमनन्तं हि संप्राप्येह च जन्मनि ॥

प्रेत्यमाप्नोति निर्वाणं परमं यन्निरञ्जनम् ॥”

देव-संप्रदानक-दानेपि ब्राह्मणाय दक्षिणा देया ।

“तस्मात् सर्वात्मना पाले दद्यात् कलक-दक्षिणाम् ॥”

इति नन्दि-पुराणादिति गङ्गा-वाक्यावली ।

Śrāddha-tattva, p. 334—

“गच्छन् देशान्तरं यत्तु श्राद्धं कुर्यात्तु सर्पिषा” etc. as above.

Op. cit., p. 336—गङ्गा-वाक्यावली—

संवत्सरं द्वि-मासोऽनं as above.

Tithi T., p. 233—

तीर्थ-मेदे त्वेकदाऽपि माना-ज्ञानम्, “विषुवद्विसे प्राप्ते पञ्च-तीर्थ-विधानतः” इति ब्रह्म-पुराणादि-वचनात्, तीर्थ-मेदे तन्त्र-प्रसङ्गयोरसम्भवाच्च, अतएव गङ्गा-वाक्यावली-तीर्थ-चिन्तामणयोः—“यत्तु प्रयागे श्राद्ध-ज्ञान-कौषी-कृतेऽपि माघ-सप्तमी-ज्ञानादावसाधारण-सङ्कल्पेन पुनस्तथैव प्रातः-ज्ञानाचरणं तदयुक्तम्, तदा सकृत्-ज्ञानस्यैव विहितत्वात् । अन्यथा श्राद्ध-फल-कामनायां तदानन्त्यापत्तेरित्युक्तम् ॥”

matically. Her assimilating capacity is really commendable; her creative genius is of a high order. As a queen, she was a powerful leader of men; as a scholar, she was a champion defeating many Yājñavalkyas of her age like her earlier sister Gārgī Vācaknavi of the Upaniṣadic period.

VISVĀSADEVĪ

गङ्गा-वाक्यावली

—०—

ध्यां नमो गङ्गायै

स्वस्तास्तु वसुहिन-रश्मि-सूतः प्रसादा-

देवं वपुः श्रितवतो हरिणा समेत्य ।

तन्नाभि-पङ्कज-सहोदय-मृणाल-लीला-

माविष्करोति हृदि यस्य भुजङ्ग-राजः^१ ॥

यावद् गङ्गा विभाति त्रिपुरहर^२-जटा-मण्डलं मण्डयन्ती

मङ्गी-माला^३ सुमेरोः शिरसि सित-मङ्गा-वैजयन्ती^४ जयन्ती ।

1. The reference is to the combined body of Hari and Hara. The serpent Śeṣa which serves as a decoration of Śiva's body watches with interest the sportive movements of the lotus fibre arising out of the navel-lotus of Hari. For details about Hari and Hara, see HariV., chap. 125, pp. 373-375.; VamP., Chap. 59, सार्ध-त्रिनेत्रं कमलादि-कुण्डलं...हरि-हरश्चैव नगेन्द्र-भूषणं, etc.

2. त्रिपुरहर is Śiva who burnt the three citadels made of gold, silver and iron in the sky, air and earth and occupied by the Asuras; cp. TaitSamh., vi, 2, 3, 1; AitBr., ii, 11; Ś'atBrā., vi. 3. 3. 25.

3. त्रिपुर...मङ्गी-माला; मदन-मथन-मौलिमालती-पुष्प-माला; cp., Valmiki's Gaṅgā-stava.

4. Cp. स्वर्गारोहण-वैजयन्ति, etc.; op. cit.

यावत् पाताल-मूलं स्फुरदमल-रुचिः शेष-निर्मोक-वल्ली
तावद्विश्वासदेव्या जगति विजयतां गाङ्ग-वाक्खावलीयम्¹ ॥

अथ स्मरण-प्रकरणम् ।

तत्र भक्ति-श्रद्धा-पुरःसरमेव सर्वं कर्म विशेषमापादयति, अतो
भक्ति-श्रद्धे अवश्यमेव कर्तव्ये कर्मणि कर्तव्ये । तथा च यमः—

“भक्ति-श्रद्धे च काम्यानां वृद्धि-क्षेम-करे हि ते²”

काम्यानां काम्य-कर्मणाम् । शास्त्रार्थे तथेति प्रत्ययः श्रद्धा ।
उपास्यता-निश्चयो भक्तिः, क्वचिदुपासनाऽपुन्यते । तथा च
देवलः—“महदप्यफलं कर्म श्रद्धया परिवर्जितम्³ ।

अफलम् अल्प-फलम् । तथा च पाद्मे—

“अश्रद्धया हतं सर्वं यत् कृतं पारलौकिकम् ।

अभक्ताग्र च तथाऽवश्यं भावाश्रद्धया तद्याकृतम्” ॥

तथा हतं भवेदिति । अतो भक्ति-श्रद्धाभ्यां विशेषमापद्यते⁴ ।

M. Vasanta-tilakā.

1. The first part of the verse refers to the Ganges on earth, the second in Heaven and the third in the nether regions. The authoress wishes that her work will continue its glorious existence till the Ganges flows in the three worlds,

M. Sragdharā.

2. Not found in the printed eds. of the YamaS.
3. Not found in the printed ed. of the DevalaS.
4. C. [I. O. L. M S.] तस्मात् इह कर्तव्ये ।

भविष्ये—सहस्र-योजनस्थाव गङ्गां भक्त्या स्मरन्ति ये ।

गङ्गा गङ्गेति ये ब्रूयुर्मुच्यन्ते तेऽपि पातकैः ॥

अथ सर्व-पातक-विमुक्ति-कामो भगवतीं गङ्गामहं स्मरिष्ये,

गङ्गा गङ्गेति वच्चे । हरि-वंश—

दिव्या देव-नमस्कार्या पुष्पा त्रिपथगा नदी¹ ।

स्मरणादेव सर्वेषामंहसां या विभेदिनौ ॥

अथ सर्वाहोविभेदन-कामो भगवतीं गङ्गामहं स्मरिष्ये ।

ब्रह्माण्डे—“मनसा संस्मरेद्²यस्तु गङ्गां दूर-स्थितो नरः ।

चान्द्रायण-सहस्रन्तु लभते नात्र संशयः ॥”

अथ चान्द्रायण-सहस्र-जन्य-पुण्य-सम-पुण्य-प्राप्ति-कामो मनसा भगवतीं गङ्गामहं स्मरिष्ये । भविष्ये—

“भवनानि विचित्राणि विचित्राभरणाः स्त्रियः ।

आरोग्यं वित्तं³-सम्पत्तिर्गङ्गा-स्मरणजं फलम् ॥”

अथ विचित्र-बहु-भवन-विचित्राभरण-बहु-स्वआरोग्य-वित्त-सम्पत्ति-प्राप्ति-कामो गङ्गा-स्मरणमहं करिष्ये⁴ । तथा—

“गच्छंस्तिष्ठन् खपञ् जाग्रद् ध्यायन् भुञ्जञ् श्वसन् वदन् ।

यः स्मरेत् सततं गङ्गां सोऽपि मुच्येत बन्धनात्⁵ ॥”

1. B. [R. A. S. MS. 2840] पुण्य-त्रिपथ-गामिनी ।

2. B. चिन्तयेत् । 3. B. धनं ।

4. B. & C. गङ्गामहं स्मरिष्ये ।

5. This verse is found in the SkanP., Kās'i-khaṇḍa, pūrvārdha, chap. 27, v. 36. p. 2217. The reading is as follows:—

गच्छन् तिष्ठन् जपन् ध्यायन् भुञ्जन् जाग्रत् खपन् वदन् etc.

6. A. मुच्यते भव-बन्धनात् ।

अथ भव-बन्ध¹-विमुक्ति-कामो गच्छंस्तिष्ठन् स्वप्नं जाग्रद्
ध्यायन् भुञ्जानः श्वसन् वदन् सततं भगवतीं गङ्गामहं स्मरिष्ये² ।
ब्रह्माण्डे—“यत्र तत्र स्थितो वापि मरणे समुपस्थिते ।

भक्त्या³ गङ्गां स्मरन् याति नरः शिव-पुरं परम् ॥”

अथ मरण-काले समुपस्थिते परशिव-पुरगमन-कामो भक्त्या
गङ्गा-स्मरणमहं करिष्ये । ब्रह्माण्डे—

“स्मरणादेव गङ्गायाः पाप-सङ्घात-पञ्जरम् ।

भेदं सहस्रधा याति गिरिर्वज्राहतो यथा ॥”

अथ पाप-सङ्घात-पञ्जर-सहस्रधा-भेद-कामो भगवत्या
गङ्गायाः स्मरणमहं करिष्ये । एवं सर्वत्र यावद्-वाक्ये गङ्गा-
विशेषणस्य भगवच्छब्दस्य प्रयोगः कर्तव्यः ।

अथ कीर्तनम् ।

“दर्शनात् स्पर्शनात् पानात् तथा गङ्गेति कीर्तनात् ।

स्मरणादेव गङ्गायाः सद्यः पापात् प्रमुच्यते ॥”

अथ सद्यःपाप-प्रमुक्ति⁴-कामो गङ्गेति कीर्तनमहं करिष्ये ।
दर्शन-स्पर्शन-पान-स्मरणानामन्यतम⁵-करणेऽप्येतावदेव⁶ फलम् ।
वैष्णवे—“गङ्गा-गङ्गेति यैर्नाम योजनानां शतैश्चपि ।

स्थितैरुच्चारितं हन्ति पापं जन्म-चयार्जितम्⁷ ॥”

1. B. बन्धु-बन्धन ; C. बन्धन ।

2. B. सततमहं गङ्गां स्मरिष्ये ।

3. C. भक्त्या...मरणकाले समुपस्थिते not found.

4. B. विमुक्ति ।

5. B. मेकतम ।

6. C. पोतदेव ।

7. VisṇuP., part II, chap. VIII, V. 116, p. 130.

जन्म-तयार्जितं in the printed edition.

अद्य जन्म-चयार्जित-पाप-हृनन-कामो गङ्गा गङ्गेत्यहमुच्चरिषे ।
भविष्ये — “अलं दानेन विप्रेन्द्राः श्रुतेनाध्ययनेन च ।

इदं वः स्वर्ग-सोपानं गङ्गागङ्गेति कीर्तनम् ॥”

अद्य दान-श्रुताध्ययन-जन्य-पुण्याधिक-पुण्य-प्राप्ति-पूर्वक-स्वर्ग-
गमन-कामो गङ्गा गङ्गेति कीर्तनमहं करिष्ये । तथा—

“सहस्र-योजन-स्योऽपि त्रिसन्ध्यं सुसमाहितः ।

गङ्गा गङ्गेति यो ब्रूते स याति परमां गतिम् ॥”

अद्य परम-गति-प्राप्ति-कामस्त्रि-सन्ध्यं गङ्गा-गङ्गेत्यहं ब्रवीमि ।
स्कान्दे भविष्ये च—

“अलक्ष्मीः कालकर्णी^१ च दुस्त्रयं^२ दुर्विचिन्तनम्^३ ।

गङ्गेति शब्दमाकर्ण्य नश्यन्तेऽतानि वै भ्रुवम् ॥”

अद्यालक्ष्मी-कालकर्णी-दुःस्वप्न-दुर्विचिन्तन-नाश-कामो गङ्गेति
शब्दमहमुच्चरिषे । स्कान्दे—

“सद्यः पाप-हरा सैव सद्यः शुद्धि-करी परा ।

महा-पुण्य-प्रदा सद्यः स्वर्ग-भोक्ष-प्रदैव सा ॥”

अद्य सद्यः-पाप-हरण-सद्यः-संशुद्धि-सद्यो-महा-पुण्य-प्राप्ति-
पूर्वक-स्वर्ग-भोक्ष-प्राप्ति-कामो भगवतीं गङ्गामहं कीर्तयिष्ये ।
दर्शन-स्पर्शन-स्मरण-मनन-पूजानामन्यतम-करणेऽप्यतदेव फलम् ।

1. कालकर्णीः—misfortune, predicated as a consequence of black ears.

2. दुःस्वप्नम् is grammatically wrong ; it should be दुःस्वप्नः । The use is to be supported as an आश्रय-प्रयोग ।
Cp. “दुःस्वप्नश्च नमिहृदम्” in the Devīm, XII.

3. The first line of this verse is identical with v. 22, chap. 27, p. 2216, pārvardha, Kāst-khaṇḍa, SkanP.

अथ यात्रा-प्रकरणम् ।

तत्र प्रशंसा । भविष्ये—

“वृथा कुलं वृथा विद्या वृथा यज्ञो वृथा तपः ।

वृथा दानादि तस्येह कलौ गङ्गां न याति यः ॥”

भविष्ये—“गङ्गा-स्नान-समायुक्तो¹ विधिना स्व-गृहात्ततः ।

निर्गत्य मध्ये च नरः कुदेशे² म्रियते यदि ।

गङ्गा-स्नान-फलं सोऽपि नियतात्मा लभेत्तदा³ ॥”

विधिना यथोक्त-प्रकार-विधि-कृतया⁴ । - वराह-ब्रह्माण्डयोः—

“अघादिकं गृहीत्वा तु सेन्द्रा देवाः समासते ।

आगच्छन्ति कदेत्यार्या गङ्गामभिमतानराः⁵ ॥”

भविष्ये—“पितरो योगिनश्चैव गाथां गायन्ति सर्वदा ।

अपि नः स्व-कुले कश्चिद् गङ्गा-स्नायी भविष्यति ॥

देवेभ्यश्च पितृभ्यश्च यो दद्यात् स-तिस्रं जलम् ।

तरित्वा पाप-संघातान् स याति परमां गतिम् ॥”

स्कान्दे—“क्रन्दन्ति सर्व-पापानि संभ्रान्ताः⁶ सर्व-पातकाः ।

अनिष्टानि पलायन्ते गङ्गा-स्नानोद्यतस्य वै⁷ ॥”

भविष्ये—“अनुपङ्गेण सङ्गेन बाणिज्येन च सेवया ।

कामासक्त्यापि हि नरो गङ्गां प्राप्य दिवं व्रजेत् ॥”

1. A. समुद्भूतः ।

2. C. तद्देशे ।

3. लभेत् is an आर्पणप्रयोगः । 4. C. विधि-कृत-यात्रया ।

5. B. भविष्ये । अत्र दानेन—गङ्गामभिमतानराः not found.

6. B. संक्रान्ताः ।

7. Cp. SkandP., Kāsi-khaṇḍa, chap. 27, v. 43, p. 2217

“पापानि च रुदन्त्याशु ह्यत्र यास्याम इत्यलम् ।

लोभ-मोहादिभिः सार्धं मन्त्रयन्ति पुनः पुनः ॥

अथ यात्रायां कर्तव्य-कर्म¹ ।

तत्र स्कन्द-धृतं महाभारतीयं—

“ऋषिभिः क्रतवः प्रोक्ता वेदेष्विह यथाक्रमम् ।
 फलञ्चैव तथा प्रोक्तं प्रेत्य चेह च सर्वशः ॥
 न ते शक्या दरिद्रेण यज्ञाः प्राप्तुं² महीपते ।
 ब्रह्मपकरणा यज्ञा नाना-सम्भार-विस्तराः ॥
 प्राप्यन्ते पार्थिवैरेव सन्तुष्टैर्वा नरैः क्वचित् ।
 नार्थ-पूर्णेरेव-शणैरेकात्मभिरसंहतैः ॥
 यो दरिद्रैरपि विधिः शक्यः कर्तुं नरेश्वर ।
 तुल्यो यज्ञ-फलैः पुण्यैस्तन्निबोध सुधांवर ॥
 ऋषीणां परमं गुह्यमिदमुक्तं मया तव ।
 तीर्थाभिगमनं पुण्यं यज्ञैरपि विशिष्यते ॥
 अनुषोष्य त्रि-रात्राणि तीर्थान्यनभिगम्य च ।
 अदस्वा काञ्चनं गाव दारिद्र्यो जायते नरः ॥
 अग्निष्टोमादिभिर्यज्ञैरिष्टा विपुल-दक्षिणैः ।
 न तत् फलमवाप्नोति तीर्थाभिगमनेन यत्³॥”⁴
 तथा—“अज्ञानेनापि यस्येह तीर्थ-यात्रादिकं भवेत् ।
 सर्व-काम-सन्तुष्टः स स्वर्ग-लोके महीयते ॥
 स्वानञ्च लभते नित्यं धन-धान्य-समाकुलम् ।
 ऐश्वर्य-ज्ञान-सम्पूर्णः सदा भवति भोगवान् ॥
 तारिताः पितरस्तेन नरकात् प्रपितामहाः ।”

1. A. तीर्थ-विधादीनाह ; C. कर्तव्य-कर्म-तीर्थ-विधादीनाह ।

2. C. कर्तुम् ।

3. B. अथ यात्रायां कर्तव्यं कर्म...तीर्थाभिगमनेन यत् not found.

4. MahBh., 3.82 13-19.

अव-गणैः सहाय-रहितैः । एकात्मभिः पत्नी-विरहितैः ।
असंहतैः मिलन-शून्यैः । अनुपोष्येति, तेन त्रिरात्रीपोषण-
तीर्याभिगमन-काञ्चन-गो-दानानां चतुर्णामपि प्रत्येकं दारिद्र्या-
भावः फलमित्यर्थः । तथा ब्रह्माण्डे—

“यस्य हस्तौ च पादौ च मनसैव सुसंयतम् ।
विद्या तपश्च कीर्तिश्च स तीर्थ-फलमश्रुते ॥”

हस्त-संयमनं पर-स्व-ग्रहण-निवृत्त्या । पाद-संयमनम् अगम्य-
देश-गमन-निवृत्त्या । मनः-संयमनं कुत्सितेच्छा-निवृत्त्या ।
विद्या तीर्थ-गुणादि-ज्ञानम् । तपः तीर्थ-निवासादि-लक्षणम् ।
कीर्तिः सञ्चरितत्वेन प्रसिद्धिः । तथा—

“प्रतिग्रहादपावृत्तः सन्तुष्टो येन केनचित् ।
अहङ्कार-विमुक्तश्च स तीर्थ-फलमश्रुते ॥
अ-कल्कको निरारम्भो लब्धवाहरो जितेन्द्रियः ।
विमुक्तः सर्व-सङ्गश्च स तीर्थ-फलमश्रुते¹ ॥”

प्रतिग्रहादपावृत्तः तीर्थ-यात्रानन्तरमेव, यात्रासुपक्रम्यैवाभि-
धानात् । अ-कल्ककः दम्भ-रहितः । निरारम्भः अर्थाजिनादि-
व्यापार-रहितः । सर्व-सङ्गः इति, सङ्गीऽत्र अविहितासक्तिः ।
तथा—“अकोपनश्च राजेन्द्र सत्य-वादी दृढ-व्रतः ।

आत्मोपमश्च भूतेषु स तीर्थ-फलमश्रुते² ॥”

आत्मोपमः इति सर्व-भूत-हिते रतः इत्यर्थः ।

“यस्य हस्तौ च पादौ च मनसैव सुसंयतम् ।
विद्या तपश्च कीर्तिश्च स तीर्थ-फलमश्रुते ॥”

1. MahBh., 3. 82. 10-11.

2. Op. cit., 3. 82. 12.

इदन्तु हस्त-संयमनादिकं तीर्थ-स्नानादि-कर्माङ्गं यात्रामुप-
क्रम्यैवाभिधानात् । तथा—

“तीर्थान्यनुस्मरन् धीरः श्रद्धावानः समाहितः ।
पापात्मापि विशुध्येत किं पुनः शुभ-कर्मकृत् ॥
तिर्यग्-योनिं न गच्छेत कु-देशे नैव जायते ।
स्वर्गोभवति विप्रेन्द्रो मोक्षोपायश्च विन्दति ॥
अश्रद्धावानः पापात्मा नास्ति कोऽच्छिन्न-संशयः ।
हेतु-निष्ठश्च पश्येते न तीर्थ-फल-भागिनः ॥”

पापात्मा बहु-पाप-ग्रस्तः, तस्य तु बहु-पाप-शमनं तीर्थं भवति,
न तु यथोक्त-फलम् । तदुक्तम्—

“नृणां पापकृतां तीर्थं पापस्य शमनं भवेत् ।
यथोक्त-फलदं तीर्थं भवेच्छुद्धात्मनां नृणाम् ॥”

अच्छिन्न-संशयः फलोपायेतिकर्तव्यता-निश्चय-शून्यः । हेतु-
निष्ठः कु-तर्केण शास्त्रोपप्लावकः ।

भारते—“कामं क्रोधश्च लोभश्च यो जित्वा तीर्थमाविशेत् ।

तेन किञ्चिदनप्राप्तं तीर्थाभिगमनाद् भवेत् ॥

तीर्थानि च यथोक्तेन विधिना सञ्चरन्ति ये ।

सर्व-इन्द्र-सहा धीरास्ते नराः स्वर्ग-गामिनः ॥”

सर्व-इन्द्र-सहाः शीतातपादि-क्लेश-सहिष्णवः । ब्रह्म-पुराणि—

“गङ्गादि-तीर्थेषु वसन्ति मत्स्या देवालये पक्षि-गणा वसन्ति ।

भावोष्मितास्ते न फलं लभन्ते तीर्थाच्च देवायतनाच्च सुख्यात् ॥

भावं ततो हृत्-कमले निधाय तीर्थानि सेवेत समाहितात्मा ।

या तीर्थ-यात्रा कथिता मुनीन्द्रैः कृता प्रयुक्ता ह्यनुमोदिता च ॥

तां ब्रह्मचारी विधिवत् करोति सुसंयतो गुरुणा सविशुक्तः ।

सर्वस्य नाशेऽप्यथवान्य-पक्षे स ब्राह्मणानग्रत एव कृत्वा ॥

यन्नाधिकारेऽप्यथवा निवृत्ते विप्रसु तीर्थानि परिग्रहेत ।
 तीर्थे कृतं यज्ञ-फलञ्च यस्मात् प्रोक्तं मुनीन्द्रैरमल-स्वभावैः ॥
 यस्येष्टि-यज्ञेष्वधिकारितास्ति वरं गृहं गृह-धर्माच्च सर्वे ।
 एवं गृहस्वात्म-संश्रितस्य तीर्थं गतिः पूर्वतरैर्निषिद्धा ॥
 सर्वाणि तीर्थान्यपि चाग्नि-होत्र-तुल्यानि नैवेति वयं वदामः ।”

ब्रह्मचारीत्यादि, ब्रह्मचारिणो निरग्नि-होत्रस्य गृहस्थस्य च
 तीर्थ-गमनेऽधिकारः । साग्नेसु निरधिकारः¹ इति वस्तुतार्थः ।
 “यो यः कश्चित्तीर्थ-यात्रान्तु गच्छेत् सुसंयतः स च पूर्वं गृहे स्वे ।
 कृतोपवासः शुचिरप्रमत्तः सम्पूजयेद् भक्ति-नम्रो गणेशम् ॥
 देवान् पितॄन् ब्राह्मणाञ्चैव साधून् सन्तर्पयेद्वित्त-शक्त्या प्रयत्नात् ।
 प्रत्यागतस्यापि पुनस्तथैव देवान् पितॄन् ब्राह्मणान् पूजयेच्च ॥

एवन्तु कुर्वतस्तस्य तीर्थाद् यदुक्तं फलं तत् स्वात्मात्र मन्दे-हो-
 ऽस्ति । सुसंयत इति पूर्व-दिन-कृतैक-भक्तादि-नियमः । तदुत्तर-
 दिने कृतोपवासः गणेशं ग्रहानिष्ट-देवताञ्च संपूज्य पार्वणाञ्च कृत्वा
 ब्राह्मणान् पूजयेत् । इदञ्च पार्वणं छत-प्रचुरकम्² ।

“गच्छन् देशान्तरं यस्तु श्राद्धं कुर्वीत सपिंघा ।

यात्रार्थमिति तत् प्रोक्तं प्रवेशे च न संशयः” ॥

इति भविष्य-पुराण-वचनात् । इदमाभ्युदयिकमिति केचित् ।
 तत्र : प्रकृतित्वेन उपस्थितेरावस्थत्वात् प्राप्तं पार्वणे विशेषानभि-
 धानात् । गणेश्वर-मित्रादयोऽप्येवम् । उपवास-दिने सुखनमपि,
 तथाच—“प्रयागे तीर्थ-यात्रायां पितृ-मातृ-वियोगतः ।

कचानां वपनं काये वृथा न विकचो भवेत् ॥”

इति स्मृति-समुच्चय-लिखित-वचनात् । कार्पट-वेशेन तीर्थ-

1. A. अनाधिकारः ।

2. Op. cit., छत-मुख्य-द्रव्यम् ।

गमने चिकौषिते आदौ वपनमित्वर्थः । आह्वानन्तरञ्च गमन-
संकल्पः । ततो वेश-धारणम् । तदुक्तं वायु-पुराणे—

“उद्यतञ्चेद् गयां गन्तुं आहं कृत्वा विधानतः ।

विधाय कार्पटं वेशं कृत्वा ग्रामप्रदक्षिणम् ॥

ततो ग्रामान्तरं गत्वा आह-शेषस्य भोजनम् ।

ततः प्रदक्षिणं गच्छेत् प्रतिग्रह-विवर्जितः¹ ॥

पदे पदेऽश्वमेधस्य स्यात् फलं गच्छतो गयाम्² ॥”

इदञ्च कार्पट-वेश-धारणं गणेशं ग्रहानिष्ट-देवताञ्च सम्पूज्य ।
गमन-फलञ्च यद्यपि गयायामेव श्रूयते, तथापि तीर्थान्तर-यात्राया-
मपि द्रष्टव्यम्, “एकत्र निर्णीतं” इति न्यायात् । फलाकाङ्क्षायाञ्च
गमन-फलत्वेन श्रुतस्यास्यैवान्यात्रापि गमन-फलत्वमुचित-
मन्तरङ्गत्वात्, न तु विश्वजिज्ञासायात् अन्यत्रान्य-फल-कल्पनं,
तस्य बहिरङ्गत्वेन उपस्थितौ गौरवात् । ग्रामान्तरन्तु क्रोश-अन्तर-
मेव, अध्वनि च क्रोश-पूरणे इत्यादिना आहोत्तरं क्रोश-गमन-
निषेधात् । मातृस्ये भार्कण्डेय-वाक्यम्—

“कथयिष्यामि ते वत्स तीर्थ-यात्रा-विधि-क्रमम् ।

आर्षेणैव विधानेन यथादृष्टं यथान्युतम् ॥

वलीवर्द-समारूढः शृणु तस्यापि यत् फलम् ।

नरके वसते घोरे गवां क्रोधो हि दारुणः ॥

सलिलञ्च न गृह्णन्ति पितरस्तस्य देहिनः ।

ऐश्वर्य-लाभ-माहात्म्याद् गच्छेद् यानेन यो नरः ।

निष्फलं तस्य तत्तीर्थं तस्माद् यानं विवर्जयेत्¹ ॥”

1. VayP., 110, 2-3, & 742.

2. Op. cit., this line omitted.

अथञ्च यान-निषेधः प्रयाग-मात्र-परः तत्-प्रकरण एव मत्स्य-पुराणे श्रुतत्वादिति कल्पतरुः । पठन्ति च—

“गो-याने गो-बधः प्रोक्तो ह्य-याने तु निष्फलम् ।

नरयाने तदर्थं स्यात् पदभ्यां तच्च चतुर्गुणम् ॥”

पदभ्यामित्युपानदादि-व्यतिरेकेणास्यातिशयं तीर्थ-फलं, न तु तत्-परिधाने दोषः निषेधाश्रवणात्, मिताचरा-स्त्रसोऽप्येवम् । यत् “अर्थं हरति पादुके”ति पठन्ति, तत् सर्वैरेव निबन्ध-कारै-रनादरणादनाकरमिति निर्णीयत । एवं व्रजत उपाननिषेधे बाधिते—

“वर्षातपादिके ऋतौ दण्डी रात्राटवीपु च ।

शरीर-त्राण-कामो वै सोपानत्कः सदा व्रजेत् ॥”

इति विष्णु-पुराणीय²-वचनेन निष्प्रतिपक्ष-सदा-शब्द-स्त्रसात्तीर्थ-यात्रायामप्युपानत्-परिधानमावश्यकमिति । एवं वर्षास्त्रपि । यत्तु वर्षासु तन्निषेधः, स तदाऽष्टकादि-निषेधवत्, काम्य इति ।

तदयमवानुष्ठान-क्रमः—एकस्मिन् दिने एक-भक्तादिकं कृत्वा उत्तर-दिनेऽधिकारि-विशेषत्वेन प्राप्तं मुण्डनमुपवामञ्च कृत्वा तदुत्तर-दिने कृत-नित्य-क्रियो गणेशं पूजयित्वा यज्ञानिष्ट-देवताञ्च सम्पूज्य—“ओं अद्य तीर्थ-यात्रायां पार्वण-श्राद्धमहं करिष्ये” इति सङ्कल्प्य घृतेन श्राद्धं कृत्वा ब्राह्मण-त्रयं सम्पूज्य हिरण्य-दिना परितोष्य “ओं अद्य प्रतिपदाश्रमेध-जन्य-फल-सप्त-फल-प्राप्ति-कामोऽमुक-तीर्थ-यात्रामहं करिष्ये” इति सङ्कल्प्य तत्रैव मुद्राकङ्कण-कषाय-परिधान-रूपं कर्पटि-वेशं कृत्वा यामं

1. MatP., 106, 3-b, p. 315.

2. VisP., 8. 12. 38.

वासावच्छिन्नं प्रदक्षिणं परिवृत्य क्रोशाभ्यन्तरस्थं ग्रामान्तरं गत्वा
 आह-शेष-वृतेन पारणं कुर्यात् । ततो दिनान्तरे प्रातः शुचि-वस्त्र-
 युगलेन कृत-स्नानो गृहो कर्पटि-वेशः पूर्वाह्णे तीर्थाभिमुखं गच्छेत् ।
 वेश-धारणन्तु यात्राङ्गत्वाद् गमन-काल एव, न त्वाङ्गिक-भोजनादि-
 कालेऽपि प्रमाणाभावात् । एवमेव यावत्तीर्थ-प्राप्तिं प्रत्यहं
 गच्छेत् । तीर्थेऽपि तत्तीर्थेत्वेतादिकमनुसरन् कर्पटि-वेशं
 विभ्रयात्, न तु तत्र स्नान-आद्यादि-काले, प्रमाणाभावात् । एवं
 तीर्थात् तथैव प्रत्यावृत्तः स्वग्राम-समीपे ग्रामान्तरं तत्-प्राप्ति-दिने
 कृतोपवास-स्तदुत्तर-दिने ग्रहानिष्ट-देवताञ्च सम्पूज्य “ओं अद्य
 तीर्थ-यात्रानन्तरं गृह-प्रवेशार्थं वृतेन पार्वण-आहमहं करिष्ये”
 इति सकृत्पुनरुक्तं तत्रैव वृतेन पार्वणं कृत्वा ब्राह्मण-त्रयं पूजा-पूर्वकं
 हिरण्यदिना सन्तोष्य पूर्ववद् भोजयित्वा स्व-ग्रामं प्राप्य तं पूर्ववत्
 प्रदक्षिणैकृत्य स्व-गृहं प्रविश्य वेश-धारण-स्थाने वेशं त्यक्त्वा
 आह-शेषेण वृतेन पारणं कुर्यात् ।

शङ्कः—“तीर्थं प्राप्यानुपपन्नेन स्नानं तीर्थे^१ समाचरन् ।

स स्नान-फलमाप्नोति तीर्थ-यात्रा-फलं न तु ॥”

अनुपपन्नेन विदेशस्थ-पितृादि-प्रणामाय चलितो मध्ये तीर्थं
 प्राप्य स्नात्वा स्नान-जन्य^२-फलमेव ।

पैठौनसिः—“श्रीहृद्ग्राहं स लभते यः परात्नेन गच्छति ।

अर्ध-तीर्थ-फलं तस्य यः प्रसङ्गेन गच्छति ॥”

परात्नेन अन्न-वैतनादिना । प्रसङ्गेन उद्देश्य-तीर्थान्तर-प्रसङ्गेन ।
 गणेश्वर-मित्रादयोऽप्येवम् ।

1. A. तीर्थ-स्नान ।

2. A. ततः ।

भविष्ये—“बहुनाऽत्र किमुक्तेन गङ्गायाश्चैव^१ भक्तितः ।

महापातकिनो ये वा गमनाद् ब्रह्म-लोकगाः ॥”

अथ महा-पातक-क्षय-पूर्वक-ब्रह्म-लोक-गमन-कामो गङ्गामहं
गमिष्यामि^२ ।

ब्राह्मे—“स्नानन्तु भक्ता गङ्गायां कर्तुं कामस्य गच्छतः ।

पदे पदेऽश्वमेधस्य फलं मर्त्यस्य जायते ॥”

अथ प्रतिपदाश्वमेध-यज्ञ-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो
गङ्गायां स्नानं कर्तुमहं गमिष्यामि । भक्तिरत्र गङ्गायाम् ।

ब्रह्माण्डे—“स्नानं भक्ता तु गङ्गायां मौनः^३ कर्तुं हि गच्छति^४ ।

पदे पदेऽश्वमेधस्य फलं प्राप्नोत्यसंग्रहः ॥”

वाक्ये तु पूर्वबोधिनिमित्तं^५ विशेषः ।

भविष्ये—“तेषां न परिवर्तोऽस्ति कल्प-कोटि-शतैरपि ।

ये पुनस्तृप्त-दम्भाश्च गङ्गां ध्यायन्ति यान्ति च ॥”

अथ ब्रह्म-लोकाधि-करणक-बहु-कल्प-कोटि-शतावच्छिन्न-
वासैतत्-पुराधिकरणक-पुनः-परिवर्ताभाव-कामस्तृप्त-दम्भो गङ्गा-
महं यास्यामि । ध्यानेऽप्येतदेव फलम् । अशक्तानान्तु गङ्गा-
गमने तच्चिन्तायां सर्व-पाप-विमुक्ति-पूर्वक-ब्रह्म-लोक-प्राप्तिः
फलम् ।

तथा च स्कान्दे—

“गङ्गा-स्नानं करोमीति मनसा यस्तु चिन्तयेत् ।

अशक्तश्च स्वयं गन्तुं सामग्री यस्य नास्ति च ॥

1. A. गङ्गायाश्चैक-भक्तितः ।

2. A. पश्यामि ।

3. A. मौनात् ।

4. A. गच्छतः ।

5. A. मौनेनात् (?) ।

स तथा¹ अहया भक्त्या विमुक्तः सर्व-पातकैः ।

ब्रह्म-लोकं समाप्नोति देहान्ते नास्ति विस्मयः ॥”

सामग्री² सम्बल-यानादीनि । स्वयं गन्तुम् अशक्तः जरा-देह-
मान्दगादि-व्याप्तः ।

ब्रह्माण्ड—“ये गच्छन्ति स्वतो गङ्गां सर्वांश्च प्रेरयन्ति ये ।

इह ते सर्व-भोगानामन्ते ज्ञानस्य भाजनम् ॥”

अथैहिक बहु-सर्व-भोगोत्तरान्त-कालिक-ज्ञान-भाजनत्व-
कामो गङ्गामहं गमिष्यामि । गङ्गा-गमनं प्रति पर-प्रेरणेऽपे-
तदेव फलम् ।

भविष्य—“गच्छध्वं हि बुधा गङ्गां ज्ञात्वा विश्वमशाश्वतम् ।

सुधोरेऽपि कलौ प्राप्तो मुक्तिर्वा वाञ्छिता यदि ॥”

अथ मुक्ति-कामो गङ्गामहं गमिष्यामि ।

दान-धर्म—“गङ्गां गता ये त्रिदिवं गतास्ते ।”

अथ त्रिदिव-गमन-कामो गङ्गामहं गमिष्यामि ।

अथ यात्रायां विहिताविहितानि³ ।

भविष्य—“तीर्थं गच्छंस्त्वजेत् प्राज्ञः पराब्रं पर-भोजनम् ।

जितेन्द्रियो जितक्रोधो ब्रह्मचारी भवेच्छुचिः ॥”

पराब्र-पर-भोजन⁴-गमनात्तीर्थस्य षोडशांश-फल-प्राप्ति-

श्रवणात् पराब्रं त्यजेत् । तथा च—

स्कान्दे—“षोडशांशं स लभते यः पराब्रेन गच्छति ।”

तीर्थ-गमन-निमित्त-पराब्र-ग्रहणं न कर्तव्यम् इति तात्पर्यम् ।

पर-भोजनं पर-हस्त-भोजनं स्व-स्त्रिया विनैति । तथा च

1. A. तथा ।

2. A. सहायः ।

3. This chapter is not found in B.

4. A. भोजने ।

पाद्मे—“पराब्रं पर-वासञ्च नित्यं धर्म-रतस्तज्जेत् ।
 सर्वतः प्रतिगृह्णीयाद् भोजनं न समाचरेत् ॥
 नरकं दारुणं श्रुत्वा पराब्रं रतिं त्यजेत् ।
 यो यस्यान्नं समश्नाति स तस्याश्नाति दुष्कृतम्¹ ॥”

इति दर्शनाद् यात्रायां विशेषेण पराब्रं त्यजेत् । तथा
 ब्रह्मपुराणे—“अर्घ्य-क-पंक्त्या नाश्नीयात् संयुक्तः स्वजनैरपि ।
 को हि जानाति किं कस्य प्रच्छन्नं पातकं भवेत् ॥
 भस्म-स्तम्भ-जल-द्वार-मार्गे पंक्तिं विभेदयेत्² ॥”

को हि जानातीत्यादिना पातक-सन्देहेऽपि एक-पंक्त्या न
 भोक्तव्यमित्युक्तम् । एतेन सर्वथा पराब्र-भोजनाभावः सूचितः । तथा
 ब्राह्मे—“प्रातःस्नायी सदा गङ्गां जपन् ध्यायन् व्रजञ्³ शनैः ।
 कृत-नित्य-क्रिया-हानिं न कुर्वन् स यथाविधि ॥”

भविष्ये—“शुचि-वस्त्र-धरः स्नातो नित्य-हानिं न कारयेत् ।
 गच्छेत्तीर्थं शनैर्विद्वान् सततं संयतेन्द्रियः ॥”
 “यथाशक्ति ददद्दानं विप्रेभ्यः प्रीतिमावहन् ।
 अहां कुर्यात् सदा दाने जल्पेत तीर्थमोदने ॥”

शास्त्रार्थं तथेति प्रत्ययः अहा ।

याज्ञवल्करः—“सौमुख्याद्यति-संप्रीतिरर्थि-सन्दर्शनं⁴ दया⁵ ।
 सत्कृतिश्चानसूया च सदा अहंति कौर्त्त्यते ॥”

सौमुख्यं सुख-प्रसादः । आदि-शब्दादुत्साहादि-परिश्रमः ।
 सत्कृतिः पूजा । एवं गच्छेत् ।

1. B. किल्बिषम् ।

2. पंक्तिं च भेदयेत् ।

3. A. व्रजेत् ।

4. A. सन्दर्शना ।

5. A. तथा ।

अथ श्रवण-प्रकरणम् ।

वैष्णवे—“श्रुताऽभिगमिता¹ दृष्टा स्पृष्टा पीताऽवगाहिता । या पावयति भूतानि कीर्तिता च दिने दिने² ॥” अथ पावन-कामो गङ्गामहं श्रोष्यामि³ । अभिगमन⁴-दर्शन-स्पर्शन-पानावगाहन-कीर्तनानामन्यतम-करणेऽप्येतदेव फलम् ।

ब्राह्म⁵—अथ सद्यः पाप-क्षय-पूर्वक-सर्व-पुण्य-प्राप्ति-कामो गङ्गामहं श्रोष्यामि⁶ ।

अथ गति-प्रकरणम् ।

‘गति’रत्र शरणम् ।

दान-धर्म—“भूतानामिह सर्वेषां दुःखोपहत-चेतसाम् । गतिमन्वेषमाणानां नास्ति गङ्गा-समा गतिः ॥” भविष्ये—“पर-दार-द्रव्य-वाञ्छा-पर-द्रोह-रतस्य च । गतिमन्वेषमाणस्य गङ्गैव परमा गतिः⁷ ॥” देवो-पुराणे—“यत्र यत्र कृतं वापि पापं ब्रह्म-वधादिकम् । गङ्गायां वा कृतं पापं⁸ शरणाद् याति तत् क्षयम्” ॥ पर-दार-पर-द्रव्य-पर-हिंसा-पराङ्मुखः । गङ्गां प्राञ्ज कदागत्व मां नरः पावयिष्यति ॥” स्कान्दे—“सद्यः पातक-संहन्ती सद्यो-दुःख-विनाशिनी । सुखदा मोक्षदा गङ्गा गङ्गैव परमा गतिः ॥”

1. A.—भिलषिता ।

2. ViṣṇuP., part II, chap. 8, v. 115, p. 130.

3. A. श्रोष्ये ।

4. A. अभिलषणम् ।

5. The word Brahma suggests that a verse from the Brahma-purāṇa is missing here. The following saṃkalpa is sure to be based on it.

6. This paragraph is not found in B.

7. This verse is not found in B.

8. A. सर्वे ।

9. B. and C. तत्-क्षयात् ।

अथ सद्यः-पातक-संहनन¹-सद्योदुःख-विनाशन-पूर्वक-सुख-
मोक्ष²-प्राप्ति-कामो गङ्गां गतिमहं करिष्ये³ ।

अथ वीक्षण-प्रकरणम् ।

प्रथमतस्तावद् गङ्गायां प्राप्तायां पाप-क्षय-कारकं
प्रायश्चित्तं गङ्गाधिकरणकमेव वा प्रायश्चित्त-प्रतिरूपकं⁴ यथाविधि
यद्योक्त-पाप-क्षयोद्देश्यं वीक्षणादि कर्म⁵ कुर्यात् । ततस्त्वन्यद्
यद्योक्तं तत्तत्-फलांशमभिसन्धाय वीक्षणादि कर्म⁶ कुर्यात् ।
तदुक्तं स्कान्दे—“नृणां पापकृतां तीर्थं पापस्य शमनं भवेत् ।
यद्योक्त-फलदं तीर्थं भवेच्छृङ्खलाभनां नृणाम् ॥” दान-धर्म—
“जात्यन्धैरेव तुल्यास्ते⁷ सूकैः पशुभिरेव⁸ वा । समर्घा ये न
पश्यन्ति गङ्गां पुण्य-जलां शिवाम् ॥” भविष्ये—“भवन्ति निर्विघ्नाः
सर्पा यथा तार्क्ष्यस्य दर्शनात् । गङ्गाया दर्शनात्तद्वन्मर्त्यः पापैः
प्रमुच्यते ॥” स्मृतौ—“वर्तमानमतीतञ्च ज्ञानतोऽज्ञानतोऽपि वा ।
कृतं यदशुभं कर्म गङ्गां दृष्ट्वा प्रणश्यति ॥”

अथ वर्तमानातीत-ज्ञानाज्ञान-कृताशुभ-कर्म-विनाश-कामो
गङ्गामहं पश्यामि ।

भविष्ये—“गङ्गाया दर्शनान्मर्त्यः सर्व-पापैर्विमुच्यते ।”

1. A. संहनन ।

2. A. भोग ।

3. This samkalpa and the preceding verse are not found in A.

4. C. प्रायश्चित्तं वा प्रतिरूपकम् ।

5. The portion beginning from गङ्गायां प्राप्तायां etc. up to this is not found in B.

6. B. यद्योक्तं कर्म omitted; the reading is ततस्त्वन्यद्वी-
क्षणादिकं कर्म कुर्यात् ।

7. C. तुल्यास्तु ।

8. A. नृभिः पशुभिरेव ।

9. This verse as well as the preceding one are not found in B.

अथ सर्वपाप-विमुक्ति-कामो गङ्गामहं वीक्षे । दान-धर्म—
“लावण्यैर्नेष्ट-विषयैर्न सुतैर्न धनागमैः । तथा प्रसादो भवति
वीक्ष्य गङ्गां यथा भवेत् ॥”

अथ बहु-लावण्य-वह्निष्ट-विषय-बहु-पुत्र-बहु-धनागम-वीक्षण-
जन्य-प्रसाद-प्राप्ति-कामो गङ्गामहं वीक्षे¹ ।

ब्रह्माण्डे—“ज्ञानमैश्वर्यमायुश्च प्रतिष्ठा सर्वमान्यता । शुभाना-
माययत्वञ्च गङ्गा-दर्शनजं फलम्² ॥” अथ ज्ञानैश्वर्यायुः-प्रतिष्ठा-
सर्व-मान्यता-बहु-शुभाययत्व-प्राप्ति-कामो गङ्गा-दर्शनमहं करिष्ये ।
दान-धर्म—“सप्तावरान् सप्त परान् पितृस्तेभ्यश्च येऽपरे ।
पुमांस्तारयते गङ्गां वीक्ष्य स्पृष्ट्वाऽवगाच्छ च ॥” अथ सप्तावर-सप्त-
परापर-यावत्-पितृ-तारण-कामो गङ्गामहं वीक्षे । स्पर्शनाव-
गाहनयोरेकतर-करणेऽप्येतदेव फलम् ।

भविष्ये—“वापी-कूप-तडागादि-प्रपा-सखादिभिश्च वै³ । अन्यत्र
यद् भवेत् पुण्यं तद् गङ्गा-दर्शनाद् भवेत् ॥” अथ वापी-कूप-
तडागादि-प्रपा-सखादन्यतम-तीर्थ-दर्शन-जन्य-पुण्य-सप्त-पुण्य-
प्राप्ति-कामो गङ्गा-दर्शनमहं करिष्ये । तथा—“यत् फलं जायते
पुंसां दर्शने परमात्मनः । तद् भवेदेव गङ्गाया दर्शने भक्ति-
भावतः ॥” अथ परमात्म-दर्शन-जन्य-फल-सप्त-फल-प्राप्ति-कामो
गङ्गाया दर्शनमहं करिष्ये । दर्शन-स्नानाभिलषण-करणे दश-
कुल-तारणं फलम् । तथा च भविष्ये—“कदा द्रक्ष्यामि तां
गङ्गां कदा स्नानं लभेमहि । इति पुंसाऽभिलषिता कुलानि दश

1. From भविष्ये (last line of previous page) up to this omitted in B.

2. The portion following this up to the beginning of the नमस्तार-प्रकरण is not found in B.

3. B. सखादि-सञ्जनैः ।

तारयेत् ॥” तथा—“वेदान्त-वेद्यं यत्तत्त्वं परं ब्रह्म सनातनम् । पश्यध्वं तदिमां गङ्गां प्रत्यक्षं पुरतः स्थिताम् ॥” अथ वेदान्त-वेद्य-पर-ब्रह्म-सनातन-दर्शन-जन्य-पुण्य-सम-पुण्य-प्राप्ति-कामो गङ्गामहं पश्यामि ।

पादौ—“सुहृर्मुहुः सदा पश्येत् स्पृशेद्वाऽपि सुहृर्मुहुः । भक्त्या यदौच्छति¹ नरः शाश्वतञ्चामृतं पदम् ॥” अथ शाश्वतामृत-पद-प्राप्ति-कामो सुहृर्मुहुर्गङ्गामहं पश्यामि । सुहृर्मुहुः² स्पृशेत् देव फलम् ।

भविष्ये—“मनोवाङ्मायजैः पापैर्नरो बहु-विधैरपि । वीक्षणदेव गङ्गाया सुक्तः पूतो भवेत्ततः ॥” अथ मनोवाङ्मायज-बहु-विध-पाप-क्षय-पूर्वक-पूतत्व-भवन-कामो गङ्गामहं वीक्षे ।

तथा शिव-वाक्यम्—

“त्रैलोक्ये यानि तीर्थानि पुण्यान्यायतनानि च । पार्वतानि च पुण्यानि³ पुण्य-क्षेत्राणि यानि च ॥ धर्मश्च सर्व-वेदाश्च सर्व-यज्ञास्तृपांसि च । अहं ब्रह्मा च विष्णुश्च सर्व-शक्ति-समन्वितः ॥ षष्टाविंशति-कोट्यश्च देवतानाञ्च सर्वदा । गङ्गायां सर्व एवैते सूक्ष्म-रूपिण संस्थिताः ॥ सर्वेषां फलमाप्नोति सर्वे सर्वेषु कर्मसु ॥”

अथ त्रैलोक्याधिकरणक-यावत्तीर्थ-यावत्-पुण्यायतन-यावत्-पुण्य-पर्वत-यावत्-पुण्य-क्षेत्र-धर्म-सर्व-वेद-सर्व-यज्ञ-तपः-सर्व-शक्ति-समन्वित-शिव-ब्रह्म-विष्णु-सहिताष्टाविंशति-कोटि-देवता-दर्शन-जन्य-पुण्य-सम-पुण्य-प्राप्ति-कामो गङ्गा-वीक्षणमहं करिष्ये । स्पृशेत्-नमन-पूजन-स्तवन-ध्यान-जपाद्य⁴-दानानामन्यतम-करणे तु वाक्ये वीक्षण-जन्य-पुण्यमित्यपेक्षाय एतत् स्पृशेत् जन्य-पुण्यमेतन्नमन-जन्य-पुण्यमित्यादिकं प्रयोजयेत् । एवं सर्वत्र, सर्व-

1. B. यदौच्छति ।

2. B. स्पृशामि वा ।

3. B. पर्वताश्चैव पुण्याश्च ।

4. B. जपाद्य not found.

कर्मसु सर्व-फलमिति श्रवणात् । खानावगाहनयोरेकतर-करणे तु एतज्जन्य-पुण्य-सम-पुण्यमिति विशेषः¹ ।

स्कान्दे —“तिस्रः कोट्यर्ध-कोटी च तीर्थानां वायुरब्रवीत् । सर्वदा कलि-काले वै गङ्गायां नात्र संशयः ॥” अथ सार्ध-त्रिकोटि-तीर्थ-दर्शन-जन्य-पुण्य-सम-पुण्य-प्राप्ति-कामो गङ्गामहं पश्यामि² । अत्रापि सर्वे³ तत्-फलं⁴ पूर्ववत् ।

महाभारते —“सर्व-तीर्थमयी गङ्गा सर्व-वेदमयी मनुः । सर्व-शास्त्रमयी गीता सर्व-देवमयी हरिः ॥” अथ सर्व-तीर्थ-वीक्षण-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो गङ्गामहं वीक्षे । अत्रापि सर्वं तत्-फलं⁵ पूर्ववत् ।

स्कान्दे शिव-वाक्यम् —

“ममैव परमा मूर्तिस्तोय-रूपा शिवात्मिका⁶ । ब्रह्माण्डाना-मनेकानामाधारः प्रकृतिः परा⁷ ॥” अथ शैव-परम-मूर्ति-दर्शन-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो गङ्गामहं वीक्षे । पर-प्रकृति-दर्शन-जन्य-पुण्य-सम पुण्य-प्राप्ति-कामो वा ।

“परमात्मा शिवोऽप्यन्यस्तस्मादन्या हि जाड्यवी । इति यः सेवते गङ्गां न स मोक्षस्य भाजनम् ॥” अथ शिव-दर्शन-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो गङ्गामहं वीक्षे । विशेष-दर्शना-भावात्⁸ सर्व-कर्मणि फलदा । एतेष्वपि सर्वत्र पूर्ववत् ।

1. B. भेदः ।

2. वीक्षे ; op. cit.

3. सर्वत्र ; op. cit.

4. तत्र फलम् ; op. cit.

5. सर्व-कर्माणि ; op. cit.

6. धर्म-फलम् ; op. cit.

7. शिवात्मिके ; op. cit. ; “परमा” is read as सा परा in the SkanP.

8. प्रकृतिः परे ; op. cit. See SkanP., Kāśī-khaṇḍa, part I, chap. 27, p. 2225.

9. विशेष-निर्देशात् ; op. cit.

अथ नमस्कार-प्रकरणम् ।

भविष्ये—“सर्व-तत्त्वमयीं गङ्गां परमात्म-स्वरूपिणीम् ।
तै लोका-पावनार्याय गङ्गां तां प्रणमेत् सदा ॥” तथा—“प्रणमेत्
प्रातरुत्थाय गङ्गां पुण्य-जलां सदा । यस्तु धर्मार्थ-कामानां
तथा मोक्षस्य भाजनम् ॥” अथ धर्मार्थ-काम-मोक्ष-भाजनत्व-कामः
प्रातर्गङ्गामहं प्रणमामि^१ ।

नारदीये—“कोटिष्वष्टासु दशसु तीर्थानां यत् फलं भवेत् । तत्
समस्तमिहैकस्त्र्यं^२ गङ्गायां लभते नरः ॥” अद्याष्टादश-कोटि-तीर्थ-
नमन-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो गङ्गामहं नमामि । सर्व-
तीर्थ-नमन-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो वा^३ । सर्व-देव-
नमस्कार-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो वा । आकर-वचनन्तु
वीक्षण-प्रकरण एव लिखितम्^४ ।

अथ स्पर्शन-प्रकरणम् ।

ब्रह्माण्डे^५—“अभक्त्यापि महापापी गङ्गां स्पृष्ट्वा शुभो भवेत् ।
अनिच्छयापि संस्पृष्टा दहत्येव हि पातकम् ॥”

अथ सर्व-महापातक-नाश-पूर्वक-शुभत्व-प्राप्ति-कामो गङ्गामहं
स्पृशामि ।

नारदीये—“तथेह गङ्गां संस्पृश्य ब्रह्म-रूपां सुपुण्यदाम् ।

शुद्धा भवन्ति ते सर्वे सद्य एव न संशयः ॥”

अथ शुद्धि-प्राप्ति-कामो गङ्गामहं स्पृशामि ।

वराहे—“ब्रह्महा गुरुहा गोघ्नः स्पृष्टो वा सर्व-पातकैः ।

तस्यास्तोयैर्न रः स्पृष्टः सर्व-पापैः प्रमुच्यते ॥”

1. This samkalpa and the preceding two verses are not found in B.

2. एकत्र ।

3. This part of the sentence is missing in B.

4. A. लिखितमास्ते । This last sentence is missing in B.

5. B. omitted.

अथ ब्रह्म-वध-गुरु-वध-गो-वधादि-सर्व-पातक-नाश-कामो
गङ्गा-तीर्थ-स्पर्शनमहं करिष्ये ।

गङ्गाये—“दृष्ट्वा जन्म-कृतं पापं स्पृष्ट्वा जन्म-शतस्य च ।

स्नाता जन्म-सहस्रस्य¹ हन्ति गङ्गा कलौ युगे ॥”

अथ जन्म-शत-कृत-पाप-क्षय-कामो गङ्गामहं² स्पृशामि ।
सर्व-तीर्थ-दर्शन-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो गङ्गाम् अहं
स्पृशामि³, सर्व-देव-स्पर्शन-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो वा ।
मूल-वाक्यान्तु वीक्षण-प्रकरणे लिखितम्⁴ ।

अथ सर्व-तीर्थ-प्राप्ति-याद-प्रकरणम्⁵ ।

देवो-पुराणे—“तीर्थेषु ब्राह्मणं नैव परीक्षित विचक्षणः ।
अन्नार्थिनमनुप्राप्तं तीर्थं तं मनुरब्रवीत् ॥ शत्रुभिः पिण्ड-दानञ्च
मंयावैः पायसेन वा । कर्तव्यमृषिभिः प्रोक्तं पिण्याकेन गुडेन वा ॥”
‘पिण्याकः’ तिल-कल्कः । “यादञ्च⁶ तत्र कर्तव्यमघर्षावाहन-
वर्जितम् । श्व-ध्वाह-वृध्र-काकानां नैव दृष्टि-हतञ्च यत्⁷ ॥
यादन्तु तैर्घिकं प्रोक्तं पितृणां वृत्ति⁸-कारकम्⁹ । अकालेऽप्यथ वा
काले¹⁰ तीर्थ-यादं तथा नरैः ॥ प्राप्तैरेव सदा कार्यं कर्तव्यं
पितृ-तर्पणम्¹¹ । विलम्बो नैव कर्तव्यो नैव विघ्नं समाचरेत्¹² ॥”

1. A. जन्म-सहस्राणि । 2. A. भगवतौ गङ्गामहं, op. cit.
The portion सर्व-तीर्थ-स्पर्शन-जन्य, etc. is omitted in B.

3. A. पश्यामि । After this is added—सर्वत्र भगवच्छब्द-
प्रयोगः । अथ जन्म-शत-कृत-पाप-क्षय-कामो etc.

4. A. लिखितमेव । 5. B. सर्व-तीर्थ-प्राप्ति omitted.

6. A. यादन्तु । 7. A. तत् ।

8. A. वृत्ति ; omitted. 9. B. no तीर्थेषु...कारकम् ।

10. Add. r. in C, अकाले इत्यावश्यक-कालो विज्ञापितः, न
तु सन्ध्या-कालेऽविहित-काले वा ।

11. Here the comm. reads—पिण्ड-दानं, etc. The
Prāyas'citta-tattva reading i. पिण्ड-दानन्तु तच्छब्दं पितृणां वृत्ति-
दुर्लभम् ।

12. These verses are not found
in the printed ed. of the DevīP.

तत्रेति । इयमधिकरण-सप्तमी, “उपपद-विभक्तेः कारक-विभक्तिर्गरीयसी”ति न्यायात्, तेन तीर्थाधिकरणकमेव आह सर्वमेवाधर्गावाहन-वर्जितं न तु तीर्थ-प्राप्ति-निमित्तकमिति बोध्यमिति केचित्¹ । तत्र, प्राप्तैरेव कर्तव्यमित्युपसंहार-दर्शनादुपक्रमोपसंहारैक-वाक्यतया तीर्थ-प्राप्ति-निमित्तक एव आहुऽर्घ्यावाहन-निषेध-प्रतीतेः । नन्वावाहनं पित्रादि-सन्निधि-फलकं, ते च तीर्थं नित्य-सन्निहिता एवेति तीर्थाधिकरणक-आह-मात्र एवाधर्गा-²वाहन-बाध उचितः, वैयर्थ्यादिति चेन्न, शरीरस्य बौद्धस्य वा सन्निधेर्देवताधिकरण-विरोधेन निरस्तत्वात् । किमर्थं तर्हि अन्यवावाहनम् अदृष्टार्थमित्य³वेहि । अत एव नावाहन-मन्त्रोऽपि । नन्वेवं [“नमो व”(?)“एतद् व”] इत्यत्रादृष्टार्थत्वे कथं मन्त्रोद्घः ? समवेतार्थाऽयमिति यदि⁴, कथं तर्हि प्रतिपुरुष-बहु-वचन-प्रयोग इति ? उच्यते, अस्य तत्तद्देवता-प्रकाशकत्वेन समवेत-प्रकृतित्वे- (?) प्रकृत्यर्थत्वे]ऽपि प्रति-पुरुष-बहु-वचनम्, “एतद् पितरो वास इति जल्पन्⁵ पृथक् पृथगिति वचन-बलादेव । नन्वेवं प्रकृतौ विभक्तेरसमवेतार्थत्वे विकृतावपि यथा [स्वधेति पाषाण-प्रश्न-मुक्तित्वव(?)अदितिः पाशान् प्रमुमोक्तित्वव⁶] वर्ज्यमिति(?)⁷ यदि, तर्हि पितृ कोद्दिष्टेऽपि “पितरो वास” इति स्यात्, विभक्तेः

1. A. and C. कञ्चित् ।

2. A. and C. no एव ।

3. B. अदृष्टार्थम् ।

4. A. इति ।

5. C. जल्पन् ।

6. Our suggestion is based upon the ऊह-व्यवस्था in the एकादशी-तत्त्व, Jiv.'s ed., p. 90 and JaimNMV., 9.3.4, pp. 456-457 ; (there are two mantras) “अदितिः पाशं प्रमुमोक्ते तत्”, “अदिति पाशान् प्रमुमोक्ते तान्” ।

7. C. पाषाण-प्रमुक्त इत्यत्र बाधमिति ।

8. तर्हि.....समवेतार्थत्वात् ; reading corrupt. If the

प्रकृतावेव समवेतार्थत्वादिति चेत्, भ्रान्तोऽसि, द्विधा हि विभक्तीनां समवेतार्थत्वं [मन्वाभिवादानाद्(?) मन्वाभिधानाद्] वाक्य-बन्ताच्च, तत्राद्यं पाशाधिकरणे¹, अत एव तद्विहतावपि बहु-पाषण्ड(?) न्यायाद् बहु-वचनान्त एव पाश-शब्द-प्रयोग इति सिद्धान्तः । द्वितीयन्तु वाक्य-विषय-भावे सम्भवति, “यावद्वचनं वाचनिक²मि”ति न्यायात् ।

‘अकाले’ अभावस्यादि-व्यतिरिक्त-काले, न तु रात्र्यादौ³, निषेध-विरोधादिति । यस्त्वकाले रात्र्यादाविति, नहि कोऽपि वारः कापि तिथिर्वा आहस्य कालः, सर्वत्रैव आहस्य विधानादिति । तस्मा-दकालत्वे न रात्र्यादिकमेव प्रतिप्रसूयते इति केचित्, तत्र, सर्व-वार-तिथीनां आह-कालत्वेऽपि आवश्यक-आह-कालत्वस्याभावादेवेदं तीर्थ-आहमावश्यकं, तेनायमर्थः—यस्मिन्नपि काले प्रतिपदादौ आहमनावश्यकं तदापि⁴ तीर्थ-प्राप्ति-पक्षे आहमवश्यं कार्यमिति ।

अत्र केचिदाहुः—यस्य तु दैव-गत्या⁵ सायाह्नादौ तीर्थ-लाभस्तस्य तु तीर्थ-प्राप्ति-निमित्तक-आह-बाध एव, तद्दिने विहित-मुहूर्ताभावात्, तदुत्तर-दिने च प्राप्ति-दिनत्वाभावादिति । वस्तुतस्तु तत्रापुनरुत्तर-दिनेऽचिरोदित-दिन-मुहूर्त-द्वयानन्तरं आहमुचितं,⁶ प्राप्तुत्तर-विहित-मुहूर्त एव आह-विधानात् । न चैवं विलम्बो दोषाय, स्वयमकरणात् । न चैवं प्राप्त्यर्थ-पदं लक्ष्यते, तदन्तेऽपि तच्छ्राद्धोपपत्तिः (?) प्राप्त्यनन्तर-विहित-मुहूर्तस्य “प्राप्तैरेव कर्तव्य”मित्यनेन तत्राधिकरणत्वं न विहितस्य व्यतिक्रमादिति ।

reading be taken as “प्रतेकोहिष्टे” in stead of “पित्रोकोहिष्टे”, the reading is to be taken as प्रकृतावसमवेतार्थत्वात्, and not “प्रकृतावेव समवेतार्थत्वात्” । Or, the reading “पितरो वामः” should be rejected and must be taken as “पितर्वासः” ।

1. For this adhikarāṇa, see JaimNMV., 9.3.4-5, pp 456-457. 2. A. वाचक । 3. A. रात्रौ ।

4. A. तदपि । 5. यस्य दैवात् ; op. cit. 6. उचितमेव, op. cit.

‘पिण्ड-दानमि’ति^१ । आद्याङ्गत्वे नैव^२ पिण्ड-दाने प्राप्ते पुनः
पिण्ड-दान-वचनं यत्र द्रव्यासम्पत्तादिना आद्यं न सम्भवति, तत्र
पिण्ड-दानमपि कार्यमित्येवं-परम् । एकस्यां यात्रायामेकस्मिंस्तौर्धं
एकमेव आद्यम् । यात्रा भेदे तौर्ध-भेदे वावर्तते, प्राप्ति-निमित्तक-
त्वात् । अत एव गयादावेकस्मिन् दिने नाना-तौर्ध-प्राप्तौ तच्चि-
मित्तकानि नाना-आद्यानीति । तौर्धोपवासश्च^३ फल-विशेषार्थो
न त्वावश्यकः । “तौर्धमधिगम्य^४ व्रतोपवास-नियम-युक्तस्त्राहमव-
गाहमानश्चिरात्प्रमुषित्वा सर्व-पापेभ्यो विमुच्यते स्वस्तिमांश्च भव-
ती”ति देवल-वचनात्^५ । एवञ्चात्र त्रिरात्रोपवास-आह-तत्तौर्ध-
स्नानानां सर्व-पाप-विमुक्ति-स्वस्ति-मात्र-फलम् । ‘आहितः’^६ पूतः
आहवनीयो^७ भवतीति यावत् । एक-वाक्यार्थं विशिष्टान्वयो न तु
प्रत्येकमन्वयो वाक्य-भेदापत्तेः ।

केचित्तु सर्वत्रैव तौर्धं^८ मुण्डनमुपवामश्चेच्छन्ति ।

“मुण्डनञ्चोपवासश्च सर्व-तौर्धंश्चयं विधिः ।

वर्जयित्वा गयां गङ्गां विशालां विरजां तथा ॥”

1. It is evident that Vis'vasadevi explains here the line “पिण्ड-दानं ततः शस्त्रं पितृणाञ्चातिदुर्लभम्” that is missing between the lines प्राप्तेरेव सदा काये कर्तव्यं पितृ-तर्पणम् and विलम्बो नैव कर्तव्यो न च विघ्नं समाचरेत् । See p. 246, where the line occurs in the sequence as mentioned here.

2. A. आद्याङ्गत्वेन ।

3. A. तौर्धोपवासस्तु ।

4. A. तौर्धमधिगम्य ।

5. Quoted by Raghunandana in the गङ्गा-माहात्म्य-प्रकरण of the PrayT., p. 77 ; v.r. तदर्धमधिगम्य...सर्व-पापैः प्रमु...।

6. The original verse or passage that contains the word “आहितः” is missing.

7. C. आहवनीये ।

8. A. तौर्धे प्राप्ति-दिने ।

इति स्कन्द-पुराणीय-वचन-बलेन^१ सर्व-पद-स्मरणात्^२ गयादि-
विशेष-निषेधाच्च । तत्र, सर्व-पदार्थ^३ स्यामङ्गोचेऽतिप्रसङ्गात्^४ ।

तथाहि—“भौमानामपि तीर्थानां पुण्यत्वे कारणं शृणु । यथा
शरीरस्योद्देशः के च मुख्यतमाः स्मृताः । तथा पृथिव्यामुद्देशः
केचित् पुण्यतमाः स्मृताः ॥ स्वभावादद्भुताद् भूमीः सलिलस्य च
तेजसा । परिग्रहैर्मनूनाञ्च तीर्थानां पुण्यता स्मृता ॥”

इति महाभारते तीर्थोद्देशे भौम-वाक्येन सातिशय-फलकस्य
स्थानस्य च तीर्थत्वाभिधानात् । न चेष्टापत्तिः, स्व-देशस्य^५-
प्रस्रवणादौ वपनोपवासयोः सर्व-देशीय-शिष्टाचार-विरुद्धत्वात् ।
न च सर्व-पदं विशेष-तीर्थ-परं, मध्य-देशीयानां सकल-शिष्टानु-
मतस्य प्रयाग-वपनं विनोपपत्तेः (?) । न च येष्वेव महा-तीर्थेषु
विशेषतो मुण्डनं विहितमस्ति, तत्^६-परमेव सर्व-पदमिति
वाच्यं, प्रयाग-पदान्यत्र तद्-विधान-श्रवणात्(?) ।

अथ—“गङ्गां सम्प्राप्य यो धीमान् मुण्डनं नैव कारयेत् । वृथा
तस्य क्रिया सर्वा तीर्थद्रोही भवेन्नरः ॥ गङ्गायां भास्कर-चर्चे
मुण्डनं यो न कारयेत् । स कोटि-कुल-संयुक्त-आकल्पं रौरवे
वसेत् ॥ गङ्गां प्राप्य सरिच्छूर्णं कल्पान्तं^७ पाप-राशयः ।
केयानाश्रित्य तिष्ठन्ति तस्मात्तान् परिवर्जयेत् ॥ यावन्ति नख-
रोमाणि गङ्गा-तोये पतन्ति वै । तावद्वर्ष-सहस्राणि स्वर्ग-लोकै
मञ्जीयते ॥”

इति वचनाद् गङ्गायां प्रयाग-व्यतिरेकेऽपि मुण्डनमिति चेत्,
असु तावदेवं, तथापि बहु-वचनानुपपत्तिः, प्रयाग-गङ्गयोरिव

1. A. वचनेन ;

2. A. स्मरणात् ;

3. A. सर्व-पदस्य ।

4. C. इति प्रसङ्गात् ।

5. C. स्वदेशान्त-कृत...

6. C. तत् ।

7. C. कल्पन्ते ।

मुण्डन-विधानात्, विशेषेण¹ निषेधानुपपत्तिश्च । नर्मदादौ पुरुषोत्तमादौ च मुण्डनस्यासाधनत्वात् । न चैतद्विशेषेण निषेध-
वलादेव² तदेवमुक्तं, मुण्डनम्, व्यवहार-विरोधस्योक्तत्वात् ।
वस्तुतस्तु गङ्गा-मुण्डन-विषयक-वाक्यानामभीष्टां कल्प-द्रुम-कारा-
दिभिः सर्वैरेवानिबन्धनेन निर्मूलतैव ।

अथ—“गङ्गायां भास्कर-क्षेत्रे माता-पित्रोर्गुरौ मृते ।

आधाने सोम-पाने च वपनं सप्तसु स्मृतम् ॥”

“भास्कर-क्षेत्रे” प्रयागः, “प्रयागे मुण्डनमि”ति स्मृति-समुच्चय³-
लिखित-वचनात् । गङ्गायां वपनमिति केचित् । [तत्र],

“मुण्डनञ्चोपवासश्च सर्व-तीर्थेष्वयं विधिः ।

वर्जयित्वा गयां गङ्गां विशालां विरजां तथा ॥”

इति स्कन्द-पुराणीय-वचनेन गङ्गा-गया-विशाला-विरजा-
व्यतिरिक्ते तीर्थे वपनं विदधता गङ्गायामर्घ्यतो वपनस्य निषेधात् ।
तर्हि षोडशि-यज्ञायायज्ञवद्विकल्पोऽस्त्विति चेत्⁴ भवेदेवं यदि
विषय-भेदेनाविरोधो न स्यात्, न त्वेवम् । तथाहि—

“यावन्ति नख-रोमाणि वायुना प्रेरितानि वै ।

पतन्ति जाङ्गवी-तोये नराणां पुण्य-कर्मणाम् ।

तावद्वर्ष-सहस्राणि स्वर्ग-लोके महीयते⁵ ॥”

इत्यादि-वचनानां गङ्गायां मुण्डन-फल-विधायकानामविगीत-
शिष्टाचारोपटन्नेन⁶ प्रयागावच्छिन्न-गङ्गा-वपन-परत्वं⁷ निषेध-
वचनस्य तदनवच्छिन्न⁷-गङ्गा-परत्वमिति निर्णयात् । कथं तर्हि

1. A. विशेष ।

2. A-B. तदेवमुक्तं ।

3. C. स्मृति-समुच्चये ।

4. C. विकल्पोपस्थितिश्चेत् ।

5. Matsya-purāṇa, chap. 106, v. 52, p. 318.

6. A-B. शिष्टाचारो...म्नेन । 7. C. तदवच्छिन्न (?)

सर्व-तीर्थेष्विति बहु-वचनं, सर्व-तीर्थ-शब्दस्य बहुव्रीहिणा प्रयाग-
वचनत्वे सिद्धे तस्याविवक्षितत्वात्¹ यद्दं संमार्ष्टीतिवत् । कथं
तर्हि गयादि-विशेष-निषेधः ? इत्यम् । यथा “मौद्गक्षरुर्भवती”ति
विशेष-विधिनैव मायादि-निषेधे सिद्धे पुनः “अयञ्जिया वै मायाः”
इति माष-निषेध-वचनं यथा प्रतिनिधि-विधयापि माया न शाह्या
अत्यन्तायञ्जियत्वादित्येवं-परं तथा प्रयागादि-वपन-निषेधोऽप्य-
त्यन्ताशस्य²-पर इति³ ।

“गङ्गाश्वः-कण-दिग्धस्य वायोः संस्पर्शनादपि ।

पाप-शीला अपि नराः शुभां गतिमवाप्नुयुः ॥”

अथ-सर्व-पाप-क्षय-पूर्वक-शुभ-गति-प्राप्ति-कामो गङ्गाश्वः
कण-दिग्ध-वायु-स्पर्शमहं करिष्ये । तथा

दान-धर्म—“अप्रतिष्ठाञ्च ये केचिदशर्म-शरणाञ्च ये ।

तेषां प्रतिष्ठा गङ्गेऽहं शरणं शर्मं वर्मं च ॥”

अथ क्षेत्र-प्रकरणम् ।

ब्रह्माण्डं—“साध-हस्त-शतं यावद् गर्भतस्तौरमुच्यते ।

अत्र न प्रतिगृह्णीयात् प्राणैः कष्ट-गतरपि ॥

न मन्त्रो न विधिः कालो न मृदो न च गोमयम् ॥”

1. A. तस्य विवक्षितत्वात् ।

2. C.—अत्यन्ताशक्त-परः ।

3. The śrāddha-prakaraṇa abruptly breaks in MS. A.

The text of the chaps. सर्व-वस्तु-प्रतिकृति-स्थापन and अथय
missing in A cannot be deciphered from B. C does
not deal with them.

स्कान्दे—“तीराद् गव्यूति-मावन्तु परितः क्षेत्रमुच्यते ।

तत्र दानं तपो होमो गङ्गायां नात्र संशयः ॥

अत्रस्थास्तु दिवं यान्ति ये मृतास्तेऽपुनर्भवाः ॥”

उभयत्र तटे प्रत्येकं क्रोश-द्वयं क्षेत्रम् । तदुक्तं
भविष्ये—“गङ्गा-सौमां न लङ्घन्ति सर्व-पापान्यशेषतः ।

दिशो दश पलायन्ते सिंहं दृष्ट्वा यथा मृगाः ॥

एक-योजन-विस्तीर्णा क्षेत्र¹-सौमा तट-द्वयात् ॥”

दान-धर्मे—“भाद्र-कृष्ण-चतुर्दश्यां यावदाक्रमते² जलम् ।

तावद् गर्भं विजानीयात्तदूर्ध्वं तीरमुच्यते ॥”

ब्रह्माण्डे—“प्रवाहमवधिं कृत्वा यावद्वस्त-चतुष्टयम् ।

अत्र नारायणः स्वामी नान्यः स्वामी कदाचन ॥

अत्र दत्तं हुतं जप्तं कोटि-कोटि-गुणं भवेत् ॥”

“यद्यपि पुण्य-क्षेत्रादीनामस्वामिकत्वं निरूपितं, तथापि
“अत्र नारायणः स्वामी”त्यनेन नारायण-क्षेत्र-प्रतिपादनमर्थोक्तं,
विशेषोक्त-नियमात् । पुण्य-क्षेत्रादिकस्वस्वामिकमेव ।

तथाह यमः—“अटवी पर्वताः पुण्या नद्यस्तोद्यानि यानि च ।

सर्वाण्यस्वामिकान्याहुर्न हि तेषु परिग्रहः³ ॥”

अथ नारायण-क्षेत्रे कर्तव्यं तत्⁴ कर्म-जन्य-फल-कोटि-कोटि-
गुण-फल-प्राप्ति-काम इदममुक-कर्माहं करिष्ये । अथ-गङ्गा-क्षेत्रे
गङ्गाधिकरणक-दातव्यं तद्दान-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामः
इदममुक-दानं यथा-दैवतं यथा-नाम-गोत्राद्येत्यादि । तपोहोमादि-
करणेऽप्येतदेव⁵ फलम् । वाक्तेः तु दान-पदमपचाय कर्तव्य-

1. A. गङ्गा ।

2. B. & C. यावत् संक्रमते ।

3-3. B. यद्यपि...परिग्रहः missing. 4. B. & C. कर्तव्यं तत् ।

5. B. करणेऽप्येवमेव, C. करणेऽप्येतावदेव ।

होम इत्यादि-विशेषः¹ । अथ स्वर्ग-गमन-कामो गङ्गा-क्षेत्रे स्थितिमहं करिष्ये । अथ गङ्गा-क्षेत्रेऽपुनर्भवत्व-कामो मरणमहं करिष्ये । स्वभाव-मरणेऽप्येतदेव फलम् । एतेषां मूल-वाक्यन्तु पूर्वमेव लिखितमास्ते । ब्रह्माण्डे—“यत्र गङ्गा महाराज शश्वीस्तत्र तपोवनम् । सिद्धि-क्षेत्रञ्च तज्ज्ञेयं समन्तादर्ध-योजनम् ॥”

अथ शश्वधिष्ठित-स्थानाधिकरणक-कृतामुक-कर्म-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-काम इदममुक-कर्माहं करिष्ये² । तथा तपोवनाधिकरणकं सिद्ध-क्षेत्राधिकरणकञ्चेति वाक्यं कर्तव्यम् । अत्र हस्त-चतुष्टयाभ्यन्तरे प्रतिग्रह-निषेधः सर्वत्रैव । सार्ध-हस्त-शताभ्यन्तरे तु तीर्थे तन्निषेधो गण्डकादि-प्रसिद्ध-नदीष्विति शिष्टाचारः । क्षेत्रे प्रतिग्रह-निषेधस्तु गङ्गायामिव तत्रैव क्षेत्र-कथनादिति ।

मात्स्ये—“तीर्थं न प्रतिगृह्णीयात् पुण्यख्यायतनेषु च । निमित्तेषु च सर्वेषु अप्रमत्तो भवेन्नरः ॥ तीर्थं यः प्रतिगृह्णाति पुण्य-ख्यायतनेषु च । निमित्तेषु च सर्वेषु क्षेत्रेषु च तत्रैव च ॥ निष्फलं तस्य तत्तीर्थं यावत्तद्वनमश्रुते³ ॥” गङ्गायामन्यदपि तत्रैव⁴ ।

अथावगाहन-प्रकरणम्⁵ ।

तत्र वन-पर्वणि—“अप्यकार्य-शतं कृत्वा कुर्याद् गङ्गाभिषे-चनम् । सर्वं दहति गङ्गाभस्तूल-राशिमिवानलः⁶ ॥” अथाकार्य-शत-नाश-कामो⁷ गङ्गाभिषेचनमहं करिष्ये ।

1. A. विभेदः ।

2. Add. r. in C: अथ गङ्गा-क्षेत्रे

गङ्गाधिकरणक-दातव्यैतद्दान-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामः इदममुक-दानं यथा-दैवतं यथा-नाम-गोत्रायेत्यादि । 3. MatP., 105.16, p. 314; v. r. एवं तीर्थं न गृह्णीयात्...अप्रमत्तो भवेद्बुद्धिजः ।

4. B. अथ गङ्गा-क्षेत्रे गङ्गाधिकरणक-दातव्यैतद्दान-जन्य (previous page, l. 19)...गङ्गायामन्यदपि तत्रैव omitted.

5. This chapter-heading is missing in C.; see f. 14a.

6. 3.8.89; v. r. यथाकार्यं...गङ्गावसेचनम् । सर्वं तत्तस्य गङ्गापो दहत्यग्निरिवेवैनम् ।

7. A. दहन-कामो ।

दान-धर्म—“अपहृत्य तमस्तीव्रं यथा भातुरदये रविः ।
 तथाऽपहृत्य पापानि^१ भाति गङ्गा-जलोक्षितः^२ ॥” अथ पाप-नाश-
 कामो गङ्गावगाहनमहं करिष्ये । ब्रह्माण्डे—“यैः पुण्य-वर्धनो
 गङ्गा सकृद् भक्त्याऽवगाहिता । तेषां कुलानां लक्ष्यं^३
 भवात्तारयते शिवा ॥” अथ लक्ष-कुल-तारण-कामो गङ्गावगाहन-
 महं करिष्ये । भविष्ये—“भक्त्या गङ्गावगाहस्य फलं वक्तुं न
 शक्यते । स्वर्ग-मोक्षो फलं तस्य एवमाहुर्मनोविणः^४ ॥” अथ^५
 अनिवर्चनीय-पाप-नाश-कामः “स्वर्ग-मोक्ष-फल-प्राप्ति-कामो वा^६
 भक्त्या गङ्गावगाहनमहं करिष्ये^७ ।” भविष्ये—“सकृद् गङ्गा-
 गाहेन कुल-कोटीः समुदरेत् ।” अथ बहु-कुल-कोटि-समुदरण-
 कामो गङ्गावगाहनमहं करिष्ये । तथा—“मोक्षञ्च लभते सत्यं
 पातकं चावगाह्य च ।” अथ मोक्ष-प्राप्ति-कामो गङ्गावगाहनमहं
 करिष्ये । महापातक-नाश-कामो वा । गाङ्गेये—“सेवते यः
 कुरुक्षेत्रं लभेत्सदवगाह्य सः ।” अथ कुरुक्षेत्र-सेवन-जन्य-फल-
 सम-फल-प्राप्ति-कामो गङ्गावगाहनमहं करिष्ये^८ । दान-धर्म—
 “पुरुषान् पुनाति पुरुषः शतशोऽथ सहस्रशः । अवगाह्य तथा
 सर्वान् गङ्गां भक्त्योत्तमां शिवाम् ॥” अथ शतशः सहस्रशः
 सर्व-पुरुष-पुनन-कामो भक्त्या गङ्गावगाहनमहं करिष्ये । तथा
 “सद्यः पाप-क्षयो भवेत् ।” अथ सद्यः-पाप-क्षय-कामो गङ्गाव-
 गाहनमहं करिष्ये^९ ।

1. पाप्मानं C.

2. 13. 26. 33, v.r. अपहृत्य...

तथाऽपहृत्य... पाप्मानं ।

3. C. लक्षन्तु ।

4-4. Not found in A.

5. अथ not found in C.

6-6. This portion is not found in A-B.

7. A-B. add. r. स्वर्ग-मोक्ष-कामो वा ।

8-8. Not found in B.

9. B. गङ्गामहमवगाहिष्ये ।

अथ स्नान-प्रकरणम् ।

तत्र सर्व-कर्मणि कर्तव्ये भक्ति-यज्ञे अवश्यमेव कर्तव्ये । यतो भक्ति-यज्ञा-पुरःसरमेव सर्वं कर्म विशेषमापादयति । तथा च¹ स्कान्दे—“अनुभूति-प्रमाणा हि भक्ति-ग्राह्या महेश्वरी । भावानुरूप-फलदा गङ्गा सर्व-जगदिता ॥” तथा देवलः—“महदप्यफलं कर्म यज्ञया परिवर्जितम् ।”² अपफलम् अल्पफलम् यज्ञा शास्त्रे तथेति प्रत्ययः³ । तथा पाद्मे—“अयज्ञया कृतं सर्वं यत् कृतं पारलौकिकम् ।” तथा यमः—“यज्ञा भक्तिश्च काम्यानां वृद्धि-र्लोमकरे हिते ।”⁴ काम्यानां काम्य-कर्मणाम् । एतेन सर्वत्र भक्ति-यज्ञाभ्यां विशेष-फलं, तस्माद् विशेषेण ते कुर्यादित्यर्थः ।

यज्ञा, गङ्गाया अभक्त्यापि स्पर्शनादि-कर्मणः सर्व-महा-पातकादि-नाशः फलमित्युक्तं यत्तत् सामान्यं, भक्त्या तु विशेषः । तथा च ब्राह्मे⁵—“अभक्त्यापि महापापी गङ्गां स्पृष्ट्वा⁶ शुचिर्भवेत् ।...”

“...तथेह गङ्गां संस्पृश्य ब्रह्म-रूपां सुपुण्ड्रदाम् । शुद्धा भवन्ति ते सर्वे सत्यमेव न संशयः ॥ यथा कृष्णायसो लोके मलौमस-तरोऽपि च । रसस्य दर्शनात् सद्यो हेमत्वं प्रतिपद्यते ॥”

प्रथमतस्तावत् पाप-क्षयार्थं नारायण-स्मरण-पूर्वकं गङ्गाभिसि

1. A. तदुक्तं ।

2. Not found in the printed ed. of the DevalaS.

3. C. शास्त्रे तथेति प्रत्ययश्च यज्ञा ।

4. Not found in the printed eds. of the Yama-smṛti and Yama-saṃhita.

5. ‘B’ “तथा पाद्मे”...“शुचिर्भवेत्...” missing.

C. ब्रह्माण्डे । Not found in the Brāhma and Brāhmaṇḍa-purāṇas.

6. C. वीक्ष्य ।

मज्जनं कुर्यात्¹ । तथा भविष्ये—“अप्सु नारायणं देवं स्नान-
काले स्मरेत् सदा । साक्षाद् द्वा-स्वरूपिण्यां गङ्गायाश्च विशेषतः ॥
गङ्गायां मौषलं स्नानं महा-पातक-नाशन”मिति श्रवणात् ।

“नैर्मल्यं भाव-शुद्धिश्च विना स्नानं न विद्यते² । तस्मान्नल-
विशुद्ध्यर्थं स्नानमादौ विधीयते ॥”³ स्नानमत्र केवल-मज्जन-
मात्रं, ततो यथोक्त-फलांशमभिसन्धाय स्नायात् । यथा स्कान्दे
—“नृणां पापकृतां तीर्थं पापस्य शमनं भवेत् । यथोक्त-फलदं
तीर्थं भवेच्छुद्धात्मनां नृणां”मिति⁴ । यद्वा स्कान्दे—“शुचिना कर्म
कर्तव्यं सर्व-भावात्मना सदा ।” ब्राह्मे⁵—“यस्य हस्ती च
पादौ च मनश्चैव सुसंयतम् । विद्या तपश्च कीर्तिश्च स तीर्थ-
फलमश्नुते ॥...चित्तमन्तर्गतं दुष्टं तीर्थ-स्नानेन शुध्यति⁶ ।
शतशोऽपि जलैर्घातं सुरा-भाण्डमिवाशुचि ॥ न तीर्थानि
विजानीमो व्रतानि न च शुचम् । दुष्टाशयं दम्भ-रुचिं पुनन्ति
व्यथितेन्द्रियम् ॥”

1-1. Not found in C.

2. B. विना स्नानाच्च जायते । See BhavP., uttara-parvan,
chap. 123, p. 485 (a)...न युज्यते ।

3. Op. cit., काय-विशुद्ध्यर्थं..., PadmP., sṛṣṭi-khaṇḍa,
chap. 20, v. 142, p. 286, तस्मान्मनोविशुद्ध्यर्थं...

4. SmṛSam., S'aṅkhaS., chap. 8, v. 16, p. 381. Also
found in BhavP., uttara-parvan, chap. 122, p. 484, v. 3 ;
AgniP., chap 109, v. 1 b—2 a, p. 236, S'aṅkhaS., chap. 8,
v. 15, p. 381

5. C. स्कान्दे ब्राह्मे च । BrahmP., 76 chap, v. 20, p,
344 ; also found in chap. 25, v. 2.

6. B. तीर्थ-स्नाने न शुध्यति । This verse is not found in
A. C. तीर्थ-स्नानेन शुध्यति, BrahmaP., chap. 25, v. 4, p 13.

एतानि वचनानि यद्यपि सामान्य-तीर्थ-विषयाणि, तथापि गङ्गां प्रत्येतत् न सङ्गच्छते । तथा च स्कान्द-भातृस्थयोः—“क्रोध-लोभैक-वृत्तीनां विपरोत-क्रियावताम् । कामिनाञ्च तथान्यत्र तपोयज्ञादि निष्फलम् ॥ गङ्गायां यत् कृतं सर्वं सफलं नात्र संशयः । पर-ब्रह्म-स्वरूपाया गङ्गायास्तु स्वभावतः ॥” तथा ब्रह्माण्ड—“सर्व-भावाविशुद्धोऽपि गङ्गायां कुरुते तु यत् । सम्पूर्ण-फलमाप्नोति हेलया तस्य कर्मणः ॥ पापिनां पाप-हन्तृत्वं स्वर्ग-मोक्षाग्नि-हेतुता । स्वभाव एव गङ्गायाः शैत्यं शीत-रुचेर्यथा ॥” तथा¹—“न मन्त्रो न विधिश्चैव न सृदो न च गोमयम् । न काल-नियमः कश्चिद् गङ्गां प्राप्य सरिद्धराम् ॥ सर्व एव शुभः कालः सर्व-देशस्तथा शुभः । सर्वो जनस्तथा पात्रं स्नानादौ जाङ्गवी-जले ॥” इति भविष्य-पुराणीय-वचन-दर्शनाद् भावाशङ्कापि गङ्गायां कर्म कुर्वता अशुचिनापि तत्तत्-पुण्य-²मुद्दिश्य फलं लभ्यते इत्यर्थः ।

वैष्णवे—“स्नातस्य सलिले यस्याः सद्यः पापं प्रणश्यति । अपूर्व-पुण्य-प्राप्तिश्च सद्यो मैत्रेय जायते ॥”

अद्यामुके मासि³ अमुक-पक्षे अमुक-तिथौ⁴ सद्यः पाप-प्रणाश-पूर्वकं सर्व-पुण्य⁵-प्राप्ति-कामो गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये । एवं सर्वत्र मास-पक्ष-तिथीनां⁶ यथा-नाम-निमित्तमुल्लेखं कुर्वन् वाक्यं कारयेत् । यथा-निमित्तं पुण्य-काल-प्रकरणे⁷ युगाद्यादि-निमित्तोपादानमित्यर्थः⁸ ।

1. तथा ऋतिः C.

2. C. सम्पूर्णमुद्दिश्य ।

3—3. Not found in B. 4. B. and C. सद्योऽपूर्व-पुण्य- ।

5. Not found in B. 6. A. सर्व-निमित्तानान्तूपादानं कर्तव्यम् ।

ब्रह्माण्डे—“अनेक-जन्म-सम्भूतं पापं पुंसां प्रणश्यति । स्नान-
मात्रेण गङ्गायां सद्यः स्वात् पुण्य-भाजनम् ॥” अद्यानेक-
जन्म-सम्भूत-पाप-नाश-पूर्वक-सद्यः-पुण्य-भाजनत्व-कामो गङ्गायां
स्नानमहं¹ करिष्ये । एतत् स्नानं यद्योक्तेन विधिना कर्तव्यम् ।

अद्य² गङ्गा-तीर-क्षत-पाप-क्षय-कामो गङ्गा-स्नानमहं करिष्ये ।
सर्व-पाप-क्षय-पूर्वक-स्वर्ग-गमन-कामो वा । व्रत-दान-तपोयज्ञादि-
पवित्र-कर्म-जन्म-फल-प्राप्ति-कामो मोक्ष-प्राप्ति-कामो, भव-जन्मा-
भावपूर्वक-मोक्ष-प्राप्ति-कामो वा गङ्गायां स्नायात् । तदाह
पद्म-पुराणे³...

अथ च स्नान-विधिः सर्व-वर्ण-साधारणः सर्व-शास्त्र-
साधारणश्च सङ्गोचे प्रमाणाभावात् । पुराण-श्रवणे च सर्वाधिकार-
श्रवणात् । अनधीत-वेदं प्रति चायमेव विधिः, प्रशस्त-वेद-
मन्त्र-शून्यत्वात् । तथा च स्मृतिः—“नैर्मन्त्रं भाव-शुद्धिश्च विना
स्नानं न जायते । तस्मान्मन्त्र-विशुद्धयर्थं स्नानमादौ विधीयते ॥”⁴
यदि स्नानापनेयः प्रत्यवायः स्यात्, तदा स्नान-विधेः प्राक् मलाप-
कर्षणं कर्तव्यम् । तदाह स्कान्दे—“तूष्णोमिवावगाहेत
यदा स्यादशुचिर्नरः⁵ । आचम्य च ततः पश्चात् स्नानं
विधिर्वदाचरेत् ॥” ततो⁶ सृक्तिकया गात्रमनुलिप्य पुनरपि
स्नायात् । अत्र मन्त्रः—“अस्व-क्रान्ते” इत्यादिः । “अनुवृत्तैरुद्धृ-
तैर्वा जलेः स्नानं विधीयते । तीर्थं प्रकल्पयेद्विद्वान् मूल-मन्त्रेण

1. B. गङ्गा-स्नानमहं ।

2. Not found in A. and C.

3. B. स्कान्दे । The quoted verse or verses are missing.

4. For references, *vide supra*.

5. A. स्यादशुचिः पुनः ।

6. This portion is missing in A and C.

मन्त्रवित् ॥”¹ “नमो नारायणायेति मूल-मन्त्र उदाहृतः । दर्भ-
पाणिस्तु विधिना आचान्तः प्रयतः शुचिः ॥”²

आचमनमाह भविष्य-पुराणे—“समौ च चरणौ कृत्वा तथा
बह-शिखौ नृप ! कृताञ्जलि-करं कृत्वा एकाग्र-सुमना दिवः ॥”
नारसिंहे—“दक्षिणन्तु करं कृत्वा गोकर्णकृतित्वत् पुनः । त्रिः
पिवेद्दीक्षितं तोयमाख्यमेवमुपस्पृशेत् ॥” द्विः परिमार्जयेत् ।
आचमनन्तु ब्राह्म-तीर्थेनैव कर्तव्यम् । तत्राह मनुः—“ब्राह्मणे
विप्रस्तीर्थेन नित्यकालमुपस्पृशेत् । काय-त्रैदशिकाभ्यां वा न
पित्रेऽपि कदाचन ॥”³ विप्र इति आचमन-कर्तृ-भावोपलक्षणम् ।
आचमनोद्देशेनैव तीर्थ-विधानात् । तथा च ब्राह्म-पुराणे—
“अङ्गुष्ठोत्तरतो बह-पाणेर्यदक्षिणस्य तु । एतद्ब्राह्ममिति स्थातं
तीर्थमाचमनेषु च ॥”⁴ ब्राह्मणेणाचमनं शस्तं पैत्रं पित्रेऽपि सर्वदा ।
देव-तीर्थेन देवानां प्राजापत्यं निजेन चेति । कायं प्राजापत्यम्,
त्रैदशिकं देवम् । अत्र सम्भवे ब्राह्म-तीर्थेनैवाचमनं नित्य-काल
मिति श्रवणात् । व्रणादिना ब्राह्म-तीर्थोपरोधे काय-त्रैदशिका-

1. MatP., chap. 2, p. 306 ; PadmaP., sṛṣṭi-khaṇḍa, chap. 20, v. 43, p. 286.

2. MatP., chap. 102, v. 2, p. 306 ; PadmaP., sṛṣṭi-khaṇḍa, chap. 20, v. 144, p. 286 ; Bhaviṣya-purāṇa, uttara-parvan, chap. 123, v. 3, p. 485 ; v. r. साचान्तः... सुधीः ।

3. Chap. II, v. 58, p. 40 ; BhavP., parvan 1, chap. 3, 87b-88a.

4. BrahmaP., chap. 221, v. 96, p. 88, v. r. अङ्गुष्ठो-त्तरतो रेखा पाणेर्यदक्षिणस्य च...आचमनाय वै ॥ Op cit, v. 99, प्राजापत्यञ्च तेन च ।

भ्यामिति व्यवस्थित-विकल्पः । पितृगन्तु सदा निषिद्धम्, “न कदाचने”त्वभिधानात् । याज्ञवल्क्यः—“हृत्-कण्ठ-तालुगामिष यथासंख्यं द्वि-जातयः । शुष्येरन् स्त्री च गूदृच सक्तत् स्मृष्टाभिरन्ततः ॥”^१ अन्ततः शीठ-प्रान्ते । व्यासः—“अपः पाणि-नखाद्येण आचामेद् यस्तु वं द्विजः । सुरा-पानेन तत्तुल्यमित्वे वमृषिरन्न-वोत् ॥”^२ दक्षः—“प्रक्षाल्य पाणी पादौ च त्रिः पिबेदम्ब वीक्षितम् ॥” तथा च गारुडे—“न-नष्टाभिरफेनाभिरदुष्टाभिश्च धर्मतः । शौचेभ्यः सर्वदाचामेदासीनः प्रागुदङ्ग-स्त्रः^३ ॥” वयासः—“शिरः प्रावृत्त्य कण्ठं वा मुक्त-केश-शिखोऽपि वा । अक्षत्वा पादयोः शौचमाचान्तोऽप्यशुचिर्भवेत् ॥ नचैव वर्ष-धाराभिर्न तिष्ठ-बोद्धृतोदकैः । नचैवाङ्गुलिभिः शब्दं न कुर्वन्नान्य-मानसः ॥” देवलः—“इत्थं वमद्भिराजानु^४ प्रक्षाल्य चरणौ पृथक् । हस्तौ च^५ मणि-वन्धाभ्यां पश्चादासीत संयतः^६ ॥” आजानु इति अध्व-भ्रमणादिना तत्-पर्यन्तमशौचे “आ जानुभ्यां पादा”विति हारोतोक्तेः । गोभिलः—“जानुभ्यामूर्ध्वमाचम्य जले तिष्ठन्न दुष्यति ॥” पैठिनसिः—“अन्तरुदगाचान्तोऽन्तरैव शुध्यति । वह्नि-रुदगाचान्तो वह्निरैव । तस्मादन्तरैकं वह्निरैकं पादं संस्थाप्या-

1. YajñS, 1, 21 ; hnavsaph., p, 136. NPS. ed, p. 7, v. r. in both हृत्-कण्ठ-तालुगामिस्तु । विश्वानेश्वर in the मिताल्वरा says, “अन्ततः अन्तर्गतेन तालुना” ।

2. Not traced in the VyāsaS, UnavSaph.

3. A. प्राक् खड्ग द्वि । BhavP, uttara-parvan, chap 123, v. 2, p. 485, v. r. समाचरेत् । Not traced in vyāsaS,

4. A. राषम्य ।

5. A. वा । 6. Not traced in DevalaS.

चामेत् । सर्वत्र शुद्धो भवति ।" बौधायनः—“पाद-प्रक्षालनोच्छिष्टेन
 नाचामेत्”, तदा भूमौ स्त्रावयित्वाचामेदित्यर्थः¹ ॥ आपस्तम्बः—“न
 तप्ताभिधाकारणात् ।” अकारणाद् रोगादि-व्यतिरेकेण । गार्हपत्ये
 “शिरः प्रावृत्त्य कण्ठं वा मुक्त-केश-शिखोऽपि वा । अलत्वा
 पादयोः शौचमाचान्तोऽप्यशुचिर्भवेत् ॥” स्मृतिः—“गायत्र्या तु
 शिखां बद्धा नैर्ऋत्यां ब्रह्म-रन्ध्रतः । पश्चाच्च जुष्टिकां बद्धा ततः
 कर्म समारमेत् ॥” कर्माचमनादितो याज्ञवल्क्यः—“कनिष्ठा-
 देशिनरङ्गुष्ठ-मूलान्वयं करस्य च । प्रजापति-पितृ-ब्रह्म देव-तीर्था-
 न्यनुक्रमात् ॥”² देशिनी तर्जनी । गार्हपत्ये—“अङ्गुष्ठ-मूलान्तरतो
 रेखाया ब्राह्ममुच्यते । अन्तरङ्गुष्ठ-देशिनोः पितृणां तीर्थमुत्तमम् ॥
 कनिष्ठा-मूलतः पश्चात् प्राजापत्यं प्रचक्षते । अङ्गुल्यग्रे स्मृतं
 दैवं तदेवार्थं प्रकीर्तितम् ॥ मूले दैवतमार्थं स्यादाग्नेयं मध्यतः
 स्मृतम् । तदेव सौमिकं तीर्थमेतज्ज्ञात्वा न सुह्यति ॥”
 देवलः—“सोपानत्को जलस्थो वा मुक्त-कच्छ-शिखोऽपि वा ।
 उष्णीषी वापि नाचामेत्..... ॥ न गच्छन्न शयानञ्च न पराञ्चैव
 संस्पृशन् । न हसन्नैव संजल्पन् नात्मानञ्चैव वीक्षयन् ॥
 केशाव्रीवोमधःकायं संस्पृशन् धरणीमपि । यदि स्पृशति चैतानि
 भूयः प्रक्षालयेत् करम् ॥”³ आत्मानं हृदयम् । वीक्षयन् इति स्वार्थे
 णिच् । अधःकायो नाभ्यपेक्षया । प्रचेताः—“अनन्तर्वासा नाशु
 कुर्वन् न चामेध्यम् ।” अनन्तर्वासा अधोवस्त्र-गून्धः । शङ्खः—
 “न शूद्राशुच्येक-पाण्यावर्जितेन ।” अत्राशुचिना एक-पाणिना
 पण्यावर्जितं जलं निषिद्धं शूद्र-साहचर्यात् । “मूत्र-
 पुरीषे कुर्वन् न दक्षिण-हस्ते गृह्णाति सर्वनाचमनीय”मिति

1 Bandh S., 1. 5. 11-12, p. 430 v. r. प्रक्षालनोच्छेपणेन ।

2 YajnS., 2. 19, p 6 N SP. ed.

बोधायनेन, “वाम-करेण कमण्डलु-धारणाच्च”ति प्रपञ्चितं
हन्दोगाह्निके ।

व्यासः—“नैक-हस्तापित-जनैर्विना शूद्रेण वा पुनः ॥”
ब्राह्मे—“संव्याहृत-मूलेन द्विः प्रमृज्यान्तौ सुखम् । संहृत्य
तिसृभिः पूर्वमास्त्रमेवमुपस्पृशेत् ॥ अङ्गुष्ठेन प्रदेशिन्या ब्राह्मं
पश्चादनन्तरम् । अङ्गुष्ठानामिकाभ्याञ्च चक्षुःश्रोत्रे पुनः पुनः ॥
कनिष्ठाङ्गुष्ठयोर्नाभिं हृदयन्तु तलेन वै । सर्वाभिश्च शिरः पश्चाद्
बाह्वौ चार्धेण संस्पृशेत् ॥” तिसृभिः तर्ज्जनी-मध्यमानामि-
काभिः । अथ ब्राह्मस्य चक्षुषश्च श्रोत्रस्य च स्पर्शनं
पुट-द्वये, तदभिप्रायेण पुनःपुनरिति ॥ बाह्व-स्पर्शनं चांश-
देशे । तथा गारुडे—“संव्याहृत-मूलेन सुखं वै । समुप-
स्पृशेत् । अङ्गुष्ठानामिकाभ्यान्तु स्पृशेन्नेत्र-द्वयं ततः ॥ तर्ज्जन्वाङ्गुष्ठ-
योगे च स्पृशेन्नासा-पुट-द्वयम् । तर्ज्जन्वाङ्गुष्ठ-योगेन यवणे समुप-
स्पृशेत् ॥ सर्वांशमग्र-योगेन हृदयन्तु तलेन वै । संस्पृशेच्च
शिरस्तद्वद् अङ्गुष्ठेनाथवा द्वयम् ॥ संस्पृष्टे हृदये चास्य प्रीयन्ते
सर्व-देवताः । सूर्भिः संस्पर्शनादेकः प्रीतः स पुरुषो भवेत् ॥”²
गौतमः—“स्वानि इन्द्रियाणि उपस्पृशेत् ॥” इत्यत्र अथ
उच्यते । यदुक्तं गोभिल-गृह्ये “इन्द्रियाण्यङ्गिः संस्पृशेत् ॥
नासिके कर्णावि”ति³ ।” मनुरप्याह—“स्वानि चैवं स्पृशेदङ्गिः ।”
व्यासः—“ऋचो यजूंषि सामानि द्विः पिबेत् प्रीणयेत् क्रमात् ।
अथर्वाङ्गिरसौ पूर्वं द्विः प्रमृज्याच्च यस्सुखम्⁴ ॥” सेतिहास-पुराणानि

1 सुखाद्ये., B. 2 BhavP., chap. 3, vv. 71 ff., p. 8

3 Gobhy S., 1. 2. 7-8, ...अविशो नासिके... This reading
is missing in A and B.

4 C. द्विः प्रमाज्ये नखं सुखं.

वेदाङ्गानि तद्योत्तरम् । खं सुखं नामिकां वायुं नेत्रे सूर्यं
 श्रुती दिशः ॥ प्राण-यन्त्रिमथो नाभिं ब्रह्माणं हृदयं स्पृशन् ।
 रुद्रं मूर्धानमालभ्य प्रीणात्यथ शिखान्धौन ॥ बाह्व कुबेर-
 वरुण-यमेन्द्र-वसुधानलान् । अभ्युत्तर चरणौ विष्णुभिन्दुं विष्णुं
 कर-द्वयम् ॥ वासुकि-प्रमुखाब्राह्मणान् जलं क्षिपति यत् क्षितौ ।
 येऽन्तरा विन्दवी यान्ति भूत-ग्रामस्तु तैर्हि जाः ॥ अग्निवायुिन्दु-
 सूर्येन्द्रा वसन्तऋतु-सन्धिषु । गङ्गाद्याः सरितस्तासु या रेखाः
 कर-मध्यगाः । तले सीमन्तं तोर्यञ्च स्मृतीऽतः पावनः करः ॥”

भविष्य—“यद् भूमाबुदकं वीरं मसुत्सृजति मानवः ।
 वासुकि-प्रमुखाब्राह्मणान्स्तेन प्रीणाति भारत ॥”¹ वायु-पुराणे—
 “क्रियां यः कुरुते मोहादनाचस्येह नास्तिकः । भवन्ति हि
 वृथा तस्य क्रियाः सर्वा न संशयः ॥”² स्कान्दे—“अधोवायु-
 मसुत्सर्गं प्रहामेऽनृत-भाषणे । माजीर-सूषिक-स्पर्शं आक्रोशं
 क्रोध-सम्भवे ॥ निमित्तेषु च सर्वत्र कर्म कुर्वन्नपः स्पृशेत् ॥”
 आचमन-करणे अन्य-कर्मोपादानं स्यात् । एतेन नाचामि-
 दित्यर्थः ।

एतत्तु ज्ञानं प्रतिषिद्ध-तिथिं विहाय कर्तव्यम् ।
 तत्राह जावालः—“त्रयोदश्यां तृतीयायां दशम्याञ्च विर्षयतः ।
 शुद्ध-विट्-क्षत्रियाः ज्ञानं नाचरेयुः³ कथञ्चन ॥” यथासंख्यमतम् ।
 प्रचेताः—“दर्श-ज्ञानं न कुर्वीत माता-पित्रोस्तु जीवतोः ।
 नवम्याञ्च न चेत्तत्र निमित्तान्तर-सम्भवः ॥ प्रतिपद्यन्पत्न्यः

1 BhavP., ब्राह्मण-पर्व chap. 3, 79 b—80 b, p. 8, v. r.
 यद् भू-म्याच्छादकं वारिं विसर्जयति मानवः ।

2 w. f. a., p. 489, v. r., अनाचम्यैव...भवन्ति च...क्रिया
 ज्ञेयाः ।

3. नाचरेत् ।

स्यात् तृतीयायामपत्नीकः । दशम्यामधनः स्नानात् सर्वे हन्ति
 त्रयोदशी ॥ पुत्र-जन्मनि संक्रान्तां याहे जन्म-दिने तथा ।
 नित्य-स्नाने च कर्तव्ये तिथि-दोषो न विद्यते ॥ चतुर्हस्त-
 समायुक्तं चतुरस्रं समन्ततः । प्रकल्पयावाहयेद् गङ्गामेभिर्मन्त्रै-
 र्विचक्षणः ॥ विष्णोः पाद-प्रसूतासि वैष्णवी विष्णु-पूजिता ।
 पाहि नखेनसस्तस्मादा जन्म-मरणान्तिकात् ॥ विष्णु-पादार्घ्य-
 सम्भूते गङ्गे त्रिपथ-गामिनि । धर्म-द्रवीति विख्याते पापं मे हर
 जाह्नवि ॥ तिस्रः कोट्योऽध-कोटी च तीर्थानां वायुरब्रवीत् । दिवि
 भुव्यन्तरीक्षे च तानि ते सन्ति जाह्नवि ॥ नन्दिनीत्येव ते नाम
 देवेषु नलिनीति च । वृन्दा पृथ्वी च सुभगा विश्वकाया
 शिवास्तृता । विद्याधरी सुप्रसन्ना तथा लोक-प्रसाधिनो । चेमा च
 जाह्नवी चैव शान्ता शान्ति-प्रदायिनो ॥ एतानि पुण्य-नामानि
 स्नान-काले प्रकीर्तयेत् । भवेत् सन्निहिता तत्र गङ्गा त्रिपथ-
 गामिनी ॥¹ सप्तवाराभिजप्तेन कर-सम्पुट-योजितम् । सूक्ष्मं
 कुर्यात्क्षलं भूयस्त्रिचतुः पञ्च सप्त वा ॥ स्नानं कुर्यान्मृदा तत्र
 आमन्त्र्य च विधानतः ॥ अश्व-क्रान्ते रथ-क्रान्ते विष्णु-क्रान्ते
 वसुधरे । सृक्तिके हर मे पापं यन्मया दुष्कृतं कृतम् ॥

1 BhavP., uttara-parvan, chap. 123, v. 4, p. 485 ;
 PadmaP., op. cit. chap. 120, v. 146, p. 286. For other
 references, see MatsyaP. chap. 102, vv. 4ff ; p. 23 of
 this book ; BhavP. v. r. विष्णु-पाद-प्रसूतासि...विष्णु-देवता (v. 5)
 चमा पृथ्वी च विद्यगा...शिवा स्मृता ; PadmaP., v. r., लाहि नखेन-
 सस्तस्मात्...शिवा स्मिता । MatP., विश्वकायास्तृता शिवा...विद्याधरी
 सुप्रसन्ना तथा विष्णु-प्रसादिनी । The verse विष्णु-पादार्घ्य-सम्भूते
 ...जाह्नवि is not found in the BhavP. and the PadmaP.

उद्धृतामि वराहेण कृष्णेन शत-बाहुना ।¹ नमस्ते सर्व-लोकानां
प्रभववारिणि² सुव्रते ॥ आरुह्य मम गात्राणि सर्वं पापं³
प्रमोचय ॥⁴ ब्रह्माणं तर्पयेत् पूर्वं विष्णुं रुद्रं प्रजापतिम् । देवा
यक्षास्तथा नागा गन्धर्वाऽऽप्सरसोऽसुराः ॥ क्रूराः सर्पाः सुपर्णाश्च
तरवो जिह्मगाः⁵ खगाः । विद्याधरा जलाधारास्तथैवाकाश-
गामिनः ॥⁶ निराहाराश्च ये जीवाः पापे धर्मं रताश्च ये ।⁷ तेषा-
माप्यायनायैतद्दीयते सलिलं मया ॥ कृतोपवीती देवेभ्यो निवीती
तु भवेत्ततः ।⁸ मनुष्यांस्तर्पयेद् भक्त्या ऋषि-पुत्रानृषींस्तथा ॥⁹
सनकश्च सनन्दश्च तृतीयश्च सनातनः । कपिलश्चासुरिश्चैव
वोदुः पञ्चशिखस्तथा ॥ सर्वं ते हविमायान्तु महत्तेनाम्बुना
सदा ॥

मरीचिमत्राङ्गिरसौ पुलस्त्यं पुलहं क्रतुम् । प्रचेतसं
वशिष्ठञ्च भृगुं नारदमेव च । देवान् ब्रह्म-ऋषीन् सर्वैस्तर्पये-
दक्षतोदकैः ॥¹⁰

यमाय धर्म-राजाय सृत्ववे चान्तकाय च । वैवस्वताय

1 Not found in C. 2 असुधारिणि BhaP. 3 A. सर्व-पापैः

4 This line is not found in BhavP. and PadmaP.

5 C. जम्भकाः ।

6 BhavP. and PadmaP. अप्सरसां गणाः ।

7 PadmP. जिह्मकादयः, BhavP. तरवा विहगा मया
विद्याधरा जलधाराः... ।

PadmaP., पाप-धर्म-रताश्च ये ; BhavP., पाप-कर्म-रताश्च ये ।

8 PadmaP., कृतोपवीती देवेभ्यो निवीती च भवेत्ततः ।

9 BhavP. ब्रह्म-पुत्रानृषींस्तथा ।

10 PadmaP., देव-ब्रह्म-ऋषीन् ; BhavP., देव ब्रह्म-ऋषीन्
सर्वैस्तर्पयेताक्षतोदकैः ।

कालाय सर्वभूतक्षयाय च ॥ श्रीडुम्बराय दध्नाय नीलाय
परमेष्ठिने । वृकोदराय चित्राय चित्रगुप्ताय वै नमः ॥ अपमर्त्यं
ततः कृत्वा सव्यं जानु च भूतले । अग्निष्वात्तांस्तथा सौम्यान्
हविष्मतस्तथोष्मपान् ॥ सुकालिनो वर्हिषद आच्यपांस्तर्पये-
त्ततः ।¹ तर्पयेच्च पितृन् भक्त्या सतिलोदकचन्दनैः । दर्भ-
पाणिस्तु विधिना हस्ताभ्यां तर्पयेत्ततः ।² तत्राच स्मृतिः—
“जपे होमे च दाने च स्वाध्याये पितृतर्पणे ।³ अशून्यन्तु
करं कुर्यात् सुवर्ण-रजतैः कुर्यैः पित्वादीन् नाम-गोत्रेण
तथा मातामहानपि । संतर्प्य भक्त्या⁴ विधिवदिमं मन्त्र-
मुदीरयेत् ॥ येऽबान्धवाबान्धवा वा येऽन्य-जन्मनि बान्धवाः ।
ते वृष्णिमखिलां यान्तु यश्चास्मत्तोऽभिवाञ्छति⁵ ॥”

अत्रायं क्रमः—नाभि-मात्रं जलं प्रविश्य “ओं नमो
नारायणयेति चतुर्हस्तं चतुरस्रं पानीयं हस्तनावच्छिद्य
विष्णोरित्वादिना⁶ गङ्गामावाह्य “ओं नमो नारायणाय” इति
सप्तपठितेन सप्तकृत्वः पञ्चकृत्वः चतुस्त्रिंशं कर-पुटेन मूर्ध्नि
जलं क्षिपेत् । ततोऽश्वेत्यादिना⁶ मृदमासन्त्या गायत्र्यालभ्य

1 BhavP., uttara, chap. 123, v. 22, अग्निष्वात्ता वर्हिषदो
हविष्मतस्तथोष्मपानः । सुकालितास्तथा सौम्या आच्यपाः सोमपा-
स्तथा ॥ PadmaP., p. 288 सुकालिनो वर्हिषदस्तथा चैवाच्यपान्
पुनः ।

2 BhavP., तर्पयेन्नाम-गोत्रतः ।

3 SmrSam., DakṣaS., chap. 1, v. 11, p. 72 जपेहोमे
तथा दाने स्वाध्याये च रतं सदा ।

4 BhavP. सन्तर्प्य विधिवद्भक्त्या ।

5 PadmaP. “ये चास्मत्तोय-काङ्क्षिणः ।”

6. Not found in C.

प्रवाहे प्रवाहाभिमुखोऽन्यत्र सूर्याभिमुखस्त्रिमंज्जेत् । ततो हिरा-
चम्य वासः परिधाय सृक्षयेण जानुनी प्रक्षाल्य स्वशाखोक्त-
विधिना सन्ध्यामुपास्य प्राङ्मुखो “ब्रह्मा ढप्यतामि”त्यादिना
चतुरोऽञ्जलीन् दद्यात् । “देवा यक्षा” इत्यादिनापि अन्वारब्धे-
नैव दक्षिण-पाणिना अञ्जलिमेकं दद्यात् । तत उदङ्मुखो
निवीतो “सनकश्च” इत्यादिना एकाञ्जलिं दद्यात् । पुनः
प्राङ्मुखो “मरीचिस्तृप्यतामि” त्वेकाञ्जलिं तर्पयेत् । ततो
दक्षिणामुखः प्राचीनावीतो “अस्मिन्वाक्तास्तृप्यन्तामिदं जलं
सतिलं तेभ्यः स्वधा नमः ॥” ततः पितृनावाह्य तर्पयेत् ।

आवाहन-मन्त्रमाह—“नाभि-मात्रे जले स्थित्वा चिन्तयेद्ब्रह्म-
मानसः । आगच्छन्तु मे पितर इमं गृह्णन्त्वपोऽञ्जलिम् ॥”
एवममुक्-गोत्रः पिता अमुक्त-देवशर्मा ढप्यतामिदं जलं
सतिलं तस्मै स्वधा नमः—प्रत्यञ्जलि एवं वाक्येन दद्यात् ।
प्रत्येकम् अञ्जलित्रयम् । इत्थं पितामह-प्रपितामह-मातामहादि-
त्रय-गुरु-मातुल-सकुल्य-स्त्रिंश-मित्रादीन् तर्पयेत् । “ये बान्धवा
इत्येकं दद्यात् । ततः शुष्क-वासः परिधायधारीयं वस्त्रं
प्रक्षाल्य भूमौ कुश-त्रयोपरि पितृ-दानादीनुद्दिश्य सतिलं वस्त्र-
निष्पीडनोदकं पितृ-तीर्थेन दक्षिणाभिमुखो दद्यात् । “ये चास्माकं
कुले जाता अपुत्रा गोत्रिणो भूताः । ते ढप्यन्तु मया दत्तं वस्त्र-
निष्पीडनोदकम् ॥” इति दान-मन्त्रः । “जल-मध्ये तु यः
कश्चिद् द्विजातिर्गान-दुर्बलः । निष्पीडयति तदस्त्रं स्नानं तस्य
वृथा भवेत् ॥” निष्पीडनोदकं जले न दद्यादित्यर्थः । योगि-
याज्ञवल्करः¹—“स्नात्वा वै वाससी धीते अस्तिष्ठे परिधाय च ।

1 Not found in YajnSam.

अभावे धीत-वस्त्रस्य शाण-क्षौमादिकानि च ॥ कुतपो योगपटं
 वा दिवासा येन वा भवेत् ॥” कुतपो नेपाल-कम्बलः ।
 जाबालः—“नार्द्रमेकञ्च वसनं परिदध्यात् कथञ्चन ।” अत्र
 सदातन-निषेध-बलात् पुरुषार्थता । नरसिंह-पुराणे—“न
 रक्तमुत्खणं वासो मलिनञ्च प्रशस्यते । अनरक्तं दशा-हीनं
 वर्जयेदम्बरं बुधः ॥” उत्खणं व्यक्तं, एतच्च विशेषणं तेनात्यन्त-
 रक्तमित्यर्थः । उत्खणमञ्चलम् इति केचित् । तथा च स्कान्दे—
 “अधौतेन तु वस्त्रेण नित्यं नैमित्तिकीं क्रियाम् । न फलञ्चाप्नोति
 सुने दत्तं भवति निष्फलम् ॥ तस्य यः कुरुते दानं हव्यं कथञ्च
 नारद । भस्मन्येव कृतं यद्वत्तद्वद्वति नारद ॥ तस्मात् सर्व-
 प्रयत्नेन धीतं कार्यं विजानता । तत आचम्य विधिना आलिखेत्
 पद्ममयतः ॥ अक्षताभिः सपुष्पाभिः सतिलोदक-चन्दनैः ।
 अर्घ्य-पादौ प्रयत्नेन सूर्य-नामानुकीर्त्तनैः ॥” दातव्ये इति शेषः ।
 “नमस्ते विष्णु-रूपाय नमो विष्णु-मुखाय च । सहस्र-रश्मये
 नित्यं नमस्ते सर्व-तेजसे ॥ नमस्ते रुद्र-वपुषे नमस्ते भक्त-
 वत्सल । पद्मनाभ नमस्तेऽस्तु कुण्डलाङ्गद-भूषण ॥ नमस्ते
 सर्व-लोकेश सुप्तानामपि बुध्यसे । सुकृतं दुष्कृतञ्चैव सर्वं पश्यासि
 सर्वदा ॥ सर्वदैव नमस्तेऽस्तु प्रसीद मम भास्कर । दिवाकर
 नमस्तेऽस्तु प्रभाकर नमोऽस्तु ते ॥” इति अर्घ्यं दद्यात् ।

“एवं सूर्यं नमस्कृत्य त्रिः कृत्वा च प्रदक्षिणम् । द्विजं गां
 काञ्चनं स्पृष्ट्वा ततो विष्णुं गृहं व्रजेत् ॥”

जीवत्-पिष्टकस्य पिष्ट-तर्पण-वर्जनमिति शेषः । विष्णु-पुराणोप-
 मते जीवत्-पिष्टकेण सप्ताञ्जलि-मात्रं देयं, देवास्तृप्यन्तामित्य-
 ञ्जलित्रयम्, ऋषयस्तृप्यन्तामित्यञ्जलि-त्रयम्, प्रजापतिस्तृप्यता-
 मित्येकाञ्जलि-मात्रम् । तर्पण-प्रयोगाच्च वयाकारेण तर्पण-प्रकरणे

लिखितव्याः । एवं स्नात्वा यथोक्त-विधानेन गङ्गाधिष्ठातृ-
देवताञ्च सम्पूज्य वलि-विश्वदेवादिकं कुर्यात् ।

अथ पाद्मे —“सकृद् गङ्गान्धसि स्नातः पूतो गाङ्गेय-वारिणा ।
नरो न नरकं याति अपि पातक-राशिलत् ॥”

अथ सर्व-पाप-क्षय-पूर्वक-नरक-गमनाभाव-कामो गङ्गान्धसि
स्नानमहं करिष्ये । तथा —“व्रत-दान-तपोयज्ञाः पवित्राणीतराणि
च । विन्दोरेकस्य गङ्गाया न समान इति श्रुतिः ॥”

अथ व्रत-दान-तपोयज्ञादि-पवित्र-कर्म-जन्य-फलाधिक-फल-
प्राप्ति-कामो गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये । ब्रह्माण्डे —“प्रसङ्गेनापि
गङ्गा या मोक्षदा त्ववगाहिता¹ ॥” अथ मोक्ष-प्राप्ति-कामो
गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये । अवगाहनमत्रोपलक्षणम् ।

स्कान्दे —“गङ्गैव परमो हेतुर्मुक्तये भव-सङ्गिनाम् । कलि-काले
विशेषेण स्नाता पातकिनामपि ॥” अथ-भव-सङ्गाभाव-पूर्वक-
मुक्ति-प्राप्ति-कामो गङ्गा-स्नानमहं करिष्ये । ब्रह्माण्डाग्नेययोः —
“दृष्टा तु हरते पापं स्पृष्टा तु त्रिदिवं नयेत् ॥” प्रसङ्गेनापि
गङ्गा या मोक्षदा त्ववगाहिता² ॥” अथ मोक्ष-प्राप्ति-कामो
गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये ।

भविष्ये —“गङ्गा-स्नानाद्वरो नित्यं वसेत् स्वर्गं सुदाग्वितः ॥”

अथ स्वर्गाधिकरणक-मुदितत्व-स्वर्नित्य-वास-कामो गङ्गायां
स्नानमहं करिष्ये । नित्यम् आप्नवं यावत् ॥ ब्रह्माण्डे —“अन्य-

1 Not found in BrahmanḍaP.

2 PadmaP., लभते दिवम् ।

3 Not found in Brahmanḍa and Āgneya purāṇas.

स्थाने कृतं पापं गङ्गा-तीरे प्रणश्यति । गङ्गा-तीरे कृतं पापं गङ्गा-
स्नानात् प्रणश्यति¹ ॥”

अथ गङ्गा-तीर-कृत-पाप-नाश-कामो गङ्गायां स्नानमहं
करिष्ये । पाप-क्षय-कामो वा । भविष्ये—“मेरु-मन्दर-तुल्योऽपि
राशिः पापस्य कर्मणः । गङ्गा-स्नानेन दग्धः स्यात् तृण-
राशिरिवानलैः ॥” अथ मेरु-मन्दर-तुल्य-पाप-राशि-दाह-कामो
गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये । ब्रह्माण्डे—“रात्रौ दिवा च
सन्ध्यायां गङ्गायाञ्च प्रसङ्गतः । स्नात्वाऽश्वमेधजं पुण्यं गृहेऽप्युद्धृत-
तज्जलैः ॥”²

अथाश्वमेध-यज्ञ-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-काम उद्धृत-
गङ्गोदकैः स्नानमहं करिष्ये । अशक्तानामत्राधिकारिता ।
दिवा रात्रौ च सन्ध्यायां वा प्रसङ्गात् प्राप्तानामपि स्नानादेस्तदेव
फलम् । वन-पर्वणि—“अलक्ष्म्या किल संयुक्तो वृत्रं हत्वा
शचीपतिः । अ-मुक्तः सर्व-पापेभ्यो गङ्गायान्तु स मुक्तवान् ॥”

अथालक्ष्मी-नाश-पूर्वक-सर्व-पाप-विमुक्ति-कामो गङ्गायां
स्नानमहं करिष्ये । भविष्ये—“ब्रह्मघ्नो वा सुरापो वा गोघ्नो
वा पञ्च-पातकी । सर्वतो निष्कृतिं यान्ति गङ्गा-स्नानान्न संशयः ॥”
अथ ब्रह्म-वध-सुरा-पान-गो-वध-पञ्च-पातक-नाश-कामो गङ्गायां
स्नानमहं करिष्ये । ब्रह्माण्डास्मेय-दानधर्मेषु—“स्नातानां
शुचिभिस्तोयैर्गाङ्गेयैः प्रयतात्मनः । गतिर्भवति या पुंसां न सा
क्रतु-शतैरपि³ ॥” अथ बहु-क्रतु-शत-जन्य-गत्यधिक-गति-प्राप्ति-
कामो गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये । भविष्ये—“कपिला-कोटि-

1 Not found in BrahmanḍaP. Found in PadmaP.,
chap. 62, v. 68, p. 737, v. r. गङ्गा-स्नानेन नश्यति ।

2 Not found in BrahmanḍaP.

3 Not found.

दानादि गङ्गा-स्नानं विशिष्यते ॥” अथ कपिला-कोटि-दान-
जन्य-फल-विशिष्ट-फल-प्राप्ति-कामो गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये ।
तथा—“यत् फलं सर्व-तीर्थेषु पुण्येष्वायतनेषु च । तत् फलं
लभते सर्वं गङ्गा-स्नानान्न संशयः ॥”

अथ सर्व-तीर्थ-बहु-पुण्यायतन-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-
कामो गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये ॥ आग्नेये—“ये वै ममांश-
सन्तप्ता जले स्नानादिकां क्रियाम् । करिष्यन्तोह यास्यन्ति
भित्त्वा ते मण्डलं मम¹ ॥”

अथ सूर्य-मण्डल-भेदन-पूर्वक-गमन-कामो गङ्गायां स्नानमहं
करिष्ये । ब्रह्माण्डे—“सृष्ट्वा स्वर्गमवाप्नोति पोत्वा स्वर्ग-
मवाप्नुवात् । गङ्गा-स्नानेन मुक्तः स्यात् परमाप्नोति पूरुषम् ॥”²

अथ परम-पुरुषत्व-प्राप्ति-कामो गङ्गायां स्नानमहं
करिष्ये ॥

तथा—“स्नाता जम्ब-सहस्राणि हन्ति गङ्गा कलौ युगे ॥”

अथ जम्ब-सहस्र-क्षत-पाप-लय-कामो गङ्गायां स्नानमहं
करिष्ये ॥

ब्रह्माण्डे—“प्रभासे गो-सहस्रेण³ राहु-यस्ते निशाकरे ।

यत् फलं पाण्डव-श्रेष्ठ गङ्गायां तद्दिने दिने ॥”

अथ प्रभासाधिकरणक-राहु-यस्त-निशाकर-कालीन-गो-
सहस्र-दान-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो गङ्गायां स्नानमहं
करिष्ये । बहु-दिवस-स्नाने तु प्रतिदिनमिति⁴ योन्वम् । गङ्गा-
स्थित्वादावप्येवम् ॥

1 Not found.

2 Not found.

3 C. गो-सहस्रस्य

4 A. प्रतिदिनमपि ।

स्कान्दे — “सद्यः पाप-हारा सैव सद्यः शुद्धिकरी परा ।

महापुण्य-प्रदा सद्यः स्वर्ग-मोक्ष-प्रदैव सा ॥”

अथ सद्यः पाप-नाश-पूर्वक-सद्यः-शुद्धि-सद्योमहा-पुण्य-स्वर्ग-
मोक्ष-प्राप्ति-कामो गङ्गा-स्नानमहं करिष्ये ॥

नारदीये — “कोटिष्वष्टासु दशसु तीर्थानां यत् फलं भवेत् ।

तत् समस्तमिहैकत्र गङ्गायां लभते नरः ॥”

अथाष्टादश-कोटि-तीर्थ-स्नान-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो
गङ्गा-स्नानमहं करिष्ये ॥

स्कान्दे — “तिस्रः क्योव्योऽर्ध-कोटी च तीर्थानां वायुरब्रवीत् ।

दिवि भुव्यन्तरोक्षे च तानि ते सन्ति जाड्वि ॥”

अथ सार्ध-त्रि-कोटि-तीर्थ-स्नान-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-
कामो गङ्गा-स्नानमहं करिष्ये ॥ मूल-वाक्यन्तु वीक्षण-प्रकरणे
लिखितम् ॥

अथ शिव-नदी-स्नानम् ।

गङ्गायाः सदृशत्वेन प्रस्तावीचित्वादत्र लिख्यते । ^१शिव-
लिङ्ग-समोपस्था नद्यादयः सर्वे गङ्गा-सदृशाः ^२ । लैङ्गे ^३ —

“अर्ध-क्रोशं शिव-क्षेत्रं शिव-लिङ्गात् समीपतः ^४ । स्वयम्भूस्तस्य
मानं हि तस्य वानस्य सुव्रताः ॥ स्नायन्भुवे तदर्धं स्यादप्येव च
तदर्धकम् । मानुषे च तदर्धं स्यात् क्षेत्रमानं द्विजोत्तमा ॥

^५शिव-क्षेत्र-समोपस्था नद्यः सर्वा द्विजोत्तमाः । वापी-कूप-
तडागाश्च शिव-तीर्थमिति स्मृताः ॥ गङ्गा-स्नान-समं पुण्यं लभते
नात्र संशयः । त्वजिह्वेहं महायानैः शिव-लोके महीयते ॥”

1. B. अथाष्टादश-तीर्थः ।

2-2. Omitted in B.

3. B. अथ लिङ्ग-पुराणे ।

4. B. समस्ततः ।

5-5. B. omitted.

अथ गङ्गा-स्नान-जन्य-पुण्य-सम-पुण्य-प्राप्ति-कामः^१ शिव-लिङ्ग-समीपस्थ-नद्यां स्नानमहं करिष्ये । शिव-लिङ्ग-समीपस्थ^२-वापी-कूप-तडागानामन्यतम-स्नानेऽप्येतदेव^३ फलम् ।

स्कान्दे —“पञ्च-क्रोश-प्रमाणेषु शिव-क्षेत्रेषु देहिनाम् । सृतानामेव^४ रुद्र-त्वं पापिष्ठानामपोऽश्वरो ॥” ईश्वरी उमा-महेश्वरी रुद्र-त्वं दत्त इत्यर्थः ॥

लैङ्गे —“अर्ध-क्रोशं शिव-क्षेत्रं शिव-लिङ्गात् समन्ततः । यस्य जेदस्ताजान् प्राणाञ्छिव-सायुज्यतां व्रजेत् ॥” भविष्ये —“क्रोश-भावं परं स्थानं शिवस्य परमेष्ठिनः । देहिनां तत्र पञ्चत्वं शिव-सायुज्य-कारणम् ॥” शिव-धर्मे —“ग्रामे वा यदि वाऽरण्ये स्थलेऽपि वा जलेऽपि वा । यत्र वा दृश्यते लिङ्गं सर्व-तीर्थानि तत्र वै ॥” लैङ्गे —“पुण्य-क्षेत्राणि यान्यत्र पुण्य-तीर्थानि यानि च । तस्मात्तत्-कोटि-गुणितं प्राण-त्यागः शिवालये ॥”

शिव-समीपस्थ-प्रस्त्रवण-नानस्य —“त्रिंश प्रस्त्रवणे स्नात्वा शिव-तीर्थे सक्त रः । शिव-सायुज्यमाप्नोति नात्र कार्या विचारणा ॥”^५

अथ शिव-सायुज्य-प्राप्ति-कामनया शिव-लिङ्ग-समीपस्थ-प्रस्त्रवणे त्रिः स्नानमहं करिष्ये ।

शिव-धर्मे —^६ शिव-पुरोवर्ति-क्षेत्रस्य-जल-स्नाने ॥ “शिव-क्षेत्र-समीपस्थं यत्तोयं पुरतः स्थितम् । शिव-गङ्गेति विज्ञेयं तत्र स्नात्वा दिवं व्रजेत् ॥” “अथ स्वर्ग-प्राप्ति-कामनया भगवतः शिवस्य पुरःस्थिताम् शिव-गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये ।”^७

1. B. तत्-समीपे । 2. C. तडागादि-स्नानेऽप्येतदेव ।

3. C. घातानामेव । 4. स्कन्दीयम् अथ...A.

5. B. omitted. 6-6. B. स्वर्ग-काम इति स्नायात् ।

अथ पुण्य-काल-ज्ञान-प्रकरणम्¹ ।

तत्र तिथि-ज्ञानम् । तत्र तिथि-कृत्वे चान्द्र-सौर-व्यवस्था-
माह, “तिथि-कृत्वन्तु चान्द्रेण”ति ब्रह्म-पुराणे-स्वरसात् ।
“मासो रवेः स्यात् प्रतिमासि भोगः², शुक्लादि-दर्शान्त-
मतेव चान्द्रः । त्रिंशद्दिनानामथ³ सावनास्थो भानोर्भवेत् तत्-
परिवर्तनेन ॥” “शुक्लादि-दर्शान्तचान्द्रस्त्रिंशद्दिनसु सावनो
मासः । रवि-संक्रान्ति-चिह्नञ्च सौरोऽपि निगद्यते ।” “सौर-मासो
विवाहादौ यज्ञादौ सावनः स्मृतः ।” “यत्र माघ-फाल्गुनादि-
विशेष-व्यवणम् तत्र चान्द्रेणैव स्नानादिकम्, यत्र विशेष-व्यवणं
नास्ति तत्र सामान्येन तिथि-मात्रमुद्दिश्य ज्ञायात्⁴ । “प्रतिसंवत्सर-
शब्दे चान्द्रो मासः प्रशस्यते ।” दक्षः “चान्द्रेण तिथि-कृत्वन्तु
यथाविहितमाचरेत् ।” विशेषे तु इयान् विशेषः । सामान्य-
तिथि-ज्ञाने तु विशेषाभाव इत्यर्थः । भवित्ये — “कृष्णाष्टम्यां
सहस्रन्तु शतं स्यात् सर्व-पर्वसु”⁵ ॥ “केचित्तु कृष्णाष्टमी
माघ-सम्बन्धिनीति वदन्ति⁶ । “अभावस्थां शत-गुणं सहस्रन्तु
दिन-क्षये” ॥

अथ कृष्णाष्टम्यां सहस्र-गङ्गा-स्नान-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-
कामो गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये ॥ चतुर्दशी-पञ्चदशी-संक्रान्तीना-
मेकतरस्यां स्नानेऽप्येतदेव फलम् ।

भवित्ये — “संक्रान्त्यां पक्षयोरन्ते ग्रहणे चन्द्र-सूर्ययोः ।

गङ्गा-स्नातो नरः कामाद् ब्रह्मणः सदनं व्रजेत् ॥”

1. B. अथ तिथि-ज्ञान-प्रकरणम् ।

2-2. B. omitted.

3. C. दिशं दिनानामथ ।

4-4. B. A. omitted.

5. Tithi T., P. 397, L. 10.

6-6. B. omitted.

अथ पक्षान्ते ब्रह्म-सदन-व्रजन-कामो¹ गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये ।² ³मातृस्ये—“आ-का-मा-वैश्वनन्तकम् ।”⁴ आषाढी-कार्तिकी माघी-वैशाखी-पूर्णिमाश्विन्यर्थः । अद्यावाद्यां पौर्ण-मास्यामनन्त-पुण्य-प्राप्ति-कामो गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये । अन्यासामप्येकतरस्यां स्नानेनैतदेव फलम् ।

यमः—“गोभ्यः किमशनं दद्याद् दीपं दद्याच्चतुष्वधे ।

पक्षान्ते स्त्रोतसि स्नायात् तेन नायाति मत्-पुरम् ॥”⁵

अथ यम-पुर-गमनाभाव-कामः पक्षान्ते गङ्गायाः स्त्रोतसि स्नानमहं करिष्ये ।

भविष्ये—“येयं भाद्रपदे शुक्ला षष्ठी भरत-सत्तम । स्नान-दानादिकं सर्वमस्यामक्षयमुच्यते ॥”⁶

अक्षयम् आभूत-संप्लव-स्थायि । अथ भाद्र-शुक्ल-षष्ठ्यामक्षय-पुण्यं प्राप्ति-कामो गङ्गा-स्नानमहं करिष्ये⁷ ।

अथ माघ-सप्तमी-स्नानम् ।।

स्मृतिः—“अरुणोदय-वेलायां शुक्ला माघस्य सप्तमी ।

गङ्गायां यदि लभ्येत सूर्य-यज्ञ-शतैः समा ॥”⁷

1. B. महापातक-नाश-कामः ।

2. B. Addt. r. ब्रह्माख्याग्नेय-दान-धर्मे—“स्नातानां शुचिभिस्तोत्रै-र्गङ्गायै प्रयतात्मनाम् । गतिर्भवति या पुंसां न सा कतु-शतैरपि ॥” अथ कतु-शत-जन्म-गत्यधिक-गति-प्राप्ति-कामो गङ्गा-स्नानमहं करिष्ये ।

3-3 B. omitted

4 Not found in MatP. Found in TithiT. p. 397, l. 11.

5 Not found in यम-संहिता or यम-स्मृति ।

6 Not found in BhavP.

7 TithiT., p. 146, l. 8 ; said to be taken from the BhavP.

अथ शुक्ल-माघ-सप्तम्यां गङ्गाधिकरणक-बहु-ग्रत-सूर्य-ग्रह-
कालीन-गङ्गा-स्नान-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामः अरुणोदय-
वेलायां गङ्गा-स्नानमहं करिष्ये ।¹

अथ नन्दादि-स्नानम् ।

नन्दा तु उभय-पक्ष-जाताः प्रतिपत्-पष्ठेःकादश्याः ।²

भविष्ये—“सप्त-जन्मसु यद् भुक्तं पतिताचञ्च तैः सदा ।
संसर्गश्च कृतः पञ्च पातकानि महान्ति च ॥ तथाऽनिर्वचनीयानि
पापानि क्षयतामियुः । रजस्वलायाः स्पृष्टान्न-भोजनेनापि यद्
भवेत् ॥ सततामत्य-भाषेण स्वर्गस्य हरणेन च । मणेश्चापि च
रत्नस्य सामान्य-सकलस्य च ॥ वस्तुनश्चापि हरणैर्वधैः मस्युर्हि-

1. B. add. r. भविष्ये, कपिला.....अथ कपिला-कोटि-दान-
जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो गङ्गा-स्नानमहं करिष्ये । “यत् फलं
सर्व-तीर्थेषु सूर्योद्वायतनेषु च.....स्नानाच्च संशयः ॥” अथ सर्व-तीर्थ-
बहु-पुण्यायतन-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो गङ्गा-स्नानमहं
करिष्ये । “.....जले स्नानादिकां क्रियां । करिष्यन्तीह यास्यन्ति भित्त्वा ते
मम मण्डलम् ॥” अथ सूर्य-मण्डल-भेदन-कामो गङ्गा जले स्नानमहं
करिष्ये । “स्पृष्टा स्वर्गमवाप्नोति पीत्वा स्वर्गमवाप्नुयात् । गङ्गा-
स्नानेषु.....परमाप्नोति पूरुषम् ॥” अथ परम-पुरुष-प्राप्ति-कामः.....
“इति गङ्गा कलौ युगे ॥” अथ जन्म सप्तस-कृत.....पाप नाश-कामः ।
मारदीये—कोटिश्चष्टासु दशसु तौ ... इह...गङ्गायां लभते नरः ॥ अथ
अष्टादश-कोटि-तीर्थ-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामः । सार्व-कोटि-
तीर्थ-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो गङ्गायां स्नायात् । स्कन्द पुराणम्
एषा.....संकल्प्य नित्यं स्नायात् । विशेष-तिथि-योगादियु च विशेष-
वचनं लिख्यते । तत्र प्रकरणे ॥

2. B. अथ नन्दा प्रतिपत्-पष्ठेःकादश्यामव-पक्षोवास्तिषयो
शास्त्राः ।

जातयः । मित्र-हिंसा-विप्र-हिंसा-मातृ-हिंसादिभिश्च यत् ॥
 जनितानि महान्तीह रौरवादीनि यानि च । तेष्वनवरतं
 विप्रास्ताडनन्तु निवारयेत् ॥ यमस्य किङ्कराणां वै पापमाजन्म
 यत् कृतम् । बाल्य-योवन-वार्धक्य-दशा-पाप-क्षयो भवेत् । ब्रह्म-पुरे
 वसेद् दृष्ट्वा हंसन्त् परमन्तथा ॥” तथा, “धेनूनां कपिलानान्तु लक्षं
 दत्त्वा द्विजस्यने ।¹ चतुर्वेदाधीतकाय² तत् फलं लभते नरः ॥
 श्रीमन्नारायणस्यैव वसते दक्षिणे भुजे । मर्त्य-लोके ततो जन्म
 ततो गुणाक्षयो भवेत् ॥ भुङ्क्ते सर्वं सुखं भोगं यश्चाप्नोति
 मानवः । गङ्गा-स्नानेन नन्दायां नात्र कार्या विचारणा ॥”³
 भविष्ये—⁴“उभयोः पक्षयोर्जातास्तिस्त्रस्तु त्रययः शुभाः । एका-
 दशी तथा षष्ठी प्रतिपच्च निबोधत ॥ नन्दा तु कथिता सद्भिः
 सर्वं पाप-हरा शिवा⁵ ॥”

अथ सप्त-जन्मावच्छेद-पतिताव-भक्षण⁶-पतित-संसर्ग-ब्रह्म-
 हत्यादि-पञ्च-महापातकानिर्वचनीय-पाप-क्षय-रजस्वला-स्पृष्टाव-
 भोजन-सततासत्य-भाषण-स्वर्ण-मणि-रत्नापहरण-सामान्य-सकल⁶-
 वस्त्रपहरण-सखि-वध-मित्र-हिंसा-विप्र-हिंसा-मातृ-हिंसादि-
 जनित-महा-रौरवाद्यनवरत-यम-किङ्कर-ताडन-निवारणाजन्म-गत-
 बाल्य-योवन-वार्धक्य-दशा-पाप-क्षय-ब्रह्म-लोकाधिकरणक-परम-
 हंस-दर्शन-पूर्वक-वासाधीत-चतुर्वेद-ब्राह्मण-संप्रदान-कपिला-धेनु-

1. B. द्विजोत्तमे । 2 V. r. op. cit. चतुर्वेदानधीताव ।

3 PrayT., chap. गङ्गा-माहात्म्या, section नन्दा-स्नान, p. 86 ;
 v. r., पतिताव⁴ च तैः सह...हरणे वधे सख्यं द्विजोत्तमाः । Pray. T.

4 v. r. कपिलानाञ्च...नन्दा-स्नानेन गङ्गायाम् ।

4-4. Omitted in B.

5. B. भोजन

6. A. no सकल ।

सत्त्व-दान-जन्य-फल-सम-फल-श्रीमन्नारायण-दक्षिण-भुज-वास-तदु-
त्तर-मर्त्य-लोकীয়-जन्म-गुणान्वयत्व-सर्व-सुख-भोग-यशःप्राप्ति-कामो-
नन्दायां गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये ॥

अथ युगाद्या-स्नानम् ॥

युगाद्या-स्नानमाह मातृस्ये—“वैशाख-मासस्य सिता तृतीया
नवम्यसौ कार्तिक-शुक्ल-पक्षे । नभस्य-मासस्य तमिस्र-पक्षे त्रयोदशी
पञ्चदशी च माघे ॥ एता युगाद्याः कथिताः पुराणैरनन्त-पुण्य-
स्तिथयश्चतस्रः । पानीयमप्यत्र तिलैर्विमिश्रं दद्यात् पितृभ्यः
प्रयतो मनुष्यः ॥ यादं कृतं तेन समा-सहस्रं रहस्यमेतन्मुनयो
वदन्ति¹ ॥”

यद्यपि पञ्चदशी-पदेनामावास्या-पौर्णमास्योर्ग्रहणमापद्यते
तथापि नभस्य-मासस्य तमिस्र-पक्षे त्रयोदशी-साहचर्यादमा-
वास्याया एव ग्रहणम् ।

तथा च ब्राह्मे—“नवम्यां शुक्ल-पक्षस्य कार्तिके निरगात् कृतम् ।”
निरगात् समपद्यतेति, अव्ययानामनेकार्थत्वात् । “ते ता सिता-
तृतीयायां वैशाखे समपद्यत । दर्शं तु माघ-मासस्य प्रवृत्तं ह्यपरं
युगम् ॥ कलिः कृष्ण-त्रयोदश्यां नभस्य मासि निर्गतः ॥” निर्गतः
आगतः अव्ययत्वात् पूर्ववत् । तथा च स्मृतिः—“इं शुक्ले इं तथा
कृष्णे युगाद्ये परिकीर्तिते । शुक्ले पौर्वाह्निके यादं कृष्णे वै-
चापराह्निके ॥”

यच्च ब्रह्म-पुराणोक्तं माघ-पूर्णिमा युगाद्येति तद् युग-भेदेन ।
“वैशाखे शुक्ल-पक्षस्य तृतीयायां कृतं युगम् । कार्तिके शुक्ल-पक्षे

1 Tithi 1, chap. on युगाद्या, p. 481, v. 1 तु या तृतीया ।
तिथयश्चतस्रः । उपप्लवे चन्द्रमसो रवेश्च त्रिष्वष्टकास्त्वप्ययन-इये च ।
पानीयमप्यत्र...पितरो ।

च त्रेता च नवमेऽहनि ॥ अथ भाद्रपदे कृष्ण-त्रयोदश्यान्तु
 द्वापरम् । माघे तु पौर्णमास्यां वै घोरं कलि-युगं स्मृतम् ॥
 युगारम्भास्तु तिथयो युगाद्यास्तेन कीर्तिताः¹ । वैशाखे मासि
 राजेन्द्र शुक्ल-पक्षे तृतीयिका ॥ अक्षया सा तिथिः प्रोक्ता
 कृत्तिका-रोहिणी-युता । तस्यां दानादिकं पुण्यमक्षयं समुदा-
 हृतम् ॥² संवत्सर-फलं तस्य नवम्यां कार्तिके तथा ।
 "मन्वादी तु युगादौ तु मास-त्रय-फलं लभेत् ॥"³

अथ वैशाख-मासस्य सित-तृतीयायां युगादौ वैध-निरन्तर-
 मास-त्रयावच्छिन्न-गङ्गा-स्नान-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो
 गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये । अन्य-युगाद्यास्त्रयैवम् ।

अथ कार्तिक-शुक्ल-नवम्यां वैध-निरन्तर-संवत्सरावच्छिन्न-
 गङ्गा-स्नान-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो गङ्गायां स्नानमहं
 करिष्ये । संवत्सरोऽत्र वर्ष-पर्यायो न तु वर्ष-विशेषः ।

मन्वादि-स्नानम् ।

भविष्य-मातृस्योः—“अश्वयुक्-शुक्ल-नवमी द्वादशी कार्तिके
 तथा । तृतीया चैत्र-मासस्य तथा भाद्रपदस्य च ॥ फाल्गुन-
 स्वाप्यभावस्या पौषस्यैकादशी तथा । आषाढस्यापि दशमी माघ-

1 Tithi T., chap. on युगाद्या, p. 480, l. 10f., वैशाखे...
 कीर्तिता; v. r. वैशाखे शुक्ल-पक्षे तु...कार्तिके शुक्ल-पक्षे तु त्रेताय...
 माघे च...युगाद्यास्तेन विभुताः ।

2 B. add, r. भविष्ये, and अद्याक्षय-पुण्य-प्राप्ति-काम इति वाक्यं,

3 Op. cit., p. 127, l. 1f.

4 B. वैशाखे शुक्ला तृतीया कार्तिके शुक्ला नवमी भाद्रे कृष्ण-
 त्रयोदशी माघेऽभावस्या एतादृशो युगाद्याः ।

5 Op. cit., p. 431, l. 6f., v. r. मन्वादी च युगादौ च ।

मासस्य सप्तमी ॥ त्रावणस्याष्टमी कृष्णा तथाषाढी च पूर्णिमा ।
कार्तिकी फाल्गुनी चैत्री ज्यैष्ठी पञ्चदशी तथा । मन्वन्तरा-
दयस्वेता दत्तस्याज्ञय-कारिकाः ॥¹

अद्य² मास-त्रयावच्छिन्न-गङ्गा-स्नान-जन्य-फल-सम-फल-
प्राप्ति-कामो मन्वादी गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये । मूल-वचनन्तु
युगादरायाम् । ³एवमन्येषां मन्वन्तरादीनामेकतरस्मिन् स्नानेऽ-
प्यतदेव फलम् ॥⁴

दिन-ज्ञय-स्नानम् ।

स्कान्द-भविष्ययोः—“अमावस्यां शत-गुणं सहस्रन्तु दिन-
ज्ञये ॥”⁵ दिन-ज्ञयस्त्राहस्यर्थः⁶ । तत्र दिन-ज्ञयमाह स्कान्द-
राजमार्तण्डयोः⁷ “एकस्मिन् सावने त्वद्धि तिथीनां त्रितयं यदा ।
तदा दिन-ज्ञयः प्रोक्तस्तत्र साहस्रिकं फलम् ॥” तथा—“त्राहस्पृग्
दिवसश्चैव महापुण्यतमः स्मृतः । तिथि-त्रयस्य संस्पर्शात्
त्राहस्पृक् समुदाहृतः ॥”⁸

अद्य दिन-ज्ञये सहस्र-गङ्गा-स्नान-जन्य-फल-सम-फल-
प्राप्ति-कामो गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये ।

अथ नक्षत्र-स्नानम् ॥

ब्रह्माण्डं—‘संक्रान्तिषु व्यतीपाते ग्रहणे चन्द्र-सूर्ययोः ।

पुष्ये स्नात्वा तु गङ्गायां कुल-कोटीः समुदरेत् ॥”⁹

1. Op. cit. chap. मन्वन्तरा, p. 154, l. 2f. ... डादशी कार्तिकी
तथा...तथा माघस्य सप्तमी...तथाषाढस्य पूर्णिमा...पञ्चदशी सित्ता ।

2. B. वैध-निरन्तर । 3-3. B. omitted

4. Pray., p. 88, l. 12, “भविष्ये” ।

5. B. दिनज्ञयं त्राहस्पृक् 6. Omitted in B.

7-7. B. omitted 7. Tithi T., p. 348, l. 7f.

8 PadmaP., chap. 62, p. 736, v. 30, 2nd line, पुष्ये स्नात्वा

अदा पुष्य-नक्षत्रे बहु-कुल-कोटि-समुदरण-कामो गङ्गायां
स्नानमहं करिष्ये । संकान्ति-व्यतीपात-ग्रहणानामन्यतरस्मिन्
स्नानेऽप्येतदेव फलम् । भविष्ये—

“आत्मनो जन्म-नक्षत्रे गां गते जाह्नवी-जले ।

नरः स्नात्वा तु गङ्गायां कुल-कोटीः समुदरेत् ॥”¹

अदात्मनो जन्म-नक्षत्रे बहु-कुल-कोटि-समुदरण-कामो
गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये । गान्ध-भविष्ययोः—

“पुष्ये वा जन्म-नक्षत्रे व्यतीपाते तु वैधृतौ ।

अभावस्यां नदी-स्नानं हरत्याजन्म-दुष्कृतम् ॥”²

नक्षत्र-प्रकरणाद् गङ्गैव । अदा जन्म-नक्षत्रे आजन्म-कृत-
दुष्कृत-हरण-कामो गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये । पुष्य-व्यतीपात-
वैधृत्यभावस्यास्त्रेकतरस्यां स्नानेऽप्येतदेव फलम् । भविष्ये—

“जन्मर्त्तं च कृतं स्नानं गङ्गायां भक्ति-भावतः ।

आ जन्मनः कृतं पापं तत्-क्षणादेव नश्यति ॥”

अदा जन्म-नक्षत्रे जन्म-प्रभृति-कृत-पाप-क्षय-कामो गङ्गायां
स्नानमहं करिष्ये ।³

तत्रैव स्त्रीणां शतभिषा-स्नानं नास्ति । यदाह प्रचेताः—

तु गङ्गायां कुल-कोटिः ; Pray T., p. 84, l. 12f., ब्रह्माण्डे ; TithiT.,
p. 84, l. 12f. ब्रह्माण्डे ; TithiT., p. 348, l. 11f, पुष्ये स्नात्वा च ।

1 Pray T. chap. गङ्गा-माहात्म्य, p. 85, l. 8 ; जाह्नवी-शाङ्गते
दिने, “गङ्गामृत-ग्रन्थे भविष्य-पुराणे” । PadmaP., chap. 62, v.
49, p. 738, v. r. स्व-कुल-समुदरेत् ।

2 TithiT., p. 433, l. 5, from पैठीनसि । V. r. पुष्ये तु...
व्यतीपाते च...पुनात्यासप्तमं कुलम् । आजन्म-दुष्कृतमिति व्योतिषे
पाठः ।

3-3. Omitted in B.

“स्नानं कुर्वन्ति या नार्यच्चन्द्रे शतभिषां गते । सप्त-जन्म भवेयुस्ता
विधवा दुर्भगा ध्रुवम्¹ ॥ दधति शतभिषायां स्नानवत्स्यो युवत्स्यो
दयित-जनित-तोष-श्लेष-विश्लेष-दुःखम् । धनमिव कृपणानां
जन्म समापि तासां विफलति कच-कुम्भः कुम्भि-कुम्भ स्थलानाम् ॥
हठाच्छतभिषा-स्नानं नारीणां यदि जायते । पूजयेत् स्वामिनं
तत्र चात्मनः सर्व-सत्कृतम् ॥”

वराहः—“रोहिणी-गुरु पुनर्वसूत्तरे या विभर्ति नव-वस्त्र-भूषणम् ।
सा न योषिदवलम्बते पतिं स्नानमाचरति या च वारुणे ॥”
अथ योग स्नानम् ।

बृहद्वाशिष्ठः—“श्वणाश्वि-धनिष्ठार्द्रा-नाग-दैवत-मस्तके । यदयमा
रवि-वारुण व्यतीपातः स उच्यते ॥”² नाग-दैवतम् अश्वेषा-
मस्तकं मृगशिरः ।

अद्य व्यतीपाते बहु-कुल-कोटि-समुहरण-कामो गङ्गायां
स्नानमहं करिष्ये । मूल-वचनन्तं नक्षत्रं ज्ञाने ।

भविष्ये—“चतुर्दश्यां यदा युक्तो व्यतीपातेन चन्द्रमाः ।
तदा पुण्य-तमः कालो देवानामपि दुर्लभः ॥ तदा यः स्नाति
गङ्गायां भक्त्या तत्-फलमाप्नुयात् । यत्र तत्र विपन्नोऽपि गङ्गा-
मरणजं च तत् ॥”³

अथ चतुर्दश्यां व्यतीपात-युक्त-चन्द्रमसि ‘गङ्गा-मरण-जन्य-
फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये ।

1 Op. cit., p. 349, l. 8 f.

2 Pray T., p. 85, l. f, “बृहन्मृतुः” ।

3 Pray T., p. 85, l. 4, चतुर्दश्यां यदा योगो... चार्द्रया...
विपन्नोऽपि गङ्गा-मरणजस्तु सः । Then Raghunandana says,
“व्यतीपातेन चन्द्रमा इति गङ्गा-वाक्यावल्युक्त-पाठोऽनन्वितत्वादेव ।”

4. B. यत्र तत्र मरण्येनापि गङ्गा...

“द्वादश्यां श्रवणे ऋते अष्टम्यां पुण्य-योगतः । आर्द्रायाश्च
चतुर्दश्यां गङ्गा-स्नानं सु-दुर्लभम् ॥¹ वैशाखे पूर्णिमा वा
स्नानार्घ्ये वै कार्तिके तथा । तथा माघे त्वमावास्या गङ्गायाम्
सु-दुर्लभा ॥”

अथ श्रवणर्च-युक्त-द्वादश्यां सु-दुर्लभ- [पुण्य] प्राप्ति-कामो
गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये । एवमन्यासामपि बधानामोज्ज्वल्य
स्नायात् ।

भविष्ये—“कृष्णाष्टम्यां यदा त्वार्द्रा व्यतीपातश्च वै तदा ।
गङ्गायां दुर्लभं स्नानं योगोऽपि य सु-दुर्लभः ॥ यो माघे दैव-योगेन
तदा स्नानं विधानवित् । लभते चेत् स सद्यो वै जातिं स्मरति
पौर्विकीम् ॥ सर्व-यज्ञ-तपोध्यान-फलमाप्नोति तत्-क्षणात् ।
सर्व-शास्त्रार्थ-विज्ञाता अरोगश्च सदा भवेत् ॥”

अद्यार्द्रा-नक्षत्र-युक्त-माघ-कृष्णाष्टम्यां सद्यः पूर्व-जाति-स्मरण-
पूर्वक-सर्व-यज्ञ-तपोध्यान-जन्य-पुण्य-सम-पुण्य-सर्व-शास्त्रार्थ-विज्ञा-
तत्व-प्राप्ति-कामो गङ्गा-स्नानमहं करिष्ये । माघतरे तु दुर्लभ-
पुण्य-प्राप्तिः फलम् ।

स्कान्दे—“शनैश्चरस्य वारेण वारेणाङ्गारकस्य च ।
कृष्णाष्टमी-चतुर्दश्योः पुण्यां गतिमवाप्नुयात् ॥”²

अथ शनैश्चर-वाराधिकरणक-कृष्णाष्टम्यां पुण्य-गति-प्राप्ति-
कामो गङ्गा-स्नानमहं करिष्ये । अद्याङ्गारक-वाराधिकरणक-
चतुर्दश्यां पुण्य-गति-प्राप्ति-कामो गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये ।
दानादीनामन्यतमस्य करणस्यैतदेव फलम् ।

तथा—“सोमवारे त्वमावस्या आदित्याहे च सप्तमी । चतुर्थी

1 Op. cit., p. 83, l. 9f, v. r. द्वादश्यां श्रवणर्चं तु ।

2 Tithi T., P. 57, l. 11 f. “ज्योतिषे ।” V. r. कृष्णाष्टमी-
चतुर्दश्यो पुण्यात् पुण्यतरे ऋते ।

भौम-वारि च अष्टमौ च बृहस्पतौ ॥ अत्र यत् क्रियते पापमयवा
धर्म-सञ्चयः । षष्टिं वर्ष-सहस्राणि प्रतिजन्म तदक्षयम् ॥”¹

अथ भौम-वारि अभावस्थायाम् आदित्याहे सप्तम्यां वा भौम-वारि
चतुर्थ्या वा बृहस्पतौ अष्टम्यां वा षष्टि-वर्ष-सहस्रावच्छिन्न-
स्वर्ग-वास-पूर्वक-प्रतिजन्माक्षय-धर्म-प्राप्ति-कामो गङ्गायां स्नानमहं
करिष्ये ।

एतेषु स्नान-दानादि-सर्व-पुण्य-जनक-कर्मणि कृते फलमेवम् ।
अधर्मे तु कृते षष्टि-सहस्र-वर्षं नरक-वास-पूर्वक-प्रति-जन्माक्षय-
धर्म-प्राप्तिः फलम् ।

प्रचेताः—“अमावास्यां यदा वारो भवेद् भूमि-सुतस्य वै ।
गो-सहस्र-फलं दद्यात् स्नान-दानेन जाह्नवी ॥”²

अथ भूमि-सुत-वारि अभावस्थायाम् गो-सहस्र-दान-जन्य-फल-
सम-फल-प्राप्ति-कामो जाह्नवी-स्नानमहं करिष्ये । वसु-मात्र-
दानेऽप्येतदेव फलम् । तथा

“सिनीवालो कुड्मचैव यदि सोम-दिने भवेत् ।

गो-सहस्र-फलं दद्यात् स्नानं यन्मोनिना कृतम् ॥”³

अथ सोम-दिने सिनीवाल्या कुड्मां वा गो-सहस्र-दान-जन्य-
फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये । अस्यां
सामान्य-जलाधिकारणक-भौम-स्नानादप्येतदेव फलम् । एतच्च
भौमम् अरुणोदयादारभ्य स्नान-पर्यन्तं कार्यम् । वचनान्तरेण
“स्नान-मात्रे तत्र भौमस्य स्वयमेव सिद्धत्वात् । यदुक्तं स्वान्दे—

1 Op. cit, p. 157, L. 13 f., v. r. भौम-वारिऽप्यमावास्या...
चतुर्थ्यङ्कार-वारि च...षष्टि-जन्म-सहस्राणि ।

2 Op. cit, p. 433, L. 8, “व्यासः” ; v. r. अमायान्तु स्नान-मात्रेण ।

3 Op. cit, L. 9 ; v. r. कुड्मवाऽपि । 4. C. न तु स्नान-मात्रे ॥

“उच्चारि मैथुने चैव प्रस्त्रावे दन्त-धावने ।

स्नाने भोजन-काले च षट्सु मौनं समाचरेत् ॥”¹

दशहरा-स्नानम् ।

“अथ हस्ते तु नक्षत्रे दशम्यां ज्यैष्ठिके सिते । दश-पाप-
हरायाश्च दत्तं दानमकल्पयम् ॥ विरुद्धाचरणं हिंसा पर-
दारोपसेवनम् । पारुष्यान्वृत-पैशुन्यम् असम्बन्धाभिभाषणम् ॥
पर-द्रव्याभिध्यानश्च मनसाऽनिष्ट-चिन्तनम् । वितथाभिनिवेशश्च
मानसं त्रिविधं स्मृतम् ॥”

एतद्वशाच्च-घातन-कामो गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये ॥
गार्ङ्ग्ये—

“ज्यैष्ठे मासि जित्ति-सुत-दिने शुक्ल-पक्षे दशम्यां
हस्ते शैलाविरगमदियं² जाङ्गवी मर्त्य-लोकम् ।
पापान्यस्यां हरति छि त्रियो सा दशित्वाङ्गरार्याः
पुण्यं दद्यादपि शत-गुणं वाज्रिभिर्धायुतस्य³ ॥”⁴

अथ हस्तानक्षत्र-युक्त-जित्ति-सुत-दिने शुक्ल-पक्षे दशम्याम्
“अदत्तानामुपादानं हिंसा चैवाविधानतः⁵ । पर-दारोपसेवा च
कायिकं त्रिविधं स्मृतम् ॥” पारुष्यामन्वृतश्चैव पैशुन्याद्यापि सर्वशः ।
असम्बन्ध-प्रलापश्च वाङ्मयं स्याच्चतुर्विधम् ॥ पर-द्रव्येभ्योऽभिधानं⁶
मनसाऽनिष्ट-चिन्तनम् । वितथाभिनिवेशश्च मानसं त्रिविधं

1. Op. cit., l. 14.

2. C. कौलाविरगमदियं (?) ।

3. C. मेध्यायुतस्य ।

4. Op. cit., p. 215, l. 2. chap. दशहरा l. 2, “गङ्गाः” ; v. r.
हरति च

5. C. चैवाविधानतः (?)

6. C. द्रव्येष्वभिधानम् ।

स्मृतम्¹ ।” एतद्व्य-पाप-क्षय-पूर्वक-वाजि-मेधायुत-जना-पुण्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये ।

वार²-नक्षत्र-योगाभावेऽपि केचिदशमी-मात्रेऽपि दशहरास्य³ मन्थन्ते, ब्रह्म-पुराण-वचन-दर्शनात् । तथा ब्राह्मे — “शुक्ल-पक्षस्य दशमी ज्यैष्ठे मासि द्विजोत्तमाः । हरते दश-पापानि तस्मादशहरा स्मृता ॥”⁴ इति । एतस्यां ‘स्नान-मात्रेऽपि दश-पाप-क्षयः समः । नक्षत्र-मात्रे योगेऽपि, गरुड-पुराणे-दर्शनात् । अत्र वाजि-मेधायुत-जन्य-पुण्योत्प्रेषणं कर्तव्यमिति विशेषः ।

अथ संक्रान्ति-स्नानम् ।

अथ संक्रान्ति-निर्णयः । भविष्य-मातृस्वयोः “अयने हं विषुवे हं चतस्रः षडशीतयः । चतस्रो विष्णुपदस्य संक्रान्त्यो द्वादश स्मृताः ॥ मृग-कर्कट-संक्रान्तौ हं तृदशदक्षिणायने । तुला-मेघे विषुवे हं गोल-मध्ये तथा पराः ॥” मृगो मकरः । “धनुर्मिथुन-कन्यासु मोने च षडशीतयः । वृष-वृश्चिक-कुम्भेषु सिंहे विष्णुपदो स्मृता ॥” संक्रान्तयो विष्णुपदो युगान्ताः परिकीर्तिताः ।” तथा च ब्रह्म-पुराणे — “सूर्यस्य सिंह-संक्रान्त्यामन्तं त्रेता-युगस्य च । तथैव वृष-संक्रान्त्यां द्वापरान्तश्च संज्ञया ॥ तथा च कुम्भ-संक्रान्त्यामन्तं कलियुगस्य च ॥” सौरधर्म —

“संक्रान्ति-समयः सूर्यो दुर्लभः पिशितेक्षणैः । तदयोगा-

1 Op. cit., p. 215, l. 7 v. r. त्रिविधं कर्म मानसम् ।

2 वार omitted in A and C.

3 Op. cit., p. 212, l. 9, v. r. द्विजोत्तम ।

4 C. दर्शन-मात्रेऽपि ।

5 Op. cit., p. 487, l. 15, “भविष्य-मातृस्व-ज्योतिषेषु, v. r.,...

विषयतो तुला-मेघे...वृष-वृश्चिक-सिंहेषु कुम्भे...।

दधञ्चोर्ध्वं त्रिंशत्त्राद्यः प्रकीर्तिताः ॥ अर्वाक् षोडश नाद्यस्तु
परस्तादपि षोडश । पुण्य-कालोऽर्क-संक्रान्तायां धर्मविद्विरुदा-
हृतः ॥” ‘नाद्यो’ दण्डाः । “या याः सविहिता नाद्यस्तास्ताः
पुण्यतमाः स्मृताः ।¹ अङ्गि² संक्रमणे पुण्यमहः कृतस्त्र³
प्रकीर्तितम् । रात्रौ संक्रमणे पुण्यं दिनार्धं स्नान-दानयोः ।⁴
अर्ध-रात्रादधस्तस्मिन् मध्याह्नस्योपरि क्रिया । जर्धुं⁵ संक्रमणे
यावदुदयात् प्रहर-द्वयम् ॥” ‘अधः’ प्रथमार्धे रात्रे ‘रुर्ध्वमु’त्तरार्धे
रात्रे । “पूर्णेऽध-रात्रे संक्रान्तौ दिनार्धं पुण्यदे स्मृते ॥” पूर्व-दिनस्य
परार्धे पर-दिनस्य पूर्वार्धमित्यर्थः । “षडशीति-मुखेऽतीते वृत्ते
च विषुव-द्वये । भविष्यत्ययने पुण्यमतीते चोत्तरायणे⁶ ॥” एवं
च दक्षिणायनस्यात्र भावित्वेऽधिक-पुण्यता, विषुव-द्वयस्य
उत्तरायणस्य चातीतत्वे पुण्यता । तथा च मातृस्ये—“अयने
कोटि-गुणितं लक्षं विष्णुपदौ-फलम् । षडशीति-सहस्रन्तु
षडशीत्यामुदाहृतम् ॥ शतमिन्दु-क्षये पुण्यं सहस्रन्तु दिन-क्षये ।
विषुवे शत-साहस्रम् आ-का-मा-वैश्वनन्तकम्⁷ ॥”

अथामुक-संक्रान्तायां कोटि-गङ्गा-स्नान-जन्य-फल-सम-फल-
प्राप्ति-कामो गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये । तथा, अथ विष्णु-
पद्यां संक्रान्तायां लक्ष-गङ्गा-स्नान-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो
गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये । तथा, अथ षडशीत्यां संक्रान्त्यां षड-

1. Op. cit., p. 394, l. 8, या याः सविहिताः, etc.

2. C. अङ्गि (?) ।

3. Op. cit. I, 94. बृहद्विशिष्ट and others ; v. r. ...संक्रमणे
मानोर्दिनार्धे...

4. Op. cit., p. 388, ll. 7—8

5. Op. cit., p. 397, l. 8f., v. r. लक्षं विष्णुपदौ च ।

शीति-सहस्र-गङ्गा-स्नान-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये । जल-विषुव-स्नानेऽप्येतदेव फलम् । भविष्ये—“संक्रान्तिषु च सर्वासु चातुर्मास्य-फलं लभेत् । एतदेव भवेत् पुनः माघ-कार्तिक-मासयोः ॥”

अद्यामुक्-संक्रान्तां चातुर्मास्य-गङ्गा-स्नान-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो गङ्गा-स्नानमहं करिष्ये ॥

ब्राह्मे—“अयने द्वे विषुवे द्वे यः स्नायाद् जाह्नवी-जले ।

गङ्गा-स्नानस्य लभते फलं पाश्चात्तिकस्य च ॥”

अद्यामुकायन-संक्रान्त्यां पाश्चात्तिक-गङ्गा स्नान-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये ॥

अथ मास-स्नानम्

तत्रैक-मासस्य । भविष्ये—“नैरन्तर्येण गङ्गायां मासं यः स्नाति मानवः । स शक्र-लोके सुचिरं कालं स्थित्वा¹ सगोत्रजैः ॥ ततो ब्रह्मपुरे तिष्ठेत् कल्प-कोटि-शतायुतम्² ।”

अथ शक्र-लोकाधिकरणक-वज्र-गोत्र-सहित-सुचिर-काला-वच्छिन्न-वासानन्तर-ब्रह्मपुराधिकरणक-कल्प-कोटि-शतावच्छिन्न-वास-कामः अद्यारभ्य मासमेकं गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये । अत्र सौर-मास-परिग्रहः । तथा षण्मासस्य । भविष्ये—“षण्मासं स्नाति गङ्गायां नैरन्तर्येण यो नरः । सर्व-पाप-विनिर्मुक्तः समस्त-कुल-संयुतः ॥ समस्त-भोग-संयुक्तो विष्णु-लोके महीयते ॥ परार्ध-द्वितयं यावन्नात्र कार्या विचारणा ॥ षण्मासमेकस्त्वपरः

1. A...सुचिरं कामी दृष्ट्वा...

2. Also quoted in PrayTat., गङ्गा-माहात्म्य-प्रकरण, p. 84, l. 4 ; v. r. स शक्र-लोकेषु चिरं...॥

सक्तदेवोत्तरायणे । एतदेव भवेत् पुण्यं विषुवे च तथैव
च¹ ॥”

अथ सर्व-पाप-विनिर्मुक्ति-पूर्वक-समस्त-कुल-संयुत-समस्त-भोग-
युतात्मीय-विष्णु-लोकाधिकरणक-परार्ध-द्वितयं यावन्महितत्व-
कामः अद्यारभ्य नैरन्तर्येण यस्मासं यावद् गङ्गायां स्नानमहं
करिष्ये । उत्तरायण-विषुवाणामेकतरस्य स्नानेऽप्येतदेव फलम् ।

माघ-फाल्गुन-स्नानम् ।

गारुडे—“य इच्छेद्दिपुलान् भोगांचन्द्र-सूर्य-ग्रहोपमान् ।
प्रातःस्नायी भवेन्नित्यं हौ मासौ माघ-फाल्गुनौ² ॥”

अथ चन्द्र-सूर्य-ग्रहोपम-बहु-विपुल-भोग-प्राप्ति-कामो माघ-
फाल्गुन-मास-द्वयं यावत् प्रत्यहं गङ्गायां प्रातः स्नानमहं करिष्ये ।
माघाधिकारे गारुडे—“मातरं पितरञ्चापि भ्रातरं सुहृदं गुरुम् ।
यमुद्दिश्य निमज्जेत द्वादशांशं लभेत् सः³ ॥” ‘द्वादशांशं’
माघ-मासीय-स्नान-जन्य-फल-सम-फल-द्वादशांश-फलमित्यर्थः ।
माघस्य । पाद्मे—“मकरस्थे रवौ माघे गोविन्दाच्युत माघव ।

1. Op. cit., p. 84, ll. 10—12 ; v. r., last verse a,
यस्मासमेकन्त्वपरं...

2. BhavP., utara, chap. 122, vv. 17b—18a, p. 484,
v. r. यदोच्छेत्...चन्द्र-सूर्योपमान् गृह्णान् । पौष-फाल्गुनयोर्मध्ये
प्रातःस्नायी भवेन्नरः ; cp. TitTat., p. 401, ll. 9—10, v. r. 2nd
line, कार्तिके सकले मासि प्रातःस्नायी भवेत् सदा ।

3. PrayTat, op. cit., p. 76, ll. 7—9, v. r. ...पितरं ज्ञायां
...अष्ट-भागं लभेत् सः ॥ cp. for अष्ट-भागं the verse प्रतिष्ठतिं
कुशमयौ तौर्ध्ववारिणि मञ्जयेत् । मञ्जयेत् यमुद्दिश्य अष्ट-भागं लभेत्
सः ; op. cit., p. 75, ll. 16—17,

स्नाननानि मे देव यथोक्त-फलदो भव¹ ॥ इमे मन्त्रं
समुच्चार्य स्नायाम्बौनं समाश्रितः² । वासुदेवं हरिं विष्णुं
माधवञ्च स्मरेत् पुनः ॥³ तस्मिन् वारिणा स्नानं यद् गृहे क्रियते
नरैः । षडब्द-फलदं तद्धि मकरस्थे दिवाकरे ॥” अशक्त्या
इत्यर्थः । “बहिःस्नानं तु वाप्यादौ द्वादशाब्द-फलं स्मृतम् । तडागि
हि-गुणं राजन् नद्यां तच्च चतुर्गुणम् । दशधा देव-स्नाते च
शतधा च महानदीम् । शतं चतुर्गुणं राजन् महानद्याञ्च
सङ्गमे ॥ सहस्र-गुणितं सर्वं तत् फलं मकरे रवौ । गङ्गायां
स्नान-मात्रेण लभते मानुषो नृप ॥”

अथ माघाधिकरणक-महानदी-सङ्गम-स्नान-जन्य-फल-
सहस्र-गुण-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो माघे गङ्गायां प्रातः
स्नानमहं करिष्ये । तथा—

“गङ्गां येऽत्रावगाहन्ते माघे मासि नराधिप ।

चतुर्युग-सहस्राणि न पतन्ति सुरालयात् ॥”⁴

अथ सुरालयाधिकरणक-चतुर्युग-सहस्रोपभोग-तदुत्तर-
तत्-पुराधिकरणक-पाताभाव-कामो गङ्गायां माघे प्रातः स्नानमहं
करिष्ये । अवगाहन-मात्रेऽप्येतदेव फलम् । तथा—

1. KṛtTat., p. 25, ll. 3—4; also MalM Tat., chap. माधव-स्नान, part 1, p. 79, ll. 4—5. 2. A. समन्वितः ।

3. MalMTat., op. cit. part 1, p. 79, ll. 4-6, v. r. एतस्मिन्...ज्ञाणं श्रीधरञ्च स्मरेत्ततः; KṛtTat., p. 25, ll. 4-5, 2nd line quoted, reading same as in MalM Tat.

4. TitTat., chap. कार्तिकादि-स्नान, p. 402, ll. 13-14, v. r. 2nd line, चतुर्युग-सहस्रान्ते; stated here to be quoted from the शारङ्ग-पुराण ।

“दिने दिने सहस्रन्तु सुवर्णानां विद्यापते ।

तेन दत्तं हि गङ्गायां यो माघे स्नाति मानवः ॥”

अथ प्रतिदिनं सहस्र-सुवर्ण-दान-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-
कामो माघ-मासं यावत् प्रत्यहं गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये ।
तथा—“अनङ्गाही-सहस्रन्तु कपिलायुतमेव च ।

तेन दत्तं हि गङ्गायां यो माघे स्नाति मानवः ॥”

अथानङ्गाही-सहस्र-कपिला-गवायुत-दान-जन्य-फल-सम-फल-
प्राप्ति-कामो गङ्गायां प्रातः स्नानमहं करिष्ये । पाद्मे (?)—अथ
प्रतिदिन-घटि-सहस्र-वर्षावच्छिन्न-स्वर्गाधिकरणक-वास-कामो माघ-
मासि प्रत्यहं प्रातर्गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये । प्रकरण-बलात् प्रातः-
कालीन-स्नान-परिप्राप्तिः । तथाहि स्कान्दे—“मकरस्थे रवौ
यो हि न स्नात्यनुदिते रवौ । कथं पापैः प्रमुच्येत कथं स त्रिदिवं
व्रजेत् ॥” तथा पाद्मे—“मकरस्थे रवौ माघे प्रातःकाले तथाऽमले ।
गोष्पदेऽपि जले स्नानं स्वर्गदं पापिनामपि ॥” एतेन सर्वत्र
प्रातःपदं प्रयोज्यम् । तथा—“ब्रह्महा हेमहारी च सुरापो
गुरु-तल्पगः । माघस्नायी विषापः स्यात् तत्-संसर्गी च पञ्चमः ॥
माघे मासि रटन्त्यापः किञ्चिदभ्युदिते रवौ । ब्रह्मघ्नं वा सुरापं
वा कं पतन्तं पुनीमहे ॥”⁴ इत्यादि-प्रकरणादित्यर्थः । माघ-

1. TitTat., op. cit., p. 204, ll. 14—16 ; stated to be quoted from the गरुड-पुराण ।

2. Op. cit., p. 402, ll. 1—2 ; stated to be taken from the पाद्म-पुराण ; followed by the verse “अकामो वा सकामो वा यत्र क्वापि बहिर्जले । इहामुत्र च दुःखानि माघ-स्नायी न पश्यति ।”

3. MalMTat., chap. माघव स्नान, part 1, p. 76, ll. 5—6 ; v. r. ...तथा मुने ।

4. Op. cit., p. 77, ll. 1—3 ; v. r. ब्रह्मघ्नमपि पाखालं...

स्नाने सर्वेषामेवाधिकारिता । तथा—“सर्वेषां सर्व-वर्णानामाश्र-
माणान्तु भूपते । माघ-स्नानन्तु धर्मस्य धाराभिः खलु वर्षति ॥”

अथ ग्रहण-स्नानम् ।

नक्षत्र-निषिद्ध-काले गङ्गादि-तीर्थ-प्राप्तावपि ग्रहण-दर्शनं
न कर्तव्यम् । निषेधे पुण्य-लाभासम्भवात् । तदुक्तं वराह-
संहितायाम्—“जम्ब-सप्ताष्ट-रिप्फाङ्गे दशमस्थे निशाकरे । दृष्टो-
ऽरिष्टप्रदो राहुर्जम्बर्त्तं निधनेऽपि च¹ ॥ ‘अङ्गो’ नवमः । ‘जम्बर्त्त’
जम्बतारा । ‘निधन’ सप्तम-तारा । तथा राजमार्तण्डे भोजराजः—
“सप्ताष्ट-जम्ब-शेषेषु चतुर्थे दशमे तथा । नवमे च निशानाथे न
कुप्याद्राहु-दर्शनम्” ॥” गार्ङ्गे—“चन्द्र-सूर्य-ग्रहे चैव योऽवगाहते
जाह्नवीम् । स स्नातः सर्व-तीर्थेषु किमर्थमयते महीम्³ ॥”

अथ रात्रौ चन्द्र-ग्रहे सूर्य-ग्रहे वा सर्व-तीर्थ-स्नान-जन्य-फल-
सम-फल-प्राप्ति-कामो गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये । अवगाहने-
ऽप्येतदेव फलम् । ब्रह्म-पुराणि—“गवां कोटि-सहस्रस्य सम्यग्-
दत्तस्य यत् फलम् । तत् फलं जाह्नवी-स्नाने राहु-ग्रस्ते
निशाकरे ॥ दिवाकरे फलं तद्वच्छत-संख्यमुदाहृतम्⁴ ॥”

अथ रात्रौ राहु-ग्रस्ते निशाकरे गङ्गाधिकरणक-सम्यग्दत्त-
गो-कोटि-सहस्र-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो गङ्गायां स्नानमहं
करिष्ये । अथ राहु-ग्रस्ते दिवाकरे गङ्गाधिकरणक-राहु-
ग्रस्त-निशाकर-कालीन-स्नान-जन्य-फल-शत-गुण-फल-प्राप्ति-कामो
गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये । स्कान्दे—

1. Tit Tat., chap. ग्रहण, p. 410, ll. 10—11 ; v. r.
रिप्फाङ्ग—दशमस्थे...। “रिप्फं द्वादश-राशिः”—रघुनन्दनः ।

2. Tit Tat., op. cit., p. 410, ll. 2—3, v. r. 2nd line,
नवमे च तथा चन्द्रे...।

3. Not found in GarP. 4. Not found in BrahmaP.

“दिन-क्षये पर्वणि जात-काले शशाङ्क-सूर्य-ग्रहण-द्वये च ।
अनन्त-पुण्यं विषुव-द्वये च यस्य पुंसोऽक्षय-धर्मको यः (१) ॥”
‘अक्षय’ अभूत-संप्लव-स्थायी ।

अथ रात्रौ अक्षय-वहु-धर्म-प्राप्ति-कामः शशाङ्क-ग्रहणे गङ्गायां
स्नानमहं करिष्ये । अनन्त-फल-प्राप्ति-कामो वा । दिन-क्षय-
पर्वजात-काल-सूर्य-ग्रहण-विषुव-द्वयानामेकतमस्य स्नानेऽप्येतदेव
फलम् । गारुडे—“सूर्य-ग्रहः सूर्य-वारे सोमे सोम-ग्रहस्तथा ।
चूडामणिरयं योगस्तत्रानन्त-फलं लभेत् ॥ अन्यस्माद् ग्रहणात्
कोटि-गुणमत्र फलं भवेत्¹ ॥”

अथ सूर्य-वाराधिकरणक-सूर्य-ग्रहे चूडामणि-योगे वा
गङ्गाधिकरणक-सूर्य-ग्रह-कालीन-स्नान-जन्य-फल-कोटि-फल-प्राप्ति-
कामो गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये । अनन्त-फल-प्राप्ति-कामो वा ।
तथा, अथ रात्रौ सोम-वाराधिकरणक-सोम-ग्रहे चूडामणि-योगे
वा गङ्गाधिकरणक-सोम-ग्रह-कालीन-स्नान-जन्य-फल-कोटि-गुण-
फल-प्राप्ति-कामो गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये । ब्राह्मे—

“इन्दोर्लक्ष-गुणं प्रीतिं रवेर्दश-गुणन्तथा ।

गङ्गा-तीरे तु संप्राप्त इन्दोः कोटी रवेर्दश² ॥”

अथ राहु-ग्रस्ते दिवाकरे दश-कोटि-गुण-गङ्गा-स्नान-जन्य-

1. Not found in GarP. Tit Tat., op. cit., p. 416, ll. 9—11, v. r. 2nd line, तत्रानन्त-फलं स्मृतम्...last line, ...फलं लभेत् ।

2. Not found in BrahmaP. op. cit., p. 415, ll. 3—4, v. r. रवेर्दश-गुणञ्च तत् । Raghunandana says, इन्दोर्लक्ष-गुणमिति सामान्योदक-स्नान-विषयमेतत् ।

फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये । अथ रात्रौ राहु-ग्रस्ते निशाकरि कोटि-गुण-गङ्गा-स्नान-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये । दानम् । अथ सोम-ग्रहे सोम-देवताधिकरणक-दातव्यं तद्वस्तु-दान-जन्य-फल-दश-गुण-फल-प्राप्ति-काम इदम् अमुक-वस्तु यथा-दैवतं गङ्गा-तीरे यथानाम-गोत्रायेत्यादि । दक्षिणा यथाविधि ग्रहणानन्तरम् । देव-सम्प्रदानक-दान-तपोनियमादि-सर्व-कर्म-करणेऽप्येतदेव फलम् । अत्र ग्रहण-काले तु अशीच-व्याप्तौ साङ्ग-स्नान-मात्रं कर्तव्यम् । न तु दान-आद्यादि । यदुक्तं स्मृतौ—“सूतके सूतके चैव न दोषो राहु-दर्शने । स्नान-मात्रन्तु कुर्वीत दान-आह-विवर्जितम्¹ ॥”

अथ मध्याह्न-स्नानम् ।

भविष्ये—“प्रातः स्नानाद्दश-गुणं पुण्यं मध्यंदिने तथा² ॥”

अथ प्रातःकालीन-गङ्गा-स्नान-जन्य-फल-दश-गुण-फल-प्राप्ति-कामो गङ्गायां मध्याह्ने स्नानमहं करिष्ये । तथा—“सायं-काले शत-गुणमनन्तं शिव-सन्निधौ ॥” अथ मध्याह्न-कालीन-गङ्गा-स्नान-जन्य-फल-शत-गुण-फल-प्राप्ति-कामो गङ्गायां सायं-काले स्नानमहं करिष्ये ॥

1. Tit Tat., chap. पुराणरत्न, p. 421, ll. 9—10, v. r. 2nd line, स्नान-मात्रन्तु कर्तव्यं...। Raghunandana here refers to the गङ्गा-वाक्यावली and accepts विश्वासदेवी as the authority; he also states that the same verse is found in the संवत्सर-प्रदीप ।

2. Pray Tat., chap. गङ्गा-माहात्म्य, pp. 102-103.

अथ वारुण्यादि-स्नानम् ।

स्मृतिः—वारुणेन समायुक्ता मधौ क्षणा त्रयोदशी ।

गङ्गायां यदि लभ्येत सूर्य-ग्रह-शतैः समा¹ ॥

अद्य वारुण-नक्षत्र-समायुक्त-मधु-क्षणा-त्रयोदश्यां वारुण्यां वा बहु-शत-सूर्य-ग्रह-कालीन-मध्याह्न-स्नान-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये ।

महावारुणी महामहावारुणीति गौडीयाः पठन्ति ।

“शनि-वार-समायुक्ता सा महावारुणी स्मृता । यदि लभ्येत गङ्गायां कोटि-सूर्य-ग्रहैः समा² ॥” अद्य शनि-वाराधिकरणक-वारुण-नक्षत्र-समायुक्त-मधु-क्षणा-त्रयोदश्यां महावारुण्यां वा गङ्गाधिकरणक-बहु-कोटि-सूर्य-ग्रहण-कालीन-गङ्गा-स्नान-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये । तथा—

“शुभ-योग-समायुक्ता शनौ शतभिषा यदि ।

महामहेति विख्याता त्रि-कोटि-कुलमुदरेत्³ ॥”

अद्य शुभ-योग-युक्त-शनि-वाराधिकरणक-शतभिषा-नक्षत्र-युक्त-मधु-क्षणा-त्रयोदश्यां महामहावारुण्यां वा त्रि-कोटि-कुलोदरण-कामो गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये ।

1. Pray Tat., p. 99, ll. 19—20 ; TitTat., p. 347, ll. 3—4 ; Kṛt Tat., p. 30, ll. 1—2 ; chap. वारुण्यादि-स्नान in all the works.

2. Tit Tat., p. 347, ll. 6—7, Pray Tat., p. 100, ll. 1—2 ; KṛtTat., p. 30, ll. 2—3 ; v. r. 2nd line, गङ्गायां यदि लभ्येत ।

3. TitTat., p. 347, ll. 7—8 ; PrayTat, p. 100, ll. 2—3 ; KṛtTat., p. 30, ll. 3—4,

अथ महान्वैष्ठी-स्नानम् ।

“ऐन्द्रे गुरुः शशी चैव प्राजापत्ये रविस्तथा । पूर्णिमा गुरु-
वारिण महान्वैष्ठी प्रकीर्तिता¹ ॥” ‘ऐन्द्री’ जैष्ठ्या, ‘प्राजापत्यं’
रोहिणी । विना गुरु-वारिणापि । तथा—“ऐन्द्रे गुरुः शशी चैव
प्राजापत्ये रविस्तथा । पूर्णिमा जैष्ठ्य-मासस्य महान्वैष्ठी
प्रकीर्तिता² ॥” अनुराधासु चन्द्रेऽपि । यथाह व्याघ्रभूतिः—
“ऐन्द्र-ऋक्षेऽथवा मित्रे गुरु-चन्द्रौ यदा स्थितौ । पूर्णिमा ज्येष्ठ-
मासस्य महान्वैष्ठी प्रकीर्तिता³ ॥” [यदा] केवलं ज्येष्ठा-
नक्षत्र-युक्ता ज्येष्ठ-पूर्णिमा [ज्येष्ठ] संवत्सरे स्यात् तदा महाजैष्ठ्या
स्यात् । तथा च राजमार्तण्डे भोजराजः—“ज्येष्ठे संवत्सरे चैव
ज्येष्ठ-मासस्य पूर्णिमा । ज्येष्ठा-भेन समायुक्ता महान्वैष्ठी
भवेत्तदा⁴ ॥” तथा च स्कान्द-मातृस्ययोः—“पौर्णमासीषु ज्येष्ठासु⁵
मासर्च-सहितासु च । एतेषां स्नान-दानाभ्यां फलं दश-गुणं
स्मृतम् ॥” एतत्तु, जैष्ठ्ये विशेष-विधानात् ज्येष्ठेतरान्य-(?)
मास-पूर्णिमासु बोद्धव्यम् । फल-दश-गुणत्वं सामान्य-पूर्णिमाधि-
करणक-स्नान-दानाच्चेत्यर्थः । स्मृतिः—“महा⁶-पूर्वासु चैतासु

1. Tithi Tat., p. 377, ll. 8—9 ; Pray Tat., p. 100,
ll. 5—6 ; chap. महान्वैष्ठी ।

2. Tithi Tat., p. 377, ll. 10—13 ; Pray Tat., p. 101,
ll. 2—3.

3. Tithi Tat., p. 378, ll. 1—2 ; Pray Tat., p. 101,
ll. 5—7 ; v. r. ऐन्द्रेऽथवा मित्रे...

4. Op. cit., ll. 3—4 ; op. cit., ll. 7—8.

5. C and A. पौर्णमासीषु चैतासु ।

Tithi T., p. 377, l. 1. पौर्णमासीषु चैतासु .. एतासु स्नान ।

6. B. महत्पूर्वासु ।

फलमक्षयमश्रुते¹ ॥” ‘अक्षयम्’ आभूत-संप्लव-स्थायि² । महत्-पूर्वत्वज्ञासां³ यदा पौर्णमास्यामेव मास-विज्ञित-नक्षत्रे चन्द्र-बृहस्पति-योगस्तदा महा⁴ वैशाखादि⁵ व्यपदेशः ।

तथा च⁶ विष्णुः—“दृश्येते सहितौ यस्यां दिवि चन्द्र-बृहस्पतौ । पौर्णमासी तु महती प्रोक्ता संवत्सरे तु सा⁷” ॥
तथा भोजराजः—“मास-संख्ये यदा ऋक्षे चन्द्रः सम्पूर्ण-मण्डलः । गुरुणा याति संयोगं सा तिथिर्महती स्मृता⁸” ॥
इति यदपि, तथापि⁹ ज्यैष्ठे विशेष-विधानात् संवत्सर-सम्बन्धिज्यैष्ठ-पूर्णिमायां यदा वारेण विनापि ज्येष्ठा-नक्षत्र-मात्र-योग¹⁰-स्तदापि महाज्यैष्ठीत्वं “ज्यैष्ठ-संवत्सरे चैव” इति श्रवणात् । संवत्सरोऽत्र वर्ष-विशेषो न तु वर्ष-पर्यायः । कृता ज्योतिःशास्त्रेण विशेष-लक्षणादुपेता वत्सरादयः । तथा च वराहः—“एते पञ्च समाख्याता वर्षाश्च ऋषिभिः पुरा । संवत्सरः, परिवत्सरोऽनुवत्सरः, इद्वत्सरः, उदावत्सरश्च” ॥ लक्षणचैतिषां गणित-शास्त्रे पृक्तमेव । एतेन संवत्सर-सम्बन्धि-ज्यैष्ठ-पूर्णिमायां यदा ज्येष्ठा-नक्षत्रं स्यात् तदा महाज्यैष्ठीति विशेषः ।

1. C. फलमक्षयमश्रुते ।

2. C. अक्षयमाभूतसंप्लव—

3. A. पूर्वज्ञासां ।

4. Not found in C.

5. C. वैशाखादि—

6. Not found in C.

7. Visnu Sam chap 49., V. 9, p. 78. Unv Samh ; Tithi T. p. 375, l. 3, महती ज्ञेया ।

8. Tithi T., p. 376, l. 3, मास-संज्ञे ।

9. C. तथा

10. C. नक्षत्र-योगः ।

भविष्ये—“महाज्यैष्ठ्यान्तु यः पश्येत् पुरुषः पुरुषोत्तमम् ।

सोऽपि सदगतिमाप्नोति¹ मोक्षं गङ्गाब्ज-मज्जनात् ॥”

अद्य महाज्यैष्ठ्यां मुक्ति-कामो गङ्गायां मज्जनमहं करिष्ये ।

भविष्ये—“महाज्यैष्ठ्ये सुर-त्रये षष्ठ कृताऽनन्त-फला स्मृता ।

तस्यान्तु जाड्वी-स्नानं सूर्य-ग्रह-शताधिकम् ॥”

अद्य महाज्यैष्ठ्याम् अनन्त-फल-प्राप्ति-पूर्वक-गङ्गाधिकरणक-
सूर्य-ग्रह-शत-कालीन-स्नान-जन्य-पुण्याधिक-पुण्य-प्राप्ति-कामो
गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये ।

शिव-सन्निहित-गङ्गा-स्नानम् ।

भविष्ये—“अनन्तं शिव-सन्निधौ”

अद्य शिव-सन्निहित-गङ्गायामनन्त-फल-प्राप्ति-कामः स्नानमहं
करिष्ये ।

पश्चिमवाहिनी-गङ्गा-स्नानम् ।

भविष्ये—“कुरुक्षेत्र-समा गङ्गा यत्र तत्रावगाहिता । कुरु-
क्षेत्रादश-गुणा यत्र विन्ध्येऽग्नौ सङ्गता² । ततो दश-गुणा प्रोक्ता
यत्र पश्चिमवाहिनी ॥”

अद्य कुरुक्षेत्र-स्नान-जन्य-पुण्य-दश-गुण-पुण्य-प्राप्ति-कामो
विन्ध्य-सङ्गत-गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये । तथा, अद्य विन्ध्य-
सङ्गत-गङ्गा-स्नान-जन्य-पुण्य-दश-गुण-पुण्य-प्राप्ति-कामः पश्चिम-
वाहिन्यां गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये । तथा—

“तस्मात् सहस्र-गुणिता यत्र चोत्तरवाहिनी” ।

अद्य पश्चिमवाहिनी-गङ्गा-स्नान-जन्य-पुण्य-सहस्र-गुण-पुण्य-
प्राप्ति-काम उत्तरवाहिन्यां गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये ।

1. Tithi T., p. 377, l. 6, विष्णु लोकमवाप्नोति ।

2. C. संख्यता ।

अथ तर्पण-प्रकरणम् ।

तर्पणन्तु तीर्थं नित्यमेव तिलेन कर्तव्यम्, तीर्थं प्रतिषेधाभावात् । “तिल-तर्पणन्तु प्रतिषिद्ध-दिनं परित्यज्य कर्तव्य”मिति यत्, तत्तु सामान्य-जल-विषयम् । तथा च सामान्य-जल-विषये प्रतिषिद्ध-दिनमाह स्मृतिः—

“निषिद्ध-दिनमासाद्य यः कुर्यात्तिल-तर्पणम् । रुधिरं तद्भवेत्तोयं दाता च नरकं व्रजेत् ॥ रवि-शुक्र-दिने चैव द्वादश्यां आह-वासरे । सप्तम्यां जम्भ-दिवसे न कुर्यात्तिल-तर्पणम्¹ ॥” तथा, “संक्रान्त्यां निशि सप्तम्यां रवि-शुक्र-दिने तथा । आहो जम्भदिने चैव न कुर्यात्तिल-तर्पणम्² ॥”

आह-पदमत्र अमावस्या-आहोतर-दिन-विषयम् । तथा च मात्स्ये—“नील-धण्ड-विमोर्क्षेण अमावस्यां तिलोदकैः । वर्षासु दीप-दानेन पितृणामनृणो भवेत्³ ॥” तथा च कात्यायनः—“न निर्वपति यः आहं प्रमोत-पिण्डको द्विजः । इन्दु-क्षये मासि मासि प्रायश्चित्ती भवेत्तु सः⁴ ॥” इति वचनादमावस्या-आह-करणस्य नित्यता⁵ ।

स्मृतिः—“अयने विषुवे चैव संक्रान्त्यां ग्रहणेषु च । उपाकर्म-द्वयोत्सर्गे युगादौ मृत-वासरे⁶ ॥ सूर्य-शुक्रादि-वारिऽपि न कुर्यात्तिल-तर्पणम्⁷ । अमावस्यान्तु ये मर्त्याः प्रयच्छन्ति तिलोदकम् ॥

1. Ahnika T., chap. तर्पण, p. 105, l. 6f,

2. Op. cit., “मत्स्य-पुराणम्” ।

3. Op. cit., l. 10f.

4. C. प्रायश्चित्तीयते तु सः ।

5. A. आहस्य करणता ।

6. A. पिण्ड-वत्सरः ।

7. Ahnika T., p. 106, l. 7—f. V. r. उपाकर्मणि चोत्सर्गे...

न दीपस्तिल-तर्पणे ।

पात्रमौडुस्वरं गृह्य मधु-मित्रं तपोधन । कृतं भवति तच्छ्राद्धं
स-रहस्यं यथार्थवत् ॥” इति । तीर्थे तु प्रतिषेधाभावमाह ।

तथा च स्कान्दे—“तीर्थ-मात्रे तु कर्तव्यं तर्पणं स-तिलोदकैः ।
योऽन्यथा तर्पयेन्मूढः स विष्ठायां भवेत् क्षमिः¹ ॥ विशेषेण तु
जाड्यां सर्वदा तर्पयेत् पितृन् । न काल-नियमस्तत्र सर्वथा
सर्व-कर्मसु² ॥”

तथा च कात्यायनः—

“यो नित्यं तर्पयेत्तीर्थे पितृन् क्षण-तिलोदकैः ।

बन्धात्तान् मोचयित्वा तु स्वयं विष्णु-पुरं³ व्रजेत्⁴ ॥”

इति विधान-दर्शनात्तीर्थे तिल-तर्पणस्य नित्यतैव । गौडीया
स्मृतिषु तिलैस्तर्पयेन्नित्यमिति यत्तत्र सामान्य-जल-विषये
प्रतिषिद्ध-दिन-त्यागेन नित्यतेत्यर्थः, न तु सामान्येन तिल-
तर्पणस्य नित्यता⁵, बहु-पुराण-स्मृति-विरोधादिति संचोपः ।

तत्र विधिः । स्कान्दे—

“श्राद्ध-कालेऽन्य-काले च पाणिनैकेन निर्वपेत् ।

तर्पणे तूभयेनैव एष एव विधिः स्मृतः ॥”

तथा शङ्कः—“नोदकेषु न⁶ पात्रेषु न क्रुद्धो नैक-पाणिना ।

नोपतिष्ठति तत्तीर्थं यत्र भूमौ प्रदोयते ॥”

1. Ahnika T., p. 106 l. 11f., v. r.

2. This order is not followed by Raghunandana ;
Ahnika T., p. 106, l. 3, विशेषतस्तु जाड्यां...क्रियते सर्व-कर्मसु ।

3. A. बह्वत्वान्मोचयित्वाऽग्रे स्वयं व्रजपुरं ।

4. Not found in कात्यायन-संहिता ।

5. A. तर्पण-नित्यता ।

6. A. लोहकेषु च—

स्नानाङ्ग-तर्पणमेव कृत्वा सूर्यार्घ्यादिकं सम्पादा आचम्य च
पश्चात् सङ्कल्पं कृत्वा यथाविधि तर्पयेत् ।

यदाह वायु-पुराणे—

क्रियां यः कुरुते मोहादनाचम्येह नास्तिकः ।

भवन्ति हि त्वया तस्य क्रियाः सर्वा न संशयः¹ ॥”

बोधायनः—“कर्मयुक्तो नाभेरधःस्पर्शं वर्जयेत् ।” छन्दोग-
परिशिष्टे च—“पित्रा-मन्त्रान्वाहरणे आत्मात्मने ह्यवेक्षणे ।
अधोवायु-समुत्सर्गं प्रहासेऽनृत-भाषणे ॥ मार्जार-मूषिक-स्पर्श²
आकुष्ट-क्रोध³-सम्भवे । निमित्तेषु च सर्वेषु कर्म कुर्वन्नपः
स्पृशेत्⁴ ॥”

‘अन्वाहरणे’ उच्चारणे । ‘आत्मात्मने’ हृदय-स्पर्शे । ‘अवेक्षणे’
हृदयस्यैव । ‘मार्जार-स्पर्शे’ मार्जार-कृत एव । तथा छन्दोग-परिशिष्टे
“सदोपवीतिना भाव्य⁵ सदा बह-शिखेन च । वि-शिखो
व्युपवीतिश्च यत् करोति न तत् कृतम्⁶ ॥” विष्णु-पुराणे—“शचि-
वस्त्र-धरः स्नातो देवर्षि-पितृ-तर्पणम् । तेषामेव हि तीर्थेषु कुरुते
सुसमाहितः⁷ ॥”

1. VayuP., Chap. 79, v 46b—47A. v. r....मोहादना-
चम्यैव...क्रियां ज्ञेता...। ĀhnikaT., p. 29, l. 14; कर्म कुरुते
मोहादनाचम्यैव नास्तिकः ।

2. A. मूषि-संस्पर्शे ।

3. A. अतृप्ति क्रोध—

4. KatSam, chap 2, vv. 13—14, p. 305; v. r. पित्रा-
मन्त्रानुद्वरण...धमेक्षणो ।...मार्जार-मूषिक-स्पर्श आकुष्टे...निमित्तेष्वपि...।

5. A वाच्यं ।

6. KatSam., chap 1. v. 4. p. 304.

7. C कुर्वीत ।

8. Visnu P. तृतीयांश chap. 13, v. 26, p. 185. v. r....
तेषामेव हि तीर्थेन कुर्वीत...

उग्रना आह—“न वेष्टित-गिरा न कृष्ण-काषाय-वासाः
पितृ-कार्याणि¹ कुर्यात्² ।” तथा च स्कान्दे—“नीली-रक्तान्तु
यद्वस्त्रं दूरतस्तद्विवर्जयेत् । स्नानं दानं तपो होमः स्वाध्यायः
पितृ-तर्पणम् ॥ वृथा तस्य महायज्ञा नीली-वासो विभर्ति यः ।
नीली-रक्तं यदा वस्त्रं विप्रः स्वाङ्गेषु धारयेत् । तन्तु-सन्तति-
संस्थाते नरके स वसेद् भ्रुवम् ॥”

एतेन शुक्ल-वस्त्र-धरः सर्व-कर्मसु भवेदित्यर्थः । स्मृतिः—
“पट्टे नीली³ न दोषभागि”ति

हारीतः—“जपे होमे तथा दाने स्वाध्याये पितृ-तर्पणे ।
अशून्यन्तु करं कुर्यात् सुवर्ण-रजतैः कुशैः ॥ चितौ दर्भाः
पथि दर्भा ये दर्भा यज्ञ-भूमिषु । स्तरणासन-पिण्डेषु षड्-दर्भान्⁴
परिवर्जयेत् ॥ पिण्डार्थं ये स्तृता दर्भा यैः कृतं पितृ-तर्पणम्
मूलोच्छिष्टे धृता ये तेषां त्यागो विधीयते⁵ ॥”

तथा “दर्भाः कृष्णाजिनं मन्त्रा ब्राह्मणा हविरग्नयः ।
अयात-यामान्ये तानि नियोज्यानि पुनः पुनः ॥⁶” मरीचिः—
“भासे नभस्त्रमावस्था तस्यां दर्भ-चयो मतः । अयात-
यामास्ते दर्भा विनियोज्याः पुनः पुनः ॥” एवञ्च “विष्णो सुप्ते

1. C. तर्पणं ।

2. Not found in उग्रनःसंहिता and उग्रनःस्मृतिः ।

3. A. गर्भ-नीली ।

4. C. षट् कुशान् ।

5. Not found in LHārS. and VHārS; found in DakS.; chap 1 v. 11.; v. r. मूलोच्छिष्ट-प्रलेपे च त्यागस्तेषां विधीयते ।... स्वाध्याये च रतः सदा । and ŚrāddhaT., p. 83, l. 9f ।

6. Paur K, D., f. 4 (a), l. 4f.

कुशा नोपार्जनोया" इति प्रसिद्धिरसमोचीनैव¹ । योगि-
याज्ञवल्क्यः—“यदुग्रदृतं प्रसिद्धे² तिलान् संमिश्रयेज्जले ।
अतोऽन्यथा तु सव्ये न तिला ग्राह्या विचक्षणैः³ ॥” अस्यायमर्थः ।
यदुग्रदृत-जलमादाय तर्पणं करोति तदा जल एव तिलाः
प्रक्षेप्तव्याः, यदा तु जलाशयस्थ-जलमादाय, तदा वाम-हस्ते
तिल-ग्रहणम् । अत्र गङ्गायान्तु उग्रदृतोदक-तर्पणाग्रहणा नाव-
तरति⁴, “गङ्गायां तर्पयेत् पितृनि”ति दर्शनात् ।

तथा कृष्णाजिनिराह⁵—आवाहन-मन्त्रम् । “नाभि-मात्रं
जले स्थित्वा चिन्तयेद्दूर्ध्व-मानसः । आगच्छन्तु मे पितर इमं
गृह्णन्त्वपोऽञ्जलिम्⁶ ॥” इति । यमः—“वींस्त्रीञ्जलाञ्ज-
लीन् दद्यादुच्चैरुच्चतरं ततः । गो-शृङ्ग-मात्रमुद्धृत्य जल-मध्ये
जलं क्षिपेत्⁶ ॥” अस्यायमर्थः । पित्रादि-षट्-काञ्जलि-द्वये

1. V. r. A. प्रसिद्धिः समोचीनैव ।

2. Not traced in the YajnSam. But found in
AhnT., chap. तर्पण, p. 105, under the name of योगि-
याज्ञवल्क्यः ; v. r. प्रसिद्धे वै...ततोऽन्यथा तु । “अन्यथा वाम-
हस्ते तु ततस्तर्पणमाचरेत्” इति मदन-पारिजाते लिखितम् ।

3. C. नावतरतेति (p) ।

4. V. r. कृष्णाजिनिः in AhnT., p. 108, l. 6.

5. YamaS., v. 92., p. 116 ; v. r. ...हृदयेनानुचिन्तयेत्...
पितरो गृह्णन्त्वेषाञ्जलाञ्जलीन् ।

6. YamaS., v. 93., p. 116 ; v. r. दक्षौ कृत्वा सुसंयुक्तौ
पूरयित्वा जलेन च । The first line is quite different.
The 2nd. line is traced in YamaS., op. cit., and also
quoted by Raghunandana in AhnT., p. 94, l. 14. Raghu-
nandana explains गो-शृङ्ग-मात्र-पदं as प्रादेश-मात्र-परम् ।

उत्तरोत्तर-वृद्धिः कर्तव्या । गो-शृङ्ग-मात्रमिति तृतीयाञ्चन-
चैस्त्वनिर्देशः । योगि-याज्ञवल्काः—“दक्षिणे पितृ-तीर्थेन जलं
मिश्रेद् यथाविधि । दक्षिणेनैव गृह्णीयात् पितृ-तीर्थ-
समीपतः¹ ॥” ‘दक्षिणेन’ करेण इति शेषः ।

मरीचिः—“तिलानामप्यभावे तु सुवर्ण-रजतान्वितम् ।
तदभावे निषिञ्चेत्तु दर्भैर्मन्त्रेण वा पुनः² ॥” अत्र पूर्व-पूर्वाभावे
उत्तरोत्तर-विधिरिति भ्रमो वाक्यान्तर-विरोधात् त्यक्तव्यः ।
किन्तु तिलादोनां समुच्चितानामभावे एक-देशोपादान-
प्रदर्शनमिति ।

एवञ्च—“विना रूप्य-सुवर्णेन विना ताम्र-तिलैस्तथा । विना
दर्भैश्च मन्त्रैश्च पितृणां नोपतिष्ठते³ ॥” इति शङ्ख-वचनं रूप्या-
दीनां सर्वेषामभावे न त्वेक-देशाभावेऽपि । “सौवर्णेन पात्रेण
राजतौडुम्बरेण वा खड्ग-पात्रेण वा शङ्ख-नाऽपुदकं पितृ-
तीर्थं स्पृशन् दद्यादिति⁴ शङ्खोक्तम् सति सम्भवे । * * *

1. AhnT., chap. तर्पण, p. 107, l. 12, attributed to
शातातप ; v. r. पितृणां पितृ-तीर्थेन...दक्षिणेनाथ...

2. Op. cit., p. 107, attributed to योगि-याज्ञवल्का । But
it is not found in the याज्ञवल्का-संहिता । V. r. in आश्वि-
ताम्र, ...मन्त्रेण चाप्यथ ।

3. S'amSam, chap 12. v. 1. p. 404. v. r...सुवर्णेन विना
ताम्र-तिलेन च । and S'anS, chap. 13. v. 13. p. 394, v. r...
तिलेन च । Also quoted in AhnT., p. 101, l. 1 ; attribu-
ted to मरीचि ; ताम्रमयेण वा...विना मन्त्रैश्च दर्भैश्च ।

4. S'anS, chap. 13., v. 9, p. 394 ; v. r...राजतौडुम्बरेण
खड्ग-पात्रेणान्य-पात्रे च...वोदकं...।

तर्पण-जलं क्षिपेदितुयाक्तम् । स्थलस्थेन स्थल एव त्यक्तव्य-
मित्याह शङ्खः—“नोदकेषु न पात्रेषु न कद्दो नैक-पाणिना ।
नोपतिष्ठति तत्तोयं यन्न भूमौ प्रदीयते¹ ॥” बौधायन-मतेन स्थल-
स्थेनापि तर्पण-जलं जल एव प्रक्षेप्यम् । यदा चोद्धृत-जलेन
तर्पणं तदैव स्थले तर्पण-जल-प्रक्षेपः । तद्विषयमेव “प्राग-
येषु सुरान्” इतीत्याह । तदयुक्तम्, “उदके नोदकं कुर्यात्
पितृभ्यश्च कदाचन । उत्तोयं च शुचौ देशे कुर्यादुदक-तर्पणम्² ॥”
इति शङ्खेन जल-तर्पणं निवार्य शुचौ देशे तर्पणं विधाय
“नोदकेष्विति पुनरुदक-निषेधस्तीरस्थस्यापि जल-प्रक्षेपे कृत
इति तस्मै स्थलस्थेन सर्वत्र स्थल एव प्रक्षेप्यम् । बौधायन-मते
स्थलस्थेन जले प्रक्षेप इति विकल्प एवेति । सुमन्तुः—“आकाशे
तु क्षिपेद्वारि जलस्थो दक्षिणा-मुखः³ ।” आकाशे जलस्थोपर्येव⁴ ।

ब्रह्माण्डाग्नेय-दान-धर्मेषु—“य इच्छेत् सफलं जन्म जीवितं
श्रुतमेव च । स पितॄंस्तर्पयेद् गङ्गामभिगम्य सुरांस्तथा ॥”

अथ जन्म-जीवित-श्रुत-साफल्य-प्राप्ति-कामो गङ्गा-जले
पितॄन्महं तर्पयिष्ये⁵ । देव-तर्पणेऽप्येतदेव फलम् । वैष्णवे—
“दत्ताः पितृभ्यो याद्याऽऽपस्तनयैः श्रद्धयाऽन्वितैः । समा-त्रयं
प्रयच्छन्ति हृत्सि⁶ मैत्रेय दुर्लभाम् ॥”

अथ समा-त्रयावच्छिन्न-चङ्गु-पितृ-हृत्सि-काम इमाः सतिल-

1. Not traced.

2. Not traced.

3. Found in YamaS. v. 93. p 116. v. r. ... च ... क्षिपेद्वारि
वारिस्थो...

4. C. आकाशे जलोपर्येव ।

5. C. पितृ-तर्पणमहं करिष्ये ।

गङ्गापः पितृभ्योऽहं ददे । अत्रापि प्रकरणात् सतिल-
तर्पणमित्यर्थः ।

भविष्ये—“सुलभाद्यतुरो वेदाः स-षडङ्ग-पद-क्रमाः । सुल-
भानि कुरुक्षेत्रे दानानि विविधानि च ॥ चान्द्रायणानि
क्षच्छाणि विविधानि तर्पांसि च । अग्निष्टोमादयो यज्ञा
विविधाश्चाऽऽप्त-दक्षिणाः । गाङ्ग-तीर्थे च सतिलैर्दुर्लभं पितृ-
तर्पणम्¹ ॥” अथ स-षडङ्ग-पद-क्रम-चतुर्वेदाध्ययन-जन्य-पुण्य-
कुरु-क्षेत्राधिकरणक-बहु-विध-दान-जन्य-पुण्य-बहु-चान्द्रायण-बहु-
क्षच्छ-बहु-विध-तपोगङ्गाप्त-दक्षिणाग्निष्टोमादि-यज्ञ-पुण्याधिक-
पुण्य-प्राप्ति-कामः सतिल-गङ्गोदकैः पितृनहं तर्पयिष्ये ।

तथा—“मास-तर्पण-मात्रेण पिण्डानां पातनेन च । गङ्गायां
पितरः सर्वे विमानान् सूर्य-वर्चसः ॥ अप्सरोगण-संयुक्तान्
हेम-रत्न-विभूषितान् । मुक्ता-जाल-परिच्छन्नान् वेणु-वीणानु-
नादितान् ॥ भेरी-पङ्क-मृदङ्गादि-निर्घोषान् स्त्रग्विभूषितान् ।
गन्धर्व-गीय-रुचिरान् दिव्य-भोग-समन्वितान् ॥ गङ्गा-तर्पण-संभृताः
त्र्यङ्ग-पिण्डेषु तर्पिताः । आरुह्य सहसा यान्ति ब्रह्म-लोकमना-
मयम् ॥” अथ सूर्य-वर्चोऽप्सरोगण-संयुक्त-हेम-रत्न-विभूषित-
मुक्ता-जाल-परिच्छन्न-वेणु-वीणानुनादित-भेरी-गङ्ग-मृदङ्गादि-
निर्घोष-स्त्रग्विभूषित-सगन्धर्व-गीय-रुचिर-सर्व-भोग-समन्वित-बहु-
विमानाधिरोहण-पूर्वक-तर्पणीय-पितृ-गण-कर्तृक-ब्रह्म-लोक-गमन-
कामोऽद्यादि मासं गङ्गा-जलेन पितृ-तर्पणमहं करिष्ये ।

1. This last line गङ्गा-तीर्थे च, etc., is found in AhnT.,
chap. तर्पण, p. 107, l. 10 ; also found in the PrayT., chap.
गङ्गा-भावात्म्य, section नन्दा-सान, p. 89.

मासं पिण्डस्य पातस्यापेयतदेव फलम् । इदं तु पिण्डं
जलोपकण्ठे पिष्ट-यज्ञ-रीत्या कर्तव्यम् ।

तथा, “नरकस्था दिवं यान्ति स्वर्गस्था मोक्षमाप्नुयुः ।”

अथ नरकस्थ-पिष्ट-स्वर्ग-प्राप्ति-स्वर्गस्थ-पिष्ट-मोक्ष-प्राप्ति-कामः
सतिल-गङ्गा-जलेन पिष्ट-तर्पणमहं करिष्ये ।

“यावन्तद्य तिलाः पुत्रैः शृङ्खिताः पिष्ट-कर्मणि ।

तावद्वर्ष-सहस्राणि पितरः स्वर्गवासिनः ॥”¹

अथैतत्तर्पण-तिल-सम-संख्य-वर्ष-सहस्रावच्छिन्न-तर्पणीय-पिष्ट-
स्वर्ग-वास-कामः सतिल-गङ्गा-जलेन पिष्ट-तर्पणमहं करिष्ये ।

एतत्तु तर्पणं बहु-तिलेनैव कर्तव्यम्, तिल-संख्येय-वर्षा-
वच्छिन्न-स्वर्ग-वास-फल-श्रवणात् । यथोक्तं स्मृतौ—

“तर्पणे पिष्ट-यज्ञादौ तिलो विभ्रवोपमो भवेत् । दशभिश्च
तिलैस्तेन पितॄणां तृप्तिरुत्तमा² ॥ अग्निष्टम्भ³-भयादेव
न त्विच्छन्त्य⁴तिविस्तरम् । विशेषात् कुश-संसर्गात् पौयूषादधिकं
स्मृतम् ॥” एतत्त्वनिर्दिष्ट-विशेष-तिल-तर्पण-विषयम् । विशेषे तु
बहवो ग्राह्या इत्यर्थः ।

भविष्ये—“सुलभं सकलं पुण्यं यज्ञ-दानादिकं फलम् ।
गङ्गा-तोयैश्च सतिलैर्दुर्लभं पिष्ट-तर्पणम् ॥” अथ सकल-पुण्य-

1. Found in the commentary of Madhusudana on
AhnT., pp. 106—107 ; “गङ्गामधिष्ठत्य भविष्ये” ; v. r. तिला
शस्त्रिन् शृङ्खिताः...

2. Op. cit., p. 106, also quoted in the आचारादर्श ;
v. r. तिलो विभ्रवोपमो भवेत् ।

3. A. अग्नि-स्तम्भ ।

4. A. नन्विच्छन्ति (?)

यज्ञ-दानादि-जन्य-फल-विशिष्ट-फल-प्राप्ति-कामो गङ्गायां सतिल-
गङ्गा-तीरैः पितृनहं तर्पयिष्ये ।

वैष्णवे “दत्ताः पितृभ्यः” इत्यत्र केवल-जल-मात्रेण तर्पणम् ।
तीर्थ-मात्रे ¹ तिलेन विना तर्पणे स एव दोषस्तत्र दोषावहो न
भवति, ¹ गङ्गायामेतद्विधानेन विशेष-वेद-श्रवणात्, केवल-जलेनापि
कर्तव्यमतः । अन्यत्र तु प्रतिषिद्ध-कालादावपि तर्पणे स एव दोषः,
सामान्य-तर्पणे विशेषानिर्दिष्टे तिलेन तर्पणस्य नित्य-करण-
तेत्यर्थः । येषां मते प्रकरण-बलात्तिलेन तर्पणम्, तस्मिन् सर्व-
मनवद्यमित्यर्थः ।

अथ मृत्तिका-प्रकरणम् ।

ब्रह्माण्डान्मन्य-दान-धर्मेण । “गङ्गा-तीर-समुद्रं तां मृदं मूर्ध्ना
विभर्ति यः । विभर्ति रूपं सोऽर्कस्य तमोनाशाय केवलम्” ॥
स्कान्दे—“अपि पापकरो नित्यं सुदूरस्थोऽपि मानवः ।
अलिप्य विबुधान् याति भक्त्या तत्तीर-मृत्तिकाम् ॥”

अथ सर्व-पाप-क्षय-पूर्वक-विबुधत्व-प्राप्ति-कामो गङ्गा-तीर-
मृत्तिकाभिः² स्व-देहमहमालेपयिष्ये । भविष्ये—“गङ्गा-तीर-
समुद्रभूतां मृदं भक्त्या तु मानवः । विलिप्य सर्व-देहन्तु,
गो-सहस्र-फलं लभेत् ॥” अथ गो-सहस्र-दान-जन्य-फल-
सम-फल-प्राप्ति-कामो गङ्गा-तीर-समुद्र-मृदा स्व-देहमहमाले-
पयिष्ये ।

अथ जप-प्रकरणम् ।

तत्र विधिमाह याज्ञवल्क्यः—“प्रागयेषु कुशेष्वेव आसीन-

1.—1. C. तिलेन तर्पणेनैव दोषः ।

2. PrayT., sec. नन्दा-खान, p. 87, ll. 21-22; v. r.
जाङ्गवी-तीर-सम्भूताः...

3. A. गङ्गा-मृत्तिकाभिः ।

वासने शुभे । नात्युच्छ्रिते नातिनीचे दर्भ-पाणिः सुसंयतः ॥
स्फाटिकेन्द्राक्ष-रुद्राक्ष-पुत्रजीव-समुद्भवैः । अक्ष-माला हि कर्तव्या
उत्तरादुत्तरोत्तरैः¹ ॥ मणि-सुक्ता-प्रवालानां यथाशक्ति तदा-
चरेत् ॥” विष्णुः²—“कम्बलादीनि कार्याणि यच्चान्यदुदितं
भवेत् ।” ‘अन्यच्च’ कण्ठसार-चर्मादीत्यर्थः ।

नरसिंहे—“त्रि-विधो जप-यज्ञः स्वात्तस्य भेदं निबोधत ।
वाचिकस्य उपांशुश्च मानसश्च त्रिधा मतः ॥ त्रयाणां जप-यज्ञानां
श्रेयान् स्यादुत्तरोत्तरः । यदुच्च-नीच-स्वरितैः स्पष्ट-शब्दवदक्षरैः ।
मन्त्रमुच्चारयेद्वाक्तां जप-यज्ञः स वाचिकः । शनैरुच्चारयन्
मन्त्रमोषदोष्ठौ विचालयन् । किञ्चिच्छब्दमयं ब्रूयादुपांशुः स
जपः स्मृतः ॥ धिया यदक्षर-श्रेण्या वर्णाहर्णं पदात् पदम् ।
शब्दार्थ-चिन्तनाभ्यासः स उक्तो मानसो जपः³ ॥”

शङ्खः—“जिह्वोष्ठौ न विचालयेत् न कम्पयेच्छिरोग्रीवम् ।
दन्तान् नैव प्रकाशयेत्⁴ ॥” योगि-याज्ञवल्करः—“न च क्रमन्
न च ह्रस्वन् न पार्श्वमवलोकयन् । नोपाश्रितो न जलंश्च न
प्रावृत्त-शिरास्तथा ॥ न पदा पदमाक्रम्य न चैव हि
तथा करौ । न चासमाहित⁵-मना न च संभावयञ्चपेत्⁶ ॥ न

1. C. उत्तरा शुत्तरोत्तरैः ।

2. Not traced in the VisS.

3. The verse त्रिविधो...मानसो जपः are found in AhnT.,
chap. सवितुरुपस्थानम्, p. 138, ll. 9—16 ; v. r. त्रिविधो जप-
यज्ञः...किञ्चिच्छब्दमयं विद्यात्...

4. Not traced in शङ्ख-श्रुति ।

5. V. r. A. न वासमाहित—

6. Not found in याज्ञवल्कर-संहिता । AhnT., p. 139, ll.

क्लिन्न-वासाः स्थलगो जपादीनाचरेद्धः । व्रतादृते नार्द्र-वासा
नैक-वासाः समाचरेत् ॥ न जीर्णेन न मलिनेन पद-
क्षिष्टो न वा जपेत् । यदि वा व्रत-क्षोपः स्याद् जपादिषु
कथञ्चन । आहरेद् वैष्णवं मन्त्रं स्मरेद् वा विष्णुमध्ययम्¹ ॥
बौधायनः—“काषाय-वासाः कुरुते जप-होम-परिग्रहान् । न च
देव-गमं तत् स्वाहव्य-कथ्ये प्वयो इविः² ॥” व्यासः—“आर्द्र-
वासाश्च यः कुर्याज्जप-होम-परिग्रहान्³ । सर्वं तद्वाचसं विद्याहृदि-
र्जानु च यत् कृतम् ॥” वशिष्ठः—“जप-होमोपवासेषु धौत-वस्त्र-
धरो भवेत् । अलङ्कृतः शुचिर्मौनी आढादौ विजितेन्द्रियः ॥”
स्कान्दे गारुडे च—“स्नानं दानं तपो होमः स्वाध्यायः पित्र-
तर्पणम् । वृथा तस्य महायज्ञा नील-वासो विभर्त्ति यः⁴ ॥”

एतदनुशासनात्तत्तन्मन्त्र-देवता ध्यायन् सुमना जपेदित्यर्थः ।
स्कान्दे “तन्नामजापो मततं सर्व-दुःखान्तमृच्छति । गङ्गेति
नाम-जपने कपिला-दानजं फलम् ॥” अथ सर्व-दुःख-विनाशन-
पूर्वक-कपिला-गो-दान-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो गङ्गेति
जपमहं करिष्ये । भविष्ये—अथ सर्व-देवता-मन्त्र-जप-जन्य-फल-
सम-फल-प्राप्ति-कामो गङ्गेति जपमहं करिष्ये । मूल-वाक्यन्तु
व्रीहण-प्रकरणे ।

5-10, “योगि-यात्रवल्का” ; v. r. न च क्रमन् न विहसन्...न पदा
पादमाक्रम्य न वै बहिः करौ स्मृतौ । नैर्विहितं जपं कुर्यान्न च
संश्रावयेज्जपम् ॥

1. AhnT., p. 140, l. 1-2, v. r. यदि वास्यम-क्षोपः स्यात्...
कदाचन ।

2. Not traced in the बौधायन-संहिता ।

3. V. r. A. प्रतिग्रहान् ।

4. PaurK Dar, p. 10 (b), “भविष्ये” ।

भविष्ये ।—“सर्वानन्दप्रदायिन्यां गङ्गायां यो नरोत्तमः ।
अष्टाक्षरं जपेन्नम्रं तस्य मुक्तिः करे स्थिता¹ ॥” अद्य मुक्ति-
प्राप्ति-कामो गङ्गा-गर्भं अष्टाक्षर-मन्त्र-जपमहं करिष्ये ।
‘गङ्गायां’ लक्षणया गर्भं इत्यर्थः । अष्टाक्षर-मन्त्रस्तु “ॐ नमो
नारायणाय”ति । “गङ्गायां विधिवत् स्नात्वा जपेदष्टा-
क्षरं यदि । सर्व-यज्ञ-फलं तस्य सर्व-दान-फलं तथा ॥ सर्व-
व्रत-फलञ्चैव भवेत् सर्व-तपःफलम् । यस्मासादणिमाद्यास्तु
सिद्धयोऽष्टौ भवन्ति वै ॥” अद्य सर्व-यज्ञ-सर्व-दान-सर्व-व्रत-सर्व-
तपःफल-सम-फल-प्राप्ति-कामो गङ्गायां कृत-वैध-स्नानो गङ्गा-
तीरे अष्टाक्षर-मन्त्र-जपमहं करिष्ये ।

ब्रह्माण्डे—“स्नानं दानं तपो जप्यं श्राद्धं देव-प्रपूजनम् ।
गङ्गायान्तु कृतं सर्वं² कोटि-कोटि गुणं भवेत् ॥” अद्वैतब्रह्मसूत्र-
मन्त्र-जप-पुण्य-कोटि- * * * * * पः ।
“द्रव्येणान्याय-लब्धेन यः करोत्यौर्ध्व-देहिकम् । न तत्फल-
मवाप्नोति तस्याब्रह्मस्य दुरागमात् ॥” ‘न्यायः’ शास्त्र-विहितार्था-
र्जनोपायः । ‘और्ध्व-देहिकं’ पार-लौकिकमिति ।

अत्र मनुः ।—“शक्तः पर-जने दाता स्व-जने दुःखजीविनि ।

1. PrayT., chap. गङ्गा-माहात्म्या, p. 97, ll. 7-9 ; सदानन्द-
प्रदायिन्यां गङ्गायाञ्च नरोत्तम ।...मुक्तिस्तस्य करे स्थिता ॥

2. V. r. C. जप्यम् । PadmaP., chap. 62, v. 37, p. 737 ; v. r यज्ञो दानं...श्राद्धञ्च सुर-पूजनम् ।...कृतं नित्यं...; cp. PrayT. chap. नन्दा-स्नान, “स्कन्द-पुराण” ; v. r. यज्ञो दानं...
श्राद्धञ्च सुर-पूजनम् ; also S’uddhiT., chap. दान-प्रकरण ।

मध्वापादो विधास्वादः स धर्मः प्रतिरूपकः^१ ॥” ‘स्वर्जने’ऽवश्य-
भरणीये । दद्यादिभिरुक्त-धर्म-प्रतिरूपको न धर्मः ।

वृहस्पतिः—“कुटुम्ब-भक्त-वसनाद्देयं यदतिरिच्यते । मध्वा-
स्वादो विषं पश्चादातुर्धर्मोऽन्यथा भवेत्^२ ॥” कुटुम्ब-भक्त-वसनाद्
यदतिरिच्यते तद्देयं, स धर्मः । ‘अन्यथा’ कुटुम्ब-भक्त-वसनानति-
रिक्तत्व-ज्ञाने तु ‘दातुर्धर्मो’ वदान्वत्त्व-कीर्तनादिना मधुरः, पश्चाद्
‘विषं’ नरक-हेतुत्वे न परिणाम-विरसो भवेदित्यर्थः ।

“भृत्यानामुपरोधेन यः करोत्यौर्ध्व-देहिकम् । तद् भवत्स्व-
सुखोदके जीवतोऽस्य मृतस्य च ॥ ‘भृत्या’ अवश्य-भरणीयाः ।
‘उपरोधो’ऽविरोधः । ‘और्ध्व-देहिकं’ पार-लौकिकम् । ‘असुखोदके’
दुःख-फलम् । ‘भवत्स्व’ कर्तुः । कात्यायनः—“सर्वस्वं गृह-
वर्जन्तु कुटुम्ब-भरणादिकम् । यद्द्रव्यं तत् स्वकं देयं यः स्यादतो-
ऽन्यथा भवेत् ॥” याज्ञवल्क्यः—“स्व^३ कुटुम्बाविरोधेन देयं दार-
सुतादृते । नान्वये सति सर्वस्वं यच्चान्यस्मै प्रतियुतम्^४ ॥”
‘कुटुम्बाविरोधेन’ अवश्य-भरणीय-भरणानुपघातेन । दाराः
सुताश्च न देयाः । ‘अन्ये’ सन्ताने ‘सति सर्वस्वं’^५ न देयम् ।

दत्तः—“सामान्यं याचितं ग्यास आपदिर्दाराश्च तद्धनम् ।
अन्वाहितञ्च निक्षेपः सर्वस्वं चान्वये सति ॥ आपत्स्वपि न देयानि

1. Manu, chap. 11, v. 9. p. 922. v. r. मध्वापातो ।

2. S'uddhiT., c. ap. खान-प्रकरण, p. 37, ll. 3-15.

3. A. स्व ।

4. YajS. v. 177. p. 180 ; unav Samh., chap. 12, v. 175, p. 244.

5. A. सर्वे स्व ।

नव वस्तूनि पण्डितैः । यो ददाति स मूढात्मा प्रायश्चित्तोयते
नरः¹ ॥” ‘सामान्य’ नाना-स्वामिकं, तत्तदनुमतिं विना ।
‘याचितं’ परस्त्वं स्व-व्यवहारार्थमानोतं वस्त्रालङ्कारादि । ‘ग्याप्तो’
बृहस्पतिनोक्तः—“राज-चौरादिक-भयाहायादानाञ्च वञ्चनात् ।
स्थाप्यतेऽन्य-गृहे द्रव्यं न्यासः स परिकीर्तितः ॥” ‘आधि’ गृह-
स्वाम्यसमक्षमित्यर्थः । ‘दारा’ आत्म-स्त्रियः । ‘तदनं’ दार-धनम् ।
‘अन्वाहितं’ काल्यायननोक्तम् “अर्थ-मार्गेण कार्येऽस्मिन् चलेन
चलेत्मानः । दद्यात्स्वमिति यो दत्तः स चान्वाहितमुच्यते² ॥”
इति । ‘निक्षेपो’ नारदेनोक्तः—“स्वं द्रव्यं यत्र विश्वम्भाविच्छि-
पत्यविशङ्कितः । निक्षेपो नाम तत् प्रोक्तं व्यवहार-पदं तुभैः ॥”
इति । गृह-स्वामि-समक्षमिति शेषः ।

काल्यायनः—“विक्रयञ्चैव दानञ्च न नेयाः स्वरनिच्छवः ।
दाराः पुत्राश्च सर्वे-स्वमात्मन्येव तु योजयेत्³ ॥” ‘योजयेत्’
सम्बन्धीयात्, न दद्यादित्यर्थः । ‘आपत्-काले तु कर्तव्यं’ दानं
विक्रय एव च । अन्यथा न प्रवर्तते इति शास्त्रे विनिश्चयः⁴ ॥”
‘आपदि’ दान-विक्रय-व्यतिरेकेणापनेतुमशक्यायां दार-पुत्रयो-
रिच्छया दान-विक्रययोर्न दोषः ।

1. DakṣaSam, chap. 3. Vv. 17.—18, p. 427; v. r.,
सामान्यं याजितं...क्रमायातञ्च निक्षेपः...

2. Not found in KatSam.

3. Not found in the KatSam. But the S’uddhiT.
to attributes the verse to काल्यायन; chap. दान-प्रकरण,
p. 373, ll. 6-7. नेयाः प्रापणीया इति राधाभोचन-गोस्वामी ।

4. S’uddhiT., op. cit., pp. 373—374; v. r. शास्त्रार्थ-
निश्चयः ।

वशिष्ठः—“शुक्र-शोणित-सम्भवः पुरुषो मातापितृ-निमित्तकः ।
अस्य प्रदान-विक्रय-परित्यागेषु मातापितरौ प्रभवतः, न त्वेकं
पुत्रं दद्यात् प्रतिगृह्णीयाद्वा । स हि सन्तानाय पूर्वेषाम् । न
स्त्री पुत्रं दद्यात् प्रतिगृह्णीयाद्वा, अन्यत्रानुष्ठानाद्भर्तुः । न त्वेकं
पुत्रं दद्याद्विच्छेदपि ।” “परिभुक्तमवज्ञातमपर्याप्तमसंस्कृतम् ।
यत् प्रयच्छति विप्रेभ्यस्तद् भस्मन्येव तिष्ठति ॥”

‘विप्र’ इत्युपलक्षणं सर्वाधिकरण-दान-मात्रे ।

‘परिभुक्त’ गृहीतोपयोगं वस्त्रादि । ‘अवज्ञातम्’ अनादृतम् ।
‘अपर्याप्त’ कार्यान्तममतिजीर्णं तुरङ्गमादि । ‘असंस्कृतं’ संस्कार-
राहित्यात् कार्यानुपयोगम् आसनादि । रामायणे—“नावज्ञाय
प्रदातव्यं किञ्चिद् वा केनचित् क्वचित् । अवज्ञाय² तु यद्दत्तं
दातुस्तदोषमावहेत् ॥” शातातपः—“वेद-विक्रय-निर्दिष्टं स्त्रीषु
यच्चाजितं धनम् । अदेयं पितृ-देवेभ्यो यच्च स्त्रीवादुपार्जितम्³ ॥”
‘वेद-विक्रय-निर्दिष्टं’ वेद-विक्रयणेन लभ्यमिति निर्देश-
विषयम् । ‘स्त्रीषु यच्चाजितम्’ इति स्त्रीणां व्यवहारोपजीवनेन ।

दाने विष्णुः—“यथोक्तमपि यद्दानं चित्तेन कलुषेण तु ।
तत्तत्-सङ्कल्प-दोषेण दानं त्वन्य-फलं स्मृतम् ॥” ‘तत्तत्-
सङ्कल्प-दोषेण’ देय-द्रव्यादि-विषय-दृष्ट्यादि-दोषेण, ‘तद्दानं त्वन्य-
फलं’ पात्रादुत्कर्षाधीन-फलातिशय-शून्य-दान-मात्र-फलवत् ।

तथा—“येन येन हि भावेन यद् यद् दानं प्रयच्छति ।
तेन तेन हि भावेन प्राप्नोति परिपूजितः ॥” ‘येन येन हि भावेन’

1. Vas'Sam, chap 15, v. 1, p. 499. v. 1. शोणित-शुक्र-
सम्भवः...विक्रय-परित्यागेषु... । SuddhīT., p. 373, ll. 3-5.

2. A अवज्ञायान्तु ।

3. Not found in S'atSam.

सात्त्विक-राजस-तामसान्यतमेनेति, सात्त्विकाद्यन्यतम-देव-मानुष-पशु-भावेनेत्यर्थः । गौतमः ।—“प्रच्छन्नानि च दानानि ज्ञानञ्च निरहङ्कृतम् । तपांसि च सुगुप्तानि तेषां फलमनन्तकम् ॥” महा-भारते ।—“एकां गां दश-गुर्दद्याद्दश ददद्याच्च गो-शतम् । शतं सहस्र-गुर्दद्यात् सर्वं तुल्य-फलं हि तत्¹ ॥” गो-पदमत्रोपलक्षण-परम् । सर्वत्रैवानेनानुमानेन उच्येयमिति । अल्प-वित्तस्थाल्प-दानम् । प्रशंसा-परमेतत् । देय-द्रव्यस्य संख्या-भेदेन फल-भेदात् । यथा मातृस्ये—“यद्यात्म-विक्रयं कृत्वा गाः क्रीत्वा संप्रयच्छति । यावतीः स्पर्शयेद् गासु स तावत् फलमश्रुते ॥” ‘तावत् फलं’ तावद्गो-लोम-सम्भितं स्वर्ग-रूपं फलम् । हारीतः—दानविधाने, “तस्मादङ्गिरवोऽप्येतद् दद्यादालभ्य एव वा ।” ‘अवोच्य’ प्रोक्षणं कृत्वा । ‘आलभ्य’ सोदकेन पाणिना स्पृष्ट्वा । विष्णु-धर्मोत्तरे—

“द्रव्यस्य नाम गृह्णीयाद् ददानीति तथा वदेत् ।

तोयं दद्यात्ततो दाता दाने विधिरयं स्मृतः ॥”

गौतमः—“अन्तर्जानु करं कृत्वा स-कुशसु तिलोदकम् । फलांशमभिसन्धाय प्रदद्याच्छ्रद्धयाऽन्वितः² ॥” स्मृतिः—“नाम-गोत्रं समुच्चार्य प्राङ्मुखो देय-कीर्तनात् । उदङ्मुखाय विप्राय दत्त्वाऽन्ते स्वस्ति वाचयेत्³ ॥” व्यासादि-मते—“नाम-गोत्रं

1. Agni P., Chap. 211, v. 1 ; v. r. सर्वं तुल्य-फला हि ते । S'uddhi T., Chap. दान, p. 370 ; v. r. सहस्रं बहु-गो-धनः ।

2. Dan C., chap. दान-कृत्य, p. 3 (a), ll. 3.6 ; v. r. सकुशं सतिलोदकम्...फलान्वपि यः सन्धाय ; Suddhi T., p. 382.

3. Suddhi T., p. 388 ; v. r...प्राङ्मुखो देव-कीर्तनात् । “देव-कीर्तनादिति व्यङ्ग्यलोपे पञ्चमो । देव-कीर्तनं कृत्येत्यर्थः ; ततश्च

समुच्चार्य प्रदद्याच्छृङ्गयाऽग्नितः । परितुष्टेन भावेन तुभ्यं सम्प्र-
ददे इति ॥”

अथ द्रव्य-दैवतमाह विष्णुधर्मोत्तरे—“अभयं सर्व-दैवत्वं
भूमिर्वै सर्व-देवता¹ । कन्या दासस्तथा दासी प्राजापत्याः
प्रकीर्तिताः । प्राजापत्यो गजः प्रोक्तस्सुरगो यम-दैवतः । तथा
वैक्व-शफं सर्वं कथितं यम-दैवतम् ॥ महिषश्च तथा यास्य उष्ट्रो
वै नैर्ऋतो भवेत् । रोद्री धेनुर्विनिर्दिष्टा ह्यग्नौ आग्नेय उच्यते² ॥
मेषन्तु वारुणं विद्याद् वराहो वैष्णवं स्मृतः³ । आरण्याः पशवः
सर्वे कथिता वायु-देवताः ॥ जलाशयानि सर्वाणि वारिधानीं
कमण्डलुम् । कुम्भश्च करकश्चैव वारुणानि विनिर्दिशेत् ॥
समुद्रजानि रत्नाणि सामुद्राणि तथैव च⁴ । आग्नेयं कनकञ्च⁵
सर्व-लौहानि चाप्यथ ॥ प्राजापत्यानि शस्यानि पक्षाक्षमपि च
हिजाः⁶ । संज्ञेयानि सर्व-गन्धानि गान्धर्वाणि विचक्षणैः⁷ ॥ वार्हस्पत्यं
स्मृतं वासः सौम्यान्धश्च रथानि च । पक्षिणश्च तथा सर्वे वायव्याः
परिकीर्तिताः⁸ ॥ विद्या ब्राह्मी विनिर्दिष्टा विद्योपकरणानि च ।

दाता भसुकदैवतं विष्णु-दैवतं वा वक्तव्यम् । देय-कीर्तनादिति पद-
लिङ्गश्रवते पाठः । व्याख्यातश्च जैमाद्रिणा देय-कीर्तनोत्तरं दत्त्वेत्यर्थः ॥”

1. Dan C., p. 4 (a), v. r. ...भूमिर्वै विष्णु-दैवता ।

2. Op. cit., v. r. ह्यग्नौ आग्नेयमादिशेत् ॥

3. Op. cit., v. r. वाराहं वैष्णवंतथा ।

4. Op. cit., v. r. वारुणानि हिजोत्तम ।

5. Op. cit., v. r. नक्तं प्रोक्तं ।

6. Op. cit., v. r. हिज ।

7. Op. cit., v. r. संज्ञेयाः सर्व-गन्धाश्च गान्धर्वा वै विचक्षणेः ।

8. Op. cit., the whole verse has been omitted.

सारस्वतानि ज्ञेयानि पुस्तकाद्यानि¹ पण्डितैः ॥ सर्वेषां
शिल्प-भाण्डानां विश्वकर्मा तु दैवतम् । द्रुमाणामथ पुष्पाणां
शाकानां हरितैः सह । फलानामपि² सर्वेषां तथा ज्ञेयो
वनस्पतिः ॥ मद्य-मांसं विनिर्दिष्टं प्राजापत्ये तथैव च ।
कृत्वां कृष्णाजिनं शय्यां रघमासनमेव च । उपानहौ तथा यानं
यच्चान्यत् प्राण-वर्जितम् । उत्तानाङ्गिरसं तद्वत् प्रतिगृह्णीत
मानवः ॥³ पर्जन्यस्य तथा नीरं शस्त्र-वर्म-ध्वजादिकम् ।
व्रतोपकरणं सर्वं कथितं सर्व-दैवतम्⁴ ॥ गृह्णन्तु सर्व-दैवतं
यदनुक्तं द्विजोत्तमाः । तज्ज्ञेयं विष्णु-दैवतं सर्वं वा विष्णु-
दैवतम्⁵ ॥”

तदेतद्देवतानां यथायथममुक-दैवतमिति द्रव्य-विशेषणत्वेन
दान-वाक्येऽभिधानमाचरेत् । तत्राज्ञदानं नन्दिकेश्वर-पुराणे—
“देवतानाञ्च यो दद्यादन्नं अन्ना-समन्वितः । शिक्षाच्छिक्षयाद्
वसेन्नृक्षं समानामसरैः सह ॥”

‘समानां’ वर्षाणाम् । ‘शिक्षयात् [शिक्षयात्, १]’ प्रत्ययमिति
यावत् । तथा “शिक्ष्यसन्नं तद्यौदनमि”ति सागरः ।

“एतद्दश-गुणं पुण्यम् अन्ने व्यञ्जन-संयुते । यथेष्टं देवता-दत्ता-

1. Op. cit., v. r. पुस्तकादीनि ।

2. Op. cit., v. r., शाकैर्हरितकैस्तथा फलानामथ ।

3. Op. cit., पालं...सर्वं चाङ्गिरसत्वेन...

4. Op. cit., शूरोपयोगि यत् सर्वं शस्त्रं व्रतोपकरणं...विज्ञेयं
सर्व-दैवतम् । Suddhi T., v. r. पर्जन्यश्च तथोशीरं...

5. Op. cit., v. r. शुक्र-दैवतं...विज्ञेयं...सर्वदा द्विज-सत्तमाः ॥

All the above verses beginning from अमयं सर्व-दैवतं are
found in शुद्धि-तत्त्व, pp. 388-390.

देतत् पुण्यं प्रकीर्तितम् ॥ यो दद्याद् ब्रह्मणेऽवानि तस्य
द्वि-गुणितं फलम् । तस्माद् विश्वौ तु दत्त्वाऽनं द्वि-गुणं फल-
मश्नुते ॥ रुद्रायात्र-प्रदानेन फलमेतच्चतुर्गुणम् । अथा-काल-समा-
योगाद्वाञ्छानानाञ्च योगतः ॥ शत-संख्यं भवेत् पुण्यं सम्यगत्र-
प्रदायिनः । एतत् सर्वं भवेत् पुण्यम् अत्र-मात्रेण दानतः ।
गङ्गायां नात्र मन्दे हो दातव्यं हितमिच्छता ॥”

अथ प्रतिशिक्ष्यं लक्ष-समावच्छिन्नमर-सहित-स्वर्गाधि-
करणक-वास-काम इदमन्नं प्रजापति-दैवतं भगवत्यै गङ्गायै
तुभ्यमहं ददे । दक्षिणा च । अथ गङ्गा-संप्रदानकाव-दान-जन्य-
पुण्य-दश-गुण-पुण्य-प्राप्ति-काम इदं सम्यञ्च नान्नं प्रजापति-
दैवतं भगवत्यै गङ्गायै तुभ्यमहं ददे । एतत् सर्वं सिद्धान्तमेव ।

अथ दीप-दानम् । तत्र विधिः, कालिका-पुराणे—“वृत्तस्य
दीपः प्रथमस्तिलोद्भवस्ततः परम् । सार्वपः फल-निर्यास-जातो
वा राजिकोद्भवः । दधिजस्यान्नजश्चैव दीपाः सप्त प्रकीर्तिताः¹ ॥”

महाभारते—“हविषा प्रथमः कल्पो द्वितीयश्चौषधी-रसैः ।
वसा-मैदोऽस्थि-निर्यासैर्न कार्या भूतिमिच्छता ॥”

कालिका-पुराणे—“नेत्राञ्जादकरः स्वर्चिर्दूर-ताप-विवर्जितः ।
सुशिखः शब्द-रहितो निर्भरो नातिज्वलकः² ॥ दक्षिणे दीप-
वृत्तस्य प्रदीपं तं विवृण्वे । दुर्धृत्त-वर्त्ति-सुस्नेहं पात्रेऽभस्ने
सुदर्शने ॥ प्रदीप-वृत्त-कोटौ तु दीपं दद्यात् प्रयत्नतः । लभ्यते
यस्य तापस्तु दीपस्य चतुरङ्गुलात् ॥ न स दीप इति ख्यात ओष-

1. Kal P. chap. 69, v. 108, p. 451, v. r. वृत्त-प्रदीपः
प्रथमस्तिल-तैलोद्भवस्ततः ।

2. Kal P., Chap. 69, v. 117, p. 451; v. r. रहितो
निर्धूमो ।

वृद्धिस्तु(१) स स्मृतः । वृद्धे प्रदीपो दातव्यो न तु भूमौ कदाचन ॥
 सर्वसहा वसुमती सहते न त्विदं हयम्^१ । अकार्य^२-पाद-
 घातश्च दीप-तापं तथैव च ॥ न मिथीकृत्य दद्यात्तु दीप-स्त्रोहान्
 वृतादिकान् । कृत्वा मिथीकृतं स्त्रोहं तामिस्त्रं नरकं व्रजेत् ॥
 पद्म-सूत्र-भवा वापि दर्भ-सूत्र-भवा तथा । शण्णजा वादरा
 वापि फल-कोषोद्भवाऽपि वा । वर्त्तिका दीप-कृत्येषु सदा पञ्च-
 विधाः स्मृताः^३ ॥” ‘वादरा’ कार्पास-सूत्रोद्भवा । ‘फल-कोषोद्भवा’
 कौषेय-सूत्र-भवा ।

“शाणं वादरकं जीर्णं वस्त्रं मलिनमेव वा । उपभुक्तान्
 नादद्याद् वर्त्तिकार्यं कदाचन^४ ॥ नैव निर्वापयेद्दीपं देवार्थ-
 मुपकल्पितम्^५ । दीप-हर्ता भवेदन्धः काणो निर्वापको भवेत्^६ ॥
 प्रदीप-दानं यो दद्याद् दैवते ब्राह्मणेषु च । तेन दीप-प्रदानेन
 अक्षयां गतिमाप्नुयात् ॥” अद्याक्षय-गति-प्राप्ति-काम इमममुक-
 दीपं भगवत्स्यै गङ्गायै तुभ्यमहं ददे ।

1. Kal P., chap. 69, v. 112, p. 451, v. r. स्वयम् ।

2. C. शुद्धात्र (१) ।

3. Kal P, Chap. 69, v. 109, p. 451 ; v. r...भवा दर्भ-गर्भ-
 सूत्र-भवाऽपि वा ।...वादरी वापि...पोद्भवा तथा ।

4. Kal P, Chap. 69, v. 120, p. 451 ; v. r...वा दारवं
 वस्त्रं जीर्णं... । उपभुक्तञ्च...वर्त्तिकार्यन्तु साधकः ।

5. KalP., chap. 69, v. 126 (a), ...दीपं कदापिदपि यजतः ।

6. KalP., chap. 69, v. 127, (b). This line, according
 to Hemadri, occurs in the विष्णु-धर्मोत्तर, see Catur VC.,
 दान-खण्ड, p. 945, l. 15.

तथा—“गिरि-शृङ्गे प्रदातव्या नदीनां पुलिनेषु च¹ । वृक्ष-
मूलेषु गोष्ठेषु कान्तार-गहनेषु च । दीप-दानेन सर्वत्र महत् फल-
मपात्रुते ॥ यावन्तर्गच्छि-निमेषाणि दीपः प्रज्वलते नृप । तावन्तोऽव-
स राजेन्द्र वर्षाणि दिवि मोदते ॥ दीप-दानेन राजेन्द्र चक्षुष्मानिह
जायते । रूप-सौभाग्य-युक्तञ्च धन-धान्य-समन्वितः ॥”²

पूजादि विधाय अथ सुमहत्-फल-प्राप्ति-यावदक्षि-
निमेषावच्छिन्न स्वर्गाधिकरणक मोदनैहिक-चक्षुष्मत्त्व-रूप-सौभाग्य-
युक्तत्व-धन-धान्य-समन्वितत्व-काम एतान् दीपान् विष्णु-दैवतान्
नदी-पुलिनेष्वहं दास्ये । दक्षिणा च । एवं-वृक्ष-मूलादिष्वपि
वाक्यभूहम् । प्रदीप-दान-व्यवस्था तु सर्वत्र प्रदीप-दाने बोद्धव्या ।

अथ धूप-दानम् । तत्र विधिः—“नासाक्षि-रन्ध्र-सुखदः
सुगन्धोऽतिमनोहरः । दह्यमानस्य काष्ठस्य प्रयतस्येतरस्य वा³ ॥
परागस्याथ वा धूपो⁴ निस्तापो यच्च⁵ जायते । स धूप इति
विज्ञेयो देवानां तुष्टि-कारकः⁶ ॥ राशौकृतैर्न वैरत्र⁷ तैर्द्रव्यैः
परिधूपयेत्⁸ । मेदोमज्जा-समायुक्तान् न धूपान् विनिवेदयेत् ।”⁹

1. Hemādri, CaturVC., गिरि-शृङ्गेषु दातव्या...There
is an additional line after this :—

“चतुष्पद्येषु रथ्यासु ब्राह्मणानाञ्च वैश्वसु ।”

2. The verses beginning from गिरि-शृङ्गे up to this
are in the विष्णु-धर्मोत्तर, CaturVC., chap. 13, Pp. 943-944

3. KalP., Chap. 69, vv. 31 ff. 4. v. r. धूमो ।

5. v. r. यच्च ।

6. v. r. तुष्टि-दायकः ।

7. v. r. न चैकत्र ।

8. v. r. परिपूजयेत् ।

9. C. विनियोजयेत् । KalP., chap. 69, vv. 138-40

This statement agrees with KalP., chap. 69, v.

परकीयांस्तथा घ्रातांस्ते योक्तव्याभिमर्दितान् ॥ पुष्पं धूपञ्च गन्धञ्च
उपहारांस्तथा फलम्¹ । घ्रात्वा निवेद्य देवेभ्यो नरो नरक-
माप्नुयात्² ॥ न भूमौ वितरेद्द्रूपं नासने न घटे तथा । यथा
तथाधार-गतं कृत्वा तं विनिवेदयेत्³ ॥”

सर्व-देव-सम्प्रदाने तु दग्ध्वा एव धूपं दापयेत्; पित्र-
सम्प्रदाने तु धूपोपयुक्त-सुरभि-द्रव्य-प्रदानमिति राज-प्रभृतयः ।

देवी-पुराणे—

“दत्त्वा तु धूपं गङ्गायै स्वर्ग-लोके महीयते ।

दीप-दानात् सुतेजस्कः सगन्धो गन्धदो भवेत् ॥”

पूजादि विधाय अथ स्वर्गाधिकरणक-महितत्व-काम इमं
धूपं भगवत्यै गङ्गायै तुभ्यमहं ददे । दक्षिणा च । भवित्यर्थ—

“गङ्गायां कुश-दानेन ब्रह्म-लोकमवाप्नुयात् ।” गङ्गायामिति
सम्प्रदानेऽधिकरणमिदम् । चतुर्थ्यां सप्तमी-प्रयोगः । तथा च
शैवे—“यः कुर्यात् कपिला-दानं ब्राह्मणेषु विशेषतः ।”
‘ब्राह्मणेषु’ ब्राह्मणाय इत्यर्थः । एकत्वे बहुवचनमिदम् । तथा
चाङ्गिराः⁴—“बहुभ्यो न प्रदेयानि गौर्यं हं शयनं स्त्रियः⁵ ।
विभक्त-दक्षिणा हेयता दातारं तारयन्ति हि⁶ ॥” ‘एता’ इति
लिङ्ग-भविष्यत्कृतम्, एतानीत्यर्थः । ‘विभक्त-दक्षिणाः’ प्रत्येकं कृत-

138, “द्रव्य-धूपेन वा देवो महामायां प्रपूजयेत् । मेदोमज्जा-समायुक्ताश्च
धूपान् विनियोजयेत् ॥”

1. C. उपचारांस्तथाऽपरान् । 2. A. आधानवरमाप्नुयात् (?) ।

3. C. तद्विनिवेदयेत् । 4. Not traced in AngSan.

5. BhavP., last parvan, chap. 152. v. 33.

6. BhavP., v. 34 (a) v. r. विभज्यमानान्येतानि दातारं

पातयन्त्यधः ।

दक्षिणाः । “एका एकस्य दातव्या न बहुभ्यः कदाचन¹ । सा तु विक्रयमापन्ना दहत्यासप्तमं कुलम्² ॥” तथा विष्णुधर्मोत्तरे—
 “नृ-वाहं पुरुषो यस्तु द्विजे सम्यक् प्रयच्छति ।” “द्विजे”
 द्विजाय । ‘नृ-वाहं’ दोलादि ।

नन्दी-पुराणे—“योऽश्वं रथं गजं वापि ब्राह्मणे प्रतिपादयेत् ।”
 तथा स्कान्द—“योऽश्वं रथं गजं वापि ब्राह्मणे प्रतिपादयेदि”ति ।
 तथा “वृटि-मान-प्रदानेन कर्पूरस्य शिवे गुरौ” । शैवे “हेम्नां
 कीटिं प्रदद्याद् यो ब्राह्मणे वेद-पारगे । पत्नानां तच्छिवे दत्त्वा
 पत्नैकेन चाप्रुयात् ॥” इति बहु-वचन-³दर्शनात् न गङ्गाऽधि-
 कारणम् किन्तु सम्प्रदानमेव ।

द्रव्य-पूजादि विधाय अथ ब्रह्म-लोक-गमन-काम एतान्
 कुशान् विष्णु-दैवतान् गङ्गायै तुभ्यमहं ददे । दक्षिणा च ।
 तथा, “वैष्णवं यव-दानेन रुद्र-लोकमवाप्रुयात् । प्रायो हि
 तिल-दानेन होमेनैश्वर्यमाप्रुयात् ॥” अथ वैष्णव-लोक-प्राप्ति-
 काम एतान् यवान् प्रजापति-दैवतान् भगवत्यै गङ्गायै तुभ्यमहं
 ददे । अथ रुद्र-लोक-प्राप्ति-काम एतांस्तिलान् प्रजापति-दैवतान्
 गङ्गायै तुभ्यमहं ददे । तथा, अथैश्वर्य-प्राप्ति-कामो गङ्गा-
 प्रीतये होममहं करिष्ये । तथा—“सदाशिव-पुरं साक्षादाज्य-
 दानेन चाप्रुयात् ।” अथ सदाशिव-पुर-प्राप्ति-काम इदमान्यं
 विष्णु-दैवतं गङ्गायै तुभ्यमहं ददे ।

भविष्ये—“गो-भृ-हिरण्य-दाने च भक्त्या गङ्गा-तटे कृते ।

1. Bhav P., uttara-parvan, chap 152, v 31 I. A. v.
 r...दातव्या मुनिभिः कथितं पुरा ।

2. Bhav P., uttara-parvan, chap. 152, v. 34 (b).

3. A. वचन ।

नरो न जायते भूयः संसारे दुःख-सागरे ॥” अथ गङ्गा-तटे संसाराधिकरणक-पुनर्जननाभाव-काम इमां गां रुद्र-देवतां गङ्गायै तुभ्यमहं ददे । दक्षिणा च । प्रकरणाद् गङ्गैवात्र सम्प्रदानम् । तटस्थेन तु कर्तव्यमित्यान् विशेषः । भू-हिरण्ययोरेकतर-दानेऽप्येतदेव फलम् ।

तथा—“दीर्घायुद्वयं वासोभिरन्न-दानेन सम्पदः । विद्या-दानेन वै ज्ञानं कीर्तिः कन्या-प्रदानतः ॥” अथ दीर्घायुद्वय-काम एतानि वासांसि बृहस्पति-दैवतानि गङ्गायै तुभ्यमहं ददे । अथ बहु-सम्पत्-प्राप्ति-काम इदमन्नं प्रजापति-दैवतं गङ्गायै तुभ्यमहं ददे । ज्ञान-प्राप्ति-काम इदं पुस्तकं भगवत्यै गङ्गायै तुभ्यमहं ददे । विद्या-पदेनात्रोपचारात् पुस्तकमुच्यते, अन्नव्यादित्यर्थः । अथ सुकीर्ति-प्राप्ति-काम इमां कन्यां प्रजापति-देवतां तुभ्यमहं ददे ।

स्कान्द—“यश्चो दानं तपो जप्यं श्राद्धञ्च सुर-पूजितम् । गङ्गायाञ्च कृतं सर्वं कोटि-कोटि-गुणं भवेत्¹ ॥” गङ्गायां गङ्गा-तीरे इत्यर्थः । गङ्गायां जलमय-पदार्थायां दान-श्राद्ध-करणस्याविहितत्वादुपचारात् समीप-देश-गर्भादीनां ग्रहणम्² । अथ गङ्गा-गर्भं कर्तव्यं तद्दान-जन्य-फल-कोटि-कोटि-गुण-फल-प्राप्ति-काम इदममुक-दानं यथादैवतं यथानाम-गोत्र-ब्राह्मणायाहं सम्प्रददे³ । दक्षिणा । इद्व्य-स्पर्शान्तं प्रतिग्रहम्⁴

1. Pray T., chap. नन्दा-स्नान, p. 88, v. r. श्राद्धञ्च सुर-पूजनम् ।

2. Raghunandana, “गङ्गायामिति तीर-परं श्राद्ध-साधन्यादिति गङ्गावाक्यावली” ।

3. C. ददे ।

4. C. प्रतिग्रहं तु ।

आग्नेयेनैव गृह्णीयात् । 'आग्नेय' तीर्थम् । "मध्यमाग्नेयमि"ति
हारीतेनोक्तम् 'मध्यः' कर-मध्यः । हारीतोक्तमेतत् ॥

प्रतिग्रह-विधिमाह विष्णुधर्मोत्तरे—

“भूमेः प्रतिग्रहं कुर्याद् भूमेः कृत्वा प्रदक्षिणम् । करं
गृह्य तथा कन्या दास-दास्यौ द्विजोत्तमाः ॥ करन्तु हृदि
विन्यस्य धर्म्यो ज्ञेयः प्रतिग्रहः । आरुह्य च गजस्योक्तः कर्णं
चाश्वस्य^१ कीर्तितः ॥ तथा चैक-शफानान्तु सर्वेषामविशेषतः ।
प्रतिगृह्णीत गां पुच्छं पुच्छं कृष्णाजिनं तथा ॥ आरण्याः
पशवचान्ये आद्याः पुच्छे विचक्षणैः । प्रतिग्रहमयोद्वय आरुह्य
च तथा भवेत् ॥ वीजानां सुष्टिमादाय रत्नान्यादाय सर्वतः ।
वस्त्रं दशान्तादागृह्य^२ परिधाय तथा पुनः ॥ आरुह्योपानहौ
यानमारुह्यैव च पादुके । ईश्यायान्तु रथं आहं^३ कृत्रं दण्डं च^४
धारयेत् ॥ आयुधानि समादाय तथाभूष्य^५ विभूषणम् । वर्म-
ध्वजौ तथा स्पृष्ट्वा प्रविश्य च तथा गृहम् ॥ अवतीर्य च सर्वाणि
जल-स्थानानि वै द्विजाः । द्रव्याण्यनग्रान्यथादाय स्पृष्ट्वा वा
ब्राह्मणः पठेत् ॥ समापयेत्ततः पद्यात् कामं स्तुत्वा^६ सुकीर्तितम् ।
विधिं धर्म्यमथ^७ ज्ञात्वा यस्तु कुर्यात् प्रतिग्रहम् । दात्वा सह
तरत्येव^८ नरो दुर्गाण्यसौ^९ द्विजाः^{१०} ॥” द्रव्य-पूजा-वाक्ये च तत्तत्-

1. A. कर्णं च तस्य ।

2. A. आदद्यात् ।

3. A. गृह्य ।

4. C. दण्डे पु ।

5. A. तथाभूष्य ।

6. S'uddhi T. v. r. काम-स्तुत्या ।

7. C. स्मृतिं तथा ; S'uddhi T., विधिं धर्म्यमथो ज्ञात्वा ।

8. C. मयत्येव (?) ।

9. A. दुःखान्यसौ ।

10. For the verses “भूमेः प्रतिग्रहं कुर्यात्...दुर्गाण्यसौ द्विजाः”,
see S'uddhi T., chap. दान, p. 397, l. 11-399, l. 1.; said

पद-प्रयोगः। पवित्र-पाणित्व-भवनादि-द्रव्याभिषेचन-पर्यन्तं स्वस्ति-
वाचनं दक्षिणा-दानं तदुत्तरं स्वस्ति-वाचनञ्च सर्व-दान-साधा-
रणम्। प्रतिग्रहीतुर्देयस्यार्चादि विनियोग-प्रकारः दान-विशेष-
विहितेति-कर्तव्यता च तत्तत्-प्रयोग-विधावेव विविच्य लिखितम्।

ततस्तु दक्षिणानन्तरं प्रतिग्रहीता ओं स्वस्तीतुगता देय-द्रव्यं
स्पृशेदुक्त-प्रकारेण। ततः “ओं कोऽदात् कश्चा अदात्
कामोऽदात् कामायादात् कामो दाता कामः प्रतिग्रहीता कामै-
तत्ते”¹ इति कामसुतिं वाजपेयी द्विजः पठेत्।

कुन्दोगस्तु “ओं क इदं कश्चा अदात् कामः कामायादात्
कामो दाता कामः प्रतिग्रहीता कामः समुद्रमाविशत् कामेन
त्वां प्रतिगृह्णामि कामैतत्ते”² ॥” इति यथाशाखं काम-सुतिं
पठेत्। एवं सर्वत्र दानेषु विधिर्वोदयः। न्यायोपार्जितेन³
वित्तेन यथाविहितोक्त-पात्राय यथोक्त-विधिर्नैव दस्वैतत् फलं
लभ्यते। दक्षः—“विधि-हीने तथाऽपात्रे यो ददाति प्रतिग्रहम्।
न केवलं हि तद् याति श्रेष्ठमस्य च नश्यति”⁴ ॥”

to be taken from the भविष्योत्तर। After स्पृष्ट्वा वा ब्राह्मणः
पठेत्, there is an additional verse, “प्रतिगृह्ण च सावित्रीं
सर्वत्रैव प्रकीर्तयेत्। ततस्तु साधे द्रव्येण तस्य द्रव्यस्य देवतम् ॥”

1. S'uddhiT., chap. दान-प्रकरण, p. 418, ll. 10-11;

2. S'uddhiT., p. 418, ll. 12-14; v. r. कामेन त्वा

प्रतिगृह्णामि।

3. v. r. C. न्यायोपार्जितेन।

4. SmrSam., DakS., chap. 3, v. 29, p. 78; v. r. न

केवलं हि तद्दानं श्रेष्ठमप्यस्य। Only the last line quoted by
Raghunanandana in his S'uddhi T., chap. दान, p. 399, ll.

'तद्' देय-द्रव्यम् । 'नश्यति' निष्फलं भवति । तदुक्त¹-गुण-पात्रे दानं देयमेव । एतेन केवलया विद्यया तपसा वापि पात्रता न भवतीति दर्शितम् । पात्र-लक्षणत्वत्र विस्तर-भिया² नोक्तम् । अना-धर्म-शास्त्र-निरूपित-पात्राय दद्यात् ।

यद्योक्तं व्यासेन—“दयामुदिश्य यद्दानमपात्रेभ्योऽपि दीयते³ दीनान्ध-कृपणेभ्यश्च तदानन्त्याय कल्पते ॥” संवर्तय—“दानान्धे तानि देयानि यथाऽन्यानि च सर्वशः । दीनान्ध-कृपणार्थिभ्यः⁴ अयस्कामेन धीमता⁵ ॥” ‘कृपणो’ऽत्र विकलः । एतेषां दान-रूपेण न देयं किन्तु भरणीयत्वेन दातव्यमित्यर्थः ।

यथा च महाभारते । “पङ्कज-वधिरा मूका व्याधिनोपहताश्च ये । भर्तव्यास्ते महाराज न तु देयः परिग्रहः⁶ ॥ पादो—पङ्कज-बाल-वृद्धाश्च रोगिणोऽथ दरिद्रिणः । ये पुण्यान्ति सदारैश्च⁷ ते मोदन्ते सदा दिवि ॥” इति ।

तथा च यमः । “न विद्यया केवलया तपसा चापि पात्रता । यत्र वृत्तमिमे चोभे तद्धि पात्रं⁸ प्रचक्षते⁹ ॥” ‘तपसा’

1. C. तत्तु ।

2. A. विस्तरतया ।

3. V. r. अपात्रेभ्यः प्रदीयते ।

4. V. r. कृपणादिभ्यः ।

5. SamvartaS., v. 89, p. 416. v. r....तथान्यानि विग्रेषतः ; v. 91, p. 294. v. r. देयानि आत्रानि च विग्रेषतः । कृपणादिभ्यः अयस्कामेन धीमता ॥

6. S'uddhi T., chap. दान, p. 382, ll. 1-3 ; v. r....देयः प्रतिग्रहः ।

7. A. पुण्यन्ति सदा वैश्य ।

8. Not traced in YamaS ; traced in Yaj S, v. 200, p. 158, v. r. तपसा वापि... । Also traced in S'uddhi T.,

केवलेन¹ । 'इमे' विद्या-तपसी । 'वृत्तम्' आचारः । आचारादिसु केवल-दर्शनाद् नैव ज्ञातव्यः ।

यमः—“शीलं संवसता ज्ञेयं शौचं संव्यवहारतः । प्रश्ना संकथनाज्² ज्ञेया त्रिभिः पात्रं परीक्ष्यते³ ॥” ‘शीलं’ विश्वितोक्तम्—ब्रह्मण्यता देव-पितृ-भक्तता, समता, सौम्यता, अ-परोपतापिता, अनसूया, मृदुता, अपारुध्यं, मित्रता, प्रिय-वादित्वं, कृतज्ञता, शरण्यता, प्रशान्तिचेति त्रयोदश-विधम् । शौचं संव्यवहारत इत्यर्थः⁴ । सौहृदेन विद्या-कथा ‘संकथनम्’ । ‘त्रिभिः’ संवास-संव्यवहार-संकथनैः । पितृणां देवानाञ्च पात्रं परीक्ष्यते ज्ञायते । शिष्ट-वचनाद्वा दद्यादित्यर्थः । याज्ञवल्क्यः—

“एवं सर्वगुणोपेतमुक्त-दोषैर्विवर्जितम् । कामधुग्धेनु-दानं हि फलत्याम्नेप्सितं फलम् । इह कीर्तिं वदान्याख्यां स्मृत-भोगांस्त्रिपिष्टपे⁵ ।” कामधुग्धेनुर्यथा वाञ्छितं फलं यच्छति, तथैवैवम्भूतं दानमिति । कामधुगिति पद-च्छेदात् सर्व-कामप्रदं धेनु-दानं वशिष्ठादि-धेनुवदिति प्रकाशः । तत्र, “फलत्याम्नेप्सितमि”ति पुनरुक्त-दोष-प्रसङ्गात् । ‘वदान्याख्यां’ वदान्या-संज्ञा । वदान्याच्चातिदाता प्रसिद्धः । मनुः “योऽर्चितः प्रतिगृह्णाति दद्यादर्चितमेव च । तावुभौ गच्छतः स्वर्गं नरकं तद्विपर्यये⁶ ॥”

chap. दान, p. 272, ll. 5-9 ; stated to be taken from the YājS. ; v. r. तपसा वाऽपि...तद्धि पात्रं विचक्षते ।

1. A. केवलेन न । 2. A. संकथया ।
3. प्रतीक्ष्यते । Not traced in Yama S.
4. C. इत्यत्रापि ज्ञेयमित्यनुपपद्यते ।
5. Not traced in Yāj S.
6. ManuS., chap. 4, v. 235, p. 173, v.r....प्रतिगृह्णाति

‘अर्चितं’ पूजा-पूर्वकम्, विशेषणमेतत् । दान-दक्षिणा तु सम्भवे यत्नतः सुवर्णमेव देयम् । तथा च नन्दी-पुराणे—“तस्मात् सर्वात्मना पात्रे दद्यात् कनक-दक्षिणामि”ति¹ ।

आराम-दानस्य । भविष्ये—“गङ्गा-तीरे नरो यस्तु ब्रह्मास्त्र-वकुलावृतम् । कदली-नारिकेलैश्च कपित्थाशोक-चम्पकैः ॥ विचित्रं कारयित्वैवमारामं पुष्प-शोभितम् । शिवाय विष्णवे वापि दुर्गायै भास्कराय वा ॥ प्रयच्छति तथा भक्त्या सर्वार्थं परिकल्पते । तस्य पुण्य-फलं वक्ष्ये संचेपात् तु विस्तरात् ॥ यावन्ति तेषां² वृक्षाणां पत्र-पुष्प-फलानि च । बीजानि च विचित्राणि तेषां मूलानि वै तथा । तावत्-कल्प-सहस्राणि तेषां लोके स मोदते ॥”

अथैतद्दानव्यारामस्य-वृक्ष-सम्भव-यावत्-पुष्प-यावत्-पत्र-यावत्-फल-यावद्बीज-यावन्मूल-तावत्-कल्प-सहस्र-शिव-पुराधि-करणक-मोदन-काम इमं गङ्गातीरस्थारामं ब्रह्मास्त्र-कदली-नारिकेल-कपित्थाशोक-चम्पकावृतं विष्णु-दैवतं भगवते शिवाय तुभ्यमहं सम्प्रददे । दक्षिणा च । एवं दुर्गा-विष्णु-भास्कराणामभ्य-तमस्मै दानेऽप्येतदेव फलम् । ‘संप्रदानक-देव-लोकाधिकरणक-हर्ष-काम’ इति वाक्ये विशेषः ।

पायस-दानम् । भविष्ये—“पितृनुदिश्य यो भक्त्या पायसं

ददात्यर्चितमेव वा ।...नरकं तु विपर्यये । S’uddhi T., chap. दान, p. 383, ll. 7-9.

1. S’uddhi T., chap. दान, p. 383, ll. 24; stated to be taken from chap. दान cit., p. 419, ll. 6-7, सुवर्णे परमं दानं, etc. the विष्णु-पुराण ; v. r....कनकसुत्तमम् ।

2. V. r. C. तेषां ।

मधुना सह । गुड-सर्पिःसमायुक्तं गङ्गाश्वसि विनिक्षिपेत् । तस्मा
भवन्ति पितरस्तस्य वर्ष-शत-त्रयम् ॥”

अथ वर्ष-शत-त्रयावच्छिन्न-पितृ-वृत्ति-काम इदं पायसं मधु-
गुड-सर्पिःसमायुक्तं गङ्गाश्वसि निक्षिपामि ।

अथ प्रसिद्ध-दानम् ।

तत्राङ्गिराः—“देवतानां गुरुणाञ्च मातापित्रोस्तथैव च ।
पुण्यं देयं प्रयत्नेन नापुण्यं देशितं क्वचित्¹ ॥”

‘न देशितं’ क्वचिदपि देयत्वेन न कथितमित्यर्थः । ‘अपुण्यं’
पापम् ।

“कल्याणं ब्राह्मणे दत्त्वा दाता यात्यशुभां गतिम् । जन्तु-
निर्माक-निसुक्तः पन्नगेन्द्रः क्षितौ यथा ॥”

नन्दी-पुराणे—“पापदः पापमाप्नोति नरो लक्ष-गुणं सदा ।
पुण्यदः पुण्यमाप्नोति शतशोऽथ सहस्रशः ॥ अपि पात्र-
विशेषेण दानं स्यादुत्तरोत्तरम् । गुरु-मातृ-पितृ-ब्रह्मवादिनां
दीयते तु यः । तल्लक्ष-गुणितं विद्यात् पापं पुण्यमथापि वा ॥”

“असद्वृत्त्य-प्रदानमस्त्वर्थं यच्च दत्त्वा परितप्यते । तर्ह्यदानम्
अफलम् यच्चोपकारिणे दत्तम् । तस्मात्त्रं परिहृष्टं यच्च सोपधं
ददाति । अन्य-आवितमफलं यच्चापात्राय ददाति । अनिष्ट-दानं
श्रवति यच्च दत्त्वा परिवर्त्यते । स्वय-दानं तद्दानमासुरम् यच्चा-
श्वया ददाति । क्रोधाद्वाचसम् यच्चाक्रुश्य ददाति दत्त्वा
वाक्रोशति । असत्कृतं पैशाचम् यच्चावज्जातं ददाति दत्त्वा
वाऽवजानीते । सुमूर्धुं स्तामसम् यच्चाप्रकृतो ददाति । एते दानोप-
सर्गाः² । यैरुपसृष्टं दानमसिद्धमस्त्वर्थं मयशस्य मन्त्र-वमफलं

1. Not traced in AṅgiS.

2. Traced in SuddhiT, pp. 392-393 ; stated to be

भवत्वल्प-फलं वा । 'असदृश्य' निषिद्धम् । 'तर्ह्यदानं' तस्मिन्नेव संकल्प-काले दीयमान-द्रव्यासमर्पणम् । 'उपकारिणे' प्रत्युपकार-बुद्ध्या । 'तन्मात्रं' यावद्दत्तं ततो नाधिक-फलम् । 'सोपधं' स्नेहा-दुपाधि-सहितम् । 'अन्य-आवितं' लोक-सम्भावनार्थं प्रकाशितम् । 'अनिष्ट-दानम्' अनिष्टः शत्रुः, तस्मै दानं 'स्त्रवति' चरति अफलं¹ भवतीति यावत् । 'अन्य-दानं' अन्यो गर्वः न मत्सदृशः अपरो दाताऽस्तीति भाव-विशेषः, तेन भावेन यद्दानम् । 'क्रोधाद्राक्षसमि'ति, अत्रापि ददातीत्यनुमीयते । 'आक्रोशः' परुष-भाषणम् । 'असत्कृतमवघ्रातमि'ति क्रिया-विशेषणम् । मुमुर्षु-र्ददातीत्यनेनैवाश्वयः । 'अप्रकृतो' मत्तादिः । 'उपसर्गो' दोषाः । असत्-प्रतिग्रहास्तु कृष्णाजिन-प्रतिग्रहीतारमधिकृत्य मत्स्य-पुराणे—

“न स्पृश्यः स द्विजो राजंश्चिति-यूप-समो हि सः ।

दाने च आह-काले च दूरतः परिवर्जयेत् ॥”²

आदित्य-पुराणे—“किं करिष्यत्यसौ मूढो गृह्णन्नुभयतो-मुखीम् । सहस्रं³ वारुणाः पाशाः क्षुर-धारासि-सम्भताः ॥ तस्य वर्ष-शते पूर्णे⁴ पाश एकः प्रमुच्यते⁵ । एतामवस्था-माप्नोति⁶ गृह्णन्नुभयतोमुखीम् ॥”

taken from the HarS.; v. r. अन्य-आवितमल्प-फलम्...यस्य दत्त्वा परिकीर्तयति...आसुरं...no भवत्यन्यफलं ।

1. C. अल्प-फलं ।

2. MatsyaP., chap. 206, v. 23 b-24 a, p. 752 v. r. न स्पृश्योऽसौ द्विजो...तं दाने आह-काले... । 3. C. जीर्णं ।

4. S'uddhiT., chap. दान, p. 401; stated to be taken from the आदि-पुराण; v. r....क्षुर-धारासि-सविभाः । पूर्णे वर्ष-सहस्रे तु... ।

5. C. प्राप्नोति ।

आग्नेय-पुराणे¹—“हृत्पद्म-रघ-यानानि मृत-शय्यासनानि च । कृष्णाजिनश्च गृह्णाति अत्यासन्न²गतो द्विजः । उभयतो-मुखीं लोलां सशैलां मेदिनीं द्विजः । कूट-प्राच्येण तौल्येन क्रयं क्रीणाति विक्रये³ । सत्यकृ⁴दधनो लोके स प्रेतो जायते नरः ॥”

एकादशाह-देय-शय्याधिकारि ब्रह्म-पुराणम्—“तेन कृष्णा तु सा शय्या न ग्राह्या द्विज-सत्तमैः । गृहीतायान्तु शय्यायां⁵ पुनः संस्कारमर्हति ॥ वेदेषु च पुराणेषु शय्या सर्वत्र गर्हिता । गृहीतायान्तु जायन्ते सर्वे नरक-गामिनः ॥”

पुराणे सप्तर्षि-सम्मतं⁶—“गृह्णीयाद् द्विपद-चतुष्पद-धान्य-हिरण्य-वर्जम् ।” धान्य-पदमत्र तिल-परम् । हिरण्य-पदं कपर्दक-परम् । अथ ब्रह्म-पुराणे—“ब्राह्मणः प्रतिगृह्णीयाद् वृक्षार्धं साधुतस्तथा । अप्यश्वमपि⁷ मातङ्गं तिल-लौहानि वर्जयेत् ॥ कृष्णाजिन⁸-तिलग्राही न भूयः पुरुषो भवेत् । शय्यालङ्कार-वस्त्रादि प्रतिगृह्य मृतस्य च । नरकास्र निवर्तन्ते धेनुं तिलमयीं तथा ॥”

तिलमयीं⁹ केवल-तिलेनारब्धाम् ।

“ब्रह्म-इत्या सुरा-पानमपि स्तीयं भविष्यति ।

आतुराद् यद्¹⁰ गृहीतन्तु तत् कथं वै तरिष्यति¹¹ ॥

‘आतुरात्’ मुमूर्षोः । एतेन गृहीतुः पातित्यमापादयति यद्दानं तन्न देयमित्यर्थः¹² । अत एव गङ्गा-तीरे उत्सर्गं एव न तु

1. C. आग्नेये । 2. C. आलापं न । 3. C. विक्रयं ।

4. A. सत्यकृदधमा । 5. A. तस्यां सः । 6. A. सप्त-सम्मतं ।

7. A. अप्यश्वमपि । 8. C. शय्याजिन । 9. C. omitted.

10. C. तत् ।

11. C. भविष्यति ।

12. C. इति यावत् ।

साक्षादापादनमिति । एतेषां दानानां विधान-वैयर्थ्या-
पत्तिरिति यत् तत्राह विष्णुः—

“एतानि यदि शृङ्गाति स्वेच्छयाऽभ्यर्थितो¹ न तु ।

तस्मै दाने न दोषोऽत्र यस्मात्मानन्तु तारयेत् ॥”

‘एतानि’ उभयतोमुख्यादीनि । ‘आत्मानन्तु तारयेदि’ति एत-
द्दान-ग्रहणानन्तरोक्त-तपो-जप-व्रतादि-नियमैर्वा आत्म-तारण-क्षमो
भवेत् स्वयमागत्य प्रार्थयेदेतद्दानं मम्यं देहि तस्मै देयमित्यर्थः ।

ये तु मम्यन्ते—“गङ्गायां कुग्र-दानेन ब्रह्म-लोक-मवाप्नुयात्”
इत्यत्र गङ्गाऽधिकरणं सम्प्रदानं त्वनात्, तन्मतेऽपि जले दान-
करणस्य प्रतिषिद्धत्वात्² लक्षणया गङ्गा-गर्भं समीप-वर्ति-देशे
कर्तव्यम् । तथा च स्मृतिः—

स्नात्वा शुद्धे समे देशे गोमयेनोपलेपिते ।

वसित्वा वसनं शुक्लं दानं दद्यात् सदक्षिणम् ॥”

एवं दर्शनाद् जले दान-विधानाभावादित्यर्थः । अथ गङ्गा-
गर्भं असुक-फल-प्राप्ति-काम इदमसुक-वस्तु यथादैवतमसुक-
गोत्रायेत्यादि । एतत्तु न सर्वेषां सञ्जातमित्यर्थः ।

शिव-लिङ्गादि-स्थापनम् ।

भविष्ये—“स्थाणुं स्काटिक-संस्कारं गङ्गा-तीरे करोति यः ।

शिव-लोके च शिववत्तस्याक्षय्यसुखं भवेत् ॥” अथ शिव-
पुराधिकरणक-शिववदक्षय्य³-सुख-प्राप्ति-कामः स्काटिक-स्थाणुमहं
करिष्ये ।

तथा—“शिवस्य विष्णोः सूर्यस्य दुर्गाया ब्रह्मणस्तथा ।
गङ्गा-तीरे प्रतिष्ठान्तु यः कुर्यात्तु नरोत्तमः । तथैवायतनं तेषां

1. A. स्वेच्छया कथितो ।

2. C. अप्रतिष्ठत्वात् ।

3. A. शिववत्तस्याक्षय्य (?) ।

कारयित्वा स्व-शक्तितः । अनय-तीर्थेषु करणात् कोटि-कोटि-गुणं भवेत् ॥”

अदर¹ अनय-तीर्थाधिकरणक-शिव-लिङ्ग-प्रतिष्ठा-जनय-फल-कोटि-कोटि-गुण-फल-प्राप्ति-कामो गङ्गा-तीरे भगवतः शिवस्व² लिङ्ग-प्रतिष्ठामहं करिष्ये । प्रतिष्ठा-विधिसु मत-स्व-पुराणि उक्तः³ । विष्णु-सूर्य-दुर्गा-ब्रह्मणामेकतमस्व प्रतिमायाः प्रतिष्ठा-करणेऽप्येतदेव फलम् । एतेषां देवानां गङ्गा-तीरायतन-करणेऽप्येतदेव फलम् । वाक्ये तु प्रतिष्ठा-जनय-फल-पदमपह्नाय आयतन-पद-प्रयोगो विशेष इति ।

भविष्ये—“मृदा दार्विष्टका-शैलैर्यः कुर्यात् शिवाल्लयम् ।

[त्रि⁴(१) द्वि]-सप्त-कुल-संयुक्तः शिव-लोके महीयते ॥”

अदर चतुर्दश-कुलाग्नित-शिव-लोक-महितत्व-कामो मृदा भगवतः शिवस्वायतनमहं करिष्ये ।

तथा दारुमयायतनस्व—

“मृन्मयात् कोटि-गुणितं फलं स्यादारुभिः⁵ कृते ।”

अदर मृन्मयायतन-करण-जनय-फल-कोटि-गुण-फल-प्राप्ति-कामो दारुभिर्भगवतः शिवस्वायतनमहं करिष्ये ।

तथा—“कोटि-कोटि-गुणं पुण्यं दारुतश्चेष्टकामये⁶ ।”

अदर दारुमयायतन-करण-जनय-पुण्य-कोटि-कोटि-गुण-पुण्य-प्राप्ति-कामनया इष्टकाभिर्भगवतः शिवस्वायतनमहं करिष्ये ।

लिङ्ग-स्थापनस्व । भविष्ये—

1. C. omitted.

2. A. शिव-लिङ्गस्व ।

3. MatsyaP., chap. 824. p. 915.

4. C. त्रिः ।

5. C. तद्दारुभिः ।

6. A. दारुभिरिष्टकामये ।

“यो लिङ्गं स्थापयेदेवं विधिपूर्वं सदञ्चिणम् । सर्वांगमो-
दितं पुण्यं कोटि-कोटि-गुणं भवेत् ॥ मातृजान् पित्रजां-
श्चैव यतसोद्वहते श्रियम् । कुलैकविंशमुत्तार्य शिव-लोके
महोयते ॥ भुक्ता च विपुलान् भोगान् प्रलये समुपस्थिते ।
ज्ञान-योगं समासाद्य तत्रैव स विमुच्यते¹ ॥”

अद्य सर्वांगमोदित-पुण्य-प्राप्ति-मातृक-पैतृक-स्वशूरैकविंशति-
कुल-नरकोत्तारण-पूर्वक-शिव-लोक-महितत्व-विपुल-भोग-भुक्ति-
पूर्वक-प्रलय-कालिक-ज्ञान-योग-हेतु-विमुक्ति-प्राप्ति-कामो भगवतः
शिवस्य लिङ्ग-स्थापनमहं करिष्ये । विधिर्मतःस्व-पुराणोक्तः ।
हयशीर्ष-पञ्चरात्रे —

“वापी-कूप-तडागानां सुवर्णानां तथा लघु । प्रतिमानां
सभानाञ्च समभ्यर्च्य² नरो भुवि ॥ पुण्यं शत-गुणं तस्य भवेन्मूलाच्च
संशयः ॥” अद्य शिव-मृह-करण-जन्य-पुण्य-शत-गुण-पुण्य-प्राप्ति-
कामनया जीर्ण-शिव-महोद्वारमहं करिष्ये ।³ सामान्य-स्थाने
करणादिदं फलम् । द्वितीये तु कोटि-कोटि-गुण-विधानाद्
विशेषः । एवमन्येषां देवानामपि करणे यथायथं फलमित्यर्थः⁴ ।

पाप्मे — “तद्भक्ताऽन्यत्र यः कुर्यात् स गच्छेन्निरयं महत् ।”

तथा — “देव-विप्र-यतीनाञ्च मठे लोभ-समन्वितः । तत्रा-
धिपत्यं यः कुर्यात् सर्व-धर्म-वह्निस्ततः ॥ स पच्यते महाघोरि-
रौरवे नरकेऽन्ये⁵ । पत्रं पुष्पं फलं तोयं द्रव्यमन्यन्नमिषं तु ।
योऽश्नाति लभते मोहान्नरकाण्येकविंशतिम् ॥ यमिच्छेन्नरकं-
नेतुं⁶ सपुत्र-पशु-बाल्यवम् । तं देवेष्वधिपं कुर्याद्गोषु च

1. C. परिसुच्यते ।

2. A. सम्यगर्च्य ।

3-3. C. omitted.

4. A. नरक-क्षये ।

5. C. नरकाधेतुं ।

ब्राह्मणेषु च ॥ अमोक्ष्यमाचनान्नं (?) भुक्ता चान्द्रायणचरं ।
 स्पृष्ट्वा मठ-पतिं वैश्यं सचेलो जलमाविशेत् ॥” तथा च स्कान्दे—
 “दृष्ट्वा तु संस्मरेद्विष्णुं सचेल-जलमाविशेत् । स्पृष्ट्वा तु सत्वरं
 देवि शिव-निर्मात्यभोजिनम् ॥” पादौ—“द्रव्यमन्नं फलं तोयं
 शिव-द्रव्यं स्पृशेत् वाचित् । निर्मात्यं नैव संस्पृश्यं कूपे सर्वच्च
 निलिपेत् ॥ मक्षिका-पाद-भात्रं यः शिव-स्वमुपजीवति । महा-
 लोभात् स पथेत कल्पान्तं नरके नरः ॥”

कालोत्तरे—“देव-द्रव्यं शुभ-द्रव्यं न चात्मनि नियोजयेत् ।
 उपेक्षा चायवा दानं रक्षितव्यं प्रयत्नतः ॥” रामायणे—
 “ब्राह्मण-द्रव्यमादत्ते देवानाञ्चापि राघव । सद्यः पतति
 घोरैऽस्मिन् नरके वीचिसंज्ञवे ॥” निठाकलिकायाम्—“स्वयं
 देवस्व-हरणं काष्ठ-पात्रे प्रपूजनम्¹ । स्रपनं वेत्र-पात्रेषु त्रयं
 दारिद्र्य-लक्षणम् ॥” शिव-पुराणे—“यस्तु शङ्कर-निर्मात्यं पादे-
 नाक्रमते नरः । षष्टि-वर्ष-सहस्राणि तिर्यग्योनिषु जायते ॥”
 कालिका-पुराणे—“स्पृष्ट्वा रुद्रस्य निर्मात्यं सवासा आप्नुतः
 शुचिः ।” एतदपनीत-निर्मात्यं बोद्धव्यम्, “ब्रह्महापि शुचिर्भूत्वा
 निर्मात्यं यस्तु धारयेत् । तस्य पापं महच्छीघ्रं नाशयिष्यं
 महाव्रते ॥” इति स्कन्द-पुराण-वचन-विरोधात् । तस्तु धारणार्थ-
 विलक्षणाशुच्यशैवादेः (?) स्पर्श-विषयमित्यर्थः ।

अथ सामान्य-दानम् ।

तत्र दृत-धेनु-दानम् ।

भविष्ये—“यस्त्वक्षय-हृतीयायां गङ्गा-तीरे ददाति वै । दृत-
 धेनुं विधानेन तस्य पुण्य-फलं नृणु ॥ कल्प-कोटि-सहस्राणि

1. C, पात्रेण पूजनम् ।

कल्प-कोटि-शतानि च । सहस्रादित्य-संकाशः सर्व-काम-समन्वितः ॥
 हेम-रत्नमये चित्रे विमाने हंस-भूषिते । स्वकीय-पिष्टभिः सार्धं
 स्वर्ग-लोके महीयते ॥ ततस्तु जायते विप्रो गङ्गा-तीरे धनान्वितः ।
 अन्ते तु ब्रह्मविद् भूत्वा मोक्षमाप्नोत्यसंशयम् ॥”

तत्रादौ धेनु-विधानम् । मत्स्य-पुराणे—“गुड-धेनु-विधानस्य¹
 यद् रूपमिह यत् फलम् । तदिदानीं प्रवक्ष्यामि सर्व-पाप-
 प्रणाशनम्” ॥ क्षणाजिनं चतुर्हस्तं प्राग्यौवं² विन्यसेद्भुवि ।
 गोमयेनोपलिप्तायां³ दर्भानास्तीर्य यत्नतः⁴ ॥ नन्वेणकाजिनं⁵
 तद्वद्वत्सस्य परिकल्पयेत् । प्राङ्मुखीं कल्पयेद्देनुं⁶ मुदक्पादां
 सवत्सकामं⁷ ॥ उत्तमा गुड-धेनुः स्यात् सदा भार-चतुष्टयम्⁸ ।
 वत्सं भारेण कुर्वीत भाराभ्यां मध्वमा स्मृता⁹ ॥ अर्ध-भारेण

1. C. प्रदानस्य ।

2. PadmaP., p. 292 ; MatsyaP., chap. 82, p. 258, सर्व-
 पाप विनाशनम् ; AgniP., chap. 210, p. 397, vv. 13—

3. MatsyaP., p. 258, v. r. ... प्रागग्रम्...

4. AgniP. v. 14, p. 397, गोमयेनानुलिप्तायां ।

5. Op. cit. सर्वतः ; also Hemādri, दान-खण्ड, chap. 7-
 p. 398.

6. Hemādri, op. cit., लघ्वेणकाजिनं ; AgniP.,
 लघ्वेणकाजिनं ; PadmaP., सृष्टि-खण्ड, chap. 21, v. 54,
 p. 292, same as हेमाद्रि ; & so same in MatsyaP., p. 258.

7. Hemādri, op. cit, प्रापयेद्देनुं...

8. C. सवत्सिकाम् (?) PadmaP., op. cit., सदा वा गां
 सवत्सकाम् ।

9. Hemādri, op. cit., सदा भारमनुत्तमम् ।

10. MatsyaP. chap. 82, v. 5, v. r. द्वाभ्यां वै ; Hemādri

वत्सः स्यात् कनिष्ठा भारकेण तु । चतुर्थ्यामेव वत्सः स्याद्
 गृह-वित्तानुसारतः¹ ॥”

तथा चायं द्रव्य-ज्ञासस्तेन सुख-कल्प-(शब्देन ?) मन्थवे न
 कल्पान्तरमाश्रयणीम् । “प्रभुः प्रथम-कल्पस्य योऽनुकल्पेन
 वर्तते । न साम्प्रदायिकान्तस्य दुर्मतेर्विद्यते फलम् ॥” इति
 कात्यायनेन निषेधात्² । ‘साम्प्रदायिकं’ पारलौकिकम् । “धेनु-
 वत्सौ कृतौ चोभौ³ सित-सूत्राम्बरावृतौ । शुक्ति-कर्णाविस्तु-पादौ
 शुचि-मुक्ताफलेक्षणौ ॥ “सित-सूत्र-शिरालौ द्वौ⁴ सित-कम्बल-
 कम्बलौ । ताम्र-गण्डुक-पृष्ठौ⁵ द्वौ⁶ सित-चामर-रोमकौ ॥
 विष्टुम-भ्र-युगोपेतौ⁷ नवनीत-स्तनान्वितौ⁸ । चौम-पुच्छौ

reads after प्राङ्मुखौ...सवत्सकाम्—“तदुत्तरेण वत्सोऽपि तथैव
 परिकल्पनीयः” ; उत्तमा शुङ्ग-धेनुः...वत्सं भारेण कुर्वीत भाराभ्यां
 मध्यमः स्मृतः ॥

1. v. r. A., गृह-वित्तानुभावतः ।

2. Not traced in कात्यायन-संहिता । शुलपाणि in his
 शाव-विवेक, pp. 142-143, says that the verse appears in
 the गृह-परिशिष्ट ।

3. A. धेनु-वत्सौ वृताभौ तौ । MatsyaP., chap. 82, v. 7,
 p. 259 ; v. r. धेनु-वत्सौ वृताभौ च ।

4. Hemādri, op. cit., p. 399, तौ ; AgniP., p. 397,
 v. 20, च ; MatsyaP., p. 259, same as हेमाद्री ।

5. PadmaP., सृष्टि-खण्ड, chap. 21, v. 58, p. 993, v. r.
 गण्डक-पृष्ठौ । MatsyaP., also same p. 259, v. 8.

6. MatsyaP., op. cit., v. r. तौ ; Hemādri, op. cit.,
 तौ ; also AgniP., p. 397, v. 20.

7. PadmaP. and Agni P., op. cit., युगापेतौ ।

8. MatsyaP., op. cit., नवनीत-स्तनावभौ ।

कांस्य-दोहाविन्द्रनीलक-तारकौ¹ ॥ सुवर्ण-शृङ्गाभरणौ राजत-
चुर-संयुतौ² । नाना-फल-समायुक्तौ³ घ्राणौ गन्ध-करण्डकौ⁴ ।
'गन्ध-करण्डकः' सुरभि-गन्धाढ्य-द्रव्यं कर्पूर-रादिः । इत्येवं
रचयित्वा तु धूप-दीपैरघार्चयेत् ॥”

“या लक्ष्मीः सर्व-भूतातां या च देवेश्वरस्थिता । धेनु-
रूपेण सा देवी मम शान्तिं प्रयच्छतु⁵ ॥ देहस्या या च
रुद्राणौ शङ्करस्य सदा प्रिया । धेनु-रूपेण सा देवी मम
पापं वापोहतु ॥ विश्वोर्वचसि या लक्ष्मीः स्वाहा या च⁶
विभावसोः⁷ चन्द्रार्क-शक्र-शक्तिर्या धेनु-रूपास्तु सा त्रिये⁸ ॥”

“वतुर्मुखस्य या लक्ष्मोर्लक्ष्मीर्या धनदस्य च । लक्ष्मीर्या
लोक-पालानां सा धेनुर्वरदास्तु मे ॥ स्वधा या पितृ-भोजानां⁹

1. PadmaP., op. cit., v. 60, v. r. दोहौ शुभातिकमनीयकौ ।

2. PadmaP., op. cit., v. 6, राजताढ्य-चुरौ च तौ ।
MatsyaP., op. cit., राजतैः चुर-संयुतौ ।

3. V. r. Hemadri, op. cit., नाना-फलमयैर्दन्तैः ।

4. PadmaP., op. cit., घ्राण-गन्ध-करण्डकौ ; MatsyaP.,
op. cit., same,

For the above verses, See MatsyaP., pp. 258—260 ;
AgniP., chap. 210, p. 397f. ; PadmaP., p. 223f. ; Dana-
KKau. of Govindānanda, p. 58f. (order of verses not
same) ; DanaC. of Divakara, fol. 38 (a) f. ; DanaMay.,
p. 172f.

5. MatsyaP., PadmaP. and Hemadri, v. r. पापं
व्यपोहतु ।

6. A. यथा ।

7. PadmaP., सष्टि-खण्ड, chap. 21, v. 63, v. r.
विभावसौ ।

8. Op. cit., सा धेनुर्वरदास्तु मे ।

9. A. पितृ-सुखाणां । MatsyaP., chap. 82, v. 15
Hemadri, स्वधा त्वं... ।

स्वाहा यज्ञभुजाच्च या¹ । सर्व-पापहरा धेनुस्तस्माच्छान्तिं²
 प्रयच्छ मे ॥ एवमामन्त्र्य तां धेनुं ब्राह्मणाय निवेदयेत् ।
 विधानमेतद् नूनां सर्वासामिह पठ्यते³ ॥ यास्तु⁴ पापविनाशिन्यः
 पठ्यन्ते दश धेनवः । तासां स्वरूपं वक्ष्यामि नामानि च
 नराधिप ॥ प्रथमा गुड-धेनुः स्याद् दृढ-धेनुस्तथा परा⁵ ।
 तिल-धेनुस्तृतीया तु⁶ चतुर्थी जल-संज्ञिता⁷ ॥ क्षीर-धेनुश्च
 विख्याता⁸ मधु-धेनुस्तथा परा । सप्तमी शर्करा-धेनुर्दधि-धेनु-
 स्तथाऽष्टमी⁹ । रस-धेनुश्च नवमी¹⁰ दशमी स्यात् स्वरूपतः ॥
 कुम्भाः सुर्द्रव्य-धेनूनामितरासान्तु राशयः । ¹¹सुवर्ण-धेनुरप्यत्र
 केचिदिच्छन्ति मानवाः ॥ नवनीतेन तैलेन¹² तथाऽग्नयेऽपि
 महर्षयः ॥

“एतदेव विधानं स्यात्तत्र चोपस्कराः स्मृताः । मन्वावाहन-

1. V. r. in last line, स्वाहा यज्ञभुजान्तया ।

2. PadmaP., छष्टि-खण्ड, chap. 21, v. 64, तस्माद्भूमिं ।

3. PadmaP., op. cit., सर्वासामपि पठ्यते ; MatsyaP.,

सर्वेषामभिपठ्यते । See also below.

4. MatsyaP., chap. 82, v. 17, v. r. यास्याः ।

5. PadmaP., दृढ-धेनुरद्यापरा ।

6. Op. cit., च ।

7. Op. cit., जल-नामिका ।

8. Op. cit., क्षीर-धेनुः पञ्चमी च ।

9. Hemadri, नवनक्षार्चनी तथा ; PadmaP., op. cit.,

अष्टमी दधि-कल्पिता ।

10. Hemadri, कापांस-धेनुर्नवमी ।

11. Add. r. in C.

12. MatP., chap. 82, v. 21, p. 260, रत्नेन ।

संयुक्ताः सदा पर्वणि पर्वणि ॥ यथाश्व¹ प्रदातव्या भुक्ति-
मुक्ति-फलप्रदाः । धेनवो दश ता एताः² सर्व-पाप-हराः शुभाः³ ॥
अयने विषुवे पुण्ये व्रतीपातेऽथवा पुनः । गुड-धेन्वादयो देया
उपरागादि-पर्वसु⁴ ॥”

¹ अत्र घृतादि-धेनु-द्रव्य-परिमाणमपि गुड-धेनुवदेव, “विधान-
मेतद्दे नूनां सर्वासामपि पक्षतः” इति सामान्येनातिदेशात् ।

‘कुम्भाः स्युर्द्रव्य-धेनूनामितरासाञ्च राशयः’

इति भार-चतुष्टयादि-परिमित-द्रव्य-व्यवस्थापन-प्रकार-कथ-
नम्⁵ । एवञ्च घृतादि-धेनुष्वपि कृष्णाजिन-धारणम् । कुम्भ-कथ-
नेनापि तदवाधनात्, “एतदेव विधानं स्यादिति” वचनाच्च ।
केचित्तु नात्राजिनमिच्छन्ति । भारस्तु पल-सहस्र-इत्यात्मकः ।
तत्राह—“तुला पल-शतं ज्ञेयं भारः स्याद्विंशतिस्तुला” इति ।

गोमये नोपलिप्तायां भूमौ कृशानास्तीर्य तत्र प्राग्धीवं
चतुर्हस्तं कृष्णाजिनं धेनुं पातयित्वा, तत्-समीपे लघु कृष्णाजिनं
प्राग्धीवमेव वत्सार्यं धृत्वा, तदुपरि शक्त्यनुसारेण⁶ भार-चतुष्ट-

1. A. यथाश्वं ।

2. C. एता एव समाख्याताः ।

3. In Hemādri, there is an additional line after this : “अश्व-यज्ञ-फलदाः सर्व-पाप-हराः शुभाः ।”

4. A. उपवासादि-पर्वसु । For the above verses, see MatsyaP., chap. 83, p. 260.

5-5. This portion agrees almost verbally with Hemādri, p. 400, l. 22—p. 401, l. 3 ; Hemādri, v. r., द्रव्यस्य कुम्भाधारतयाऽवस्थान-प्रकार-कथनम् ।

6. C. शक्त्यनुरूपेण ।

येन भार-द्वयेन एक-भारेण [वा] गव्य-घृतेन घटेषु स्थापितेन¹
 धेनुं, यथाक्रमम् एक-भारेण अर्ध-भारेण भार-चतुर्थांशेन वा
 गव्यघृतेनैव घटस्थेन वत्समुपकल्प्य, उभावपि प्राङ्मुखौ उदक्-
 पादौ घृतास्थौ श्वेत-सूक्ष्म-वस्त्र-वेष्टितौ शुक्तिमय-कर्णौ इक्षुमय-
 पाद-चतुष्टयौ श्वेत-मुक्तामय²-लोचन-द्वयौ, तदभ्यन्तरस्थेन्द्र-
 नीलमय-तारा-द्वयौ³, सूत्रात्मक-शिरालकौ, श्वेत-कम्बलमय-
 सास्त्राकौ, ताम्रमय-गण्डुक⁴-पृष्ठौ, सित-चामर-रोमाणौ, प्रवाल-
 मय-⁵भ्र-युगौ नवनीत-स्तनौ, चौर-पुच्छौ, कांस्थ-दोहौ, सुवर्ण-
 शृङ्गौ, राजत-क्षुरौ, नाना-फल-समायुक्तौ अगुरु-प्रभृति-द्रव्य मिलित-
 घ्राणौ, एवं धेनु-वत्सौ निर्माय ओं सोपकरण-स-वत्स-घृत-
 धेनवे नमः । एवं⁶ वार-त्रयम् । एवं धूपं ततो दीपं ततो नैवेद्यं
 दत्त्वा, ओं ब्राह्मणाय नम इति त्रिस्तं संपूज्य इमां सोपकरणां
 सवत्सां घृत-धेनुं ददामि⁷ इति द्विज-करे जलं दत्त्वा धेनुं
 प्रोच्य “ओं या लक्ष्मी” रित्वादि-श्लोक-पञ्चकं पठित्वा कुश-त्रय-
 तिल-जलान्वादाय ओं अद्याक्षय-तृतीयायां गङ्गा-तीरे बहु-कल्प-
 कोटि-शतावच्छिन्न⁸-हेम-रत्नमय-विचित्र-हंस-विभूषित-विमाना-
 धिकरणक-स्त्रीय-पितृ-गण-सहित-सहस्रादित्य⁹-संकाश-सर्व-काम-
 समन्वित¹⁰-रुद्र-सहित-महितत्व-तदुत्तर-गङ्गाधिकरणक¹¹-धना-
 न्वित-विप्रत्व-भवनान्त-कालिक-ब्रह्मविद्भवनान्तर-भोज-प्राप्ति-काम

1. A. घटे प्रस्थापितेन ।

2. C. द्वय ।

3. C. मयौ ।

4. C. ताम्र-गण्डुकमय ।

5. A. प्रवाल-द्वय ।

6. C. इति ।

7. C. ददामि ।

8. A. बहु-कल्प-कोटि-सहस्रावच्छिन्न ।

9. C. आदित्य ।

10. C. स्त्रीय-रुद्र ।

11. C. गङ्गा-तीराधिकरणक ।

इमां गोमयोपलिप्तास्तीर्ण-कुश-भूम्युपरिस्थ-लघु-प्राग्ध्रौवैणकाजि-
 नस्थ-घृतास्थ-सित-सूक्ष्माम्बरावृता-शुक्ति-कर्णैश्चुमय-चतुष्पाद-शुचि-
 मुक्ताफलेक्षणा-सित-सूत्र-शिरालक-सित-कम्बल-कम्बल¹ ताम्र-
 गण्ड, क-पुष्ठ-सित-चामर-रोमक² विद्रुम-भ्रू-युगोपेत³-नवनीत-
 स्तनान्वित-चौम-पुच्छ-कांस्य-दोहेन्द्रनील-तारक-सुवर्ण-शृङ्गाभरण-
 राजत-चर-नाना-फल-समायुक्त-विशिष्ट-गन्धमय-नासिक-चतुर्थ-
 भाग-परिमित-घृतमय-वत्स-सहितां गोमयोपलिप्ता-स्तीर्ण-कुश-
 भूम्युपरिस्थ-चतुर्हस्त-प्राग्ध्रौव-कृष्णाजिन-स्थितां प्राङ्मुखीमुदक-
 पादां घृतास्थां सित-सूक्ष्माम्बरावृतां शुक्ति-कर्णाभिर्चुमय-चतुष्पादां
 शुचि-मुक्ताफलेक्षणां सित-सूत्र-शिरालकां सित-कम्बल-कम्बलां
 ताम्र-गण्ड, क-पुष्ठां सित-चामर-रोमकां विद्रुम-भ्रू-युगोपेतां
 नवनीत-स्तनान्वितां चौम-पुच्छां कांस्य-दोहामिन्द्रनील-तारकां
 सुवर्ण-शृङ्गाभरणां राजत-क्षुरां नाना-फल-समायुक्तां विशिष्ट-गन्ध-
 मय-नासां घृतमयीं धेनुं विष्णु-देवताम् अमुक-गोत्रायामुक-देव⁴
 शर्मणे ब्राह्मणाय तुभ्यमहं सम्प्रददे । ॐ स्वस्तीति प्रतिवचनम् ।
 ततः ॐ कृतैतत्-सोपकरण-सवत्स-घृत-धेनु-दान-प्रतिष्ठार्थं
 दक्षिणामिदं सुवर्णमग्नि-दैवतम् इत्यादि । ततः पुच्छं धेनुं
 स्पृष्ट्वा द्विजो यथाशास्त्रं काम-स्तुतिं पठेत् ।

अथ⁵ गो-भावा-दानम्⁶ ।

“तथैव गो-प्रदानञ्च विधिना कुरुते तु यः⁷ । गो लोम-

1. C. कम्बल-कम्बलां । 2. C. रोमकां । 3. C. युगोपेताम् ।

4. Omitted in A.

5. A. तथा ।

6. C. प्रदानम् । For गो-दान, see, DānaKK. of Govindānanda, p. 53 ; Dāna May., p. 184 ; Hemadri's CaturVC., दान-खण्ड, p. 486f ; BhavP, uttara, chap. 151, p. 514f.

7. C. तथैव । गो-प्रदानञ्च विधिना कुरुते यः प्रयत्नतः ।

संख्यया यावत् कल्पान्यवुद-संख्यया^१ ॥ गोलोके शिव-लोके
वा काम-धेनु-प्रजान्वितः^२ । भुञ्जानः सर्व-कामांस्तु दिव्यान्नाना-
विधान् वञ्चन् ॥ देवानामप्यलभ्यांश्च स्थित्वा तु सह-वान्धवः^३ ।
पितृभिश्च सुहृद्भिश्च सर्व-रत्न-विभूषितः ॥ जायते सत्-कुले
पञ्चाङ्गन-धान्य-समाकुले । रत्न-काञ्चन-भू-पूर्णं शील-विद्या-
यशोऽन्विते ॥ स भुञ्जा विपुलान् भोगान् पुत्र-पौत्र-समन्वितः ।
सर्व-दुःख-विनिर्मुक्तः सर्व-काम-समन्वितः । सर्व-प्राणि-प्रियो
भूत्वा ततो मोक्षमवाप्नुयात् ॥”

गो-ब्राह्मणौ संपूज्य द्विज-करे जलं दत्त्वा गामासिच्य^४ ओ
अद्याक्षय-वृत्तीयायां गङ्गा-तीरे गो-रोम^५-सम-संख्य-कल्पान्वुदा-
वच्छिन्न^६ गोलोक-शिव-लोकान्यतराधिकरणक^७-वान्धव-पितृ-
सुहृत्-सहित-काम-धेनु-प्रजान्वित^८-स्त्रीय-दिव्य-नानाविध-देवा-
लभ्य-सर्व-कामोपभोग-रत-स्थिति-तदनन्तर-धन-धान्य-समाकुल-
रत्न^९-काञ्चन-भू-पूर्ण-शील-विद्या-यशोऽन्वित-सत्^{१०}-कुलाधिकर-
णक-जन्म-पुत्र-पौत्र-समन्वित-^{११}सर्व-दुःख-विनिर्मुक्तत्व-सर्व-काम-
समन्वित^{१२}-सर्व-प्राणि-प्रिय-स्व-कट्वक-विपुल-बहु-भोगोपभोग-
तदुत्तर-मोक्ष-प्राप्ति^{१३}-काम इमां गां रुद्र-दैवतामित्यादि ।
दक्षिणादिकं पूर्ववत् ।

1. A. कल्पान्यवुद-संख्यया ।

3. C. बान्धवैः ।

5. C. लोम ।

7. A. लोकाधिकरणक ।

9. A. सर्व-रत्न ।

11. C. समन्वितत्व ।

2. A. पूजान्वितः ।

4. Omitted in C.

6. C. कल्पान्यवुदावच्छिन्न ।

8. A. पूजान्वित ।

10. Omitted in C.

12. C. मोक्षाप्राप्ति ।

तत्र कपिला-दानम्¹ ।

तथा—“कपिला यदि दत्ता स्वाद्धिधिना वेद-पारगे ।

नरकस्थान् पितृन् सर्वान् स्वर्गं नयति वै तदा ॥”

कपिला-गव्यं नमः । वार-त्रयम् । ब्राह्मणाय नमः । ओं
कपिलां गाम् इमां ददानि इति द्विज-करे जलं दद्यात् । ततः
कपिला-गामासिच्च ओं अद्याक्षय-द्वितीयायां गङ्गा-तीरे नरकस्थ-
सर्व-पितृ-स्वर्ग-नयन-काम इमां कपिलां गां रुद्र-देवताम् अमुक-
गोत्रायेत्यादि सर्वं पूर्ववत् ।

अथ भूमि-दानम्² ।

निवर्तन-द्वयस्य । तथा—

“निवर्तन-द्वयं भूमेर्गङ्गा-तीरे विशेषतः । विप्राय वेद-विदुषे
तिथौ तस्यां विशेषतः ॥ नरो ददाति भक्त्या वै³ तस्य पुण्य-
फलं नृणु । तद्भूमि-परमाणूनां संख्ययाऽयुत-संख्यया ॥ सोमेन्द्र-
ब्रह्म-लोकेषु विष्णु-लोके तथैव च । शिव-लोके तथा श्रीमान्
भोगान् भुङ्क्ते तथाविधान् ॥ जायते रूप-सम्पन्नः सर्व-शोक-
विवर्जितः । सर्व-सम्पत्-समृद्धस्तु⁴ सप्त-द्वीप-पतिर्भवेत् ॥ भेरी-
शङ्खादि-निर्वाणैर्गीत-वादित्र-निस्वनैः । स्तुतिभिर्मगधानाञ्च
सुप्तोऽसौ प्रतिबुध्यते ॥ सर्व-सौख्यान्यवाप्येह सर्व-धर्म-परायणः ।

1. Cp. DānaMay., p. 171, ll. 21 ff; DānaKK., pp. 121—123; BhavP., p. 520f; CaturVC., दान-खण्ड, p. 46; DānaC., p. 37f.

2. Cp. DānaKK., p. 39; CaturVC., pp. 494—512; BhavP., pp. 523-524; DānaC., p. 51f.

3. C. यो भक्त्या ।

4. A. सर्व-सम्पत्-समृद्धः स्यात् ।

नरकस्थान् पितॄन् सर्वान् प्रापयित्वा दिवं तदा ॥ स्वर्ग-स्थितान्
पितॄन् सर्वान् मोक्षयित्वा महादुरतिः । अन्ते ज्ञानाग्निना
क्षित्वा अविद्यां पञ्च-पर्विकाम् । परं वैराग्यमापन्नः परं
ब्रह्माधिगच्छति ॥”

‘अयुत संख्ये’त्यत्र तावत्-कल्पानोति पूर्वोक्तिनाग्वयः
स्यात् । ‘निवर्तन’-लक्षणन्तु मत्स्य-पुराणोक्तम्—

“सप्त-हस्तेन दण्डेन त्रिंशद्दण्डा निवर्तनम् ।

त्रि-भाग-हीनं गोचर्म-मानमाह प्रजापतिः¹ ॥”

देव-ब्राह्मणौ वार-त्रयं संपूज्य श्रीं अद्याक्षय-तृतीयायां गङ्गा-तीरे
दातव्य-भूमि-परमाणु-सप्त-संख्या-कल्पायुतावच्छिन्न-सोमेन्द्र-ब्रह्म-
विष्णु-शिव-लोकाधिकरणक-श्रीमत्-स्वकर्तृक-भोगोपभोग-
तदुत्तर-रूप-सम्पन्न-सर्व-रोग-विवर्जित-सर्व-सम्पत्-समृद्ध-भेरी-
शङ्खादि-निर्घोष-गीत-वादित्र-निखन-भागध-सुति-करण-सुप्त-प्रति-
बोध-वत्² सप्त-द्वीप-पतित्व-भवन-सर्व-धर्म-परायण-स्व-कर्तृक-
सर्व-सौख्यावाप्ति-नरकस्थ-सर्व-पितृ-स्वर्ग-नयन-स्वर्गस्थ-सर्व-पितृ-
मोक्ष-प्रापणानन्तर-महादुरति³ स्वकर्तृकाविद्याच्छेद-पर-वैराग्य-
पर-ब्रह्माधिगमन-काम इमां निवर्तन-द्वय-परिमितां भूमिं
प्रियदत्तां विष्णु-दैवताम् इत्यादि । दक्षिणा भूमि-प्रदक्षिणान्तम् ।
‘प्रियदत्तामि’ति, स्कान्दे—“नामास्थाः प्रियदत्तेति गुह्यं देव्याः
सनातनम् । दाने वाप्यथवादाने नामास्थाः परमं प्रियम्⁴ ॥”

1. Hemadri, CaturVC., दान-खण्ड, p. 505, ll. 14-15.

2. A. प्रतिरोध-रत ।

3. C. मद्भयुति ।

4. S'uddhiT., chap. दान, p. 409, ll. 9-10, said to
be taken from the महाभारत । A. दानं वाप्यथवा दानं... ।

दान-काले यत् “प्रियदत्ता नामास्याः परमं प्रियमि”ति कीर्तितं ततः प्रियदत्तामित्युदीर्य दातव्यमिति तात्पर्यमित्यर्थः ।

परिमाण-संख्यामाह आदित्य-पुराणे—

“गवां शतं वृषसैको यत्र तिष्ठत्ययन्त्रितः । तद्वि गोचर्म-
मात्रन्तु प्राहुर्वेदविदो जनाः¹ ॥” तथा बृहद्ब्रह्मिष्ठः—“दश-हस्तेन
वंशेन दश-वंशान् समन्ततः । पञ्च वाऽभ्यधिकं दद्यादेतद् गोचर्म
उच्यते² ॥”

‘पञ्च वाऽभ्यधिकमि’त्येकस्मिन् पाञ्च-वंशाधिकं वा ।

नन्दौ-पुराणे—“एकोऽग्रीयाद् यदुत्पन्नं नरः सांवत्सरं
फलम् । गोचर्म-मात्रा सा चौणी स्तोका वा यदि वा बहुः ॥”
शैवे—“गोचर्म-मात्रां पृथिवीं गङ्गा-तीरे ददाति यः । अक्षयायां
हृतीयायां सोऽत्र क्षिति-पतिर्भवेत् ॥”

अथाक्षय-हृतीयायां क्षिति-पतित्व-भवन-कामनया गङ्गा-तीरे
इमां³ गोचर्म-मात्रां भूमिं प्रियदत्तां यथानाम-गोत्रायेत्यादि ।
दक्षिणा-भूमिं प्रदक्षिणान्तम् ।

तथा भविष्ये—“ग्रामं गङ्गा-तटे यो वै विप्रेभ्यः संप्रयच्छति ।
ब्रह्मा-विष्णु-शिवेभ्यश्च दुर्गायै भास्कराय च ॥ सर्व-दानेषु यत्
पुण्यं सर्व-यज्ञेषु यत् फलम् । सर्व-तीर्थेषु यत् पुण्यं सर्व-व्रत-
तपःसु च ॥ सहस्र-गुणितं तत्र फलं स्याद् ग्राम-दानतः ॥

1. Cp. BhavP. मध्यम-पर्व. chap. 2, v. 25, p. 239 (a),
last line, तद्गोचर्मेति विख्यातं दत्तं सर्वाध-नाशनम् ।

2. A. v. r. तस्मात्ततो गोचर्म उच्यते । Cp. DānaKK.,
p. 40 ; also CaturVC., p. 505, “दश-हस्तेन दश-हस्तात्
समन्ततः । पञ्च चाभ्यधिका दद्यादेतद् गोचर्म कथ्यते” ।—

3. इमां not found in C.

सूर्य-कोटि-प्रतीकाग्रैर्दिव्य-स्त्री-कोटि-संयुतैः । दिव्य-रत्नमयै-
खिलैर्विमानैर्वैष्णवे पुरे ॥ क्रीडते सर्व-सम्पन्नः शाङ्करे च¹ पुरे
तथा । स्वकीय-पितृभिः सार्धं क्रीडते कालमक्षयम् ॥ यावत्तद-
ग्राम-भूमेर्वै परमाणुः स्वसंख्यया । भोगान् भुङ्क्ता तथा लोके
जायते योगिनां कुले ॥ अणिमादि-गुणैर्युक्तः स्वयं भोगी
भवत्यपि । देहान्ते निर्मले नित्ये परे ब्रह्मणि लीयते ॥”

देव-ब्राह्मणौ संपूज्य अध्याक्षय-तृतीयायां गङ्गा-तीरे च सर्व-
दान-सर्व-यज्ञ-सर्व-तीर्थ-सर्व-व्रत-तपोजन्य-फल-सहस्र-गुण-फल-
प्राप्ति-सूर्य-कोटि-प्रतीकाग्र-दिव्य-स्त्री-कोटि-संयुत-दिव्य-रत्न-मय-
चित्त-बहु-विमान-करणकाक्षय-काल-व्यापि-स्व-पितृ-सहित-स्व-
क्रीडन-दातव्य-ग्राम-भू-परमाणु-सम-संख्य-तल्लोकाधिकारणक-योगि-
कुल-जन्माणिमादि-गुण-युक्त-भोगित्व-भवन-देहान्त-कालिक-
निर्मल-नित्य-पर-ब्रह्म-लय-काम इदं ग्रामं विष्णु-दैवतमित्यादि ।
दक्षिणा प्रदक्षिणान्तम् ।

सुवर्ण-दानम्² ।

भविष्ये³—“तथा तस्यां तृतीयायां वेदविद्ब्राह्मणाय वै ।
माष-घोडश-मात्रं वा सुवर्णं यः प्रयच्छति ॥ स हिम-रत्न-
खचिते विमाने सर्वमे शुभे । सर्व-पाप-विनिर्मुक्तः सर्व-भूषण-
भूषितः ॥ सर्वैश्वर्य-समृद्धयः सर्व-लोकेषु सर्वदा । ब्रह्माण्डान्तर-
संस्थेषु बहु⁴-भोगान् पृथग्विधान् ॥ अद्भूत-स्व-पितृभिर्यावदाहृत-
संप्रवम् । ततो रुद्रस्य सायुज्यं प्राप्नोत्येव न संशयः ।”

1. A. शाङ्करेण ।

2. DanaKK., p. 51f. ; DanaC., p. 18 ; CaturVC.,
p. 566f.

3. भविष्ये not found inC.

4. C. रत्न ।

देव-ब्राह्मणौ संपूज्य ओं अद्याक्षय-तृतीयायां गङ्गा-तीरे
सर्व-लोकाधिकरणक-हेम-रत्न-खचित-सर्वग-शुभ-विमानाधिकरणक-
सर्व-पाप-विनिर्मुक्त-सर्व-भूषण-भूषित-सर्वेश्वर्य-समृद्ध-स्वकीय-
पितृ-सहित-यावदाभूत-संप्रव-प्रयग्विध-बहु भोगोपभोग-तदुत्तर-
रुद्र-सायुज्य-प्राप्ति¹-काम इमं षोडश-मास-परिमितं सुवर्णमग्नि-
दैवतमित्यादि । दक्षिणा स्पर्शान्तम् ।

यदन्यद्विहितं कर्म गङ्गा-तीरे क्रियते तस्य फलं कोटि-कोटि-
गुणम् । “गङ्गा-तीरे कृतं यत् तत्” कोटि-गुणितं भवेदि”ति
विधानात् । तथा च ब्राह्मे—“सर्व-दानानि नियमा यमाद्यैव
तपांसि च । यच्चो दानं तथा जप्यं श्राद्धञ्च सुर-पूजनम् । गङ्गा-
यान्तु कृतं सर्वं कोटि-कोटि-गुणं भवेत्”² ॥

अथ व्रत-फलादि ।

तत्र भविष्य-पुराणि—स्कन्द उवाच—“अष्ट-मूर्ति-धरां गङ्गां
दिव्य-रूपां निरीक्षितुम् । साक्षादेवाशु मर्त्यानां तदुपायं व्रतं
वद ॥” भगवानुवाच—“शालि-तण्डुल-प्रस्थे द्वे³ द्वि-प्रस्थ-पयसा
तथा । पायसं पाचयित्वा तु मधुना घृत-संयुतम् । प्रत्येकं पल-
मात्रन्तु तत्र निक्षिप्य भक्तितः । तत् पायसमपूर्णांश मोदका-
श्चण्डलानि च । तथा गुप्फार्ध-मात्रन्तु सुवर्णं रूप्यमेव च ।
चन्दनागुरु-कर्पूर-कुङ्कुमानि च गुग्गुलुम् । विस्व-पत्राणि
दूर्वाश्च रोचना सित-चन्दनम् । नीलोत्पलस्य पुष्पाणि पुष्पाभावे
दलान्यपि । यथाशक्त्या महाभक्त्या गङ्गायां यो विनिक्षिपेत् ।

1. A. प्राप्ति omitted ।

2. तत् Not Found in C.

3-3. PrayT. chap. नन्दा-खान p. 88 line 15. v. r...

यच्चोदानं तपो जप्यं...स्कान्दे । 4. A. निव । 5. C. प्रस्थेन ।

पौर्णमास्यां मासि मासि दर्शं च प्रहर-द्वये । अहयाग्नेन मन्त्रेण
यावत् संवत्सरं तथा । ॐ गङ्गायै विश्व-मुख्यायै नारायण्यै शिवायै
च नमो नमः ॥ इति मन्त्रेण सततं¹ शतमष्टोत्तरं जपेत् । गङ्गा-
जलान्तः स्थित्वा च तन्मनास्तप्त-संशयः । हविष्याशी मिता-
हारो² यामिनीषु दिनेषु च ॥ संवत्सरान्ते तस्यैषा गङ्गा दिव्य-
वपुर्धरा । दिव्य-मात्मास्वर-धरा दिव्य-रत्न-विभूषिता । प्रत्यक्ष-
रूपा पुरतस्तिष्ठत्येव वरप्रदा । एवं प्रत्यक्षतः साक्षाद् गङ्गां
दिव्य-वपुर्धराम् ॥ दृष्ट्वा स्व-चक्षुषा मर्त्यो वर-दान-समुद्यताम् ।
यान् यान् कामयते मर्त्यस्तांस्तान् कामानवाप्नुयात्³ ।
निष्कामस्तु लभेन्नोच्चं न तेनैव च जन्मना ॥”

‘मण्डलं’ मण्डलाकारः शङ्खली-विशेषः पूपादिः । ‘चन्दनं’
रक्त-चन्दनम् । श्वेत-चन्दनस्य पृथगुपादानात् । कस्यामपि
पूर्णिमायां विद्यादि-दोष-रहितायां कृत-नित्य-क्रियः ॐ भगवन्
सूर्य, भगवत्यो देवताः⁴, अद्यादि-वर्ष⁵-सर्व-पक्षदशी-प्रहर-
द्वय-कालीन-गङ्गाधिकरणक-पायसादि-प्रक्षेप-रूप⁶-व्रतम् अहम्
आचरिष्यामीति निवेद्य कुशान् आदाय गङ्गा-साक्षात्-कार-
कामोऽद्यादि वर्षं प्रतिपौर्णमासि प्रतिदर्शं प्रहर-द्वये गङ्गायां
मधु-खण्ड-घृत-सहित-पायस-पूप-भोदक-मण्डल-गुञ्जार्ध-मित-
सुवर्ण-रूप्य-चन्दनागुरु-कर्पूर-कुङ्कुम-गुग्गुलु-वङ्ग-विल्वपत्र-वङ्ग-
दूर्वा-रोचना⁷-सित-चन्दन-नीलोत्पल-तत्-पत्रान्वतर-प्रक्षेपमहं
करिष्ये । इति संकल्पयेत् ।

1. Not found in C. 2. C. मिताहारो ।

3. A. कामांक्षांस्तानवाप्नुयात् । 4. Omitted in A.

5. A. वर्षे । 6. A. प्रक्षेपादि-रूप । 7. A. रोचनादि ।

ततः शालि-तण्डुलेन प्रस्थ-मितेन प्रस्थ-द्वय-मित-गव्य-दुग्ध-
साधिते¹ पायसे निष्यन्ने पल-मितं मधु, पल-मितं खण्डं², पल-
मितं गव्य-घृतञ्च प्रक्षिप्य तत्र पायसमपूप-त्रयं मण्डल-त्रयं,³
³रत्तिकार्धं हिरण्यं³ रत्तिकार्धं रजतं चन्दनम् अगुरुं कपूरं
कुङ्कुमं गङ्गुलुं विल्व-पत्राणि दूर्वा गोरोचनां सित-चन्दनं
नीलोत्पलं तत्-पत्रं वा सर्वमेकस्मिन् पात्रे निधाय तच्च दक्षिण-
हस्तेनादाय कृत-नित्य-क्रियो दिवस-मध्ये प्राङ्मुख उपविष्टः
पवित्र-पाणिराचान्तस्तस्मिन्नाः श्रद्धया भक्त्या च “धौ गङ्गायै
विष्णु-सुखायै नारायण्यै शिवायै च नमो नमः” इति मन्त्रेण
एकदैव गङ्गा-प्रवाहे निक्षिपेत् । तत इममेव मन्त्रं गङ्गा-जल-
प्रविष्टो गङ्गां ध्यायन्नष्टोत्तर-शतं जपेत् । ततस्तद्दिने संयतो
मित-हविष्याशी च भवेत् । एवं प्रतिपक्षदशौषु वर्ष-पूर्ति-
पर्यन्तं भवेत् । पुर्ति-दिने चामावस्यात्मके ब्राह्मण-त्रयं
भोजयेत् ।

तथा, “शृणुध्वं भक्तितो यूयं वक्ष्यामि मुनि-पुङ्गवाः ।
सर्व-व्रतानां राजानं धर्म-व्रतमनुत्तमम् ॥ वृष-ध्वजेन कथितं
शिवेन दयया पुरा । प्रीत्या देव्या च पृष्टेन गङ्गा-तीर-
निवासिना ॥ *देवैस्तु भुक्तं पूर्वाङ्गे मध्याङ्गे ऋषिभिस्तथा ।
अपराङ्गे च पित्रभिः शर्वर्यां गुह्यकादिभिः ॥ सर्व-वेला-
मतिक्रम्य नक्तं भोजनमुत्तमम् । उपवासात् परं भैक्षं
भैक्षात् परमयाचितम्* ॥ अयाचितात् परं नक्तं नस्माकस्मिन्

1. A. साधितेन ।

2. C. मोदक-द्वयं ।

3-3. Not found in C.

4-4. BhavP., p. 469, chap. 97, vv. 5-6, v. r. देवैश्च...

मध्याङ्गे मुनिभिस्तथा...सम्वायां गुह्यकादिभिः...सर्व-लोकानतिक्रम्य ।

वर्तयेत्¹ । हविष्य-भोजनं स्नानं सत्वमाहार-लाघवम्² ।
अग्नि-कार्यमधःशय्यां नक्तभोजी समाचरेत्³ ॥”

‘लाघवम्’ इति आहारस्तावदर्धर-पूरणः “अर्धमन्त्रेन
पूरयेदि”त्यभिधानात् । तस्याप्यर्धत्वं लाघवम्, “ममं स्यादथ-
तत्वादि”ति न्यायात् । ‘अग्नि-कार्यं’ होमः । स च घृतं न
महाव्याहृति-मन्त्रेण प्रजापति-देवताकः । “आज्यं द्रव्यमनादेशे
लुहोतिषु विधीयते । मन्त्रस्य देवतायाश्च प्रजापतिरिति स्थितिः ॥”
इति वचनात् । संख्या चाष्टोत्तर-शतमष्टाविंशतिरष्टौ वा ।
“होमो ग्रहादि-पूजानां शतमष्टाधिकं भवेत् । अष्टाविंशतिरष्टौ
वा यथाशक्ति विधीयते ॥” इति वचनात्⁴ ।

“गङ्गा-तीरे माघ-मासे यः कुर्यान्नक्त-भोजनम् । शिवायतन-
पार्श्वं तु कशरं घृत-संयुतम् ॥ नैवेद्यञ्च निवेद्यैव कशरात्रं⁵
शिवस्य तु । काष्ठ-मौलेन⁶ भुञ्जानो जिह्वा-लोल्यं विवर्जयेत् ॥
पलाश-पत्रे भुञ्जानः शिवं स्पृष्ट्वा जितेन्द्रियः । धर्मराजस्य
देव्याश्च पृथक् पिण्डं प्रकल्पयेत् ॥ सोपवासश्चतुर्दश्यां भवेदुभय-
पक्षयोः । पौर्णमास्यान्तु गर्भैश्च गङ्गायाः सलिलैस्तथा ॥
शिवं संस्त्राप्य⁷ पयसा मधुना च स्व-भक्तितः⁸ । तथैव⁹ हेम-

1. C. तस्याचक्षं विवर्जयेत् (?) ; BhavP., p. 459, v. 8, नक्तं न
भोजयेत् ।

2. C. भोजनम् (?) । The line “हविष्य-भोजनं...लाघवम्” is
found in the BhavP. after “सर्व-वेलात्मतिक्रम्य...सुत्तमम्” ।

3. EkadasīT., chap. नक्त-व्रत, BhavP., op. cit., p. 197,
अग्नि-कार्योऽधःशय्यो नक्त-भोजी सदा भवेत् ॥

4. Not found in C. 5. A. कशरात्रं । 6. C. मौलेन ।

7. A. संस्त्राप्य । 8. C. वापि भक्तितः । 9. A. अथैव ।

पट्टञ्च लिङ्ग-सूत्रि विनिलिपेत् । ततो दद्यात् स्व-शक्तौव
शिवाय घृत-कम्बलम् । एकादशं कृष्ण-तिलं शिव-लिङ्गोपरि
लिपेत् ॥ नोलोत्पलैश्च सर्वैश्च पूजयेत् पङ्कजैरपि ॥”

“अलाभे कारयेद्देव्या¹ माष-मात्रेण² चोत्पलम् ॥ पायसं
चात्र मधुना घृत-युक्तम् गुग्गुलुम् ।³ घृत-दीपं तथा चैव
चन्दनार्घ्यं विलेपनम् ॥ दद्यात् स्व-शक्तितो भक्त्या यथापत्र-फलानि
च । कृष्ण-गो-मिथुनैश्चैव स्वरूपञ्च निवेदयेत् ॥ भोजयेद्वाङ्मणा-
नष्टौ मासान्ते तु स-दक्षिणान्⁴ । वर्जयेन्मधु मांसञ्च तं मांसं
ब्रह्मचर्यवान् ॥ एवं कृत्वा यद्योद्दिष्टमेक-वारमिदं व्रतम् ।
यम-नियम-सम्पन्नः श्रद्धा-भक्ति-समन्वितः ॥ इह भोगानवाप्नोति
प्रेत्य चानुत्तमां गतिम् । इन्द्र-नील-प्रतीकाशैर्विमानैः शिखि-
संयुतैः ॥ दिव्य-रत्नमयैश्चैव दिव्य-भोग-समन्वितैः⁵ । गत्वा शिव-
पुरं रम्यं सर्व-स्व-कुल-संयुतः ॥ सुहृद्भिर्वहुभिश्चैव विविधान-
प्यभोषितान् ॥ भुक्त्वा भोगानग्नेषांस्तु यावदाङ्गन-संप्रवम् । ततो
भवति धर्मात्मा जम्बू-द्वीप-पतिस्तथा ॥ तत्र भुङ्क्ते समस्तांश्च
भोगान् विगत-कण्टकः । स्वरूपः सुभगश्चैव⁶ न-तिरस्कृत-
शासनः । सर्व-रोग-विनिर्मुक्तः सोऽप्येतत्-फलभाग् भवेत् ॥”

प्रथम-दिने प्रातः श्रीं भविष्य-पुराणोक्त-विधिना चद्यादि
मांसं नक्त-व्रतमहमाचरिष्यामीति निवेद्य कुशादिकमादाय श्रीं
ऐहिक-बहु⁷-भोगोपभोग-प्रयाणानन्तरानुत्तम-गति-प्राप्तीन्द्र-नील-
प्रतीकाश-शिखि-संयुत-दिव्य-रत्नमय-दिव्य-भोग-समन्वित-बहु-
विमान-करणक-रम्य⁷-शिव-पुर-गमन-तदधिकरणक-सर्व-स्व-कुल-

1. C. कारयेत् प्रेम्णा ।

2. A. माष-मानिन ।

3-3. Not found in C.

4. A. समन्वितः ।

5. A. शुभगश्चैव । 6. Omitted in C. 7. A. करणावश्यम् ।

बहु-सुहृत्-सहित-यावदाभूत-संग्रह-विविधाभौषित-बहु-भोगोप-
 भोग-कामोऽद्यादि मासं¹ भविष्य-पुराण-रीत्या गङ्गा-तीरे²
 शिवायतन-पार्श्वे नक्त-व्रतमञ्चं करिष्ये । इति संकल्प्य प्रत्यङ्
 पूर्वाञ्छे शिव-पूजां तिल-कुश-सहितैः श्वेत-धान्यस्य तण्डुलैः
 साधित-क्षयरूप-नैवेद्य-दान-सहितां कुर्यात् ।³ यद्योक्त-
 स्नानञ्च कुर्यात्⁴ । होमश्चायं शिव-देवताको न तु प्रजापति-
 देवताकः । व्रत-पर्यालोचनेन शिव-देवतात्वं स्थाप्य
 तद्गङ्गादेशादिं (?) तु केचित् ॥ ततः सायं-सन्ध्योत्तरं क्षयरामं
 केवलं पलाश-पत्रे कृत्वा शिवं स्पृष्ट्वा धर्मराजाय नमः दुर्गायै
 नमः इति वलि-हयं दत्त्वा हूँकारादीनि⁵ कृत्वा भुञ्जीत ।
 ततो रात्रौ भूमि-स्थितायां शय्यायां शयीत । चतुर्दश्यामुपवास
 एव कर्तव्यः । पौर्णमास्यान्तु गर्भैर्गङ्गा-जलैर्दुग्धेन मधुना
 चाष्टोत्तर-शत-पल-न्यूनेनापि यथाशक्नुपपद्धतेन शिवं स्नापयित्वा
 हेम-पटं शिव-भूर्ध्नि दत्त्वा तत एकादश-मितान् कृष्ण-तिलान्
 शिव-लिङ्गोपरि दत्त्वा ततो नीलोत्पलैस्तदभावे एक-माष-
 मित-हेम-घटित-नीलोत्पलैः शिवं संपूज्य ततः समस्त-पायसं
 नैवेद्यं तथा स-घृत-गुग्गुलु-धूपं तथा घृत-दीपं तथा चन्दनादि-
 विलेपं तथा पत्र-फल-मूलादिकं स्वरूपं कृष्ण-शो-मिद्युनञ्च
 निवेद्य ततो ब्राह्मणानष्टौ भोजयित्वा, किञ्चिद्दक्षिणां दद्यात् ।
 इमञ्च मासं⁶ मधु-मासं मैथुनं वर्जयेत् । यम-नियम-सम्पन्नः
 श्रद्धा⁷ भक्ति-समन्वितो भवेत् ।

तथा भविष्ये—“वैशाखे शुक्ल-पक्षे च चतुर्दश्यां समाहितः ।

1. A. मासं ।

2. N t found in C.

3-3. Not found in C.

4. C. शोँकारादीनि ।

5-5. C. मधु-मास-मैथुन-वर्जको नियम-श्रद्धा ।

शालाग्रं चौर-संयुक्तं यः कुर्यान्नक्त-भोजनम् ॥ शिवं संपूज्य
 पुण्याद्यैर्भोज्यन्तु सन्निवेद्य च । काष्ठ-मौनेन^१ भुञ्जानो वट-
 काष्ठेन वै ततः ॥ मौनेन प्रयतो भुञ्जा कुर्याद्वै दन्त-धावनम् ।
 शिव-लिङ्ग-समीपे तु गङ्गा-तीरे निशि स्वपितः^२ ॥ पौर्णमास्यां
 प्रभाते तु गङ्गायां विधिना तथा । स्नात्वीपवासं संकल्प्य
 कुर्याज्जागरणं निशि ॥ लिङ्गं घृतेन संस्त्राप्य^३ पुष्प-गन्धादिभि-
 स्तथा । नैवेद्य-धूप-दीपैश्च^४ संपूज्य वृषभं शुभम् ॥ सु-श्वेत-
 वस्त्र-पुष्पादौ रङ्गारिद्रैश्चन्दनैस्तथा । 'हारिद्र' सुवर्णम् । अलङ्कृत्य
 विधानेन शिवाय विनिवेदयेत् ॥ ब्राह्मणाश्च यथाशक्ति पायसेन
 तु भोजयेत् । एवं सकृच्च यो भक्त्या करोति त्रययाऽग्नितः ॥
 लभते देव पादोनं युगानां द्वि-सहस्रकम् । तपः कृत्वा तु
 नियमात् तत् पुण्यं तदसंशयम् ॥ हंस-कुन्द-प्रभा-युक्तै-
 र्विमानैश्चन्द्र-सन्निभैः । मुखेन वृष-संयुक्तैर्मृक्ता-जाल-विभूषितैः ॥
 स्वकीय-पितृभिः सार्धं प्रयातीश्वर-मन्दिरम् । नीलोत्पल-
 सुगन्धाभिः स्वरूपाभिः समन्ततः^५ ॥ कान्ताभिर्दिव्य-रूपाभि-
 र्भुञ्जा भोगानशेषतः । अनन्त-कालमैश्वर्य-युक्तो भूत्वा तथा दिवि^६ ॥
 जायते स महीपालो रूप-कीर्त्ति-समन्वितः ॥ एकच्छत्रेण च^७
 महीं पालयित्वाऽष्टया सह । अन्ते वैराग्य-सम्पन्नो गङ्गां स
 भजते पुनः ॥ स तथा त्रयया युक्तो गङ्गायां मरणं लभेत् ।
 तथा तत्र स्मृतिं लब्ध्वा मोक्षमाप्नोति स ध्रुवम् ॥"

वैशाख-शुक्ल-चतुर्दश्यां समाहितः पूर्वाह्णे^८ पञ्चोपचारैः शिवं
 संपूज्य भोज्यञ्च शिवाय निवेद्य नक्तं शाल्मीदनं गव्य-दुग्ध-सहितं

1. A. मौलेन । 2. C. लिपेत् । 3. A. संस्त्राप्य ।
4. A. निवेद्य धूप-दीपौ च । 5. C. समन्वितः ।
6. C. ततो भुवि । 7. A. कीर्ति-रूप । 8. A. स ।
9. Omitted in C.

महामोनेन भुक्ता वट-काष्ठेन महा-मोनेन दन्तान् संशोध्य
गङ्गा-तीरे शिव-लिङ्ग-समीपे निशि स्वपेत् । ततः प्रभाते गङ्गायां
सविधि स्नात्वा आ भगवन् सूर्य, भगवत्यो देवताः, भविष्य-
पुराणोक्त-विधिनोपवासरूप-व्रतमहमाचरिष्यामि इति निवेद्य
कुशादिकमादाय आ अद्य पादोन-युग-सहस्र-द्वय-पर्यन्त-तपः-
करण-जन्य-पुण्य-सम-पुण्य-प्राप्ति-कामः हंस-कुन्द-प्रभा-युक्त-चन्द्र-
समन्वित-वृष-संयुक्त-सुक्ता-जाल-विभूषित-बहु-विमान-करणक-
स्व-पिष्ट गण-सहितेश्वर-मन्दिर-गमन-नीलोत्पल-सुगन्ध-दिव्य-
रूप-बहु-कान्ता-सहितैश्वर्य-युक्त-स्व-कट कान्त-काल-बहु-भोगोप-
भोग-तदुत्तर-कीर्ति-रूप-समन्वितै कच्छवाग्ना-सहित-महोपालत्व-
भवनान्त-कालिक-वैराग्य-सम्पन्न-स्वीय-गङ्गा-लाभ-यदा-युक्त-गङ्गा-
मरण-प्राप्ति-जाति-स्मरण-पूर्वक-मोक्ष-प्राप्ति-कामो भविष्य-पुराणोक्त-
विधिनोपवासमहं करिष्ये । इति संकल्प्य तद्दिने उपवासं
रात्रौ च जागरणं कुर्यात् । ततः प्रभाते अष्टोत्तर-शत-पल-मित-
गन्ध-घ् तेन शिव-लिङ्गं स्नापयित्वा पञ्चोपचारैः संपूज्य श्वेत-वस्त्र-
पुष्प-चन्दन-सुवर्णालङ्कृतं वृषं, शिव-वृषौ संपूज्य शिवाय “ओ
अद्य इमं वृषं श्वेत-पुष्प-चन्दन-हारिद्रालङ्कृतं¹ शिवायाहं
ददे” इति वाक्येन दद्यात् । तथा यथाशक्ति ब्राह्मणान् पायसं²
भोजयेदिति ।

“जैष्ठे मासि सिते पक्षे दशम्यां हस्त-संयुते । गङ्गा-तीरे तु
पुरुषो नारौ वा भक्ति-भावतः ॥ निशायां जागरं कृत्वा गङ्गां
दश-विधैस्तथा । पुष्पैर्गन्धैश्च नैवेद्यैः फलेषु दश-संख्यया ॥
तथैव दीपैस्ताम्बूलैः पूजयेच्छ्रद्धयाऽन्वितः । स्नात्वा भक्त्या तु

1. C. वस्त्र-हारिद्र-चन्दनालङ्कृतं

2. Not found in C.

गङ्गायां¹ दशकृत्वो विधानतः ॥ दश-प्रसूति-कृष्णांश्च तिलान् सर्पिश्च वै जले । गङ्गु-पिण्डान् गुड-पिण्डान् दद्याच्च दश-संख्यया । ततो गङ्गा-तटे रम्ये ह्येवा रूप्येण वा तथा ॥ गङ्गायाः प्रतिमां कृत्वा वक्ष्यमाण-स्वरूपिणीम् । पद्म-स्वस्तिक-चिह्नस्य संस्थितस्य तथोपरि ॥ वस्त्र-स्वगदामकन्तस्य पूर्ण-कुम्भस्य चोपरि । संस्थाप्य पूजयेद्देवीं तदभावे मृदापि वा ॥ अथ तत्राप्यगङ्गाश्च लिखेत् पिष्टेन वै भुवि ।” उक्त-ध्यान-स्वरूपं ध्यायेत् ।

“वक्ष्यमाणेन मन्त्रेण कुर्यात् पूजामग्रेषतः । पञ्चासृतेन च स्नानमर्चयान्तु² विशिष्यते ॥ प्रतिमायै स्वशिङ्गले तु गोमयेनोप-लेपयेत् । नारायणं महेश्वरं ब्रह्माणं भास्करं तथा ॥ भगीरथश्च नृपतिं हिमवन्तं नगेश्वरम् । पुण्य-गन्धादिभिश्चैव यथाशक्ति प्रपूजयेत् ॥ दश प्रस्थांस्तिलान् दद्याद् दश-विभ्रेभ्य एव च । दश प्रस्थान् यवान् दद्याद् दश-गव्यै गवां पतिः ।” ‘प्रस्थः’ षोडश पलानीति कल्पतरुः ।

“मत्स्य-कच्छप-मण्डूक-मकरादि-जलेचरान् । कारयित्वा यथाशक्ति स्वर्णं रजतेन वा । तदभावे पिष्टमयानभ्यर्च्य कुङ्कुमादिभिः³ । गङ्गायां प्रक्षिपेदाज्यं दीपांश्चैव प्रवाहिषु⁴ ॥ [यथा (१) रथ]-यात्रां दिने तस्मिन् विभवे सति कारयेत् ॥ [यथा (१) रथ]-रुष्ट-प्रतिष्ठते⁵ गङ्गायास्तूत्तरा-मुखम् ॥ भ्रमन्त्या दर्शनं लोके दुर्लभं पाप-कर्मणाम् । दुर्गायास्तु यथा यात्रा तथैवात्रापि कारयेत् ॥ एवं कृत्वा विधानेन वित्त-शाठ्य-विवर्जितः । दश-पापैर्वक्ष्यमाणैः सद्य एव विमुच्यते ॥”

1. A. आङ्गव्यां ।

2. C. स्नानं शर्क्यान्तु ।

3. C. तदलाभेन पिष्टेन संपूज्य कुसुमादिभिः ।

4. C. प्रपादिषु ।

5. C. प्रतिष्ठतो ।

“अदत्तानामुपादानमि”त्यादि । “एतैर्दश-विधैः पापैः कोटि-
जन्म-समुद्भवैः । सुच्यते नात्र सन्देहो ब्रह्मणो वचनं यथा ॥
दश-त्रिंशच्छतान् पूर्वान् पितृन्नेव तथापरान् । उदरत्येव
संसारान्मन्त्रिणानि न पूजयेत् ॥ श्री नमो नारायण्यै दशहरायै
गङ्गायै नमो नमः । इति मन्त्रेण यो मर्त्यो दिने तस्मिन्
दिवानिशम् । जपेत् पञ्च-सहस्राणि दश-धर्म-फलं लभेत् ॥
उदरेदश-पूर्वञ्च कुलञ्चैव भवार्णवात् । वक्ष्यमाणमिदं स्तोत्रं
विधिना¹ प्रतिगृह्य च ॥ गङ्गायै तद्दिने² जप्यं हिस्तत्³
पूजां प्रवर्तयेत् ॥”

अथ गङ्गा-स्तुतिः⁴ ।

“श्री ॥ नमः शिवायै गङ्गायै शिवदायै⁵ नमोऽस्तु ते⁶ । नमोऽस्तु
विष्णु-रूपिण्यै गङ्गायै ते नमो नमः⁷ ॥ सर्व-देव-स्वरूपिण्यै नमो
भेषज-मूर्तये । सर्वस्य⁸ सर्व-व्याघोनां भिषक् च⁹ नमोऽस्तु
ते ॥ स्थाणु-जङ्गम-सम्भूत-विषहन्ति नमोऽस्तु ते¹⁰ ॥ संसार-विष-
नाशिन्यै जीवनायै नमो नमः¹¹ । ताप-त्रितय-हन्त्रायै च¹² प्राणेश्यै
ते नमो नमः ॥ शान्ति-सन्तान-कारिण्यै नमस्तो शुद्ध-मूर्तये ।

1. C. विधिवत् ।

2. C. तु दिने ।

3. A. हि ततः ।

4. बृहत्-स्तोत्र-रत्नाकर, p. 780, chap. “गङ्गादि-तीर्थ-स्तोत्राणि”,
खण्ड-पुराण-काशीखण्डोद-दशहरा-स्तोत्रम् ।

5. A. C. शिवजायै (?) ।

6. Op cit. नमो नमः ।

7. After this line found : नमस्तो बृह-रूपिण्यै गङ्गायै ते

नमो नमः ।

8. सर्वत्र ।

9. C. भक्ति-मुक्ति-प्रदायिन्यै भवायै ते नमो नमः ॥

10. नमोऽस्तु ते ।

11. संश्रव्यै ।

सर्व-संशुद्धिकारिण्यै नमः पापारि-मूर्तये ॥ भुक्ति-मुक्तिप्रदायिन्यै
 भद्रायै ते¹ नमो नमः । भोगोपभोगदायिन्यै भोगवत्यै नमोऽस्तु
 ते ॥ मन्दाकिन्यै नमस्तेऽस्तु स्वर्गदायै नमो नमः । नम-
 स्त्रैलोक्य-भूपायै त्रिदशायै² नमो नमः ॥ नमस्त्रि-शुद्ध³ संस्थायै
 त्रैमावत्यै⁴ नमो नमः । त्रिदशासन-⁵ संस्थायै त्रिजोवत्यै नमो
 नमः ॥ मन्दायै⁶ लिङ्ग-धारिण्यै नारायण्यै नमो नमः⁷ ।
 नमस्ते विश्व-मित्रायै⁸ रेवत्यै ते नमो नमः ॥ वृद्धत्यै ते नमो मेऽस्तु
 लोकधात्रै⁹ नमोऽस्तु ते । नमस्ते विश्व-सुख्यायै¹⁰ नन्दिन्यै ते
 नमो नमः ॥ पृथ्वै शिवाश्रुतायै च विजयायै¹¹ नमो नमः¹² ॥
 पाप-जाल-निहन्तायै¹³ चम्बिकायै नमो नमः¹⁴ ॥ शान्तायै ते
 प्रतिष्ठायै¹⁵ वरदायै नमो नमः । उषायै सुख-जन्मायै
 सञ्जीवन्यै नमो नमः¹⁶ ॥ ब्रह्मेशायै¹⁷ ब्रह्मदायै दुरितघ्नै¹⁸
 नमो नमः । प्रणतार्ति-प्रभञ्जिन्यै जगन्नात्रै नमो नमः¹⁹ ॥
¹⁸ निलुपायै दुर्ग-हन्त्रायै दुर्गायै ते नमो नमः²⁰ ॥ सर्वापत्-प्रति-
 पत्तायै मङ्गलायै नमो नमः । परापर-परं तुभ्यं नमस्ते मोक्षदे

1. भद्रायै ।

2. त्रिपथायै ।

3. C. and Brhat-stotra-ratna-hāa. शुद्ध ।

4. त्रैमावत्यै ।

5. त्रि-चूताशन ।

6. मन्दायै ।

7. सुधा-धारात्मने नमः ।

8. विश्व-सुख्यायै ।

9. विश्व-मित्रायै ।

10. सु-उषायै ।

11. After this line "परापर-प्रताढायै तारायै ते नमो नमः ।"

12. निहन्तिन्यै ।

13. नमोऽस्तु ते ।

14. ...च वरिष्ठायै ।

15. सुख-जन्म्यै च संजीविन्यै नमोऽस्तु ते ।

16. ब्रह्मिष्ठायै ।

17. नमोऽस्तु ते ।

18-18. Not traced in वृद्धत्-शीत-रत्न चार ।

सदा¹ ॥ गङ्गा ममाग्रतो भूयाद् गङ्गा मे पार्श्वयोस्तथा² ।
³गङ्गा मे सर्वतो भूयात् त्वयि गङ्गेऽस्तु मे स्थितिः³ ॥ आदौ त्वमन्ते
 मध्ये च सर्वं त्वं गाङ्गते शिवे⁴ । त्वमेव मूल-प्रकृति⁵ स्वं हि
 नारायणः प्रभुः⁶ ॥ गङ्गे त्वं परमात्मा च शिवस्तुभ्यं नमः शिवे ।
⁷इतीदं पठति स्तोत्रं नित्यं भक्ति-परो हि यः । शृणोति श्रद्धया
 यच्च काय-वाक्-चित्त-सम्भवेः । दशधा संस्थितैर्दोषैः सर्वैरेव
 विमुच्यते ॥ रोगस्थो मुच्यते रोगादापङ्गाच्च विमुच्यते । द्विषद्भ्यो
 बन्धनाद्यैश्च भयंभ्यश्च विमुच्यते⁷ ॥ सर्वान् कामानवाप्नोति
 प्रेत्य ब्रह्मणि लीयते⁸ ॥ ⁹इति स्तवं गृहे यस्य लिखित्वाऽपि

1. This line is not traced in बृहत्-स्तोत्र-रत्न-चार and C.

2. This line is found preceded by two verses in the BrhatSRH., "शरणागत-दीनार्त-परित्राण-परायणो । सर्वव्याप्ति-
 चरे देवि नारायणि नमोऽस्तु ते । निर्लेपायै दुर्ग-चन्द्रे दद्यायै ते नमो
 नमः । परापर-परायै च गङ्गे निर्वाण-दायिनि ॥"

3-3. BrhatSRH., "गङ्गे ममाग्रतो भूया गङ्गे मे तिष्ठ पृष्ठतः ।
 गङ्गे मे पार्श्वयोरेधि गङ्गे त्वय्यस्तु मे स्थितिः ।" Found in C.

4-4. शर्व-लिङ्ग-गते शिवे ।

5. ...स्वं पुमान् पर एव हि ।

6-6. य इदं पठति स्तोत्रं शृणुयाच्छ्रद्धयाऽपि यः । दशभिर्मुच्यते
 पापैः काय-वाक्-चित्त-सम्भवेः ॥ रोगस्थो रोगतो मुच्येद्विपङ्गाच्च विपद्-
 युतः । मुच्यते बन्धनाद् बन्धो भीतो भीतः प्रमुच्यते ।

7. After this line, दिव्यं विमानमावृण्व दिव्य-स्त्री-
 परिवीजितः ।

8. C. गृहेऽपि लिखितं यस्य सदा तिष्ठति धारितम् । नाग्नि-
 चौर-भयं तस्य न सर्पादि-भयं क्वचित् ॥ ज्यैष्ठ-मासि सिते पक्षे दशमी
 वृक्ष-संयुता संहरेतु त्रिविधं प्रापं बुध-वारिण्य संयुता ॥

विनिक्षिपेत् । नान्नि-चौर-भयं तस्य पापेभ्योऽपि भयं नहि¹ ॥
 तस्यां दशम्यामित्तु² स्तोत्रं गङ्गा-जले स्थितः । जपंच दश-
 कृत्वच्च³ दरिद्रो वापि चाक्षमः ॥ सोऽपि तत्-फलमाप्नोति गङ्गां
 संपूज्य यत्नतः । पूर्वोक्तेन विधानेन फलं यत् परिकल्पितम्⁴ ॥
 यथा गौरी तथा गङ्गा तस्माद् गौर्यास्तु पूजने । विधिर्यो विहितः⁵
 सम्यक् सोऽपि गङ्गा-प्रपूजने ॥ 'यथा शिवस्तथा विष्णुर्यथा विष्णु-
 स्तथा ब्रह्मा⁶ । उमा यथा तथा गङ्गा चतुरूप्यं न भिद्यते ॥
 'विष्णु-रुद्रान्तरं यच्च गङ्गा-गौर्यन्तरं तथा । श्री-गौर्योरन्तरं
 यच्च यो ब्रूते मन्द-धीस्तु सः' ॥"

नवमी-रात्रौ जागरणं कृत्वा दशम्यां कृत-स्नानादिः ।
 श्रीं यद्य ज्यैष्ठ⁷-शुक्ल-दशम्यां हस्त-युतायां कोटि-जन्मार्जित-
 दश-विध-पाप-नाश-कामो भविष्य-पुराणोक्त-रीत्या दशहरा-
 पूजामहं करिष्ये । इति संकल्प्य विधिवत् स्नात्वा कृत-
 देवार्चनादिः गङ्गां दश-विधैर्गन्धैः पुष्पैर्धूपैर्नैवेद्यैः फलेस्ताम्बू-
 लैश्चार्चयेदिति । ततो गङ्गायां यथाविधि⁸ स्नात्वा श्रीं गङ्गायै
 नम इति-मन्त्रेण कृष्ण-तिलानां दश-प्रसूतीस्तथा सर्पिषां दश-
 प्रसूतीस्तथा दश-शक्तु-पिण्डान् तथा दश-गुड-पिण्डांश्च गङ्गायां
 क्षिपेत् । ततो गङ्गा-तीरे अष्ट-दल-पद्ममालिख्य तत्र वस्त्र-

1. A. ...मेतच्च ।

2. C. यः पठेद्दशकृत्वस्तु ।

3. B. यत् फलं संप्रकीर्तितम् ।

4. B. यो विधिर्विहितः ।

5-5. यथाचं त्वं तथा विष्णो यथा त्वं तु तथा ब्रह्मा ।

6-6. C. विष्णु-रुद्रान्तरं चैव श्री-गौर्योरन्तरं तथा । गङ्गा-गौर्यन्तरं
 चैव यो ब्रूते मूढधीस्तु सः ।

7. Omitted in A.

8. C. दशधा स-विधिः ।

सामान्य-वेष्टित-श्रीवं जल-पूर्ण-कुम्भं कृत्वा तदुपरि शराविकादौ^१
हैमीं राजतीं मारीं वा प्रतिमां "चतुर्भुजां त्रि-नेत्राञ्च"त्यादिना
गङ्गा-प्रवाहे प्रतिमायाञ्च ध्यात्वा प्रत्येकं हात्रिंशदरक्षिकाधिक-
तोलक-इय^२-सहितैक-पलात्मना गव्येन दुग्धेन दद्यात् घृतेन मधुना
खण्डेन च पञ्चामृतं कृत्वा तैले तत्-प्रतिमां स्नापयित्वा श्रीं
नारायण्यै गङ्गायै नमो नम इति-मन्त्रेण इदं माण्यम् एषोऽर्घ्यः
इदमाचमनीयम् एष मधुपर्कः इदं पुनराचमनीयमिति प्रत्येकं
दद्यात् ।

ततो मन्त्रं दत्त्वा तत उक्त-मन्त्रेण त्रिः संपूज्य धूपादिकं
दत्त्वा प्रतिमाग्रतः स्थण्डिले गोमय-नोपलिप्य नारायणं महेशं
ब्रह्माणं भास्करं भगौरथं हिमवन्तं चोपचारैः संपूज्य दशभ्यो
विप्रेभ्यो दश-तिल-प्रस्थान् दत्त्वा तथा दशभ्यो गोभ्यो दश-यव-
प्रस्थान् दत्त्वा मत्स्य-कच्छप-मण्डूक-मकर-शिशुमार-दुन्दुभ-
नक्र-जलौका-शम्बूक-शङ्खान् दश-जल-चरान् राजतान् पैष्टकान्
वा गन्धादिभिरभ्यर्च्य गङ्गायां क्षिपेत् । ततो दश-घृत-प्रदीपान्
प्रवाहे क्षिपेत् । सति सम्भवे गङ्गा-प्रतिमां रघुमारोप्य भ्रामयेत् ।
ततोऽधिक-फलार्थं श्रीं नमो नारायण्यै दशहरायै नमो नम
इति मन्त्रं पञ्च-सहस्रकृत्वो^३ जपेत् ।

अत्र च भगवान्,—देवी-पुराणे—"तीर्थेषु ब्राह्मणं नैव
परीक्षेत कदाचन । अर्थार्थिनमनुप्राप्तं भोज्यं^४ तं मनुरब्रवीत् ॥
शक्तुभिः पिण्ड-दानन्तु संयावैः पायसेन च । कर्त्तव्यमपि-निर्दिष्टं^५
पिण्णकेन गुडेन वा^६ ॥ देयन्तु तिल-पिण्णकं भक्तिमद्भिर्नरैः
सदा । आहन्तु तत्र कर्त्तव्यमर्घावाहन-वर्जितम् ॥ श्र-ध्वाह-

1. A. वारिकादौ । 2. C. त्रय । 3. C. कृत्वा (?) ।

4. A. तीर्थं । 5. C. अपि निर्दिष्टं । 6. C. च ।

गृध्र-काकानां नैव दृष्टि-हतञ्च यत्¹ । आहं तत्² तैर्थिकं प्रोक्तं
पितृणां तुष्टि-कारकम् ॥ 'अकालेऽप्यथवा काले तीर्थे आहं'
तथा नरैः । प्राप्तैरेव सदा कार्यं कर्तव्यं पिष्ट-तर्पणम् ॥ पिण्ड-
दानं ततः शस्तं-पितृणाञ्चातिदुर्लभम् । विलम्बो नैव
कर्तव्यो न च विघ्नं समाचरेत्³ ॥ 'संयावः' घृत-क्षीर-गोधूम-
चूर्ण-साधितो भक्ष्य-विशेषः । 'पिण्डाक'स्तिल-कल्क इति-
प्रसिद्धिः । आह-शेषेण पिण्ड-विधानात् पिण्ड-सम्बन्ध-मुखेन
आहोऽप्येतानि द्रव्याणि [देयानि], फल-चमस-न्यायात् । 'तिल-
पिण्डाकमिति तिल-मात्र-विधिः । 'अकाले' विहितामावास्यादि-
व्यतिरिक्ते, न तु निषिद्धं ऽपि, निषेध-विरोधात्⁴ ।

"प्राप्तैरेव"त्यादिना प्राप्त-निमित्तकं आहमित्युक्तं, तेनैकस्यां
यात्रायामेकस्मिंस्तीर्थे सकृदेव आह-करणं, यात्रा-भेदे त्वावर्तते
प्राप्ति-भेदात् । "पिण्ड-दानं ततः शस्तमिति गृह-मधीयेन
यावदुपकरणावच्छेदेन पिण्ड-दानातिरिक्ताङ्ग-निवृत्तिरिति
नाशङ्कनीयम् । "अर्घावाहन-वर्जितमिति⁵ वैयर्थ्यापत्तेः । तस्मा-
"च्छस्तमिति युतेः [वृद्ध(?) आह-]युतेष्व⁶ स्तुति-
मात्रमेतदिति ।

केचित् "तीर्थे पिण्ड-दानस्य प्रधानतया विधिस्तीन पिण्ड-

1. PrayT., chap. गङ्गा-माहात्म्य, p. 73. l. 7-3, v. r.
आहं तल तु...

2. A. तु ।

3-3. PrayT., chap. गङ्गा-माहात्म्य, p. 73, l. 4-7, v. r.
पिण्ड-दानन्तु तच्छस्तं...ŚradhaT, p. 386, ll. 4-7, v. r. नैव
विघ्नं...

4. C. विधानात् । 5. A. वर्जमिति । 6. A. वृद्ध-अ तेष्व ।

दान-भावादपि फलम् । अत एव बहुशो गयायां¹ पिण्ड-दान-
मात्र एव फलाभिधानमिति वदन्ति ।

जावालिः—“आपद्यन्मनौ तीर्थं च चन्द्र-सूर्य-ग्रहं तथा ।
आम-आहं द्विजैः कार्यं शूद्रेण तु सदैव हि” ॥” ‘आपत्’
“आत्मनो देश-कालानां विप्रवे समुपस्थिते । आम-आहं द्विजैः
कार्यं शूद्रेण तु सदैव हि” ॥” इत्युग्रनसा व्याहृता । ‘अनग्नी’
पाक-योग्याग्नि-विरहे । एवञ्च “आम-आहप्रदोऽनग्निः सर्वत्रैव
मनोषिणः । तेनाग्नी-करणं कुर्यात् पिण्डं तेनैव निर्वपेत्” ॥
अत्र ‘अनग्निः’ पाक-योग्याग्नि-रहितः । तेनायमत्र तात्पर्यार्थः—
पाकेन आहामश्वे आम-आहं कर्तव्यम् । युक्तञ्चेतत्, सर्व-शक्ति-
नयेनोपपत्तौ³ मूलान्तर-कल्पनाया अयुक्तत्वात् ।

एवञ्च काम्य-आहमामात्रेण न कर्तव्यम् । तदाह लघु-
हारीतः—“आह-विघ्ने द्विजातीनामाम-आहं प्रकीर्तितम् ।
अमावास्यादि-नियतं माम् संवत्सरादृते” ॥” ‘नियतम्’ अवश्य-
कर्तव्यम्, तेन काम्य-निवृत्तिः । तीर्थ-आहं ग्रहण-आहञ्च काम्य-
मप्यत्रेण न कर्तव्यम्, पूर्व-वाक्ये पृथगुपादानात् ।

मनुः—“दद्यादहरहः आहमन्नादेरनोदकेन वा । पयोमूल-
फलैर्वापि पितृभ्यः प्रीतिमावहन्” ॥” अत्रात्राद्यभावे पयोमूल-
फलानि, तदप-कर्षात् । उदकस्तु सर्वाभावे । तदुक्तं भविष्य-
पुराणे—“अशक्तावुदकेन तु” इति ।

1. A. गङ्गायां ।

2. Tithi T. “उह-ग्रहे ताः, Chap. सङ्गण, P. 415. ll. 10-11.
Śraddha T. ग्रहे ताः, chap. विहिताविहित-द्रव्याणि, p. 76. 4. 2-4.

3. C. सर्व-शक्ते न येनोपपत्तौ ।

4. Not traced in Manu, Found in Śulapāṇi's आह-
विवेक, chap. नित्य-आह, “मनुः”, p. 451, ll. 11-12.

“पितृभ्य” इति पितादि-त्रिक-परत्वेऽपि मातामहानामप्येवम् । यद्यपि “देव-पूर्वं आहं कुर्यादि”ति पार्वण-प्रकरणोक्तं त्वत्र नादिश्यते प्रधानत्वात्तद्यापि “पितरो यत्र विद्यन्ते तत्र माता-महा भुवम्”¹ इति स्मृति-मञ्जरी-लिखित-वाक्यात् ।

तथा ब्राह्म—“सपिण्डीकरणादूर्ध्वं पितुश्च प्रपितामहः । स तु लेपभुजैर्वापि प्रलप्तः पित्र-पिण्डतः”² ॥ येषां हि यश्च तथोऽन्यः स तु लेपभुजो भवेत् । सोऽपि सम्बन्धतो हीनमुपभोगं प्रपद्यते । पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहः । पिण्ड-सम्बन्धिनो ह्येते विज्ञेयाः पुरुषास्त्रयः ॥ लेप-समन्विनश्चान्ये पितामह-पितामहात् । प्रभृत्युक्तास्त्रयस्तेषां यजमानश्च सप्तमः । इत्येष मुनिभिः प्रोक्तः सम्बन्धः साप्त-पौरुषः । यजमानात् प्रभृत्यूर्ध्वमनुलेप³-भुजस्तथा । ततोऽन्ये पूर्वजाः स्वर्गे ये चान्ये नरकीकृतः । ये च तिर्यक्त्वमापन्ना ये च भूतादि-संस्थिताः । तान् सर्वान् यजमानो वै आहं कुर्वन् यथाविधि । स समाप्यायते विप्रा येन येन विदापितः⁴ ।”

“अन्नं विकरणं यत्तु मनुष्यैः क्रियते भुवि”⁵ । तेन दृष्टि-मुपायान्ति ये पिशाचत्वमागताः ॥ यदम्बु, स्रान-वस्त्रोत्खं भूमौ पतति भो द्विजाः । तेन ये तरुतां प्राप्तास्तेषां दृष्टिः प्रजायते ॥ यास्तु गन्धाम्बु-कणिकाः पतन्ति धरणी-तले । ताभिराप्यायनं तेषां देवत्वं ये गताः कुले ॥ उद्धृतेष्वथ पिण्डेषु याद्याम्बु-कणिका भुवि । ताभिराप्यायनं प्राप्ता ये तिर्यक्त्वं गताः कुले ॥ ये

1. Found in S'raddhaT., chap. “पार्वण-आह”, p. 7. l. I.

2. ब्रह्म-पुराण, p. 873, chap. 220, v 82.

3. C. ...मन्वलेप...

4. A. विदाचितः (?) ।

5. C. क्रियते तदुजैर्भुवि ।

चादन्ताः^१ कुले बालाः^२ क्रिया-योग-पथे^३ स्थिताः । विपन्ना-
स्त्वनधीकाराः सन्भार्जित-जलाग्निनः^४ ॥ भुक्ता चाचमतां यच्च
जलं वामाङ्घ्रि-शोधने । ब्राह्मणानां तथैवान्ये तेन तृप्तिं
प्रयान्ति वै ॥ एवं यो यजमानस्य यच्च तेषां द्विजकन्यानाम् ।
कश्चिज्जलान्न-विच्छेपः^५ शुचिरुच्छिष्ट एव च ॥ तेनाग्नेन कुले तत्र
ये च योन्यन्तरं गताः । प्रयान्त्याप्यायनं विप्राः सम्यक् आह-
क्रियावता ॥ अन्यायोपार्जितैरन्नै^६ र्यदिदं क्रियते नरैः ।
तृप्यन्ति तेन चाण्डाल-पुक्कसाद्यासु योनिषु^७ ॥ एवमाप्यायनं
विप्रा बहूनामेव बान्धवैः । आहं कुर्वद्भिरन्नाम्बु-विच्छेपेण
प्रजायते ॥ तस्माच्छ्राद्धं नरो भक्त्या शाक्तेनापि यथाविधि ।
कुर्वति कुर्वतः आहं कुले कश्चिन्न सीदति ॥” तथा च पाद्मे—
—“पत्रैः पुष्पैः फलैर्मूलैः क्वेन्तु पिष्ट-तर्पणम् । न तत्
करोत्यग्निहोत्रं सुजतं^८ योषितः सुतः ।”

अथ आह-विहितविहित-द्रव्याणि ।

तत्र व्यासः स्कान्दे—“वस्त्राभावे क्रिया नास्ति यच्चा
वेदास्तपांसि च । तस्माद्वासांसि देवानि आह-काले विशेषतः^९ ॥
कौषेयं चीम-कार्पास-दुकूलमाविकं तथा । आहं त्वेतानि यो

1. A. चादन्ताः । 2. C. जाताः, 3. C. पथा ।

4. C. फलार्थिनः । 5. C. कश्चिज्जलान्न-विच्छेपः (१) ।

6. C. अन्यायोपार्जितैरन्नैः ।

7. C. चाण्डालनपुक्कसाद्यासु योनिषु (१) । 8. A. पठति ।

9. Traced in “दान-क्रिया कौमुदी” p. 9, ll. 3-4 and
ब्रह्म-पुराण, p. 877, chap. 220, v. 138.

दद्यात् तदा नाप्नोति वेदनाम्^१ ॥ क्षौम-सूत्रं नवं दद्याच्छाणं
कार्पासिकं तथा । पत्रोर्णं पट्ट-सूत्रञ्च कौशेयञ्च विवर्जयेत्^२ ॥”
ब्राह्मे—“वस्त्राभावे क्रिया नास्ति वेदा यज्ञास्तपांसि च ।
तस्माद्वासांसि देयानि श्राद्ध-काले विशेषतः^३ ॥ कौशेयं
क्षौम-कार्पासं दुकूलमहतं तथा । श्राद्धे त्वेतानि यो दद्यात्
कामानाप्नोति चोत्तमान्^४ ॥ ‘अहतम्’ अस्फुटितं, सर्वात्मना
पवित्रमिति पारिजातः । “वर्जयेददं प्राञ्चः कोटादुपहतञ्च
यदि”ति स्मृति-वचनञ्च ।

पुराणेषु सप्तवि-सम्मतम् । “क्षिन्नमासन्नितं^५ वस्त्रमाविकञ्च
न दुष्यति । आविकेन तु वस्त्रेण मानवः श्राद्धमाचरेत् ॥ गया-
श्राद्ध-समं प्रोक्तं पिष्टभ्यो दत्तमक्षयम् । न कुर्यात् सन्नितं^६ वस्त्रं
दैव-कर्मणि भूमिषु ॥ न दग्धं न तु वै क्षिन्नं पारकञ्च विवर्जयेत् ।
काकविठा^७ समायुक्तमभिभूतञ्च यज्ञवेत् । रजकादाहृतं यञ्च
तद्वस्त्रं संपरित्वजेत् ॥ कटि-स्पृष्टञ्च यद्वस्त्रं पुरीषं येन
कारितम्^८ । यन्मूत्रं मैथुनञ्चापि^९ तद्वस्त्रं संपरित्वजेत् ॥
आविकं वै सदा वस्त्रं पवित्रं राजसत्तम । पिष्ट-देव-मनुष्याणां
क्रियायाञ्च प्रशस्यते ॥ धोताधोतं तथा दग्धं^{१०} सन्नितं
रजकाहृतम् । शुक्ल-सूत्रं रक्त-लितं तथापि परमं शुचि ॥ अग्नि-

1. Traced in ब्रह्म-पुराण, chap. 220, v 39, p. 887, v. r. ...
दुकूलमहतं तथा । श्राद्धे त्वेतानि...दद्यात् कामानाप्नोति चोत्तमान् ।

2. ब्रह्मपुराण, p. 877, chap. 220, v. 148, v. r. ...दद्याच्छाणं
कौशेयञ्च... । पात्रार्णं in C. 3. ब्रह्मपुराण, oP. cit., v. 138,

4. Op. cit., v. 140, v. r. श्राद्धे चैतानि ।

5. C. वासान्वितं । 6. A. सन्नितं । 7. A. कारारम्भा ।

8. C. कारयेत् । 9. C. वापि । 10. C. सर्वम् ।

राविक-वस्त्रं हि ब्राह्मणाश्च तथा कुशाः¹ । चतुर्णां न कृता
दीपा ब्रह्मणा परमेष्ठिना ॥”

अत्रिः—“अधीतं कारु-धीतञ्च परैर्यद् धीतमेव वा । कयायं
मलिनं वस्त्रं कौपीनञ्च विवर्जयेत् ॥”

अथ आह-विहितविहित-फलानि ।

तत्र ब्राह्म—“आम्भमाम्नातकं वित्त्वं दाडिमं बीज-
पूरकम् । प्राचीनामलकं चीरं नारिकेलं करुषकम् ॥ नागरञ्च
खजूरं द्राक्षा-नील-कपित्थकम् । एतानि फल-जातानि आहो
देयानि यत्नतः² ॥” तथा भविष्य—“यानि चाभ्यवहार्याणि
खादु-स्निग्धानि भो हिजाः । ईषदस्त्र-कटून्धेव देयानि आह-
कर्मणि ॥ मिष्ट-स्निग्धानि यानि स्युरीयत्-कटुग्वितानि वै ।
खादूनि देव-भोज्यानि तानि आहो नियोजयेत्³ ॥”

अविहितानि—“तालं करुण⁴-काकोली बहु-पुत्राः⁵ कुन्दी-
फलम् । जम्बीरं रक्त-वित्त्वञ्च⁶ शालस्यापि फलं त्यजेत् ॥”

1. A. दशाः ।

2. ब्रह्म-पुराण, p. 878, chap. 220, v. 165—167. v. r. ...
दाडिम्बं...स्वरूपकं in A. नागरञ्च in A. After “एतानि फल-
जातानि आहो देयानि यत्नतः”, the lines “नारङ्गञ्च मखजूरं
द्राक्षा-नील-कपित्थकम् । पटोलञ्च पियालञ्च कर्कशु-वदराणि च ।
विकटञ्च वत्सकञ्च कर्काश्वोरकानपि” are found in ब्रह्म-पुराण ।

3. ब्रह्म-पुराण, p. 883, chap. 320, v. 182(b)—183(a),
and 184(b)—185(a), v. r. ...कटुश्चकानि च... ।

4. V. r. करुणा in A ; वरुणा in ब्रह्म-पुराण ।

5. पत्रा in ब्रह्म-पुराण ।

6. बहु-बीजञ्च ।

7. Traced in ब्रह्म-पुराण, p. 879, chap. 229, v. 170.

अत्यन्तं चातिलवणमतितीक्ष्णं कटुं च । आसुराणीह भोज्यानि
तान्येवातो नरस्यजेत्¹ ॥”

तथा प्रशस्ता ब्रीहयः ।

“यवैर्व्रीहि-तिलैर्मार्गैर्गोधूमैश्चणकैः² स्तथा । सन्तर्पयेत् पितृन्
मुद्गैः श्यामाकैः सर्षप-द्रवैः³ । नीवारैर्हस्ति-श्यामाकैः प्रियङ्गुभि-
स्तथाऽर्चयेत्⁴ ॥ राजमाषानणूंचैव मसूरान् कोरदूषकान् ।
विप्रधान् कोद्रवांच्छीरान् मर्कटांच्चापि वर्जयेत्⁵ ॥”

तथा पयांसि ।

“माहिषं चामरं मार्गमाविकैक-शफोद्भवम् । स्त्रीणमौष्ट्र-
मपवित्रं दधि क्षीरञ्च वर्जयेत्⁶ ॥ गुड-शर्कर-मत्स्यखी देया
फाणितमुर्मरम्⁷ । गव्यं पयो दधि घृतं तैलञ्च तिल-सम्भवम् ।
सैन्धवं सागरोत्पन्नञ्च लवणं सारसन्तथा⁸ ॥”

1. ब्रह्म-पुराणा, p. 880, chap. 220, v. 18(b)—185(a),
v. r. ...तिक्ष्ण-कटुं च । आसुराणीह भोज्यानि तान्यतो दूरतश्चाजेत् ।
“आसुराणी हि” in C.

2. A. ...ग्रीवैकैः ।

3. C. सर्ष-पत्रकैः ।

4. “यवैर्व्रीहि-स्तथाऽर्चयेत्” traced in ब्रह्म-पुराणा, p. 878,
chap. 220, v. 154-155(a).

5. Op. cit., v. 168, v. r. राज-माषाञ्च षषाकान्... । विप्रधान्
मर्कटाञ्चैव कोद्रवाञ्चैव... । मर्कटाञ्चैव in C.

6. Op. cit., v. 169, v. r. स्त्रीणमौष्ट्रमाविकञ्च दधि क्षीरं
घृतं त्यजेत् ।

7. ब्रह्म-पुराणा, op. cit., v. 159(a), v. r. गुड-शर्कर-मत्स्यखी
देयं फाणितमुर्मरम् ।

8. Op. cit., v. 15 (b)—160(a).

तथा शाक-पुष्पादि ।

“काल-शाकं तण्डुलीयं वासुकं मूलकं तथा । शाकमारण्यक-
श्चैव दद्यात् पुष्पाण्यमूनि च¹ ॥ जाति-चम्पक.....मल्लिका-
वाण-वर्वरो । चूताशोकाटरूपाश्च तुलसी तिलकन्तया² ॥
पावन्तीं शतपत्रञ्च गन्ध-शेफालिकामपि । कुञ्जकं तगरश्चैव
मृगसारञ्च केतकीम्³ ॥ यूथिकामतिमुत्तमञ्च श्राव-योग्यानि भो
द्विजाः । कमलं पद्म-कुमुदं कङ्कारञ्च नियोजयेत्⁴ ॥”

तथा, “नियोजयेच्छुचौन् गन्धान्दनागुरु-कुङ्कुमान् । कुठ-
मांसी-बालकञ्च त्वक्-कुठ्ठी-जाति-पत्रकम्⁵ ॥ नलिकोष्ठीर-मुस्तञ्च
यन्त्रि-पर्णं वसुन्धरम्(?) । सुराणामेवमादीनि गन्ध-योग्यानि
चक्षते⁶ ॥” तथा, “गुग्गुलुं चन्दनञ्चैव श्रीवासमगुरुं तथा ।
धूपानि पित्त-योग्यानि ऋषि-गुग्गुलुमेव च⁷ ॥”

1. ब्रह्म-पुराण, p. 878, chap. 220, v. 161,

2. C. मालती वार-वर्वरम् । Op. cit., v. 162, v. r. “जाति-
चम्पक लोधाश्च मालिका-वाण-वर्वरी । चूताशोकाटरूपाश्च ।

3. Op. cit., v. 163, v. r. पावन्तीं शत-पत्राञ्च...मृगमारण्य-
केतकीम् । (“पावन्ती” and “कुञ्जकं भगवश्चैव” in C.)

4. Op. cit., v. 164, v. r. ...कमलं कुमुदं पद्मं पुण्डरीकञ्च
यजतः ॥

5. Op. cit., v. 165, v. r. इन्दौवरं कौकनदं कङ्कारञ्च
नियोजयेत् । कुठं मांसी बालकञ्च कुङ्कुटो-जाति-पत्रकम् ॥
“त्वक्-कुठ्ठी” in C.

6. Op. cit., v. 166, v. r. नलिकोष्ठीर-मुखञ्च यन्त्रि-पर्णं च
सुन्दरी । पुनरप्येवमादीनि गन्ध-योग्यानि चक्षते ॥ “यन्त्रि-पर्णं” in C.

7. Op. cit., v. 177, v. r. गुग्गुलुं...ऋषि-गुग्गुलुमेव च ।
“ऋषि-गुग्गुलु” in C.

तथा, “मांसं प्रीतिः पितृणाम्नु हविष्यान्नेन जायते¹ । मांस-
इयं मत्स्व-मांसैस्तृप्तिं यान्ति पितामहाः ॥ त्रीन् मासान् हारिणं
मांसं विज्ञेयं पितृ-दक्षये² । पुण्याति चतुरो मासाब्दस्य पित्रितं
पितृन् ॥ शाकुनं पञ्च वै मासान् षष्मासाब्दूकरामिषम्³ ।
ह्यगलं सप्त वै मासान् ऐशेयं चाष्ट-मासकम् ॥ करोति दक्षिं नव वै
रुह-मांसं न संशयः⁴ । गवयस्य मांसं दक्षिं करोति दश-
मासिकीम् । तथैकादश-मासन्तु श्वोरभ्रं पितृ-दक्षिदम्⁵ ॥”

तथा ।—“संवत्सरं तथा गव्यं पयः प्रायसमेव च ।
वार्ध्वाणसामिषं लौहं काल-शाकं तथा मधु ॥ रोहितामिषमवष्ट-
दत्त्वा तु स्व-कुलोद्भवाः । अनन्तां वै प्रयच्छन्ति दक्षिं
गौरीसुतस्तथा(?) । पितृणां नात्र सन्देहो मया-श्राद्धञ्च भो
दिजाः⁶ ॥ यो ददाति गुडोन्मिश्रांस्तिलान् वा श्राद्ध-कर्मणि ।
मधुरं मधु-मिश्रं वा अक्षयं सर्वमेव तत् ॥”⁷

तत् सर्वं यत्न-पुरःसरं शुचिनोत्तमं⁸-शुचिना द्रव्य-पात्रेण
श्राद्धं कार्यम् । एतदिहिताविहित-वस्तु सर्वत्र श्राद्धे बोद्धव्यम् ।

1. ब्रह्म-पुराण, p. 870, v. 22, v. r. मांसं दक्षिः ।

2. Op. cit., v. 23.

3. Op. cit., v. 24.

4. Op. cit., v. 25.

5. Op. cit., v. 26, v. r. गव्यं मांसं पितृ-दक्षिं... ।...मासांस्तु

6. Op. cit., v. 27. v. r. दत्तान्यात्म-कुलोद्भवैः । अनन्तां...दक्षि-
योसं सुतांस्तथा । “स्व-कुलोद्भवैः” in C.

7. Op. cit., p. 870, chap 220, v. 30, v. r. श्राद्ध-कर्मणि ।
मधु वा । “तिलानाम्” in C.

8. शुचिनोत्तम omitted in C.

प्रकरणात्तीर्थ-आहं एवं मतिस्त्वाऽर्थेति, साधारण-विधि-
विधानात् ।

भविष्ये—“गया-आहं कृतं तेन उत्सृष्टञ्च वृषस्तथा । येन
तदीचि-संसिक्तं तोरे आहमकारि च ॥” अथ गङ्गा-वीचि-
संसिक्तं तोरे गया-आहं-वृषोत्सर्ग¹ जन्म-फल-सम-फल-प्राप्ति-
कामः आहमहं करिष्ये । एतत्तु आहं तीर्थ-आहं-तरम् ।
पाद्मे ।—“एषु तीर्थेषु यच्छाहं तत् कोटि-गुणमिष्यते । गङ्गायां
यत् कृतं आहं तच्छ्राहमपवर्गदम् ॥” अथ गङ्गा-गर्भे
पितृणामपवर्ग-कामः आहमहं करिष्ये ।

बृहद्विशिष्टः—“गङ्गा-यमुनयोस्तीरे पयोण्यामर-कण्टके । नर्म-
दायां गया-तीर्थं सर्वमानस्यमग्नं ते ॥”

अथ पिण्ड-प्रकरणम् ।

एतत्तु केवल²-पिण्ड-दानम् । व्यवस्था तु केवल-पिण्ड-दानस्य
आह-प्रकरणे लिखिता । कौर्म—“सकृद् गङ्गाभिगमनं कृत्वा
पिण्डं ददाति यः । तारिताः पितरस्तैन भवान्भोधेस्तिलोदकैः³ ॥”
अथ गङ्गा-गर्भे भवान्भोधधिकरणक-पितृ-तारण-कामः पितृभ्यः
सतिल-पिण्ड-दानमहं करिष्ये । तथा—“गङ्गायाञ्च गयायाञ्च
पिण्ड-दाने समं फलम् । विशेषतः कलि-युगे गङ्गा-पिण्डं
प्रशस्यते ॥” अथ गङ्गा-गर्भे गया-पिण्ड-दान-जन्म-फल-विशिष्ट-
फल-प्राप्ति-कामः पितृभ्यः पिण्ड-दानमहं करिष्ये ।

ब्रह्माण्डे—“गङ्गायां पिण्ड-दानेन पितरसु तिलोदकैः ।
नरकस्था दिवं यान्ति स्वर्गस्था मोक्षमाप्नुयुः ॥” अथ गङ्गा-गर्भे
पितृ-सुक्ति-कामः सतिल-गङ्गोदक-सहितं पिण्डमहं दास्ये । तथा

1. वृषोत्सर्गं omitted in C.

2. C. केवलमेव ।

3. KarP., 34. 8

—“गङ्गायां विरजे चैव माहेन्द्रे जाङ्गवो-तटे¹ । अत्र पिण्डप्रदो
याति ब्रह्म-लोकमनामयम् ॥” अथ जाङ्गवो-तटे अनामय²-
ब्रह्म-लोक-प्राप्ति-कामः पिण्डभ्यः पिण्ड-दानमहं करिष्ये ॥

अथ जल-प्रकरणम् ।

लैङ्गे³ “ब्रह्महा गुरुहा गोघ्नस्तेयो च गुरु-तल्पगः । गङ्गाश्रसा
च पूयन्ते नात्र कार्या विचारणा ॥” अथ ब्रह्म-वध-गो-वध-स्तेय-
गुरु-तल्प-गमन-जन्य-पाप-क्षय-कामो गङ्गाश्रसा स्नानमहं करिष्ये ।
पान-स्पर्शनयोरैकतरस्य करणेऽप्येतदेव फलम् । दान-धर्म—
“क्षेत्रस्वमुद्धृतं वापि शीतमुखमथापि वा । गाङ्गेयं हरते तोयं
पापमामरणान्तिकम् ॥” अथ मरणान्तिक-पाप-हरण⁴-कामो
गङ्गा-तोयमहं पिबामि । स्पर्श-स्नानयोरप्येवम् ।

ब्राह्मे —“चिन्तामणि-गणाच्चापि⁵ गङ्गायास्तोय-विन्दवः ।
विशिष्टा ये प्रयच्छन्ति भक्तेभ्यश्चिन्तितं फलम् ॥” अथ
चिन्तामणि-गणाधिकरणक-प्राश्चित-चिन्तित-फल-विशिष्ट-“फल-
प्राप्ति-कामो गङ्गा-तोय-पानमहं करिष्ये । ‘स्नानादिकेऽप्येवम् ।
भविष्ये⁶—“जल-कृत्यानि सर्वाणि गङ्गा-तोये न सर्वदा । नियमेनैव
कुरुते यावज्जीवं प्रतिज्ञया ॥ स एव जन्म-मुक्तसु स मुनिः
स च पण्डितः । तेनैव साक्षात् तत् प्राप्तं मोक्षार्थं परमं
पदम् ॥” अथ परम-मोक्ष-प्राप्ति-कामोऽद्यारभ्य यावज्जीवं
सर्व-जल-कृत्यानि गङ्गा-तोये नाहं करिष्ये ।

1. C. माहेन्द्रे विरजे चैव गङ्गायां जाङ्गवो-तटे ।

2. A. पिबनामय ।

3. “लैङ्गे” not found in C.

4. C. क्षय ।

5. C. गणैश्चापि ।

6. Not found in C.

7-7. Not found in C.

अथ तोय-पान-प्रकरणम् ।

स्कान्दे—“योऽसौ निरञ्जनो देवचित्-स्वरूपो जनार्दनः ।
स एव द्रव-रूपेण गङ्गाश्वो नात्र सशयः¹ ॥” स्कान्द-मातृस्वयोः—
“तीर्थ-यात्रादिकं कृत्स्नमकुर्वाणोऽपि मानवः । गङ्गा-तोयस्व
माहात्म्यात् सोऽप्यत्र फलभाग्भवेत्” ॥ भविष्ये—“कन्या-
दानैस्तयाऽन्यत्र भूमि-दानैश्च भक्तितः । अश्व-दानैश्च गो-दानैः
स्वर्ण-दानादिभिस्तथा ॥ रथाश्व-गज-दानैश्च यद् यत्नाभमुदा-
हृतम् । तत्तच्छ्रुत-गुणं गङ्गा-तोय-पानादपायुते ॥” अथ बहु-
कन्या-बहु-भूमि-बहुव-बहु-गो-दान-बहु-स्वर्ण-दान-रथाश्व-गज-
दान-जन्य-पुण्य-शत-गुण-[पुण्य]-प्राप्ति-कामो गङ्गा-तोय-पानमहं
करिष्ये ।

महाभारते—“चान्द्रायण-सहस्रेण यश्चरेत् काय-शोधनम् ।
यः पिबेद् यद्येष्टन्तु गङ्गाश्वः स विशिष्यते² ॥” अथ चान्द्रायण-
सहस्र-जनित-काय-विशुद्धि⁴ [विशिष्ट-शुद्धि] प्राप्ति-कामो गङ्गाश्वः-
पानमहं करिष्ये ।

ब्रह्माण्डे—“गङ्गा-तीरे वसेन्नित्यं गङ्गा-तोयं पिबेत् सदा ।
दौक्षितः सर्व-यज्ञेषु सोम-पानं दिने दिने ॥” अथ सर्व-यज्ञ-
दौक्षित[त्वं]-जन्य-पुण्य-सम-पुण्य-प्राप्ति-पूर्वकं प्रतिदिनं सोम-पान-
प्राप्ति-कामो गङ्गा-तोय-पानमहं करिष्ये ।

1. PrayT., chap. गङ्गा माहात्म्य, p. 93, ll. 1-2. “भविष्य-
पुराणम् ।” 2. Op. cit., p. 7, ll. 9-10.

3. PadmaP., सहि, chap. 62, p. 738, v. 56; v. r.
चान्द्रायण-सहस्राब्धि...पानं कुर्याद् यद्यच्छ्रयः; SkanP., v. 92,
p. 2230. 4. त्व-शुद्धि not found in C.

स्कान्दे—“गण्डूष¹-मात्र-पानेन अश्वमेध-फलं लभेत् ।
स्वच्छन्दं यः पिवेदाप²-स्तस्य मुक्तिः करे स्थिता³ ॥” अथाश्व-
मेध-यज्ञ-जन्य-फल-सप्त-फल-प्राप्ति-कामो गङ्गा-जल-पानमहं
करिष्ये । सप्तदण्ड-जल-पान-मात्र एतदेव फलम्, स्वच्छन्द-जल-
पाने तु मुक्तिः फलम् ।

दान-धर्मे—“चान्द्र-व्रत-सहस्रन्तु यच्चरेत् काय-शोधनम् ।
पिवेद् यद्यापि गङ्गाश्वः समौ स्वातां नवा समौ⁴ ॥” अथ
चान्द्रायण-व्रत-सहस्र-करणक-काय-शोधन-विशिष्ट-काय-शुद्धि-
कामो गङ्गाश्वः पानमहं करिष्ये ।

स्कान्दे—“त्रिभिः सारस्वतं तोयं सप्तभिश्चाथ यामुनम् । नार्मटं
दशभिर्मासैर्गाङ्गं वर्षेण जीर्यति⁵ ॥ नाभ्यन्तर्गत-तोयानां मृतानां
क्वापि देहिनाम् । तद्वत्तोर्य-फल-प्राप्तिर्नात्र कार्या विचारणा⁶ ॥
वर्ज्यं पर्युषितं तोयं वर्ज्यं पर्युषितं दलम् । न वर्ज्यं जाङ्गवी-
तोयं न वर्ज्यं तुलसी-दलम्⁷ ॥”

आश्वय-प्रकरणम् ।

ब्रह्माण्डे—“परमात्मा शिवो ह्यन्यस्तस्मादन्या हि⁸ जाङ्गवी ।

1. D. गण्डूष-पान-मात्रेण ।

2. A. पिवेदाप ।

3. PrayT., chap. गङ्गा-माहात्म्य, p. 93, ll. 2-4.

4. MabBh. 13. 26. 39. Also found in PadmaP., सृष्टि,
62., p. 7-8, v. 55, v. r., चान्द्रायण-सहस्राणि...पानं कुर्याद्
यपेच्छ गङ्गाश्वः स विशिष्यते, SkanP., v. 104, p. 2220.

5. PrayT., chap. गङ्गा-माहात्म्य, p. 103, ll. 4-5.

6. Op. cit., ll. 7-8, v. r. मृतानां क्वापि...तत्तत्तोर्य-
फलावाप्तिः ।

7. AhnikaT., chap. विष्णु-पूजा, p. 197, ll. 20-21.

8. V. r. A. तस्मादन्या हि ।

इति यः सेवते गङ्गां स न मोक्षस्व¹ भाजनम् ॥” दान-धर्म—
 “अन्धाः क्लीवा जडा व्यङ्गाः पतिता रोगिणोऽन्धजाः । गङ्गां
 संसेव्य पुरुषा देवैर्गच्छन्ति तुल्यताम्² ॥” महाभारते—“पितृ-
 मातृ-सुतैः सर्वैः संत्यक्तः पतितोऽपि वा । महा-रौरव-योग्यचेत्ता-
 माश्रित्य दिवं व्रजेत् ॥” दान-धर्म—“जर्जावर्ती महापुण्यां
 मधुमतीं त्रिवर्गगाम्³ । त्रिलोक-गोमूर्तिं ये गङ्गामाश्रितास्तं दिवं
 गताः ॥” अथ दिव-गमन-कामो गङ्गामहमान्वये ।

तथा—“योऽस्यां वसेद् द्रुक्ष्यति⁴ चापि मर्त्यैस्तस्मै प्रयच्छन्ति
 शुभानि देवाः । तद्भाविताः⁵ स्पर्शन-दर्शनेन⁶ इष्टां गतिं तस्य
 सुरा दिशन्ति⁷ ॥” अथ बहु-शुभ-प्राप्ति-कामो गङ्गा-वासमहं
 करिष्ये । नारदीये—“किमष्टाङ्गेन योगेन किं तपोभिः
 किमध्वरैः । वास एव हि गङ्गायां ब्रह्म-ज्ञानस्य कारणम् ॥”
 अथ ब्रह्म-ज्ञान-प्राप्ति-कामो गङ्गा-वासमहं करिष्ये । स्कान्द—
 “सर्व-देवैश्च मर्त्यैश्च पूजनीयो महर्षिभिः । यो वै गङ्गां
 समाश्रित्य सुखं तिष्ठति निर्भयः⁸ ॥” अथ सर्व-देव-बहु-मर्त्य-बहु-
 महर्षि-पूजनीयत्व⁹-प्राप्ति-कामो गङ्गामाश्रित्य स्थितिमहं करिष्ये ।

दान-धर्म—“लम्बेदवाक्शिरा¹⁰ यस्तु युगानामयुतं पुमान् ।
 यस्तिष्ठति यद्येष्टन्तु गङ्गायां स विशिष्यते¹¹ ॥” “तिष्ठेद् युग-
 सहस्रन्तु पादेनैकेन यः पुमान् । मासमेकन्तु गङ्गायां समौ

1. V. r. C. :- स नो मोक्षस्व । 2. PrayT., pp. 370-371.

3. C. त्रिवर्त्मदाम् । MahBh., 13. 26. 84, p. 101 ; v. r.

त्रिवर्त्मगां...गङ्गां संश्रिताः ।

4. C. वसेद्विष्यति (?)

5. C. तत्तारिताः ।

6. दर्शन-स्पर्शनेन in C.

7. MahBh., 13. 26. 85, v. r. यो वत्सति...सुखानि । C. दिशन्ते । 8. SkanP., v. 25, p. 2216. 9. C. निर्भय-प्राप्ति ।

10. C. लम्बेतावाक्शिरा ।

11. MahBah. 13. 26. 41 ; v. r. लम्बतेऽवाक्शिरा ।

स्वातां न वा समौ^१ ॥” अथ लम्बमान-शिरोऽवाग्-युगायुत-स्थिति-
जन्य-पुण्य-विशिष्ट-पुण्य-प्राप्ति-कामो गङ्गा-तीरे स्थितिमहं
करिष्ये । अथैक-पाद-करणक-युग-सहस्र-स्थिति-जन्य-पुण्य-विशिष्ट-
पुण्य-प्राप्ति-कामो मासमेकं गङ्गा-तीरे स्थितिमहं करिष्ये ।

ब्राह्मे—“लम्बे दवाक्^२ शिरा यस्तु युग-कोटिं समाहितः ।
अथेदं यथेष्टं गङ्गां यः स च तस्माद्विशिष्यते ॥” अथ लम्बमान-
शिरोऽवाग्-युग-कोटि-समाहित-स्थिति-जन्य-पुण्य-विशिष्ट-पुण्य-
प्राप्ति-कामो गङ्गामहमायये ।

भविष्ये—“किं तस्य यज्ञ-दानेन किं जपैस्तपसापि वा ।
धर्मासेनापि किं तस्य यो वै गङ्गां न सेवते ॥” महाभारते—
“पूर्वं वयसि पापानि कृत्वा कर्माणि ये नराः । पश्चाद् गङ्गां
निषेवन्ते^३ तेषां यान्ति परां गतिम् ॥” अथ पूर्व-वयःकृत-सर्व-
पाप-कर्म-नाश-पूर्वक-परम-गति-प्राप्ति-कामो गङ्गामहमायये ।

ब्रह्माण्डे—“गङ्गा-सेवा-परस्येह दिवसार्धेन यत् फलम् ।
न तच्छुभं प्रयत्नेन प्राप्तुं कृतु-शतैरपि ॥” अथ बहु-कृतु-शत-
जन्य-फल-विशिष्ट-फल-प्राप्ति-कामो गङ्गामहं सेवे ।

स्कान्दे—“अहो किं बहुनोत्तेन गङ्गा सेव्या नरैः सदा ।
नान्यत् संसार-दुःखस्य^४ नाशकं मोक्ष-दायकम् ॥” अथ
सांसारिक-दुःख-नाश-पूर्वक-मोक्ष-प्राप्ति-कामो गङ्गामहं सेवे ।

नारदीये—“महापातकिनो मर्त्याः सेवन्ते यदि जाह्नवीम् ।

1. Cp. SkanP., v. 94, p. 2230. MahBh. 13. 26. 40 ;
v. 1. पदेनैकेन ; 1st. line found in SkanP., v. 86, p. 1487.

2. C. लम्बेतावाक् । 3. MahBh. 13. 26. 30. A. समाश्रित्य ।

4. C. वृषस्य ।

महापातक-पञ्चभयो मुच्यन्तेऽन्यस्य का कथा ॥” अथ पञ्च-
महापातकादि-सर्व-पातक^१-नाश-कामो जाड्वीमहं सेवे ।

भविष्ये—“त्रि-रात्रं सप्त-रात्रं वा स्थिति-भात्रेण भक्षितः ।
गङ्गा-तीरे नरो यस्तु नरकं स न पश्यति ॥” अथ नरक-
दर्शनाभाव-कामस्त्रि-रात्रं सप्त-रात्रं वा गङ्गा-तीरे स्थितिमहं
करिष्ये । नारदीये—“कलौ तत्-परम-ब्रह्म-प्राप्तये सत्वरं
नृणाम् । गङ्गा-भजनमेवाहुर्महोपायं महर्षयः ॥” अथ पर-ब्रह्म-
प्राप्ति-कामो गङ्गा-भजनमहं करिष्ये ।

ब्राह्मे—“तिष्ठेद् युग-सहस्रन्तु पादेनैकेन यः पुमान् । सेवते
मासमेकन्तु गङ्गाश्वः स विशिष्यते ॥” अथैक-पाद-करणक-युग-
सहस्र-स्थिति-जन्य-पुण्य-विशिष्ट-पुण्य-प्राप्ति-कामोऽद्वारभ्य मास-
मेकं गङ्गाश्वः सेवनमहं करिष्ये ।

अथ प्रायश्चित्त-प्रकरणम् ।

स्कान्दे—“प्रायश्चित्तानि दीयन्ते यत्र गङ्गा न विद्यते । यत्र
गङ्गा महाराज प्रायश्चित्तन्तु तत्र सा ॥” महाभारते—“चान्द्रायणं
पराकं वा प्राजापत्यमथापि वा । प्रायश्चित्तानि दीयन्ते यत्र
गङ्गा न विद्यते ॥” तथा च^२ पाद्मे—“प्रायश्चित्तं परं तीर्थ-
स्नानं महर्षिभिः कृतम् । किन्तु तीर्थं त्यजेद्भीरुर्मनसाऽप्यग्निवां
क्रियाम् ॥”

ननु मन्वादि-धर्म^३-शास्त्रे प्रायश्चित्त-प्रकरणे^४ ब्रह्म-वधादि-
पातके^५ प्रायश्चित्तत्वेन गङ्गायाः^६ शिव-गोविन्दयोर्नाम च, तत्-

1. सर्व-पातक is omitted in C.

2. तथा च is omitted in C. 3. धर्म is omitted in C.

4. C. प्रकरणम् । 5. पातके is omitted in C.

6. A. गङ्गा-शिव ।

कथं न¹ विहितम् ? तथा च नन्दिशेखरे—“कोटयो ब्रह्म-
हत्याया² षगम्या-गमनस्य च । सदाः प्रलयमायान्ति महा-
देवेति कीर्तनात् ॥” स्कान्दे—“कृत-³पापेऽनुतापो वै यस्य पुंसः
प्रजायते । प्रायश्चित्तन्तु तस्यैवं⁴ शिव-संस्मरणं परम् ॥”
ब्राह्मे—“गोविन्दं संस्मरेद् यस्तु शास्त्रेणापि सकलवरः । सर्व-पापैः
प्रमुच्येत तत्-क्षणात्मात्र संशयः ॥” ब्राह्मे—“अप्यन्य-चित्तः
क्रुद्धोऽपि यः सदा कीर्तयेद्भरिम् । सोऽपि दीय-क्षयाश्रुतिं
लभेच्चेदि-पतिर्यथा ॥”

सत्यं नहि लघु-कर्मणि गुरु-कर्मणो विधानम् । यदाह
विष्णुः—“एनसि लघुनि लघूनि गुरुणि गुरुणि”⁵ प्रायश्चित्तानि
इति श्रेयः । तथा ब्राह्मे—“पापकृद् याति नरकं प्रायश्चित्त-
पराङ्मुखः । पापानामनुरूपाणि प्रायश्चित्तानि तद् यथा ॥
तथा तथैव संस्मृत्य⁶ प्रीक्तानि परमर्षिभिः । पापे गुरुणि
गुरुणि स्वल्पान्यल्पे च तद्धिदः । प्रायश्चित्तानि विप्रेन्द्रा जगुः
स्वायम्भुवादयः ॥” तथा च स्कान्दे—“पापे लघूनि लघुनि
गुरुणि च गुरुण्यपि । प्रायश्चित्तानि दीयन्ते नान्यथा शुध्यति⁷
नरः ॥” इति वेद-दर्शनात् । गङ्गाया गरीयस्त्वात्⁸ प्रायश्चित्तत्वे न
⁹न निरूपिता गङ्गेति ।

1. A. नाम-कथनं ।

2. C. कोटिशो ब्रह्म-हत्यायाः ।

3. V. r. कृते in C.

4. V. r. तस्यैवं in C.

5. PrayT. “गोतमः”, p. 30, l. 3.

6. A. संस्मृत्या ।

7. C. शुध्यते ; PrayT. विष्णु-पुराणे, chap. “गुरु-पापेन लघु-
पाप-नाशः”, p. 67. ll. 9-10 ; v. r. प्रायश्चित्तानि सैवेव ।

8. C. गयागरीयस्त्वात् (?) ।

9. Add. r. C. प्रायश्चित्ते ।

एवं शिव-गोविन्दयोर्नाम्नस्तु विशेषः परमो मतः¹ इति ।
 तथा च पाद्मे—“धर्म-द्रव्यं² ह्येषां वीजं वैकुण्ठ-चरण-³चुरातम् ।
 धृतं मूर्ध्नि महेशेन यद् गाङ्गममलं जलम् ॥ तद्वच्चैव न
 सन्देहो निगुणं प्रकृतेः परम्⁴ । तेन किं समतां गच्छेदपि
 ब्रह्माण्ड-गोचरे ॥” तथा—“गङ्गा गङ्गेति यो ब्रूयाद्⁵ योजनानां
 शतैरपि । नरो न निरयं याति किं तथा सदृशं भवेत् ॥” तथा
 स्कान्दे—“गङ्गायाः सदृशं तिष्ठेदन्यद् ब्रह्माण्ड-गोचरे । स
 गच्छेद् रौरवं विप्रा यावदाहृतं⁶-संभवम् ॥”

यच्च प्रायश्चित्तत्वेन⁷ स्कन्द-पुराणादिषु विवक्षितम्⁸, तत्तु
 एतेषां प्रायश्चित्तत्वेन प्रतिपादन-भावं दर्शितमिति । तथा च
 शिष्ट-तन्त्रम्—“तावन्न पातकं कर्तुं शक्ताः पातकिनो जनाः ।
 गङ्गा यत्र भवेत् पुंसां प्रायश्चित्तं शिवोऽवदत् ॥”

किञ्च लोकानां⁹ स्वातन्त्र्य-वृत्त्यभावाद् ब्रह्मायाम-साध्य-
 प्रायश्चित्त-दर्शनात् प्रायः पाप-निवृत्ता¹⁰ लोकाः । एतस्मिन्
 विहिते¹¹ सुख-साध्यतया अगम्या-गमनादिषु स्वेच्छया प्रवृत्ति-
 रिति । तथा च स्कान्दे यम-वाक्यं विष्णुशर्माणं प्रति—

1. C. पूर्वस्यैव वक्तव्य इति ।

2. C. द्रव्यौ ।

3. C. चरणाचुरातं ।

4. PadmaP., स्वर्गः, p. 105, v. 119-120,

5. A. ये ब्रूयुः, PadmaP., सृष्टिः, chap. 62, v. 76, p. 739,

५. r. शतैरपि मुच्यते सर्व-पापेभ्यो विष्णु-श्लोकं स गच्छति ।

6. वदेदाहृत-संभवम्,

7. न omitted in C.

8. C. स्कन्दपुराणादिष्विविवक्षितम् ।

9. C. नोपनां (p)

10. C. निरता ।

11. C. विहित ।

“अल्प-साध्येऽपि¹ दुःसाध्यं चावयेत् सततं जने । यथा पापे न वर्तत प्रायश्चित्त-भयादिह ॥ न निर्दिशेदल्प-साध्यं प्रायश्चित्तं नरे बुधः । तस्मिन् संक्रमते पापं कर्ता तु तद्विमुच्यते² ॥” इत्यादि-वचन-दर्शनादिति शेषः ।

स्कान्दे—“कृत्वापि दुस्तरं पापं मज्जेद् गङ्गाभ्रसि प्रिये । तत्क्षणादेव तद् याति पापमुद्दिश्य मज्जनात् ॥” पाशे—“नान्येन दृश्यते लोके क्रिया नरक-गामिनौ³ । गङ्गाभ्रसि प्रयत्नेन स्नातव्यं तेन मानवैः ।”

अथ स्नातैतदमुक्⁴-पाप-नाश-कामो गङ्गा-स्नानम् अहं करिष्ये । एतच्च स्नानं सर्वात्मना सर्व-भाव-सुखा वेदाः⁵ सत्यमिति हृदये विनिर्धार्यान्व-मानसं विहाय गङ्गां ध्यायन् नारायणं स्मरन् “गङ्गायामेतत्-स्नानादेतत् पापं मे यास्यती”ति निश्चित्य स्नायात् । “भावानुरूप-फलदा गङ्गा सर्व-जगहिता” इति—वेद-दर्शनात् ।

तथा स्कान्द-भविष्ययोः—“स्नान-मात्रेण गङ्गायां पापं ब्रह्म-वधादिकम् । दुराधर्षं कथं याति चिन्तयेद् यो वदेदपि ॥ तस्याहं प्रददे पापं कोटि-ब्रह्म-वधोद्भवम् । सुति-वादमिमं मत्वा कुम्भीपाके मज्जोयते । आकल्पं नरकं मुक्ता ततो जायेत गर्दभः⁶ ॥” तथा च व्यास-संहितायां विष्णु-वाक्यम् “उत्क्षिप्य हस्तो वक्ष्यामि शृणुष्व मे सुरासुराः । मन्देहो नैव कर्तव्यो

1. C. हि । 2. These two verses are also found in PrayT., chap. सुव-प्रायश्चित्तेन क्षु-पाप-नाशः, pp. 67-68, “गङ्गा-वाक्यावलि-इत-स्कन्द-पुराणात्” ; v. r., साध्ये च ।

3. C. दायिनौ । 4. C. अथैतदमुक् । 5. C. वेदः ।

6. PrayT., chap. गङ्गा माहात्म्य, ll. 1-5, p. 71.

गङ्गायां सर्व-कर्मसु ॥” इति शिवादि-वचन¹-दर्शनात् अन्यथा-भावं वर्जयेत् । यत्तु याज्ञवल्क्योक्तम्—“प्रायश्चित्तैरपैत्ये नो यदज्ञान-कृतं भवेत् । कामतोऽव्यवहार्यं सर्व-वेदेषु दृश्यते ॥” तत्तु बहु-पुराणैक-वाक्यतया सर्व-पुराण-विरोधाच्च गङ्गा-तर-प्रायश्चित्तेषु बोद्धव्यम् । तत्रापि च पाप-विशेषेषु बोद्धव्यम् ।

तथा पाद्मे—“सकृद्गङ्गाश्रमि स्नातः पूतो गार्ह्य-वारिणा । नरो न निरयं⁴ याति अपि⁵ पातक-राशिकृत् ॥ व्रत-दान-तपो-यज्ञाः पवित्राणोतराणि च । विन्दोरेकस्य गङ्गाया न समानि इति श्रुतिः⁶ ॥” भविष्ये—“ब्रह्मघ्नो वा सुरापो वा गोघ्नो वा पञ्च-पातकी सर्वतो निष्कृतिं याति गङ्गा-स्नानाच्च संशयः ॥” वन-पर्वणि—“अलक्ष्म्यं किल संयुक्तो हत्वहन्ता शची-पतिः । आश्रुतः सर्व-पापेभ्यो गङ्गायान्तु स मुक्तवान् ॥” इति पुराण-दर्शनात्⁷ शिव-वचन-स्वरसाक्षातिदेशिक-ब्रह्मवधादावप्येतत् प्रायश्चित्तमिति गङ्गा त्वान्येति ।

स्कान्दे—अथ कृतैतदमुक-पाप-नाश-कामो गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये । “यत्र गङ्गा महाराज प्रायश्चित्तन्तु तत्र सा ।” इति वचना-

1. वचन is omitted in C. 2. C. व्यवहार्यं तु ।

3. YajS., प्रायश्चित्त-प्रकरण, 4226, p. 34 v. r. ... व्यवहार्यं तु वचनादिषु जायते । शूलपाणि in his PrayV. 19, l. 3 f., accepts the reading both as कामतः as well as अकामतः and gives explanations in support of both the readings.

4. C. विहर्यं । PadmaP. न नरो नरकं याति । 5. C. अति ।

6. PadmaP., स्वर्ग-खण्ड, p. 104, chap. 15, vv. 16-17, v. r. गङ्गाविन्दभिर्दिल्लय न समा इति नः श्रुतम् ।

7. C. वचनात् ।

दित्यर्थः । महाभारते—अथ चान्द्रायण-व्रत-नाश्व-पाप-क्षय-कामो गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये । एतत् स्नानं सर्वात्मना सर्व-भाव-शुद्धया कार्यम् । यदुक्तं प्रायश्चित्त-प्रकरणे पाद्मे¹—“प्रायश्चित्तं चरेद् यस्तु वासनःकाय-कर्मणा । स प्राप्नोति शुभाज्जीकान् देव-गन्धर्व-सेवितान् ॥” एवं प्राजापत्य-व्रत-नाश्व-पराक-व्रत-नाश्व-पाप-क्षय-काम इति वाच्यम् ।

अन्यच्च,—गङ्गा-स्नानात् पापमेतद् यास्यतीति मत्वा अधर्मं मतिस्तप्राजया, यतोऽनया बुद्ध्या अधर्म-मात्रेणातीव पाप-सम्भवात् । तथा च पाद्मे—“न तीर्थे पातकं कुर्यान्न च तीर्थोप-जीवनम् । तीर्थे प्रतिग्रहस्त्वान्वस्त्राभ्यो धर्मस्य विक्रयः ॥ दुर्जरं पातकं तीर्थे दुर्जरच्च प्रतिग्रहः । तीर्थेषु दुर्जरं सर्वमेतत् सर्वे (?) ततो व्रजेत्” ॥” यद्वा उक्तं² ब्रह्माण्डे—

“अन्य-स्थाने कृतं पापं गङ्गा-स्नानाद्गिनश्यति⁴ ॥” एतत् प्रसङ्गात् सङ्गतं⁵ कृत-पापे बोद्धव्यमिति तात्पर्यार्थः । एवं सव-पापमुद्दिश्य पाप-क्षयार्थं स्नायात् । यद्वा-भक्ति-पुरःसरमेव सर्वत्र विशेष-फलम् । अत एव यद्वा-भक्त्योर्विशेषत्वे नावश्यकता इति स्मृतिः । शास्त्रार्थे तथेति प्रत्ययः यद्वा । उपास्यतया निश्चयो भक्तिः कैचिदुपासनाप्युच्यते ।

1. C. पद्म-पुराणे । 2. PadmaP., स्रगै-खण्ड, chap. 15 p. 104, vv. 14-15, list line, तीर्थे च दुर्जरं सर्वमेतत्कञ्चरकं प्रवेत् ।

3. C. यद्योक्तं । 4. PrayT., chap. गङ्गा-माहात्म्य, p. 84, ll. 3-4, “अन्य-स्थाने कृतं पापं गङ्गा-तीरे विनश्यति । गङ्गा-तीरे कृतं पापं गङ्गा-स्नानात् प्रणश्यति”, also PadmaP., p. 737, chap. 62, v. 38, v. r....गङ्गा-स्नानेन नश्यति ।

5. सङ्गतं is omitted in C.

अथ कृत-कृत्य-प्रकरणम् ।

ब्राह्मे —“गङ्गां संस्मृत्य यस्तिष्ठेत्तस्य कार्यं न विद्यते । कृत-
कृत्यः स वै सुक्तो जीवन्मुक्तो भवेन्नरः ॥ गङ्गा-मज्जन-शीलस्य
गङ्गा-तीर-निवासिनः । अर्चां कृत्वा यथान्धायमश्व¹-मेध-फलं
लभेत् ॥” अद्याश्वमेध-यज्ञ-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो
गङ्गा-तीर-निवासिनमहमर्चयिषे । गङ्गा-मज्जन-शीलस्याचनेऽ-
प्येतदेव फलम् । एतत् केवल-गङ्गोपसेविनो बोधव्यम् ।

महाभारत-पाद्मयोः —“महापातक-सुख्यानि² यानि मे सन्ति
जाह्नवि । गोविन्द-द्वादशीं प्राप्य तानि मे हर जाह्नवि³ ॥”

एतत् स्नान-पूर्वकं पवित्रः सन् निर्वदयेत् । ‘गोविन्द-द्वादशी’
फाल्गुन-शुक्ल-द्वादशी ।

अथ स्तुत-प्रकरणम् ।

स्कान्दे —“गङ्गायां मरणान्मुक्तिर्नात्र कार्या विचारणा ।
पर-ब्रह्म-स्वरूपिणयामित्वाह जगतां प्रभुः ॥ गङ्गायां त्यजतः
प्राणान् कथयामि वरानने । कर्णं तत् परमं ब्रह्म
ददामि मामकं पदम्⁴ ॥” इति स्कन्द-पुराण-वचन-दर्शनात्
“ज्ञानान्मुक्तिरिति सर्व-दर्शनाच्च⁵ ‘गङ्गायां मरणान्मुक्तिरिति
“ज्ञानान्मुक्तिरिति⁶ अविरोधी पदार्थः । यत्तु⁷ पुराणान्तर-
स्मृत्याऽन्यत्र⁸ ब्रह्म-लोकादि-गमनं तत्तु कामनासु बोधव्यमिति ।

1. A. न्वायोऽश्वमेध ।

2. A. संख्यानि ।

3. Tithi T., chap. गोविन्द-द्वादशी, p. 342; ll. 12-13, v. r.
महा-पातक-संख्यानि यानि पापानि सन्ति मे ।

4. Pray T., chap. गङ्गा-माहात्म्य, p. 82, 3-4.

5. A. सर्व-दर्शन-दर्शनाच्च ।

6. ज्ञानान्मुक्तिरिति is omitted in C.

7. C. यत्तु ।

8. A. स्मृत्याऽन्यत्र ।

पारस्करः, यच्च, “नाभुक्तं चीयते कर्म कल्प-कोटि-यतैरपि ।
अवश्यमेव भोक्तव्यं कृतं कर्म शुभाशुभम् ॥” अस्यायमर्थः—
अधर्मादिकस्य भोगादेव क्षयो भवेत् । क्षय-कारणमेवात्र
भोगः । अन्यथा ब्रह्म-वधादीनां प्रायश्चित्त-विधायक-धर्म-
शास्त्राणां वैयर्थ्यापत्तिः स्यात् ।

तथा—“ज्ञानाग्निः सर्व-कर्माणि भस्मसात् कुरुतेऽर्जुन ।”
इति वाक्यैक-वाक्यतया गङ्गा-भरणान्मुक्तिरित्यविकल-पदार्थः ।
तथा च भविष्ये—“कृमि-कोटि-पतङ्गाद्या ये मृता जाह्नवी-जले ।
कूलात् पतित-वृक्षाद्य तेऽपि यान्ति परां गतिम् ॥” “गङ्गायान्तु”
जले मोक्ष इति विष्णु-पुराणम् ।

स्कान्द-मातृस्थयोः—“ब्रह्मादि-देव-लोकानां मुक्तेश्च प्राप्ति-
कारणम् । गङ्गैव परमो हेतुः कलि-काले विशेषतः ॥” भविष्ये—
“गङ्गा-जल-स्वरूपेण तत्र ज्ञानं व्यवस्थितम् । तस्मात्तज्जल-सेवा
तु कर्तव्या मोक्ष-काङ्क्षया ॥” ब्रह्माण्डे—“प्रसङ्गेनापि यैर्गङ्गा
मोक्षदा त्ववगाहिता³ ॥” भविष्ये—“ब्रह्म-विष्णादि-देवानां
लोकानांप्रोति मानवः । ज्ञाने भक्त्या तु गङ्गायां⁴ मरणान्मोक्ष-

1. धर्म not found in C.

2. C. गङ्गायाच्च ।

“गङ्गायाच्च जले मोक्षो वाराणस्या जले स्थले ।

अन्तरौचे च गङ्गायां गङ्गा-सागर-सङ्गमे ॥”

quoted in PrayT., p. 81, ll. 2-4 ; v. r. गङ्गायाच्च ।

3. PrayT., chap. गङ्गा-माहात्म्य, p. 82, ll. 7-8
“ब्रह्माण्डाग्ने ययोः”, 1st. line of the verse “दृष्टा तु हरते पापं
स्पृष्टा तु लिखितं नश्यत्” ; v. r. in the 2nd line, प्रसङ्गेनापि
गङ्गा या... ।

4. C. ज्ञानेन भक्त्या गङ्गायां ।

माप्नुयात् ॥” पुरुषेच्छा¹-कामनायामितेषां लोकानाप्नोतीति विशेषः² ।

तथा—“या गतिर्योग-युक्तानां³ या गतिर्योगिनामपि । ज्ञान-विज्ञान-निष्ठानां सा गङ्गायां मृतस्य च ॥ ज्ञानतोऽज्ञानतो वापि कामतोऽकामतोऽपि वा । गङ्गायाम्नु मृतो मर्त्यो मोक्षं स्वर्गञ्च विन्दति ॥” इति-ब्रह्म-पुराण-वचन-⁴दर्शनाच्च पुरुषेच्छया⁵ कामना-विशेषेषु स्वर्गादिरिति ।

ब्रह्माख्ये—गाङ्गेये⁶ । “गङ्गायां ज्ञानतो मृत्वा मुक्तिमाप्नोति पूरुषः⁷ । अज्ञानाद्ब्रह्म⁸-लोकान्नु याति नास्तत्र संशयः ॥” अज्ञानाद् गङ्गायां⁹ कामनया¹⁰ मरणात्, “कर्णे तत् परमं ब्रह्म कथयामि वरानने”¹¹ इति शिव-वचन-स्वरसादित्वर्थः । भविष्ये—“अपि योजन-पर्यन्ते गङ्गां स्मृत्वा तनुं त्यजेत् । वैवस्वतोऽपि तस्यार्धं¹² दत्त्वा स्वर्गं प्रयच्छति ॥” गाङ्गेये—
“अर्धादिकेन गङ्गायां दर्शन-स्पर्शनादिभिः¹³ । अर्धादिकेन¹⁴

1. C. पुरुषः ।

2. C. शेषः ।

3. C. सुक्तानां ।

4. C. ब्रह्मपुराण वचनाच्च ।

5. A. पुरुषेच्छा ।

6. C. ब्रह्माख्य-गाङ्गेये ।

7. C. मानवः । This verse is found in Pray T., chap. गङ्गा-माहात्म्या, p. 81, l. 1, v. r. 2nd line, ...लोकञ्च ।

8. C. बुद्ध्यगो लोकां ।

9. A. no गङ्गाया ।

10. A. कामनायां ।

11. Pray T., chap. गङ्गा-माहात्म्या, p. 82, ll. 3-4, “स्कन्द-पुराण” “गङ्गायां त्यजतः प्राणान् कथयामि वरानने । कर्णे तत् परमं बुद्ध ददामि मामकं पदम् ॥”

12. C. दत्त्वाार्धं तस्य स्वर्गं ।

13. First part is omitted in C.

14. C. तु ।

गङ्गायां च्चियतेऽनशनेन यः ॥ स याति न पुनर्जन्म ब्रह्म-
सायुज्यमेति च¹ ॥” अर्धोदकं चरणान्नाभि-पर्यन्तम्² । ‘अन-
शनेन’ व्रतेन । कोमे—“यः सर्व-पाप-युक्तोऽपि³ पुण्य-तोयेषु
सानवः । नियमेन त्वजेत् प्राणान् मुच्यते सर्व-पातकैः⁴ ॥”
‘नियमेन’ संयतः⁵ सन् भाव-शुद्ध्या सङ्कल्प-पूर्व-केणेत्यर्थः ।
एतत् न⁶ गङ्गायां, दर्शन-स्पर्शनादिभिः पाप-क्षयात् पाप-क्षयार्थं
मरण-संकल्पस्य वैयर्थ्यापत्तिः स्यात् । तस्मात् पाप-क्षय-कामनया
स्नात्वा मरणेच्छा चेत् तदा यथेच्छ-कामनया तनुं त्वजेदिति
सर्व-सम्मतोऽयं पक्षः ।

नरसिंह-पुराणे—“जल-प्रवेशे चानन्दं प्रमोदं वज्रि-साहसे ।
भृगु-प्रपाते सौख्यन्तु⁷ रणे चैवातिनिर्मलम् ॥ अनशने स्ततो
यश्च स गच्छेत्तु विपिष्टपम्⁸ । क्रतुयाजो नाक-पृष्ठमग्निहोत्री
च निर्वृतिम् ॥ तडाग-कूप-कर्ता च लभते पौष्टिकं द्विज ।
सुवर्ण-दाता⁹ सौभाग्यं लभते तु महातपाः¹⁰ ॥ हिरण्य-गो-

1. C. मेव च । These last two lines are found in the Pray T., chap. गङ्गा-माहात्म्या, p. 82, ll. 1-2, “आग्नेवे” ; v. r. अर्धोदकेन जाड्य्यां... । 2. अर्धोदक...पर्यन्तम् omitted in C.

3. C. युक्तोऽपि । 4. S’uddhiT., p. 186, ll. 2-3.

5. A. संयुतः ।

6. न is omitted in C.

7. V. r. in Hemādri, CaturVC., दान-खण्ड, chap. 4 pp. 164-165, सौख्यं ।

8. First three lines in S’uddhiT., p. 185, l. 6f. “दान-रत्नाकरे नरसिंह-पुराणम्” ; v. r. वज्रि-साहसो...प्रपातो...अनशन-स्ततो यः स्यात् । Catur VC., v. r. in last line, अनशने चाथ सन्त्यासि स्ततो गच्छेत् विपिष्टपम् ॥

9. C. दायी । Also Hemādri.

10. C. सुमहायशाः । Hemādri, लभते स्वर्नहातपाः । Here,

प्रदानेन¹ निरङ्गहारमाप्नुयात् । भू-दानेन तु शुद्धेन लभते
शान्तिकं पदम् ॥ गो-प्रदानेन तु स्वर्गं लभते निर्मलं²
नरः³ । अश्व-दाने महा-पुण्यं⁴ कन्या-दानेन मङ्गलम् ॥
द्विजेभ्यस्तर्पणं कृत्वा दत्त्वा वस्त्राणि भक्तितः⁵ । श्वेतन्तु लभते
स्वर्गं यत्र गत्वा⁶ न शोचति ॥ कपिला-गो-प्रदानेन परमार्थं
महोपते । एकाच-भोजो यो मर्त्या नक्तः⁷ भोजो च नित्यशः ।
उपवास-त्रिरात्राद्यैः शान्तः स्वर्गं सुखो भवेत् ॥” ‘एकाच-भोजी’
एक-भक्त-रतः⁸ ॥

“सरित्स्त्रायो जित-क्रोधो ब्रह्मचारी दृढ-व्रतः । निर्मलं स्वर्ग-⁹
माप्नोति तथा भूत-हिते रतः ॥ विद्या-दानेन मेधावो
निरङ्गहारमाप्नुयात् । येन येन हि भावेन यद् यद् दानं
प्रयच्छति¹⁰ ॥ तत्तद् स्वर्गमवाप्नोति यद् यदिच्छति मानवः । यस्तु
दानानि सर्वाणि¹¹ ब्राह्मणेभ्यः प्रयच्छति ॥ न संप्राप्य निवर्तते¹²
दिवं शान्तमनामयम् । एक-विंशत्यमी स्वर्गा निविष्टा मेरु-

after this, there are two additional lines :—श्रीत-काले सदा-
वज्रं प्रज्वालयति यो नरः । सर्व-सत्त्व-हितायैव स स्वर्गधाफलं लभेत् ।

1. Hemadri, भू-दानेन । 2. C. निर्मलं लभते ।

3. Hemadri, गो-प्रदानेन स्वर्गं निर्मलं तु लभते नरः ।

4. Op. cit., अश्व-दानेन पुण्याङ्गं ।

5. C. शक्तितः ।

6. C. गत्वा ।

7. C. नक्तं । Catur VC., op. cit. उपवासी त्रिरात्राद्यैरन्ते
स्वर्ग-सुखं लभेत् ।

8. रत not found in C.

9. V. r. Hemadri, सुखम् ।

Add. r. in C—“तत्तु तेनैव भावेन प्राप्नोति प्रतिपूजितः” ।

11. C. सर्वाणि दानानि । Also in Hemadri.

12. C. निवर्तन्ते ; Hemadri, स प्राप्य न निवर्तते दिवं... ।

मूर्धनि ॥ अहिंसा-दान-कर्तारो यच्चानां तपसां तथा । एतेषु ते निवसन्ति सज्जनाः क्रोध-वर्जिताः¹ ॥” एतत्तु सामान्य-जले, तीर्थादी तु विशेषः ।

अथास्थि-स्थिति-प्रकरणम् ।

वेणुवे—“शम्भोर्जटा-जलापात्तु विनिष्क्रान्ताऽस्थि-शर्कराः² । प्रावयित्वा दिवं नित्ये पापांस्तान्³ सगरात्मजान्⁴ ॥” विधिः ब्रह्माण्डे—“स्नात्वा तु सिक्ताऽप्यथ पञ्च-गव्यै-र्हिंरख्य-मध्वाज्य-तिलैः प्रयोजय । ततस्तु मृत्-पिण्ड-पुटे निधाय पश्यन् दिशं प्रेत-गणोपगूढाम्⁵ ॥ “नमोऽस्तु धर्म-राजाय” प्रविश्य निर्मलं जलम् । “यस्तु सर्व-हितो विष्णुः स मे प्रीत” इति⁶ क्षिपेत् ॥ स्नात्वा तथोत्तीर्य च भास्करञ्च दृष्ट्वा प्रदद्यादथ दक्षिणां तु । एवं कृते प्रेत-पुर-स्थितस्य स्वर्गं गतिः स्यात् स महेन्द्र-तुल्याः⁷ ॥ गङ्गा-तीरेषु यस्यास्थि भवते शुभ-कर्मणः । न तस्य पुनरावृत्ति-ब्रह्म-लोकात् कथञ्चन ॥”

1. Hemādri, एतेषु निवसन्ति सज्जनाः क्रोध-विवर्जिताः ।

2. C. शर्करात् । 3. A. पापान् यान् ।

4. ViṣṇuP., part II, chap. 8, v. 10, p. 130, v. r., ... पापादान् ।

5. Cp. PrayT., p. 96, chap. गङ्गायामस्थि-प्रक्षेपः, स्नात्वा ततः पञ्च-गव्येन सिक्ता etc. The following three pādas are just the same.

6. C. प्रीतोऽस्थिति ।

7. Op. cit., p. 95, v. r., last line, स्वर्गं स्थितिः स्याच्च महेन्द्र-तुल्या । Raghunandana says with regard to the 1st part of this verse that it is really a variant reading, found in the Tirtha-cintāmaṇi, of the line of the Ādi-purāṇa, “तत्त्वाय भास्वन्तमवेक्ष्य सूर्ये स दक्षिणां विप्र-मुख्याय दद्यात्” ।

अद्यामुकस्य ब्रह्म-लोकाधिकरणक-वासैतत्-पुराधिकरणक-
पुनरावृत्तभाव-कामः अमुकस्य इदमस्थि गङ्गा-तोयेष्वहं
विनिक्षिपामि । तथा—“दशाहाभ्यन्तरे यस्य गङ्गायामस्थि¹
मज्जति । गङ्गायां मरणे यादृक् तादृक् फलमवाप्नुयात्² ॥”
अद्यामुकस्य मरणाहे गङ्गा-मरण-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-
कामोऽमुकस्य इदमस्थि गङ्गा-तोयेष्वहं निमज्जयिष्ये । एवं
मरणादशाहं यावत् फलम्, वाक्ये चैतावान् विशेषः—मरणाह-
स्थाने द्वितीयाहेत्यादि वाक्यं कर्तव्यम् ।

कौर्म—“यावन्वस्थोनि गङ्गायां तिष्ठन्ति पुरुषस्य च । तावद्वर्ष-
सहस्राणि स्वर्ग-लोके महीयते³ ॥” अद्यामुकस्यैतन्निक्षेप-
व्यास्थि-खण्ड-सम-संख्य-वर्ष-सहस्रावच्छिन्न-स्वर्गाधिकरणक-महि-
तत्व-कामोऽमुकस्यैतान्वस्थि-खण्डानि गङ्गायामहं निक्षिपामि ।

भविष्ये—“गङ्गा-तोयेषु यस्यास्थि नीत्वा संक्षिप्यते नरैः ।
युगानाम्तु सहस्राणि तस्य स्वर्गं भवेत् स्थितिः ॥” अद्यामुकस्य
बहु-युग-सहस्रावच्छिन्न-स्वर्गाधिकरणक-वास-कामोऽमुकस्येदमस्थि
गङ्गा-तोयेष्वहं क्षिपामि ।

ब्रह्माण्डे—“यस्मिन् काले नृणामस्थि गङ्गायां क्षिप्यते नरैः ।
तत्-कालमादितः कृत्वा तस्य स्वर्गं भवेत् स्थितिः ॥ तावद्वयुग-

1. C. गङ्गा-तोयेऽस्थि and PrayT., p. 97.

2. A. अवाप्यते । PrayT., chap. गङ्गायामस्थि-प्रक्षेपः, p. 97, ll. 3-4.

3. PrayT., pp. 96-97 ; PadmaP., सृष्टि-खण्ड, p. 738, chap. 62, v. 66 ; v. r. यावदस्थि मनुष्यस्य गङ्गा-तोये प्रतिष्ठति ; also in स्वर्ग-खण्ड, chap. 21, v. 53, p. 152 ; v. r. तिष्ठन्ति तस्य दिङ्निः ; and Mat P., chap. 106, v. 52, p. 318 ; v. r. तिष्ठन्ति हि शरीरिणः ।

सहस्रन्तु नात्र कार्या विचारणा ॥” अद्यामुकस्य निक्षेप्तव्यास्थि-
सम-संख्य-युग-सहस्रावच्छिन्न-स्वर्ग-स्थिति-कामोऽमुकस्येतान्यस्थि-
खण्डानि गङ्गायामहं निक्षिपामि ।

वन-पर्वणि—“यावदस्थि मनुष्यस्य गङ्गायाः स्मृशते जलम् ।
तावत् स पुरुषो राजन् स्वर्ग-लोके महीयते^१ ॥” अद्यामुकस्य
गङ्गाधिकरणक-यावत् कालावच्छिन्न-तज्जल-संसर्ग-स्थिति-तावत्-
काल-स्वर्ग-लोक-महितत्व-कामोऽमुकस्येतदस्थि गङ्गायामहं निक्षि-
पामि^२ । गङ्गा-सागर-सङ्गमस्य । महाभारते—“गङ्गायास्त्वथ
राजेन्द्र सागरस्य च सङ्गमे । अश्वमेधाद्दश-गुणं प्रवदन्ति
मनीषिणः^३ ॥” अद्याश्वमेध-यज्ञ-जन्य-फल-दश-गुण-फल-कामो
गङ्गा-सागर-सङ्गमे स्नानमहं करिष्ये ।

गाङ्गेये—“अन्तरीक्षे क्षितौ तोये पापीयानपि यो मृतः ।
हरि-ब्रह्म-शिवैः पूज्यं पदमक्षय्यममृते^४ ॥” अद्य सर्व-पाप-
क्षय-पूर्वक-हरि-ब्रह्म-शिव-पूजाक्षय्य-पद-प्राप्ति-कामो गङ्गा-सागर-
सङ्गमे तोये क्षितौ चान्तरीक्षे च प्राणानहं त्वक्ष्यामि । मुक्ति-
प्राप्ति-कामो वा । पठन्ति च “जले स्थले चान्तरीक्षे गङ्गा-
सागर-सङ्गमे ॥” इति ।

स्कान्दे—“सर्व-तीर्थेषु यत् पुण्यं सर्व-दानेषु यद् भवेत् ।
पूजायाः^५ सर्व-देवानां तपसां यज्ञ-कर्मणाम् ॥ सर्व-पुण्या-

1. PadmaP., स्वर्ग-खण्ड, chap. 19, v. 169, p. 140.

2. A. स्थापयिष्ये ।

3. PadmaP., स्वर्ग-खण्ड, p. 134, chap. 19, v. 78, v. r. 2nd line, अश्वमेधं दश-गुणं... ।

4. Cp. PrayT., chap. गङ्गा-माहात्म्या, p. 81, ll. 2-4.

5. C. पूजायां ।

अमानाद्य यत् पुण्यं सम्पजायते । दर्शनात् स्पर्शनात् पानात्
स्नानार्चवावगाहनात् । लभते पुरुषः सर्वं कृत्वा सागर-सङ्गमे ॥”
अथ सर्व-तीर्थ-जन्य-पुण्य-सर्व-दान-सर्व-देव-पूजा-सर्व-तपः-सर्व-
यज्ञ-सर्व-पुण्य-अस-जन्य-पुण्य-सम-पुण्य-प्राप्ति-कामो गङ्गा-सागर-
सङ्गमे स्नानमहं करिष्ये । दर्शन-स्पर्शन-पानावगाह¹नाना-
मन्यतम-करणेऽप्येतदेव फलम् ।

ब्राह्मे—“यो यमर्थयते कामं पुरुषः काम-भोहितः । मरणा-
लभते सर्वं गङ्गा-सागर-सङ्गमे ॥” अयामुक्त-प्राप्ति-कामो गङ्गा-
सागर-सङ्गमे मरणमहं करिष्ये ।

स्कान्दे शिव-वाक्यम्—“मुक्ति-क्षेत्रेषु सर्वत्र काम्य-मृत्यु-
र्विधीयते । सर्वत्र लभते कामं मरणाच्चात्र संशयः ॥” पाद्मे
प्रयाग-प्रकरणे—“यत्र यत्र भवेन्मुक्तिमरणाद्दृश्यते विधिः ।
तत्रैव लभते काम्यं² मरणात् कामतो नरः ॥ ब्रह्मत्वं कैशवत्वं
वा सुरेशत्वं विशांवर । शिवत्वं लभते³ सत्यमन्यस्य का कथा
लघोः ॥ रमते यस्य या यत्र बुद्धिः कामेषु कर्मणाम् । मरणात्त-
दवाप्नोति शुद्धात्मा काम्यमीहितम् ॥” इति दर्शनाद् यत्र⁴ मरणा-
न्मुक्तिः प्रतिपादिता, तत्रैव कामयेदित्यर्थः । एतेन स्वभाव-
मरणान्मुक्तिः पुरुषेच्छा-कामनास्त्रैव विशेषोऽवगमनीयः ।

अथ प्रयागस्य । पाद्मे—“स्वर्ण-भार-सहस्रेण कुरुर्चत्वं
रवि-ग्रहे । यत् फलं लभते माघे वैशाखां तत्तु⁵ दिने दिने⁶ ॥”

1. C. स्नानावगाह ।

2. C. कामी ।

3. A. आलभेत् ।

4. A. अत्र ।

5. C. तत्र ।

6. PadmaP., उत्तर-खण्ड, 127. 40, p. 457 ; v. r. वैशाखाः

स्नानाद्दिने दिने ; ASS., p. 1769, v. r. वैशाखां तत्तु दिन-तये ।

अद्य प्रतिदिनं कुरुत्ते वाधिकरणक-रवि-ग्रह-कालीन-स्वर्ण-
भार-सहस्र-दान-ज-य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो माघे प्रत्यहं
प्रयागे वेण्यां स्नानमहं करिष्ये । एक-दिवस-स्नाने तु माघ-
पदमपनीय इयद्दिनानीति योजयेदिति ।

तथा “राजसूय-सहस्रस्य राजन्नविकलं¹ फलम् ।
सितासितेषु माघेषु स्नातानां भवति ध्रुवम्² ॥” अद्याविकल-
राजसूय-सहस्र-ज-य-³ फलाविकल-[फल]-प्राप्ति-कामो माघे
मासि सितासिते प्रातः स्नानमहं करिष्ये ।

“गङ्गा-यमुनयोर्मध्ये स्नात्वा⁴ मुच्येत किल्बिषात् । मनसा
चिन्तितान् कामांस्तदाप्नोति [सु]पुष्कलान् ॥” अद्य किल्बिष-
नाश-पूर्वक-मनोवाञ्छित-बहु-पुष्कल-कामावाप्ति-कामो गङ्गा-
यमुनयोर्मध्ये प्रातः स्नानमहं करिष्ये । तथा—“सितासितेषु यः
स्नाति माघे मासि शुधिष्ठिरः । न तस्य पुनरावृत्तिः कल्प-कोटि-
शतैरपि⁵ ॥” अद्य स्वर्गाधिकरणक-बहु-कल्प-कोटि-शतावच्छिन्न-
वासैतल्लोकाधिकरणक-पुनः-पाताभाव-कामो माघे मासि सितासिते
प्रातः स्नानमहं करिष्ये ।

पादौ—“आकल्प-जन्मभिः पापं सञ्चितं यन्नरैर्नृप ।
तद्वेद भस्मसाध्मावे स्नातानान्तु सितासिते⁶ ॥” अद्याकल्प-जन्म-

1. A. विपुलं ।

2. PadmaP., उत्तर-खण्ड, 127. 41, p. 457, Cal. ed. v. r.

सितासिते तु माघे च ; ĀSS. p. 1769, v. r. सितासितेषु माघे तत् ।

जन्म is omitted in C.

4. C. स्नातो ।

5. MalaMT., part 1, chap. माघव-स्नान, p. 85,
“मार्कण्डेय-पुराण”, v. r. सितासितेषु यत् स्नानं न तेषां
पुनरावृत्तिः... ।

6. Op. cit., 127. 44, p. 457, Cal. ed., v. r. आकल्प-सञ्चितं

सञ्चित-पाप-क्षय-कामो माघे मासि सितासिते प्रातः स्नानमहं करिष्ये । तथा, “सितासितेषु यो मज्जेदपि पाप-शतावृतः । मकरस्थे रवौ माघे न स गर्भेषु मज्जति ॥ दुर्वारा वैष्णवी माया देवैरपि सुदुस्तरजा । प्रयागे दह्यते सा तु माघे मासि नराधिप ॥ तेजोमयेषु लोकेषु मुक्ता भोगाननेकशः । पञ्चाक्षकिणि लीयन्ते प्रयागे माघ-मज्जनात्¹ ॥”

अथ पाप-शत-नाश-पूर्वक-माघ-गर्भ-मज्जनाभाव-दुस्तरज-दुर्वार-वैष्णव-माया-दाह-पूर्वक-तेजोमय-बहु-लोकाधिकरणका-नेकशोबहु-भोगोत्तर²-चक्रि-लीनत्व³-कामो माघे मासि सिता-सिते प्रातर्मज्जनमहं करिष्ये ।

तथा,—“संवत्सर-शतं सार्धं⁴ निराहारस्य यत् फलम् । प्रयागे माघ-मासस्य⁵ दाह-स्नानस्य तत् फलम्⁶ ॥ अथ सार्ध-संवत्सर-शत-निराहार-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो माघे मासि प्रयागे प्रातस्त्राह-स्नानमहं करिष्ये ।

तथा—“योगाभ्यासेन यत् पुण्यं संवत्सर-शतैर्भवेत् । प्रयागे

पापं जन्मभिर्यवरेणैव प... स्नातानाञ्च... । ASS. 1779, v. r., आकलय-सञ्चितं पापं जन्मभिर्यवराधिप ।

1. Op. cit, Cal. ed., p. 456, सितासिते जले मज्जेदपि पाप-शतान्वितः ।... नैव गर्भेषु... दुस्तरा वैष्णवी... सुदुर्जया... । ASS., P. 1769, सितासिते तु यो मज्जेदपि... रवौ राजन्... दुर्जया वैष्णवी... दह्यते सापि... ।

2. C. भोगोपभोगोत्तर । 3. A. चक्रिणि(?) लीनत्व ।

4. C. सार्ध । Also PadmaP. उत्तर-खण्ड, Cal. ed., p. 457 and ASS., p. 1769. 5. C. मासे तु ।

6. Cp. PadmaP., स्वर्ग-खण्ड, chap. 21, p. 153, v. 68, v. r., “प्रयागे माघ-मासे तु दाहं स्नातस्य तत् फलम् ।”

माघ-मासे तु व्रज-स्नानस्य तत् फलम्¹ ॥” अथ बहु-संवत्सर-
प्रत-योगाभ्यास-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो माघे मासि
प्रयागे प्रातस्त्रयहं स्नानमहं करिष्ये । वन-पर्वणि—“ततः
पुण्यतमं नाम त्रिषु लोकेषु भारत । प्रयागः सर्व-तीर्थेभ्यः
प्रभवत्यधिकं विभो ॥ श्रवणात्तस्य तीर्थस्य नाम-संकीर्तनादपि ।
मृत्तिका-लेपनाद्वापि नरः पापात् प्रमुच्यते² ॥” अथ पाप-
प्रमोचन³-कामः प्रयाग-नाम-संकीर्तनमहं करिष्ये । श्रवण-
मृत्तिका-लेपनयोरेकतरस्य करणेऽप्येतदेव फलम् ।

तथा—“प्रयागमनुगच्छेत्तु वसेद्वापि हि यो नरः । संत्यक्त⁴-
पापः शुद्धात्मा ब्रह्म-लोकं स गच्छति ॥” अथ⁵-पाप-क्षय-पूर्वक-
ब्रह्म-लोक-गमन-कामः प्रयाग-वासमहं करिष्ये । मातृस्य—
“प्रयागे वा भवेन्मुक्तिरिह वास-परिग्रहात् । प्रयागादपि तीर्था-
ग्रादिदं काशी विशिष्यते ॥” अथ मुक्ति-प्राप्ति-कामः प्रयागे
स्नानमहं करिष्ये ।

पाद्मे—“कुरुक्षेत्र-समा गङ्गा यत्र तत्रावगाहिता । तस्माद्दश-
गुणा प्रोक्ता यत्र विन्ध्येन सङ्गता⁶ ॥ तस्माच्छत-गुणा प्रोक्ता⁷

1. Not traced in the Cal. ed.; ASS., p. 1769, v. 44.

2. MahBh., 3. 85. 79-80, p. 146, v. r. प्रयागं सर्व-
तीर्थेभ्यः प्रवदत्यधिकं... ।...गमनात्तस्य तीर्थस्य...मृत्यु-काल-भयाच्चापि
नरः... ।

3. C. मोचन । 4. C. संत्यक्त । 5. Add. r. C. सर्व ।

6. PadmaP., उत्तर-खण्ड, 127. 47-49, Pp. 457-458 ;
v. r. यत्र कुलावगाहिता...दश-गुणा पुण्या । Cp. PadmaP., स्वर्ग-
खण्ड, chap. 19, v. 162, p. 139 ; chap. 21, v. 50, p. 152,
v. r. गङ्गा यत्र तत्रावगाह्यते । कुरुक्षेत्राद्दश-गुणा यत्र सिन्धु-
समागता ॥ 7. Op. cit., v. r., गङ्गा ।

काश्यामुत्तर-वाहिनो । काश्याः शत-गुणा प्रोक्ता गङ्गा-यमुन-
सङ्गमे ॥ सहस्र-गुणिता सापि¹ भवेत् पश्चिम-वाहिनी ।
सा राजन् दर्शनादेव² ब्रह्म-हत्यापहारिणी ॥” अथ काश्याधि-
करणकोत्तर-वाहिनौ-गङ्गा-स्नान-जन्य-फल-शत-गुण-फल-प्राप्ति-
कामो गङ्गा-यमुन-सङ्गमे मार्घे मासि प्रातःस्नानमहं करिष्ये ।
एतस्या दर्शने ब्रह्म-हत्या-हरणं फलम्³ ।

तथा—“पश्चिमाभिमुखौ गङ्गा कालिन्द्या सह सङ्गता ।
हन्ति कल्प-कृतं⁴ पापं सा मार्घे नृप दुर्लभा⁵ ॥” अथ कालिन्द्यौ-
सह-सङ्गत-पश्चिमाभिमुखौ-गङ्गायां कल्प-कृत-पाप-क्षय-कामो मार्घे
प्रातःस्नानमहं करिष्ये । तथा—“प्रयागे मार्घ-मासे तु त्र्यहं⁶
स्नानस्य⁷ यद्भवेत् । नाश्वमेध⁸-सहस्रेण तत् पुण्यं⁹ लभते भुवि ॥”
अथाश्वमेध-सहस्र-जन्य¹⁰-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो मार्घे मासि
प्रयागेऽद्यारभ्य प्रातस्त्र्यहं स्नानमहं करिष्ये । तथा—“उपसृशति
यो मार्घे मकरस्थे सितासिते । तस्य पुण्यस्य संख्यां नो चित्र-
गुप्तोऽपि वेत्तारलम्¹⁰ ॥” अथ चित्रगुप्तासंख्यात-पुण्य-प्राप्ति-
कामो मार्घे मासि सितासिते जल-स्पर्शमहं करिष्ये ।

1. Op. cit., v. r., सा सहस्र-गुणा तासां... ।

2. Op. cit., v. r. या राजन्... । C. स्पर्शनादेव ।

3. A. हरण-कामः फलम् । A. कल्प-शतं ।

5. C. हृष-वज्रभा । PadmaP., उत्तर-खण्ड, 127, 50,
p. 458 ; v. r. या पञ्चावाहिनौ गङ्गा...हन्ति कोटि-कृतं... ।

6. C. स्नातस्य । Op. cit., 127, 56, p. 458 ; v. r. त्र्यह-
स्नातस्य । 7. A. अश्वमेध ।

8. Op. cit., v. r. तत् फलं... । 9. C. वज्र-जन्य ।

10. Op. cit., p. 457, v. 37, v. r. मकरार्के... । न तत्-
पुण्यस्य संख्यातुं... ।

तथा “वाङ्मनःकायजं पापं नरस्य सुदृढं ब्रजेत् । प्रयागे माघ-मासे तु व्रह्म-स्नानाच्च संशयः¹ ॥” ²अद्य वाचिक-मानसिक-कायिक-पाप-नाश-कामो माघे मासि प्रयागे प्रातस्त्रयं स्नानमहं करिष्ये । ब्रह्माण्डे³—“माघ-मासे तु यः स्नाति सिता-सित-दिन-त्रये⁴ । न तस्य पुनरावृत्तिः कल्प-कोटि-शतैरपि ॥” अद्य बहु⁵ कल्प-कोटि-शतावच्छिन्न-स्वर्ग-⁶वासैतत्-पुराधिकरणक-परिवर्तभाव-कामो माघे मासि सितासितेऽद्वयारभ्य दिन-त्रयं प्रयागे प्रातः स्नानमहं करिष्ये । वन-पर्वणि—“प्रयागः सर्व-तीर्थेभ्यः प्रभवत्यधिकं विभो ॥” अद्य सर्व-तीर्थ-स्नान-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो माघे मासि प्रयागे प्रातः स्नानमहं करिष्ये । प्रकरण-बलात् सर्वत्र यथायोगं फलं गृह्णीयात् ।

पाद्ये—“ये माघ-मासे वर-तीर्थ-भजनं कुर्वन्ति चार्धादित-सूर्य-मण्डले । स्नात्वा तु माघे हरिमर्चयति ये स्वर्गं च्युता भूपतयो भवन्ति ते ॥ भव्य-स्वरूपाः सुभगाः प्रियंवदा धर्मान्विता भूरि-धनाः शतायुषः⁷ ॥” ‘वर-तीर्थं’ प्रयागे ।

अद्य स्वर्गाधिक-णक⁸-वास-चुगतानन्तर-भूपतित्व-भव्य⁹-

1. PadmaP., उत्तर-खण्ड, 27. 45, p. 457 v. r....नरस्य विलयं ब्रजेत्...तुह स्नातस्य निश्चितम् ॥ ASS, p. 1769,...सुदृढं भवेत्...तुह-स्नानेन तत्-त्रयः ॥ 2-2. Not found in C.

3. C. दिन-त्रयं सितासिते । 4. बहु not found in C.

5. स्वर्गं not found in C.

6. Op. cit., 28. 10(b) 11, p. 468, Cal. ed., v. r. स्नात्वा च । Ass., 1776, vv. 10(b) and 11 ; v. r. स्नात्वा हि...भव्याः स्वरूपाः ।

7. C. स्वर्ग-वास-धिकरणक ।

8. भव्य omitted in C.

स्वरूपत्व-सुभगत्व¹-प्रियंवदत्व-धर्मान्वितत्व-भूरि-धनत्व-शतायुष्ट-
भवन-कामो माघे मासि वर-तीर्थ-प्रयागे² अर्धोदित-सूर्य-मण्डले
स्नानमहं करिष्ये । स्नात्वा हरिं पूजयेत् ।

तथा प्रातः स्नानमात्रं च—अद्य जगति महाराजत्व-भवन-
कामो गङ्गा-यमुन-सङ्गमे मकर-भास्करोदये स्नानमहं करिष्ये³ ।

तथा—“विन्दन्ति कामिनः कामान् मुक्तिं यान्ति सुमुच्यवः ।
सिद्धिञ्च साधका यान्ति प्रयागेऽस्मिन् द्विजोत्तम ॥” अद्य
बद्धीक्षित-काम-प्राप्ति-कामो माघे⁴ प्रयागे प्रातः स्नानमहं
करिष्ये । मुक्ति-प्राप्ति-कामो वा ।

तथा—“सप्त-जन्म-कृतं पापं वर्तमानञ्च पातकम् । माघ-
स्नानं दहेत् सर्वं पुण्य-तीर्थं विशेषतः ॥ प्रायश्चित्तं न पश्यन्ति
यस्मिन् पापे मुनीश्वराः⁵ । पातकं पुण्य-तीर्थेषु नश्येत्तदपि
माघतः⁶ ॥” पुण्य-तीर्थान्याह—

पाशे—“हिमवत्-पृष्ठ-तीर्थेषु सर्व-पाप-प्रणाशनः । इन्द्र-
लोक-प्रदो माघो⁷ निर्दिष्टो वेद-वादिभिः ॥ सर्व-काम-फलो
माघो मोक्षदो⁸ वदरी-वने⁹ । पापहा दुःख-हारी च सर्व-काम-

1. सुभगत्व omitted in C.

2. C. प्रयागे वर-तीर्थे ।

3. तथा—...करिष्ये is omitted in C.

4. Add. r. C. मासि ।

5. C. सुरासुराः ।

6. PadmaP., उत्तर-खण्ड, 128. 132-133, p. 477, Cal. ed. ; ASS., p. 1782, ...दहेत् कृतञ्च... ।

7. PadmaP., उत्तर-खण्ड, Cal. ed., 128. 134f., p. 477f. ; ASS., p. 1782f. ; v. r. इन्द्रलोकप्रदोऽप्कोदे... ।

8. ASS., सर्व-काम-प्रदो माघो मोक्षकृत्... ; Cal. ed. सर्व-
पापहरो माघो... ।

9. C. वदरी-वरे ।

फल-प्रदः ॥ रुद्र-लोक-प्रदो माघो नामदः¹ पाप-नाशनः ।
 यामुनः सूर्य-लोकाय भवेत् कल्प-घातकः² ॥ सारस्वतोऽथ³-
 विध्वंसो ब्रह्म-लोक-फलस्तथा³ । विशाल-फलदो माघो
 विशालायां द्विजोत्तम ॥ पापेभ्यः दवाग्निस्तु सर्व-पाप-घयावहः⁴ ।
 विशु-लोकाय मोक्षाय जाह्नवः परिकीर्तितः⁵ ॥ भर्यूर्गण्डकी
 सिन्धुश्चन्द्रभागा च कौशिकी । तापो गोदावरी भीमा पयोणी
 कृतवेणिका⁶ ॥ कावेरी तुङ्ग-भद्रा च अन्याद्यापि समुद्रगाः⁷ ।
 तासु माघे⁸ नरो याति स्वर्ग-लोकं विक्रिस्वियः⁹ ॥ नैमिषे
 विशु-मारुष्य¹⁰ पुनरे ब्रह्मणोऽन्तिकम् । आखण्डलस्य लोको
 हि रुद्र-क्षेत्रे¹¹ पु¹¹ माघतः ॥ माघो देव-हृदे देव¹²-योग-सिद्धि¹³-
 फल-प्रदः । प्रभासे मकरादेः च माघे रुद्र-गणो भवेत्¹⁴ ॥
 देवक्यां देवता-देहो गोमत्यां न पुनर्भवेत्¹⁵ । हेम-कूटे महाकाले

1. A. नामदः ।

2. V. r. in ASS. as well as Cal. ed., कल्प-नाशनः ।

3. A. फलन्तथा । Cal. ed., ब्रह्म लोक-फल-प्रदः ; ASS.,
 ब्रह्म-लोकप्रदस्तथा ।

4. A. क्रियापहः । Cal. ed. and ASS. पातकेभ्यः दवाग्निर्गर्भहेतु-क्रियापहः ।

5. ASS. जाह्नवो परिकीर्तितः ।

6. ASS. and Cal. ed., कृतवेणिका ।

7. Cal. ed. अन्या दास्य समुद्रगाः ; ASS., याद्यान्याद्य समुद्रगाः ।

8. C. माघौ ; Also PadmaP

9. PadmaP., विक्रयः । 10. C. सायुज्य । Also PadmaP.

11. PadmaP. Cal. ed. कुरुक्षेत्रे तु ; ASS. कुरुक्षेत्रे पु ।

12. Op. cit., विप्र । 13. C. शुद्धि ।

14. Op. cit. प्रभासे मकरादित्ये स्नानाद्रुद्र-गणो भवेत् ।

15. Op. cit., देवक्यां देवता-देहो नरो भवति माघतः । माघ-
 स्नानेन नो विप्र गोमत्यां न पुनर्भवः ।

ॐकारे मकरे तथा ॥ नील-कण्ठावर्धे माघे रुद्र¹-लोके
महोयते । सर्वासां सरितां विप्र संभेदे मकरे रवी ॥ स्नानेन
सर्व-कामानामवाप्तिर्जायते नृणाम् । माघस्तु प्राप्यते पुण्यैः
प्रयागे द्विज-सत्तम ॥”

“पुनर्भवं नात्र सितासितं जलं² गायन्ति देवाः सततं दिवि
स्थिताः³ । माघः प्रयागे किल नो भविष्यति⁴ स्नाता नरा⁵ यत्र
न गर्भ-वेदनाम् ॥ पश्यन्ति तिष्ठन्ति च⁶ विश्व-सन्निधौ⁷ मज्जन्ति
येऽपि ब्राह्मण-मानवाः⁸ । तीर्थे प्रयागे बहु-पाप-कञ्चुका
मज्जन्ति⁹ ते नो निरयेषु धर्मतः¹⁰ ॥ स्वर्गेषु ते चाक चरन्ति देवव-

1. C. माघादुद्र ।

2. Op. cit., Cal. ed., अपुनर्भवदं तत्र सितासित-जलं यतः ;
सितासित-जलं किल in ASS. This second line of v. 147 of
the printed eds. in the anuṣṭubh metre has been con-
verted in the Gaṅgā-vākya-vallī into an Upajati foot
(pāda), and therefore the arrangement of the verses
is quite different here. The readings in the printed eds.
are better.

3. Op. cit., Cal. ed., दिविस्थाः ; ASS. दिविष्ठाः ।

4. C. माघे प्रयागे किल नो भविष्याः ।

5. Op. cit., Cal. ed., स्नानावरा—।

6. Op. cit., ASS. तिष्ठन्त्यपि ।

7. Here ends the first verse in the printed eds. of
the PadmaP. ; Cal. ed., p. 478 ; ASS., p. 1782.

8. C. ब्राह्मण-मानवा नराः ।

9. A. मज्जन्तु । Also Padma P., Cal. ed., उत्तर-सूक्त, व्रजन्ति ।

10. Op. cit. Cal. ed. and ASS. धर्मिणाः ।

सौख्यैर्व्रतैर्दान-तपोभिरध्वरैः । सार्धं विधात्रा तुलया धृतः पुरा¹
 माघ-प्रयागस्तु² तयोर्हयोरभूत् ॥ माघो गरीयान् अत एव
 सोऽधिको वाताम्बु-पर्णाशन-देह-शोधनैः³ । तपोभिरुग्रैश्चिर-काल-
 वाञ्छितै⁴ यौगैरनं यान्ति नरास्तु तां गतिम्⁵ ॥ स्नानात् प्रयागस्य
 हि यां गतिं स्थिरां⁶ स्नाताश्च ये माकर-भास्करोदये⁷ । तीर्थं
 प्रयागे सुर-सिन्धु-सङ्गमे तेषां गृह-द्वारमलंकरोति⁸ ॥ भृङ्गावली
 कुञ्जर-कर्णतालिका⁹ यो राजसूयाञ्चर-मेध-¹⁰ यज्ञतः । स्नानात्
 फलं संप्रददाति चाधिकं पापानि सर्वाणि विलुप्य¹¹ लीलया¹² ॥”

1. Cal. ed., धृतं पुरः ।

2. Op. cit., Cal. ed., माघे प्रयागस्य ; ASS., माघ-प्रयागस्य ।

3. ASS. and Cal. ed., शोधनैः ।

4. Op. cit., सञ्चितैः ।

5. Cal. ed., यौगैश्च संशान्ति नरा न तां गतिम् ; ASS.,
 यौगैर्न संशान्ति नराः सतां गतिम् ।

6. Cal. ed., स्नानेन माघस्य हि यान्ति यां गतिम् ; ASS.,
 स्नानात् प्रयागस्य च याति (?) यां गतिम् ;

7. ASS. स्नाताश्च ये वै मृग-भास्करोदये ।

8. ASS. and Cal. ed. : Add. r. किं after अलंकरोति ।

9. Op. cit., कुञ्जर-कर्ण-तालिका ।

10. Op. cit., राजसूयाद्वय मेध । 11. Op. cit., विलोप्य ।

12. After पापानि सर्वाणि विलोप्य लीलया, there is the
 reading नूनं प्रयागः स कथं न श्रेयते in Cal. ed. ; न वर्धते in
 ASS.

It is interesting to note here that almost identical
 verses are found in the Svarga-khaṇḍa of the Padma-

“कलिन्द-कन्या-सुर-सिन्धु-योगः श्रीमान् प्रयागः स हि तीर्थ-राजः ।
गङ्गा हि सर्वत्र सदा सुरेश्वरो मोक्ष-प्रदा काम-प्रदा च
कामिनाम् ॥ माघे विशेषात् फलभागिनी सा तत्रापि कामाक्षभते
त्वशेषान् । अतीव पुण्या भवतीह सङ्गमे कलिन्द-कन्या-सह
विश्व-विद्युतः ॥ एवं संचिन्ध्व हृदये कुर्यान्माघे निमज्जनम् ।
यत्र तत्र जले वापि तीर्थेषु च विशेषतः¹ ॥”

अत एव येषां येषां या याः कामनास्तास्ता अभिलष्य ते ते
स्त्रायुः । “विन्दन्ति कामिनः कामान् मुक्तिं यान्ति सुसुखवः² ।”
इति विशेष-वचन-दर्शनात् ।

तथा—“अत्र नारायणः सखी पत्नी-कामः सितासिते । तदैव³
लब्धवाङ्मूर्त्ती भार्याममृत-मन्यते ॥ उषित्वाऽत्रैव पश्मासान्⁴
स्नात्वा वैष्णवां यथेच्छया । त्रिपुरं पातयामास एक-वाणेन
शङ्करः⁵ ॥ पुरुषं शंकरं लेभे ययातिर्नाड्यो मुने । पुत्र-कामः
प्रयागे हि स्नात्वा पुण्ये सितासिते ॥ धन-कामः पुरा शक्रः स्नातो

purāṇa, Cal. ed., (p. 72, vv. 135-137) in connection
with description of the river Revā (i. e. Nerbuda).

1. These verses are not traced in the printed eds.
of the Padma-purāṇa.

2. PadmaP., उत्तर-खण्ड, 129. 283, p. 507.

3. PadmaP., उत्तर-खण्ड, 129. 64f., Cal. ed., अथ स ।

4. Op. cit., Cal. ed., पश्मासं ।

5. Op. cit., Cal. ed., त्रिपुरं पातयामास त्रिशूलिन त्रिशूलभृत् ।

The Gaṅgā-vakyaṇṭ omits many verses after this
and before पुरुषं शङ्करं लेभे, etc.

ह्यत्र¹ द्विजोत्तम । धनदस्य निधीन् सर्वांस्तज्जहार स्वमायया² ॥
 ऋचीकेन पुरा शस्तो³ गन्धर्वो वायसोऽभवत् । शापं सुमोच
 सोऽत्रैव स्नातः सदाः सितामिति ॥ वासवस्य तु शापेन स्वर्ग-भ्रष्टा
 पुरोर्वशी⁴ । स्वर्ग-कामाऽत्र सस्त्री सा⁵ लेभे स्वर्गं ततोऽचिरात् ॥”
 इति संक्षेपः । काम्य-भरण-व्यवस्था तु सङ्गम-प्रकरण एव
 लिखिता । प्रयागे काम्य-भरणन्तु ब्राह्मणेतर-सर्व-वर्णेन
 चाण्डालान्तेन कर्तव्यमिति ।

मातृस्थे—“संवत्सर-शतं सायं निराहारस्य यत् फलम् ।
 प्रयागे माघ-भासे तु व्रह्म-स्नातस्य तत् फलम् ॥” अत्र साय-
 संवत्सर-शतावच्छिन्नोपवास-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामोऽ-
 द्यादि प्रयागे व्रह्म-स्नानमहं करिष्ये । एतेष्वान्तु व्रह्म-स्नान-
 फलत्वे विकल्पो योग-सिद्धि-नप्रायात् । परियहस्त्वैच्छिक एव
 विनिगमकाभावात् । यत्तु व्रह्म-संकल्प-क्रोडीकृतोऽपि (?) माघ-
 सप्तमो-प्रातःस्नानादमाधारण-संकल्पेन पुनस्तदैव स्नानाचरणं
 तदयुक्तं, तदा सङ्गतं स्नानस्यैव विहितत्वात् । अनया तच्चवह्र⁶-
 फल-कामनया तदन्यत्वापत्तेः⁷ । कथं तर्हि दिवा नाना-तीर्थ-
 लाभे स्नानावृत्तिः⁸, विशेष-वचनादिति प्राहुः⁹ । सङ्कल्पस्तु
 प्रातःस्नान-मात्र-विषय इति श्रुतिः ॥

1. Op. cit., सुस्नातोऽत्र ।

2. Op. cit., जहार स च लीलया ।

3. Op. cit., शस्तः ।

4. Op. cit., स्वर्गाद्भ्रष्टाऽपरोर्वशी ।

5. Op. cit., स्वर्ग-कामा च सा सस्त्री ।

6. C. व्रह्म ।

7. C. तदान्वापत्तेः

8. A स्नान-वृत्तिः ।

9. A. व्रह्म

भविष्ये—“गङ्गा-यमुनयोच्चैव सङ्गमो लोक-विश्रुतः । स एव कामिकं तीर्थं तत्र स्नानेन भक्तितः ॥ यस्य यस्य हि यः कामस्तस्य तस्य भवेद्दि सः । भोग-कामस्य भोगाः स्युः स्याद्रान्यं वासकामिनः ॥ स्वर्गः स्यात् स्वर्ग-कामस्य मोक्षः स्यान्मोक्ष-कामिनः । काम-प्रदानि तीर्थानि त्रैलोको यानि कानि च । तानि सर्वाणि सेवन्ते गङ्गा-यमुन-सङ्गमे ॥ गङ्गा-द्वारे प्रयागे च गङ्गा-सागर-सङ्गमे । स्नात्वैव ब्रह्मणो विष्णोः शिवस्य च पुरं व्रजेत् ॥”

पाद्मे—“पञ्च-योजन-विस्तीर्णं प्रयागस्य तु मण्डलम् । प्रवेशादस्य भूमौ तु अश्वमेधः पदे पदे¹ ॥” तथा—“त्रैणि कुण्डानि राजेन्द्र तेषां मध्ये तु जाङ्गवी । प्रयागस्य प्रवेशेन पापं नश्यति तत्-क्षणात्² ॥ ‘त्रैणी’ति, एकं प्रयाग-नगरे । द्वितीयं प्रतिष्ठान-नगरे³ । तृतीयं यमुना-दक्षिणे अलक-नगरे । ‘कुण्डानि’ कूपा इत्यर्थः ।

“धनुर्विंशति-विस्तीर्णं सित-नीलाम्बु-सङ्गमे । माघाद-पुनरावृत्ती राजसूयो भवेत्ततः ॥” तथा महाभारते—“सिता-सिते तु यः स्नाति माघे मासि युधिष्ठिर । न तेषां पुनरावृत्तिः कल्प-कोटि-शतैरपि⁴ ॥” अथ स्वर्गाधिकरणक-बहु-कल्प-कोटि-शतावच्छिन्न-वास-तत्-पुराधिकरणक-पुनःपाताभाव-कामो माघे

1. PadmaP., स्वर्ग-खण्ड, chap. 22, v. 8, p. 154; v. r. second line, संप्रविष्टस्य तद्भवमावशमेधः पदे पदे ।

2. Op. cit., chap. 20, v. 55, p. 55, p. 146; v. r. पञ्च कुण्डानि... । 3. C. प्रतिष्ठा-नगरे ।

4. MalaMT., part 1, p. 85, ll. 5-6, “मार्कण्डेय-पुराणम्” ।

मासि सितासिते स्नानमहं करिष्ये । अतु च¹ प्रातः स्नान-
मरुणोदय-वेलायाम्, प्रातःस्नाय्यरुण-किरण-यस्तां प्राचीमवलोक्य
स्नायादि²ति विष्णु-वचनात्³ । यत्तु “माकर-भास्करोदये⁴”
इत्यादि वाक्य-श्रवणात् सूर्योदय-कालेऽपि प्रयागे प्रातः स्नानमिति
तत्र, तस्य फल-मात्र-विधायकत्वेन⁵ कालाविधायकत्वात् ।
सामीप्य-लक्षणाया च⁶ एक-वाक्यत्वे संभवति वाक्यभेदस्या-
न्याय्यत्वात्⁷ । “माकरस्ये रवौ माघे न स्नात्यनुदिते रवौ ।
कथं पापैः प्रमुच्येत कथं वा त्रिदिवं व्रजेत्⁸ ॥” इत्यादौ
बहुवानुदित-स्नान-श्रवणात् । सध्याह्न-स्नानस्य काम्यं प्रहर-इया-
न्तर एव, “पूर्वाह्न एव कुर्वीत” इति वचन-श्रवणात् ।

पादो, “कम्बलाश्वतरी नागौ विपुले यमुना-तटे⁹ । तत्र स्नात्वा
च पीत्वा च सर्व-पापैः प्रमुच्यते¹⁰ । तत्र गत्वा च संस्थाने महा-
देवस्य चाग्रतः¹¹ । नरस्तारयते पुंसो दश पूर्वान्¹² दशापरान् ॥”
अथ सर्व-पाप-विनिर्मुक्ति-कामः कम्बलाश्वतर-समीपे यमुनायां

1. C. अत एव च ।

2. VisS., 64. 9, p. 92. Ahnika T., p. 36, ll. 11- 2, chap. प्रातःस्नान and MalaMT., part 1, p. 85.

3. C. माघे-भास्करोदये ।

4. C. विधायकेन ।

5. च Not found in C.

6. वाक्यद्वयस्यान्याय्यत्वात् ।

7. MalaMT., part 1, p. 76, ll. 6-8, in “स्नाने” but the verse is not actually found in this ed.; other eds. give it, e. g., Jiv.’s ed., 1895, p. 750.

8. PadmaP., स्नान-खण्ड, 21. 28f., p. 150f. v. r. यमुना-
दक्षिणे तटे ।

9. Op. cit., मुच्यते सर्व-पापकैः ।

10. C. धौमतः । Also PadmaP., Cal. ed.

11. Op. cit., सर्वान् दशातीतान् ।

स्नानमहं करिष्ये । अत्रैतज्जल-पानेऽप्येतदेव फलम् । ददन्तु
स्थानं महादेवस्य । एतदुगमने तु अथ दश-पूर्व-दशापर-¹
पुरुष-तारण-कामः कस्वलाश्वतरोपलक्षित-यमुना-तट-रूप-महादेव-
स्थान-²-गमनमहं करिष्ये ।

तथा—“कूपश्चैव तु सासुद्रं प्रतिष्ठानन्तु³ विद्युतम् । ब्रह्मचारी
जित-क्रोधस्त्रि-रात्रं यत्र⁴ तिष्ठति । सर्व-पाप-विशुद्धात्मा सोऽश्वमेध-
फलं लभेत् ॥” अथ सर्व-पाप-विशुद्धात्मत्वाश्वमेध-फल-सम-फल-
प्राप्ति-कामः प्रतिष्ठाने त्रि-रात्रं⁵-वासमहं करिष्ये ।

तथा—“उत्तरेण प्रतिष्ठानाद्वागीरथ्याश्च⁶ पूर्वतः । हंस-प्रत-
पनं⁷ नाम त्रिषु लोकेषु⁸ विद्युतम् ॥ अश्वमेध-फलं तत्र स्नान-
मात्रेण⁹ भारत । यावच्चन्द्रश्च सूर्यश्च तावत् स्वर्गं महीयते ॥”
अथाश्वमेध-फल-सम-फल-प्राप्ति-पूर्वक-चन्द्रार्क-¹⁰-यावत्-कालाव-
च्छिन्न-स्वर्गाधिकरणक-महितत्व-कामो हंस-प्रतपने स्नानमहं
करिष्ये ।

तथा—“ततो भोगवर्ती गत्वा वासुकेरुत्तरेण तु । दशाश्व-
मेधिकं नाम तत्तीर्थं परमं¹¹ भवेत् ॥ कृत्वाऽभिषेकन्तु नरः¹²
सोऽश्वमेध-¹³-फलं लभेत् । धनाव्यो रूपवान् दक्षो दाता भवति

1. A, दशापर ।

2. रूप-महादेव-स्थान is omitted in C.

3. Op. cit., प्रतिष्ठानञ्च ।

4. Op. cit., यदि ।

5. A, दिवा-रात्र ।

6. Op. cit., भागीरथ्यास्तु ।

7. Op. cit., प्रपतनं ।

8. Op. cit., तीर्थे त्रैलोक्य— ।

9. Op. cit., तस्मिन् स्नात-मात्रेण ।

10. C, चन्द्र-सूर्य ।

11. Op. cit., तीर्थे तलापरं ।

12. C, तत्राभिषेकं कृत्वा तु ।

13. C, अश्वमेध ।

धार्मिकः ॥ चतुर्वेदेषु यत् पुण्यं सत्यवादिषु¹ यत् फलम् ।
अहिंसायान्तु यो धर्मो गमनात् तस्य तत् फलम्² ॥ अत्र भोगवती
नाम वासुकेरुत्तरेण तु । तत्राभिषेकं यः कुर्यात् सोऽश्वमेध-
फलं लभेत्³ ॥” [अद्य] चतुर्वेदाध्ययन-जन्य-सत्यवादिता-
जन्याहिंसा-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो दशाश्वमेधिक-गमन-
महं करिष्ये । अद्याश्वमेध-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-धनाव्यत्व-
रूपवत्त्व-दत्तत्व-दातृत्व-धार्मिकत्व-भावन-कामो दशाश्व-मेधिक-
तीर्थ-स्नानमहं करिष्ये । अद्याश्वमेध-यज्ञ-जन्य-फल-सम-फल-
प्राप्ति-कामो भोगवत्यां स्नानमहं करिष्ये ।

तथा—“यामुने चोत्तरे कूले प्रयागस्य तु दक्षिणे । ऋण-
मोचनकं⁴ नाम तीर्थं तु परमं ततः⁵ । एक-रात्रोपितः स्नात्वा⁶
ऋणैः सर्वैः प्रमुच्यते । स्वर्गं⁷ लोकमवाप्नोति अमृतञ्च⁸ सदा
भवेत् ॥” अद्य सकलर्ण-विमुक्ति-स्वर्ग-लोकावाप्तमृतत्व-काम
ऋण-मोचन-तीर्थ-स्नानमहं करिष्ये ।

तथा—“तत्र स्नात्वा च पीत्वा च यमुनायां युधिष्ठिर ।
कीर्तनाज्जभते पुण्यं दृष्ट्वा भद्राणि पश्यति ॥ अवगाह्य⁹ च
पीत्वा¹⁰ च पुनात्यासप्तमं कुलम् ॥” अद्य सप्तम-कुल-पावित्री-
करण¹¹-कामः प्रयाग-मण्डलाभ्यन्तर-यमुनायां स्नानमहं करिष्ये ।

1. Op. cit., सत्य-वादिषु । 2. Op. cit., गमनादेव तद्वदेत् ।

3. This verse is not traced in the Cal. ed. of the PadmaP.

4. Op. cit., ऋण-प्रमोचनं ।

5. C. स्मृतम् । PadmaP., तीर्थे तत् परमं स्मृतं ।

6. Op. cit., मूत्वा ।

7. Op. cit., सूर्ये ।

8. अमृत्यौ च ।

9. Op. cit., 22. 27-28, अवगाढा ।

10. Op. cit., पीत्वा ।

11. करण is omitted in A.

प्रयागावच्छिन्न-गङ्गा-स्नान-मात्रे ।

तथा—“तिस्रः कोट्योऽर्ध-कोटी च तीर्थानां वायुरब्रवीत् ।
दिवि भुव्यन्तरीक्षे च तत् सर्वं जाह्नवी स्मृता¹ ॥ अद्य भुव्यन्त-
रीक्षाधिकरणक-सार्ध-कोटि तीर्थ-स्नान-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-
कामः प्रयागावच्छिन्न-गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये ।

तत्र माघाधि-करणक-सामान्य-तीर्थ-फलम् ।

“ज्ञानज्ञानसे माघस्तत्त्व-भोज-फल-प्रदः । रुद्र-लोक-प्रदो
माघो नार्मदः पाप-नाशनः । सारस्वतोऽध-विध्वंसी ब्रह्म-लोक-
फलस्तथा । विशाल-फलदो माघो विशालायां द्विजोत्तमाः ॥
पापेभ्यः दवाग्निस्तु गर्भ-हेतु-क्षयावहः । विष्णु-लोकाय मोक्षाय
जाह्नवः परिकीर्तितः ॥ सरयूर्गण्डकी सिन्धुचन्द्रभागा च
कौशिकी । कावेरी तुङ्गभद्रा च याचान्याच समुद्रगाः । तासु
स्नायी नरो याति स्वर्ग-लोकं विकल्मषः । नैमिषे विष्णु-सारूप्यं
पुष्करे ब्रह्मणोऽन्तिकम् ॥ आखण्डलस्य लोको हि कुरुक्षेत्रे च
माघतः । माघो देव-हृदे विप्र-योग-सिद्धि-फल-प्रदः ॥ प्रभासे
मकरादित्ये माघे रुद्र-गणो-भवेत् । देविकायां देव-देहो नरो
भवति माघतः ॥ माघ-स्नानेन भो विप्र गोमत्यामपुनर्भवः ।
हेमकूटे महाकाले अंकारे ह्यमरे तवा ॥ नोलकण्ठ-हृदे
माघाद्गुद्र-लोके महीयते । सर्वासां सरितां विप्र संप्लवे मकरे
रवौ ॥ स्नानेन सर्व-कामानामवाप्तिर्जायते नृप । माघस्तु

1. PadmaP., स्वर्ग-खण्ड, 23. 7, p. 159. BhavP., uttara-
parvan, chap 11, p. 485, v. 6 ; v. r. तानि तै सन्ति जाह्नवि
भुव्यन्तरीक्षे in C. कोट्यर्धकोटी च in A.

प्राप्यते धन्यैः प्रयागे हिज-सत्तम¹ । अपुनर्भवदं तत्र सितासित
कलं यतः ॥”

पाद्मे—“शृणु राजन् प्रयागस्य माहात्म्यं पुनरेव हि ।
नैमिषं पुष्करक्षेत्रं गो-तीर्थं सिन्धु-सागरम्² ॥ ³ गयाश्चा
धेनुकक्षेत्रं गङ्गा-सागर-सङ्गमः । एते चान्ये च बहवो ये च
पुण्याः शिलोच्चयाः ॥ दश-तीर्थ-सहस्राणि त्रिंशत्कोट्यस्तथा-
पराः । प्रयागे संस्थिता नित्यमेवमाहुर्मनीषिणः³ ॥”

तथा—“पृथिव्यां यानि तीर्थानि पुर्यः सन्तोह भूतले । स्नातु-
मायान्तु ता वेण्यां भावे माम्बि नराधिप ॥ ब्रह्म-विष्णु-महादेवा
रुद्रादित्य-भरुदगणाः । गन्धर्व-लोक-पालाश्च यक्ष-किन्नर-
गुह्यकाः ॥ अणिमादि-गुणोपेता ये चान्ये तत्त्व-दर्शिनः ।
ब्रह्माणी पार्वती लक्ष्मीः शची मेधाऽदिती रतिः ॥ सर्वास्ता देव-
पत्न्यश्च तथा नागाङ्गना नृप । पृताची मेनका रश्मा उर्वशी च
तिलोत्तमा ॥ गङ्गाद्याप्सरसां सर्वे पितृणाञ्च गणास्तथा । कृते
युगे स्वरूपेण कलौ प्रच्छन्न-रूपिणः ॥ स्नातुमायान्ति ते सर्वे
भावे वेण्यां नराधिप ॥”

“भविष्य—“गङ्गा-द्वारे दशावर्ते स्नान-पुण्य-फलं शृणु ।
सप्तानां राजसूयानां फलं स्यादश्व-मेधयोः ॥ उपित्वा तत्र मामाधिपं

1. For these verses, see pp. 282-283, but the line
ज्ञान-ज्ञानानसे माघसत्त्व-भोष-फलप्रदः is dropped there.

2. PadmaP., स्वर्ग-खण्ड, chap. 23, v. 1, p. 159.

3. PadmaP., स्वर्ग-खण्ड, chap. 23, vv. 2-3, p. 159 ;
v. r., first line, “कुर्वन्निजं गया चैव गङ्गा-सागरमेव च” ; third
line : परे ।

यथां विश्वजितां¹ फलम् । दशायुत-गवां दानं²-पुण्यञ्च लभते नरः ॥” अथ राजसूय-सप्तकाश्वमेधं³-इय-जन्म-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो गङ्गा-द्वारे गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये । दशवर्त-स्नानेऽप्येषा कामना । अथ विश्वजित्-षट्क-जन्म-फल-सम-फल-गो-लक्ष-दान-जन्म-पुण्य-सम-पुण्य-प्राप्ति-कामोऽदरादि मासाधं गङ्गा-द्वारे दशवर्तं⁴ वा स्नानमहं करिष्ये ।

तथा—“सुरोत्तमञ्च गोविन्दं रुद्रं कनखले स्थितम् । स्नात्वा वाप्यथ गङ्गायां पुण्यमक्षयमाप्नुयात् ॥” अदराक्षय-पुण्य-प्राप्ति-कामः कनखले स्नात्वा तत्र सुरोत्तम-गोविन्द-रुद्र-पूजनमहं करिष्ये ।

महाभारते—“तीर्थञ्च शौकरं नाम महापुण्यं सुने शृणु । यस्मिन्नाविरभूत् पूर्वं वराहाकृतिरच्युतः ॥ शतमग्निचितां पुण्यं ज्योतिष्टोम-इयस्य च । अग्निष्टोम-सहस्रस्य फलमत्राप्नुयाव्रतः ॥” अदराग्निचिच्छ्रुत-ज्योतिष्टोम-इय-जन्म-पुण्य-ज्योतिष्टोम-सहस्र-जन्म-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामः शौकर-तीर्थं गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये ।

तथा—“तत्रैव ब्रह्मणस्तीर्थं ज्योतिष्टोमायुतस्य च । अश्वमेध-त्रयस्यापि स्नातस्तत्र फलं लभेत् ॥” अत्र ज्योतिष्टोमायुताश्वमेध-त्रय-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो ब्रह्म-तीर्थं स्नानमहं करिष्ये ।

तथा—“कुशाख्यं तीर्थमनघं यत्र च व्याधयोऽखिलाः । नश्वरान्ति सप्त-जन्मोत्थं स्याद्वष्टं पातकं नृणाम् ॥” अदराखिल-सर्व-व्याधि-सप्तजन्मोत्थ-पातक-नाश-कामः कुशाख्य-तीर्थं स्नानमहं करिष्ये ।

1. C. विश्वजितः । 2. C. नाम । 3. C. सप्तमाश्वमेध । 4. C. कुशावर्त ।

“तथाहुः कापिलं¹ तीर्थं कपिला-धेनवोऽन्वहम् । दत्ता
येनायुतान्यष्टौ स्नात्वा तस्य फलं लभेत् ॥” अदृशान्वह-दत्त-
कपिला-धेन्वयुताष्टक-जना-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामः कापिल-
तीर्थे² स्नानमहं करिष्ये ।

तथा—“गङ्गा-द्वारे दशावर्ते³ विश्वे⁴ च नील⁵-पर्वते । तीर्थं
कनखले स्नात्वा धूत-पापो दिवं व्रजेत् ॥” अदृश धूत-पाप-स्वीय-
स्वर्ग-लोक-गमन-कामो गङ्गा-द्वारे⁶ स्नानमहं करिष्ये । एतेषा-
मन्यतमस्य स्नानेऽप्ये तदेव फलम् ।

काशीमभिधाय⁷ तत्रैव—“पवित्राख्यं ततस्तीर्थं सर्व-तीर्थात्
पवित्रकम् । इयोर्विश्वजितोस्तत्र स्नानात् पुण्यं लभेन्नरः ॥”
अथ विश्वजिह्व-जन्य-पुण्य-सम-पुण्य-प्राप्ति-कामः पवित्राख्य-
तीर्थे स्नानमहं करिष्ये ।

तथा—“वेणी-वाह्यं ततस्तीर्थं सरयूर्यत्र गङ्गाया । सुपुण्याया
महापुण्या स्वसाऽमुतैव⁸ सङ्गता ॥ हरेर्दक्षिण-पादाज्ज-चालना-
दभरापगा । वाम-पादोदकं विद्धि सरयू मानसोद्भवाम्⁹ ॥ तीर्थं
तत्रार्चयन् रुद्रं विष्णुर्विश्णुत्वमाप्तवान् । पञ्चाश्वमेध-फलदं
स्नानं तस्मिन्नप्रापहम् ॥” ‘वेणीवाह्यं’ दर्भरोति¹⁰ प्रसिद्धम् ।
अथ पञ्चाश्वमेध-यज्ञ-फल-प्राप्ति-पाप-नाश-कामः सरयू-सङ्गत-
गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये ।

तथा—“ततस्तु गण्डकी-तीर्थं गण्डकी यत्र संस्थिता¹⁰ । गो-

-
1. C. अघातः कापिलं । 2. C. कपिल-तीर्थे । 3. C. कुशावर्ते ।
4. A. मौन । 5. A. गङ्गा-तीरे ।
6. A. काशीनामादिमभिधाय । 7. C. स्वसामुद्रैव ।
8. C. मानसोत्तराम् । 9. C. दत्तव्रीति । 10. A. गण्डकी-यत्र-सङ्गता ।

सहस्रस्य दानञ्च तत्र स्नानेन सञ्चितम् ॥” अथ गो-सहस्र-दान-
जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामो गण्डकी-सङ्गत-गङ्गायां स्नानमहं
करिष्ये । तथा—“राम-तीर्थं ततः पुणः वैकुण्ठायन^१ सन्निधौ ।
सोम-तीर्थं ततः पुणः यवासौ स्वकुलो मुनिः । समभार्च्यं शिवं
ध्यायन् गणतान्त्सु समाययौ ॥” तथा—“चम्पकाख्यं महातीर्थं
यद् गङ्गोत्तर-वाहिनी । मणिकर्णिकावद् विज्ञेया महापातक-
नाशिनी ॥” अथ महापातक-नाश-कामचम्पकाख्ये^२ तीर्थे
उत्तर-वाहिन्यां गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये ।

तथा—“विश्वामित्रस्य भगिनी गङ्गायां यत्र सङ्गता । तत्रा-
मुष्य च वृत्रारिः सञ्चतसु प्रियातिथिः ॥ अथ वृत्रारि-सञ्चत-
प्रियातिथित्व-कामः कौशिकी-सङ्गत-गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये ।

तथा—“जङ्ग-ज्जदे महातीर्थं स्नानं यत्र शरीरिणाम् । एक-
विंशति-सन्तान-तारकं किमतः परम् ॥” ‘जङ्ग-ज्जदे’ एक-
शाखा-नगरे गङ्गायाम् । अथैक-विंशति-सन्तति-तारण-कामो
जङ्ग-ज्जदे स्नानमहं करिष्ये ।

तथा—“तस्माद[तिथि(?)दिति]-तीर्थञ्च यवाराध्यादिति-
हंरिम् । कश्यपात्तनयं लेभे तत्र स्नानं महोदयम् ॥” अथ क-
विंशति-सन्तति-तारण-कामोऽदिति-तीर्थे स्नानमहं करिष्ये ।

तथा—“शिलोच्चयं महातीर्थं यत्र तस्मा तपः प्रजाः । नृपा-
दिभिः सह स्वर्गं यान्ति तीर्थ-गुणान्नयात् । इन्द्राणी नाम तीर्थं
स्यादिन्द्राणी यत्र वासवम् । तपस्तप्ता पतिं लेभे शर्चवाख्य^३
प्रभावतः ॥ पुण्यमास्त्रातकं^४ नाम विश्वामित्रस्तपस्वरन् । यत्र

1. A. वैद्वायन ।

2. C. चम्पारखाख्य ।

3. A. पत्यवाख्य ।

4. A. आस्त्रातकं ।

ब्रह्मर्षिं तां लेभे चतुर्विंशतीर्धर्मैः ॥ प्रदुग्ध-तीर्थं तपसा यत्
स्नानात् स्मरो हरेः । प्रदुग्ध-नामा पुत्रोऽभूत् स्नानं तत् महो-
दयम्¹ ॥ ततो दक्षिण-प्रयागसु गङ्गातो यमुना गता । स्नाना-
त्तत्राक्षयं पुण्यं प्रयाग इव लभ्यते ॥” तन्मुक्त-वेणी, “सप्त धाम”
इति प्रसिद्धम् । अद्याक्षय-पुण्य-प्राप्ति-कामो दक्षिण-प्रयागे
स्नानमहं करिष्ये । अन्येषामन्यतम-स्नाने आर्त्तित-कामनां
कामयमानः स्नायादित्यर्थः ।

ब्रह्माण्डे—“एकेन स्नान-मात्रेण विधिना भक्तिमात्ररः ।
अश्वमेध-फलं सद्यो गङ्गायां प्राप्नुयाद् ध्रुवम् ॥” अद्याश्वमेध-
जन्य-फल-सम-फल²-प्राप्ति-कामो भक्त्या वैध-गङ्गा-स्नानमहं
करिष्ये ।

भारते—“सर्व-तीर्थेषु यत् पुण्यं सर्वेऽन्यायतनेषु च । तत् फलं
लभते सद्यो³ गङ्गा-स्नानात् संशयः ॥” तत्र “योग-सिद्धि”-न्याया-
दन्यतम⁴-फल-कामनाऽधिकारि-विशेषणमिति द्रष्टव्यम् ।

ब्रह्माण्डे—“प्रतिमसि चतुर्दश्यामष्टम्याच्चैव⁵ सर्वदा । पक्षयो-
रन्तयोच्चैव सर्व-पापेषु जाह्नवीम् ॥ भागीरथीं विशेषेण
तीर्थान्यायतनानि⁶ च । समायान्ति विशेषेण सर्व-पाप-हराणि
च⁷ ॥” यदाह—“महाज्येष्ठो सुर-त्रेष्ठ लताऽनन्त-फला
स्मृता । तस्यान्तु जाह्नवी-स्नानं सूर्य-अह-शताधिकम् ॥”

1. A. स्थाने तत् महोदयः ।

2. “सम-फल” not found in A.

3. C. सर्वे ।

4. A. अन्यतमं ।

5. A. कर्तव्यतामष्टम्याच्चैव ।

6. C. पुण्यान्यायतानि ।

7. C. तीर्थान्यायतनानि ।

अन्यच्च—“अरुणोदय-विलायां शुक्ला¹ माघस्य सप्तमी ।
गङ्गायां यदि लभ्येत सूर्य-ग्रह-शतैः समा² ॥” अत्रैतद्वाक्ययोः
सूर्य-ग्रह-स्नान³-जमेव [फलम्], उपस्थितत्वात्, स्नानमपि
गाङ्गमेव, “सन्निहितेषु बुद्धिरन्तरङ्गेति ग्यायात् । तेन सूर्य-ग्रह-
कालोन-गङ्गा स्नानस्यैव फलम् इह शत-गुणादिरूपं भव-
तीत्यर्थः । एवमन्यत्र स्नान-दानादिष्वपि बोद्धव्यमिति ।

स्नानं प्रकीर्षकम् ।

भविष्ये—“सोम-सूर्य-ग्रहे लक्षं” व्यतीपाते इति कल्पतरुः ।

तथा—“मास-त्रय-फलं तस्मात् फाल्गुनाषाढ-मासयोः ।
वैध-निरन्तर-मास-त्रयावच्छिन्न-गङ्गा-स्नान-जन्य-फल-प्राप्ति-कामो-
ऽद्यादि फाल्गुनं गङ्गा-स्नानमहं करिष्ये । आषाढ-स्नानेऽप्येवम् ।

यम-शङ्खे—“वैशाखे शुक्ल-पक्षे तु तृतीयायां तथैव च ।
गङ्गा-तोये नरः स्नात्वा मुच्यते सर्व-किञ्चिद्वैः⁴ ॥” अथ वैशाख-
शुक्ल-तृतीयायां सर्व-किञ्चिद-विमुक्ति-कामो गङ्गायां स्नानमहं
करिष्ये ।

भारते । “निहत्य कामजान् दीपान् काय-वाक्-चित्त-
सम्भवान् । समा-स्नानेन भक्त्या तु मोदते दिवि देवदत् ॥”
‘समा’ वर्षम् । अथ काय-वाक्-चित्त-सम्भव-कामज-दीप-
निहनन-पूर्वक-स्नानोकाधिकारणक-देववन्दोदमानत्व⁵-कामोऽद्यादि
भक्त्या वर्षं गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये ।

1. A. शुद्धा ।

2. Tithi T, chap, माघ-सप्तमी p. 146, ll. 8-9.

3. C. स्नानजन्यम् ।

4. Not traced in यम-संहिता ।

5. A. मोदनत्व ।

अथ प्रयाग-मुण्डनं नाम¹ ।

तत्र यद्यपि कल्पतरुकारेण प्रयागे मुण्डनं नोक्तं नवा तत्-प्रमाणमादर्शितमपि, तथापि बहुभिर्निबन्धकृद्भिः परिगृह्ये-
तानि तदवचनानुपसंगृह्यन्ते ।

तथाहि—“प्रयागे वपनं कुर्याद् गयायां² पिण्ड-पातनम् ।
दानं दद्यात् कुरुक्षेत्रे वाराणस्यां तनुं त्वजेत् ॥ किं गया-पिण्ड-
दानेन काश्यां वा मरणेन किम् । किं कुरुक्षेत्र-दानेन प्रयागे
मुण्डनं यदि ॥” अतः³ “प्रयागे वपनं कुर्यादि”ति विधिः । तत्र⁴
फलाकाङ्क्षा रात्रि-सत्रादिवदानुवादिकमेव फल⁵मुन्नीयते । तच्च
“किं गङ्गा(?)या] पिण्ड-दानेन”ति श्रवणाद् गया-पिण्ड-दान-
जन्य⁶-फलम् । तेन गया-पिण्ड-दान-जन्य-काशी-मरण-जन्य-
फल-सम-फल⁷-कामोऽवाधिकारी । इदन्तु चिन्त्यते⁸ । यद्यपि
मुण्डनस्य परिवापन-रूपतया तत्रानुवादेन फल-निर्देशाद्⁹
न विहिते वपने फलान्वयः प्रतिभाति, वपन-वापनयोर्भेदात् ;
तथापि विहित-कर्मावस्थानुवादस्य तत्र फलमात्र-सम्पत्तया¹⁰
विधिः¹¹ प्राधान्याद् विहित एवात्र फल-सम्बन्धः ।

नन्वेवं वस्तुः फलं स्यान्न तु वापयितु¹²रिति चेन्न । विधेरपि
हि वापन-परत्वात् । तेन कारयेदित्यर्थं कुर्यादिति निश्चो लोपेन

1. C. मुण्डनादीनि । 2. C. गङ्गायां । 3. A. अत्र ।

4. A. अत्र । 5. A. स एव वसानवादिष्टमेव फल(?)

6. जन्य not found in A. 7. सम-फल not found in A.

8. इदं तु चिन्त्यते not found in C.

9. A. तत्रानुवादेन फलानिर्देशे ।

10. C. सम्पत्तया ।

11. A. विधिः ।

12. वापयितुरिति not found in A.

निर्देशः । नन्वेवं¹ निज्गर्भित²मेवार्थं स्फुटीकृत्य यथोक्त-फल-
कामः प्रयागे वपनमहं³ [करिष्ये (?) कारयिष्ये] इत्यभिलापः
कार्यं इति चेत् सत्यं, किन्तु “प्रकृतिवद्विकृतिरिति न्यायेन
प्रकृत्यनुसारेण एव “करिष्ये”-शब्दाभिलापोऽवोचितः । अत एव
[यत्र] ऋत्विग्द्वाराऽपीज्या निर्वाह्यते तत्रापि “यजते”ति विध्यनु-
रोधाद् यजमानो “यत्त्व” एवाभिलपति न तु “याजयिष्ये”
इति केचित् ।

अत्रोच्यते । प्रकृतिवद् विकृतिरिति हि विकृति-यागेष्व-
विकृति-⁴याग-धर्माति⁵-देशो न तु लोक-वाक्यैरार्थ⁶-वाक्यस्य-शब्द⁷
नियम-विधिः, ब्रह्मत्र श्रमिचारात् । नच, “यथाश्रुति विहार⁸”
इति श्रवणात् [यदेवं⁹(?) यदेव] पदं श्रुतं तदत्याजामिति
वाच्यम्, देवता-पर-शब्दस्य च तथात्वात्¹⁰ । अयमन्वय¹¹-परः
शब्दः, अर्थस्यैव वापनस्यात्र देशितत्वात् । नन्वसु तथा, तथापि
लुप्त-णिच्क्रमेव निर्दिश्यताम् कुर्यादित्यत्रैवान्वय-धीः स्यादिति
चेदन्त्वेवं [तथापि] परिवापनस्य देशितत्वे¹² “अस्मदायत्ते हि
शब्द-प्रयोगे किमित्यवाचकं¹³ प्रयोच्यामहे” इति न्यायात्

1. नन्वेवं not found in A.

2. A. निगर्भितम् ।

3. अहं not found in A.

4. विकृति-यागेष्वविकृति not found in A.

5. अति not found in A.

6. A. देशे न तु लौकिक-वाक्ये अर्थः ।

7. A. लब्धः । 8. A. तथा श्रुतिपरिहारः । 9. C. यथेवं ।

10. A. तथा रीतिः ।

11. C. अयमर्थः ।

12. A. परिवापनस्यादेशितत्वे ।

13. A. किमित्यवाच्यं ।

“कारयिष्ये”¹ इत्येवासु । “यच्च” इति प्रयोगश्च न दृष्टान्तो² वैयर्थ्यात् । तत्र हि देवतोद्देशक-³हविस्तागो यागः, स च यजमान-कर्तृक एव संविभाग-पूर्वक इत्यनुवादः, तत्त्वज्ञ-द्रव्य-प्रक्षेप-फलको होमः, स एव ऋत्विक्-कर्तृकः । अत एव ऋत्विजो याजका न तु यष्टारः । अत एव “विश्वामित्रस्त्रिशङ्कं याजयामास” इति टीकापोति दिक् ।

एवं प्रयागावच्छिन्न-गङ्गायामपि मुण्डनम्, “केशानां यावती संख्या क्षिप्रानां जाह्नवो-जले । तावद्वर्ष-सहस्राणि स्वर्ग-लोके महीयते”⁴ ॥” इत्यादिभिः शिष्ट-परिग्रहीत⁵-वचनैस्तत्रापि मुण्डन-विधानात् । हन्तै [कं(१)वं] स्वर्ग-फलकमिदं मोक्ष-फलकञ्च प्रयागीयं मुण्डनम् । कामनायाश्च न तन्व्येण प्रसङ्गेन वा युगपत् सिद्धिः, नानाफलाधिकारिकत्वात् । कामनायाश्च युगपदसम्भवात् । ततश्च विध्याकाङ्क्षायां गङ्गा-मुण्डनमाद्यं “गङ्गां प्राप्ये”त्यादि-श्रवणात् तस्य प्राप्त-मात्राधिकारित्वात् । प्रयाग-मुण्डने तु न तथा, तत्र कालाश्रवणात् । ननु प्रयागे “मुण्डनञ्चोपवासश्च” इत्यादि-श्रुत्या मुण्डनोपवासयोरैक-कालीनत्वं प्राप्यते । उपवासश्च तत्र प्राप्ति-दिने कर्तव्य इति तत्र मुण्डनमपि तथाऽस्त्विति चेत्, सत्यम्, उपवास-मुण्डनयो-रपि तत्र प्राप्ति-निमित्तकत्वात्, तस्य च मुण्डनस्य गङ्गा-मुण्डनेनैव काम्येन प्रसङ्गतो निर्वाहात् । यत्तु तत्र काम्यं⁶ मुण्डनं तदनियत-कालम् अतो दिनान्तरे⁷ स्थले⁸ तदनुष्ठानम् ।

1. C. करिष्ये । 2. C. दृष्टान्तेन । 3. A. देवतोद्दिश्य ।

4. प्रायश्चित्त-तत्त्व p. 78, ll. 6-7

5. परि not in C.

6. A. काम्य ।

7. प्रयाग-मुण्डनाभ्यन्तरे not found in C. 8. C. स्थाने ।

नन्विदं¹ मुण्डनं काम्यञ्चेत्² स्नानवत् प्रतिदिनमापयेत् ।
तत्³-प्राप्ति-निमित्तकमिति चेत्, प्रथम-मात्रं⁴ क्रियेत⁵ ।
निमित्त-काम्ययोस्त⁶ दहरिव सन्निपातात्, समर्थस्य क्षीपा-
योगादिति । अत्र [चेत्(?)च]

“संवत्सरं द्विमासोऽनं पुनस्तीर्थं व्रजेद् यदि ।

मुण्डनञ्चोपवासञ्च ततो यत्नेन कारयेत्⁷ ॥”

इति वचनादेकोपाधिक-प्रयुक्तं मुण्डनं दश-मासाभ्यन्तरे
पुनस्तीर्थं न कर्तव्यम् । न चैवं प्रयागीयं प्रथम-मुण्डनमपि
न स्वात्तदा⁸ तस्यापि तदवच्छिन्न-गङ्गा-मुण्डनापेक्षया द्वितीय-
त्वादिति वाच्यम्, तस्य प्रयाग-विहितस्य गङ्गा-मुण्डनेन भिन्नाधि-
कारिकेण प्रसङ्गतस्तन्त्रतो⁹ वा न¹⁰ निष्पत्तिरिति पृथगनुष्ठानस्य
तत्र न्याय्यत्वादि¹¹ त्याहुः । तत्र, एतद्वचनस्य निर्मूलत्वात्,
समूलत्वेऽपि प्राप्ति-निमित्तक-मुण्डन-परत्वात् । तन्निमित्त-
कोपवास-साहचर्याद् व्रजेदित्यभिधानाच्चेति । अत्रोच्यते,
“गङ्गायां भास्कर-क्षेत्रे मुण्डनं यो न कारयेत् । स कोटि-कुल-
संयुक्त आकल्पं रौरवे वसेत्¹² ॥” इत्यादिना अकरणे निन्दा-

1. C. तदिदं ।

2. A. केवल-काम्यं चेत् ।

3. तत् omitted in A.

4. C. प्रथमेव ।

5. C. क्रियते ।

6. C. स्तु तदहरिव ।

7. प्रायश्चित्त-तत्त्व, p. 76, ll. 12-13.

8. तदा omitted in A.

9. C. प्रसङ्गात्तन्त्रतोऽपि ।

10. न omitted in A.

11. A. तत्राव्यत्वात् ।

12. प्रायश्चित्त-तत्त्व, p. 77, ll. 10-11.

श्रवणात् करणे फल-श्रवणाच्च प्रयाग-मुण्डनं नित्य-काम्यतया सिद्धम् । तच्च सकृत् करणादेव शास्त्रार्थ-सिद्धेरैकस्यां यात्रायामेकमेवानियत-कालश्चेत्यवसीयते । एवं तदवच्छिन्न-गङ्गा-मुण्डनमपीति ।

अन्ये तु, प्रयाग-गङ्गयोः प्राप्ति-निमित्तकमेकैकं मुण्डनम् । तथा स्वर्ग-फलमेकैक[तमो(?) मतो] नैमित्तिकयोः काम्य-प्रसङ्गेन काम्ययोश्च तन्त्रेणानुष्ठानमिति प्राप्ति-दिन एव सकृदेव मुण्डनम्, प्रयाग-मुण्डनाभ्यन्तरे गङ्गा-मुण्डनमिति चतुर्णामिव निर्वाह इत्याहुः ।

अत्र स्त्रीणां प्रयाग-प्राप्तानां मुण्डने प्राप्ते “सर्वान् केशान् समुद्धृत्य च्छेदयेदङ्गुलि-द्वयम् । एवमेव तु नारीणां शिरसो मुण्डनं भवेत्¹ ॥” इत्यादेः प्रायश्चित्त-प्रकरणे² श्रुतस्या-प्याकांक्षायां तेनैवात्रान्वयात् प्रयागेऽपि तासां दण्डुल-केशाग्र-कर्तन-मात्रं वपनमिति वदन्ति³ । तत्र, “केशानाश्रित्य तिष्ठन्ति सर्वपापानि देहिनाम् । तिष्ठन्ति (?) तीर्थ-स्नानेन तस्मात्तान्यत्र वापयेत्⁴ ।” इत्यादिना तीर्थे केश-मूल-वपनस्यैव विशिष्य विहितत्वात् इति ।

अन्ये तु, प्रयागे प्राप्ति-निमित्तक[मिक]मेव⁵ मुण्डनं फल-श्रवणात् काम्यमपि, भेदे प्रमाणाभावात् । एवं गङ्गा-प्राप्ति-

1. प्रायश्चित्त-तत्त्व, chap. प्रायश्चित्त-पूर्वाह्न-कृत्य, p. 118,

ll. 6-7. v. r. सर्वतु वै तु...स्यतम् ।

2. A. प्रयागस्य प्रकरणे । 3. वदन्ति is omitted in C.

4. PrayT., p. 78, ll. 2-4. v. r. केश-मूलानुपाश्रित्य सर्व...

5. C. निमित्तकमेकं ।

निमित्तकमपि फल-यवणेन काम्यमपि । काम्यसौभयत्र¹ स्वर्ग-
एवेति शुगपदेवोभय-प्राप्ति-रूप-निमित्त-सम्बन्धादुभय-कामना-
सत्त्वात् प्राप्ति-दिन एव तन्त्रेणैवो²भय-सिद्धिरित्याहुः ।

तदयमत्र प्रयोगः । अकृत-वैध-यात्रेण³ प्राच्यां गौतम-
मुन्याश्रमात्⁴ प्राक् पूर्व-दिने उषित्वा प्रवेश-दिने प्रातः-स्नानादि-
कृत्वा प्रयाग-प्रवेशनादि-संकल्पः करणीयः । तद् यथा, अथ
प्रयाग-मण्डल-भूम्यधिकरणक⁵-मत्कर्तव्य-पद-[प्रक्षेप] सम-
संख्याश्लमेध-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामः प्रयाग-मण्डल-प्रवेश-पूर्वक-
तद्भूम्यधिकरणक-गमनमहं करिष्ये । इति संकल्प्य प्रयागं प्राप्य
आदावुद्धृतोदकेन स्नात्वा ततः शुचिर्वर्णी⁶ प्रविश्य—अथ माघे
विष्णु-पुर-गमन-कामो गङ्गा-यामुन-सङ्गमे स्नानमहं करिष्ये ।
इति सङ्कल्प्य यथाशास्त्रोक्त-विधानात्, तदज्ञाने सर्व-साधारण-
विधिनापि⁷ स्नायात् ।

अथैवं⁸ यथाभिलषित-कामनया स्नात्वा⁹ नित्य-कर्म-देवता-
र्चनान्तं¹⁰ कृत्वा अथ गङ्गा-पतिष्यावच्छेद¹¹ नैय(?)-लोम-सम¹²-
संख्य-वहु-वर्ष-सहस्रावच्छिन्न-स्वर्ग-लोक-महितत्व-कामो गङ्गायां
वपनमहं [करिष्ये (?) कारयिष्ये] । इति संकल्प्य स्थलोप-
विष्टस्तथा वापयेद् यथा¹³ स्वयमेव केशादीनि¹⁴ गङ्गायां

1. A. काम्यसौभयत्र ।	2. एव not found in A.
3. A. अकृत-वैध-यात्रेण ।	4. C. गौतमाश्रमात् ।
5. C. भूम्यधिकरणक ।	6. C. शुचिर्वर्णी ।
7. C. विधानादपि ।	8. C. तथैव ।
9. यथाभिलषित-कामनया स्नात्वा is omitted in C.	
10. C. देवतार्चनं ।	11. C. पतिष्यावच्छेद(?) ।
12. सम omitted in C.	13. यथा omitted in C.
14. C. केशादीनि यथा ।	

पतन्ति । अन्यद् यथोक्त-कामनया वा कामयेत्¹(?) । ततः स्नात्वा
 वस्त्रान्तरं परिधाय, अथ स्वर्ग-प्राप्ति-कामस्तीर्थोपवासमङ्गं
 करिष्ये । इति उपवसेत्² । ब्रह्म-लोक-प्राप्तिः फलमस्येति³
 केचित् । एतयोराकर-वचनन्तु पूर्वमुक्तमेव । ततः आढ्याधिकारिणा
 तीर्थ-प्राप्ति-निमित्तकं पार्वण-आह⁴ कार्यम् । तदसम्पत्तौ षट्पुरुष-
 पिण्ड-दानमपि । वसुतसु निमित्ततयोपवासानुष्ठान-सम्भवेऽपि
 विश्वजिब्रायेन⁵ फल-कल्पने⁶ गौरवादयमुपवासो निष्फल
 एव देशना-बलात् । ततश्चानेनैव उपवासेन सम्पन्नाधिकार-
 स्तदुत्तर-दिने ऋण-मोचन-तीर्थे स्नायात् । एतत्तु स्नान-प्रकरणे
 व्यासेनोक्तमेव । अथ कस्मिन्नपि मासे कस्मिन्नपि दिने प्रयाग-
 मुण्डनम् । तच्च प्रयागाभ्यन्तरे ब्रह्म-क्षूप-सन्निधानादौ कापि
 शुचौ देशे कार्यम् । कारित-गङ्गा-वपनस्यापि⁷ तत्राधिकारः,
 कामना-भेदादावशकत्वाच्च । अथ [प्रयाग(?) गया] पिण्ड-
 दान-जन्य-फल-सम-फल-[कामी (?) काशी]-भरण-जन्य-फल-सम-
 फल-कुरुक्षेत्र-दान-जन्य-फल-सम-फल-प्राप्ति-कामः प्रयागे वपन-
 मङ्गं [करिष्ये (?) कारयिष्ये] । इति संकल्प्य स्थल एव
 [कारयितव्यम् (?) वापयितव्यम्], केचित्तु नेदमाचरन्ति ।

अथ प्रयाग-भरण-प्रकरणम् ।

तत्र मत्स्य-पुराणि—“आ प्रयागात् प्रतिष्ठानाद् वा पुरो
 बासुकिर्जंदात् । कम्बलाश्वतरो नागौ नागाश्च बहुभूलकात् ॥

1. A. वाचामयेत्(?) । 2. A. उपस्पृशेत् । 3. C. फलमिति ।

4. आह omitted in A.

5. A. विशुद्धि-नाथिन ।

6. फल-कल्पने omitted in A.

7. C. गङ्गावगाहनस्यापि

एतत् प्रजापति-क्षेत्रं त्रिषु लोकेषु विद्युतम् । तत्र स्नात्वा दिवं
यान्ति ये मृतास्तेऽपुनर्भवाः¹ ॥”

ऋग्वेदेऽपि²—“सितासिते सरिते यत्र सङ्गते तत्राद्भुता
दिवमुत्पतन्ति । ये वै तनुं विस्मजन्ति धीरास्ते वै जनासो
अमृतत्वं³ भजन्ते ॥” अत्र प्रजापति-क्षेत्रे यस्य मरणं भवति,
स मोक्षभाग् भवतीत्यर्थः ।

काम्यमप्यत्र मरणम् । अत्र तु सर्व-वर्णानामधिकारः । तदुक्तं
तत्रैव मात्स्ये—“न देव-वचनात्तात न लोक-वचनादपि ।
मतिरुत्क्रमणीया ते प्रयागे मरणं प्रति ॥ दश-तीर्थ-सहस्राणि
पष्टि-कोट्यस्तथापराः । तत्रैव तेषां साविध्यं कीर्तितं कुरु-
नन्दन ॥ या गतियोग-युक्तस्य⁴ सत्पथस्थस्य धीमतः । सा
गतिस्तज्जतः प्राणान् गङ्गा-यमुन-सङ्गमे⁵ ॥”

तथा—“व्याधितो यदि वा दीनः कृद्धो⁶ वापि भवेच्चरः ।
गङ्गा-यमुनमासाद्य⁷ यस्तु प्राणान् परित्यजेत् ॥ दीप्त-काञ्चन-
वर्णभैर्विमानैः सूर्य-वर्चसैः⁸ । गन्धर्वाप्सरसां मध्ये स्वर्गं मोदति⁹
मानवः ॥ ईप्सितांलभते कामान् वदन्ति ऋषि-पुङ्गवाः ।

1. MatP., chap. 104, vv. 5-6, p. 311, v. r. आ प्रयाग-
प्रतिष्ठानादाः पुराद्वासुकेर्ज्ज्वादात् ।...नागौ नागश्च बहु-मूलकः ।...ततः
स्नात्वा...।

2. C. शुतिरपि । RVK., 10. 75. 1.

3. A. एतद्वै ।

4. A. युक्तस्य ।

5. न देव-सङ्गमे traced in MatP., p. 316, chap. 106,
v. 11-12 ; v. r. ...लोक-वचनात्तथा । ते...गमनं प्रति । तेषां
साविध्यमतैव ततस्तु...। योग-युक्तस्य सत्यस्य मनोपिपाः ।

6. MatP., दीनो वृद्धो ।

7. Op. cit. यमुनयोर्मध्ये ।

8. Op. cit. सविभैः ।

9. Op. cit. कीडति ।

सर्व-रत्नमयं दिव्यं नानाध्वज-समाकुलम् ॥ वराङ्गना-समाकीर्णं
विमानं शुभ-लक्षणम्¹ । गीत-वादित्र-निर्घोषैः² प्रसुप्तः
प्रतिबुध्यते ॥ यावन्न स्मरते जन्म तावत् स्वर्गं महीयते । ततः
स्वर्गात् परिभ्रष्टः लीण-कर्मा दिव्ययुतः ॥ हिरण्य-रत्न-संपूर्णं
प्रशुद्धे³ जायते कुले । तदेव स्मरते तीर्थं स्मरणात्तत्र
गच्छति⁴ ॥”

तथा—“वट-मूलं समासाद्य यस्तु प्राणान् परित्यजेत्⁵ । सर्व-
लोकानतिक्रम्य रुद्र-लोकं स गच्छति ॥ तत्र ते द्वादशादित्या-
स्तपस्ते चन्द्रमाश्रिताः⁶ । निर्दहन्ति जगत् सर्वं वट-मूलं न
दह्यते⁷ ॥” ‘वटो’ऽस्त्य-वटः । तथा—“हरिश्च भगवांस्तत्र
प्रजापति-पुरस्कृतः⁸ ।” अस्तीति शेषः

तथा—“⁹उर्वशी-पुलिने रम्ये विपुले हंस-पाण्डुरे । परि-
त्यजति यः प्राणाच्छृणु तस्यापि यत् फलम् ॥ षष्टिं वर्ष-
सहस्राणि षष्टिं वर्ष-शतानि च । वसेत् स पितृभिः सार्धं स्वर्ग-
लोके नराधिप¹⁰ ॥ उर्वशीञ्च सदा¹¹ पश्येदेव-लोकैर्नराधिप¹² ।

1. सर्व-रत्नमयं दिव्यं नानाध्वज-समाकुलं । वराङ्गना-समाकीर्णं-
मोदते शुभ-लक्षणैः । 2. Op. cit., वाद्य-विनिर्घोषैः ।

3. Op. cit., प्रसुद्धे । Also MatP.

4. “व्याधितो—गच्छति” traced in MatP., p. 313, chap. 105, v. 3-8 (a).

5. Op. cit., विसृजति ।

6. Op. cit., रुद्र-संश्रिताः ।

7. वट-मूलं समासाद्य—दह्यते found in MatP., p. 315, chap. 106, vv. 11-12. 8. MatP., p. 316, chap. 106, v. 18B.

9. “उर्वशी—जायते रूपवान्” traced in MatP., p. 317, chap. 106, v. 34-45 ; v. r. उर्वशी-रम्ये पुन्ये विपुले हंस-पाण्डुरे ।

10. C. महीयते ।

11. C. यदा ।

12. Op. cit., स्वर्ग-लोके नरोत्तम ।

पूज्यते सततं देवैः^१पि^१-गन्धर्व-किन्नरः ॥ ततः स्वर्गात्
परिभ्रष्टः क्षीण-कर्मा दिवद्भुतः । उर्वशी-सदृशीनान्तु कन्यानां
लभते शतम् ॥ मध्ये नारी-सहस्राणां बह्वनाञ्च पतिर्भवेत् ।
दश-शाम-सहस्राणां भोक्ता भवति भूमिपः ॥ काञ्ची-नूपुर-शब्देन
सुप्तोऽसौ प्रतिबुध्यते । भुक्ता भुवि पुमान्^२ भोगांस्तत्तीर्थं लभते
पुनः^३ ॥” तथा—“शुक्लाम्बर^४-धरो नित्यं नियतः संयतेन्द्रियः ।
एक-कालन्तु भुञ्जानो मासं भोग-पति^५र्भवेत् ॥ सुवर्णानलकृतानान्तु^६
नारीणां लभते शतम् । पृथिव्यामासम् द्वायां महा-भोग-पति^७
र्भवेत् ॥ धन-धान्य-समायुक्तो दाता भवति नित्यशः । स भुक्ता
विविधान् भोगां^८स्तत्तीर्थं स्मरते^९ पुनः ॥” तथा—“कोटि-तीर्थं
समासाद्य यस्तु प्राणान् परित्यजेत् । कोटि-वर्ष-सहस्राणि स्वर्ग-
लोके महीयते ॥ ततः स्वर्गात् परिभ्रष्टः क्षीण-कर्मा दिवद्भुतः^{१०} ।
सुवर्ण-मणि-मुक्ताख्ये कुले^{११} जायेत रूपवान् ॥”

तथा—“अकामो वा सकामो वा गङ्गायां यो विपद्यते ।
मृतस्तु लभते स्वर्गं नरकञ्च न पश्यति^{१२} ॥ अप्सरोगण-संगीतैः

1. Op. cit., पुन ऋषि । 2. Op. cit., v. r. भुक्ता तु विपुलान् ।

3. Op. cit., मज्जेते पुनः ।

4. Op. cit., शुक्लाम्बर ।

5. Op. cit., भूमि-पति ।

6. A. सुवस्त्रालङ्कृतानान्तु ।

7. Op. cit., महाभूमि-पति... ।

8. Op. cit., भुक्ता तु विपुलान् भोगान् । 9. Op. cit., लभते ।

10. A. दिव-भुतः । 11. Op. cit., मुक्ताढा-कुले in MatP.

12. cp. SkanP., काशी-खण्ड, पूर्वार्ध, p. 2219, chap. 27,

“अकामो वा सकामो वा तिर्यग्योनि-गतोऽपि वा ।

गङ्गायां यो मृतो मर्त्यो नरकं स न पश्यति ॥”

सुप्तोऽसौ प्रतिबुध्यते । हंस-सारस-युक्तेन विमानेन स गच्छति ॥
ततः स्वर्गात् परिभ्रष्टः क्षीण-कर्मा दिवद्युतः । सुवर्ण-भूषण-
सुक्ताद्रेः जायते विपुले कुले¹ ॥” तथा—“गङ्गा-यमुनयोर्मध्ये
[पुरी (?) करी] पाग्निन्तु कारयेत् । अहोनाङ्गो ह्यरोगश्च
पञ्चेन्द्रिय समन्वितः ॥ यावन्ति रोम-कृपाणि तस्य गात्रे तु
धीमतः । तावद्वर्ष-सहस्राणि स्वर्ग-लोके महीयते ॥ ततः स्वर्गात्
परिभ्रष्टो जम्बुद्वीप-पतिर्भवेत् । स भुक्त्वा विपुलान् भोगांस्तत्तीर्थं
लभते पुनः² ॥”

तथा—“यसु देहं निलत्य स्वं शकुनिभ्यः प्रयच्छति ।
विहगैरुपभुक्तस्थः शृणु तस्यापि यत् फलम् ॥ शतं वर्ष-
सहस्राणां सोम-लोके महीयते । तस्मादपि परिभ्रष्टो राजा
भवति धार्मिकः ॥ गुणवान् रूप-सम्पन्नो विहास्य प्रिय-वादकः ।
भुक्त्वा तु विपुलान् भोगांस्तत्तीर्थं लभते पुनः³ ॥” तथा—“शृणु
राजन् प्रयागे तु अनशन-फलं विभो । प्राप्नोति पुरुषो धीमाश्च
अह्वानो जितेन्द्रियः ॥ अहोनाङ्गो ह्यरोगश्च पञ्चेन्द्रिय-समन्वितः ।
अश्वमेध-फलं तस्य गच्छतस्तु पदे पदे ॥ कुलानि तारयेद्राजन्
दश पूर्वान् दशापरान् । सुच्यते सर्व-पापेभ्यो गच्छेच्च परमं
पदम्⁴ ॥ पञ्च-योजन-विस्तीर्णं प्रयागस्य तु मण्डले ।

1. MatP., p. 319, chap. 107, vv. 4-6.

2. Op. cit., v. 9 ; v.r. कर्पाग्निं यस्तु साधयेत् ।...गात्रे तु
देहिताः । स्मरते पुनः ।

3. MatP., chap. 107, vv. 17-19, p. 320 ; v. r.
यः स्वदेहन्तु कर्तित्वा । विहगैरुपभुक्तस्थः...भोगांस्तत्तीर्थं लभते पुनः ।

4. MatP., chap. 103, vv. 3-5, p. 320 ; v. r. अनाशक-
फलं विभो । अहोनाङ्गोऽप्यरोगश्च ।...गच्छेत्तु परमं पदम् ।

व्यतीतान् पुरुषान् सप्त भाविनस्तु चतुर्दश । नरस्तारयते सर्वान्
यस्तु प्राणान् परित्यजेत्¹ ॥”

तथा—“येनैव निःसृता गङ्गा तेनैव यमुना गता² ।”
इदमुपक्रम्य—“प्राणांस्थजति यस्तत्र स याति परमां गतिम्³ ।”
तथा—“आपत्तीर्थमिति ख्यातं दक्षिणे यमुना-तटे । पश्चिमं
धर्मराजस्य तीर्थन्तु नरकं स्मृतम् । तत्र स्नात्वा दिवं यान्ति
ये सृतास्तेऽपुनर्भवाः⁴ ॥”

तथा—यमुनोत्तर-तटमुपक्रम्य—“अन्ये च ब्रह्मस्तीर्थाः सर्व-
पापहाराः शुभाः । तेषु स्नात्वा दिवं यान्ति ये सृतास्तेऽ-
पुनर्भवाः⁵ ॥ गङ्गा च यमुना चैव उभे तुल्य-फले स्मृते ।
केवलं ज्येष्ठ-भावेन गङ्गा सर्वत्र पूज्यते ॥”

तथा—“जन्मान्तर-सहस्रेण⁶ योगो लभ्येत वा नवा⁷ ।
यथा योग-सहस्रेण योगो लभ्येत वा नवा⁸ ॥ यस्तु सर्वाणि
रत्नानि ब्राह्मणेभ्यः प्रयच्छति । तेन दानेन दत्तेन योगो लभ्येत
वा नवा⁹ । प्रयागे तु सृतस्येष्टं सर्वं भवति नान्यथा¹⁰ ॥”

1. Op. cit., vv., 9-10 ; v. r.—विस्तीर्णे...मण्डले ।...सप्त
भविष्याश्च चतुर्दश । After विस्तीर्णे...मण्डले, there is an
additional line in the MatP., प्रविष्ट-मातु तद्भावश्चमेधः
यदे पदे ।

2. Op. cit., v. 24.

3. Op. cit. v 26B.

4-4. Op. cit., v. 29.

5. Op. cit., vv. 31-32, v. r., पापहाराः स्मृताः ।

6. Op. cit, सहस्रेभ्यो ।

7. Op. cit, लभ्येत मानवैः ।

8. Op. cit, मानवैः ।

9. Op. cit, योगं नाभाति मानवैः ।

10. “जन्मान्तर—नान्यथा”, op. cit., chap 110, vv. 10-12.

प्रयागं स्मरतोऽन्यत्रापि मरणे फलं तत्रैव—“देवस्यो यदि वाऽरण्ये विदेशे यदि वा गृहे । प्रयागं स्मरमाणोऽपि यस्तु प्राणान् परित्यजेत् ॥ ब्रह्म-लोकमवाप्नोति वदन्ति ऋषि-पुङ्गवाः । सर्व-काम-फला वृक्षा मही यत्र हिरण्यमी ॥ ऋषयो मुनयः सिद्धास्तत्र लोके स गच्छति । स्त्री-सहस्राकुले रम्य मन्दा-किन्यान्तु वै शुभे ॥ मोदते ऋषिभिः सार्धं स्व-कृतेनेह कर्मणा । सिद्ध-चारण-गन्धर्वैः पूज्यते दिवि दैवतैः ॥ ततः स्वर्गात् परि-भ्रष्टो जम्बु-द्वीप-पतिर्भवेत् । ततः शुद्धानि कर्माणि चिन्तयानः पुनः पुनः ॥ रूपवान् वित्त-सम्पन्नो भवतीति न संशयः । कर्मणा मनसा वाचा तस्य धर्मा व्यवस्थितः¹ ॥”

विघ्न-प्रकरणम् ।

स्मृतिः—“षष्टिर्विघ्न-सहस्राणि गङ्गां रक्षन्ति सन्नातम्² । निवारयत्यभक्तांस्तान्³ पाप-कर्म-रतांस्तथा⁴ ॥ काम-क्रोध-महामोह-लोभादि-निशितैः शरैः । प्रहरन्ति मनस्तेषां स्थितिं वै नाशयन्ति च ॥” कालिका-पुराणे—“रुद्रेण रक्ष्यते देवी मोहयित्वा तु मानवान् । येन साधारणी बुद्धिर्गङ्गायामपि जायते ॥”

1. Op. cit., chap. 105, vv. 10-12., vv. 8(b)—14(a), p. 313 ; v. r., ...विदेशस्योऽथवा गृहे...मन्दाकिन्यास्ताटे शुभे...सुकृतेनेह कर्मणा ।...ततः शुद्धानि कर्माणि...गुणावान्... । धर्मः सत्य-प्रतिष्ठितः ॥ V. r. also in C. गुणावान् वित्त ।

2. C. नित्यशः ।

3. C. निवारयत्यभक्तांश्च ।

4. PrayT., p. 92, ll. 6 7.

अथ प्रतिषिद्ध¹-प्रकरणम् ।

भविष्ये²—

“गङ्गा-भक्ति-रतस्वस्थि-श्रीषासृङ्मांस-सञ्चयान् ।

उच्छिष्टं न क्षिपेदापो³ हस्त-पादैर्न ताडयेत् ॥”

ब्रह्माण्डे—

“गङ्गां पुण्य-जलां प्राप्य त्रयोदश विवर्जयेत् । शौचमाचमनं नाम नैर्मात्यं मल-कर्षणम् ॥ गात्र-संवाहनं क्रीडां प्रतिग्रह-मथारतिम् । अन्य-तीर्थ-रतिश्चैव अन्य-तीर्थ-प्रशंसनम् । वस्त्र-त्यागं तथा घातं सन्तारञ्च विशेषतः⁴ ॥” स्कान्दे—“नाभ्यङ्कितः प्रविशेत्तु गङ्गायां न मलादितः । न जल्पन् न मृषा वीचन्न वदन्नृतं वचः⁵ ॥” ‘मृषा वीचन्’ इतस्तत इति ।

ब्राह्मे—“स्नायीत तैलवान् प्राञ्च⁶ स्तट-भूमिसुपेयिवान् ।” ‘तट-भूमि’⁷ निकट⁸ भूमिं गत्वा जलान्तरे गात्रादि-प्रक्षालनं कृत्वा स्नात्वा पश्चाद् गङ्गायां स्नायादित्यन्वयः⁹ । अन्यथा दोष-इयापत्तेः । एको¹⁰ निषिद्धाचरणम् [अन्यः] स्नान-फलाभावश्च, मल-कर्षणत्वात् ।

1. C. निषिद्ध ।

2. भविष्ये omitted in A.

3. C. क्षिपेदापो ।

4. PrayT., p. 98, ll. 2-6, v. r., ...चतुर्दश विवर्जयेत्... शौचमाचमनं शैवं निर्माल्यं... वस्त्र त्यागमथाघातं .. ।

5. A. नरः । PrayT., p. 98, ll. 12-16 ; v. r. नाभ्यङ्कितश्चेत् प्रविशेत्तु गङ्गायां... ।

6. Op. cit., v. r. तैलवान् विप्र... ।

7. तट-भूमिं not found in A.

8. A. निकट-वर्ति ।

9. C. स्नायादित्यर्थः ।

10. C. एकस्मिन् ।

तथा च गरुड-ग्रहणे—“नित्यं नैमित्तिकं चैव क्रियाङ्गं
मल-कर्षणम् । तीर्थाभावे¹ तु कर्तव्यमुष्णोदक-परोदकैः² ॥”
‘नित्यं’ प्रातःस्नान-परम्, ‘नैमित्तिकं’ चण्डालादि-स्पर्श-निमित्तम् ।
‘क्रियाङ्गं’ जपादि-कर्माधिकार-हेतुः । ‘मल-कर्षणम्’ अभ्यङ्ग-
पूर्वकम् । ज्योतिः-शास्त्रोक्तं पुष्प-स्नानादि काम्यम्, नद्याधारकं
फलार्थं क्रिया-स्नानाच्चादाय ग्रहणेन षोढा स्नानमुक्तम् ।

अत्र क्रिया-स्नान एवायतन-धर्मो³ विहितः । प्रातःस्नाने
“यथाऽहनि तथा प्रातर्नित्यं स्नायादनातुरः”³ इ [त्य] तिदेश-धर्मः
अत्राहरहः स्नाने कात्यायनाद्युक्तः । स्नानान्तराणि मज्जन-भाव-
रूपाणि, धर्म-सम्बन्धे प्रमाणाभावात् । न चातिदेशः
सर्वेषामकर्मत्वे विशेषोद्देशेन धर्म-विधिर्निरस्यते । न च गुण-
फलविशेष-स्तदभावात् अपि धर्माभाव उक्तः । काम्य-पुष्प-
स्नान-मलापकर्षणयोस्तु लौकिकयोः “लौकिकं लौकिक-धर्माङ्ग-
मि”ति दृष्ट-सूत्रेण साधितत्वात् नालौकिकाङ्गं सम्बन्धः क्रियाङ्ग-
स्नानेऽप्यङ्गिरेव शुद्धातोत्यभिधानादधर्माभावः । अत एवाह हेत्वन्तर-
प्रयुक्ते निमज्जन-भावेऽपि क्रिया-स्नानस्य पृथगनुष्ठानं हरिहरोऽपि

1. C. तीर्थाभावेऽपि ।

2. AhnT., p. 90, ll. 10-11, स्नान-प्रकरणा, “यमः” ; v. r.
क्रियाङ्ग-मल-कर्षणम् । For S'ankhaS., see SmrSam., p. 280,
chap. 8, v. 1, 2nd. line, क्रिया-स्नानं तथा षष्ठं षोढा-स्नानं
प्रकीर्तितम् । For explanations of these types of baths,
see SankhaS., op. cit., vv. 2-7. This eighth chapter of
the SankhaS is missing in some editions of the same.

3. KatS., 10. 1, p. 312 ; see also AhnT. चतुर्थं यामार्च-
कृत्य, p. 355 of Jīvananda's ed.

क्रिया-स्नान-पृथक्-स्नानयोरेव धर्ममाह क्रियास्नानं किन्तु इदं फलार्थितया कथितमप्यहरहः-स्नानादभिवं तत्रापि पाप-क्षय-रूपस्य फलस्य सत्त्वादिति भट्टनयेन¹ विशेषमाह । अत एव फलाभाव-प्रसङ्गात् अभ्यक्तो न स्नायादित्यर्थः ।

मातृस्ये—“यस्तीर्थं प्रतिगृह्णीयात् तीर्थेष्वायतनेषु च । हिरण्यं रजतं ताम्रं यच्चाग्न्यदस्तु किञ्चन । निष्फलं तस्य तत्तीर्थं यावत्तदनमश्रुते ॥” स्मृतिः—“गङ्गा-विक्रयणाद्राजन् विक्रीतः स्याज्जनार्दनः । जनार्दने तु विक्रीते विक्रीतं भुवन-त्रयम् ॥” भविष्ये—“गङ्गाया महिमानं ये न मन्यन्ते नराधमाः । कुतार्किका नास्तिका ये ते वै रौरवगामिनः ॥” ‘कुतार्किकाः’ विकल्पिकाः² वेदार्थस्यान्यथा कल्पका इत्यर्थः, ‘न मन्यन्ते’ इति सुति-वाद इति ये मन्यन्ते ।

तथा—“गङ्गां प्राप्यापि ये मर्त्याः प्रीयन्ते न रमन्ति च³ । न तारयति तान् गङ्गाऽभक्तान् पाप-रतांस्तथा⁴ ॥” मातृस्ये—“गङ्गां प्राप्यापि ये मर्त्याः शुद्धां भक्तिं न कुर्वन्ते । तीर्थान्तरे रतिं कुर्युस्ते वै निरयगामिनः ॥” तथा—“सर्वोत्तमां महादेवीं सर्वोत्कृष्टां वरप्रदाम् । अन्य-तीर्थ-समां कुर्युस्ते वै निरयगामिनः ॥” तथा—“भागीरथीं महापुण्यां गङ्गां त्रिपथगामिनीम् । अन्य-तीर्थ-समां कृत्वा कुम्भीपाकेषु मज्जति ॥” पाद्मे—“अन्य-तीर्थ-समां गङ्गां यो ब्रवीति नराधमः । स याति नरकं वैश्य रौरवं दारुणं महत् ॥”

स्कान्दे—“गङ्गा-तीरं परित्यज्य येऽन्य-तीर्थाभिलाषिणः । ब्रह्महत्या फलं तेषां सततं संशयात्मनाम् ॥” भविष्ये—“गङ्गा-

1. C. उत्तरायणे ।

2. A. विलुम्पकाः ।

3. A. न नमन्ति च ;

4. A. पापवतस्तथा ।

तीर्थे परित्वज्य येऽन्य-तीर्थाभिलाषिणः तोयान्तरे रतियेषां
ते वै रौरवगामिनः¹ ॥”

यावत् स्वर्ग-तरङ्गिणी हर-जटाजूटान्तरालम्बते²
यावद्दिश-विकाशि-विस्तृत-करः सूर्योऽयमुञ्जृम्बते ।
यावन्मण्डलमैन्दवं वितनुते शम्भोः शिरोमण्डनं
तावत् कल्पन्ततेयमस्तु सफला देव्याः सतां श्रेयसे ॥
क्रियन्निबन्धमालोक्य त्रैविद्यापति-सूरिणा ।
गङ्गा-वाक्यावली देव्याः प्रमाणैर्विमलीकृता ॥

इति समस्त-प्रक्रिया-विराजमान-दानदलित-कल्पलताभि-
मान-भव-भक्ति-भावित-बहुमान-महा-महादेवी-त्रैमहिष्वास-देवी-
विरचिता गङ्गा-वाक्यावली समाप्ता ॥ इति ।

1. PrayT., chap. गङ्गा-माहात्म्य, p. 92, ll. 4-5.

2. C. जूटान्तमालम्बते ।

APPENDICES OF THE
GAṄGĀ-VĀKYĀVALĪ

LA SAGRA DI ROMA

FURTHER REFERENCES, VARIANT READINGS AND NOTES.

The headings in bold type in this Appendix refer to the pages, lines, verses and passages of the Gaṅgā-vākyāvalī. The references here together with those in the foot-notes of the GV, make our search for the sources and variant readings of the verses and the passages quoted in the Gaṅgā-vākyāvalī complete. The verses and prose-passages, either parallel to or identical with those in the Gaṅgā-vākyāvalī, have been also traced in various Purāṇas, Astrological works, and Smṛtis, particularly the Nibandhas, etc., a complete list of which will be found in the Bibliography.

P. 108, l. 9. **महदप्यफलं कर्म**, etc.

ParāM., l. 1, p. 182, l. 3.

P. 108, l. 11. **अथद्वया हतं सर्वं**, etc.

See also p. 139 of this book. PadmaP., उत्तर-खण्ड, 126. 25, p. 451 and स्वर्ग, 14. 68, p. 96.

P. 109, l. 1. **सहस्र-योजनस्याश्च**, etc.

KṛtyaSS., p. 230, v. r. गङ्गा गङ्गेति च ब्रूयुर्मुच्यन्तेऽपि च पातकात् ।

P. 109, ll. 8-9. **मनसा संस्मरेद् यस्तु**, etc.

VarṣaKK., p. 534; ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 363.

P. 109, ll. 12-13. **भवानि विचित्राणि**, etc.

Prāy T., chap. गङ्गा-माहात्म्य, p. 70, ll. 12-14.

P. 109, ll. 16-17. **गच्छंस्तिष्ठन् स्वप्न् जाग्रत्**, etc.

PrāyT., p. 70, ll. 11-12, v. r. गच्छंस्तिष्ठन् स्वप्न् ध्यायन् जाग्रद्... स च मुच्येत...।

P. 110, II. 7-8. स्मरणादेव गङ्गायाः, etc.

SkanP., काशी-खण्ड, 27. 35. p. 2217.

P. 110, I. 13. दर्शनात् स्पर्शनात् पानात्, etc.

AgniP., 110. 6. p. 238 ; only the first line ; ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 363 "महाभारते" ; VarṣaKK., p. 534, v. r....स्पर्श-नाम्नापात् ।

P. 110, I. 17. गङ्गा गङ्गेति यैर्नाम, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 17, v. r. सत्तरपि...जन्म-लयाजितं ।

P. 111, I. 6. सहस्र-योजनस्थोऽपि, etc.

VarṣaKK., p. 534, "महाभारते" ।

P. 112, II. 3-4. वृथा कुलं वृथा विद्या, etc.

SkanP., काशी-खण्ड, 27. 32, p. 2217 ; ViraM., समय-प्रकाश, p. 261, v. r. वृथा यज्ञाः...वृथा दानानि...।

P. 112, II. 12-13. पितरो योगिनश्चैव, etc.

SkanP., काशी-खण्ड, 27. 76. p. 2219.

PP. 113-119. अथ यात्रायां कर्तव्य-कर्म । तत्र स्कन्द-धृते महा-भारतीये, ऋषिभिः कृतवः प्रोक्ताः, etc.

Same as TirthaC., pp. I. I. 11—10. I. 17, तत्र महाभारते, etc.

P. 113, II. 3-16. ऋषिभिः कृतवः प्रोक्ताः, etc.

TirthaC., p. I. Lines 6-8 of GV. are found in the Kṛtya-SS., p. 214.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 12, "महाभारते" ; v. r. फलश्चैव तथा तत्त्वं...प्राप्यन्ते पार्थिवैरेते...नार्य-न्यूनैरवगर्हीः...गुह्यमिदं भरत-सत्तम ।...दरिद्रो नाम जायते ; even the language of the interpretations of the

words "अवगम्यः", "एकात्मभिः", "असंहृतैः", "अनुप्राप्य त्रिरात्राणि", etc. is identical with that of the same in the GV.

As the *Vira-mitrodaya* quotes from the *Gaṅgā-vākya-vaṇī*, citing it by name, *Mitra Miśra* was certainly much influenced by it. But it is curious that though at times he quotes verbatim the interpretations given in the GV., he does not acknowledge his gratitude to *Viśvāsadevi*.

Vidhā P., third stavaka, vol. II, p. 724, v. r....दरिद्रो नाम जायते; only the last verse but one is found here.

P. 113, ll. 17-21. अज्ञानेनापि यस्येह, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 15; v. r....ऐश्वर्य-ज्ञान-सम्पन्नः; VidhāP., vol. II, stavaka III, p. 724; v. r., ऐश्वर्य-ज्ञान-सम्पन्नः सदा भवति धर्मवान्। पितरस्तारितास्तेन नरकाच्च पितामहाः॥ TirthaC., p. 2.

P. 114, ll. 5-6 & 21-22. यस्य हस्तौ च पादौ च, etc.

ViraM., आह्निक-प्रकाश, p. 183, "शङ्खः"; v. r., मनश्चापि सुसंयतम्; the interpretations of विद्या and कीर्ति in this work and GV, are identical, the language also being the same; the interpretations of ViraM. and GV. are almost identical in language; BhavP., उत्तर-खण्ड, 122-3, p. 484 (b.); SkanP., काशी-खण्ड, पूर्वार्ध, 6. 48, p. 2086; BrahmaP., 25. 2, p. 119; and 76. 20; VāyuP., 110. 5, p. 742, v. r. मनश्चापि; and also the PrāyT., chap. गङ्गा-माहात्म्य, p. 75, ll. 2-4; PadmaP., उत्तर-खण्ड, 117. 25, p. 404; SkanP., रेवा-खण्ड, 227. 29-30 p. 3644; SmṛtiC., आह्निक-काण्ड, p. 347; TirthaC., p. 2; Vidhā P., vol. II, third stavaka, p. 745, "शङ्खः"।

P. 114, ll. 11-14. प्रतिग्रहादपावृत्तः, etc.

SkanP., काशी-खण्ड, op. cit., vv. 49-50, p. 2086; v. r. प्रतिग्रहादुपावृत्तः...। अदम्भको...सर्व-सङ्गैर्यः। VāyuP., 110. 4, p.

742; v. r....सन्तुष्टो नियतः शुचिः । अहङ्कार-विमुक्तो वः...। PrāyT., गङ्गा-माहात्म्य, p. 74, ll. 4-7. VidhāP., vol. II, third stavaka, p. 745. v. r....उपावृत्तः...दुष्ट-संसर्गः । TirthaC., p. 3.

P. 114, ll. 8-19. अक्रोधनश्च राजेन्द्र, etc.

SkanP., काशी-खण्ड, पूर्वार्ध, 6. 51. p. 2086, v. r. अक्रोधनोऽमल-मतिः...; and रेवा-खण्ड, 227. 30-31, p. 3644 ; VirāM., तीर्थ-प्रकाश, p. 13 ; VidhāP., vol. II, third stavaka, p. 745 ; v. r. अक्रोधनश्च राजेन्द्र सख-शीलो...; TirthaC., p. 3.

P. 115, ll. 3-8. तीर्थान्यनुस्मरन् धीरः, etc.

The interpretations of VirāM. and GV. are almost identical in language : VirāM., तीर्थ-प्रकाश, p. 14; v. r. तीर्थान्यनुस्मरन् ...कृत-पापो विशुध्येत...शुद्ध-कर्मकृत...न गच्छेच्च...न च जायते...स्वर्गो भवति वै विप्रो...; SkanP., काशी-खण्ड, पूर्वार्ध, 6. 52-54. v. r. कृत-पापो विशुध्येत...तिर्यग्योनिं न वै गच्छेत्...न दुःखी स्यात्...स्वर्ग-भाक् च...मोक्षोपायश्च...; TirthaC., p. 4. VidhāP., vol. II, third stavaka, p. 725.

P. 115, ll. 7-8. अश्रद्धधानः पापात्मा, etc.

PadmaP., उत्तर-खण्ड, 117. 26, p. 404.

P. 115, ll. 11-12. नृणां पाप-कृतां तीर्थे, etc.

SkanP., काशी-खण्ड, पूर्वार्ध, 6. 62, p. 2087 ; VirāM., आह्निक-प्रकाश, p. 183. "शङ्खः" । SmṛtiC., आह्निक-काण्ड, p. 347.

P. 115, ll. 15-16. कामं क्रोधश्च लोभश्च, etc.

MahBh., अनुशासन-पर्व, 25. 65 ; v. r....तीर्थमावसेत् । न तेन किञ्चिन्न प्राप्तं...। VirāM., तीर्थ-प्रकाश, p. 15 ; v. r....तीर्थमा-वसेत् । न तेन किञ्चिन्न प्राप्तं... । VidhāP., third stavaka, vol. II, p. 745. v. r. न तेन किञ्चिदप्राप्यं...

P. 115, II. 17-18. तीर्थानि च यथोक्तेन, etc.

SkandP., काशी-खण्ड, पूर्वार्ध, 6. 35, p. 2087; v.r. ...स्वर्ग-भागिनः ।

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 15; v.r. तीर्थानि तु... ।

P. 115, II. 20-22. गङ्गादि-तीर्थेषु वसन्ति सन्तः, etc.

VidhāP., third stavaka, p. 747; v. r.पञ्चि-सङ्घात राजन्...
देवायतनाच्च तस्मात्... । TirthaC., p. 5. KṛtyaSS., p. 215.

PP. 115, I. 21—116, 1-5. या तीर्थ-यात्रा कथिता मुनीन्द्रैः, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 19; v. r. प्रयुक्ताऽप्यनुमोदिता च ।...सर्वस्व-
नाशो...सद्ब्राह्मणानमत...परित्रमेत...तीर्थेष्वलं यज्ञ-फलं हि यस्मात्...गृह-
स्थाश्रम-संस्थितस्य । TirthaC., pp. 5-6

P. 116, II. 3-4. यस्येष्टि-यज्ञे प्वधिकारिताऽस्ति, etc.

VidhāP., third stavaka, vol. II, p. 727; v. r., गृहस्थाश्रम-
संस्थितस्य...

P. 116, II. 8-12. यो यः कश्चित्तीर्थ-यात्रान्तु गच्छेत्, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, pp. 23-24; v. r., स तु कुर्वन्...धीमान् विप्रो
वित्त-शक्रपा... । VidhāP., third stavaka, vol. II, p. 740; v. r.
as above. CaturVC., श्राद्ध-कल्प, p. 1581, प्रत्यागतश्चाथ गृहं पुनस्तु
देवान् पितृन् ब्राह्मणान् पूजयेच्च । एवं कुर्वन्तस्य तीर्थायदुक्तं फलं तत् स्यान्नात्र
सन्देहकोऽस्ति । The ViraM. and VidhāP. also take एवं कुर्वन्तस्य
(v. r. कुर्वन्तस्य)...सन्देहकोऽस्ति (v. r. सन्देहमस्ति, सन्दिग्धमस्ति)
as a continuation of the topic in the BrahmaP, PrāyT.,
chap. गङ्गा-माहात्म्य, p. 71, II. 5-6, v. r.ब्राह्मणांश्चैव साधून् धीमान्
प्रीयन् वित्त-शक्रपा प्रययात् ।

P. 116, II. 12-15. एवन्तु कुर्वन्तस्तस्य, etc.

Found in PrāyT., pp. 71, I. 19—72, I. 2, in a
modified form; तु omitted there; सन्देहोऽस्ति read as सन्देह

एव ; इति omitted after सुसंयतः ; पार्वण्य substituted by इदि-श्राद्ध and ब्राह्मणान् पूजयेत् by ब्राह्मणान् भोजयेत् । By इदि-श्राद्ध here, Raghunandana recommends that while starting for an holy place, one should perform the इदि-श्राद्ध । His reading "भोजयेत्" is better because feeding the Brāhmaṇas at the end of rites is generally recommended. The direction to feed Brāhmaṇas agrees with the regulation repeated in the Gaṅgā-vākya-āvali itself ("पूर्ववद्भोजयित्वा, p. 119, l. 12). This involves a contradiction in statements which may be avoided if this पूजयेत् be not taken to include the sense of "भोजयेत्" as well which would be rather a far-fetched explanation. The word सन्तर्पयेत् in the verse (l. 10, p. 116) means भोजयेत् specifically in the case of ब्राह्मणान् ; so the भोजन is to be repeated here as well (cf. प्रत्यागतश्चापि पुनस्तर्पयेत्) ।

P. 116, ll. 16-17. गच्छन् देशान्तरं यस्तु, etc.

BhaVP., ब्राह्मण-पर्व, 183. 18. v. r. गच्छेद्देशान्तरे यस्तु श्राद्धं कुर्यात् सर्पिषा । तद्यज्ञार्थमिति प्रोक्तं प्रदिशेच्च न संशयः । Śrād V., p. 63, ll. 6-7, "मविष्ये", v. r. गच्छन् देशान्तरं यस्तु श्राद्धं कुर्याच्च सर्पिषा । VidhāP., third Stavaka, vol. II, p. 744, "विष्णु-पुराण", v. r. गच्छेद्देशान्तरं यस्तु... कुर्यात् स... ; ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 25, and श्राद्ध-प्रकाश, p. 332, v. r., गच्छेद्देशान्तरं... कुर्यात् सर्पिषा ; ŚrāddhaKL, p. 7, v. r. यच्च श्राद्धं कुर्यात्... ; ParāM., vol. I, part II, आचार-काण्ड, p. 301, "पारस्कर", v. r., यदि श्राद्धं कुर्यात्... तद्यज्ञार्थमिति प्रोक्तं ; NirS., p. 266, l. 18., v. r. श्राद्धं कुर्यात्...

The interpretations of the verse given in the GV. and Vira-mitrodaya are identical even in words, but Mitra Miśra gives an additional information "अत एव गणेश्वर-मिश्रादयोऽप्येव-

मिति वाचस्पति-मिश्रा लिखन्तिस्म"; vide ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 27, ll. 11-14. ŚrāddhaC., p. 136 ; ŚrāddhaKK., p. 268.

P. 116, ll. 21-22. प्रयाने तीर्थ-यात्रायां, etc.

Prāy T., p. 80, ll. 5-6 ; ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 28, v. r., ...न कथा । Whereas GV. says "स्मृति-समुच्चय-लिखित-वचनात्", the VirM. says "स्मृति-समुच्चय-लिखित-विष्णु-वचनात्" । Vidhā P., third Stavaka, vol. II, p. 748, v. r. ...मातापितृ-वियोगतः । NirS., p. 358, l. 15, v. r. ...वपनं कुर्याद्यथा न ।

P. 117, ll. 3-7. उद्यतश्चेद् गयां गन्तुं, etc.

SmṛtiC., धाद-काण्ड, p. 152, "ब्रह्मकैवर्त", v. r. उद्यतस्तु...विधाय कर्म-शेषत्र ग्रामं कृत्वा...प्रतिदिनं गच्छेच्छ्राद्ध-शेषान्नभुङ्क्ष्वनरः । VidhāP., third stavaka, vol. II, p. 748, v. r., उद्यतस्तु...कार्पटी-वेशं ग्रामं कृत्वा प्रदक्षिणम् । ततः प्रतिदिनं... । Śrāddha C, p. 137, ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 29, ...कार्पटी-वेशं...ग्रामं...ततः प्रतिदिनं...फलं स्यात् ; NirS., p. 358, l. 28, v. r. उद्यतस्तु...कार्पटी-वेशं ग्रामं गत्वा प्रदक्षिणम् । ततः प्रतिदिनं... ; TirthaC., pp. 7-8 ; CaturVC., धाद-कल्प, pp. 1582-83, v. r. उद्यतस्तु...कार्पटी-वेशं ग्रामस्यापि...कृत्वा प्रतिदिनं... । The 7th line is not found in the VidhāP., NirS., SmṛtiC., CaturVC. and ŚrāddhaC.

P. 117, ll. 8-15. एतस्यैवान्यत्रापि...अन्यत्र फल-कल्पनं... उपस्थिति-गौरवात् ।

TirthaC., p. 7, l. 17 p. 8, l. 2, language of G V. and TirthaC. identical ; v. r. कार्पटी-वेश-धारणं...ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 29, ll. 13-18 : the ViraM. quotes these lines as taken from Vācaspati Miśra, but it omits the first line ; v. r. in ViraM. विश्वजिन्न्यायादत्त फल-कल्पनम् ।

P. 117, ll. 16-22. "कथयिष्यामि ते वत्स" etc.

MatP., 106. 3-5 & 7, p. 315 ; v. r. ते राज्ञस्तीर्थ...। आप्येण विधिनाऽनेन.....। कोष्टा हि दारुणे । ऐश्वर्य-लोभ-मोहाद्वा । VirāM., तीर्थ-प्रकाश, p. 33 ; v. r. ऐश्वर्य-लोभ-मोहाद्वा । VidhāP., third stavaka, Vol. II, p. 738. "कौमे" v. r...तीर्थ-यात्रा-विधिं कमात् ;... वलीवर्दं समारुह्य...सलिलं न च गृह्णन्ति...ऐश्वर्य-गर्वान्मोहाद्वा...विफलं तस्य तत्तीर्थं तस्माद्यानेन न व्रजेत् । Additional line after आप्येणैव ...यथाश्रुतं,—प्रयाग-तीर्थ-यात्रायां यः प्रयाति नरः क्वचित् । SmṛtiR., p. 51, l. 3, only the last two lines, "स्मृति-रत्ने", "ऐश्वर्य-लोभ-मोहाद्वा गच्छेद्यानादिभिस्तु यः...यानादि वर्जयेत्" ; CaturVC., श्राद्ध-कल्प, p. 1582, only one verse, "कूर्म-पुराणे" ;...आप्येण तु विधानेन ।

P. 118, ll. 3-4. गो-याने गो-वधः प्रोक्तः, etc.

VirāM., तीर्थ-प्रकाश, p. 34 ; Vidhā P., third stavaka, vol. II, p. 730, TirthaC., p. 8, KṛtyaSS., p. 215.

P. 118, ll. 7. "अर्धं हरति पादुका"

The complete verse has been quoted from the Smṛti-ratna in the Smṛti-ratnākara, p. 51, ll. 2-3. "द्वयं तु हरते पादमर्धं हरति पादुका । यानं हरेन्निपादं तु सर्वं हरति दोलिका ॥" Tirtha C., p. 8, v. r. ऊर्ध्वं हरति पादुका ।

P. 118, ll. 10-11. वर्षातपादिके छत्री etc.

MadanaP., p. 126 ; v. r. वर्षातपादिषु ; VirāM., तीर्थ-प्रकाश, p. 34. TirthaC., pp. 8-9. KṛtyaSS., p. 215.

P. 119, ll. 15-16. तीर्थं प्राप्यानुपङ्गेण, etc.

ŚaṅkhaS., p. 381 of SmṛtiSam. chap. 8, v. 12 ; v. r. ज्ञानजं फलमाप्नोति ; PrāyT., p. 75, ll. 1-2 ; v. r. as before. SmṛtiC., आहिक-काण्ड, p. 347. SkanP., v. 61, p. 2087 ; v. r...ज्ञानं तीर्थे

समाचरेत्.....तीर्थ-यात्राञ्चितं न तु । ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 16, v. r. ज्ञानजं फलमाप्नोति । NirS., p. 359, ll. 11-12, v. r. ज्ञानजं फलमाप्नोति । तीर्थ-यात्रा-कृतं न तु.....। VidhāP., vol. II, third stavaka, p. 766, v. r. तीर्थ-यात्रा-कृतं...ŚrāddhaC., p. 135,...तीर्थं प्राप्य प्रसन्नेन...समाचरेत् । ज्ञानजं फलमाप्नोति तीर्थ-यात्रा-कृतं न तु ॥

P. 419, ll. 19-20. षोडशांशं स लभते, etc.

PrāyT., p. 75, ll. 13-15 ; v. r.....अर्धं तीर्थ-फलं....। SkanP., v. 63, p. 2087 ; v. r. यः परार्थेन गच्छति । अर्धं तीर्थ-फलं.....। ŚrāddhaC., p. 135,.....यः परार्थेन...अर्धं तीर्थ-फलं....। ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 36, l. 6, v. r. same as ŚrāddhaC. ; NirS., p. 659, l. 6, only the second line. VidhāP., p. 750, vol. II, v. r. अर्धं ; SmṛtiC., आहिक-काण्ड, p. 647

P. 120, ll. 5-6. स्नानन्तु भक्त्या गङ्गायां, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 363

P. 120, ll. 18-19. गङ्गा-स्नानं करोमीति etc.

VarṣaKK., p. 536 ; v. r. अशक्तस्य स्वयं.....।

P. 121, ll. 1-2. स तथा श्रद्धया भक्त्या, etc.

VarṣaKK., p. 536 ; v. r. श्रद्धया युक्तः ।

P. 121, ll. 5-6. ये गच्छन्ति स्वतो गङ्गां, etc.

PrāyT., p. 71, ll. 5-7

P. 121, ll. 17-18. तीर्थं गच्छंस्त्यजेत् प्राज्ञः, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 40

P. 122, ll. 3-4. नरकं दारुणं श्रुत्वा, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 40 ; v. r. परात्रे तु.....यस्यान्नमिहाश्नाति
.....किल्बिषम् ।

P. 122, ll. 6-8. अन्येक-पङ्क्त्या नास्नीयाद्, etc.

ĀhnikāT., p. 233, ll. 6-8 ; v. r.....नाश्नीयात् संबृतः..... ।
भस्म-सम्ब.....मार्गेः पङ्क्तिश्च भेदयेत् । ParāM., l. 1. p. 429,
“बृहस्पति”,.....पङ्क्त्या.....ब्राह्मणैः स्वजनैरपि । The last line is
replaced in ParāM. by “अग्निना भस्मना चैव सस्मिन् सलिलेन च ।
द्वारेण चैव मार्गेण पङ्क्ति-भेदो बुधैः स्मृतः ॥”

P. 123, ll. 10-11. भूतानामिह सर्वेषां, etc.

MahBh., अनुशासन-पर्व, 26. 43. v. r...गतिमन्वेष्टमाणां न गन्ता-
सदृशी गतिः । ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 360 ; v. r.....दुःखोपहित-
चेतसाम् ।.....न गन्ता-सदृशी । TirthaC., p. 190.

P. 124, ll. 10-11. जात्यन्धैरेव तुल्यास्ते, etc.

MahBh., 13. 26. 67.

P. 122, ll. 13-16. शुचि-चक्र-धरः स्नातः, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 40 ; v. r. जपेत्तत्तीर्थमोदने ।

P. 122, ll. 18-19. सौमुख्याद्यतिसम्प्रीतिः etc.

CaturVC., दान-खण्ड, p. 15.

P. 124, ll. 11-12. भवन्ति निर्विषाः सर्पाः, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 360, “दान-धर्मः” ; v. r.....सर्व-पापैः
प्रमुच्यते ; TirthaC., p. 198.

P. 114, ll. 13-14. वर्तमानमतीतश्च, etc.

VarṣaKK., p. 534, “भविष्ये” ।

P. 125, ll. 2-3. लावण्यैर्नष्ट-विषयैः, etc.

MahBh., 13. 26. 23.

P. 125, ll. 9-10. सत्तावरान् सत्त परान्, etc.

MahBh., 13. 26. 62 ; VarṣaKK., p. 534 ; v. r. इमांस्तारयते ;

KṛtyaSS., p. 230.

P. 126, ll. 5-6. मुहुर्मुहुः सदा पश्येत्, etc.

VarṣaKK., p. 534 ; v. r. यदा परयेत् स्पृशेच्चापि...तदाप्नोति नरः ।

P. 127, ll. 9-10. मनोवाक्कायजैः पापैः, etc.

Cp. SkanP., काशी-खण्ड, 27. 16. p. 2216.

P. 128, ll. 14-15. यत् फलं जायते पुंसां, etc.

PrāyT., p. 92, ll. 12-13 ; v. r. यत् पुण्यं जायते...।

P. 127, ll. 12-13. ममैव परमा मूर्तिः etc.

SkanP., काशी-खण्ड, 27. 7. p. 2215 ; v. r....सा परा मूर्तिः ।

P. 128, ll. 3-5. प्रणमेत् प्रातरुत्थाय, etc.

VarṣaKK., p. 534 ; v. r. पुण्य-जलां शुभाम् । धर्मार्थ-काम-मोक्षाणां भाजनं स्यान्न संशयः । ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 363, v. r....पुण्य-जलां शुभां...।

P. 128, ll. 14-15. अभक्त्यापि महापापी, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 364, v. r....संस्पृष्टो दहत्येव हि पावकः ।
VarṣaKK., p. 534, only the first line ; v. r....शुचिर्भवेत् ।

Pp. 129, l. 10—135, l. 7. तीर्थेषु ब्राह्मणं नैव, etc.

Identical with Tirtha-cintāmaṇi, p. 10. l. 18—p. 17, l. 14, except 13, l. 21—p. 14, l. 7.

P. 129, ll. 10-17. तीर्थेषु ब्राह्मणं नैव, etc.

PadmaP., सृष्टि-खण्ड, 34. 209—212 and 215-16 (a) and 17 (b.) p. 420; v. r., तीर्थे तु.....कथयन् ।.....भोज्यन्तं मनुजब्रवीत्...
 ऋषिभिर्दृष्टं पिण्याकेनैव देन वा ।...श्राद्धन्तस्तु कर्तव्यं...। स्वधान्तु शुभाः
 काका वा नैव दृष्ट्या हरन्ति ते । श्राद्धं तर्तैर्यकं प्रोक्तं पितृणां तृप्तिदं परम् ।
अकालेऽप्यथ काले वा । तीर्थे श्राद्धं.....प्राप्तैरेव सदा कानं.....
 These verses are also found in pp. 245-46 of this work. For the verse पिण्ड-दानं ततः शस्तं not found in p. 129, see ŚrāddhaV. of Rudradhara, pp. 14-15, ब्राह्मणान्नैव...कदाचन...
 भोज्यन्तं...ऋषिभिर्दृष्टं...। (additional line: देयं तु तिल-पिण्याकं
 शक्तिमद्भिर्नरैः सदा; see p. 245 of this work)...श्राद्धन्तु...श्राद्धं
 तर्तैर्यकं ज्ञेयं...(additional line: पिण्ड-दानं ततः शस्तं पितृणां तृप्ति-
 वल्लभम्, p. 246)...विलम्बो नातिर्कृत्यो न च...। VidhāP., vol.
 II, pp., 779-80; v. r....कदाचन...भोजयेत् । श्राद्धं तीर्थेषु कर्तव्यं
 ...दृष्टि-हृत्य तत् । काले वाऽप्यथवाऽकाले...प्रकर्तव्यं पितृणां तृप्ति-
 (additional line—पिण्ड-दानं तत् तच्छस्तं पितृणां तृप्तिवल्लभम्)...न च
 विघ्नं...। CaturVC., श्राद्ध-कल्प, pp. 1568-69-70, (p. 69)...परीक्षेत
 कथयन्.....भोजयेन्मनु-शासनात्.....श्राद्धं तले तु कर्तव्यं.....(p. 70)
 श-ष्वाङ्ग-युग्म-काकाया ग्रन्थि दृष्ट्वा न तत्क्रियाः । (additional read-
 ing here: पिण्ड-दानं तथा शस्तं पितृणां तृप्तिवल्लभम्)...क्षिप्रं समाचरेत् ।
 पिण्ड-दानं स्यात्...पिण्याकेनैव देन वा (additional line here: पिण्या-
 केन तिलानां वा भक्तिमद्भिर्नरैः सदा) ; also p. 924; ViraM., तीर्थ-
 प्रकाश, p. 73, v. r. ब्राह्मणान्नैव परीक्षेत कदाचन...भोज्यन्तं...दृष्टि-हृत्य
 तत्...तुष्टि-कारकं...तीर्थे श्राद्धं.....(additional reading: पिण्ड-दानं
 etc. as given in VidhāP.)...न च विघ्नं...। SmṛtiC., श्राद्ध-कण्ड,
 p. 452, “मत्स्य-पुराण”, verses not in the same order as in

the GV., v. r....तीर्थं तु ब्राह्मणान्...कथयन्...भोजयेन्मनु-शासनात्...
 पिरुड-दानं स्यात्...पिण्याकेनेहुदेन वा (additional line here: पिण्याकेन
 तिलानां वा तल सद्भिर्नरैः सह)...श्व-ध्वाङ्-क्ष-एध्र-कङ्गाया व्रन्ति हृष्टा न
 ते क्रियाः । ŚrāddhaC., p. 10, l. 10 f. 21, ll. 6-7 ; and pp.
 141-42, ll. 17-18 ; NirS., pp. 360, l. 26, 361, ll. 5-6 ; Kāl-
 tV., vol. II. p. 407...तीर्थ-श्राद्धे सदा (additional line : पिरुड-
 दानं, etc.) ŚrāddhaM., p. 123, only one verse, शक्तुभिः पिरुड-
 दानञ्च, etc. ŚrāddhaKK., p. 34 and p. 268. TirthaC., p. 10
These verses have again been given in this work in
pp. 245-246.

P. 129, ll. 13-14. श्राद्धञ्च तत्र कर्तव्यं, etc.

PrāyT., p. 73, ll. 7-8. KṛtyaSS., p. 215. TirthaC., p. 11

P. 129-130-131, ll. 15,—अकालेऽप्यथवा काले, etc.

cf. ViraM., तीर्थ-प्रकाश, pp. 75-76 (only the prose portions)
 and ŚrāddhaV., p. 15 (only cūrṇakas) PrāyT., p. 73, ll.
 4-6 ; v. r....पिरुड-दानन्तु तच्छस्तं पितृणां वातिदुर्लभम् ।...नैव विघ्नं
 समाचरेत् । KṛtyaSS., p. 215. TirthaC., p. 10.

P. 132, ll. 1-12.

Cf. ŚrāddhaV., p. 15, ll. 9-23 ; ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 48.
 ll. 3-10.

P. 132, ll. 14-15. मुण्डनञ्चोपवासञ्च, etc.

SkauP. आवन्त्य-खण्डे रेवा-खण्ड, vv. 31f-32a, p. 3644. TirthaC.,
 p. 140, PrāyT., p. 76, ll. 18-19. VidhāP., p. 742 ; v. r.,
 वर्जयित्वा कुरुक्षेत्रं...गया ; ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 47 ; v. r. वर्जयित्वा
 कुरुक्षेत्रं...गया ; NirS., p. 359, l. 24, v. r. वर्जयित्वा कुरुक्षेत्रं विशालं
 विरजं गयाम् ; ŚrāddhaC., p. 139, v. r. वर्जयित्वा कुरुक्षेत्रं...गयाम् ।

P. 132, ll. 7-9. तीर्थमधिगम्य, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 48, l. 3; cf. VidhāP., third stavaka, p. 843, ll. 1-2.

P. 133, ll. 3-6. भौमानामपि तीर्थानां, etc.

SkauP., काशी-खण्ड, पूर्वार्ध, vv. 42b-44, p. 2086; v. r.... केचिन्मोक्ष्यतमाः स्मृताः ।...प्रभावाद्...परिग्रहान्...। ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 10, v. r., केचिन्मोक्ष्यतमाः...पृथिव्या उद्देशाः...प्रभावादद्भुताद्...परिग्रहान्मुनीनाम् । TirthaC., p. 115, v. r. केचिन्मुक्ष्यतमाः...सलिलस्य च तेजसः...परिग्रहान्मुनीनाम्...।

P. 133, ll. 7-13.

Cp. ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 54, l. 13 f.; VidhāP., third stavaka, p. 754, ll. 8-12.

P. 134, ll. 4-5. वस्तुतस्तु गङ्गा-मुण्डन-विषयक-वाक्यानां, etc.

Cp. ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 51, l. 20 f.

P. 134, ll. 6-7. गङ्गायां भास्कर-क्षेत्रे, etc.

PrāyT., p. 77, ll. 9-5; v. r. मातापिलोर्भूते गुरौ ।

P. 134, ll. 16-18. यावन्ति नख-रोमाणि

PrāyT., गङ्गा-माहात्म्य, p. 78, ll. 7-9. TirthaC., p. 17 KṛtyaSS., p. 217, v. r....ब्रह्मलोके...।

P. 135 ll. 1-7. सर्व-तीर्थस्येति, etc.

Cp. ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 34, l. 17 f. and p. 53, l. 13 f.

P. 135, ll. 8-9. गङ्गाम्भःकण-विधस्य, etc.

TirthaC., p. 191.

P. 135, ll. 12-13. अप्रतिष्ठाश्च ये केचित्, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 360 ;

P. 135, ll. 15-16. सार्धं हस्त-शतं यावत्, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 362, "गङ्गावाक्यावल्यां ब्रह्माण्डे ।"

PrāyT., p. 88, ll. 13-14, "ब्रह्म-पुराणे" । DānaM., p. 8, l. 20, only the first line quoted. VidhāP., third stavaka, p. 844, only the first line quoted. VarṣaKK., p. 533 : all the three lines given in our works are found here—; no other work consulted by me quotes the third line.

P. 135, ll. 1-3. तीराद् गव्यूति-माव्रन्तु, etc.

TīrthaC., p. 266 ; last line not quoted here. VidhāP., third stavaka, p. 844, only the first line found here ; DānaM., p. 8, l. 21, only the first line ; VarṣaKK., p. 533, third line given as follows "यत् किञ्चित् कुरुते कर्म तदक्षयमुदाहृतम्" । DānaC., p. 2b, l. 5, only the first line. PrāyT., chap. गङ्गा-माहात्म्य, p. 89, ll. 1-3 ; v. r. ... अलस्यास्ति दिवं ... ।

P. 136, ll. 5-7. गङ्गा-सीमां न लङ्घन्ति, etc.

VidhāP., p. 844, third stavaka, v. r. तद-द्वये ; ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 362, v. r. ... न लङ्घन्ते । TīrthaC., p. 267.

P. 136, ll. 8-9. भाद्र-कृष्ण-चतुर्दश्यां, etc.

PrāyT., p. 88, ll. 12-14 ; DānaM., p. 8, l. 18 ; v. r. ... भाद्र-शुक्ल... ; DānaC., p. 2b, l. 7, v. r. भाद्र-शुक्ल-चतुर्दश्यां... ; ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 392, v. r. ... तदन्यतीरमुच्यते ; VidhāP., third stavaka, p. 844 ; VarṣaKK., p. 533. TīrthaC., p. 266.

P. 136, ll. 10-13. प्रवाहमवधिं कृत्वा, etc

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 362 "ब्राह्मे", v. r. तत्र नारायणः, etc. given follows, अत्र न प्रतिगृह्णीयात् प्राणैः कण्ठ-गतैरपि ; the ViraM. states that the reading of the third line as given in the GV. is found in the BrahmāṇḍaP. VidhāP., third stavaka, p. 843, l. 3 given as follows—न तत्र प्रतिगृह्णीयात् प्राणैः कण्ठ-गतैरपि । TirthāC., p. 266, v. r. as in VidhāP. DānaC., p. 2b, l. 6, only the first line given ; VarṣaKK., p. 533, v. r. तत्र नारायणः...। PrāyT., p. 88, ll. 2-4, v. r. अत्र नारायणः...अत्र न प्रतिगृह्णीयात् प्राणैः कण्ठ-गतैरपि । TirthaC., p. 266.

P. 136, ll. 16-17. अटवी पर्वताः पुण्याः, etc.

ParāM. : l. ll. p. 303, "आदि-पुराण", v. r.नदी-तीराणि यानि च, ViraM., आदि-प्रकाश, p. 148, v. r. अटव्यः.....नदी-तीराणि । MadanaP., p. 485, "पुराणे", v. r. अटव्यः.....नदी-तीर्थानि । ŚrāddhaM., p. 30, "आदिल-पुराणे", v. r. नदी-तीराणि । SmṛtiSār., p. 175, ll. 7-8, v. r.नदी-तीराणि ।

P. 137, ll. 4-6. यत्र गङ्गा महाराज, etc.

Cp. MahBh. 3, 85, 97, VidhāP., third stavaka, p. 845, v. r.समन्तात् द्वि-योजनम् (see the corresponding explanation) TirthaC., p. 267, v. r.समन्तात् द्वियोजनम् ।

P. 137, ll. 9-12. अत्र हस्त-चतुष्टयाम्यन्तरे, etc.

DānaM., p. 8, l. 23 f; ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 362, l. 24 f; VidhāP., p. 845, l. 1 f; TirthaC., p. 267, l. 8; language identical or almost identical.

P. 137, ll. 13-16. तीर्थे न प्रतिगृह्णीयात्, etc.

TirthaC., p. 267. KṛtyaSS., p. 218, only the first verse

quoted here. *VīraM.*, तीर्थ-प्रकाश, p. 89, v. r. ...चाप्रमत्तो भवेन्नरः
...यस्तीर्थे प्रतिगृह्णाति । Only the first verse and the last line
are found in the *PadmaP.*, आदि-खण्ड, Ānandaśrama ed.,
42. 16.17a, p. 790

P. 137, ll. 18-20. अप्यकार्य-शतं कृत्वा, etc.

PrāyT., chap., गुरु-प्रायश्चित्तेन लघु-पाप-नाशः, p. 70, ll. 7-9,
“महाभारते”, v. r. यद्यकार्य-शतं कृत्वा कृतं...। *VarṣaKK.*, p. 535,
v. r. ...गङ्गावगाहनं...। *SmṛtiSār.*, p. 352, v. r.कृतं.....तृण-
राशिमिवानलः ।

P. 138, ll. 1-2. अपहृत्य तमस्तीव्रं, etc.

VīraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 359, v. r. तथाऽपहृत्य पाप्मानं । *TīrthaC.*,
p. 204, v. r. ...पाप्मानं...।

P. 138, ll. 6-7. भक्त्या गङ्गावगाहस्य, etc.

VarṣaKK., p. 535, v. r. ...खर्ग-मोक्षो फलं तस्येत्येवमाहुर्मनीषिणः ।

P. 138, ll. 9-10. सकृद् गङ्गावगाहेन, etc.

VarṣaKK., p. 535.

P. 139, ll. 7-8. अश्रद्धया हतं सर्वं, etc.

PadmaP., खर्ग-खण्ड, 14. 68 and उत्तर-खण्ड, 126. 25.

P. 139, ll. 8-9. श्रद्धा भक्तिश्च काम्यानां, etc.

SmṛtiR., p. 132, ll. 33-34, v. r. श्रद्धा-भक्तिश्च दानानां इदि-क्षय-
करे हि ते । *CaturVC.*, दान-खण्ड, p. 13, v. r. ...इदि-क्षय-करे स्मृते ।
The first line of the verse is, as given in the *CaturVC.*, नात्पत्वं
वा बहुत्वं वा दानस्याभ्युदयावहम् ।

P. 140, ll. 1-3. अप्सु नारायणं देवं, etc.

VarṣaKK., p. 535 ; *PrāyT.*, p. 93, ll. 10-12.

P. 140, ll. 4-5. नैर्मल्यं भाव-शुद्धिश्च, etc.

ViraM., आह्निक-प्रकाश, p. 230, "पद्म-पुराण", v. r. ... न जायते... तस्मान्मनोविशुद्धयर्थं...। MatP., 102. 1, p. 306 ; v. r. तस्मान्मनो... ĀhnikāT., chap. ज्ञान, p. 65, ll. 8-9, "पद्म-पुराण" ; v. r. ... विना स्नानं न जायते । तस्मान्मनोविशुद्धयर्थं...। PadmaP., सृष्टि-खण्ड 20. 142.

P. 140, ll. 7-8. नृणां पाप-कृतां तीर्थे, etc.

See GV., p. 115, ll. 11-12.

P. 140, ll. 9-10. यस्य हस्तौ च पादौ च, etc.

See GV., p. 114, ll. 5-6. VidhāP., third stavaka, p. 745. "शङ्खः" । BrahmaP., 25. 2, p. 120.

P. 140, ll. 11-12. चित्तमन्तर्गतं दुष्टं, etc.

BrahmaP., 25.8, p. 120. SkanP., काशी-खण्ड, 6.38, p. 2086, v. r. तीर्थ-ज्ञानात्... । SmṛtiR., p. 57, l. 31, v. r. शतशोऽथ...। VidhāP., p. 746.

P. 141, ll. 10.12. सर्व एव शुभः कालः, etc.

SkanP., काशी-खण्ड, v. 69, p. 2219; KālaTV., p. 190, v. r. ... सर्वो देशस्तथा...।

P. 141, ll. 15-16. स्नातस्य सलिले यस्याः, etc.

ViṣṇuP., part II, 8. III.

P. 142, l. 2. अनेक-जन्म-सम्भूतं, etc.

VarṣaKK., p. 536;

P. 142, ll. 10-12. अयञ्च स्नान-विधिः, etc.

ViraM., आह्निक-प्रकाश, p. 332, ll. 10-11; language identical with that of GV.

P. 142, ll. 16-18. तूष्णीमेवावगाहेत, etc.

VidhāP., third stavaka, p. 254, v. r. आचम्य विधिवत् पश्चात्ततः ज्ञानम्...। ParāM., l. 1, p. 279, "योगि-याज्ञवल्क्य", v. r. आचम्य प्रयतः पश्चात् ज्ञानं...।

P. 142, ll. 19-20. अनुद्धृतैरुद्धृतैर्वा, etc.

BhavP., उत्तर-पर्व, chap. 123, v. 2, p. 485(a); PadmaP., सृष्टि-खण्ड, 20. 143; ViraM., आह्निक-प्रकाश, p. 230,ज्ञानं समाचरेत्मूल-मन्त्रेण धर्मेवित्। VidhāP., third stavaka, p. 254, only the second half quoted. v. r. तीर्थे तु कल्पयेत्।

P. 143, ll. 1-2. नमो नारायणायेति, etc.

BhavP., उत्तर-पर्व, 123. 3, p. 485 (a); PadmaP., सृष्टि-खण्ड, 20. 144; ViraM., आह्निक-प्रकाश p. 230.

P. 143, ll. 3-4. समौ च चरणौ कृत्वा, etc.

BhavP., ब्राह्म-पर्व, 3. 58b, p. 8a; v. r. सुसमौ चरणौ कृत्वा...।

P. 143, ll. 5-6. दक्षिणन्तु करं कृत्वा, etc.

NṛsiṃhaP., 58. 74, p. 213; first line not found in it. ViraM., आह्निक-प्रकाश, p. 76.

P. 143, ll. 7-9. ब्राह्मणं विप्रस्तीर्थेन, etc.

ViraM., आह्निक-प्रकाश, p. 36; SmṛtiR. p. 36, l. 25; SmṛtiC., आह्निक-काण्ड, p. 253; SmṛtiSār., p. 311, l. 12.

P. 143, ll. 9-10. विप्र इति, etc.

According to ViraM., आह्निक-प्रकाश, p. 77, l. 6, this passage occurs in the आचारादर्श of श्रीदत्त।

P. 143, ll. 12-13. ब्राह्मेणाऽऽचमनं शस्तं, etc.

BrahmaP., 221. 99, p. 888; v. r....प्राजापत्यश्च तेन च ।

P. 143, l. 14. अत्र सम्भवे, etc.

ViraM., आहिक-प्रकाश, p. 77, ll. 14-16 "बहुषु निबन्धेषूक्तम्" ।

P. 144, ll. 2-3. हृत्-कण्ठ-तालुगामिश्च, etc.

CaturVC., परिशेष-खण्ड, आद-कल्प, p. 986, "वाग्रवल्क्य-विष्णु", v. r. शुष्येयुः । VidhāP., third stavaka, p. 159. ViraM., आहिक-प्रकाश, p. 71. SmṛtiR., p. 37, l. 4. SmṛtiC., आहिक-काण्ड, p. 256. SmṛtiSār., p. 267, l. 4.

P. 144, ll. 4-6. अपः पाणि-नखाग्रेण, etc.

SmṛtiC., आहिक-काण्ड, p. 272, v. r....नखाग्रेषु...यस्तु ब्राह्मणः... । ViraM., आहिक-प्रकाश, p. 71. cf. ParāM., l. 1, p. 247.

P. 144, ll. 6-7. प्रक्षाल्य पाणी पादौ च, etc.

ViraM., आहिक-प्रकाश, p. 62, v. r. पादौ पाणी च... । DakṣaS., 2. 14(a), p. 423; v. r....प्राक्षाल्य पादौ हस्तौ च... ।

P. 144, ll. 7-8. न नष्टाभिरफेनाभिः, etc.

CaturVC., आद-कल्प, p. 983, v. r. अनुष्णानिः, ...ViraM., आहिक-प्रकाश, p. 66, "मनुः", v. r. अद्वितीयेन धर्मवित् । KūrP., उत्तर-भाग, chap. 13, v. 8, p. 268.

P. 144, ll. 8-10. शिरः प्रावृत्य कण्ठं वा, etc.

KūrP., उत्तर-भाग, chap. 13, v. 9, p. 268. ViraM., आहिक-प्रकाश, p. 93. cf. ParāM., l. 1, p. 247. SmṛtiR., p. 38, l. 34. v. r. तिष्ठन्मुक्त-शिखोऽपि वा । CaturVC., आद-कल्प, p. 979.

P. 144, ll. 12-13. इत्येमद्भिराजानु, etc.

ViraM., आहिक-प्रकाश, p. 64.

P. 144, l. 14. आ जानुभ्यां पादौ, etc.

Cp. ViraM., आहिक प्रकाश, p. 65, "आ जङ्घाभ्यां पादौ", etc.

P. 144, l. 15. जानुभ्यामूर्ध्वमाचम्य, etc.

ViraM., आहिक प्रकाश, p. 92.

P. 144, ll. 16-17. अन्तरुद्गाचान्तः, etc.

SmṛtiC., आहिक-काण्ड, p. 269 and p. 272; SmṛtiR., p. 37,

l. 18.

P. 145, ll. 1-2. पाद-प्रक्षालनोच्छिष्टेन, etc.

ViraM., आहिक-प्रकाश, p. 71, v. r. पाद-प्रक्षालनोच्छेपेण.....

SmṛtiC., आहिक-काण्ड, p. 270, v. r. same as before. CaturVC.,

आहिक-कल्प, p. 977.

P. 145, ll. 4-5. शिरः प्रावृत्य कण्ठं वा, etc.

See p. 144 of GV.

P. 145, ll. 5-7. गायत्र्या तु शिखां बद्धा, etc.

ĀhnT., chap. आचमन, p. 18, ll. 11-13. "शिखा-बन्धे विशेषमाह ब्रह्म-पुराणम्".

P. 145, ll. 7-9. कनिष्ठा-देशिन्यङ्गुष्ठ, etc.

VidhāP., third stavaka, p. 157. SmṛtiR., p. 36, l. 29.

SmṛtiC., आहिक-काण्ड, p. 272. GaruḍaP., p. 220.

P. 145, ll. 9-13. अङ्गुष्ठ-मूलान्तरतो etc.

KūrP., उत्तर-भाग, chap. 13, vv. 16-18, v. r. अङ्गुप्र-मूल-रेखायां तीर्थं ब्राह्ममिहोच्यते...पितृ-तीर्थमनुकमात्.

P. 145, ll. 14-15. सोपानत्को जलस्थो वा etc.

SmṛtiR., p. 41, l. 8, v. r.मुक्त-केशोऽपि वा पुनः । Our missing portion is found in the SmṛtiR., "नखे ग्राह्येऽवेष्ट्य वा

शिरः” । ParāM., l. 1, p. 247, v. r....मुक्त-केशोऽपि वा नरः ; our missing portion is found as follows :—“बन्धे गाऽऽबन्ध वा शिरः” । CaturVC., श्राद्ध-कल्प, p. 979, v. r....मुक्त-केशोऽपि वा पुनः ; and the missing portion is given as “बन्धे गाऽऽवेध्य वा शिरः” ।

P. 145, ll. 15-18. न गच्छन् न शयानश्च, etc.

CaturVC., श्राद्ध-कल्प, p. 979.

P. 145, ll. 21. न शूद्राद्युच्येक पाण्यावजितेन, etc.

VīraM., आहिक-प्रकाश, p. 67.

P. 145, ll. 22-23. मूत्र-पुरीषे कुर्वन्, etc.

BaudhDhS., l. 4. 22, p. 430 of SmṛtiSam.; VīraM., आहिक-प्रकाश, p. 40.

P. 146, ll. 4-8. संहत्य तिसृभिः पूर्वम्, etc.

ParāM., p. 237 ; v. r. संहताभिस्त्रिभिः.....सृष्ट्वा त्वनन्तरं..... अनामिकाभ्यां तु...ततः परम् । SmṛtiC., आहिक-काण्ड, p. 257, first line not quoted here ; v. r....नाभिं कनिष्ठाङ्गुष्ठाभ्यां... । CaturVC., परिशेष-खण्ड, p. 998, v. r....चक्षुः श्रोत्रं.....नाभिं कनिष्ठाङ्गुष्ठेन..... ।

P. 146, ll. 11 ff. संवृत्याङ्गुष्ठ-मूलेन, etc.

Cp. GaruḍaP., पूर्व-खण्ड, 217. 38, p. 513.

P. 146, ll. 17. खानि इन्द्रियाणि उपस्पृशेत्, etc.

GauDhS., l. 41. The rule is given as खानि चोपस्पृशेच्छी-र्षयानि मस्करि in his bhāṣya quotes Manu, तिराचामेदपः पूर्वं द्विरुन्मृज्यात्ततो मुखम् । खानि चोपस्पृशेदद्विरात्मानं हृदयं शिरः ॥ इति । See ManuS., 5. 139, p. 206.

P. 146, l. 20 f.—147, l. 8. ऋचो यजुषि सामानि, etc.

Cp. GaruḍaP., पूर्व-खण्ड, 217. 40-46, p. 513 ; CaturVC., परिशेष-खण्ड, p. 1000.

P. 147, ll. 9-10. यद्भूमावुदकं वीर, etc.

ViraM., आह्निक-प्रकाश, p. 89.

P. 147, ll. 11-12. क्रियां यः कुरुते मोहात्, etc.

KṛtyaR., p. 46, “साम्ब-पुराणे” v. r. लोभादनाचम्यैव । CaturVC., दान-खण्ड, p. 90, v. r., ...भवन्ति न तथा तस्य क्रियाः...।

P. 147, ll. 18-19. त्रयोदश्यां तृतीयायां, etc.

MadanaP., p. 247, “योगि-याज्ञवल्क्य” KālaV., p. 340. KālaTV., p. 189. SmṛtiR., p. 55, l. 23, v. r. ...दशम्याश्चैव सर्वदा । ...न कुर्युः स्तिल संस्कृतम् । CaturVC., काल-खण्ड, p. 705.

P. 147, ll. 20-21. दर्श-ज्ञानं न कुर्वीत, etc.

CaturVC., काल-खण्ड, “षट्त्रिंशन्मते”, p. 705. MadanaP., p. 247, “योगि-याज्ञवल्क्य”, only the first half. v. r. दर्शं ज्ञानं..... मातापलोध...।

P. 147, ll. 21—148, l. 2. प्रतिपद्यनपत्यः स्यात्, etc.

KālaV., p. 340. “वशिष्ठ”, v. r., प्रतिपद्यनपत्यं... । CaturVC., काल-खण्ड, p. 705, “वशिष्ठः”, v. r., ...कपलकः...।

P. 148, ll. 2-3. पुत्र-जन्मनि संक्रान्त्यां, etc.

SmṛtiR., p. 56, l. 31, “गार्ग्य”, v. r., ...संक्रान्ती... । CaturVC., काल-खण्ड, p. 706, “पैठीनसि”, v. r. नित्यं ज्ञानश्च कर्तव्यं... । KālaV., p. 341, “वशिष्ठः” । SmṛtiC., आह्निक-खण्ड, p. 328, “गर्ग”, v. r. ...संक्रान्ती... । MadanaP., p. 248, “पैठीनसि”, v. r. संक्रान्ती ।

P. 148, l. 3ff. चतुर्हस्त समायुक्त, etc.

The verses here on the *snāna* and *tarpaṇa* seem to have been quoted by Pracetas from some *Purāṇa*.

PadmaP., सृष्टि-खण्ड, 20. 145 ; cp. BrahmaP., 175. 93, p. 409 ; see also p. 291. SmṛtiC., आह्निक-काण्ड, p. 486, first six verses identical (चतुर्हस्त...गङ्गा त्रिपथगामिनी) । VirāM., आह्निक-प्रकाश, p. 230. (चतुर्हस्त...p. 148—सर्वं पापं प्रमोचय, p. 149), v. r....शिवा सिता ।...लोक-प्रसादिनी...मृदा तद्वदाचम्य.. नमस्ते सर्व-भूतानां भव-वारिणि...।

P. 149, l. 3. ब्रह्माणं तर्पयेत्, etc.

MadanaP., third stavaka, p. 517. VirāM., आह्निक-प्रकाश, p. 354 ; ParāM., p. 356.

P. 149, ll. 3-7. देवा यक्षास्तथा नागाः, etc.

VirāM., आह्निक-प्रकाश, pp. 354—55 ; SmṛtiC., आह्निक-काण्ड, p. 517, v. r. सर्पाः क्रूराः सुपर्णाश्च...जम्भकाः...वायवाधाराः...नीराधाराश्च ये च धर्मे-रतास्तथा ।

P. 149, ll. 7-8. कृतोपवीती देवेभ्यो, etc.

ParāM., l. 1, p. 356 ; VirāM., आह्निक-प्रकाश, p. 355 ; CaturVC., परिशेष-खण्ड, p. 931 ; SmṛtiC., आह्निक-काण्ड, p. 517 ; v. r. ब्रह्म-पुत्रानृषीस्तथा ।

P. 149, ll. 9-14. सनकश्च सनन्दश्च, etc.

VirāM., आह्निक-प्रकाश, p. 355 ; SmṛtiC., आह्निक-काण्ड, p. 517 ; MadanaP., p. 292, only the first two lines.

P. 149, l. 5—150, l. 2. यमाय धर्म-राजाय, etc.

VirāM., आह्निक-प्रकाश, p. 351 ; ParāM., l. 1, p. 361.

P. 150, II. 2-6. अपसव्यं ततः कृत्वा, etc.

VīraM., आह्निक-प्रकाश, p. 355, v. r. सव्यं जान्वाच्य...हविष्मन्त-
मधोष्मपान्...वर्हिषदस्तथैव ह्याज्यपाः...तर्पयेत् पितृन्...प्रेतांस्तान्तर्पये-
त्ततः । SmṛtiC., आह्निक-कारण्ड, p. 517....जान्वाच्य...हविष्मन्तस्तथो-
ष्मपाः...पिनाकिनो वर्हिषदस्तथाऽन्ये कामचारिणः...तर्पयेतान् पितृन्...प्रेतान्
सन्तर्पयेत्ततः । CaturVC., परिशेष-खण्ड, p. 931, ParāM., I. 1,
p. 356. NirS., p. 345, l. 25, only the first line quoted.
ŚrāddhaC., p. 103, only the first line quoted.

P. 150, II. 7-8. जपे होमे च दाने च, etc.

MadanaP., p. 240, "हारीतः" v. r. जपे दाने तथा होमे स्वाध्याये
पितृ-तर्पणे । VidhāP., third stavaka, p. 163 ; v. r. दाने दाने
जपे होमे... ।

P. 151, II. 10. II. नाभिमात्रे जले स्थित्वा, etc.

GaruḍaP., vv. 131-132, p. 519; SmṛtiR., p. 66, l. 7,
v. r. चिन्तयन्पूर्व-मानसः । पितरो गृह्णन्तेवान् पयोऽञ्जलीन् ।

P. 151, II. 18-20. ये चास्माकं कुले जाता, etc.

SmṛtiC., आह्निक-कारण्ड, p. 299, v. r. ये के चास्मत्कुले...ते गृह्णन्तु ।
VīraM.; आह्निक-प्रकाश, p. 377, v. r. ते पिबन्तु ।

P. 151, II. 20-22. जल मध्ये तु यः कश्चित्, etc.

VīraM., आह्निक-प्रकाश, p. 377.

P. 151, l. 23 152, l. 2. स्नात्वैवं वाससी धौते, etc.

ĀhnT., Jiv's ed., p. 364, l. 18. SmṛtiC., आह्निक-कारण्ड, pp.
297 and 301, v. r....अच्छिन्ने...शाण-क्षौमाविकानि च...कुतपं... द्विषा-
सोऽपि न वै भवेत् । ParāM., pp. 263 and 265, v. r....अच्छिन्ने...
अलामे...शाण-क्षौमाविकानि च...कुतुपं...विवासास्तु न वै भवेत् । VidhāP.,

third stavaka, p. 195, only the first line found quoted. MadanaP., pp. 274-275, v. r....वाससी धूतेऽङ्गिन्ने...पाट-लौमाजिनानि च । कुतपं यङ्ग-सूलं वा...। SmṛtiR., p. 69, l. 9, only the first line, v. r....अच्छिन्ने...। SmṛtiSār., p. 273, l. 18, only the first half quoted; v. r....अङ्गिन्ने ।

P. 152, ll. 4-6. न रक्तमुल्यणं वासः, etc.

NṛsimhaP., v. 72, p. 212; v. r....वासो न नीलं तत् प्रशस्यते । मलाकं तु...। CaturVC., परिशेष-खण्ड, श्राद्ध, p. 914 "भृगुः", v. r....न नीलश्च...दशाहीनं मलाकश्च वर्जयेत् कुतसितं बुधः । SmṛtiC., आह्निक-कारण्ड, p. 301, "भृगुः" v. r....न नीलश्च प्रशस्यते...दशाहीनं मलाकश्च...।

P. 152, ll. 11-12 तत आचम्य विधिना, etc.

BhavP., उत्तर-पर्व, f. 485(b), chap. 123, v. 26(a), v. r. ततश्चाऽऽचम्य विधिवत्...।

P. 152, ll. 12-19 अक्षताभिः सपुष्पाभिः, etc.

ViraM., आह्निक-प्रकाश, p. 378, v. r....सतिलारुण-चन्दनैः...नमस्ते ब्रह्मरूपिणे...नमस्ते रुद्र-पुरुष...कुण्डलाङ्गद-भूषित...सत्यदेव...। BhavP., pp. 485-486, chap. 123, vv. 26(b)—31, v. r. ...अक्षतैः सह पुष्पश्च सतिलारुण-चन्दनैः । अर्घ्यं दद्यात् प्रयत्नेन...नमस्ते विश्व-रूपाय नमो विष्णु-सन्त्राय वै...नमस्ते सर्व-वपुषे नमस्ते सर्व-शक्तये । ...नमस्तेऽस्तु कुण्डलाङ्गद-धारिणे...सर्व-लोकेश सर्वाङ्गुर-नमस्कृत...चैव सम्यग् जानासि सर्वदा । सत्यदेव नमस्तेऽस्तु सर्वदेव नमोऽस्तु ते ।...नमस्तेऽस्तु त्वयीमय नमोऽस्तु ते ।

P. 152, ll. 20-21. एवं सूर्यं नमस्कृत्य, etc.

ViraM., आह्निक-प्रकाश, p. 379, v. r. ततो विष्णु-गृहं व्रजेत्...

SmṛtiSār., p. 277. “पाद्ये”, v. r. सूर्य-देवं नमस्कृत्य...विष्णु-गृहं...।
BhavP., उत्तर-पर्व, p. 486(a), v. 32.

P. 153, I. 20-154, I. 2. अन्य-स्थाने कृतं पापं, etc.

KṛtyaSS., p. 231, v. r. गङ्गा-तीरे विनश्यति । गङ्गा-स्नान-कृतं
पापं गङ्गा-स्नानेन नश्यति ॥ TirthaC., p. 204, v. r. अन्य-स्थान-गतं
पापं...विनश्यति । गङ्गा-तीर-कृतं पापं गङ्गा-स्नानेन नश्यति ॥

P. 154, II. 16-17. ब्रह्मघ्नो वा सुरापो वा, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 371, VarṣaKK., p. 535, v. r....सर्वे
ते निष्कृतिं... ।

P. 154, II. 19-21. स्नातानां शुचिभिस्तोयैः, etc.

MahBh., अनुशासन-पर्व, 26. 31 : v. r. ...प्रयतात्मनाम् । व्युष्टिर्भवति
या पुंसां...। ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 359, v. r. व्युष्टिर्भवति या...।

P. 154, I. 22-155, I. 1. कपिला-कोटि-दानादि, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 365, VarṣaKK., p. 535.

P. 155, II. 10-11. स्पृष्ट्वा स्वगमवाप्नोति, etc.

VarṣaKK., p. 535, v. r....ज्ञानमवाप्नुयात् । गङ्गा-स्नानेन भक्त्या
तु...।

P. 156, II. 17-19. स्वयम्भूस्तस्य मानं हि, etc.

LiṅgaP., chap. 77. vv. 34-35, p. 137, v. r....स्वयम्भुवस
मानं हि तथा...। स्वादायै च तदर्धकम् । CaturVC., दान-खण्ड,
p. 84. “भविष्ये”, स्वयंभुवि सहस्रं स्वादायै चैव तदर्धकम् ।

P. 156, II. 20-21. शिव-क्षेत्र-समीपस्था, etc.

LiṅgaP., chap. 77, p. 138(a), 52(b)—53(a), v. r....सर्वाः
सुशोभनाः...शिवतीर्थे इति...।

P. 156, ll. 21-22. गङ्गा-ज्ञान-समं पुण्यं, etc.

LingaP., chap. 77, v. 56(a) and 52(a), v. r. ...त्यजेद्देहं
विहायान्नं...

P. 157, ll. 7-8. अर्ध-कोशं शिव-क्षेत्रं, etc.

LingaP., chap. 77, p. 137(b), v. 33(b)—34(a).

P. 157, ll. 9-10. कोशमात्रं परं स्थानं, etc.

SauraP., 65. 79. p. 264. v. r. कोशमात्र-शिव-क्षेत्रं समन्तात्... ।
CaturVC., दान-खण्ड, p. 84, v. r. ...भवेत् क्षेत्रं...परमात्मनः...
प्राणिनां तत्त... । DānaM., p. 8, l. 4, v. r. कोशमात्रं भवेत् क्षेत्रं...
परमात्मनः...प्राणिनां तत्त...कारकम् ।

P. 157, ll. 19-21. शिव-क्षेत्र-समीपस्थं, etc.

SaurP., 65. 83. p. 265. v. r. शिव-लिङ्ग-समीपस्थं...संज्ञेयं...
छानादिना व्रजेत् । MadanaP., p. 262, "भविष्य", v. r. ...शिव
लिङ्ग-समीपे तु...शिव-गच्छेति तज्ज्ञेयं...शिवं व्रजेत् । ParāM., l. 1, p.
280, "पुलस्त्य", v. r. शिव-लिङ्ग-समीपे तु... । SmṛtiC., आह्निक-
काण्ड, p. 320, "भविष्ये", v. r. शिव-लिङ्ग-समीपे तु...शिव-गच्छेति तज्
ज्ञेयम् । KṛtyaSS., p. 110...शिव-लिङ्ग-समीपस्थं...शिव-गच्छेति तत्
श्रेष्ठं.....

P. 158, ll. 6-7. शुक्लादि दर्शान्तश्चान्द्र०, etc.

CaturVC. परिशेष-खण्डे काल-निर्याय, p. 9, v. r. दर्शादर्शश्चान्द्र-
स्तिंशदिवसस्तु सावनो मासः । रवि-संक्रान्ति-विचिह्नः सौरोऽपि निगद्यते
तज्ज्ञैः । KālaV., p. 5, l. 5, दर्शादर्शश्चान्द्र०...रवि-संक्रान्तिः कचि-
चिह्नं सौरोऽपि निगद्यते ; also p. 98, l. 4, v. r.रवि-संक्रान्तिषु
चिह्नः... । KṛtyaSS., p. 2, v. r. दर्शादर्शश्चान्द्र०...रवि-संक्रान्ति-सुचिह्नः

...निगद्यते सद्भिः । Cf. TithyA., p. 244, ll. 13-14 ; SamayaM., p. 145, ll. 20-21,

P. 158, ll. 7-8. सौर-मासो विवाहादौ, etc.

SmṛtiSS., p. 6, l. 21, v. r. सौरो मासो... । KālaM., p. 67, v. r. सौरो मासो । CaturVC., काल-निर्णय, p. 13. सौरो मासो..... । SamayaM., “ज्योतिर्गर्गः”, p. 145, v. r. सौरो मासो... । ViraM. समय-प्रकाश, p. 17. VidhāP., third stavaka, p. 407, v. r. सौरो मासो... । NirS., p. 6, l. 20, v. r. सौरो मासो... । TithyA., p. 245, v. r. सौरो मासो... ।

P. 158, ll. 10-11. प्रतिसंवत्सर-श्राद्धे, etc.

CaturVC., काल-निर्णय, p. 20, v. r. मासधान्द्रमसः स्मृतः ।

P. 158, ll. 15-16. अमावस्यां शत-गुणं, etc.

VarṣaKK., p. 536, “भविष्य-पुराण” । ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 365. TirthaC., p. 209.

P. 158, ll. 20-21. संक्रान्त्यां पक्षयोरन्ते, etc.

KṛtyaSS., p. 231.

P. 159, ll. 10-11. येयं भाद्रपदे शुक्ला, etc.

BhavP., मध्य-पूर्व, chap. 8, v. 21, p. 216 (a), v. r.षष्ठी-पक्षो च द्विजसत्तम ।...तस्यां सर्वमक्षयमुच्यते । CaturVC., काल-खण्ड, p. 623, v. r.मासि षष्ठी तु भरतर्पणम् । TithyA. p. 57, v. r.मासि षष्ठी स्याद्भरतर्पणम्...अक्षय्यमुच्यते ।

P. 159, ll. 15-16. अरुणोदय-वेलायां, etc.

KṛtyaSS., p. 74, v. r.सूर्य-प्रद-शतैः । Cf. MadanaP., p. 263, ll. 9-10 ; KṛtyaR., p. 509, ll. 11 and 13 ; ParāM., I, I p. 280, ll. 15-16.

P. 162 II. 5-7. वैशाख-मासस्य सिता तृतीया, etc.

ViṣṇuP., 3. 14. 12, p. 199 ; v. r....मासस्य तु या तृतीया...; DeviP., 60. 19, p. 226. v. r....वैशाख-शुक्रस्य तु या तृतीया असौ भवेत्...; BhavP., उत्तर-पर्व, chap. 101, v. 4, p. 463a, वैशाख-मासस्य तु या तृतीया...कृष्ण-पक्षे...; Rāja-mārtaṇḍa, p. 111. Cf. p. 53, v. 4f. of MatP., for these verses. KālaV., p. 391, "भविष्य-पुराणे", v. r. वैशाख-शुक्रस्य तु या तृतीया...; ViraM., समय-प्रकाश, "विष्णु-पुराणे", p. 179; KṛtyaR., "विष्णु-पुराणे", p. 542, v. r. वैशाख-मासस्य च या तृतीया...; VidhāP., second stavaka, p. 531, v. r. नभस्य-मासस्य च कृष्ण-पक्षः...; KālaV., p. 391, "भविष्य-पुराणे", v. r. वैशाख-शुक्रस्य तु या तृतीया...; ParāM., 1. 1, p. 156, "विष्णु-पुराणे", v. r. वैशाख-मासस्य च या तृतीया... मासस्य च कृष्ण-पक्षे...; ŚrāddhaKK., p. 302, v. r. वैशाख-मासस्य तु या तृतीया...; NirS., p. 71, l. 1f., v. r. वैशाख-मासस्य तु या तृतीया...; CaturVC., काल-निर्णय, p. 650, v. r. वैशाख-मासस्य तु या तृतीया...तु कृष्ण-पक्षे । SmṛtiC., श्राद्ध-कारण्ड, p. 28, v. r....कृष्ण-पक्षे । KālaTV., p. 408; SmṛtiR., p. 28, l. 21, v. r. ...च कृष्ण-पक्षे ।

P. 162 II. 7-10. एता युगाद्याः कथिताः पुराणैः, etc.

ViṣṇuP., 3. 14. 13b and 15, v. r.पितरो वदन्ति । SauraP., chap. 51, v. 38, p. 205, v. r....पानोयमप्येषु ...पितरो...; only पानोयमप्येषु...वदन्ति found here. MatP., 27 10, p. 54, v. r. समाः सहस्रं...पितरो...; PadmaP., सृष्टि-खण्ड, 9. 131, p. 77, ...समाः सहस्रं...पितरो...; PadmaP., उत्तर-खण्ड, p. 581, v. r....समाः सहस्रं...पितरो...; DeviP., 60. 20b-21a, p. 226, v. r....समाः सहस्रं...पितरो वदन्ति । Rāja-mārtaṇḍa, p. 111, ViraM., समय-प्रकाश, p. 179, v. r....समाः

सहस्र'...। KālaV., p. 397, v. r....पितरो वदन्ति ; only the last verse found here. KṛtyaR., p. 542, v. r....समाः सहस्र'...पितरो वदन्ति । SamayaM., p. 37, v. r....समाः सहस्र'...। CaturVC., काल-निर्णय, p. 500, only the last verse here, v. r....पितरो वदन्ति ; एता युगाद्याः etc. quoted in p. 650. TithyA., p. 37, v. r... समाः सहस्र'...। SmṛtiK., p. 27, l. 23f., v. r. समाः सहस्र'...। SmṛtiC., आद-काण्ड, p. 28, v. r. समाः सहस्र'...पितरो । KālaTV., 408 and 406....पितरो वदन्ति...। ŚrāddhaKK., p. 100.

P. 162, ll. 14-17. नवम्यां शुक्ल-पक्षस्य, etc.

AgniP., 209. 14, p. 393. only the first verse same, CaturVC., काल-निर्णय, p. 659, "स्कन्द-भविष्यत्-पुराणयोः", v. r. राधे सित-तृतीयायां लेता वै समपथत । SmṛtiK., p. 27, ll. 12-15.

P. 162, ll. 18-20. द्वे शुक्ले द्वे तथा कृष्णे, etc.

VidhāP., third stavaka, p. 492, v. r. युगादी क्वयो विदुः...प्राद्ये कृष्णे चैवापराहिणके । TithyA., p. 36, v. r. युगादी क्वयो विदुः...प्राद्ये कृष्णे चैवापराहिणके । NirS., p. 71, l. 12, v. r. युगादी क्वयो विदुः...पूर्वाहिणके प्राद्ये कृष्णे चैवापराहिणके । SamayaM., p. 36, "नारदीये", युगादी क्वयो विदुः । शुक्ले पूर्वाहिणके प्राद्ये कृष्णे चैवापराहिणके । ViraM., समय-प्रकाश, p. 180, "नारद-भविष्योत्तरयोः", v. r. युगाद्याः क्वयो विदुः...पूर्वाहिणके प्राद्ये कृष्णे चैवापराहिणके । MadanaP., p. 539, "नारदीय-पुराणे", only the first half, द्वे शुक्ले द्वे च कृष्णे च युगाद्याः क्वयो विदुः । SmṛtiK., p. 27, l. 26, v. r. युगादी क्वयो विदुः...पूर्वाहिणके द्वे कृष्णे चैवापराहिणके । SmṛtiC., आद-काण्ड, p. 28, v. r. द्वे शुक्ले द्वे च कृष्णे तु युगाद्याः क्वयो विदुः ; only this half line quoted here. KālaTV., p. 525, v. r....

युगादीन् क्वयो विदुः...प्राथे कृष्णे चैवापराहिणके । ŚrāddhaKK., p. 303, v. r....युगाथे ...पूर्वाहिणके ज्ञेये कृष्णे चैवापराहिणके ।

P. 162, ll. 22-163, l. 3. वैशाखे शुक्ल-पक्षस्य, etc.

KṛtyaR., pp. 541-42, v. r., वैशाखे शुक्ल-पक्षे तु...कार्तिके शुक्ल-पक्षे तु...कलि-युगं तथा । SmṛtiC., धाद-काण्ड, p. 28....भाद्र-पदे कृष्णे...माघे च....।

P. 163, ll. 6-7. संवत्सर-फलं तस्य, etc.

VīraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 365, v. r. मन्वादी च युगादी च । VarṣaKK., p. 536, v. r., संवत्सर-फलं श्लोकं...मन्वादी च युगादी च... ।

P. 163, ll. 15-164, l. 3. अश्वयुक्-शुक्ल-नवमी, etc.

AgniP., 269. 16-18, p. 393, v. r.,...तृतीया चैव माघस्य...श्रावणे चाष्टमी...तथाषाढे च । तद्वज्र...ज्यैष्ठ्ये... ; last line not found.

P. 164, ll. 9-10. अमावस्यां शत-गुणं, etc.

SauraP., 51. 33-55, p. 205, v. r.,...कार्तिके सिता ।...फाल्गुनी चैव ज्यैष्ठ्ये...मन्वन्तरादयश्चैता [ः]...। MatP., 17. 6-8, p. 53, v. r.,...फाल्गुनस्य त्वमावस्या...ज्यैष्ठ्य-पञ्चदशी सिता । मन्वन्तरादयश्चैता [ः]... । VidhāP., second stavaka, p. 53, v. r., कार्तिकी द्वादशी सिता...फाल्गुनस्य त्वमावस्या पौषस्यैकादशी सिता...आषाढस्यापि पूर्णिमा...मन्वन्तरादयश्चैताः... । ŚrāddhaM. p. 9, v. r. कार्तिके द्वादशी तथा...त्वमावस्या पुष्यस्यैकादशी सिता...तथा माघी च.....पञ्चदशी सिता...मन्वन्तरादयश्चैता [ः]... । MadanaP., pp. 540-541, ...कार्तिके द्वादशी तथा...त्वमावस्या...सिता...पञ्चदशी सिता...मन्वन्तरादयश्चैता [ः]...। SmṛtiC., धाद-काण्ड, p. 29, v. r. कार्तिके द्वादशी सिता...त्वमावस्या पुष्यस्यैकादशी सिता ।...चैत्रे ज्यैष्ठ्ये पञ्चदशी सिता...मन्वन्तरादय-

स्वेते दत्तस्याक्षय-कारकाः । VirāM., समय-प्रकाश, p. 181, v. r. ...तृतीया
 चैव माघस्य...श्रावणे चाष्टमी कृष्णा तथाषाढी च...ज्येष्ठा पञ्चदशी सिता ।
 ParāM., l. 2, p. 311, v. r.कार्तिके द्वादशी सिता...सिता भाद्र-
 पदस्य च...त्वमावास्या पौषस्यैकादशी सिता...पञ्चदशी सिता...मन्वन्तरादय-
 र्ध्वैता[:]...। KṛtyaR., p. 543, ...कार्तिकी तथा त्वमावास्या पुष्यस्यैका-
 दशी...तथाषाढस्य पूर्णिमा...मन्वन्तरादयर्ध्वैता[:]...। CaturVC., काल-
 निर्णय, p. 669, v. r.कार्तिकस्य तु...चैत्रस्य तु तृतीया या...त्वमावास्या
 ...तथाषाढस्य पूर्णिमा...आषाढस्य तु...मन्वन्तरादयर्ध्वैता[:]...; see also
 दान-खण्ड, p. 68. Kāla-tattva-vivecana, p. 408, . चैव माघस्य...
 श्रावणे चाष्टमी कृष्णा तथाषाढे च...पञ्चदशी सिता...। SmṛtiR., p. 24,
 l. 15, v. r. आश्वयुक्शुक्ल-नवमी कार्तिकी द्वादशी सिता...पुष्येऽप्येकादशी
 सिता...माघ-मासे तु सप्तमी...आषाढस्यापि पूर्णिमा...ज्येष्ठा चैत्रौ पञ्चदशी
 तिथिः । मन्वन्तरादयर्ध्वैते दत्तस्याक्षय-कारकाः । KṛtyaSS., p. 195,
 कार्तिके द्वादशी तथा...त्वमावस्या...पञ्चदशी सिता ।

P. 164, ll. 9-10. अमावस्यां शत-गुणं, etc.

VirāM., तीर्थ-प्रकाश, p. 365.

P. 164, ll. 10-11. एकस्मिन् सावने त्वहि, etc.

Rāja-mārtaṇḍa, p. 131. KālaM., p. 260. CaturVC. काल-
 निर्णय, p. 676. ParāM., "वशिष्ठ", l. 1, p. 193, v. r. ...शत-
 साहस्रिकं फलम् ; also CaturVC., दान-खण्ड, p. 76. Dāna-kriyā-
 kaumudī, p. 21.

P. 164, ll. 18-19. संक्रान्तिषु व्यतीपाते, etc.

VirāM., तीर्थ-प्रकाश, p. 365.

P. 165, ll. 4-5. आत्मनो जन्म-नक्षत्रे, etc.

Cf. TirthaC., p. 211 ; SmṛtiR., p. 57, ll. 12-13.

P. 165, II, 8-9. पुण्ये वा जन्म-नक्षत्रे, etc.

CaturVC., काल-निर्णय, p. 709. v. r. पुण्ये च...व्यतीपाते च... पुनाल्यासप्तमं कुलम् । KālaV., p. 322, v. r. पुण्ये च...व्यतीपातेऽथ... हरते जन्म... । SmṛtiC., आहिक-कारण, p. 320, v. r. पुण्ये च... व्यतीपाते च...अमायां च...पुनाल्यासप्तमं कुलम् । VidhāP., third stavaka, p. 178, v. r. पुण्येऽर्धे व्यतीपाते च...अमायां च... पुनाल्यासप्तमं कुलम् । MadanaP., p. 262, "पुलस्त्यः" v. r. पुण्ये तु .. व्यतीपाते ।...पुनाल्यासप्तमं कुलम् । ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 366,... व्यतीपाते च... ।

P. 165, II, 13-14. जन्मर्धे च कृतं स्नानं, etc.

VarṣaKK., p. 536, v. r....जन्म-प्रवृत्ति यत् पापं तत् क्षणादेव नाशयेत् ।

P. 166, II, 1-2. स्नानं कुर्वन्ति या नार्य०, etc.

KālaTV., p. 189, v. r. दुर्भगा विधवा ध्रुवम् । KṛtyaSS., p. 4, v. r. दुर्भगा विधवा ध्रुवम् ।

P. 166, II, 10-11. श्रवणाश्वि-धनिष्ठाद्रा०, etc.

AgniP., 209. 13, p. 393, v. r. यदा स्वादवि-वारेण... । KṛtyaSS., p. 195. SamayaM., p. 118, "शङ्खः" v. r....मस्तकैः । अमा चेदवि-वारेण... । TithyA., p. 204,...मस्तकैः । अमा चेदवि-वारेण... । ViraM., समय-प्रकाश, p. 184. MadanaP., pp. 487—88, "वृद्ध-मनुः" । CaturVC., दान-लक्षण, p. 69. KālaV., p. 364. KālaTV., p. 403. ŚrāddhaKK., p. 301, v. r. अमा वै रवि-वारेण... ।

P. 167, II, 17-18. शनैश्चरस्य वारेण, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 366. KālaV., p. 321, v. r. कृष्णाष्टमी-चतुर्दश्यौ पुण्यात् पुण्यतमे स्मृते ।

P. 167, l. 23—168, l. 2. सोम-वारे त्वमावस्या, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 366, ...षष्टि-वर्ष-सहस्राणि...। KālaV., p. 322, v. r....आदित्ये या च...चतुर्थ्यङ्गार-वारेण...आसु यत् क्रियते... पुण्य-सञ्चयः...षष्टि-वर्ष-सहस्राणि...।

P. 168, ll. 10-11. अमावस्यां यदा वारो, etc.

KālaV., p. 363, v. r. भूमि-मुत्तस्य च...ज्ञान-मात्रेण...।

P. 168, ll. 15-16. सिनीवाली कुहूश्चैव, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 366. KālaV., p. 363, v. r. कुहूर्वापि...।

P. 169, ll. 4-8. अद्य हस्ते तु नक्षत्रे, etc.

Cp. ParāM., l. 2, p. 212,

P. 169, ll. 11-14. ज्यैष्ठे मासि क्षितिसुत-दने, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 366, ...मर्त्य-लोके...अपि दश-गुणं.....।
KṛtyaR., p. 188, v. r. हरति च ।

P. 169, ll. 16-19. अदत्तानामुपादानं, etc.

ParāM., l. 2, p. 212, v. r. ...शारीरं त्रिविधं...त्रिविधं कर्म-
मानसम् ; here the order of verses has been changed.
TithyA., p. 108, v. r....पर-वित्तेष्वभिप्यानं...। KṛtyaSS., p. 12,
...त्रिविधं मतम् । TirthaC., p. 252, ...वाचिकं स्याच्चतुर्विधम् ।

P. 170, ll. 4-6. शुक्ल-पक्षस्य दशमी, etc.

BrahmaP., 63. 15, p. 295. TithyA., p. 10, only the first
half quoted. NirS., p. 75, l. 16.

P. 170, ll. 10-12. अयने द्वे विषुवे द्वे, etc.

AgniP., 209. 8(b)-9(a), v. r. द्वादशोत्तमाः । KālaV., p. 381.
“ज्योतिः-शास्त्रम्” । SamayaM., “वशिष्टः” p. 136, MadanaP.,

p. 529, “वृद्ध-वशिष्टः”, अयने विषुवे चैव...विष्णुपथः स्युः...। KālaM., p. 332. TithyA., p. 116. SmṛtiR., p. 49, ll. 20-21, v. r. अयने द्वे द्वे विषुवे...। SmṛtiSār., p. 155, ll. 7-8, v. r. अयने विषुवे द्वे च...विष्णुपथस्तु...। CaturVC., दान-खण्ड, “वृद्ध-वशिष्टः”, p. 72, v. r. अयने द्वे च...। VīraM., समय-प्रकाश, p. 132.

P. 170, ll. 12-13, **सृग-कर्कट-संक्रान्ती**, etc.

SmṛtiK., p. 434. “वशिष्टः”, v. r....भृष-कर्कट...उदग्-दक्षिणायने...विषुवतो तुला-मेषौ तयोर्मध्ये ततोऽपराः। MadanaP., p. 529, “वृद्ध-वशिष्टः”, v. r. विषुवे द्वे तुला-मेषे...ततोऽपराः। SamayaM., p. 136, v. r. भृष-कर्कट...विषुवतो तुला-मेषौ तयोर्मध्ये ततोऽपराः। KālaM., p. 332, v. r. भृष-कर्कट...विषुवे तु तुला-मेषौ...ततोऽपराः। KālaV., p. 381, v. r....विषुवतो तुला-मेषे...। SmṛtiR., p. 26, l. 9, v. r....विषुवे तु तुला-मेषे...तयोः पराः। VīraM., समय-प्रकाश, p. 132, v. r. ...भृष-कर्कट...उदग्-दक्षिणायने। विषुवे तु तुला-मेषौ तयोर्मध्ये ततोऽपराः।

P. 170, ll. 13-15, **धनुर्मिथुन-कन्यास्तु**, etc.

KṛtyaR., p. 615; Cf. MadanaP., p. 530, ll. 2-5; AgniP., 209. 9(b)-10(a), p. 393. VīraM., समय-प्रकाश, p. 132, ll. 15-16; KālaM., p. 332, ll. 11-14; CaturVC., काल-निर्णय, p. 408, ll. 5-8; SmṛtiR., p. 26, ll. 7-8; SamayaM., p. 132, ll. 26-29.

P. 170, ll. 16-18, **सूर्यस्य सिंह-संक्रान्त्यामन्तं**, etc.

CaturVC., काल-खण्ड, p. 656, v. r....अन्तः कृत-युगस्य तु। अथ वृश्चिक-संक्रान्त्यामन्तखेता-युगस्य तु॥ ज्ञेयस्तु...द्वापरान्तस्तु। तथा तु कुम्भ-संक्रान्त्यामन्तः...। CaturVC., दान-खण्ड, p. 67. ŚrāddhaKK., p. 304, v. r....अन्तः कृत-युगस्य तु। ततो वृश्चिक-संक्रान्त्यामन्तखेता...॥ ज्ञेयश्च...द्वापरान्तश्च...कुम्भ-संक्रान्त्यां क्लोरन्तः प्रकीर्तितः। VīraM., समय-

प्रकाश, p. 181....अन्तः कृत-युगस्य तु । अथ वृषिक-संक्रान्त्यामन्तरे ता-
युगस्य तु ॥ ज्ञेयस्तु...द्वापरान्तस्तु संह्यया...अन्तः कलि-युगस्य तु ॥
TithyA., p. 106, v. r. as before.

P. 170, l. 19—171, l. 1. संक्रान्ति-समयः सूक्ष्मः, etc.

CaturVC., काल-खण्ड, p. 417, v. r....दुर्ज्ञेयः । तद्योगाद्याप्यधोर्ध्वं
लिशन्नाब्जः पवित्रिताः । SmṛtiR., "देवलः", p. 434, ll. 25-27 ;
VīraM., समय-प्रकाश, p. 133, v. r. same as before. MadanaP.,
p. 530, v. r. दुर्ज्ञेयः पिहितेक्षरैः । तद्योगाद्याप्यधोर्ध्वं लिशन्नाब्जः
पवित्रिकाः । SamayaM., p. 137, वशिष्ठः, v. r. as in CaturVC.
TithyA., p. 119, दुर्ज्ञेयः...तद्योगाद्याप्यधोर्ध्वं लिशन्नाब्जः पवित्रिताः ।
CaturVC., दान-खण्ड, p. 72. SmṛtiSār., p. 155, ll. 24-25, v. r.
as in MadanaP. KālaM., p. 333, v. r. as in TithyA.

P. 171, ll. 1-3. अर्वाक् षोडश नाड्यस्तु, etc.

SauraP., 51. 19, p. 204, v. r....नाब्जस्तु परतर्ध्व... । संक्रान्ती
ज्ञान-दान-जपादिषु ॥ Op. cit., ĀSS. ed., p. 205...संक्रान्ती ज्ञान-
दान-जपादिषु ; cf. CaturVC., काल-खण्ड, p. 417, ll. 16-17 ;
KṛtyaR., p. 614, ll. 17-18 ; SmṛtiK., p. 434, 29-30 ; VīraM.,
समय-प्रकाश, p. 133, ll. 22-23.

P. 171, l. 3-4. या याः सन्निहिता नाड्यः, etc.

CaturVC., काल-खण्ड, p. 435 ; SamayaM., p. 137 ; Mada-
naP., p. 530, v. r....पुरयतमा इति । SmṛtiK., p. 436, ll. 2-3 ;
VīraM., समय-प्रकाश, p. 136 ; KālaM., p. 334.

P. 171, ll. 4-7. अहि संक्रमणे पुण्यं, etc.

SauraP., 51. 20, p. 206, ĀSS. ed. CaturVC., काल-खण्ड,
p. 428, v. r. ऊर्ध्वं संक्रमणे चोर्ध्वमुदयात् । MadanaP., pp.

531-532 : only one line, viz., रात्रौ संक्रमणे, etc. is not quoted here. SmṛtiK., p. 437 and p. 439, v. r....अहःसंक्रमणे...; one line missing. KālaM., p. 335, v. r....चोर्ध्वमुदयात् प्रहर-द्वयम् ॥ VirāM., समय-प्रकाश, pp. 136-137, v. r....रात्रौ संक्रमणे भानोः... चोर्ध्वमुदयात् प्रहर-द्वयम् ।

P. 171, l. 9-10. षडशीति-मुखेऽतीते, etc.

DeviP., 24. 16. p. 101. CaturVC., परिशेष-खण्ड, काल-निर्णय, p. 425. KṛtyaR., p. 615, v. r. षडशीति-मुखे चैव...। VirāM., समय-प्रकाश, p. 134, only the first line; cf. SamayaM., p. 138, l. 19, only the first line.

P. 171, ll. 12-14. अयने कोटि-गुणितं, etc.

SmṛtiK., p. 434. ll. 20-22, v. r....कोटि-पुण्यञ्च...षडशीत्याः स्मृतं बुधैः । SamayaM., p. 143, v. r....कोटि-पुण्यञ्च...षडशीत्यां स्मृतं बुधैः । KālaV., pp. 381-382, v. r....कोटि-पुण्यं तु...सहस्राणि षडशीत्यां स्मृतं बुधैः । VirāM., तीर्थ-प्रकाश, p. 367, v. r....विष्णु-पदीषु च । CaturVC., परिशेष-खण्ड, काल-निर्णय, p. 412, v. r. कोटि-पुण्यञ्च.....षडशीत्याः स्मृतं बुधैः । Cf. TirthaC., p. 40, ll. 4-5.

P. 171, ll. 14-15. शतमिन्दु-क्षये पुण्यं, etc.

CaturVC., परिशेष-खण्ड, काल-निर्णय, p. 412, v. r....क्षये दानं... व्यतीपाते त्वनन्तकम् । KālaV., p. 382, v. r....दानं...। SamayaM., p. 143, v. r....दानं...। व्यतीपाते त्वनन्तकम् । SmṛtiK., p. 434, v. r....दानं...व्यतीपाते त्वनन्तकम् । VirāM., तीर्थ-प्रकाश, p. 367, only the first half found here.

P. 172, ll. 3-4. संक्रान्तिषु च सर्वासु, etc.

VarṣaKK., p. 536.

P. 172, ll. 12-14. नैरन्तर्येण गङ्गायां, etc.

SkanP., काशी-खण्ड, पूर्वार्ध, 27. 86. p. 2219; v. r. मासं यः
ज्ञाति पुण्यवान् । शक्र-लोके स वसति यावच्छक्रः सपूर्वजः । Cf.
VarṣaKK., p. 536, ll. 10-12. ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 368,
v. r....ब्रह्म-पदे....

P. 173, ll. 8-9. य इच्छेद्विपुलान् भोगां०, etc.

GaruḍaP., 217. 125, p. 519. KālaV., p. 327, v. r.
यदीच्छेद्विपुलान्...। KṛtyaR., p. 489, "विष्णुः", the order of
lines reversed here; v. r. यदीच्छेद्...। MadanaP., p. 263,
"यमः", v. r....मासौ द्वौ...। ViraM., आहिक-प्रकाश, p. 141,
"विष्णुः", v. r. मासौ द्वौ ।

P. 173, ll. 12-13. मातरं पितरञ्चापि, etc.

GaruḍaP., पूर्व-खण्ड, 217. 127, p. 519. SmṛtiC., आहिक-
काण्ड, p. 348, "शुद्ध-वशिष्टः"; v. r. पितरं मातरं वाऽपि...मन्त्रयेत्
यमुद्दिश्य...लमेत सः । ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 66, v. r....लमेत सः ।
AtriS., v. 51, p. 4 of OnavSamh., v. r....पितरं वाऽपि...द्वादशांश-
फलं लमेत् । Cf. ŚrāddhaKL., p. 141, ll. 4-5; MadanaP., p.
248, "मार्कण्डेय-पुराणे", ll. 12-13; VidhāP., third stavaka, p.
187, ll. 12-13; NirS., p. 360, ll. 9-10.

P. 173, l. 15—174, l. 1. मकरस्थे रवौ माघे, etc.

PadmaP., उत्तर-खण्ड, 127. 19. p. 456. SmṛtiR., p. 53, ll.
11—12. SmṛtiK., p. 346, ll. 14—15. TirthaC., p. 19.
VidhāP., third stavaka, p. 701. KṛtyaSS., p. 226, v. r.
आनेनानेन देवेश...। ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 331.

P. 174, ll. 1-3. इमं मन्त्रं समुच्चार्य, etc.

PadmaP., उत्तर-खण्ड, 127. 20, p. 456, v. r. इति मन्त्रं...।

त्रायान्मोनी समाहितः...हरिं कृष्णं...। ViraM., तीर्थ-प्रकाश, 331, v. r....हरिं कृष्णं...। TirthaC., p. 19, v. r....इति मन्त्रं...हरिं कृष्णं श्रोधरं च स्मरेत्ततः। SmṛtiK., p. 346, ll. 16—17, v. r....इति मन्त्रं...मौन-समन्वितः...हरिं कृष्णं माधवं वा...। SmṛtiR., p. 53, ll. 13—14, only the first half; v. r....इति मन्त्रं...।

P. 174, ll. 3-4. तस्मै न वारिणा स्नानं etc.

PadmaP., उत्तर-खण्ड, p. 127. 23, p. 456. ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 331, v. r. यद्गोहे...षडब्देन फलं...TirthaC., p. 19,...षष्टाब्देन फलं...। SmṛtiK., p. 346, ll. 3—4.

P. 174, ll. 5-9. बहिः स्नानं तु वाप्यादौ, etc.

PadmaP., उत्तर-खण्ड, 127. 24—26, v. r....शतधा तु महानदे...महानद्याश्च। ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 331, v. r....नद्यादौ तु...। TirthaC., p. 19, v. r....द्वादशांशं फलं...नद्यादौ तु...। SmṛtiR., p. 53, ll. 13—16, v. r....द्वादशाब्द-फलप्रदं...। SmṛtiK., p. 346, ll. 4—8.

P. 174, ll. 13-14. गङ्गां येऽत्रावगाहन्ते, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 331, v. r....चतुर्युग-सहस्रान्ते...। TirthaC., p. 19, v. r....चतुर्युग-सहस्रान्ते...। PadmaP., उत्तर-खण्ड, 127. 27, v. r. गङ्गायां येऽवगाहन्ति...चतुर्युग-सहस्रन्तु...।

P. 175, ll. 1-2. दिने दिने सहस्रन्तु, etc.

PadmaP., उत्तर-खण्ड, 127. 28.

P. 175, ll. 11-13. मकरस्थे रवौ यो हि, etc.

PadmaP., उत्तर-खण्ड, 127. 27, p. 451. SmṛtiR., p. 63, ll. 29-30. NirS., p. 158, l. 19, only the first half. TirthaC., p. 31, v. r. कथं वा...।

P. 175, ll. 13-14. मकरस्थे खौ माघे etc.

PadmaP., उत्तर-खण्ड, 127. 5, p. 455 and op. cit., 24. 16, p. 102.

P. 175, ll. 15-16. ब्रह्महा हेमहारी च, etc.

PadmaP., उत्तर-खण्ड, 126. 28, p. 451. SmṛtiR., p. 154, ll. 10-11, v. r. तत्संयोगी च....।

P. 175, ll. 17-18. माघे मासि रटन्त्यापः, etc.

PadmaP., उत्तर-खण्ड, 126. 29, p. 451, v. r....माघ-मासे...। BhavP., उत्तर-पर्व, 22. 15, p. 484(b), v. r. माघ-मासे...। SmṛtiK., p. 345, ll. 17-18, v. r. माघ-मासे...। SmṛtiR., p. 53, ll. 31-32, v. r....माघ-मासे...। NirS., p. 158, l. 13, only the first half. KālaV., p. 328, v. r....ब्रह्मघ्नमपि चाण्डालं....।

P. 176, ll. 1-2. सर्वेषां सर्व-वर्णानां, etc.

PadmaP., उत्तर-खण्ड, 125. 166, p. 448, v. r....सर्वेषामेव वर्णानां...धाराभिरभिवर्षति....।

P. 166, ll. 6-7. जन्म-सप्ताष्ट-रिप्फाङ्गे, etc.

VidhāP., third stavaka, p. 458, v. r....रिप्फाङ्ग...दिवाकरे...

P. 176, ll. 10-11. चन्द्र-सूर्य-ग्रहे चैव, etc.

PadmaP., सृष्टि-खण्ड, 50. 232, p. 664, v. r. योऽवगाहति... किमर्थमटते ; CaturVC., काल-खण्ड, p. 385, v. r. किमर्थमटते ; ViraM., तोर्थ-प्रकाश, p. 367, v. r. किमर्थमटते ; KālaV., 522, v. r. किमर्थमटते ; KālaM., p. 347, v. r....किमर्थमटते...। KṛtyaSS., p. 231, v. r. ...किमर्थमटते...।

P. 176, ll. 14-16. गवां कोटि-सहस्रस्य, etc.

PadmaP., सृष्टि-खण्ड, 50. 231, p. 664 ; v. r....शत-सहस्रस्य....;

the last line, viz., दिवाकरे फलं तद्वच्चत-संख्य-मुदाहृतम् ; omitted. MadanaP., p. 264; last line omitted as before. KālaV., pp. 521-22. v. r. ...जाह्नवी-तोये.....पुनस्तद्वदश-संख्यमुदाहृतम् । Cf. KālaM., p. 347, ll. 11-13 ; SamayaM., p. 130, ll. 9-11. CaturVC., काल-निर्णय, p. 384, ll. 21-22, 385, l. 7. SmṛtiC., आह्निक-काण्ड, p. 321. v. r....दिवाकरे ; the last line omitted. SmṛtiS., p. 167, ll. 9-11, v. r....गङ्गा-नाने तत्फलं स्यात्...पुनस्तद्वदश-संख्यमुदाहृतम् । KṛtyaSS., p. 231, third line missing.

P. 177, ll. 7-9. सूर्य ग्रहः सूर्य चारे, etc.

PadmaP., सृष्टि-खण्ड, 50. 233. p. 664, v. r....चूडामणिरिति ह्यात्...; third line not found in PadmaP. ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 367. Cf. SamayaM., p. 132, ll. 19-22; KālaM., p. 351, ll. 17-20; KālaV., p. 523, ll. 2-5; CaturVC., काल-निर्णय, p. 384, ll. 8-11; TithyA., p. 238, ll. 18-21.

P. 177, ll. 16-17. इन्दोर्लक्ष-गुणं प्रोक्तं, etc.

PadmaP., सृष्टि-खण्ड, 50. 230. p. 664, v. r....दश-लक्षं तु भास्करे । गङ्गा-तोये तु... । KālaM., p. 347, v. r....गुणं पुण्यं... गुणं ततः । गङ्गा-तोये तु... । ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 367; NirS., p. 45, ll. 21-22 and CaturVC., काल-निर्णय, p. 384,...गुणं पुण्यं ...गुणं ततः । गङ्गा-तोये तु... । VidhāP., third stavaka, p. 464. v. r. same as before. SmṛtiSār., p. 167, ll. 8-9, v. r. गुणं पुण्यं ...गुणं...स्मृतम् । गङ्गा-तोये तु... ।

P. 179, ll. 2-3. वारुणेन समायुक्ता, etc.

KṛtyaSS., p. 3, v. r....शत-सूर्य-ग्रहैः... । ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 367. TithyA., p. 176. v. r. ...कृष्ण-तयोदशी... । KālaTV., p. 189. SamayaM., p. 96.

P. 179, ll. 8-9. शनि-वार-समायुक्ता, etc.

KālaTV., p. 189. v. r....गङ्गायां यदि लभ्येत...। SamayaM., p. 96, only the first half here. KṛtyaSS., p. 3. v. r....गङ्गायां यदि लभ्येत...।

P. 179, ll. 13-14. शुभ-योग-समायुक्ता, etc.

KālaTV., p. 189. KṛtyaSS., pp. 3-4. SamayaM., p. 96.

P. 180, ll. 2-3. ऐन्द्रे गुरुः शशी चैव, etc.

Cf. BhavP., मध्य-यवै, 8. 108, pp. 217(b)-218(a). KālaV., second line, p. 348, l. 20.

P. 180, ll. 4-6. ऐन्द्रे गुरुः शशी चैव, etc.

KālaV., p. 348; CaturVC., काल-खण्ड, p. 641, v. r. महा-ज्यैष्ठीति कीर्तिता ।

P. 180, ll. 12-14. पौर्णमासीषु ज्येष्ठासु, etc.

KṛtyaR., p. 396. "विष्णु-धर्मात्तर," v. r....चैतासु...एतेषामेव दानानां...भवेत् । Cf. CaturVC., काल-खण्ड, p. 640, ll. 8-9.

P. 180 l. 16. महापूर्वासु चैतासु, etc.

KṛtyaR., p. 396, v. r....महत्-पूर्वासु...।

P. 181, ll. 4-5. दृश्येते सहितौ यस्यां, etc.

KṛtyaR., pp. 396 and 430; CaturVC., काल-खण्ड, p. 640, v. r....संवत्सरेण सा...। KālaV., p. 347. "ज्योतिष-शास्त्रे," v. r. सहितौ यत्र दृश्येते...संवत्सरे हि...।

P. 181, ll. 6-7. मास-संख्ये यदा ऋध्ने, etc.

KālaV., p. 346.

P. 182, l. 10. अनन्तं शिव-सन्निधौ ।

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 367.

P. 183, ll. 7-8. रवि-शुक्र-दिने चैव, etc.

ViraM., आह्निक-प्रकाश, p. 342. ŚrāddhaKK., p. 100. Cf. VidhāP., p. 268; NirS., p. 346, ll. 13-14.

P. 183, ll. 12-13. नीलपण्ड-विमोक्षेण, etc.

DānaM., p. 249, ll. 14-15, "गरुड-पुराणे," v. r. नीलकण्ठस्य मोक्षेण गवायां च...। KālaV., p. 362, v. r. नीलमद्र-विमोक्षेण...।

P. 183, ll. 13-15. न निर्वपति यः श्राद्धं, etc.

KālaV., p. 362, v. r. न वर्तयति ।

P. 183, ll. 17-19. अयने विपुवे चैव, etc.

Cf. ViraM., आह्निक-प्रकाश, p. 343, ll. 3-5

P. 184, ll. 3-6 तीर्थ-मात्रे तु कर्तव्यं, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, pp. 68-69, v. r....अन्यथा तर्पयेद्यस्तु स विप्रायां कुमिर्भवेत् ; third line not given here.

P. 184, ll. 15-16. श्राद्ध-कालेऽन्य-काले च, etc.

Cf. SmṛtiC., आह्निक-काण्ड, p. 294, ll. 15-16 ; BrahmaP., 60. 55, p. 287 ; VidhāP., third stavaka, p. 264, ll. 12-13 ; SmṛtiR., p. 66, l. 5 ; ParāM., l. 1, 352, ll. 14-15 ; ŚrāddhaKK., p. 190, ll. 6-7 ; SmṛtiSār., p. 276, ll. 11-12.

P. 184, ll. 17-18. नोदकेषु न पात्रेषु, etc.

BrahmaP., 60. 62, p. 288, v. r....तत्तोयं यद्गम्या न... । CaturVC., श्राद्ध-काण्ड, p. 917. SmṛtiC., आह्निक-काण्ड, p. 512. ParāM., l. 1, p. 352.

P. 185, ll. 4-5. क्रियां यः कुरुते मोहात्, etc.

KṛtyaR., p. 46, "साम्ब-पुराणे" v. r....कुरुते लोभादनाचम्यैव...।
ParāM., l. 1, p. 250, "पुराण-सारे," v. r....यः क्रियाः कुरुते...
नाचम्यैव...। SmṛtiC., आह्निक-कारण्ड, p. 260, v. r. यः क्रियाः कुरुते
मोहादनाचम्यैव...।

P. 185, l. 6. कर्म-युक्तो नामेरधःस्पर्शं वर्जयेत्, etc.

BaudhDhS., l. 5. 87, p. 433 of स्मृतीनां समुच्चयः। Cf.
SmṛtiR., p. 96, l. 13, "नामेरधःस्पर्शनं तु कर्म युक्तो विवर्जयेत्"—
मरीचिः।

P. 185, ll. 7-10. पित्र्यमन्त्रान्वाहरणे, etc.

VīraM., आह्निक-प्रकाश, p. 102, first half not given here ;
order altered ; v. r....आकन्दे...निमित्तेष्वेव धर्मार्थ...। KṛtyaR., p.
50, v. r. पित्र्ये मन्त्रार्थ-हरणे...आत्मालम्भे त्ववेक्षणे...आकुप्टे...निमित्ते-
ष्वेव...। Cf. MadanaP., p. 58, ll. 2-5. ParāM., l. 1, p.
240, first half not quoted here ; v. r....आकन्दे...निमित्तेष्वेव...
कुर्वन्नपि स्पृशेत्...। SmṛtiR., p. 39, ll. 29-31, first line not
quoted here ; v. r....त्वाकन्दे...मृषिका-स्पर्शं...निमित्तेष्वेव...उपस्पृशेत्।
SmṛtiC., आह्निक-कारण्ड, p. 262, first line not quoted here ;
v. r. आकन्दे...निमित्तेष्वेव...उपस्पृशेत्। DānaM., p. 13, ll. 21-24,
v. r.मन्त्रानुप्रवणे आत्मालम्भेऽवमोक्षणे...आकुप्टे...निमित्तेष्वेव...।
SmṛtiSār., p. 308, ll. 3-5, v. r.मन्त्रानुहरणे आत्मालम्भेऽप्य-
वेक्षणे...आकुप्टे...। CaturVC., दान-खण्ड, p. 107, v. r....मन्त्र-
प्रवरणे...अवेक्षणे...आकुप्टे...निमित्तेष्वेव सर्वत्र।

P. 185, ll. 13-14. सदोपवीतिना भाव्यं, etc.

DānaM., p. 14, ll. 7-9, v. r....व्युपवीतध...। SmṛtiSār., p.
310, ll. 2-3, v. r....व्युपवीतध...। PrayogaR., p. 51(a), l. 3.

P. 185, II. 14-16. शुचि-वस्त्र-धरः स्नातः, etc.

ViraM., आहिक-प्रकाश p. 348, v. r. ...तीर्थेन कुर्वीत...। Catur-VC., श्राद्ध-काण्ड, p. 329, v. r. ...तीर्थेन कुर्वीत...। SmṛtiR., p. 66. II. 17-18, v. r. ...परिधायाम्बरं शुचि...तीर्थेन कुर्यादुक्त-तर्पणम् ।

P. 186, II. 1-2. न वेष्टित-शिराः, etc

ViraM., आहिक-काण्ड, II. 19-20, v. r. काषाय-वाससा देव-पितृ-कार्यं...। SmṛtiC., आहिक-काण्ड, p. 298, II. 13-14, v. r. न वेष्टित-शिराः कृष्ण-काषाय-वासा वा देव-पितृ-कार्याणि कुर्यात् ।

P. 186, II. 2-4. नीली रक्तं तु यद्वस्त्रं, etc.

BhavP., ब्राह्म-खण्ड, 65. 10-11, 71(a), ViraM., आहिक-प्रकाश, p. 247; only one verse, viz.: स्नानं...विमर्ति यः, is found here. Cf. Āṅgīrah-smṛti, v. 33, p. 2 of SmṛSam.; VidhāP., third stavaka, p. 194; only the first line quoted here.

P. 186, II. 5-6. नीलो-रक्तं यदा वस्त्रं, etc.

VidhāP., third stavaka, p. 194, "मिताक्षरायां", v. r. तन्तु-सप्तति-संख्याके स वस्त्रेण के ध्रुवम् । BhavP., ब्राह्म-खण्ड, 65, 12, p. 71 (a), only the first half here; v. r. ...विप्रस्त्वङ्गेषु...।

P. 186, II. 9-10. जपे होमे तथा दाने etc.

VidhāP., third stavaka, p. 163, v. r. ज्ञाने दाने जपे होमे...। ParāM., I. 1, p. 256, "शातातपः", v. r. ...जपे होमे च दाने च...। ŚrāddhaM., p. 57, only the first line, v. r. ...पितृ-कर्मणि...। ŚrāddhaC., p. 29, v. r. ...पितृ-कर्मणि । SmṛtiR., p. 121, I. 2. "शातातपः" । SmṛtiSār., p. 313, II. 19-20. KṛtyaSS., p. 120, v. r. ...कुर्याद्विरण्य-रजतैः...। CaturVC., दान-खण्ड, p. 91. MadanaP., p. 240, v. r. जपे दाने तथा होमे स्वाध्यायेऽपि च तर्पणे ।

P. 186, ll. 10-12 चितौ दर्भाः पथि दर्भाः, etc.

NirS., p. 288, ll. 18-19, v. r. पथि दर्भाचितौ दर्भाः...षट् कुशान्...।
VidhāP., third stavaka, p. 165, v. r....षट् कुशान्...। KṛtyaR.,
p. 67, v. r. पथि दर्भाचितौ दर्भाः...षट् कुशान्...। ParāM., I, 1,
p. 255, v. r....षट् कुशान्...। KṛtyaSS., p. 21, v. r....चिति-दर्भाः
...षट् कुशान्...। SmṛtiR., p. 121, ll. 21-22, v. r. पथि दर्भाचितौ
दर्भाः...वरणासन-पीठार्थाः...। SmṛtiC., आह्निक-खण्ड, p. 288, v. r.
पथि दर्भाचितौ दर्भाः...षट् कुशान्...। ŚrāddhaKK., p. 49, v. r....
षट् कुशान्...। PrayogaR., p. 50(b), ll. 8-9, v. r....षट् कुशान्...।
Cf. MadanaP., p. 240, ll. 16-17; CaturVC., दान-खण्ड, p. 106,
v. r....षट् कुशान्...।

P. 186, ll. 12-13. पिण्डार्थं ये स्तुता दर्भाः etc.

Cf. ParāM., I, 1, p. 255, ll. 17-18; MadanaP., p. 240,
ll. 14-15; PrayogaR., p. 50(b), ll. 9-10. SmṛtiSār., p. 313
ll. 15-16, v. r....मूलोच्छिष्टैर्भुताः...। CaturVC., दान-खण्ड, p. 106,
v. r....ये कृता...मूलोच्छिष्ट-भुताः...; and आह्न-खण्ड, p. 639.

P. 189, ll. 14-15. दर्भाः कृष्णाजिनं मन्त्राः, etc.

CaturVC., दान-खण्ड, p. 106; आह्न-खण्ड, pp. 633 and 921;
ParāM., I, 1, p. 256, v. r. ब्राह्मणाश्च विशेषतः। ŚrāddhaM.,
p. 57; Cf. SmṛtiC., आह्निक-खण्ड, p. 284, ll. 13-14; DānaM.,
p. 15, ll. 18-19; VidhāP., third stavaka, p. 164, v. r....ब्राह्मणो
गोर्भुताशनः; KṛtyaR., p. 66; Cf. SmṛtiR., p. 120, ll. 15-16;
ŚrāddhaKK., p. 48; SmṛtiS., p. 313, ll. 8-9, v. r....मन्त्र-
ब्राह्मणाः।

P. 186, ll. 16-17. मासे नभस्यमावस्या, etc.

VidhāP., third stavaka, p. 164, v. r....नियोज्याः स्युः। ParāM.,

l. 1, p. 256, v. r....नियोज्याः स्युः । KṛtyaR., p. 67; MadanaP., p. 238, v. r....दर्भोचयः स्युतः ।...नियोक्तव्याः । CaturVC., काल-खण्ड, p. 683. VīraM., समय-प्रकाश, p. 255, v. r. ...नियोक्तव्याः । SamayaM., p. 116; ŚrāddhaM., p. 57, v. r....नियोज्याः स्युः । TithyA., p. 199. SmṛtiR., p. 120, ll. 13-14, v. r....नियोज्याः स्युः । SmṛtiC., आहिक-काण्ड, p. 284, v. r....नियोज्याः स्युः । ŚrāddhaKK., v. r. ...दर्भ-चयो । SmṛtiS., p. 313, ll. 10-11. KṛtyaSS., p. 21, v. r....दर्भ-चयो ।

P. 187, ll. 2-3. यद्युद्धृतं प्रसिञ्चेद्दे, etc.

CaturVC., धाद-खण्ड, p. 923, v. r....निषिञ्चेत्तु । VidhāP., third stavaka, q. 269, v. r....निषिञ्चेत्तु... । ParāM., l. 1, p. 354, v. r. same as VidhāP. VīraM., आहिक-प्रकाश, p. 341, v. r.... प्रसिञ्चेत्तु... ।

P. 187, ll. 4-6. यद्युद्धृतं जलमादाय, etc.

Cf. VīraM., आहिक-प्रकाश, p. 341, ll. 3-6.

P. 187, ll. 8-10. नाभिमात्रे जले स्थित्वा, etc.

GaruḍaP., पूर्व-खण्ड, 217. 131(b)-32(a). VīraM., आहिक-प्रकाश, p. 338. SmṛtiC., आहिक-काण्ड, p. 294, v. r....चिन्तयन्नुर्ध्व-मानसः...गृह्णन्वेतान् पयोऽञ्जलीन् । ParāM., l. 1, p. 261, only the first line.

P. 187, ll. 10-12. त्रौक्षीञ्जलाञ्जलीन् दद्यात्, etc.

VīraM., आहिक-प्रकाश, p. 346. SmṛtiC., आहिक-काण्ड, p. 294, ll. 21 and 10, v. r....उर्ध्वैरुचतरान् बुधः... । ParāM., l. 1, p. 261, only the second half. SmṛtiR., p. 66, ll. 9-10; only the first half, v. r....उर्ध्वैरुचतरान् बुधः ।

P. 187, l. 12—188, l. 2. पित्रादि-षट्काञ्जलि-तये, etc.

Identical with ViraM., आहिक-प्रकाश, p. 346, ll. 12-13.

P. 188, ll. 2-3. दक्षिणे पितृ-तीर्थेन, etc.

CaturVC., धाद-काण्ड, p. 939. SmṛtiC., आहिक-काण्ड, p. 521, v. r....पितृ-तीर्थं समाहितः ।

P. 188, ll. 5-6. तिलानामप्यभावे तु, etc.

CaturVC., धाद-काण्ड, p. 920. ParāM., l. 1, p. 354. ViraM., आहिक-प्रकाश, p. 342, v. r....मन्त्रैर्दर्भेण वा । Cf. NirS., p. 346, ll. 19-20. SmṛtiC., आहिक-काण्ड, p. 114. MadanaP., p. 290. ŚrāddhaC., p. 104, v. r....दर्भ-मात्रेण वा पुनः । SmṛtiS., p. 314.

P. 188, ll. 10-11. विना रूप्य-सुवर्णेन, etc.

ViraM., आहिक-प्रकाश, p. 342. CaturVC., धाद-काण्ड, p. 919, v. r. पितृणां नोपपद्यते । SmṛtiC., आहिक-काण्ड, p. 514, v. r....मन्त्रैश्च दर्भैश्च...नोपतिष्ठति । ParāM., l. 1, p. 354, v. r....मन्त्रैश्च दर्भैश्च । MadanaP., third stavaka, p. 289, v. r....मन्त्रैश्च दर्भैश्च ।

P. 188, ll. 13-15. सौवर्णेन पात्रेण, etc.

MadanaP., third stavaka, p. 290, v. r....राजतेनोदुम्बरेण खड्ग-पात्रेणान्य-पात्रेण बोदकं पितृ-तीर्थं... । ViraM., आहिक-प्रकाश, p. 343, v. r....सौवर्णेन हि पात्रेण राजतौदुम्बरेण च... । Cf. ParāM., l. 1, p. 354, ll. 4-5. CaturVC., धाद-काण्ड, p. 921. SmṛtiS., p. 277, ll. 15-16.

P. 189, ll. 2-3. नोदकेषु न पात्रेषु, etc.

KṛtyaSS., p. 123, v. r....यद्भूमौ न प्रदीयते । SmṛtiC., आहिक-

कारण, p. 512. ViraM., आहिक-प्रकाश, p. 338, v. r....यद् भूम्यां न प्रदीयते । TirthaC., p. 117, v. r....यद् भूम्यां न प्रदीयते । BrahmaP., chap. 60, v. 62, p. 288, v. r....यद् भूम्यां न प्रदीयते ।

P. 189, II. 6-7. उदके नोदकं कुर्यात्, etc.

CaturVC., आद-कारण, p. 917, v. r....पितृभ्यस्तु...उत्तीर्य तु... KṛtyaSS., p. 122. SmṛtiC., आहिक-कारण, p. 512, v. r.... पितृभ्यस्तु... । BrahmaP., chap. 60, v. 61, p. 288, v. r....उत्तीर्य तु । ViraM., आहिक-प्रकाश, p. 338, v. r....पितृभ्यस्तु... ।

P. 189, II. 13-14. य इच्छेत् सफलं जन्म, etc.

MahBh., 13. 26. 65, p. 100.

P. 189, II. 17-18. दत्ताः पितृभ्यो याश्चापः, etc.

KṛtyaSS., p. 231, v. r....यत्तापः...अक्षयान्तु प्रयच्छन्ति... ।

P. 190, II. 15-17. गङ्गा-तर्पण-संवृत्ताः, etc.

KṛtyaSS., p. 232, v. r. गङ्गा-तर्पण-सुप्रीताः आद-पिण्ड-मुतर्पिताः । ...ब्रह्म-लोकं सनातनम् ।

P. 191, II. 6-7. यावन्तश्च तिलाः पुत्रैः, etc.

SkanP., काशी-खण्ड, chap. 28. 8, p. 2225. KṛtyaSS., p. 231, v. r....तिला मत्स्यैर्गृहीताः ।

P. 192, II. 11-12. गङ्गा-तीर-समुद्भूताः, etc.

MahBh., 13. 26. 55, p. 100, v. r....जाह्नवी-तीर-सम्भूताः...नाशाय निर्मलम् । MadanaP., p. 278, v. r....जाह्नवी-तीर-सम्भूताः । SmṛtiC., आहिक-कारण, p. 3. 4, v. r. जाह्नवी-तीर-सम्भूताः । KṛtyaSS., p. 113, जाह्नवी-तीर-सम्भूताः...रूपमर्कस्य । ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 361, v. r. जाह्नवी-तीर-सम्भूताः । VidhāP., third stavaka, p. 201, v. r.

जाह्नवी-तीर-सम्भूतां । SmṛtiR., p. 70, ll. 24-25, v. r. जाह्नवी-तीर-सम्भूतां । TirthaC., p. 268.

P. 193, ll. 2-3. स्फटिकेन्द्राक्ष-रुद्राक्ष०, etc.

SmṛtiC., आहिक-काण्ड, p. 401, v. r. स्फटिकेन्द्राक्ष-रुद्राक्षैः... उत्तमा षुत्तरोत्तरा ।

P. 193, ll. 6-12. त्रिविधो जप-यज्ञः स्यात्, etc.

NarasimhaP., 58, 78-82, p. 213, v. r....मानसस्त्रिविधः स्मृतः । ...श्रेयः स्यादुत्तरोत्तरम् ।...उच्चारयेद्वाचा...मन्त्रम् ईषदोष्टौ प्रचालयेत् । किञ्चिन्मन्त्रं स्वयं विद्यादु...यदक्षर-श्रेण्यो...शब्दार्थ-चिन्तनं ध्यानं तदुक्तं मानसं जपः ॥ ViraM., आहिक-प्रकाश, p. 316...शनैरुच्चारयेन्मन्त्रं...च चालयेत् । किञ्चिच्छब्दं स्वयं विद्यादुपांशुः...यदक्षर-श्रेण्यो... । SmṛtiR., p. 95, v. r....वाचिकाख्य उपांशुश्च मानसस्त्रिविधः स्मृतः...शब्दैः स्पष्ट-पदाक्षरैः...उच्चारयेद्विद्वान्...शनैरुच्चारयेन्मन्त्रमीषदोष्टौ प्रचालयेत् । किञ्चिच्छब्दं स्वयं विद्वान्...; acc. to SmṛtiR., the last verse is quoted from the Viṣṇu-dharmottara, v. r. यदक्षर-श्रेण्यां . मानसो जप उच्यते KṛtyaR., pp. 62-63,...तस्य भेदात्रिबोधत । शनैरुच्चारयेन्मन्त्रमीषदोष्टौ प्रचालयेत् । किञ्चिच्छब्दं स्वयं विद्यादुपांशुः...शब्दानुचिन्तनाभ्यासः...।

P. 193, ll. 13-14. जिह्वोष्ठौ न विचालयेत्, etc.

Cf. SmṛtiR., p. 94, l. 14, VidhāP., third stavaka, p. 219, ll. 11-12.

P. 193, ll. 14-17. न च क्रमन् न च हसन्, etc.

SmṛtiC., आहिक-काण्ड, p. 395, v. r. न चङ्क्रमन्...पार्श्वानवलोक्यन्...नापाश्रितो... । ViraM., आहिक-प्रकाश, p. 314, v. r....न चङ्क्रमन् विहसन्...नापाश्रितो...पादमाक्रम्य... । SmṛtiR., p. 95 ll. 23-25, v. r....न प्रक्रमन्...नापाश्रितो...।

P. 193, l. 17—194, l. 3. न ह्निन्न-वासाः स्थलगो, etc.

VīraM., आह्निक-प्रकाश, p. 323, v. r. न जीर्णं न नीलेन परिक्लिष्टेन वा जपेत् ।

P. 194, ll. 3-4. यदि वा व्रत-लोपः स्यात्, etc.

CaturVC., दान-खण्ड, p. 107, यदि वाग्यम-लोपः स्यात्...; SmṛtiSār., p. 308, ll. 20-22; SmṛtiC., आह्निक-काण्ड, p. 397; DānaM., p. 13, ll. 18-19; v. rs....are same in all works as in CaturVC. SmṛtiR., p. 96, ll. 14-15, ...वैष्णवं सूक्तं ।

P. 194, ll. 5-6. काषाय-वासाः कुरुते, etc.

SmṛtiSār., p. 309, ll. 10-11, v. r....होम-प्रतिग्रहान् । न तद् भवेद् देवगमं हव्य-कव्येष्वयं विधिः । Cf. CaturVC., दान-खण्ड, p. 94, ll. 19-20. KṛtyaR., p. 48, v. r....होम-प्रतिग्रहान्...तद् देवगमं ।

P. 194, ll. 6-8. आर्द्र-वासाश्च यः कुर्यात्, etc.

CaturVC., दान-खण्ड, p. 94, v. r....होमं प्रतिग्रहम् ।...राक्षसं विन्देत् । SmṛtiSār., p. 309, ll. 12-14, v. r....जपं होमं प्रतिग्रहम् । SmṛtiR., p. 96, ll. 2-3, v. r....होम-प्रतिग्रहम् । KṛtyaR., p. 48, v. r....जपं होमं प्रतिग्रहम् । VīraM., आह्निक-प्रकाश, p. 323, v. r....होमं प्रतिग्रहम् ।

P. 194, ll. 8-9. जप-होमोपवासेषु, etc.

DānaM., p. 13, ll. 16-17, v. r....श्रद्धावान् । SmṛtiSār., p. 309, ll. 25, p. 310, l. 1. CaturVC., दान-खण्ड, p. 108, v. r....श्रद्धावान् ।

P. 193, ll. 1-2. सर्वानन्दप्रदायिन्यां, etc.

TirthaC., p. 227, v. r....जपेद् मरुपा मुक्तिस्तस्य ।

P. 195, ll. 5-8. गङ्गायां विधिवत् स्नात्वा, etc.

TirthaC., p. 228, v. r....गङ्गायां विधिना...व्रत-फलं तस्य...
सिद्धयोऽन....।

P. 195, ll. 11-12. स्नानं दानं तपो जप्यं, etc.

VarṣaKK., p. 533.

P. 195, ll. 14-15, द्रव्येणान्याय-लब्धेन, etc.

CaturVC., दान-खण्ड, p. 50, "वृद्ध-शातातप" v. r....न स तत्
फलमाप्नोति तत्सार्थस्य...; भाद्र-कल्प..., p. 532., KṛtyaSS., p. 192, v. r.
श्रीध्वदैहिकं...तत्सार्थस्य...। VirāM., भाद्र-प्रकाश, p. 34, v. r....
तत्सार्थस्य...।

P. 195, l. 17—195, l. 1. शक्तः परं जने दाता, etc.

CaturVC., दान-खण्ड, p. 44, v. r....सम्भाषानो...धर्म-प्रतिरूपकः ।

P. 196, ll. 3-4. कुटुम्ब-भक्त-वसनात्, etc.

CaturVC., दान-खण्ड, p. 44. ParāM., l. 1, p. 190, only
the first half quoted. VidhāP., fourth stavaka, p. 20.
KṛtyaSS., p. 192.

P. 196, ll. 11-13. सर्वस्वं गृह-वर्जन्तु, etc.

ParāM., III., p. 214. SmṛtiC., III., p. 445. Vivāda-
ratnākara of Caṇḍeśvara, p. 129. Vivāda-cintāmaṇi, p. 39.
Sarasvatī-vilāsa of Pratāparudradeva, (pub. in the Mysore
Govt. Oriental Library Series), p. 283. VirāM., Jiv's. ed.,
p. 395. All except SmṛtiC., read सर्वस्वं गृह-वर्जं । CaturVC.,
दान-खण्ड, p. 44, v. r....कुटुम्ब-भरणाधिकम् । यच्च द्रव्यं स्वकं देशमदेयं
स्यादतोऽन्यथा ।

P. 196, ll. 13-14. स्वं कुटुम्बाविरोधेन, etc.

CaturVC., दान-खण्ड, p. 44.

P. 196, ll. 17-18. सामान्यं याचितं न्यासः, etc.

VidhāP., fourth stavaka, p. 29, “मनु, याज्ञवल्क्य”, CaturVC., दान-खण्ड, p. 50. Cf. SmṛtiSār., p. 327, ll. 3-4.

P. 196, l. 18—197, l. 2. आपत्स्वपि न देयानि etc.

CaturVC., दान-खण्ड, p. 50. DānaM., p. 6, ll. 5 and 7-8, v. r....वस्तुनि सर्वदा...प्रायश्चित्तैर्विशुध्यति ।

P. 197, ll. 9-10. स्वं द्रव्यं यत्र विश्रम्भा०, etc.

SmṛtiSār., p. 326, ll. 11-12, v. r....सद्द्रव्यं...।

P. 197, ll. 12-13. विक्रयञ्चैव दानञ्च, etc.

CaturVC., दान-खण्ड, p. 51, v. r....सर्वस्वमात्मनैव तु...।

P. 197, ll. 14-15. आपत्-काले तु कर्तव्यं, etc.

CaturVC., दान-खण्ड, p. 91, v. r. अन्यथा न प्रवर्तन्ते इति शास्त्रस्य निश्चयः ।

P. 198, ll. 1-4. शुक्र-शोणित-सम्भवः पुरुषो, etc.

CaturVC., दान-खण्ड, p. 52, ll. 3-6, v. r....तस्य प्रदानं....।
न तु स्त्री...।

P. 198, ll. 5-6, परिभुक्तमवज्ञातं, etc.

CaturVC., आद-काण्ड, p. 534, v. r....परिभुक्तमविज्ञातः...यः
प्रयच्छति विप्रेभ्यस्तद्भस्मन्वतिष्ठते । Op. cit., दान-खण्ड, p. 50; ViraM.,
आद-प्रकाश, p. 35, variants same as is CaturVC.

P. 198, ll. 10-12. नावज्ञाय प्रदातव्यं, etc.

DānaKK., p. 4, only the last half; v. r....तदातुदोषमाप्नुयात् ।
CaturVC., दान-खण्ड, p. 89, v. r. नावज्ञया...अवज्ञया हि...।

P. 198, ll. 12-13, वेद-विक्रय-निर्दिष्ट, etc.

MahBh., 13. 23. 32. v. r. ब्रह्म-विक्रय...स्त्रिया यच्चाजितं...।
...ऋष्यादुपाजितम् । BhavP., ब्रह्म-खण्ड, chap. 184. 2, p. 163(b)
v. r....स्त्रिया चाऽऽवजितं...न देयं...ऋष्यात् खगाधिप । ViraM., धाद-
प्रकाश, p. 34, v. r....ऋष्यादुपागतम् । SmṛtiC., धाद-काण्ड, p. 210,
v. r. वेद-विक्रयं नेष्टं स्त्रिया...न देयं । CaturVC., धाद-काण्ड,
p. 532, v. r. same as before, दान-खण्ड, p. 50, v. r....
ऋष्यादुपागतम् ।

P. 198, ll. 16-17, यथोक्तमपि यद्दानं, etc.

ParāM., 1. 1, p. 182, "देवल", v. r....चेदत्...तत्तु...दानं तुल्य-
फलं... । CaturVC., दान-खण्ड, p. 15, v. r....यदत्तं...तत्तु...दानं
तुल्य-फलं...।

P. 198, ll. 20-21, येन येन हि भावेन, etc.

VidhāP., fourth stavaka, pp. 10-11, v. r....तेन तेनैव...
तत्तदाप्रोति...। CaturVC., दान-खण्ड, p. 17, v. r....तत् प्राप्नोति हि...।

P. 199, ll. 4-5, एकां गां दशगुर्दद्यात्, etc.

MahBh. 13. 78. 11, v. r....एकां दशगुर्दद्यात् । सर्वे तुल्य-फला हि
DānaM., p. 5, ll. 21-22, v. r., सर्वे सम-फलाः स्मृताः । CaturVC.,
दान-खण्ड, p. 45, v. r., सर्वे तुल्य-फलाः स्मृताः ।

P. 199, l. 5, गो पद्मत्र, etc.

Cf. DānaM., p. 5, ll. 22-23, "गो-पदं वित्त-मालोपलक्षणार्थम् ।"
CaturVC., दान-खण्ड, p. 45, ll. 5-6, "देयमान-परत्वात्," etc.

P. 199, ll. 11-12, तस्मादङ्गिरसोक्ष्येतत्, etc.

DānaKK., p. 12. CaturVC., दान-खण्ड, p. 92, ll. 2-3.

P. 199, ll. 13-14. **द्रव्यस्य नाम गृहीयात्**, etc.

DānaKK., p. 12, v. r....ततो वदेत्...दद्यात्तथा...।

P. 199, ll. 15-16. **अन्तर्जानु करं कृत्वा**, etc.

DānaC., 3(a), ll. 3-4, v. r....सकुरां सतिलोदकम् । फलान्यपि च सन्धाय । DānaM., p. 9, ll. 10-12, v. r. same as before. DānaKK., p. 12, v. r....सकुरां सतिलोदकम्...। CaturVC., दान-खण्ड, p. 92, v. r....सकुरां तु...फलान्यपि च सन्धाय ।

P. 199, ll. 16-18. **नाम-गोत्रे समुच्चार्य**, etc.

KṛtyaSS., p. 192, v. r....देव-कीर्तनात् । DānaKK., pp. 12-13, v. r....देव-कीर्तनात् । DānaM., p. 9, ll. 12-13, v. r., दत्त्वा तं स्वस्ति कीर्तयेत् । DānaC., p. 3(a), v. r. as in DānaM. CaturVC., दान-खण्ड, p. 103.

P. 199, ll. 18—200, l. 2. **नाम-गोत्रे समुच्चार्य**, etc.

Cf. DānaM., p. 9, ll. 6-7. DānaKK., p. 13. Cf. CaturVC., दान-खण्ड, p. 93, ll. 21-22.

P. 200, l. 3—201, l. 10 **अभयं सर्व-दैवत्यं**, etc.

Viṣṇu-dharmottara, तृतीय-खण्ड, 301. 14(b)-18(a) pp. 443(a) (b)....भूमिर्वै विष्णु-देवता । कन्या-दानं...। The verse प्राजापत्यो गजः प्रोक्तः, etc. is omitted in the Viṣṇu-dharmottara. माहिषञ्च तथा साम्यं (?) चोष्टुं वै नैर्ऋतं...छागमाग्नेयमुच्यते...। वारिधानी-कमण्डलू ।...वाहणानि द्विजोत्तमाः...। वाहणानि द्विजोत्तमाः...। आग्नेयं कनकं प्रोक्तं...सौम्यान्वय-रसानि...। तु देवता...पुष्पाणां...शाक-हारितकै...। मत्स्य-मांसं विनिर्दिष्टं प्राजापत्यं...। शय्या...। उत्तानाङ्गिरसे त्वेत्तत् । पर्जन्याय तथा सोरं...रणोपकरां सर्वं कथितं चक्र-दैवतम् । ग्रहन्तु सर्वे...। यद्यदुक्तं...। सर्वं वा द्विज-सत्तमाः । KṛtyaSS., pp. 203-204, v. r.

...विष्णु-देवता...; the verse प्राजापत्यो..., etc. is omitted here too...उष्ट्रो नैऋतकस्तथा...। विविधानि कमण्डलु ।...आग्नेयं कान्वनं प्रोक्तं... सौमान्यथ रसानि च...विद्योपस्करणानि च...विश्वकर्मा तु देवता...पुष्पाणां शाकस्य हरितस्य च...मत्स्य-मांसं...उत्तानाजिरसां त्वेतत्...शूरोपयोगि यत् सर्वं शस्त्र-वर्म-ध्वजादिकम् । रणोपकरणं सर्वं कथितं शक्र-दैवतम् ॥ गृहन्तु शुक-दैवत्यं...। DānaM., p. 11, ll. 14ff., v. r....भूमिर्वै विष्णु-देवता । The verse प्राजापत्यो, etc. is not found here as well. ...महिषाश्वस्तथा याम्या उष्ट्रो वा नैऋतो भवेत्...द्वागमाग्नेयमादिशेत्... वराहं वैष्णवं तथा । जल-पात्रांस्तु सर्वांस्तु वारिधानी...वारुणानि निबोधत । समुद्रजानि सर्वाणि वारुणानि द्विजोत्तमाः । आग्नेय-दैवतं प्रोक्तं सर्व-लौहानि चाप्यथ ।...ज्ञेयास्तु सर्व-गन्धा वै गान्धर्वाश्च विचक्षणैः ।...सौम्या ज्ञेया रसास्तथा । पुस्तकादीनि परिडतैः...शाकैर्हरितकैः सह...मत्स्य-मांसं...तत्तु चाजिरसत्वेन... । शूरोपयोगि यत् सर्वं शस्त्र-वर्म-ध्वजादिकम् । रणोपकरणं सर्वं...। विज्ञेयं विष्णुदैवत्यं सर्वं वा द्विजसत्तमाः । DānaKK., pp. 5-6, "कपिल-पञ्चराले", v. r....विष्णु-दैवताः ।...वराहो विष्णु-दैवतः ।...समुद्र-जानि रत्नानि वारुणानि द्विजोत्तम ।...आग्नेयं कनकं प्रोक्तं...गेयानि चैव गन्धानि गान्धर्वाणि स्मृतानि वै । वार्हस्पत्यानि वासांसि सौमान्यथ रसानि च । ब्राह्मी विद्या समुद्दिष्टा...पुस्तकानि च परिडतैः...मांसं च पिष्टकं मत्स्यं प्राजापत्यं प्रकीर्तितम् । उपानहौ तथा यानमुत्तानाजिरसं स्मृतम् । The last but one verse of our work is omitted in the DānaKK. VidhāP., fourth stavaka, p. 36, v. r....भूमिर्वै विष्णु-देवता ।...समुद्रजानि रत्नानि वारुणानि तथैव च ।...सौम्या ज्ञेया रसास्तथा ।...मत्स्य-मांसं...शूरोपयोगि यत् सर्वं शस्त्र-वर्म-ध्वजादिकम् । रणोपकरणं सर्वं कथितं शक्र-दैवतम् ।...यत्त्वनुक्तं द्विजोत्तम । CaturVC., दान-स्रष्ट, p. 96, v. r....भूमिर्वै विष्णु-देवता । The verse प्राजापत्यो..., etc. is omitted here too...द्वागमाग्नेयमादिशेत्...। मेघन्तु वारुणं विन्द्याद्वराहं वैष्णवं

तथा ।...वारुणानि निबोधत । समुद्रज्ञानि रत्नानि वारुणानि द्विजोत्तमाः ।
 ज्ञेयाश्च सर्वे-गन्धास्तु गान्धर्वा वै विचक्षणेः ।...सौम्या ज्ञेया रसास्तथा ।...सर्वेषां
 शस्त्र-भारदानां विश्वकर्मा तु दैवतः ।...मत्स्य-मांसे...तत्तु चाजिरसत्वेन...
 शूरोपयोगि रत्न सर्वं शास्त्र-धर्म-श्वजादिकम् (?) । रणोपकरणं सर्वं...गृहन्तु
 शक्र-दैवत्यं यदनुक्तं...सर्वं वा द्विजसत्तम ।

P. 201, ll. 13. देवतानाञ्च यो दद्या०, etc.

CaturVC., दान-खण्ड, chap. 13, p. 985, ll. 5-13; "नन्दिपुराणे,"
 v. r.देवतानां तु यो दद्यादन्नाद्यं श्रद्धयाऽन्वितः ।.....सम्यग्गन्-
 प्रदायिनाम् ।

P. 202, ll. 15-16. हविषा प्रथमः कल्पः, etc.

BrahmaP., 29, 39, p. 139, v. r. हविर्भिः...न तु देयं कथञ्चन ।
 DānaKK., p. 41....न कार्यः पुष्टिमिच्छता ll. cf. CaturVC., श्राद्ध-
 काण्ड, p. 692, ll. 7-8. ŚrāddhaKL, p. 72, ll. 14-15. KṛtyaR.,
 p. 79, v. r.न कार्यं पुष्टिमिच्छता ।

P. 202, ll. 17-19. नेत्राह्लादकरः स्वर्चि०, etc.

ŚrāddhaKK., p. 145, v. r.निर्धूपो.....दक्षिणे दीप-वृक्षस्थः
 प्रदीपः श्री-विबुद्धये ।

P. 202, l. 20.—203, l. 1. लभ्यते यस्य तापस्तु, etc.

KālP., 69, 116, p. 451; v. r.दीप इति ख्यातो ह्योष-वह्निस्तु
 स श्रुतः ।

P. 203, ll. 1-3. वृक्षे प्रदीपो दातव्यः, etc.

DānaKK., p. 42, v. r. वृक्षेषु दीपो... ।

P. 203, ll. 3-4. न मिश्रीकृत्य दद्यात्तु, etc.

KālP., 69, 123, p. 452; v. r.दद्यात्तु दीपे ब्रह्म-वृतादिकान् ।
 DānaKK., p. 42.

P. 203, II. 9-10. शाणं वादरकं जीर्णं, etc.

DānaKK., pp. 41-42, v. r. शाण-वादर-जातन्तु...जीर्णं...,

उपयुक्तन्तु...।

P. 203, I. 11. दीपहर्ता भवेदन्धः, etc.

DānaKK., p. 43. Cf. ParāM. II. p. 260, I. 13.

P. 203, II. 12-13. प्रदीप-दानं यो दद्यात्, etc.

DānaKK., p. 42, v. r. दीप-दानन्तु यो दद्यात् ।

P. 204, II. 1-5. गिरि-शृङ्गे प्रदातव्या, etc.

DānaM., "महाभारते", v. r. गिरि-शृङ्गेषु दातव्यं ।

P. 205, I. 14. यः कुर्यात् कपिला-दानं, etc.

DānaKK., p. 55.

P. 204, II. 16-17. बहुभ्यो न प्रदेयानि, etc.

GaruḍaP., उत्तर-खण्ड, 34. 91, p. 755, v. r....दातारं पातयन्ति...।

AgniP., 209. 28, p. 394, only the first half. KṛtyaSS., p. 192,

v. r....न प्रदीयन्ते...। CaturVC., दान-खण्ड, p. 52. DānaM., p. 6,

II. 8-9, v. r....गो-गृहं...।

P. 206, II. 1-2. एका एकस्य दातव्या, etc.

KṛtyaSS., p. 192, v. r....सा विभक्ता च विक्तीता...। DānaM.,

p. 6, II. 10-11, v. r....गोरेकस्यैव दातव्या...। CaturVC., दान-खण्ड,

p. 52, v. r....दातुर्विषयमापन्ना...। Cf. SmṛtiR., p. 126, II. 18-19.

P. 206, II. 3-4. नृ-वाह्यं पुरुषो यस्तु, etc.

DānaKK., p. 66.

P. 206, I. 5. योऽश्वं रथं गजं वापि, etc.

DānaKK., p. 83.

P. 206, l. 21-207, l. 1. गो-भू-हिरण्य-दाने च, etc.

SkanP., काशी-खण्ड, 27. 110, p. 2221, v. r. गो-भू-हिरण्य-दानेन...गङ्गा-तटे शुभे । KṛtyaSS., p. 198,...दानेन...गङ्गा-तटे सकृत् । ...दुःख-सङ्घटे...।

P. 207, ll. 6-7. दीर्घायुष्ट्रं च वासोभि० etc.

Cf. SkanP., काशी-खण्ड, पूर्वार्ध, 27. 111, p. 2221. KṛtyaSS., p. 198, only the first half of the verse.

P. 207, ll. 14-15. यज्ञो दानं तपो जप्यं, etc.

KṛtyaSS., p. 196, “ब्रह्माण्डे”, v. r. यद्गोदानं...सुर-पूजनम् ।...गङ्गायां यत् कृतं...। ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 369, “ब्रह्माण्डे”, v. r....सुर-पूजनम् ।

P. 208, ll. 4-16. भूमेः प्रतिग्रहं कुर्यात्, etc.

Viṣṇu-dharmottara., तृतीय-खण्ड, 301. 27(b)-36, p. 433(a-b). v.r....भूमिं कृत्वा...दासी-दासी...शफानां च...अन्ते कृष्णाजिनं...कर्मोऽजाः...प्रतिग्रहस्त्वयोष्टस्य आरुह्यैव...वसुं (?) दशान्ताद्...परिधायाधवा पुनः ।...मन्त्रमारुह्यैव...इषाधस्तु...।...तथोन्मुच्य...सृष्ट्वा तु...॥ See also DānaM., p. 12, ll. 12-25; CaturVC., दान-खण्ड, p. 98; DānaKK., p. 7. DānaC., p. 5(a), l. 9—(b), l. 6. VidhāP., fourth stavaka, pp. 38-39, v. r....भूमिं कृत्वा...स्थले कृष्णाजिनं तथा...तद्व्यात् परिधायाधवा पुनः ।...इषायां तु रथो प्राणः...तथामुच्य विभूषणम् । The following line is not quoted in the VidhāP. द्रव्याख्यान्याययाऽऽदाय, etc.

P. 209, ll. 6-7. कोऽदात् कस्मा अदात्, etc.

Vājasaneyi-saṃhitā, 7. 48. DānaKK., p. 15.

P. 209, ll. 9-11. क इदं कस्मा अदात्, etc.

Atharva-veda, 3. 99. 7.

P. 209, ll. 14-15. विधि-हीने तथाऽपात्रे, etc.

CaturVC., दान-खण्ड, p. 37. v. r....शेषमप्यस्य नश्यति ।

P. 210, ll. 5-6. दयामुद्दिश्य यद्दानं, etc.

KṛtyaSS., p. 190.

P. 210, ll. 7-8. दानान्येतानि देयानि, etc.

CaturVC., दान-खण्ड, p. 34.

P. 210, ll. 10-11. पङ्कन्ध-वधिरा मूका, etc.

ParāM., l. 1. p. 189. v. r....देवः प्रतिग्रहः । CaturVC., दान-खण्ड, p. 40. ...

P. 210, ll. 12-13. पङ्कन्ध-बाल-वृद्धाश्च, etc.

PadmaP., स्वर्ग-खण्ड, 15. 89, p. 103, v. r. बाल-वृद्धाश्च रोग्यनाथ-दरिद्रितान् । ...सदा नैश्य...।

P. 210, ll. 14-15. न विद्यया केवलया, etc.

SmṛtiR., p. 128, ll. 6-7, v. r....तपसा वाऽपि...। VidhāP., fourth stavaka, p. 14, ll. 14-15, v. r....तपसा वाऽपि...। DānaKK., p. 4, v. r....तपसा वाऽपि...पालं प्रकीर्तितम् । DānaC., p. 1(a), l. 9, v. r....तपसा वाऽपि...यत् दानम्...। TithyA., p. 238, v. r....तपसा वाऽपि...। CaturVC., दान-खण्ड, p. 26, v. r....तपसा वाऽपि...पालं प्रकीर्तितम् ।

P. 211, ll. 3-4. शीलं संवसता श्रेयं, etc.

CaturVC., दान-खण्ड, p. 24 and p. 102 ; धाद-कल्प, p. 513. ŚrāddhaC., p. 21, "मनु-स्मृति", v. r. शीलं संवत्सराज्ज्ञेयं...सद्वपव-

हारतः । ...विमिर्विग्रं परीक्षयेत् ॥ VidhāP., fourth stavaka, p. 15, v. r....परीक्षयेत् । ŚrāddhaKL., p. 38, v. r....संवत्सराज्-
ज्ञेयं...।

P. 211, ll. 17-18. योऽर्चितः प्रतिगृह्णाति, etc.

DānaKK., p. 8, v. r. योऽर्चितं...ददात्यर्चितमेव वा...उभौ तौ...
नरकं तु विपर्यये । SmṛtiR., p. 124, l. 25, reading same as in
DānaKK. Cf. BhavP., ब्राह्म-खण्ड, 189. 21; CaturVC., दान-खण्ड,
p. 101, ll. 14-15.

P. 212, ll. 2-3. तस्मात् सर्वात्मना पात्रे, etc.

KṛtyaSS., p. 192, v. r. तस्मात् सर्व-प्रयत्नेन...

P. 212, ll. 19—213, 2. पितृनुद्दिश्य यो दद्यात्, etc.

SkanP., काशी-खण्ड, p. 2217, v. 38, v. r....पायसं मधु-संयुतम् ।
गुड-सर्पिस्त्रिलैः सार्धं...वर्ष-शतं हरे ।

P. 213, ll. 6-7. देवतानां गुरुणां च, etc.

KṛtyaSS., p. 192. CaturVC., दान-खण्ड, chap. 3, ll. 3-4,
p. 49, v. r....नापुण्यं नोदितं क्वचित् । Cf. AgniP., 209. 29(b)-
30(a), p. 354. DānaM., p. 6, ll. 2-3, v. r....नापुण्यं चोदितं
क्वचित् । SmṛtiR., p. 129, ll. 13-14, v. r....मातापितोर्विशेषतः...
चोदितं क्वचित् ।

P. 213, ll. 12-15. पापदः पापमाप्नोति, etc.

KṛtyaSS., p. 192, only the first verse quoted here.
DānaM., p. 6, ll. 4-5, only the first verse. CaturVC.,
दान-खण्ड, chap. 3, ll. 5-9, v. r....अपि पाल-विशेषेण...पितृ-मातृ-गुरु-
ब्रह्मवादिनां दीयते तु यत् ।...पुण्यं वा पापमेव वा ।

P. 213, ll. 22. मुमूर्षुस्तामसं, etc.

DānaM., p. 3, ll. 20-21.

P. 214, ll. 12-13. न स्पृश्यः स द्विजो राजन्, etc.

DānaKK., p. 84.

P. 214, ll. 14-15. किं करिष्यत्यसौ मूढो, etc.

KṛtyaSS., p. 193, v. r....क्षुर-धारासि-संयुताः । DānaKK.,

p. 84, v. r....गृह्णात्युभयतोमुखीम् । VīraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 92, v. r.

...क्षुर-धाराभि-सन्निभाः ।

P. 214, l. 16. तस्य वर्ष-शते पूर्णे, etc.

VīraM., p. 92, v. r. पूर्णे वर्ष-सहस्रे च....।

P. 215, ll. 1-2. हस्त्यश्व-रथ-यानानि, etc.

ParāM., ll. 2, p. 222, v. r....कृष्णाजिनं तु...अनापदि तु यो द्विजः । DānaKK., pp. 84-85, v. r....गृह्णाति तथैवोभयतोमुखीम् ।

CaturVC., दान-खण्ड, p. 58, v. r....मृत-शय्यासनादि यत् ।...अनापत्सु

गतो द्विजः । DānaM., p. 6, l. 14, only the first line, v. r....मृत-

शय्यासनादयः । VidhāP., fourth stavaka, p. 30, v. r....मृत-

शय्यासनादि यत्...अनापत्स्वपि यो द्विजः ।

P. 215, ll. 2-3. उभयतोमुखीं दोलां, etc.

VidhāP., fourth stavaka, p. 30, v. r. तथोभयमुखीं घोरां सशैलां

मेदिनीं तथा । ParāM., ll. 2, p. 222, v. r. तथोभयमुखीं दोलां...।

VidhāP., fourth stavaka, p. 30, v. r....तथोभयमुखीं घोरां...मेदिनीं

तथा । CaturVC., दान-खण्ड, p. 58, v. r....तथोभयमुखीं घोरां...।

P. 215, l. 4. सत्यकृदधनो लोके, etc.

DānaKK., p. 85, v. r. पापकृत् सोऽधमो...जायते नरः ।

P. 215, ll. 5-8. तेन कृष्णा तु सा शय्या, etc.

PadmaP., सृष्टि-खण्ड, 10. 16(b)-18(a), p. 82, v. r. तेन दुष्टा

तु...गृहीतायां तु तस्यां हि...वेदे चैव पुराणे च...ग्रहीतारस्तु । DānaKK., p. 85, Cf. DānaM., p. 6, l. 18, only the first verse here, v. r. अतिदुष्टा प्रेत-शय्या...गृहीतायान्तु तस्यां तु...। KṛtyaSS., p. 193, last line of the first verse and first line of the second verse quoted here, v. r. गृहीतायां तु तस्यां स...। Hāra-latā, p. 199, v. r. तेन दुष्टा तु...वेदे चैव पुराणे च...ग्रहीतारस्तु...सर्वे नरक-भागिनः । ViraM., तीर्थ-प्रकाश, pp. 92-93, v. r. गृहीतायान्तु तस्यां स...; last line not quoted here. CaturVC., भ्राद्र-कल्प, p. 1614, v. r. अतिदुष्टा प्रेत-शय्या...गृहीतायान्तु तस्यां तु ...वेदे चैव पुराणे च...ग्रहीतारस्तु...निरयगामिनः ।

P. 215, ll. 11-15 ब्राह्मणः प्रतिगृहीयात्, etc.

CaturVC., दान-खण्ड, p. 57, v. r....साधुतः सदा...अव्यश्व-मणि-मातङ्ग-तिल-लौहांश्च वर्जयेत् । शय्यालङ्कार-वस्त्राणि धेनुं तिल-मही तथा । DānaKK., p. 85, v. r....साधु-दातृतः...अव्यश्व-धेनु-मातङ्ग-तिल-लौहांश्च वर्जयेत् । ViraM., तीर्थ-प्रकाश, pp. 90-91, v. r....अव्यश्व-मणि-मातङ्ग-तिल-लौहांश्च...कृष्णाजिन-अतिप्राही...। VidhāP., fourth stavaka, p. 14, only the first verse, v. r....साधुतः सदा । अव्यश्व-मणि-मातङ्ग-तिल-लौहांश्च...।

P. 215, ll. 17-18. ब्रह्म-हत्या-सुरा-पानं, etc.

DānaKK., p. 85, v. r....ब्रह्म-हत्यां...स्तेयं तरिष्यति । ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 91, v. r... स्तेयं तरिष्यति । Cf. CaturVC., दान-खण्ड, p. 98, ll. 2-3.

P. 216, l. 22—217, l. 2. शिवस्य विष्णोः सूर्यस्य, etc.

TirthaC., p. 226, v. r....यः करोति नरोत्तमः । तथैवाऽऽयतनान्येषां कारयन्त्यतिशक्तिः ।...कोटि-कोटि-गुणं लभेत् ।

P. 219, ll. 4-7. द्रव्यमन्नं फलं तोयं, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 88, v.r....शिवस्वं न स्पृशेत्...लङ्घयेन्मैव निर्माल्यं...सर्वं विनिक्षिपेत्...लोभान्मोहात् स...। VidhāP., p. 839, v.r. same as in the ViraM.

P. 219, ll. 13-14. यस्तु शङ्कर-निर्माल्यं, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 88.

P. 219, ll. 15-16. स्पृष्ट्वा रुद्रस्य निर्माल्यं etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 88, v.r....सवासा जलमाविशेत् । KṛtyaSS., p. 185.

P. 219, ll. 16-18. ब्रह्महापि शुचिर्भूत्वा, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 88. KālaTV., p. 203, v.r....महाव्रत ।

P. 219, l. 22-220, l. 1. यस्त्वक्षय-तृतीयायां, etc.

KṛtyaSS., p. 197, v.r. यथाक्षय-तृतीयायां... । TirthaC., pp. 231-232.

P. 220, ll. 2-4. हेम-रत्नमये चित्रे, etc.

TirthaC., pp. 231-232. v.r....रुद्र-लोके... ।

P. 220, l. 5—221, l. 2. गुड-धेनु-विधानस्य, etc.

BhavP., उत्तर-खण्ड, 84. 29-33, p. 449 (b), v.r....गुड-धेनु-विधानञ्च...प्रागेवं विन्यसेत्...गोमयेनानुलिप्तायां...आस्तीर्य यन्नतः...लघ्वेन काञ्चनं (?) तद्वद् वत्सं च परिकल्पयेत्...सवत्सिकां...सदा भार-चतुष्टया...द्वाम्यां वै मध्यमा... । DānaM., p. 172, l. 24-173, l. 6. the first verse is not quoted here; v.r....आस्तीर्य सर्वतः...लघ्वेण काञ्चनं तद्वत्... । DānaKK., p. 59, v.r....आस्तीर्य सर्वतः । लघ्वेणकाञ्चनं तद्वत्...प्राङ्मुखी कल्पित्वा तु यो दशाद् गां सवत्सिकाम् । DānaC., p. 38, (b), ll. 5-9, v.r. अजिनं तु चतुर्हस्तं...आस्तीर्य सर्वतः । तत्रैणं

वाजिनं तद्वत्...सदा भार-चतुष्टया । TirthaC., p. 236, v.r...लप्वेण-
काजिनं तद्वत्...। KṛtyaSS., p. 198. only the last two verses,
v.r...कपिला भारकेण तु ।

P. 221, ll. 4-5. प्रभुः प्रथम-कल्पस्य, etc.

Manu, ll. 30, p. 425. KṛtyaSS., p. 198, SmṛtiR., p. 132.
l. 34—133, l. 1. SmṛtiC., p. 160. DānaM., 8. ll. 25-26. Catur-
VC., धाद-काण्ड, p. 452, v.r. योऽनुकल्पे तु...ŚrāddhaKK., p. 228.

P. 221, l. 6-222, l. 4. धेनु-वत्सौ कृतौ चोभौ, etc.

BhavP., उत्तर-खण्ड, 84. 34-37, p. 449 (b), v.r...कृतावेतौ...
शुक्ति-मुक्ता०.....शिरालौ तु...ताम्र-गण्डक-पृष्ठौ तौ.....ध्रु-युगावेतौ...।
DānaM., p. 173, ll. 7-13, v.r...घृतस्यैतौ...शिरालौ तौ... गण्डक-
पृष्ठौ तौ...नाना-फलमयैर्दन्तैर्घ्राण-गन्ध०...रचयित्वा तौ...। DānaC.,
pp. 38 (b)-39 (a), v.r. धेनु-वत्सौ घृतस्यैतौ...सित-सूत-शिरालौ तौ...
ताम्र-गुडक-पृष्ठौ तौ.....इन्द्रनीलक-तालुको.....नाना-फलमयैर्दन्तैर्घ्राण०...।
TirthaC., p. 237,...धेनु-वत्सौ घृतास्यौ तौ...सित-सूत-शिरा-नदी...घ्राण-
गन्ध-करण्डको...।

P. 222, ll. 5-9. या लक्ष्मीः सर्व-भूतानां, etc.

BhavP., 84. 38-39, p. 449 (a), the second verse not
quoted here, v.r...देवे व्यवस्थिता...मम पापं व्यपोहतु...स्वाहायां च...।
विभावसोः । DānaM., pp. 173, l. 24-174, l. 3, v.r...देवे व्यव-
स्थिता...या च कल्याणी...। DānaC., p. 39 (a)—(b), v.r...सा देवो
वाञ्छितं मे प्रयच्छतु...। DānaKK., p. 54...शङ्करस्य च या प्रिया...
मम शान्तिं प्रयच्छतु...स्वाहा चैव...चन्द्रार्क-ऋक्ष-शक्त्यां...। TirthaC.,
pp. 237-238, v.r...स्वाहा चैव विभावसोः...धेनु-रूपा...।

P. 222, l. 10—223, l. 3, चतुर्मुखस्य या लक्ष्मी०, etc.

BhavP., उत्तर-खण्ड, 84. 40-42, v. r....खधा त्वं पितृ-मुल्यानां...

यज्ञमुजां पुनः । सर्व-पाप-हरे धेनो तस्माद् भूतिं प्रयच्छ मे ॥ TirthaC., p. 238, v. r....स्वधा या पितृ-मुख्यानां...। KṛtyaSS., p. 198, only the last line. DānaM., p. 174, ll. 3-8, v. r....स्वधा त्वं पितृ-मुख्यानां...। DānaC., p. 39(b), l. 9, last verse not quoted here.

P. 223, ll. 3-11. यास्तु पापविनाशिन्यः, etc.

BhavP., 84. 43-47(a), pp. 449(b)—450(a), v. r....श्रूयन्ते दश धेनवः...चतुर्थी मधु-धेनुका । जल-धेनुः पञ्चमी तु षष्ठी तु क्षीर-संभवा ।...कुम्भाः स्युर्दश-धेनूनां...नवनीतेन रत्नैश्च तथाऽप्यन्ये महर्षयः ॥ DānaM., p. 172, l. 16 f.. v. r...कथिता दश...कार्पासस्त्राष्टमी तथा...कुन्ती घृतादि-धेनूनामितरासां तु...नवमी तिल-तैलेन...। DānaC., P. 38(a), v. r....कथिता दश...चतुर्थी जल-धेनुका...कुम्भान् घृतादि-घातूनामितरासां तु...नवमी तिल-तैलेन...। KṛtyaSS., p. 198, the first verse not quoted here; also the line कुम्भाः स्युः, etc. and the last line : v. r....सुवर्ण-धेनुमन्यत्र...। TirthaC., p. 238, v. r....दशमी स्वस्व-रूपतः । Cf. DānaKK., pp. 158.159, “अग्नि-पुराणे” ।

P. 223, l. 12—224, l. 4. एतदेव विधानं स्यात्, etc.

BhavP., 84. 47(b)-48 and 41, p. 450(a) : v. r....स्यात् एवो-पस्कराः स्यूताः । धेनवो दश ता एताः not found in the BhavP. Cf. DānaC., p. 39(b), ll. 7-9. TirthaC., pp. 238-39, v. r. अमेय-यज्ञ-फलदाः सर्वे...।

P. 224, l. 12. तुला पल-शतं ज्ञेयं, etc.

CaturVC., दान-सूत्र p. 118,...“निघण्टु,” v. r....तुला क्रियां पल-शतं भारः स्याद्विशतिस्तुलाः । TirthaC., p. 239. DānaC., p. 38(b), ll. 9-10.

P. 224, ll. 13-26. गोमयेनोपलिप्तायां, etc.

Cf. KṛtyaSS., pp. 198, 1.22-199, l.1.

P. 226, l. 20—227, l. 8, तथैव गो-प्रदानञ्च, etc.

TirthaC., p. 232. KṛtyaSS., p. 197, only the first four lines quoted here.

P. 228, l. 11—229, l. 4. निवर्तन-द्वयं भूमेः, etc.

TirthaC., pp. 232-233, v. r....तस्य पुण्य-फलं त्विदम् ।...सोमेन्द्र-
विष्णु-लोकेषु ब्रह्म-लोके...भुङ्क्ते यथाविधि...Cf. SkanP., काशी-खण्ड,
पूर्वार्ध, 27. 119 f. p. 2221. ViraM., तीर्थ-प्रकाश, pp. 369-370, v. r.
...रूप-सम्पन्नः सर्व-लोक-मुपजितः ।...परात्म-ज्ञानमापन्नः ।

P. 229, ll. 7-8. सप्त-हस्तेन दण्डेन, etc.

MatP., 283. 14(b)-15(a). p. 961, v. r. दण्डेन सप्त-हस्तेन...
विंशदण्डं । CaturVC., दान-खण्ड, p. 122, v. r. दण्डेन सप्त-हस्तेन...।
DānaC., p. 24(b) l. 8, v. r. दश-हस्तेन दण्डेन...। DānaM., p.
160, ll. 18-19, v. r. दश-हस्तेन दण्डेन...। KṛtyaSS., p. 197, v. r.
विंशदण्डा निवर्तनम् । Prayoga-ratna, p. 194(b), ll. 11-12, v. r.
दश-हस्तेन दण्डेन...। Cf. VidhāP., fourth stavaka, p. 43, ll.
4-5 ; also PadmaP., उत्तर-खण्ड, 22. 8, p. 128.

P. 230, ll. 4-5. गद्यां शतं वृषद्वैको, etc.

DānaC., p. 24(b), ll. 8-9, v. r. यत्नं तिष्ठेदयन्तितः । DānaM.,
p. 160, ll. 20-21, v. r. यत्नं तिष्ठेदयन्तितः । CaturVC., दान-खण्ड,
p. 122, v. r. यत्नं तिष्ठेदयन्तितः । ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 370.
Parāśara-saṃhitā, 12. 49 (in Kāshi ed., no 48).

P. 230, ll. 5-7. दश-हस्तेन वंशेन, etc.

Cf. ParāM., ll. 2, p. 35, ll. 18-19. CaturVC., दान-खण्ड,
p. 122, v. r. पञ्च चाभ्यधिकान्...गो-चर्मं चोच्यते । MadanaP., p.
969, v. r. पञ्च वाप्यधिकं...। Cf. ViraM., आद्य-प्रकाश, p. 177,
ll. 22-23.

P. 230, ll. 9-10. एकोऽश्वीयाद्यदुत्पन्नं, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 370. Cf. CaturVC., दान-खण्ड, p. 122, ll. 6-7 ; DānaM., p. 23, ll. 6-7.

P. 230, ll. 11-12. गो चर्म मात्रां पृथिवीं, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 370.

P. 230, l. 16—231, l. 6. ग्रामं गङ्गा-तटे यो वै, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, pp. 370-71, v.r....यावत्तद्ग्राम-भूमेर्वै परमाणोः सुसंख्यया ।... KṛtyaSS., pp. 197-198, verses beginning as सूर्य-कोटि and क्रीडते कालं, etc. are not quoted here ; v. r. ग्राम-भूमेर्वै परमाणुषु संख्यया । TirthaC., pp. 233-234.

P. 231, ll. 16-21. तथा तस्यां तृतीयायां, etc.

TirthaC., p. 234, v.r....ब्रह्माण्डान्तर-संस्थे तु रत्न-भोगान्... प्राप्नोति च...।

P. 232, l. 13-233, l. 10. अष्ट-मूर्ति-धरां गङ्गां, etc.

TirthaC., pp. 244-245, v. r. शालि-तण्डुल-प्रस्थेन...मधु-खण्डं घृतं तथा ।... (दूर्वाध) रोचनं सित-सर्पणम् ।...ॐ गङ्गायै नारायण्यै शिवायै च नमो नमः ।...यमी तेषु दिनेषु च ।...

P. 234, l. 15-235, l. 2. शृणुध्वं भक्तितो यूयं, etc.

TirthaC., p. 246, (अग्नि-कार्यमघः-शय्यां) नक्तं भोजो षडाचरेत् । TithyA., p. 47, only the last verse, v. r....षडाचरेत् । KālaTV., p. 213,...षडाचरेत् ।

P. 235, ll. 4-5. समं स्यादश्रुतत्वात्, etc.

Mīmāṃsā-darśana, 10. 3. 53.

P. 235, ll. 6-7. आज्यं द्रव्यमनादेशे, etc.

SmṛtiC., आहिक-कारण, p. 430, v. r. आज्यं द्रव्यमनादेशे...।

CaturVC., दान-खण्ड, p. 139. TirthaC., p. 246. SmṛtiR., p. 8, ll. 17-18, v. r. आज्यं हव्यमनादेशे...। Kātyāyana-saṃhitā, 8. 16, v. r. आज्यं हव्यमनादेशे...। DānaM., p. 15, ll. 23-24. KṛtyaR., p. 59. ParāM., l. 1, p. 316, v. r. आज्यं हव्यमनादेशे आहुतिषु विधीयते ।

P. 235, ll. 9-10. होमो ग्रहादि-पूजानां, etc.

DānaM., p. 15, l. 9, v. r. होमो ग्रहादि-पूजायां...।

P. 235, l. 11—236. l. 3. गङ्गा-तीरे माघ-मासे, etc.

TirthaC., p. 247, v. r....(शिवं) स्मृत्वा...(मधुना च) स्व-शक्तिः ।

P. 236, ll. 4-17. अलामे कारयेद्धेम्ना, etc.

TirthaC., pp. 247-248, v. r. (भक्त्या) तथा...श्रद्धा-भक्ति-परायणः ... (धर्मात्मा) सप्त-द्वीप-पतिलथा.....सुरूपः.....(सर्व-रोग-विनिर्मुक्तः) सोऽप्येतत् फलमाप्नुयात् ॥

P. 237, l. 22—238, l. 20. वैशाखे शुद्ध-पक्षे च, etc.

TirthaC., pp. 48-50, v. r. काष्ठ-मीलेन भुजानो...मौनेन प्रयतो भूत्वा...यत् पुण्यं तदसंशयम् ।...सुखेन वृष-संयुक्तैः...। भुजन् भोगानशेषतः । ...भूत्वा ततो भुवि ।...महीपालः कीर्ति-रूप-समन्वितः ।...वैराग्य-सम्पन्नः स गङ्गां लभते पुनः ।

P. 239, l. 20-240, l. 7. ज्येष्ठे मासि सिते पक्षे, etc.

Cf. SkanP., काशी-खण्ड, पूर्वार्ध, chap. 27, p. 2222 f., v. 135f. TirthaC., pp., 250-251, l. 2. Cf. NirS., pp. 75, l. 29-76, l. 3. “मविष्योत्तर-काशीखण्डयोः” । TithyA., p. 109, ll. 13 ff.

P. 240, ll. 8-22. चक्ष्यमाणेन मन्त्रेण, etc.

TirthaC., pp. 251-252, v. r....गोमयेनोपलेपिते ।.....(तिलान्

दद्यात्) दश-गोम्यो गवां हितान्...(दीपांश्चैव) प्रवाहके...यथा दुर्गा-रथ-
यात्रा (तथैवात्रापि)...। NirS., p. 76 ; two lines after विशेषतः
are not quoted here ; v. r....यवान् दद्याद्दश-संख्या गवीस्तथा ।

P. 241, ll. 1-9. एतेर्दश-विधैः पापैः, etc.

TirthaC., pp. 252-253. Cf. TithyA., p. 111, ll. 14-17.

P. 241, l. 11—P. 244, l. 9. नमः शिवायै गङ्गायै, etc.

SkanP., काशी-खण्ड, पूर्वार्ध, chap. 27, 157-184, pp. 2223-2225.
v. r....(विष्णु-रूपिरयै) ब्रह्ममूर्त्यै...[after this line : नमस्ते रुद्ररूपिरयै
शाङ्कर्यै ते नमो नमः]...मिषक्-धेष्ठ्यै...स्थास्तु-जन्म-सम्भूत...ताप-वित्तय-
संहन्त्यै...भद्रदायै नमो...(लोक-भूषायै) लिपधायै...नमस्त्रि-शुक्ल-संस्थायै
क्षमावत्यै...विहृताशन-संस्थायै...नन्दायै...सुधा-धारात्मने नमः...विश्व-
मुख्यायै...विश्व-मित्रायै...सुवृषायै...[after this line : परापर-शताब्द्यायै
तारायै ते नमो नमः]...पाश-जाल-निहन्तिन्यै...शान्तायै च वरिष्ठायै
सुख-जग्न्यै...ब्रह्मिष्ठायै (the line परापर-परे तुभ्यं, etc. is not found
in the SkanP. and the line गङ्गा ममाग्रतः, etc. is preceded by
two verses in the SkanP)...त्वं पुमान् पर एव हि ॥ SmṛtiR.,
pp. 37-38. ViraM., तीर्थ-प्रकाश, pp. 295-297. TirthaC., pp.
253-255. TithyA., pp. 112-114.

P. 245, l. 19—246, l. 5. तीर्थेषु ब्राह्मणं नैव, etc.

These verses are also found in p. 129; there is only one
additional verse here, viz., पिण्ड-दानं ततः शस्तं, etc.

P. 247, ll. 3-4. आपद्यनश्चौ तीर्थे च, etc.

ViraM., भाद्र-प्रकाश, p. 283, v. r. प्रवासे पुत्र-जन्मनि...।
ŚrāddhaV., p. 15. KālaM., p. 352...Cf. ParāM., vol. I,
part II, p. 343, ll. 2-3 and 5-6 ; CaturVC., काल-निर्णय, p. 387,

v. r....द्विजो दद्याच्छूद्रो दद्यात् सदैव हि । SamayaM., p. 132, v. r. ...ततः कुर्याच्छूद्रः कुर्यात् सदैव हि । Cf. ŚrāddhaM., p. 120, ll. 17-18 and 20-21; Cf. MadanaP., p. 480, ll. 13-14; and 481, ll. 15-16.

P. 247, ll. 5-6, आत्मनो देश-कालानां, etc.

ParāM., vol. 1. part 2. p. 343, "व्याघ्रपादः", v. r. आर्तवे देश-कालानां...शूद्रः कुर्यात् सदैव हि । CaturVC., काल-निर्णय, p. 578. MadanaP., p. 481, only first line is quoted, v. r....देश-कालाभ्याम् ।

P. 247, ll. 7-8, आम-श्राद्धप्रदोऽनग्निः, etc.

Cf. MatP., chap. 18, v. 27, p. 60, and PadmaP., सृष्टि-खण्ड, chap. 10, v. 32, p. 83. ŚrāddhaV., p. 16, v. r. येनाग्नीकरणं । KālaV., p. 374. MadanaP., p. 482, only last line is quoted.

P. 247, ll. 13-14, श्राद्ध-विघ्ने द्विजातीनां, etc.

NirS., p. 329, ll. 15-16. ViraM., श्राद्ध-प्रकाश, p. 285. ŚrāddhaM., p. 26. ŚrāddhaKL., p. 82. MadanaP., p. 482, v. r....आम-श्राद्धं विघोषते । ŚrāddhaV., p. 16. SmṛtiSār., p. 181, ll. 23-24.

P. 247, ll. 17-18, दद्यादहरहः श्राद्धं, etc.

Manu, chap. III, v. 82, p. 93, v. r. कुर्यादहरहः... । PadmaP., सृष्टि-खण्ड, chap. IX, v. 75, p. 73, v. r. कुर्यादहरहः... । ŚrāddhaM., p. 155, here the order of the verses has been changed, v. r. कुर्यादहरहः... । KālaM., chap. I, v. 1, p. 388, "मार्कण्डेय" and only first line is quoted, v. r. कुर्यादहरहः... । SmṛtiSār. p. 284, ll. 13-15. ŚrāddhaKK., p. 3, only first line is quoted. CaturVC., काल-निर्णय, p. 477.

P. 247, l. 20. अशक्तावृद्धकेन तु, etc.

ParāM., vol. I, pt. 2, p. 300. "पारस्कर", first portion of the verse quoted here, अहन्यहनि यच्छ्राद्धं तन्निस्समिति कीर्तितम् । वैश्वदेव-विहीनं तु ।

P. 248, ll. 3-4. पितरो यत्र विद्यन्ते, etc.

KālaTV., p. 383, v.r....यत्र पूज्यन्ते; last portion of the verse quoted here, अविशेषेण कर्तव्यं विशेषान्नरकं व्रजेत् । ŚrāddhaC., p. 71, v.r....यत्र पूज्यन्ते, last portion of the verse is also quoted here as in KālaTV.

P. 248 ll. 5—8. सपिण्डीकरणादुच्चं, etc.

BrahmaP., 220. 82 (b)—84 (a), v.r....पितुर्यः प्रपितामहः... लेपभुजं याति । तेषां हि यद्यतुर्योऽन्यः....

P. 248, ll. 8-10. पिता पितामहश्चैव, etc.

BrahmaP., 220. 84(b)—86(a), p. 873. SmṛtiC., p. 2, "मार्कण्डेय" । ŚrāddhaKL., p. 4.

BrahmaP., 230. 86(b)—87(a), p. 874.

P. 248, ll. 12-15. ततोऽन्ये पूर्वजाः स्वर्गं, etc.

ŚrāddhaKL., p. 4, v.r....समाप्य यजते वत्स येन येन शृणुष्व तत् । SmṛtiC., "मार्कण्डेय," p. 2, v.r....समाप्यायजते वत्स येन येन शृणुष्व तत् । MadanaP., p. 473, "मार्कण्डेय," only last verse is quoted here. v.r....समाप्यते यथा वत्स येन येन शृणुष्व तत् । BrahmaP., 220. 87(b)—89(a), p. 874, v.r....येऽपि तिर्यक्त्वमापन्नाः... येन येन वदामि तत् ।

P. 248, l. 16.—249, l. 7. अन्नं विकरणं यस्तु, etc.

BrahmaP., 220. 89(b)—97(a), p. 874, v.r. अन्न-प्रकिरणं...

तिर्यक्त्वं कुले गताः...क्रिया-योगाद्विष्कृताः...वज्रं चाङ्घ्रि-शौचजम् ।...
 धाद-क्रियावताम् । Cf. GaruḍaP., उत्तर-खण्ड, 11. 61-68, p. 667;
 MārkaṇḍeyaP., as quoted in SmṛtiC., pp. 2, 1. 4-3, 1. 4;
 ŚrāddhaKL... p. 5, 1. 3-1. 16.

P. 249, 11. 7-11. अन्यायोपार्जितैरन्नेः, etc.

BrahmaP., 220. 97(b)-99, 874, v.r....अर्थैः धादं...धादं
 कुर्वद्भिरत्राम्बु-विशेषः संप्रजायते । Only the first śloka quoted in
 SmṛtiC., p. 3.

P. 249, 11. 15-16. वस्त्राभावे क्रिया नास्ति, etc.

KālaS., p. 531, v.r....यज्ञा विद्यास्तपांसि च । तस्माद्वस्त्राणि
 देयानि... । Cf. CaturVC., धाद-कल्प, p. 694, 11. 19-20. ViraM.,
 धाद-प्रकाश, p. 164, 11. 11-12.

P. 250, 11. 1-2. क्षौम-सूत्रं नवं दद्यात्, etc.

ŚrāddhaKK., p. 195, only the first half, v.r....कार्पासमेव वा ।
 KālaS., p. 561, v. r....दद्यात् क्षौमं... । ViraM., धाद-प्रकाश, p. 189,
 v. r....दद्याच्छूण-कर्पासजं तथा । Cf. ŚrāddhaC., p. 55, 11. 10-11.

P. 250, 11. 3-4. वस्त्राभावे क्रिया नास्ति, etc.

Cf. p. 249, 11. 15-16 of GV. ŚrāddhaKK., p. 145.
 DānaKK., p. 9. v.r. धादेषु च विशेषतः ।

P. 250, 11. 4-6. कौषेयं क्षौम-कार्पासं, etc.

ViraM., धाद-प्रकाश, p. 162, v. r....आवेष्टनानि यो...पुष्कलान् ।
 ŚrāddhaKL... p. 72, v. r. धादेऽप्येतानि...पुष्कलान् । ParāM.,
 vol. I, part II, p. 395, v. r. पुष्कलान् । SmṛtiC., धाद-काण्ड,
 p. 267, v. r....पुष्कलान् । KālaS., p. 535, v. r. कामानाप्नोत्यनुत्त-
 मान् । CaturVC., धाद-काण्ड, p. 694, v. r....धादे श्वेतानि...
 पुष्कलान् ।

P. 250, ll. 7-8. वर्जयेददशं प्राज्ञः, etc.

Cf. BrahmaP., 220. 47(a). p. 878.

P. 250, ll. 9-11. छिन्नमासन्नितं वस्त्रं etc.

ŚrāddhaKK., p. 146; first line not quoted here.

P. 250, ll. 17-18. धौताधौतं तथा दग्धं, etc.

ŚrāddhaKK., p. 146, v. r. ...द्विन्नं वा रजकाहतम् । शुकासङ्-
मूल-लितं वा... । VidhāP., third stavaka, p. 196, only the first
half quoted here.

P. 250, l. 18—251, l. 2. अग्निराविक-वस्त्रं हि, etc.

ŚrāddhaKK., p. 146, v. r. चतुर्थं न कृता ।

P. 251, ll. 3-4. अधौतं कारुधौतञ्च, etc.

Cf. VidhāP., third stavaka, p. 195, ll. 2-3.

P. 251, ll. 6-9. आप्रमाप्रातकं विल्वं, etc.

NirS., p. 290, ll. 10-12, v. r. परुषकम् । नारदञ्च सखर्जूरं...
ŚrāddhaM., p. 52, v. r. ...परुषकम् । नागरञ्च सखर्जूरं...एतानि फल-
जातीनि । ŚrāddhaKK., p. 17, v. r. पनसामलकं...परुषजम् । नारदञ्च
सखर्जूरं... । CaturVC., आद-कल्प, p. 551, v. r. ...परुषकम् । नारदञ्च
सखर्जूरं...एतानि फल-जातीनि... । ViraM., आद-प्रकाश, p. 41, v. r.
...परुषकं...नारदञ्च सखर्जूरं...एतानि फल-जातीनि... ।

P. 251, ll. 9-12. यानि चाभ्यवहार्याणि, etc.

ŚrāddhaKK., p. 17, only the first śloka, v. r. यानि च
व्यवहार्याणि... । CaturVC., आद-कल्प, p. 602, v. r. ईषदुष्ण-कट्पत्रेभ्यः
...मृष्ट-जिह्वानि यानि स्थिरीषत्-कट्पत्रकानि च ।

P. 251, ll. 13-14. तालं करुण-काकोलौ, etc.

CaturVC., आद-कल्प, v. r. ...करुण-काकोले । ŚrāddhaKK. p. 18,

v. r. तालं करुण-काकाशि...। ViraM., आद-प्रकाश, p. 46, v. r. फले करुण-काकोले...।

P. 252, ll. 1-2. अत्यम्लञ्चातिलवणम्, etc.

ŚrāddhaKK., p. 16.

P. 252, ll. 4-6. यवव्रीहि-तिलैर्माषैः, etc.

ŚrāddhaM., p. 50, v. r....नीवारैर्हरिण्यामाकैः...। NirS., p. 288, ll. 29-30, v. r....नीवारैर्हरिण्यामाकैः...। ViraM., आद-प्रकाश, p. 37, v. r....नीवारैर्हरिण्यामाकैः...। ŚrāddhaC., p. 22, v. r....हरिण्यामाकैः...। CaturVC., आद-कल्प, p. 542, v. r....नीवारैश्च तथा माषैः ।

P. 252, ll. 6-7. राजमाधानणूँश्चैव, etc.

CaturVC., आद-कल्प, p. 549, v. r. विप्रुषान् मर्कटाञ्चोरान् कोदवाञ्चापि वर्जयेत् । Cf. NirS., p. 299, ll. 16-17 ; ViraM., आद-प्रकाश, p. 40, ll. 3 and 28 ; ŚrāddhaM., p. 50, l. 27 ; ŚrāddhaKK., p. 21, ll. 12-13.

P. 252, ll. 9-10. माहिषं चामरं मार्गम्, etc.

NirS., p. 291, ll. 24-25 v. r. as given in the BrahmaP., see p. 252 of GV. Cf. ViraM., आद-प्रकाश, p. 49, ll. 29-31.

P. 252, ll. 10-12. गुड-शर्कर-मत्स्यण्डो, etc.

CaturVC., आद-कल्प, p. 601, v. r. गुड-शर्कर-मत्स्यण्डो...last line not found here. ViraM., आद-प्रकाश, p. 55, last line not here as well. ŚrāddhaKK., p. 20 and p. 170 ; v. r. गुड-शर्कर-मत्स्यण्डो-खण्ड-फालितकं तथा ; in p. 170 this line is omitted.

P. 253, ll. 2-3. काल-शाकं तण्डुलीयं, etc.

Cf. ŚrāddhaKK., p. 19, ll. 7-10 ; ŚrāddhaM., p. 52, v. r. ...तन्दुलीयं ; ViraM., आद-प्रकाश, p. 42, v. r....तन्दुलीयं ।

CaturVC., श्राद्ध-कल्प, p. 552, v. r....तन्दुलीयं । NirS., p. 292, ll. 3-4, v. r....तन्दुलीयं...दद्याच्छ्राद्धेषु नित्यशः ।

P. 253, ll. 3-7, जाति-चम्पक..., etc.

ViraM., श्राद्ध-प्रकाश, p. 159, the omitted word is here found as लोघ्राश्व ; v. r....पाटलि शतपत्रञ्च...गन्धनेपालिकामपि...यूथिका-मतिशुक्लञ्च....।...कमलं कुमुदं पद्मं पुण्डरीकञ्च यजतः । इन्दीवरं कोकलदं कङ्कारञ्च नियोजयेत् ॥ Cf. ŚrāddhaKK., p. 142, ll. 11-16.

P. 253, ll. 11-12, गुग्गुलुं चन्दनञ्चैव, etc.

ŚrāddhaKK., p. 144.

P. 254, ll. 1-7, मासं प्रीतिः पितृणान्तु, etc.

Cf. MahBh., 13. 88, 5-9, p. 197. Cf. PadmaP., सृष्टि-खण्ड, chap. 9, 151-157. CaturVC., श्राद्ध-कल्प, p. 595-96, v. r....प्रीणाति चतुरो मासाञ्छशौर्यैः पिशितैः पितृन्...ऐरावतैश्चैवाष्टमासिकीम् । तथैकादश-मासास्तु ।

P. 254, ll. 8-12, संवत्सरं तथा गव्यं, etc.

CaturVC., श्राद्ध-कल्प, p. 596, v. r....दुहितामिषमन्नञ्च दत्तान्यात्म-कुलोद्भवैः । ŚrāddhaKK., p. 15, v. r....रोहितामिष-मुन्यन्नं ।

P. 254, ll. 12-13, यो ददाति गुडोन्मिश्रान्, etc.

ŚrāddhaKK., p. 15.

P. 255, ll. 3-4, गथा-श्राद्धं कृतं तेन, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 371, v. r. उत्सृष्टञ्च तथा श्रुतः...तदीजि-संस्क्रि-तीरे । TirthaC., p. 261.

P. 255, ll. 7-8, एषु तीर्थेषु यच्छ्राद्धं, etc.

PadmaP., सृष्टि-खण्ड, chap. 11, v. 82, p. 94, v. r. येषु तीर्थेषु

...गयायां यत्तु वै श्राद्धं । TirthaC., p. 262, v. r....यत् कृतं तत्तु
श्रद्धया चापवर्गदम् ।

P. 255, ll. 10-11. गङ्गा-यमुनयोस्तीरे, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 371.

P. 255, ll. 14-15. सकृद् गङ्गाभिगमनं, etc.

KūrP., उपरिभाग, 34. 8., p. 375.

P. 255, ll. 17-19. गङ्गायाञ्च गयायाञ्च, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 371, v. r....पिण्ड-दान-फलं समं ।

ŚrāddhaKK., p. 269.

P. 256, ll. 5-6. ब्रह्महा गुह्यहा गोघ्नः, etc.

TirthaC., p. 192.

P. 256, ll. 9-10. क्षेत्रस्थमुद्धतं वापि, etc.

TirthaC., p. 192. ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 364.

P. 256, ll. 12-13. चिन्तामणि-गणाञ्चापि, etc.

TirthaC., p. 193, v. r....यत् प्रयच्छन्ति भक्तेभ्योऽचिन्तितं...।

P. 257, ll. 2-3. योऽसौ निरञ्जनो देवः, etc.

TirthaC., p. 192 v. r. योऽसौ सर्व-गतो विष्णुः...। KṛtyaSS., p.

229, the reading is the same as that of TirthaC.

P. 257, ll. 4-5. तीर्थ-यात्रादिकं कृत्स्नम्, etc.

TirthaC., p. 192, v. r. तीर्थ-यात्रा-विधि...यो नरः । KṛtyaSS.,

p. 229, v. r. तीर्थ-यात्राविधि...यो नरः ।

P. 257, ll. 5-8. कन्या-दानस्तथाऽन्यत्र, etc.

KṛtyaSS., p. 230, v. r....वराश्च-गज-दानैश्च यत् पुण्यं परिकीर्तितम् ।

...ततोधिक फलं गङ्गा-तोय-पानादवाप्यते । TirthaC., p. 197, the reading is the same as that of KṛtyaSS.

P. 258, ll. 1-2. गण्डूष-मात्र-पानेन, etc.

KṛtyaSS., p. 230, v. r.पिबेदम्भस्तस्य । TirthaC., p. 197, v. r. पिबेदम्भस्तस्य शक्तिः ।

P. 258, ll. 6-7. चान्द्र-व्रत-सहस्रन्तु, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 360, v. r. इन्दु-व्रत-सहस्रन्तु । TirthaC., p. 197, v. r. यः पिबेत् तद् यथेष्टन्तु गङ्गाम्भः स विशिष्यते ।

P. 258, ll. 10-11. त्रिभिः सारस्वतं तोयं, etc.

TirthaC., p. 197, v. r.सप्तभिस्त्वथ । KṛtyaSS., p. 230, v. r.सप्तभिस्त्वथ । Cf. VidhāP., third stavaka, p. 733, ll. 8-9. Cf. ViraM., आह्निक-प्रकाश, p. 184, ll. 20-21.

P. 258, ll. 13-14. वज्रं पर्युषितं तोयं, etc.

Cf. MadanaP., p. 304, ll. 15-16. TirthaC., p. 192, v. r. अवज्रं जाह्नवी-तोयमवज्रं... । ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 364, the reading is the same as that of TirthaC. Cf. ŚrāddhaKK., p. 143, ll. 17-18. NirS., p. 253, ll. 5-6, v. r.पर्युषितं पुष्पं...पर्युषितं जलम् । न वज्रं तुलसी-पत्रं न वज्रं जाह्नवी-जलम् । KṛtyaSS., p. 177 and 229, the reading same given as in TirthaC.

P. 259, ll. 11-12. किमष्टाङ्गेन योगेन, etc.

SkanP., काशी-खण्ड, पूर्वार्ध, chap. 27, v. 25, p. 2216. TirthaC., p. 194. ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 363.

P. 259, ll. 14-15. सर्व-देवैश्च मर्त्यैश्च, etc.

TirthaC., p. 194, v. r. स एव देवैर्मर्त्यैश्च ।

P. 259, ll. 17-18. लम्बेदवाक्शिरा यस्तु, etc.

Cf. TirthaC., p. 190, ll. 3-4 ; and p. 194, ll. 11-12. Cf. VirāM., तीर्थ-प्रकाश, ll. 15-16.

P. 259, l. 18—260, l. 1. तिष्ठेद् युग-सहस्रन्तु etc.

Cf. VirāM., तीर्थ-प्रकाश, p. 360, ll. 13-14. KṛtyaSS., p. 229, ll. 4-5. TirthaC., p. 190, ll. 1-2 and p. 194, ll. 17-18.

P. 260, ll. 11-12. पूर्वे वयसि पापानि, etc.

VirāM., तीर्थ-प्रकाश, p. 359 v. 1...तेऽपि वान्त्युत्तमां गतिम् । KṛtyaSS., p. 229, v. 1...कर्मणि कृत्वा पापानि...शेषे गत्वा...वान्त्युत्तमां गतिम् । TirthaC., p. 189, the reading same as that of VirāM.

P. 261, ll. 6-7. कलौ तत्-परम-ब्रह्म, etc.

VirāM., समय-प्रकाश, p. 261.

P. 261, ll. 14-15. प्रायश्चित्तानि दीयन्ते etc.

Cf. SmṛtiSār., p. 353, ll. 22-23.

P. 262, ll. 3-4. कृत-पापेऽनुतापो वै, etc.

BrahmaP., chap. 22, v. 38, p. 113.

P. 262, ll. 6-8. अप्यन्य-चित्तः क्रुद्धोऽपि, etc.

BrahmaP., chap. 216, v. 59, p. 850., v. 1...अत्यन्त-क्रोध-शक्तोऽपि कदाचित्... ।

P. 262, ll. 11-15. पापकृद् याति नरकं etc.

BrahmaP., chap. 22, vv. 34-36, p. 113. ParM., vol. II, pt. II, p. 209, the last verse is not found here.

P. 263, ll. 2-5. धर्मद्रवं हापां बीजं, etc.

SmṛtiR., p. 53, ll. 20-21, v. 1...धर्मद्रवो ।

P. 263, ll. 5-6. गङ्गा गङ्गेति यो ब्रूयात्, etc.

BrahmaP. (Ānandāśrama). chap. 175, v. 82, p. 409.

P. 264, ll. 15-19. स्नान-मात्रेण गङ्गायां etc.

VirāM., तीर्थ-प्रकाश, p. 371-72. v. r...तस्याहं प्रवदे पापं...कुम्भी-
पाकेषु मज्जति । TirthaC., p. 19.

P. 265, ll. 2-3. प्रायश्चित्तरूपैत्येनः, etc.

SmṛtiSār., p. 353, l. 25, p. 354, l. 1, only first line quoted.
MadanaP., p. 704, v. r...व्यवहार्यस्तु वचनादिह जायते ।

P. 265, ll. 9-10. ब्रह्मघ्नो वा सुरापो वा, etc.

VirāM., तीर्थ-प्रकाश, p. 371.

P. 266, ll. 9-10. न तीर्थे पातकं कुर्यात्, etc.

VirāM., तीर्थ-प्रकाश, p. 91, v. r...त्यजेत् तीर्थोपजीवनम् । Cf.
SmṛtiR., p. 127, l. 26.

P. 266, ll. 11-12. दुर्जरं पातकं तीर्थे, etc.

SmṛtiR., p. 127, ll. 26-27, v. r...तीर्थे हि दुर्जरं कृतश्रमेतत्
सर्वं विवर्जयेत् ।

P. 267, ll. 3-5. गङ्गा-मज्जन-शीलस्य, etc.

VirāM., तीर्थ-प्रकाश, p. 372.

P. 267, ll. 8-9. महापातक-मुख्यानि, etc.

KṛtyaSS., p. 84, v. r. महापातक—सङ्घानि यानि पापानि सन्ति ते ।
TirthaC., p. 211, v. r. महापातक-सङ्घानि... ।

P. 267, ll. 13-16. गङ्गायां मरणान्मुक्तिः, etc.

VirāM., तीर्थ-प्रकाश, p. 372-73, VarṣaKK., p. 537.

P. 268, II. 1-2. नाभुक्तं क्षीयते कर्म etc.

ParāM., vol. II. pt. I, p. 11, v. r. ...अवश्यम् अनुभोक्तव्यं ।
Cf. BhavP., ब्राह्म-खण्ड, chap. 191, v. 27. and chap. 192, v. 3,
p. 171A.

P. 168, I. 6. ज्ञानाग्निः सर्व-कर्माणि etc.

Bhagavad-gītā., chap. 4, v. 37.

P. 268, I. 15—269, I. 1. ब्रह्म-विष्णवादि-देवानां, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 371.

P. 269, II. 3-4. या गतिर्योग-युक्तानां, etc.

Cf. KṛtyaSS., II. 11-12, p. 232 and TirthaC., p. 262,
II. 9-10.

P. 269, II. 4-6. ज्ञानतोऽज्ञानतो वापि, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 337. TirthaC., p. 263, v. r. अज्ञानतो
ज्ञानतो वा...। KṛtyaSS., p. 232.

P. 269, II. 8-9. गङ्गायां ज्ञानतो मृत्वा, etc.

VarṣaKK., p. 537....मोक्षमाप्नोति मानवः ।...अज्ञानाद् ब्रह्मणो लोकं ।

P. 269, I. 14—270, I. 2. अर्धोदकेन गङ्गायाम्, etc.

TirthaC., p. 263, v. r. अर्धोदके तु जाह्नव्याः । KṛtyaSS., p. 232,
v. r. अर्धोदके तु जाह्नव्याम्...स न वैति पुनर्जन्म ।

P. 270, II. 3-4. यः सर्व-पाप-युक्तोऽपि, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 354.

P. 270, I. 10—271, I. 7. जल-प्रवेशे चानन्दं, etc.

NarasimhaP., chap. 30, v. 29-39, pp. 81-82, v. r. ...सीङ्गं
च रणं वैवास्य...। अनाराके तु संन्यासे मृतो गच्छेत्...। सुवर्णदायी...

लभन् स्वर्गं तपःफलम् ।...भूमि-दानेन शुद्धेन...। रौप्य-दानेन स्वर्गं तु निर्मलं लभते नरः । अश्व-दानेन पुण्याहं...।...शान्तः स्वर्गं शुभं लभेत् । Cf. CaturVC., दान-खण्ड, p. 164.

P. 271, II. 9-14. सरित्स्नायी जित-क्रोधः, etc.

NarasimhaP., chap. 30, vv. 40-44, v. r....सम्प्राप्य न निवर्तते स्वर्गं...। CaturVC., दान-खण्ड, p. 165, v. r....निर्मलं सुखमाप्नोति...। स-प्राप्य न निवर्तते देवं...। The portion येन येन हि...यद्यदिच्छति मानवः, is not found in CaturVC.

P. 271, I. 14—272, I. 2. एकविंशत्यमी स्वर्गाः, etc.

NarasimhaP., chap. 30, v. 27-28, p. 81, v. r. एकविंशतिं स्वर्गं वै...। तत्तेषु निवसन्तिस्म जनाः क्रोध-विवर्जिताः । CaturVC., दान-खण्ड, p. 164.

P. 272, II. 5-6. शम्भोर्जटा-कलापाक्षु, etc.

TirthaC., p. 264, v. r. यान् पापान् सगरात्मजान् ।

P. 272, II. 7-10. स्नात्वा तु सिक्वाऽप्यथ, etc.

Cf. NirS., p. 414, II. 2-4; SmṛtiK., p. 353, II. 16-19; TirthaC., p. 265, II. 14-19; ViraM., p. 374, II. 11-16; HāraL., p. 190, II. 3-8.

P. 272, II. 11-12. स्नात्वा तथोत्तीर्य च, etc.

NirS., p. 414, I. 5 and SmṛtiK., p. 353, II. 20-21, only the second half is identical. v. r....स्यात्तु महेन्द्र-तुल्या TirthaC., p. 266, v. r. as before. ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 374. HāraL., p. 190, only the second half here, v. r. स्याच्च महेन्द्र-तुल्या । KṛtyaSS., only second half.

P. 272, II. 13-14. गङ्गा-तोयेषु यस्यास्थि, etc.

NirS., p. 414, v. r....(यस्यास्थि) क्षिप्यते । KṛtyaSS., p. 146.

SmṛtiK., p. 353, v. r. (यस्यास्थि) क्षिप्यते...ब्रह्म-लोकात् सनातनात् ।

Tri-sthali-setu-sāra-saṃgraha, p. 28, v. r. क्षिप्यते...सनातनात् ।

P. 273, ll. 3-4. दशाहाभ्यन्तरे यस्य, etc.

Tri-sthali-setu-sāra-saṃgraha, p. 29, v. r. यस्य गङ्गा-तोयेऽस्थि...

VīraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 373. KṛtyaSS., p. 146, v. r. यस्य गङ्गा-

तोयेऽस्थि...। NirS., p. 414, ll. 8-9, v. r. यस्य गङ्गा-तोयेऽस्थि...

TīrthaC., p. 265, v. r. as before.

P. 273, ll. 9-10. यावन्त्यस्थीनि गङ्गायां, etc.

KūrP., पूर्व-भाग, 36. 30, p. 181, v. r. यावदस्थीनि गङ्गायां...

VīraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 373. Cf. HāraL., p. 181, ll. 11-12.

P. 273, ll. 13-14. गङ्गा-तोयेषु यस्यास्थि, etc.

TīrthaC., p. 265, v. r. वर्षाणान्तु सहस्राणि, etc.

P. 273, ll. 17-18. यस्मिन् काले नृणामस्थि, etc.

TīrthaC., p. 265.

P. 274, ll. 4-5. यावदस्थि मनुष्यस्य, etc.

MahBh., 3. 85. 94, p. 146. Cf. VīraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 359,

ll. 22-23.

P. 274, ll. 8-10. गङ्गायास्त्वय राजेन्द्र, etc.

VīraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 355. KṛtyaSS., p. 233, v. r. अश्वमेधं दश-गुणं, etc.

P. 274, ll. 12-13. अन्तरीक्षे क्षितौ तोये, etc.

VīraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 356, v. r.पूज्यमक्षयं पदमरुते ; stated to be taken from the Gaṅgā-vākyāvali. TīrthaC., p. 264.

P. 274, l. 18-275, l. 2. सर्व-तीर्थेषु यत् पुण्यं, etc.

VīraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 356, v. r. सर्व-दानेन यत्...सर्वं ज्ञात्वा...

P. 275, ll. 7-8. यो यमर्थयते कामं, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 356.

P. 275, ll. 10-11. मुक्ति-क्षेत्रेषु सर्वत्र, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 357. मुक्ति-क्षेत्रेषु सर्वेषु ।

P. 275, ll. 19-20. स्वर्ण-भार-सहस्रेण, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 334. TirthaC., p. 26. SmṛtiK., p. 348, ll. 15-16, v. r....वेण्यां चैव दिने दिने ।

P. 276, ll. 5-6. राजसूय-सहस्रस्य, etc.

TirthaC., p. 25. v. r. सितासिते तु माघे तु...।

P. 276, ll. 9-10. गङ्गा-यमुनयोर्मध्ये, etc.

TirthaC., p. 26. v. r....क्षातो मुच्येत...कामांस्तत्र प्राप्नोति ।

P. 276, ll. 12-14. सितासितेषु यः स्नाति, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 334, v. r. सितासिते तु यत् ब्रानं,...न तेषां...। KālaS., p. 41, v. r. सितासिते च यैः क्षातं माघ-मासे...न तेषां...।

P. 276, ll. 17-18. आकल्प-जन्मभिः पापं, etc.

TirthaC., p. 25.

P. 277, ll. 2-6. सितासितेषु यो मज्जेत्, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 333-34, v. r. सितासिते तु...दुर्जया वैष्णवी माया...तेषु तेषु च लोकेषु...प्रयागे माघ-मन्विनः । TirthaC., p. 25, v. r. सितासिते तु...दुर्जया वैष्णवी...तेषु तेषु च लोकेषु...माघ-मन्विनः । SmṛtiR., p. 53, l. 18, the verse तेजोमयेषु लोकेषु, etc. not quoted in SmṛtiR., v. r. सितासितेऽपि...रवौ राजन् न गर्भेषु निमज्जति । दुर्जया वैष्णवी...माघ-मासे...साऽपि माघ-मासे...। Tri-sthali-setu, p. 31.

v. r. सितासिते तु...न स पापेषु...दुर्जया वैष्णवी...तेषु तेषु च लोकेषु...
पद्माचार्ये विलीयन्ते...माघ-मन्त्रिनः ।

P. 277, ll. 11-12. संवत्सर-शतं सार्धं, etc.

TirthaC., p. 27. v. r. संवत्सर-शतं सार्धं...प्रयागे माघ-मासे तु...।

P. 277, l. 15—278, l. 1. योगाभ्यासेन यत् पुण्यं, etc.

TirthaC., p. 27. v. r....संवत्सर-शत-लये...ज्येष्ठ-भागस्य तद्भवेत् ।

P. 278, ll. 3-5. ततः पुण्यतमं नाम, etc.

Tri-sthali-setu, p. 14. ViraM., तीर्थ-प्रकाश, pp. 321-22, v. r.
...(पुण्यतमं) नास्ति...प्रवदन्त्यधिकं...

P. 278, ll. 5-6. श्रवणात्तस्य तीर्थस्य, etc.

Tri-sthali-setu, p. 14, v. r. दर्शनात्तस्य...मृत्तिकालभनाद्वाऽपि...।
ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 322, v. r....मृत्तिकालम्भनाद्वाऽपि...सर्व-
पापैः प्रमुच्यते ।

P. 278, ll. 15-16. कुरुक्षेत्र-समा गङ्गा, etc.

SmṛtiK., p. 351, ll. 24-25, v. r....यत् कुलावगाहिता...।
TirthaC., p. 18. ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 330, v. r....यत् तत्ता-
वगाहिनः । KṛtyaSS., p. 231, v. r....यत् कुलावगाहिताः । कुरु-
क्षेत्रादश-गुणाः...।

P. 278, l. 16—279, l. 3. तस्माच्छत-गुणाः प्रोक्ताः, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 330. TirthaC., p. 18, v. r....गङ्गा-
यमुन-सङ्गमे...। SmṛtiK., p. 351, ll. 25-27, v. r....गङ्गा-यमुन-सङ्गता ।
TithyA., p. 153, and NirS., p. 158, l. 22, only the lines
काश्याः शत-गुणाः...पश्चिम-वाहिनी quoted.

P. 279, ll. 7-8. पश्चिमाभिमुखी गङ्गा, etc.

TithyA., p. 153. NirS., p. 158, l. 23, KṛtyaSS., p. 216.

v. r....हन्ति कल्प-शतम् । Viram., तीर्थ-प्रकाश, p. 330. TirthaC., p. 18.

P. 279, II, 13-15. उपस्पृशति यो माघे, etc.

TirthaC., p. 25. v. r....माघे मकराङ्गे....

P. 280, II, 12-14, ये माघ-मासे वर-तीर्थ-मञ्जनं, etc.

Tri-sthali-setu, p. 41.

P. 281, I, 14—282, I, 1. हिमवत्-पृष्ठ-तीर्थेषु, etc.

TirthaC., p. 20, v. r. सर्व-कामप्रदो माघो... Viram., तीर्थ-प्रकाश, p. 332, v. r. as before. *The following lines of the GV, are identical with those of the same, pp. 291, I, 7-292, I, 1. For notes, see pp. 291-92.*

P. 283, I, 5—284, I, 8. गायन्ति देवाः सततं दिवि स्थिताः, etc.

TirthaC., pp. 21-22....दिविष्ठा...माघो गरीयांश्च तयोश्च सोऽधिकः । वाय्वम्बु-पर्णाशन-देह-शोधनैः ।...चिर-काल-सञ्चितैः । योगैश्च संयान्ति नराश्च यां गतिम् ।...हि यान्ति यां गतिं ज्ञाता हि ।...कुञ्जर-कर्ण-चालिता ।...राज-सुयाद्वयमेध...।...सम्प्रददाति चाञ्जलिम् । Viram., तीर्थ-प्रकाश, p. 333. v. r....सततं दिविष्ठा...। माघः प्रयागश्च...। माघो गरीयांश्च तयोश्च...।...देह-शोधयौः ।...चिर-काल-सञ्चितैः । योगैश्च संयान्ति नराश्च...।...सुरसिन्धु-योगे ।...कुञ्जर-कर्ण-चालिता ।...सम्प्रददाति चाञ्जलिम् ।

P. 285, I, 10—286, I, 4. अत्र नारायणः सस्तौ, etc.

Tri-sthali-setu, p. 10, v. r. सन्नो सपन्नोः...उचिता तत्...लोक-वाणेन शूलवृक्...सा सन्नो...मेजे...पुलं वंशधरं लेमे ययाति नहुषो मुने । स मायया...।

P. 286 II 8-9. संवत्सर-शतं साध्रं, etc.

Tri-sthali-setu, p. 33. TirthaC., p. 27. Viram., तीर्थ-प्रकाश, p. 16, v. r. प्रयागे माघ-मासेऽस्य....

P. 286, ll. 11-18. एतेषां तु, etc.

Cf. Tri-sthali-setu, p. 38, ll. 21-31. TirthaC., p. 29, ll. 7-14, v. r. ...यत्तु ज्यह-सङ्कल्प-क्रोडीकृतेऽपि माघ-सप्तमी-प्रातःस्नानादौ... [this is the right reading]...फल-कामनायां तदानन्त्यापत्तेः ।...ज्यह-सङ्कल्प...।

P. 287, ll. 1-8 गङ्गा-यमुनयोद्वेच, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 334, ...राज्य-कामिनः ...। Tri-sthali-setu, p. 29, v. r.भोगः स्यात्...स्याद्राज्य-कामिनः...। TirthaC., pp. 25-26, v. r. राज्य-कामिनः...। KṛtyaSS., p. 233, only the last verse.

P. 287, ll. 9-10. पञ्च-योजन-विस्तीर्ण, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 329, "कौमे", v. r. प्रवेशात्तस्य तद्गुमावश्वमेधः ...। SmṛtiK., p. 351, ll. 30-31, only the first line quoted here. TirthaC., p. 23, Tri-sthali-setu, p. 15.

P. 287, ll. 10-12. त्रीणि कुण्डानि राजेन्द्र, etc.

KṛtyaSS., p. 216. Tri-sthali-setu, p. 15, v. r. पञ्च कुण्डानि ...येषां मध्ये...प्रयागस्य प्रवेशात्तु...।

P. 287, ll. 12-14. त्रीणीति, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 325, ll. 11-12. Tri-sthali-setu, p. 15, ll. 11-12. The Tri-sthali-setu says, "त्रीणि कुण्डानोति क्वचित् पाठः । कुण्डानि कूपाः । ते च प्रयाग-प्रतिष्ठानालर्क-पुरेषु स्नेयाः" ।

P. 287, ll. 15-16. धनुर्विंशति-विस्तीर्ण, etc.

TirthaC., p. 29, v. r. भवेत् पुनः । Cf. SmṛtiK., p. 352,

ll. 4-5. *VīraM.*, तीर्थ-प्रकाश, p. 335, v.r. राजसूयः पुनर्भवेत् । *Tri-
sthalī-setu*, p. 32, v.r....राजसूयः पुनः पतेत् ।

P. 287, ll. 17-19. सितासिते तु यः स्नाति, etc.

SmṛtiR., 351. ll. 22-24. "मातस्ये," v. r. (सितासिते तु) यत्
ज्ञानं माष-मासे... । *TirthaC.*, p. 26, v. r. सितासिते तु यत् ज्ञानं... ।
Tri-sthalī-setu, p. 30, "मातस्ये," v.r. सितासिते तु ये ज्ञाता
माष-मासे... ।

P. 288, ll. 2-3. प्रातः स्नाय्यरुण-किरणं, etc.

SmṛtiR., p. 65, ll. 33-34. *SmṛtiSār.*, p. 306, l. 21.

P. 288, ll. 7-8. मकरस्थे रवौ माघे, etc.

Tri-sthalī-setu, p. 41, v.r. मकरस्थे रवौ यो हि न ज्ञातोऽभ्युदिते...
कथं स तिदिर्व... । *TirthaC.*, p. 31.

P. 288, ll. 11-13. कम्बलाश्वतरौ नागौ, etc.

VīraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 338, "मातस्ये," v.r. यमुना-दक्षिणे तटे...
गत्वा च संस्थानं... । *TirthaC.*, pp. 29-30, "मातस्ये," v.r....मुच्यते
सर्व-पातकैः ।

P. 289, ll. 5-7. कृपञ्चैव तु सामुद्रं, etc.

VīraM., तीर्थ-प्रकाश, pp. 338-339, v.r....यदि तिष्ठति... ।
TirthaC., p. 30, v.r....यदि तिष्ठति... ।

P. 289, ll. 9-11. उत्तरेण प्रतिष्ठानात्, etc.

VīraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 339, v.r. तीर्थं वैलोक्य-विभ्रुतं... ।
अश्वमेध-फलं तत्... । *TirthaC.*, p. 30.

P. 289, l. 15—290, l. 4. ततो भोगवतीं गत्वा, etc.

TirthaC., p. 30, v.r....सत्य-वादिषु यत् फलम् ।...तत् भोगवती

नाम...सोऽश्वमेधमवाप्नुयात् । Only the last two verses are found in MahBh., वनपर्व, 85-86.

P. 290, ll. 10-13. यामुने चोत्तरे कूले, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 328, only the first verse found here. TirthaC., pp. 30-31, v.r....परमं स्मृतम् ।

P. 290, ll. 15-17. तत्र स्नात्वा च पीत्वा च, etc.

TirthaC., p. 31

P. 291, ll. 2-3. तिस्रः कोट्योऽर्ध-कोटी च, etc.

TirthaC., p. 24, v.r....कोट्योऽर्ध-कोटी च ..।

P. 291, l. 7—292, l. 2. ज्ञानकृन्मानसे माघः, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 332. v.r....विशाल-कुलदो...(कुरुक्षेत्रे च) साध्यते...देवकात् देवता-देहो...। TirthaC. pp. 20-21; between सरयूर्गण्डकी, etc. and कावेरी तुङ्गभद्रा, etc., there is an additional line, viz., तापी गोदावरौ भीमा पयोष्णी कृष्णकौशिकी ; v.r. देवका देवता-देहो (नरो भवति, etc.)...नीलकण्ठावुदे...।

P. 292, ll. 3-7. शृणु राजन् प्रयागस्य, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 324, v. r. गयां च धेनुकं चैव गङ्गासागरमेव च । TirthaC., pp. 23-24, v. r. same as before. Tri-sthali-setu, p. 6, v. r. शृणु राजन् प्रवक्ष्यामि...गयां च धेनुकं चैव गङ्गा-सागरमेव च ।

P. 292, ll. 8-16. पृथिव्यां यानि तीर्थानि, etc.

TirthaC., pp. 18-19. PadmaP., उत्तर-खण्ड, 246. 46, p. 1769, ĀSS. ed. KṛtyaSS., p. 216, only the first verse quoted here. ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 330.

P. 292, l. 17—P. 293, l. 2. गङ्गा-द्वारे दशावर्ते, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 377, v. r....कुशावर्ते स्नाने...दशायुत-गवां दानात्...। KṛtyaSS., p. 231, only the first verse, v. r. same as before.

P. 293, ll. 11-13. तीर्थं च सौकरं नाम, etc.

KṛtyaSS., p. 232. TirthaC., p. 217.

P. 293, ll. 17-18. तत्रैव ब्रह्मणस्तीर्थं, etc.

KṛtyaSS., p. 232. TirthaC., p. 217.

P. 294, ll. 1-2. तथाहुः कापिलं तीर्थं, etc.

TirthaC., p. 217, v. r. अथाहुः...स्नात्वा तुल्य-फलं..।

P. 294, ll. 5-6. गङ्गा-द्वारे दशावर्ते, etc.

MahBh., दान-धर्म, 25, 13, v. r....कुशावर्ते...विल्वके...तीर्थे कनखले...। PadmaP., उत्तर-खण्ड, 81. 40, p. 317, v. r....कुशावर्ते विल्वके...स्नात्वा कनखले तीर्थे पुनर्जन्म न विद्यते। KṛtyaSS., 232.

P. 294, ll. 9-10. पवित्राख्यं ततस्तीर्थं, etc.

KṛtyaSS., p. 233.

P. 294, ll. 13-17. वेणीवाह्यं ततस्तीर्थं, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 357. "गङ्गा-वाक्यावल्याम्", v. r....खसा खल्वैव सज्जता।...वाम-पादोद्भवां...। KṛtyaSS., p. 233, 'वेणी-वाह्यं दर्दरीति प्रसिद्धम्'—ViraM. and KṛtyaSS.

P. 294, l. 20—P. 295, l. 1. ततस्तु गण्डकी-तीर्थं, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 357. "गङ्गा-वाक्यावल्याम्", v. r....यत् सज्जता...। KṛtyaSS., p. 233, v. r....तत्रैव...यत्र सज्जता...।

P. 294, ll. 3-7. राम-तीर्थं ततः पुण्यं, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 375, "गङ्गा-वाक्यावल्याम्", v. r. वैकुण्ठा-

पण (१)... (यत्नासौ) मुद्रलो...। KṛtyaSS., p. 233, v. r. नैकुण्ठो यत्
सन्निधौ... यत्नासौ मुद्रलो...। TirthaC., p. 218.

P. 295, ll. 9-10. विश्वामित्रस्य भगिनी, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 357, "गङ्गा-वाक्यावल्याम्", v. r....
गङ्गाया यत्न... वित्तादिः समन्तः (?) स्यात् प्रियातिथिः । TirthaC., p. 218.

P. 295, ll. 12-13. जङ्घ-हृदे महातीर्थे, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 375, "गङ्गा-वाक्यावल्याम्", TirthaC.,
p. 219.

P. 295, ll. 16-17. तस्माद्विदिति-तीर्थं च, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 375, "गङ्गा-वाक्यावल्याम्", TirthaC.,
p. 219.

P. 295, l. 19—P. 296, l. 4. शिलोच्चयं महातीर्थं, etc.

TirthaC., p. 219, v. r.... तृणादिभिः सह... स्नानादत्र प्रयागवत् ।...
(यत्र) स्वेन... स्थाने तत् महोदयः...। Only the last four lines are
found in the ViraM., तीर्थ-प्रकाश p. 355, "गङ्गा-वाक्यावल्याम्" ।

P. 296, ll. 8-9. एकेन स्नान-मात्रेण, etc.

KṛtyaSS., pp. 230-231.

P. 296, ll. 18-19. महाज्यष्ठी सुर-श्रेष्ठ, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 367, "भविष्ये" ।

P. 297, ll. 1-2. अरुणोदय-वेलायां, etc.

SmṛtiS., p. 46, ll. 4-6, v. r.... कोटि-सूर्य-ग्रहैः समा । ViraM.,
तीर्थ-प्रकाश, p. 365. TirthaC., p. 40, v. r.... प्रयागे यदि लभ्येत...
सहस्रार्क-ग्रहैः समा । Cf. MadanaP., p. 263, ll. 9-10; SmṛtiC.,
आह्निक-काण्ड, p. 321.

P. 297, ll. 12-13. वैशाखे शुक्ल-पक्षे तु, etc.

BhavP., मय्य-पर्व, 8. 7, p. 215. SmṛtiC., आह्निक-काण्ड, p. 321, KṛtyaSS., p. 8. NirS., p. 72, ll. 3-4.

P. 298, ll. 2-4. तत्र यद्यपि कल्पतरु-कारेण, etc.

For identical passages, see ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 50, ll. 18-20 and p. 335, ll. 10-11.

P. 298, l. 2—P. 304, l. 9. तत्र यद्यपि, etc.

TīrthaC., p. 32, l. 1—38, l. 18 (except सितामित-प्रवाह, etc. p. 37—प्रयोज्यम्, p. 38, l. 6) ।

P. 298, ll. 5-8. प्रयागे वपनं कुर्यात्, etc.

KṛtyaSS., p. 216. ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 335, v. r.... प्रयागे वपनं यदि । Tri-sthali-setu, p. 17, v. r.... कुरुक्षेत्रे च दानेन ...वपनं यदि । TīrthaC., p. 32, v. r. किं काश्यां मरणेन वा । Detailed discussions about shaving in Prayāga are found in the Tri-sthali-setu (pp. 17-22) as well as ViraM., (pp. 60-62).

P. 301, ll. 5-6. संवत्सरं द्वि-मासोनं, etc.

VidhāP., third stavaka, p. 158, v. r. संवत्सरे द्वि-मासोने... । ŚrāddhaC., p. 140, Tīrthendu-śekhara, p. 7. Cf. NirS., p. 359, ll. 26-27. ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 57, v. r. संवत्सरे द्वि-मासोने... Tri-sthali-setu, p. 19. Tri-sthali-setu-sāra-saṃgraha, p. 9, v. r. संवत्सरे द्वि-मासोने... ।

P. 301, ll. 15-16. गङ्गायां भास्कर-क्षेत्रे, etc.

Tri-sthali-setu, p. 20.

P. 302, ll. 10-12. सर्वान् केशान् समुद्धृत्य, etc.

Gaṅgā-jala of Dāmodara Miśra (composed in the Śaka year 1956 i.e. 1434 A.D.), ed. by Rāmanātha Gosvāmin

Vidyālañkāra ; Calcutta, Gupta Press, 1930, p. 115, v. r. ...सुरङ्ग-सुरङ्गनमुच्यते । ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 50. Tirthendu-śekhara, p. 8, v. r. ...सुरङ्ग-सुरङ्गनमादिशेत् । ŚrāddhaC., p. 140, v. r. एवमेव हि नारोणां शस्यते वपन-क्रिया । Cf. Tri-sthali-setu-sāra-saṃgraha, p. 32, ll. 2-3. NirS., p. 360, ll. 1-2, v. r. ...शस्यते वपन-क्रिया । VidhāP., third stavaka, p. 743, v. r. ...शस्यते वपन-क्रिया । KṛtyaSS., p. 217, v. r. ...सुरङ्ग-सुरङ्गनमादिशेत् ।

P. 302, ll. 14-16. केशानाश्रित्य तिष्ठन्ति, etc.

KṛtyaSS., p. 217, v. r. केश-मूलान्युपाश्रित्य...तस्मात्तान् नापयेत्तु वै ।

P. 304, l. 11—310, l. 10. आ प्रयागात् प्रतिष्ठानात्, etc.

TirthaC., p. 47—52.

P. 304, l. 19—305, l. 2. आ प्रयागात् प्रतिष्ठानात्, etc.

Tri-sthali-setu, p. 15, last line not quoted here, v. r. आप्रयागं...यत्पुरो...नागध बहुमूलकः...प्रजापतेः चेलं...। ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 323, v. r. आप्रयागं...यत्पुरो...प्रजापतेः चेलं...।

P. 305, ll. 3-5. सितासिते सरिते, etc.

Tirthendu-śekhara, p. 24, v. r. ...तत्ताडुतासो...ये वै तन्वं...स्ते जनासो... । Tri-sthali-setu, p. 3, “आश्वलायनानां परिशिष्ट-श्रुतिः”, v. r. तत्ताडुतासो...ये वै तन्वं...धोरास्ते जनासो...; “शाखान्तरे तु ‘ते वै जनासो’ इति पठन्ति” । ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 342, “ऋग्वेदे आश्वलायनाः पठन्ति”, v. r. ...तत्ताडुतासो...ये वै तन्वां...धोरास्ते जनासो...। PadmaP., उत्तर-खण्ड, chap. 246, p. 1769.

P. 305, ll. 8-9. न देव-वचनात्तात, etc.

Tirthendu-śekhara, p. 25, v. r. न लोक-वचनात्तात न देव-वचनादपि । ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 322, v. r. ...न देव-वचनात्तात...।

P. 305, ll. 9-11. दश तीर्थ-सहस्राणि, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 322, v. r. तेषां सान्निध्यमर्त्तव... ।

P. 305, ll. 11-12. या गतिर्योग-मुक्तस्य, etc.

Cf. KṛtyaSS., p. 232, ll. 11-12.

P. 305, l. 13.—306, l. 6. व्याधितो यदि वा दीनः, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 343, v. r.....सर्व-रजमयैदिव्यैर्नागावज-
समाकुलैः । वराजना-समाकीर्णैर्विमानैः शुभ-लक्ष्णैः...समृद्धे (जायते कुले) ।
तदेव च स्मरेतीर्थं... ।

P. 306, ll. 7-10. वट-मूलं समासाद्य, etc.

Tirthendu-śekhara, p. 23, v. r.....समाश्रित्य... ; only the
first verse is quoted here. ViraM., तीर्थ-प्रकाश, pp. 343-44.

P. 306, l. 12—307, l. 13. उर्वशी-पुलिने रम्ये, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश pp. 339-40, v. r....शुक्लाम्बरधरो...भूमि-पति-
(भवेत्)... ।

P. 308, ll. 3-8. गङ्गा-यमनयोर्मध्ये, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 344, v. r....करीषामि' यस्तु धारयेत्... ।
Tirthendu-śekhara, pp. 23-24. only two and a half lines
quoted here, v. r....करीषामि' यस्तु साधयेत्... ।

P. 308, ll. 9-13. यस्तु देहं निरुत्य स्वं, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 345, v. r....(देहं) विकर्त्तित्वा...प्रिय-
वाचकः ।

P. 308, l. 13—309, l. 2. शृणु राजन् प्रयागे तु, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 345, v. r....अनाशक-कलं विभो... ।

P. 309, ll. 10-11. गङ्गा च यमुना चैव, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 378.

P. 310, II. 1-3. देशस्थो यदि वाऽरण्ये, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 328.

P. 311, II. 6-11. गङ्गां पुण्य-जलां प्राप्य, etc.

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 372, v. r....आचमनं चैव... । ...न
वदन्नमृतं नरः ।

P. 311, I. 12. स्नायीत तैलवान्, etc.

BrahmaP., 221, 79, p. 887, v. r....चैलवान्...कट-भूमिमुपेत्य च ।

ViraM., तीर्थ-प्रकाश, p. 372.

P. 312, II. 1-2. नित्यं नैमित्तिकं चैव, etc.

GarudaP., 217. 117, p. 518, v. r.....नैमित्तिकं चापि... ।

SmṛtiC., आहिक-काण्ड, 'यमः', p. 336, ViraM., आहिक-प्रकाश,
p. 177, v. r. नैमित्तिकं काम्यं... ।

P. 312, I. 8. यथाऽहनि तथा प्रातर्नित्यं, etc.

Kātyāyana-gr̥hya-sūtra with five commentaries. Venkateśvara Press ed., p. 400. Smṛti-candrikā., आहिक-काण्ड, p. 292,
v. r....स्नायादतन्द्रितः । ViraM., आहिक-प्रकाश, p. 190.

APPENDIX II

SOME REMARKS ON THE QUOTATIONS IN THE GAṄGĀ-VĀKYĀVALI

The Gaṅgā-vākyāvali is full of quotations which may be classified into seven categories.

I. Anonymous verses and passages. Here no names of the works or authors are given by Viśvāsadevi herself but it is clear that the verses and passages cannot be her own composition, but are taken from some Purāṇa, Smṛti or such other works; e.g. p. 110, l. 13, “दर्शनात् स्पर्शनात्” etc. Viśvāsadevi does not say anything about the source of the verse; but we have traced it in the Agni-purāṇa.¹ The verse “नाभि-माले जले स्थित्वा”, etc. with no indication as to the source has been traced in the Garuḍa-purāṇa.²

II. Verses and passages expressly stated by Viśvāsadevi to be taken from others (इति केचित्³, इति वदन्ति⁴, अन्ये...ब्राह्मः⁵, इति प्रसिद्धिः⁶, स्मृतौ⁷, पुराणे⁸ etc.) but no definite names of authors or works are given.

1 For other authorities quoting the same verse, see Appendix, Further references and notes, p. 2.

2 See Appendix, Further references and notes, p. 25 under नाभि-माले जले स्थित्वा, etc.

3 See Appendix, Alphabetical index of authors or works quoted by Viśvāsadevi in the Gaṅgā-vākyāvali under Kecit.

4 See the Text of the GV., p. 302.

5 *Op. cit.*, p. 302.

6 *Op. cit.*, p. 187, l. 1.

7 See the General Index under Smṛti.

8 See the General Index under Purāṇa.

III. Verses and passages expressly stated to be taken from some work or other (Smṛti, Purāṇa, etc.) but found in quite different works; e.g. the verses भौमानामपि तौर्धानां', etc. are expressly stated to be taken from the Mahābhārata, but they have been found in the Skandapurāṇa,¹ though not in the Mahābhārata. There are abundant examples of this type. Particular mention is to be made of the Purāṇas in this respect; thus, the verse "अयने द्वे विषुवे द्वे" etc. (p. 170) is said to be quoted from the Bhaviṣya and Matsya Purāṇas. It is not found in these two Purāṇas but has been traced in the Agni-purāṇa.² The verse "चन्द्र-सूर्य-ग्रहे", etc. stated to be taken from the Garuḍa-purāṇa is found in the Padma-purāṇa³ and not in the Garuḍa. The same remark applies to a certain extent to the Smṛtis as well. Thus the verse "श्रवणाग्नि" etc. is not traced in the Bṛhad-Vaśiṣṭha but found in the Agni-purāṇa⁴

Viśvāsadevi probably used different recensions of the works from those we have consulted or the interpolations into the original works may be responsible for this.

IV. Some quotations which have been traced to the sources mentioned in the Gaṅgā-vākyāvali as well as in other works, e.g., the verses एता युगाद्याः कथिताः पुराणैः,

1 See Appendix, Further references, etc., p. 14.

2 *Op. cit.*, p. 35.

3 *Op. cit.*, p. 41 under चन्द्र-सूर्य-ग्रहे चैव, etc.

4 See Appendix, Further references and notes, p. 34 under श्रवणाग्नि, etc.

etc. are found not only in the Matsya-purāṇa from which they are expressly stated to be taken, but also in the Viṣṇu-purāṇa, Saura-purāṇa, Padma-purāṇa,¹ etc.

This may be explained by the reasons stated above in III.

V. Verses said to be taken from particular works but not traced in the authoritative editions of the same. E.g. none of the quotations from Atri, Devala and Yama in the Gaṅgā-vākyāvali are traceable in the editions of the same published from the Vaṅgavāsī Press² and the Ānandāśrama Press.³ Similarly, the quotations from the Yogi-Yājñavalkya are not found in the Vasumati edition of the work.⁴

VI. Quotations untraced though the names of works or authors have been given by Viśvāsadevī: works not extant or fragmentary.

The Gaṅgā-vākyāvali contains quotations from the Jābāli, Paiṭhinaśi, Pracetas, Marīci and Sumantu Saṃhitās of which no MSS. even are known to exist to-day. Some of these quotations, however, have been traced in the Smṛti-nibandhas or allied works.⁵ The

1 See Appendix, Further references, and notes, p. 30 under एता युगाद्याः, etc.

2 In Unaviṃśati Saṃhitā. See Bibliography.

3 In Smṛtinām samuccayah. See Bibliography.

4 See Bibliography in loco.

5 See the page references to the texts under these heads in the General Index, and the corresponding foot-notes as well as the Appendix, Further references and notes.

Dakṣa-sūtra mentioned by the authoress (p. 312) is probably lost for ever. There are a few quotations from Vyāghrabhūti¹ in the Gaṅgā-vākyāvali. No complete work attributed to him is known to exist though the Nibandhas contain some quotations from him, different from those given here. No complete MS. of the Smṛti-samuccaya of Viśveśvara from which Viśvāsadevi probably quoted² could be availed of and therefore, the single quotation from it could not also be traced. The Saura-dharma which has also been quoted in the Gaṅgā-vākyāvali is, probably, a sequel to the Saurapurāṇa. This work is no more extant. The MSS. of the Nandi-purāṇa and the Nandikeśvara-purāṇa which have also been quoted are too rare to be availed of. One of the verses quoted by Viśvāsadevi from the Nandi-

¹ See General Index under Vyāghrabhūti.

² Royal Asiatic Society of Bengal, MS. No. 10068 (1935) and 4858 (1936). The first one is incomplete at the end and the following leaves of the second are missing: 11, 14, 15, 24-26, 28, 31-33, 37 and 52.

There seem to be three works of the same name Smṛti-samuccaya. The Bombay University Library possess one MS. of a Smṛti-samuccaya which is complete in about 500 verses on Āhnikā, Sauca, etc. Another Smṛti-samuccaya is only a part of the Ācāra-tilaka or Labdhācāra-tilaka and consists of 321 verses. A MS. of this work belongs to the Bhandarkar Oriental Institute (No. 7331). The third work of the same name was composed by Viśveśvara and has been quoted by Jimūtavāhana in his Kāla-viveka, Raghunandana in his Divya-tattva and Śūlapāṇi in his Tithi-viveka. Probably it is this last Smṛti-samuccaya from which Viśvāsadevi also has quoted.

keśvara-purāṇa is also found in the Śuddhi-tattva.¹ The Āditya-purāṇa and the Saura-purāṇa are sometimes considered to be identical; but the verse in the Gaṅgā-vākyāvali stated to be taken from the Āditya-purāṇa (pp. 214 and 230) cannot be traced in the printed editions of the Saura-purāṇa.² The MSS. of the Kālottara³ and the Śivadharmā⁴ belonging to the Royal Asiatic Society of Bengal did not prove useful as the verses quoted from them in the Gaṅgā-vākyāvali⁵ could not be traced in these MSS. The Niṣṭhā-kalikā quoted by Viśvāsadevī⁶ is not extant. The Gauḍīya-smṛti⁷ and the Śiṣṭa-tantra⁸ could not be identified with any existing work. Thus we get the names of some Smṛtis, Purāṇas and later works in the Gaṅgā-vākyāvali which are not extant now.

VII. Verses and passages traced to their sources as mentioned in the Gaṅgā-vākyāvali. The majority of the quotations falls under this category. The Bhaviṣya, Brahma, Brahmāṇḍa and Garuḍa Purāṇas have, however, been rather disappointing in this respect,—only a fraction of the verses quoted from them being traced. Some of the verses said to be taken from these Purāṇas have been found in quite different works (*vide* III).

1 See p. 212 of this edition.

2 Viz., the Vaṅgavāṣī and the Ānandāśrama editions.

3 MSS. G. 4745 and G. 11310.

4 MS. Nos. 4082 and 4085.

6 P. 219.

7 P. 184.

5 P. 219; p. 157.

8 P. 263.

APPENDIX III

DESCRIPTION OF THE MSS. OF THE GANGĀ-VĀKYĀVALI

Royal Asiatic Society of Bengal MSS.

1. A=Royal Asiatic Society MS. No. 2839 (3573). Complete. Folios, 154. Size 13 x 2 inches. Substance: country-made paper. Five lines in a page. Script: Bengali. Date: Śaka 1596 i.e. 1674—75 A. D. Extent in ślokas: 2,300. New pagination after p. 24. Appearance: very old and worn out. Fairly correct. The writing of the MS. is badly effaced. There are many leaves in it that are absolutely chalk-white and the writing in them can hardly be deciphered. The following leaves are missing: 20-21, 1-4, 6-18, 22-24, 57, 63-75, 78-80, 83-84 and 87. Variant readings have been occasionally noted in margins. It contains a leaf with a list of the chapters of the work. This list is, however, palpably incomplete as it does not take any notice of the chapters I—XV (see Contents of this edition) and the remaining chapters also have been noticed in it in a hap-hazard manner.

2. B=Royal Asiatic Society of Bengal MS. No. 2840 (726). Complete. Folios 59. Three lines in a page. Extent in ślokas, 1000. Date:

Saka 1627 i.e. 1705-1706 A. D. Substance: Tāḍi-patra. The MS. was found most fragile and worm-eaten, and could hardly be handled; the Society has consequently rejected it now from its stock. It is, in fact, an epitome of the Gaṅgā-vākyāvali and the saṃkalpa-vākyas and pramāṇas have, therefore, been sometimes omitted, altered or modified as desired; still, quite a good portion of this MS. agrees verbatim with the other MSS. of the Gaṅgā-vākyāvali consulted. Its beginning and end are different from those of the other MSS. of the Gaṅgā-vākyāvali; therefore they are being reproduced here.

The beginning of MS. B:—

अथ गङ्गा-वाक्यावली-संग्रहो लिख्यते ।
 स्मरणं कीर्तनं यात्रा श्रवणं वीक्षणं तथा ।
 नमस्कारः स्पर्शनं च श्राद्ध-प्रकरणं तथा ॥
 दर्भ-प्रतिकृति-ज्ञानमभय-प्रकरणं तथा ।
 क्षेप-प्रकरणं चैव गङ्गा-दर्भादिकं तथा ॥
 अथावगाहनं चैव ज्ञान-प्रकरणं तथा ।
 सामान्य-ज्ञान-करणं भक्ति-भेदे तथैव च ॥
 मञ्जन-ज्ञान-मार्गं च ज्ञानं शिव-नदीषु च ।
 तिथि-ज्ञानं तथा माघे सप्तमी-ज्ञानमेव च ॥
 नन्दा-ज्ञानं युगाद्यायां ज्ञानं मन्वन्तरादिषु ।
 नक्षत्र-ज्ञानं यौगं च विशेष-स्नानमेव च ॥
 स्नानं दशहरायां च संक्रान्तिषु विशेषतः ।
 मासावधि-स्नान-फलम्++++ ॥
 माघे च फाल्गुने चैव वैशाखे कार्तिके तथा ।
 चन्द्र-सूर्योपरागे च स्नानं माध्याह्निकं तथा ॥
 वारुण्यादिषु च स्नानं महाज्यैष्ठ्यां विशेषतः ।
 शिव-सन्निधि-गङ्गायां स्नानं तर्पण-प्रक्रिया ॥

জপ-প্রকরণং চৈব পূজা-প্রকরণং তথা ।
 গঙ্গা-অ্যানং দেব-পূজা অর্ধ-প্রকরণং তথা ॥
 ত্রিপুরা-করণং চৈব পানং গঙ্গা-জলস্য চ ।
 মৃতাস্থি-ক্ষেপো গঙ্গায়াং সংক্ষেপাদেব সংগ্রহঃ ॥

The end of MS. B:—

গঙ্গা গঙেতি যৈর্নাম যোজনানাং শতৈরিপি ।
 স্থিতৈরুচ্চারিতং হন্তি পাপং জন্ম-চর্যাজিতম্ ॥
 অথ জন্ম-চর্যাজিত-পাপ-হনন-কামো গঙ্গা-স্নানং করিষ্যে ।
 ৩ নমো গঙ্গায়ৈ ॥

Only the first two lines of the Post colophon, viz., the following,

সপ্ত-দ্বি-রস-চন্দ্রে চ শাকে মাঘে গুরোদ্দিনে ।
 ধীপ্রসাদোঃলিখদ্ যজ্ঞাদ্++বাণ্যাবলী++ ॥

can be deciphered, and not the remaining portion.

This MS. has been found useful in as much as it contains good readings here and there and supplies the text of a few missing portions of MS. A in particular.

India Office Library.

1. C=India Office Library MS. No. 1807 (819 A). Complete. Folios 83. Size: $15\frac{3}{4}'' \times 5''$. Eight lines in a page. Script: Bengali. Date Saka year 1729 i.e. 1807-1808 A. D. Fairly correct: occasional careless mistakes. Look: fresh. Beautifully bound and nicely preserved. This MS. generally agrees with A and occasionally with B. Of the three MSS., this is the best; its readings are, on the whole, better than those of the two other MSS. consulted.

APPENDIX IV

SOME REMARKS ON THE AUTHORSHIP OF THE GAṄGĀ-VĀKYĀVALI

Some scholars have attributed the Gaṅgā-vākyāvali to Vidyāpati.¹ It cannot, however, be doubted that it was composed by Viśvāsadevi. Every MS. of the Gaṅgā-vākyāvali consulted by me² contains this concluding verse:—

क्रियमिवन्धमालोक्य श्री विद्यापति-सूरिणा ।

गङ्गा-वाक्यावली देव्याः प्रमाणीविमलीकृता ॥³

From this it is absolutely clear that Viśvāsadevi composed the work and Vidyāpati collected some authoritative

1 Theodor Aufrecht, *Catalogus Catalogorum*, vol. I, *in loco*. Julius Eggeling, *Catalogue of Sanskrit MSS. in the Library of the India Office*, Part III, p. 594. Haraprasāda Śāstrin, *Descriptive Catalogue of Sanskrit MSS. in the Library of Asiatic Society of Bengal*, *Smṛti* volume, 1925, p. 855.

2 MS. belonging to the Library of Darbhanga Raj, fol. 82; vide MS. 88, p. 90 of the *Descriptive Catalogue of MSS. in Mithilā* by K. P. Jayaswal and A. Shastri, vol. 1. *Smṛti MSS.* (colophon same as in our edition). Palm leaf MS. belonging to Pandita Maheśvara Jhā of Darbhanga; vide MS. 88 A; *op. cit.* MSS. A, B and C, see the Bibliography appended to this book. MS. belonging to the Sanskrit College, Calcutta, No. 322; vide *Catalogue of Sans. MSS. in the Sanskrit College Library, Calcutta*, 1898, vol. II, p. 298. MS. No. 708 belonging to the Bodleian Library; vide *Catalogi Codicum Mamit. Bib. Bodleinae*, by Th. Aufrecht, Oxford, 1864, pp. 292-93.

3 See p. 314 of this edition.

statements (Pramāṇās) from a few Nibandha-granthas¹ in support of the arguments of Viśvāsadevī. Unfortunately these Nibandhas have not been specified by name by the authoress; only this much is certain that she accepted some help from Vidyāpati who found out some authoritative statements for her from a few Nibandhas. The large number of works from which the authoress has quoted in her work (see Appendix: Alphabetical index of authors or works quoted in the Gaṅgā-vākya-*vali*—99) shows at once that apart from the help Viśvāsadevī accepted from Vidyāpati, she knew the scope of her work thoroughly well and had already collected and arranged systematically the materials that had remained scattered in the Purāṇas, Smṛtis, Jyotiṣa works, etc. The word “विमलीकृत” in the above verse suggests that Vidyāpati rendered the help in course of the revision of the work. So it is certain that Viśvāsadevī would not have been able to compose the work if she were not sure of the materials at her disposal. This conclusion is in agreement with the information furnished by the second introductory verse and the colophon found in the MSS. consulted² stating that the Gaṅgā-vākya-*vali* was composed by Viśvāsadevī (... विश्वासदेव्या इयं गङ्गा-वाक्यावली जगति विजयताम् and महा-महादेवी-श्रीमद्विश्वासदेवी-विरचिता गङ्गा-वाक्यावली समाप्ता ।) Of the nine MSS. consulted, only two

1. For the Nibandhas quoted in the Gaṅgā-vākya-*vali*, see Appendix, Subject-index of the works quoted in the GV.

2. For these, see fn. 2, p. 105.

end as इति श्रीविद्यापति-विरचिता गङ्गा-वाक्यावली समाप्ता¹ but these two MSS. contradict themselves because both of them contain the same introductory verse, viz.... तावद्विश्वासदेव्या, etc. and conclude with the same verse, किमशिवन्धमालोक्य, etc.

The scholars who have attributed the work to Vidyāpati have not assigned any reasons for doing so. As Vidyāpati was a very great poet, and the court-poet of Mithilā also during the reign of Viśvāsadevī, perhaps they thought that the work was really composed by Vidyāpati himself who assigned the authorship to the Queen, his patron, in order to please her. This is but a mere conjecture, not supported by any evidence whatsoever, internal or external;² on the contrary, it goes directly against the informations furnished by the work itself. Vidyāpati was a great poet, no doubt, but from that it does not necessarily follow that Viśvāsadevī could not have been so learned as to compose the GV. On

¹ Sans. College MSS., vol. II, 1898, p. 508. Notices of Sans. MSS. by R. L. Mitra, vol. III, p. 234 f., No. 1251.

² Govindānanda Kavikanṭhācārya refers to the authoress of the Gāṅgā-vākyāvali as Gāṅgā-vākyāvali-kāra in his Varṣa-kriyā-kaumudī (Bibliotheca Indica ed., p. 97, l. 20 and p. 107, l. 16) and Śuddhi-kaumudī (Bibliotheca Indica ed., p. 217, l. 17). Evidently here "Kāra" means the author including the sense of the authoress as well i.e. it is used in a general sense and the gender is not designated (Līṅgasya avivakṣitatvāt). For many similar instances see my article Female Right to Vedic Rituals in the City College Magazine, December, 1939, pp. 2-3; see also my article Initiation of Women in the *Indian Historical Quarterly*, vol. XV, p. 101.

the contrary, there is evidence that the royal family of Mithilā including the ladies was very learned; her sister-in-law Lakhimā (Lakṣmī)-devī too was a poetess of repute. Again, Vidyāpati composed the Śaiva-sarvasva-sāra at her instance during her reign; but he does not assign that work to the Queen herself.¹ Similarly, if the Gaṅgā-vākyāvali had been composed by Vidyāpati at the instance of the Queen, he would have probably stated the fact as he did in the Śaiva-sarvasva-sāra.

Thus we conclude that the Gaṅgā-vākyāvali was composed by Queen Viśvāsadevī herself on the following grounds:

I. The introductory and concluding verses as well as the colophon and post colophon explicitly and unambiguously assign the work to Viśvāsadevī.

II. This is further supported by indirect and circumstantial evidences (see above).

III. There is no evidence whatsoever showing that the GV. was composed by Vidyāpati and not by the Queen.

१. विज्ञानुज्ञाप्य विद्यापति-कृतिनमसौ विश्व-विख्यात-कीर्तिः ।
श्रीमद्विश्वासदेवी विरचयति शिवं शैव-सर्वस्व-सारम् ॥

APPENDIX V

The Royal Family of Mithilā

The Royal family of Mithilā was noted for its patronage to learning. Many well-known scholars—Smārtas, poets and others, adorned the royal courts of Mithilā. A good deal of information about the royal family can be gathered from the works of these scholars. We are attempting here only a brief survey of the royal family from the fourteenth to the sixteenth century A.D., mainly on the basis of the evidence supplied by Caṇḍeśvara, Śridatta, Vidyāpati, Misarū Miśra, Vācaspati Miśra, Vardhamāna, Rucipati, Gadādhara and others. This, however, does not tally in many places with the Pañjis¹ or records kept by Pañjiars or hereditary genealogists.

1. Kāmeśvara—Vidyāpati refers to him in his *Kirtilatā*.² He ruled in Mithilā towards the beginning of the 14th century A.D.

1 The Pañjis are hereditary records of the kings and Brāhmaṇas of Mithilā kept in book form. They consist of large numbers of palm-leaf MSS. Every year the genealogists go round the villages collecting informations about the births and deaths of the Brāhmaṇas and record them in the Pañjis kept by them. See Grierson, *Indian Antiquary*, vol. XIV, p. 187, f.n. 21.

2 P. 4 (l. 16) of *Mm. Haraprasāda Sāstrin's* edition in the *Hṛṣikeśa Series*, No. 9. Calcutta, Calcutta Oriental Press, 1331 (1924-25); Vardhamāna's *Gaṅgā-kṛtya-viveka*, British Museum Catalogue of Sans. MSS., No. 198, introductory v. 2.

2. Bhogīśvara—He was the son of Kāmeśvara. He was of a charitable disposition. In the Kirtilatā, he has been referred to as an intimate friend of Sultan Firuz Shah¹ who ruled during the second half of the fourteenth century (1351-1388 A.D.). His wife was Padmādevī.²

3. Gaṇeśvara—In the genealogical table appended by Grierson to his article in the Indian Antiquary³ and constructed on the basis of the Pañjis of Mithilā it is stated that Bhogīśvara had no issue, but the Kirtilatā states that he had a son called Gaṇeśvara, also called Gaṇeśa, very clever in Politics as well as Mimāṃsā,⁴ who succeeded his father to the throne of Mithilā in Lakṣmaṇa Samvat 252 (1361-62 A.D.)⁵ and defeated in strategy a Mahomedan called Aslan. Gaṇeśvara has been eulogised as a skilful archer.

4. Kirtisimha—Of the sons of Gaṇeśvara, Virasimha was the eldest⁶ and Kirtisimha the youngest.⁷

1 P. 4, ll. 18 ff. See Iswariprasad's History of Medieval India, pp. 263 ff. for an account of Firuz Shah Tughluq.

2 No. 801, last two lines, p. 478, Vidyāpatiḥ Padāvali, ed. by Nagendranātha Gupta, Vāṅgīya-Sāhitya-Parīṣad-granthāvali, No. 24, Calcutta, 1316 (1909-10).

3 Vol. XIV, p. 196.

4 *Op. cit.*, p. 5, ll. 5 ff. Gaṇeśvara called Gaṇeśa; p. 7, l. 15. Gaṇeśa=Gaganeśa?

5 *Op. cit.*, p. 7, लखनन-सेन नरेश लिहिअ जवे पखल पखवे, etc.

6 *Op. cit.*, p. 5 तौहिकरो पुल युवराजहि मारु...कविता-कालिदास...समाचरित-चन्द्रचूड-चरण-सेव...महाराजाधिराज श्रीमद्वीरसिंहदेव ।

7 Kirti-latā, p. 5, ll. 17-18: तामु कनिह गरिद्रगुण कित्सिंह भूपाल । मेदनि साहदे विर जीवडे करडे धर्म परिपाल ॥

The Kīrtilatā was composed by Vidyāpati during the reign of Kīrtisimha to commemorate his victory over Aslan.¹ In the Pañjis, however, there is no mention of Kīrtisimha also. But it cannot be doubted that there was a reigning king called Kīrtisimha in Mithilā about whom Vidyāpati wrote.

It is mentioned in the Kīrtilatā that after assassinating Gaṇeśvara, Aslan wanted to restore his son Kīrtisimha to the throne but Kīrtisimha resentfully declined such an offer. Then both Virasimha and Kīrtisimha paid a visit to Sultan Ibrahim Shah² and incited him against Aslan. They were immensely helped after the declaration of the war by the merchants Keśava Kāyastha and Someśvara. The princes counted on the help of their minister Ānanda Khan, friend Hamsarāja, brother Rāyasimha,³ minister Govinda Datta of noble descent and Haradatta the war-officer. After a continued fight, Aslan was vanquished. Out of magnanimity Kīrtisimha did not kill him.⁴ We are not told here what happened to Virasimha who as the eldest son of Gaṇeśvara was really entitled to the throne of Mithilā. But it is only stated that Kīrtisimha was made king by Sultan Ibrahim, most probably, as a reward for his bravery.

1 P. 2 of MM. Haraprasāda Saxtrīn's edition, ll. 1-2.

2 Of Jaunpur, (1401-1440 A.D.)

3 One of their brothers was Rāyasimha; *op. cit.*, third Pallava, p. 26, l. 3.

4 See the 4th Pallava of the Kīrti-latā, pp. 39-40.

5. Bhavasimha—Vidyāpati,¹ Misarū Miśra,² etc. refer to Bhavasimha as king and therefore, it seems that Kirtisimha died without an heir to the throne and the line reverted to Bhavasimha, younger brother of his grand-father Bhogīśvara. However, we do not get any direct evidence as to this from the writings of Vidyāpati and others.

According to the Pañjis, he succeeded his brother Bhogīśvara or Bhogeśvara to the throne in 1348 A.D.³ It is clear from the above evidence of Vidyāpati that the line of Bhogīśvara continued directly up to Kirtisimha and then the royal line seems to have somehow reverted to Bhavasimha.

Bhavasimha has been mentioned as Bhaveśa in the Gaṅgā-kṛtya-viveka of Vardhamāna,⁴ Kṛtya-mahātṛṇava⁵

1. Śaiva-sarvasva-sāra, v. 1.

गङ्गोत्तुङ्ग-तरङ्गितामल-लसत्कीर्तिच्छटा-क्षालित-
क्षीणी-क्षमा-तल सर्व-पर्वतवरो वीर-त्रतालङ्कृतः ।
भूपालावलि-मौलि-मण्डल-मणि-प्रत्यर्चिताह प्रि-द्रया-
म्भोज-श्री-भवसिंह-भूपतिरभूत् सर्वार्थ-कल्पद्रुमः ॥

2. Vivāda-candra, opening verse 2

अभूदभूत-प्रतिमल्ल-गन्धो
राजा भवेशः किल सार्वभौमः ।
अत्याजयथो बहु-भर्तृकत्वं
दोषं भुवोऽपि प्रभुरुग्र-धामा ॥

3. The date is mentioned by Ayodhyāprasāda in his History of Darbhanga in Urdu; quoted in Indian Antiquary, Vol. XIV, 1885, p. 187.

4. Vide infra.

5. MS. No. 1958 of R.A.S.B. and MSS. 76 and 76A-K, Descriptive Catalogue of Sanskrit MSS. in Mithilā, Vol. 1, Smṛti.

of Vācaspati Miśra, Vivādacandra of Misarū Miśra¹ and Vibhāga-sāra of Vidyāpati² who in his *Puruṣa-parikṣā*³ calls him Bhavadevasiṃha. It is said that when he died, two of his wives became *suttee* on the river Vāgvati.⁴

6. Devasiṃha—He succeeded his father Bhavasīṃha to the throne towards the close of the fourteenth century A.D.

He has been eulogised in the *Puruṣa-parikṣā*,⁵ *Śaiva-sarvasva-sāra*,⁶ etc. His wife's name was Hāsini Devī.⁷

At his instance Vidyāpati composed the work Bhū-

1 Vivāda-candra, ed. and pub. by Rāmakṛṣṇa Jhā, Advocate, Patna, Mithilā-nibandha-mālā, No. 1: Patna, Vidyā-Vilāsa Press (Benares), 1931.

2 MS. No. 329, Descriptive Catalogue of Sans. MSS. in Mithilā, Vol. 1, Smṛti,

राज्ञो भवेशादरिसिंह आसीत्तत्सुनुना दर्पनरायणेन ।

राज्ञा नियुक्तोऽत्र विभाग-सारं विचार्य विद्यापतिरात्नोति ॥

3 P. 229, v. 1. Bombay, Lakṣmi-venkateśvara Press, (1927-28).

4 *Op. cit.*, वाग्वत्यां भवदेवसिंह-नृपति...स्वरगमहार-द्वयालङ्कृतः ॥

5 Venkateśvara Press ed., p. 229, v. 2.

6 Bhāgyavān's ed., v. 2.

7 Vidyāpatir Padāvali, ed. by Nagenīrāl Gupta, Vaṅgiya-Sāhitya-pariṣad-granthāvali, No. 24, p. 21, no. 32, last four lines. Calcutta, Kuntalina Press, BS, 1316 (1909)

विद्यापति कवि गाओल रे रस बुझ रसमन्त ।

देवसिंह नृप नागर रे हासिनि देवि कन्त ॥

Again, विद्यापति कवि एहो गाओल जाचक जनके गती ।

हासिनि देव पति गरुडनारायण देवसिंह नरपती ॥

parikramaṇa¹ and Śrīdatta² the Śmṛti work Ekāgni-dāna-paddhati.³

The Puruṣa-parīkṣā⁴ and the Śaiva-sarvasva-sāra⁵ refer to his charitable disposition. Devasiṃha died in the year 293 of the Lakṣmaṇa era⁶ i.e. 1402-1403 A.D.⁷

7. Śivasīṃha—He ascended the throne after the death of his father Devasiṃha.⁸ He was also called Rūpanārāyaṇa.⁹ Lachimā Devī or Lakhimā Devī was

1 Vv. 2-3 MS. No. 79, Vol. IV, Descriptive Catalogue of Sans. MSS. at the Sanskrit College, Calcutta.

2 Author of the Ācārādārśa, Chandogāhnikā, Samaya-pradīpa, Śrāddha-kalpa, Pitr-bhakti, etc.

3 Nepal MS., Notices, p. 129, introductory verse no. 1.

4 Vv. 2 and 3, 229 Veṅkateśvara Press ed.; v. 2, “पण्डित-प्रवर-दुर्गति-हर्ता” ; v. 3, “हेम-इति-रथ-दान-विदग्धः ॥”

5 V. 2, “दया-दान-दाक्षिण्य-दक्षः ॥”

6 Vidyāpatir Padāvali, Vaṅgiya Sāhitya-parīṣad ed., p. 531.

अनलः रन्ध्रः करः लक्ष्मण नरवण सक समुद्रः करः आग्निः समो ॥

चैत कारि छटि जेठा मिलिओ वार वेहूपए जाउलसी ॥

देवसिंहे जं पुहवो छटिअ अदासन सुरराए सह ।

7 Add 1109 to the L.S. for A.D.; add 78-79 to the Śaka year for A.D. Some, however, add 1119. This is against the gāthā:

शाके सो सन जानव सोइ । रहित वाण । शशि १ वाण ५ सो होइ ॥

आ सन अमारहै सो देखहु । शर ५ शशि १ वाण ५ हीन करि लेखहु ॥

बाकीरहै सो लंसं प्रमाण । गुरु ज्ञानी अन भाषामान ।

अरु चौषट् ६४ एकादश ११ दीजे (i.e. ११६४) ।

लंसं सहित संवत् करि दीजे ॥

8 Puruṣa-parīkṣā, pp. 1 and 229 and Śaivasarvasva-sāra, v. 4.

9 E.g., Vidyāpatir Padāvali, 21, p. 15 of Vaṅgiya Sāhitya-parīṣad.

रूपनारायण इ रस जानधि सिवसिंह मिथिला भूपे ।

See also the land-grant, Indian Antiquary, Vol. XIV, p. 190, 2nd column, ll. 7-8.

probably his first wife;¹ Vidyāpati frequently refers to her in his Padāvalī. His other wives were Sukhamā Devī, Madhumatī Devī, Rupiṇī Devī, Medhā Devī and Modavati Devī.²

1 Cf. Vidyāpatir Padāvalī, 52, p. 33.

विद्यापति कवि गाओल रे
रस खुभ रचमन्ता ।
रूपनारायण नागर रे
लखिमा देवीक सुकन्ता ।

See also *op. cit.*, 12, p. 14; 19, p. 14; 23, p. 16; 29, p. 19; 50, p. 31
etc.

2. They have been referred to in the Padāvalī of Vidyāpati.

E.g. Lakhimā Devī:

लखिमा देवी पति रूपनारायण
सुखमा देवी रमाने ॥ No. 467.

Sukhamā Devī:

विद्यापति कविवर एहु गावए
नव जउवन नव कन्ता ।
सिवसिंह राजा एहो रस जानए
मधुमति देवी सुकन्ता ॥ No. 186.

and Nos. 309, 523, 678, etc.

Vidyāpati mentions the names of the husband and the wife together in the following cases as well in his Padāvalī:—Prince Amara and Jñānadevī, Rāghavasimha and Sonamati, Devasimha and Hāsini Devī (mother of Sivasimha), Arjuna and Guṇā (as well as Kamalā) Minister Candrakara and Hāsini, Minister Maheshvara and Renukā. (See p. 33 of the Vasumati, ed. राजा अर्जुन कमला देवी कान्त ; *op. cit.*, p. 69: महेश=रेखुक ; pp. 22 and 79: देवसिंह=हासिनो ; p. 123: गजसिंह=हासिनो देवी ; p. 209: कुमार अमर जानो देवी कान्त ; p. 210: अर्जुन राजा चरख पए सेवहि गुणादेवी राखीकान्त ; p. 210: बाघवसिंह सोनमती देवीकान्त ; etc.). Jayadeva also follows the same custom when he mentions in the Gita-Govinda the name of his wife Padmāvatī.

In 1401 A.D., (Lakṣmaṇa Saṃvat, 293) when still Heir Apperent to the throne, he presented the village Bisapī¹ to Vidyāpati. He is said to have conquered the kings of Gauḍa and Gajjana²(?). He introduced new coins under his own name.³

8. Padmasiṃha—Ayodhyāprasāda says in his history of Darbhanga⁴ that Lakhimā Devī ascended the throne in A.D. 1449 after her husband and she was succeeded by Viśvāsadevī in A.D. 1458. But this is directly against the evidence of the Śaiva-sarvasva-sāra of Vidyāpati which explicitly states that Padmasiṃha ascended the throne after his brother Śivasimha.⁵

9. VIŚVĀSADEVI, *authoress of Gaṅgā-vākya-āvalī*
—The genealogical table constructed by Grierson on the

1 For the copy of the land-grant, see Indian Antiquary, Vol. XIV, pp. 190-191.

2 Puruṣa-parikṣā, the last verse; Śaiva-sarvasva-sāra, v. 4. See also the land-grant, Indian Antiquary, Vol. XIV, pp. 190-191.

3 Annual Report of the Archaeological Survey of India, 1913-14.

4 As quoted in Grierson's article on Vidyāpati in the Indian Antiquary, Vol. XIV, fn. 20, p. 187.

5 Vv. 5 and 6.

सुप्रामाज्जरा-सीम-भीम-सहस्रस्तस्यानुजः संलस-

इान-स्त्रलिपत-कल्प-वृक्ष-महिमाऽसौ पद्मसिंहो वृषः ।

कैलासोदरसोदरीयति शरद्राकाशशङ्कोयति

प्रालेयाचलशेखरीयति यशो यस्सारविन्दीयति ॥५॥

विद्यामञ्जिरसमुत्तस्य विनयं रामस्य वृत्तं मुनेः

शौर्यं सूर्यमुत्तस्य धैर्यमवनेर्गोम्भीर्यमम्भोनिधेः ।

दानं दानवनन्दनस्य सकलं सारं समुच्चिन्वता

धात्रा यः शरदिन्दु-मुन्द-यशः क्षौणीपतिर्निर्मितः ॥६॥

basis of the Pañjis¹ and published in the Indian Antiquary² shows that Viśvāsadevī was the chief queen of Śivasimha and Lakhimā Devī the fourth one. The Śaiva-sarvasva-sāra, however, states that Viśvāsadevī was the wife of Padmasimha and ruled Mithilā with great success³. She was born of a very noble Brāhmaṇa family and a very pious lady.⁴ She was charitably disposed and performed the rites known as Svarṇa-dāna, Tulā-dāna, etc.⁵ She dug a big pond that became celebrated for its beauty⁶. She was a devotee of Śiva and ordered Vidyāpati to com-

1 A voluminous work (MS.) in which the dates of birth, death, etc. of all Brāhmaṇas of Mithilā are included.

2 As reproduced at the end of this chapter.

3 V. 8.

4 Śaiva-sarvasva-sāra, v. 8.

दुग्धाम्भोधेरिव श्रीर्गुण-गण-सदृशे विश्व-विख्यात-वंशे
सम्भूता पद्मसिंह-चित्तिपति-दयिता धर्मकर्मक-सीमा ।
पत्युः सिंहासनस्था पृथु-मिथिल-मही-मण्डलं पालयन्ती
श्रीमद्विश्वासदेवो जगति विजयते चर्यायाऽरुन्धतीव ॥

5 नैकोऽपि प्रथितः प्रदान-वशसा विश्वासदेव्या समो
दातारः कति नाभवन् कति न वा सन्तीह भूमण्डले ।
यस्याः स्वर्ण-तुला-मुखाखिल-महा-दान-प्रदानाङ्गण-
स्वर्ग-ग्राम-सुगोष्ठशामपि तुला-कोटि-ज्वनिः श्रूयते ॥ *Op. cit.*, 10

She has dealt with various Dānas in her Gāṅgā-vākya-āvali; see Contents, Dāna.

6 V. 11 of the Śaiva-sarvasva-sāra:—

लीला-लोलावनाली-द्विज-निचय-दलद्वीचि-विन्यस्त-भार-
प्रव्यक्तोन्मुक्त-मुक्ता-तरलतर सन्दोह-बाहुः ।
पुष्पाद-पुष्पौघ-मालाकुल-कलित-लसद्-भञ्ज-सङ्गीत-सङ्गी
श्रीमद्विश्वासदेव्या समरुचि-रुचिरो विश्वभागस्तदागः ॥

pose a work on Śiva called Śaiva-sarvasva-sāra.¹ Probably she died without any issue; in any case, the direct line of Devasiṃha ended with her.

10. Harasiṃha or Harisiṃha—His valiant nature, heroism, etc. have been referred to in the Mahā-dāna-nirṇaya,² and the Vibhāga-sāra of Vidyāpati,³ the Kṛtya-mahārṇava of Vācaspati Miśra,⁴ the Vivāda-candra by Mīsarū Miśra⁵ and the Gaṅgā-kṛtya-viveka of Vardhamāna⁶ simply refer to his name.

11. Nṛsiṃha or Narasiṃha—After Harasiṃha his son Nṛsiṃha ascended the throne. Nṛsiṃha alias Darpanārāyaṇa has been referred to in the Dāna-vākyaṇī,⁷ the Kṛtya-mahārṇava,⁸ the Vivāda-candra of Mīsarū

1 *Op. cit.*, v. 12.

नित्यं देव-द्विजायै द्रविण-वितरणारम्भ-सम्मावित-श्री-
धर्मज्ञा चन्द्रचूड-प्रतिदिवस-समाराधनैकाग्रचित्ता ।

विज्ञाऽनुज्ञाय विद्यापतिहृतिनमसी विश्व-विख्यात-कोटिः
श्रीमद्विश्वासदेवी विरचयति शिवं शैव-सर्वस्व-सारम् ॥

2 Buddhist Sanskrit MSS. from Nepal, p. 122, v. 3.

3 See Rajendralal Mitra's Notices of Sanskrit MSS., vol. VI, p. 68, No. 2037.

4 *Op. cit.*, vol. V, p. 202, No. 1886.

5 Mithilā-nibandha-mālā, work No. 1; Patna, Vidyā-Vilāsa Press (Benares), 1931.

6 Catalogue of Sans. MSS. in the British Museum, London, p. 75, v. 3.

7 MS. No. 192, p. 205, Descriptive Catalogue of Sans. MSS. in Mithilā, Vol. I, Smṛti.

8 MS. No. 1958 of the R.A.S.B. and MSS. 76 and 76, A—K, Descriptive Catalogue of Sans. MSS. in Mithilā, Smṛti volume.

Miśra,¹ the Gaṅgā-kṛtya-viveka of Vardhamāna² and the Durgā-bhakti-taraṅgiṇī.³ The name of his wife was Dhīramatī⁴ or Dhīrā⁵ whom Vidyāpati praises in his Dāna-vākyāvali both as pious and learned. Rucipati in his commentary on the Anargha-Rāghava praises Nṛsiṃha for his sound administration and heroism.⁶ According to the Pañjis, he had two sons by each of his two wives viz. Dhīrasīṃha and Bhairavasīṃha, Candrasīṃha and Durlabhasīṃha but the Tantra-pradīpa of his great-grandson Gadādhara states that he had two sons;⁷ probably, the two step-brothers of Dhīrasīṃha, his grandfather, have been purposely omitted.

12. Dhīrasīṃha, son of Narasīṃha. He ascended the throne after the death of his father. He was also known as Rūpanārāyaṇa.⁸ He has been referred to in the Durgā-bhakti-taraṅgiṇī, which Vidyāpati composed at his instance,⁹ and the Tantra-pradīpa of his grandson

1 V. 3, p. 1, Rāmakṛṣṇa Jhā's edition, Patna, 1931.

2 British Museum Catalogue; *vide* fn. 6, p. 118.

3 V. 3, p. 1 of Īśānacandra Vidyāvinoda's ed., Sylhet, Gīrīśa Press, (1934).

4 V. 4, Dāna-vākyāvali.

5 Vivāda-candra, p. 1, v. 4.

6 P. 2, v. 2 of the Nirṇaya-sāgara ed., Kāvya-mālā 5, Bombay,

1929.

7 Notices of Sanskrit MSS., vol. VI, p. 233, No. 2172:—

दर्पनारायणाख्यस्तस्यापि द्वौ तनूजौ, etc.

8 V. 5 of Durgā-bhakti-taraṅgiṇī.

9 V. 6, p. 2, of the edition of Īśānacandra Sarman Vidyāvinoda. Sylhet, Gīrīśa Press, 1341 B.S. (1934 A.D.)

Gadādhara.¹ The Jyotiḥ-pradīpāṅkura of Madhusūdana Miśra records some of his gifts and noble deeds.² In 321 of the Lakṣmaṇa era i.e. 1438 A.D. the commentary Setu-darpaṇi of Śrinivāsa on the Setu-bandha was copied at his instance. It is said that during his reign his younger brother Bhairavendra or Bhairavasimha vanquished the ruler of Gauda.³ Bhairavasimha was helped by Kedāra Rāya during this battle.⁴

From the above accounts of the kings of Mithilā it will be seen that Vidyāpati adorned the courts of as many as eight rulers of Mithilā viz. Kirtisimha, Deva-simha, Śivasimha, Padmasimha, Viśvāsadevi, Hara-

1 Notices of Sans. MSS., vol. VI, p. 233, No. 2172.

2 Catalogue of Sans. MSS. in the India Office Library, p. 1006, No. 2404.

3 See Commentary on the Anargha-Rāghava, N.S.P. ed., p. 2, v. 3; Durgā-bhakti-taraṅgini, v. 5.

शौर्यवर्जित-पद्मगौड-धरणीनाथोपनम्रीकृता-
लोकाभ्यङ्ग-तुरङ्ग-सज्जत-सितच्छत्राभिरामोदयः ।
श्रीमद्भैरवसिंहदेव-नृपतिर्यस्यानुजन्मा जय-
त्याचन्द्रार्कमखण्ड-कीर्ति-सहितः श्रीरूपनारायणः ॥

4 Daṇḍa-viveka by Vardhamāna, Gaekwad's Oriental Series, vol. II., p. 1, v. 4:—

यः कुसेन(?)मपनीत-समस्त-योग-
मात्मीय-सैनिकमिवात्म-मते नियुङ्क्ते ।
गण्डेश्वर-प्रतिशरीरमतिप्रतापः
केदाररायमवगच्छति दार-तुल्यम् ॥

Vardhamāna says in this work (v. 6) that Gaṇḍaka Miśra was his elder brother and Saṅkara and Vācaspati were his teachers.

siṃha, Narasiṃha and Dhirasiṃha. This is indeed unique in the history of the world; this, however, became possible as many of them reigned only for short periods. As he is one of the best poets of India and an author of great fame, some accounts of his family, life and literary activities are given here.

Vidyāpati was the culmination of the hereditary genius of the family of Viṣṇuśarman which produced, among other illustrious scholars and personalities, the great Smārta Caṇḍeśvara Thākura, author of the seven Ratnākara, viz., Kṛtya, Dāna, Vyavahāra, Śuddhi, Pūjā, Vivāda and Grhastha. He also composed the Rāja-nīti-ratnākara, Kṛtya-cintāmaṇi, Dāna-vākyāvali, (MS. No. 23993 of RASB.) Caṇḍeśvara's grand-father Devāditya, father Viṣeśvara and Caṇḍeśvara himself were ministers in succession during the rule of Harasiṃha, son of Bhūpālasimha, of the Kaṃṇāta dynasty in Mithilā. (See the introductory verses of the Daśa-karma-paddhati by Rāmadatta, son of Gaṇeśvara). He says in the introductory verses of the Kṛtya-ratnākara (ed. in the Bibliotheca Indica Series) that he made a liberal gift of villages and excavated a tank at Abhirāmapura. He was much respected in Nepal and allowed to touch the holy feet of Paśupatinātha even—an honour seldom shown to an Indian. He celebrated the Tulā-puruṣa-dāna ceremony on the bank of the river Bāgavatī or Bāgmatī in the Śaka year 1236 or 1315 A.D. Caṇḍeśvara helped the king in vanquishing the kings

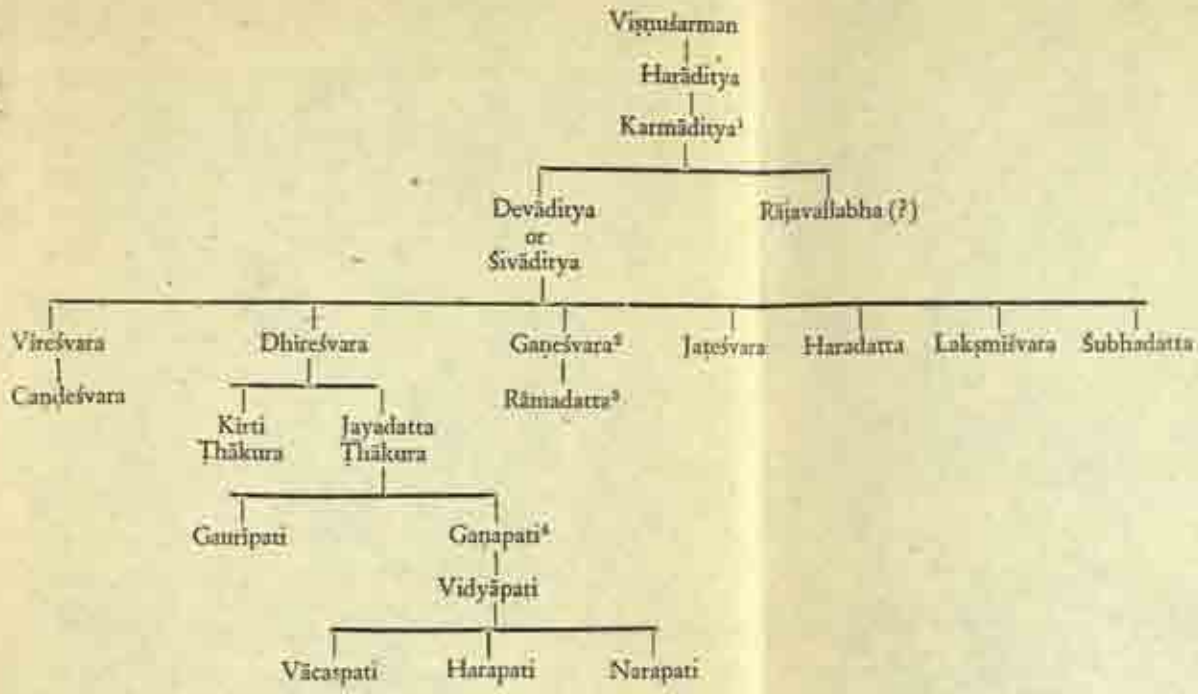
of Nepal.¹ He is held in high esteem by Raghunandana who quotes him in his *Mala-māsa-tattva*, *Vyavahāra-tattva*, *Durgotsava-tattva*, *Jyotiṣa-tattva*, etc.

The family of Vidyāpati was vitally connected with both the Royal families of Mediaeval Mithilā, viz., the Karṇāta Dynasty and the Dynasty of Kāmeśa. The members of this family held high and responsible positions such as those of the *Sāndhi-vigrahika* (Minister of Peace and War), *Bhāṇḍāgārika* (Treasurer), etc.

The genealogical table of the family as constructed on the basis of the *Pañjis* and the existing works of the members of the family is given here:—

1 *Dāna-ratnākara* by Caṇḍeśvara Thākura, MS. No. 191, Descriptive Catalogue of Sans. MSS. in Mithilā by K. P. Jayaswal and A. P. Sastri, pp. 204-205. *Kṛtya-ratnākara* by Caṇḍeśvara, Bibliotheca Indica edition, Calcutta, 1924, v. 15, l. 1. *Vivāda-ratnākara* by Vācaspati Miśra, MSS. 336, 336 A-C, pp. 378-381, Descriptive Catalogue of Sans. MSS. in Mithilā, vol. 1, Smṛti. श्री चण्देश्वर-मन्त्रिणा...नेपालाखिल-भूमिपाल-जगिना पुण्यात्मना कर्मणा ।

THE FAMILY TREE OF VIDYĀPATI

1 This name is found in the following verse engraved in a stone-slab of the throne of the goddess in Habulih (हाबुलिह) in Mithilā:—

अब्दे नेत्र-शशांक-पञ्च-मदिते श्रीलक्ष्मण-रामपते-
मोसि श्रावण-संज्ञके मुनि-तिथौ स्वास्या गुरौ शोभने ।
हावीपटन-संज्ञके सुविदिते देहदेवी शिवा
कर्मादित्य-सुमन्त्रिणेह विहिता सौभाग्यदेव्याश्रया ॥

2 Gaṇeśvara (end of 13th century), uncle of Candēśvara and father of Rāmadatta, Minister of Harasimhadeva of the Karmāṭa dynasty:—

Author of—(i) Gaṅgā-pattalaka (MSS. 83, 83A, 84, 84A—84E, pp. 84-87, Descriptive Catalogue of Sanskrit MSS. in Mithilā, vol. I, Smṛti).

Colophon: इति महासान्निधिविग्रहिक-ठक्कुर-देवादित्य-तनय-महासान्निधिविग्रहिक-ठक्कुर-श्रीशिवराज-महामहत्तक-महासानन्ताधिपति-श्रीगणेश्वर-विरचितं गङ्गा-देव्याः पत्तलकं समामम् ॥

(ii) Sūgati-sopāna, composed at the instance of Bhavadeva Siṃha:—

सौआल-वंश-तिलकं भवशर्म-संज्ञं
प्रज्ञा विनिर्जित-मुरारि-पदं नियुज्य ।
* * *
वेद-स्मृति-पुराणादि दृष्ट्वा लोक-हितैषिणा
कृतं सुगति-सोपानं श्रीगणेश्वर-मन्त्रिणा ॥

One Gaṇeśvara Miśra has been quoted in the Gaṅgā-vākyāvalī (p. 119), Gaṅgā-bhakti-taraṅgiṇī (Sansk. College MS. II. 323, fol. 6b, 7b and 9a), Śrāddha-cintāmaṇi of Vācaspati, Benares ed., p. 9, etc. But he is, probably, not identical with Gaṇeśvara Thākura.

3 Rāmadatta. He was Minister of King Nṛsiṃha. For the Vivāhādi-paddhati, see Sanskrit College Catalogue, II. 306. He gives here a description of his ancestors (fol. 10b-11a). Vivāha-paddhati: Cat. of Sans. MSS. in Mithilā, pp. 355-57, Nos. 317 A-C and 318 Upanayanapaddhati, *op. cit.*, pp. 353-354, Nos. 316 and 316A. Śūdra-śrāddha-paddhati, *op. cit.*, p. 452, No. 385A. The Śoḍaśa-dāna-paddhati, also called Dāna-paddhati, or Mahā-dāna-paddhati: India Office Catalogue, vol. III, p. 549, No. 1714.

4 He is not identical with the author of the Gaṅgā-bhakti-taraṅgiṇī. The work (MS., Notices, No. 1867; No. 86, p. 88 of the Descriptive Catalogue of MSS. in Mithilā, vol. I; Sanskrit College MSS., II. 323 and 324) quotes from Vanīhamāna Upādhyāya and Vācaspati Miśra and is, therefore, posterior in date to the father of Vidyāpati. Moreover, the MS. of the Gaṅgā-bhakti-taraṅgiṇī by Gaṇapati in the possession of Jayadeva Pāṭhaka of Jhanjharput, Darbhanga (vide Mithilā Cat.) states that Gaṇapati, its author, was the son of Dhireśvara, not of Jayadatta:—

सद्विद्या-कुलयोर्विशेषमखिलं विज्ञाय नान्यो ददौ
वृत्तिं यस्य पितामहाय मिथिला-भूमण्डलाखण्डलः ।
श्रीधीरेश्वर-सुनुरन्वहमसावन्यस्य भाटं मतं
गङ्गा-भक्ति-तरङ्गिणी गणपतिवृत्ते सती-प्रोक्तये ॥

Vidyāpati must have been long-lived. His date may be determined approximately from the dates of his royal patrons. It has been stated above that Gaṇeśvara was assassinated by Aslan in A.D. 1367-68. Soon after this Kīrtisimha ascended the throne when the Kīrtilatā was composed. Taking it for granted that Vidyāpati was at least 20 years old at that time and the book was composed by 1370 A.D. he must have been born by 1350 A.D. The date of Dhīrasimha, the last royal patron of Vidyāpati is also known; at his instance Śrīnivāsa's *Setu-darpaṇi* was composed about 1430 A.D.¹ Therefore, Vidyāpati must have reached his 90th year by that time.

Vidyāpati was a teacher by profession. He was appointed Rāja-paṇḍita four months after the accession of Śivasimha to the throne. He got a MS. of the *Kāvya-prakāśa-viveka* copied in L.S. 291 i.e. 1400 A.D.² He himself copied the *Bhāgavata-purāṇa* in L.S. 309 i.e. 1418 A.D.; this MS. is still in possession of the wife of Jayanārāyaṇa Jhā of village Taruni (or Taruvani), 24 miles from Darbhanga.

The *Padāvalī* shows that Vidyāpati used the title *Kavikaṇṭhahāra*, *Kavirañjana*, *Kaviśekhara* and *Nava* or *Abhinava Jayadeva* (Vasumatī ed., pp. 67, 70, etc.) In the *Padāvalī*, he incidentally refers to many members of the family of Kāmeśvara, apart from the Crown-princes

1 L.S. 321; H. Shastri's Report (1895-1900), p. 19.

2 India Govt. MS., f. 117a.

and rulers (Vasumatī ed.: p. 209 लिपुर्गसिंह सुत अर्जुन नाम ; p. 204, राघव ; etc.) and some Mahomedan rulers, viz., Hussain Shah (p. 140) and Giasuddin (ग्यास-देवः p. 79).

Vidyāpati was a great historian, poet as well as smārta. An account of his works is given here. His Vibhāga-sāra deals with inheritance and partition. His Varṣa-kṛtya has been quoted by Raghunandana in his Mala-māsa-tattva,¹ but no MS. of it is available.

The Kīrti-latā is his earliest work. Here he praises his own composition.² The work is devoted to the eulogy of Kīrtisimha. It is composed partly in Sanskrit and mostly in the Avahatṭa-bhāṣā. His Kīrtipatākā is written in the same and his Padāvalī in what is known as Vrajabulī language.

The Bhū-parikrama-grantha³ gives some tales which were later on developed into the author's Puruṣa-parikṣā. It lends an insight into the geography of the country of Vidyāpati's time as it gives a description of Kośala, Mithilā, Prayāga, Benares, etc. Some of the persons mentioned in the Puruṣa-parikṣā are historical figures and some accounts regarding them appear to be true.

The Likhanāvalī is a work on letter-writing, composed at the instance of Purāditya of Rājbanaulī in L.S.

1 "विद्यापति-कृत-वर्ष-कृत्ये कल्पलतायाञ्च नाम्नः ।"

2 बाल वन्द विजावद भासा । दुहु नहि लग गइ दुखन हासा ॥
ओ परमेसर हर शिर सोहइ । ई निखइ नाथर मन मोहइ ॥

p. 2 of the Kīrti-latā, ed. by Mm. Haraprasād Śāstrin.

3 Calcutta Sans. College MSS. Cat., 6, 79.

299, or the Śaka year 1330 i.e. 1408 A.D. It also incidentally records the names of many kings and other well-known persons of the time of Vidyāpati. Purāditya slew Arjunasiṃha (see the concluding verse of Likhanāvali).

The Śaiva-sarvasva-sāra deals with the essence of the worship of Śiva.

The Durgā-bhakti-taraṅgiṇī on the worship of Durgā is at times attributed to him.¹

His Gayā-pattala is an account of Gayā, chiefly meant for those who intend to or actually visit Gayā as pilgrims.²

Vidyāpati was one of those smārtas who were the champions of Hinduism at his time and stood boldly for the protection of Hindu rights in religious and social matters. He was not a Vaiṣṇava but a devotee of the five gods (Pañcopāsaka), viz., Gaṇeśa, Sūrya, Śiva, Viṣṇu and Durgā as the smārtas of Bengal and Mithilā in the Mediaeval ages mostly were. The introductory and concluding verses of his works, the Padāvali, the subject matters of his various works, etc. leave no doubt as to this.

13. Bhairavasīṃha—Dhīrasīṃha was succeeded by his brother Bhairavasīṃha. From the genealogical table based on the Pañjis we find that Dhīrasīṃha had two sons Rāghavasīṃha and Jagannārāyaṇa and grandsons as

1 Vide Cat., R.A.S.B., Smṛti vol.

2 See the Cat. of Sans. MSS. in Mithilā and Additions.

well. There is no reference to this in the writings of Rucipati, Vidyāpati, Vācaspati, etc.; only the Tantra-pradīpa refers to Rāghavendra and his son Gadādhara.¹ Bhairavasimha has, however, been referred to as king in the commentary of Rucipati on the Anargha-Rāghava² and in other works.

Dhīrasimha and Bhairavasimha were very fond of each other. They have been compared to Rāma and Lakṣmaṇa as well as Hari and Hara by their grandson Gadādhara.³ Dhīrasimha is also known as Harinārāyaṇa⁴ and Kāmsanārāyaṇa.⁵ Vidyāpati has praised him in his Durgā-bhakti-taraṅgiṇī.⁶ In the comm. of Rucipati

- 1 Final verses 2 and 5:—

श्रीचौरसिंहात्मज राघवेन्द्र-तनु-प्रसूतस्य गदाधरस्य ।

तन्त्र प्रदोषे समपूरि पञ्च-विशः प्रकाशो भुवन-प्रकाशः ॥

Rāghavendra has been referred to by Vidyāpati in his Padāvalī, Nos. 700, 721 and 748 Vāṅgiya Sāhitya Pariśad ed.

- 2 Opening verse श्रीमन् सम्प्रति भैरवेन्द्र-नृमणि.....

यस्मिन् राजनि राज-नीति-चतुरे पाथोधि-तीरावधि-

प्रख्यात-प्रचित-प्रताप-निचये पृथ्वीमिमां शासति ।

कोकं राज-करो न लोक-निकरं संतापयत्युग्रतो

विश्रुवातः सुदृशां महोत्सव-विधौ कारुणेन पाणि-ग्रहः ॥

- 3 Tantra-pradīpa, *op. cit.*,

तस्यापि द्वौ तनूवौ हरिहर-विभवौ राम-सौमिलि-मिलौ ।

4 Kṛtya-mahārṇava, MS. No. 3420 (1958) of the Royal Asiatic Society of Bengal, see Colophon and post Colophon. See also MSS. 76 and 76 A—K, pp. 69-73. Descriptive Catalogue of Sans. MSS. in Mithilā, No. 1.

- 5 Rucipati's Commentary on the Anargha-Rāghava, Colophon.

- 6 See under Dhīrasimha.

on the Anargha-Rāghava,¹ the Dvaita-nirṇaya² of Vācaspati Miśra, Kṛtya-mahānava,³ Piṭṛ-bhakti-taraṅgiṇī⁴ and the Gaṅgā-kṛtya-viveka, Bhairavasimha has been highly praised for his charitable disposition and activities. The Daṇḍa-viveka praises him as a ruler⁵ and the Mahā-dāna-nirṇaya for his noble and religious deeds.⁶

The name of his wife was Jayā⁷ She has been

1 Rucipati states that Bhairavasimha was born in the family of Khanāla which is also known as the Oṇivamś.

2 Composed at the instance of Jayā, MS. No. 3696 (1959) of the Royal Asiatic Society of Bengal, fol. 1.

श्रीभैरवेन्द्र-धरणीपति-धर्मपत्नी राजाधिराज-पुरुषोत्तमदेव-माता ।

वाचस्पतिं निखिलतन्त्रविदं नियोज्य द्वैतेय-निर्णय-विधिं विधिवत्तनोति ॥

Dvaita-nirṇaya, ed. from the Venkateśvara Press, p. 2, v. 7, v. c. द्वैते विनिर्णय-विधि...1 See also Rajendralal Mitra's Notices, I, p. 149, No. 275 for the same reading.

3 See above.

4 MSS. 2306 (896), 2307 (5544) and 2308 (4127) of the Royal Asiatic Society of Bengal; MS. No. 186, Govt. Collection at the Sanskrit College, Benares. Vācaspati composed this work at the instance of Rāmahadra alias Rūpanārāyaṇa, son of Bhairavasimha alias Harinārāyaṇa.

5 Ed. by Kamalakṛṣṇa Smṛitīrtha, Gaekwad's Oriental Series, vol. II, 1931, MS. No. 1486 (1201) of the India Office Library, vol. III of Eggeling's Catalogue, pp. 447-448. V. 5:—

उच्छिष्ट-खल-प्रखल-खगडन-परिडत्तेन श्रीभैरवेण मिथिला-पृथिवीश्वरेण, etc.

6 Nepalese MS., Notices, p. 112, introductory verse 7.

7 Venkateśvara Press ed. of द्वैत-निर्णय gives the name, as जयानो । In the Notices, I, p. 149, No. 275, the name is given as Jayātmā.

praised by Vācaspati Miśra in his *Dvaita-nirṇaya*.¹ Her son is called Rājādhirāja-Puruṣottamadeva,² which, if a proper name, probably refers to king Rāmabhadra. She was an ideal wife³ and charitably disposed too.⁴

His brother Candrasimha has been referred to in the *Vivāda-candra*⁵ and the *Padārtha-candra* of Misarū Miśra⁶ which were composed at the instance of his wife Lachimā or Lakhimā. The printed edition of *Vivāda-candra* gives the name of the husband of Lachimā as Śivasimha. But it does not seem likely that the patroness of Misarū Miśra would be the same as the wife of Śivasimha. This is directly against the evidence of many MSS. of the *Vivāda-candra* which give the reading Candrasimha, as the editor himself admits. The

- 1 इष्टं स्तुवाना दुरितं धुनाना जगत पुनाना क्षणमीक्षितेन ।
 श्रीभैरव-क्षणापति धर्मपत्नी यशः शरीरं निजमातनोति ॥६॥
 रत्नं जगन्मण्डलमावृणोति करोति स्वातर्गमनैकशेषम् ।
 दानोदके सागरतामुपेतं विश्वम्भरा मण्डलमव्यवस्थम् ॥१०॥

2 Vide *Dvaita-nirṇaya*, introductory v. 7 b. राजाधिराज-पुरुषोत्तम-देव-माता ।

- 3 *Op. cit.*, सत्यभामेव कृष्णस्य गौरीव मदनद्विषः ।
 सविशेषा जयत्येषा भूप-भैरव-भाविनी ॥ * * *
 एषा विदित-विशेषा प्रसह्य यं वीक्षते जगज्जननी ।
 तदुपरि परितः प्रपतति द्वादश-द्वोरकमयो वृष्टिः ॥

4 *Op. cit.*, रत्नं जगन्मण्डलमावृणोति करोति स्वातर्गमनैक-शेषम्,
 etc., v. 10, fn. 1 above.

5 Rāmākṣaṇa Jhā's edition, p. 1, v. 5, foot-note.

6 Notices of Sans. MSS. vol. IX, p. 12, No. 290.

reading Śivasimha cannot be supported also on chronological grounds.

14. Rāmabhadra—He ascended, the throne in succession to his father Bhairavasimha.¹ At his instance Vācaspati Miśra composed the *Pitr-bhakti-taraṅgiṇī*,² *Vardhamāna Upādhyāya*—*Gaṅgā-kṛtya-viveka*³ and *Tattvāmṛta-Sāroddhāra*.⁴ Rāma Bhaṭṭa, one of the commentators of the grammar *Sārasvata* paid a visit to his kingdom whence he returned to Allahabad.⁵ During his reign *Gadādhara's Tantra-pradīpa* was composed.⁶ As *Gadādhara*, contemporary of Rāmabhadra, is responsible for the copying of two Sanskrit MSS. which are dated *Lakṣmaṇa Samvat 372*⁷ and *374*⁸ (Śaka 1426) i.e.

1 *Gaṅgā-kṛtya-viveka*, British Museum Cat., pp. 75-76.

तस्माद् भैरवसिंह-भूपतिरभूच्च श्रीरामभद्रस्ततो ।

दीपादीप इवामवत् स इव सम्राजो गुरोर्हजितः ॥

This MS. was copied in *Lakṣmaṇa Samvat 376* i.e. 1185 A.D.

2 Govt. Collection, No. 897, p. 84a.

3 Catalogue of Sans. MSS. in the British Museum, London, pp. 75, 76.

4 Notices of Sans. MSS., vol. VI, p. 57, No. 2030.

5 See the *Vidvat-prabodhini*, India Office Library MS., No. 804, 214 of Eggeling's Catalogue.

6 MS. No. 2172, Notices, vol. VI, pp. 233-34.

7 *Vividha-vidyā-vicāra-catura* of Bhoja (Nepalese MS., Notices, p. 65).

8 *Dāna-kāṇḍa* of the *Kṛtya-kalpa-taru* by Lakṣmidhara; MS. No. 1925 (4026) of the Royal Asiatic Society of Bengal.

Unfortunately, the two corresponding dates, *Lakṣmaṇa Samvat* and *Śakābda*, do not agree.

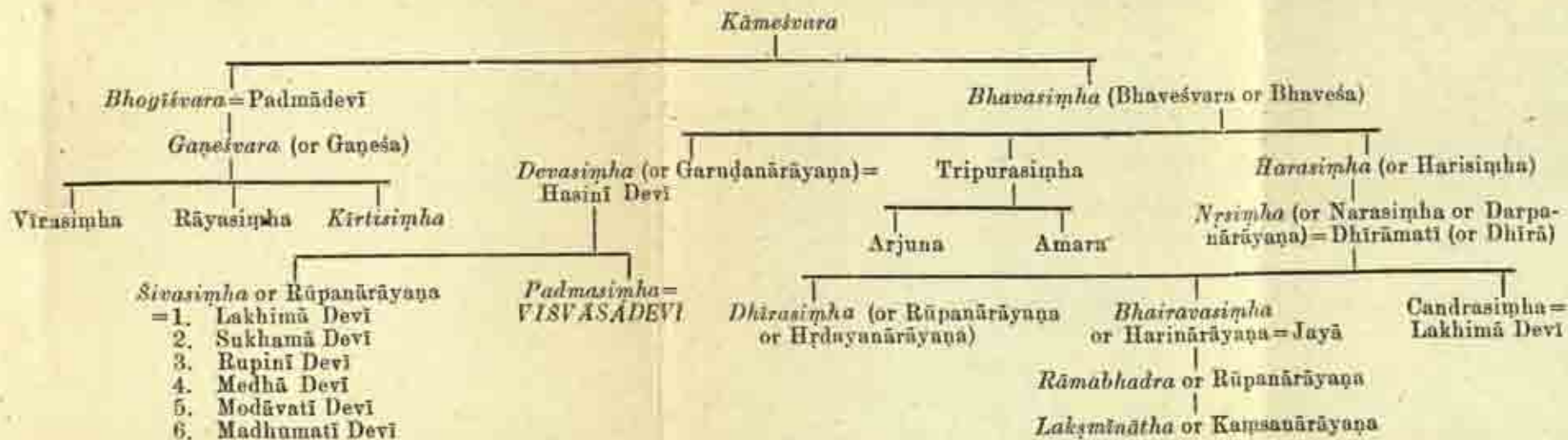
1481 and 1483 A.D. respectively, Rāmabhadra must have reigned towards the close of the 15th century A.D.

15. Lakṣminātha—He succeeded his father Rāmabhadra. During his time the Mantra-pradipa was composed by Harapati, son of Rucipati.¹ Mithilā was conquered by Alauddin Hussain Shah, ruler of Bengal and Sikandar Lodi, ruler of Delhi during his reign. Thus ended the glorious line of Kāmeśvara whose descendants were great patrons of learning and not infrequently themselves contributors to Smṛti, Tantra and other branches of knowledge.

¹ Notices of Sans. MSS., vol. VI, pp. 34-35.

THE ROYAL FAMILY OF MITHILĀ

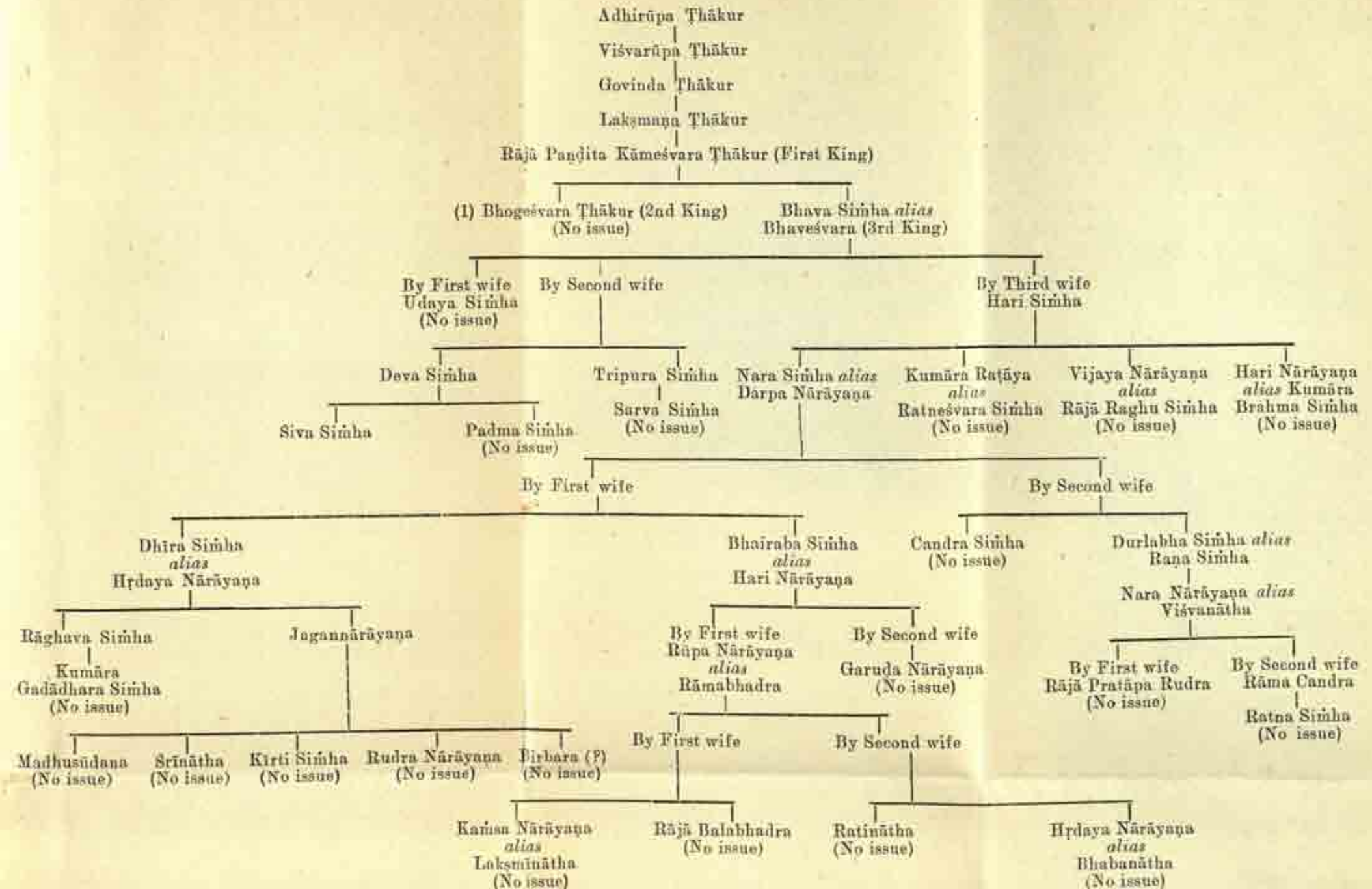
(As represented by the Court-poets, Smārtas etc.)*

* Vide Appendix V. Names of those members of the Royal Family who actually ascended the throne of Mithilā have been italicised.

THE ROYAL FAMILY OF MITHILĀ

(Constructed on the basis of the Pañjās)*

APPENDIX VI

Some well-known Smārtas who have quoted the
Gaṅgā-vākyāvali

MITRA MIŚRA

1. MITRA MIŚRA, son of Paraśurāma, and grandson of Haṃsa Pandita, *author of the Vira-mitrodaya* (a digest) and a commentary of the same name on Yājñavalkya.

Mitra Miśra has quoted the Gaṅgā-vākyāvali by its name.¹ The digest *Vira-mitrodaya* as well as the commentary on Yājñavalkya were composed by Mitra Miśra at the instance of king Virasiṃha.² In the *Āhnikā-prakāśa*, he refers to Medinimalla of the Kāśi Rāja family and his descendants, Arjunadeva, Malakhāna, Pratāparudra, Madhukarasimha, Virasiṃha, Jujhāra, Vikramārka and Narasiṃhadeva. As Virasiṃha ruled at Orchha in the first half of the seventeenth century (1605-1627).³ Mitra Miśra must have flourished about 300 years ago. This is in agreement with the date of the *Vyaṅgārtha-kaumudī* of Anantāśrama,⁴ commentary on the *Rasa-mañjarī* of

1 See Appendix, References and Notes, pp. 2-3, 6 (last three lines), 15, 91, 92, etc.

2 See the 2nd introductory verse of the *Vyavahāra-prakāśa*.

3 Virasiṃha killed Abul Fazl, friend of emperor Akbar.

4 See India Office Catalogue MS., No. 1224

Bhānudatta. This commentary was written in 1635 A.D. at the instance of Candrabhānu, son of Vīrasimhadeva.

RAGHUNANDANA BHATTĀCĀRYA

2. RAGHUNANDANA BHATTĀCĀRYA, disciple of Śrināthācārya-cūḍāmaṇi. Raghunandana has quoted the Gaṅgāvākyāvali in his Mala-māsa-tattva, Śuddhi-tattva, Prāyaścitta-tattva, Tithi-tattva, Durgotsava-tattva and Śrāddha-tattva.¹ The genealogical table of the family of Raghunandana has been given in the first volume of my series, *Samskṛta-Dūta-kāvya-saṃgraha*. He was a contemporary of Śrī-Caitanya and flourished towards the close of the fifteenth century. The period of his literary activity probably lay between 1520—1570. Apart from the *Aṣṭāviṃśati* (28) Tattvas, viz., Mala-māsa, Dāya-bhāga, Saṃskāra, Śuddhi, Prāyaścitta, Vivāha, Tithi, Janmāṣṭamī, Durgotsava (published in the Serampore edition and the *Samskṛta-Sāhitya-Parishat* Series, no. 5), Vyavahāra, Ekādaśī, Jalāśayotsarga or Tadāga-bhavanotsarga, Chandoga-Vṛṣotsarga, Yajur-Vṛṣotsarga, Ṛg-Vṛṣotsarga,² Vrata, Deva-pratiṣṭhā, Maṭha-pratiṣṭhā, Divya or Parikṣā, Jyotiṣa, Vāstu-yāga, Dikṣā, Āhnikā, Kṛtya, Puruṣottama-kṣetra, Sāma-Śrāddha or Śrāddha, Yajuh-Śrāddha and Śūdra-kṛtya,³ there are to

1 See Introduction, pp. 103-105, Appendix, Further References and notes, etc.

2 MS., Notices, VII, 119; No. 2349 (one folio only).

3 For a list of the Tattvas, see the introductory verses of the Mala-māsa-tattva, 2 ff.

his credit the following Tattvas as well, *viz.*, Graha-yāga-tattva, Tirtha-tattva, Yātrā-tattva and Tri-puṣkara-śānti-tattva, the first three of which have been published in the Sanskrit Sahitya Parishat Series (Nos. 10, 12 and 16 respectively) and the last one is known to exist in MS. form only.¹

Raghunandana also commented on the Dāya-bhāga of Jimutavāhana.² Two Paddhatis, *viz.*, Gayā-śrāddha-

1 Notices of R. Mitra, III, p. 52, No. 1082. It is not a part of the Suddhi-tattva as Rājendralal supposed. Rājendralal says Tripuṣkara here means a sacred pool of that name. The word really means an inauspicious combination of particular Tithis, Nakṣatras and Vāras (days) Cf. Muhūrta-cintāmaṇi of Rāma Ācārya, son of Ananta Daivajña, with the Piyūṣa-dhārā of Govinda; ed. by Sitārāma Śarman and Vindhyaśvariprasāda Dvivedin; Benares, Gokula Press, 1980 (1924), p. 129—

भद्रा-तिथौ रविजभूतनयार्कवारे द्वोशर्यमाजचरणादिति-वह्नि-वैश्वे ।

लैपुष्करो भवति मृत्यु-विनाश-वृद्धौ लैगुण्यदो द्वि-गुण-कृद्रसुतचक्षान्त्रे ॥

भद्रेति ।.....एषु षट्सु नक्षत्रेषु उक्त-तिथि-वार-नक्षत्र-रूप-विशिष्ट-योगे सति लिपुष्करः । लिपुष्कर एव लैपुष्करः ।.....”

And also:—

पुनर्वसूत्तराषाढा कुत्तिकोत्तरफल्गुनी ।

पूर्वभाद्रं विशाखा च रवि-भौम-शनैश्चराः ॥

द्वितीया सप्तमी चैव द्वादशी तिथिरेव च ।

एतेषामेव योगे तु भवतीति लिपुष्करः ॥

वारे शस्य-मुतं हन्ति तिथौ गो-धनमेव च ।

नक्षत्रे गोल-हानिः स्वाद् वास्तु-वृद्धौ न जीवति ॥

2 Ed. by Bharata Siromaṇi. Calcutta, Vidyaratna Press, 1863.

paddhati¹ and Rāsa-yātrā-paddhati,² are attributed to him.

Raghunandana is by far the most celebrated Smārta of Bengal and in the writings of the later authorities Smārtāḥ or Smārta-Bhaṭṭācāryaḥ refer to him and his school.³

VĀCASPATI MIŚRA

3. VACASPATI MIŚRA has nowhere quoted the Gaṅgā-vākyāvali by name, though he has quoted it at times in his Tirthacintāmaṇi.⁴

Just as Raghunandana is the greatest Smārta of Bengal, Vācaspati Miśra holds the same position in Mithilā. He composed two series of works on Smṛti, viz., the Cintāmaṇis and Nirṇayas. The Ācāra-cintāmaṇi, Āhnika°, Kṛtya°, Tirtha°, Dvaita°, Niti°, Vivāda°, Vyavahāra°, Śuddhi°, Sūdrācāra° and Śrādhācāra° form the first group and Tithi-nirṇaya, Dvaita-nirṇaya and Śuddhi-nirṇaya form the second group.⁵

1 Sans. College MSS. II, 458 and 460, pp. 414 and 415-416. The work is also called Gayā-paddhati; see No. 460, इति श्रीरघुनन्दन-महाचार्य विरचिता गया-पद्धतिः समाप्ता । These two MSS. are really epitomes of the Gayā-paddhati which forms a part of the author's Tirtha-tattva (pp. 1-33 of the Sanskrit Sahitya Pariṣat ed.).

2 Notices of R. Mitra, I, No. 338.

3 See Vira-mitrodaya of Mitra Miśra; Nilakanṭha's Vyavahāra-mayūkha, "स्मार्त-हरिनाथाव्येष्टम्", Kane's ed., p. 112.

4 See Appendix, Further References and notes, pp. 2, 7, 11, 16, etc.

5 The Prakāśas, Kāśi-prakāśa, Gaṅgā-prakāśa, Gayā-prakāśa and Prayāga-prakāśa, mentioned independently in the Catalogue of Sans. MSS. in Mithilā, vol. I, are really parts of the Tirtha-cintāmaṇi.

He also composed the *Kṛtya-pradīpa*,¹ *Kṛtya-mahārṇava*,² *Candanadhenu-pramāṇa*,³ *Dattaka-vidhī*,⁴ *Gayā-pattalaka*,⁵ *Gayā-paddhati*,⁶ *Gayā-vidhī*,⁷ *Tirtha-kalpa-latā*,⁸ *Tirtha-latā*⁹ and *Pitṛ-bhakti-taraṅgiṇī*.¹⁰

He flourished in the second half of the fifteenth century. He was the court Paṇḍita of Bhairavasimha-deva¹¹ *alias* Harinārāyaṇa as well as of his son Rāma-

pp. 59-60, Nos. 64 and 64A; p. 87, No. 85; pp. 99-100, Nos. 103-104A; p. 297, Nos. 272, 272A. The *Gāṅgābhakti-taraṅgiṇī*, *op. cit.*, No. 87, is also one of its parts.

1 Catalogue of Sans. MSS. in Mithilā, pp. 67-69, Nos. 75, A-E.

2 MS. of the Royal Asiatic Society of Bengal, 46. F.1.

3 Notices of R. Mitra, IX, p. 236, No. 3154. Probably, this is a part of the *Śrāddha-cintāmaṇi*.

4 Haraprasāda Śāstrin's Notices, III, p. 90, No. 139.

5 Catalogue of Sans. MSS. in Mithilā, pp. 93-94, No. 93-95.

6 *Op. cit.*, pp. 94-96, Nos. 96-99.

7 *Op. cit.*, pp. 100-102, Nos. 105-109.

8 *Op. cit.*, p. 181, No. 166. This is identical with the work called *Tirtha-yātrā-vidhī* noticed in the same Catalogue, p. 184, No. 168.

9 *Op. cit.* p. 185, No. 169. The beginning and end of this work do not agree with those of the MS. of the *Tirtha-kalpa-latā* and therefore, these two works do not seem to be identical.

10 The *Śrāddha-kalpa*, *op. cit.*, pp. 458-459, Nos. 391 and 391A and the *Śrāddha-vidhī*, *op. cit.*, 459, No. 392 are probably identical. From the colophon of the *Pitṛ-bhakti-taraṅgiṇī*, MS. No. 2307 of the Royal Asiatic Society, it is clear that the *Pitṛ-bhakti-taraṅgiṇī* is also called *Śrāddha-kalpa*. The *Pitṛ-bhakti-taraṅgiṇī*, Royal Asiatic Society of Bengal, MSS. Nos. 2306-2308; Catalogue of Sans. MSS. in Mithilā, pp. 283-285, Nos. B; 261, A-C.

Some of these short works are, probably, parts of the author's bigger treatises on the subjects concerned.

11 See the colophon of the *Śūdrācāra-cintāmaṇi*, MS., Notices of R. Mitra, VI, p. 22, no. 2001.

bhadradeva.¹ His son Lakṣmīdāsa commented on Gaṇitādhyāya and Golādhyāya of Bhāskara's Siddhānta-śiromaṇi under the title Gaṇita-tattva-cintāmaṇi in 1501 A.D.² Vardhamāna in his Daṇḍa-viveka calls him his Guru.³

1. Pitr-bhakti-taraṅgiṇī, MSS. 2306-2308 of the Royal Asiatic Society of Bengal. Colophon to MS. 2307:—

समस्तेत्यादि महाराजाधिराज-श्रीहरिनारायणात्मज-समस्तेत्यादि महाराजाधिराज-श्रीरूपनारायण-पदवीमल्लकृत-मिथिला-मण्डन-श्रीरामभद्र-चरणादिष्टेन परिषदा श्रीवाचस्पति-शर्मणा विरचितोर्यं श्राद्ध-कल्पः परिपूर्ण इति ।

2. MSS. 2851-6 of the India Office Library.

3. Gackwad's Oriental Series, vol. II, introductory verse 6.

INDICES OF THE
GAṄGĀ-VĀKYĀVALĪ

INDEX OF VERSES AND PROSE-PASSAGES QUOTED BY
VISVĀSADEVĪ FROM SMṚTIS, PURĀṆAS, ETC.

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
	अ				
114	अकल्कको निरारम्भो	13	168	अत्र यत् क्रियते पाप०	1
307	अकामो वा सकामो वा	14	136	अत्रस्थास्तु दिवं यान्ति	3
246	अकालिऽप्यथवा काले	2	210	अथ तत्ताप्यशक्तञ्च	6
114	अकोपनञ्च राजेन्द्र	18	163	अथ भाद्रपदे कृष्ण०	1
152	अक्षताभिः सपुष्पाभिः	12	169	अदत्तानामुपादानं	16
163	अक्षया सा तिथिः प्रोक्ता	4	130	अदितिः पाशान् प्रमुमोक्तु	17
250	अग्निराविक-वस्त्रं हि	18	169	अथ हस्ते तु नखत्वे	4
147	अग्नि-वाट्विन्दु-सूयेंद्रा	6	152	अधोवायु-समुत्सर्गे	12
191	अग्नि-दुग्ध-भयादेव	13	251	अधीतं काक-धीतञ्च	3
113	अग्निष्टोमादिभिर्यज्ञैः	15	147	अधीतेन तु वस्त्रेण	8
145	अङ्गुष्ठ-मूलान्तरतो	9	175	अनङ्गाङ्गी-सहस्रन्तु	5
146	अङ्गुष्ठेन प्रदेशिन्या	5	182	अनन्तं शिव-सचिधौ	10
143	अङ्गुष्ठोत्तरतो बह्व०	11	145	अनन्तवांसा नाशु कुर्वन्	19
113	अज्ञानेनापि यस्येह	17	270	अनशने मृतो यश्च	11
136	अष्टवौ पर्वताः पुष्पाः	16	142	अनुवृत्तेरुवृत्तैर्वा	19
231	अग्निमादि-गुणैर्युक्तः	5	113	अनुपोष्य त्रि-रात्राणि	13
292	अग्निमादि-गुणोपेता	11	139	अनुभूति-प्रमाणा हि	4
252	अत्यम्बं चातिलवण०	1	231	अनुभूय स पिबामि०	20
136	अत्र दत्तं दूतं जप्तं	12	112	अनुपङ्गेषु सङ्गे न	17
285	अत्र नारायणः स्वामी	10	142	अनेक-जम्ब-सम्भूतं	1
290	अत्र भोगवती नाम	2	274	अन्तरीक्षे चित्तो तोये	12
			144	अन्तरुदगाथान्तो०	16

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
199	अन्तर्जानु करं कृत्वा	15	219	अभोज्यमाचनामन्नं	1
259	अन्ताः क्षीवा जडा व्यङ्गाः	2	168	अमावस्यां वदा वारो	10
248	अन्नं विकरणं यत्तु	16	158	अमावस्यां ग्रत-शुभं	15
313	अन्य-तीर्थ-समां गङ्गां	19	164	" "	9
153	अन्य-स्थाने कृतं पापं	20	135	अयश्चिया वै मायाः	4
266	अन्य-स्थाने कृतं पापं	13	171	अयने कोटि-शुभितं	12
177	अन्यस्माद् दृष्ट्यात् कोटिः	8	170	अयने इह विधुवे इह	1
249	अन्यायोपार्जितैरन्नैः	7	172	अयने इह विधुवे इह	7
309	अन्ये च वञ्चवस्तीर्षाः	8	183	अयने विधुवे चैव	17
144	अपः पाणि-नखाद्येण	4	224	अयने विधुवे पुच्छे	3
150	अपसव्यं ततः कृत्वा	2	234	अयाचितात् परं नात्	21
138	अपहृत्य तमस्त्रीत्रं	1	157	अरुणोदय-वेलायां	15
213	अपि पात्र-विशेषेण	13	297	अरुणोदय-वेलायां	1
192	अपि पापकरो नित्यं	13	112	अर्थादिकं गृहीत्वा तु	9
269	अपि योजन-पर्यन्ते	12	118	अर्थे (धै) हरति पादुका	7
137	अप्यकार्यं-ग्रतं कृत्वा	18	197	अर्थे मार्गेण कार्येऽभिन्	7
262	अप्यन्य-चित्तः क्रुद्धोऽपि	6	156	अर्ध-क्रोशं शिव-क्षेत्रं	17
122	अप्येक-पंक्त्या नाश्रीयत्	6	157	अर्ध-क्रोशं शिव-क्षेत्रं	7
135	अप्रतिहास्य ये केचित्	12	220	अर्ध-भारेण वत्सः स्यात्	11
307	अप्सरोगण-संगीतैः	15	235	अर्धमर्बेन पूरयेत्	3
190	अप्सरोगण-संयुक्तान्	12	269	अर्धोदकेन गङ्गायां	14
140	अप्सु नारायणं देवं	1	171	अर्वाक् षोडश नाद्यन्तु	1
128	अभक्त्यापि मन्त्रापायी	14	111	अलं दानेन विप्रेन्द्राः	2
139	अभक्त्यापि मन्त्रापायी	13	111	अलक्ष्मीः कालकर्त्री च	10
200	अमयं सर्व-दैवद्यं	3	154	अलक्ष्मा किल संयुक्ता	13
152	अभावे धीत-वस्त्रस्य	1	265	" " "	11

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
236	अलाभे कारयेहेम्हा	4	165	आत्मनो जन्म-मद्वले	4
264	अल्प-साध्यैऽपि दुःसाध्यं	1	247	आत्मनो देश-कालानां	5
290	अवगाथा च पीत्वा च	16	243	आदौ त्वमन्ते मध्ये च	2
208	अवतीर्य च सर्वाणि	14	197	आपत्-काले तु कर्तव्यं	14
247	अशक्ताबुद्धकेन तु	20	196	आपत्स्वपि न देयानि	18
115	अशुद्धानः पापात्मा	7	309	आपत्तीर्यमिति स्वातं	5
108	अशुद्धया हृतं सर्वं	11	247	आपद्यन्मनौ तीर्थं च	3
139	अशुद्धया हृतं सर्वं	7	304	आ प्रयागात् प्रतिष्ठाना०	19
148	अश्व-क्रान्ते रथ-क्रान्ते	16	247	आम-आह-प्रदोऽनग्निः	7
289	अश्वमेध-फलं तत्र	10	251	आममासातकं विस्वं	6
163	अश्व-युक्-शुक्ल-मवमी	15	208	आयुधानि समादाय	13
232	अष्ट-मूर्ति-धरां गङ्गां	13	208	आरण्याः पशवश्चान्ये	8
126	अष्टाविंशति-कौश्वर्य	16	149	आरुह्य मम गात्राणि	2
213	असदृश-प्रदानमस्त्वय्ये	16	208	आरुह्योपानदी यान०	11
299	अस्मदायते हि	15	194	आर्द्र-वासाद्य यः कुर्यात्	6
272	अस्ति सा-दानकर्तारो	1	250	आविकं वै सदा वस्त्रं	16
307	अहीनाहो अरीगघ	15	250	आविकेन तु वस्त्रेण	10
260	अहो किं बहुनोक्तेन	17			

आ

276	आकल्प-जन्मभिः पापं	17	241	इति मन्त्रेण यो मन्त्रो	5
159	आ-का-मा-वैध्वन्यन्तकम्	2	238	इति मन्त्रेण सततं	3
189	आकाशे तु क्षिपेद्वारि	11	243	इति स्तवं गृहे यस्तु	9
291	आख्यखलस्य लोको हि	14	144	इत्येवमद्विराजानु	12
144	आ जानुभ्यां पादौ	14	248	इत्येष मुनिभिः प्रोक्तः	11
235	आच्यं द्रव्यमनादेशे	6	177	इन्दोर्लघु-गुणं प्रोक्तं	16
			295	इन्द्राग्नी नाम तीर्थं स्या०	20

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
146	इन्द्रियाण्यद्विः संस्पृशेत्	18		ऊ	
174	इमं मन्त्रं समुच्चार्य	1	259	ऊर्जावतीं महापुण्यां	5
236	इह भोगानवाप्नोति	10	171	ऊर्ध्वं संक्रमणी यावत्	6
	ई			ऋ	
305	ईक्षिताऽमते लोकान्	16	286	ऋचीकेन पुरा शस्तो	2
	उ		136	ऋचो यजंषि सामानि	20
169	उच्चारं मैथुने चैव	1	310	ऋषयो मुनयः सिद्धा	4
264	उत्पिप्य हस्तौ वक्ष्यामि	19	113	ऋषिभिः क्रतवः प्रोक्ताः	3
220	उत्तमा गुड-धेनुः स्यात्	10	113	ऋषीणां परमं गुणं	11
289	उत्तरेण प्रतिष्ठानात्	9		ए	
189	उदके नोदकं कुर्यात्	6	238	एकच्छलेन च मर्चो	17
241	उद्वरेद्ग्नं पूर्वञ्च	7	290	एक-रालोपितः स्नात्वा	11
149	उद्धृतासि वराक्षेण	1	136	एक-योजनं विस्तीर्णां	7
248	उद्धृतेष्वथ पिण्डेषु	20	271	एकविंशत्यमी श्रमां	14
117	उद्यतञ्चेद् गवां गन्तुं	3	164	एकस्मिन् सावने त्वज्जि	11
130	उपपद-विभक्तोः	1	199	एकां गां बहुगुदंयाद्	4
234	उपवासात् परं मैत्र्यं	20	206	एका एकस्य दातव्या	1
279	उपस्पृशति यो माघे	13	296	एकेन स्नान-भालेन	8
201	उपानहौ तथा यानं	5	230	एकोऽश्वीयाद् यदुत्पन्नं	9
215	उभयतोमुखीं लोलां	2	305	एतत् प्रजापति-क्षेत्रं	1
161	उभयोः पञ्चयोजांता	10	223	एतदेव विधानं स्यात्	12
306	उर्वशीञ्च सदा पश्ये०	15	201	एतद्ग्न-गुणं पुण्यं	17
306	उर्वशी-पुलिनि रम्ये	12	130	एतद् पितरो वास	14
292	उषित्वा तत्र मासाधे	18	148	एतानि पुण्य-नामानि	12
285	उषित्वाऽत्रैव वसमासान्	11	216	एतानि यदि गृह्णाति	3

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
162	एता युगाद्याः कथिताः	7	125	कदा द्रक्ष्यामि तां गङ्गां	20
181	एते पञ्च समाख्याता	13	146	कनिष्ठाङ्गुष्ठयोर्नाभिं	7
241	एतैर्द्वन्द्व-विधैः पापैः	1	145	कनिष्ठा-देशिन्यङ्गुष्ठं	7
262	एनसि लघुनि लघूनि	10	145	कनिष्ठा-मूलतः पञ्चात्	11
236	एवं कृत्वा यथोद्दिष्टं	9	257	कन्या-दाने क्षयाऽन्यत्र	5
240	" "	21	154	कपिला-कोटि-दानादि	22
249	एवं यो यजमानस्य	4	228	कपिला यदि दत्ता स्यात्	1
285	एवं संमिन्य हृदये	5	271	कपिला-गो प्रदानेन	5
211	एवं सर्व-गुणोपेतं	11	193	कम्बलादीनि कार्याणि	4
152	एवं सूर्ये नमस्कृत्य	20	288	कम्बलाश्चतरो नागौ	11
116	एवन्तु कुर्वतस्तस्य	12	208	करन्तु हृदि विन्यस्य	5
249	एवमाप्यायनं विप्रा	8	254	करोति तस्मिन् नव वे	5
223	एवमामन्त्रा तां वितुं	2	185	कर्म-युक्तो नाभेरधः	6
255	एषु तीर्थेषु यत् पुण्यं	7	285	कलिन्द-कन्या-सुरसिन्धुः	1
	ऐ		261	कलौ तत्-परम-ब्रह्मं	6
180	ऐन्द्र ऋषेऽथवा मैत्रे	7	219	कल्प-कोटि-सङ्ख्यादि	23
180	ऐन्द्रे गुरुः शशौ चैव	2	213	कलमयं ब्राह्मणे दत्त्वा	10
180	ऐन्द्रे गुरुः शशौ चैव	4	307	काञ्ची-नूपुर-शब्देन	4
117	ऐश्वर्य-लाभ-माहात्म्यात्	21	238	कान्ताभिर्दिव्य-रूपाभिः	15
	औ		115	कामं क्रोधञ्च लोभञ्च	15
150	औदुम्बराय दध्नाय	1	310	काम-क्रोध-महामोह-	13
	क		253	काल-शाकं तण्डुलीयं	2
250	कटि-स्पृष्टञ्च यद्वस्त्रं	14	282	कावेरी तुङ्गभद्रा च	7
117	कथयिष्यामि ते वत्स्य	16	194	काषाय-वासाः कुरुते	5
209	क इदं कथा श्रदात्	9	214	किं करिष्यत्यसौ मूढो	14
			298	किं गया-पिण्ड-दानेन	6
			260	किं तस्य यज्ञ-दानेन	9

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
259	किमष्टाङ्गेन योगेन	11	156	कोटिष्वष्टासु दशसु	5
314	कियविषयमालोक्य	7	209	कोऽदात् कक्षा अदात्०	6
196	कुटुम्ब-भक्त-वसना०	3	250	कौशियं चौम-कार्पासं	4
152	कुतपो योगपट्टञ्च	2	249	कौषेयं चौम-कार्पासं	17
223	कुम्भाः स्युर्द्रव्य-धनूनां	9	112	क्रन्दन्ति सर्व-पापानि	15
224	" " "	7	147	क्रियां यः कुरुते मोक्षा०	11
182	कुरुचेत-समा गङ्गा	14	185	क्रियां यः कुरुते मोक्षा०	4
278	कुरुचेत-समा गङ्गा	15	231	क्रौडते सर्व-सम्पद्भिः	2
308	कुलानि तारयेद् राजन्	16	149	क्रूराः सर्पाः सुपर्णाश्च	4
293	कुलाख्यं तीर्थमनघं	20	141	क्रोध-लोभैक-वृत्तीनां	2
289	कूपचैव तु सामुद्रं	5	157	क्रोध-मात्रं परं स्थानं	9
262	कृत-पापेऽनुतापो वै	3	223	चौर-धेनुश्च विख्याता	6
149	कृतोपवीतो देवेभ्यो	7	256	चित्तस्वमुत्तुतं वापि	9
264	कृत्वापि दुस्तरं पापं	5	250	चौम-सूत्रं नवं दद्यात्	1
289	कृत्वाऽभिप्रेकन्तु नरः	16		ख	
268	क्रमि-कोट पतङ्गाद्या	8		खानि चैवं स्पृशेदङ्घ्रिः	19
220	क्रथाजिनं चतुर्हस्तं	7		ग	
215	क्रथाजिन-तिलग्राही	13	121	गङ्गां गता ये त्रिदिशं	14
158	क्रथाष्टम्यां सहस्रसु	13	311	गङ्गां पुण्य-जलां प्राप्य	6
167	क्रथाष्टम्यां यदा त्वाद्रां	8	133	गङ्गां प्राप्य सरिच्छ्रेष्ठां	17
300	केशानां यावती संख्या	7	313	गङ्गां प्राप्यापि ये मर्त्याः	13
302	केशानाशित्व तिष्ठन्ति	14	313	गङ्गां प्राप्यापि ये मर्त्याः	14
145	केशाक्षीवीमधःकायं	17	174	गङ्गां येऽन्नावगाहन्ते	13
262	कोटयो ब्रह्म-चत्वार्या	1	133	गङ्गां सम्प्राप्य यो धीमान्	14
217	कोटि-कोटि-गुणं पुण्यं	18	267	गङ्गां संस्मृत्य यस्मिन्नेत	2
307	कोटि-तीर्थं समासाद्य	10			
128	कोटिष्वष्टासु दशसु	7			

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
110	गङ्गा गङ्गेति यैनाम	17	255	गङ्गा-यमुनयोस्तोरे	10
263	गङ्गा गङ्गेति यो ब्रूयात्	5	205	गङ्गायां कुश-दानिन	12
241	गङ्गाद्ये तद्दिने अर्घ्यं	8	256	" "	8
309	गङ्गा च यमुना चैव	10	269	गङ्गायां ज्ञानतो मृत्वा	8
268	गङ्गा-जल-स्वरूपेण	13	147	गङ्गायां तर्पयितुं पितुन्	7
190	गङ्गा-तर्पण-संलप्ताः	15	232	गङ्गायां तु कृतं सर्वं	10
313	गङ्गा-तीरं परित्यज्य	22	268	गङ्गायां तु जले मोक्षो	9
192	गङ्गा-तीर-समुद्भूतां	16	267	गङ्गायां त्यजतः प्राणान्	14
192	गङ्गा तीर-समुद्भूतां	11	255	गङ्गायां पिण्ड-दानिन	21
232	गङ्गा-तीरे कृतं यत्	8	134	गङ्गायां भास्कर-चित्ते	6
212	गङ्गा-तीरे नरो यस्तु	4	133	" "	15
235	गङ्गा-तीरे माध-भासे	11	301	गङ्गायां भास्कर-चित्ते	15
257	गङ्गा-तीरे वसेदित्यं	16	267	गङ्गायां सरणान्मुक्तिः	13
313	गङ्गा-तीर्थे परित्यज्य	23	140	गङ्गायां मोक्षं ज्ञानं	3
272	गङ्गा-तीर्थेण यस्यास्थि	13	141	गङ्गायां यत् कृतं पापं	4
273	गङ्गा-तीर्थेण यस्यास्थि	13	195	गङ्गायां विधिवत् स्नात्वा	5
115	गङ्गादि-तीर्थेषु वसन्ति	20	256	गङ्गायां विरजि चैव	1
292	गङ्गाद्वारे दशावर्ते	17	255	गङ्गायाश्च गयायाश्च	17
294	गङ्गा-द्वारे दशावर्ते	5	124	गङ्गाया दशानाम्मर्त्यः	17
287	गङ्गा-द्वारे प्रयागे च	6	313	गङ्गाया नहिमानं यो	9
311	गङ्गा-भक्ति-रतस्वस्ति०	3	274	गङ्गायास्त्वथ राजेन्द्र	8
267	गङ्गा-मञ्जन-शौलस्य	3	240	गङ्गायाः प्रतिभां कृत्वा	4
243	गङ्गा समागतो ब्रूयात्	1	263	गङ्गायाः सदृशं तिष्ठे०	7
135	गङ्गाभ्यः-जल-दिग्धस्य	8	313	गङ्गा-विक्रयणाद्राजन्	7
276	गङ्गा यमुनयोर्मध्ये	9	136	गङ्गा-सौमो न लङ्घन्ति	5
308	गङ्गा-यमुनयोर्मध्ये	3	260	गङ्गा-सेवा-परस्येह	14
287	गङ्गा-यमुनयोश्चैव	1	120	गङ्गा-स्नानं करोमीति	18

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
156	गङ्गा-स्नानं समं पूज्यं	21	159	गोभ्यः किमग्रं दद्याद्	9
112	गङ्गा-स्नान-समायुक्तौ	5	118	गो-यानि गो-वधः प्रोक्तौ	3
153	गङ्गा स्नानादरो नित्यं	18	227	गो-लोके शिव-लोके वा	1
243	गङ्गे त्वं परमात्मा च	4	262	गोविन्दं संस्मरेद् यस्तु	5
153	गङ्गे व परमो हेतुः	11	135	ग्रहं संमार्ष्टि	2
109	गच्छन्तिष्ठन् स्वपञ्चाशत्	16	230	ग्रामं गङ्गा-तटे यो वै	16
121	गच्छन् चि बुधाः सर्वे	10	157	ग्रामे वा यदि वाऽरम्ये	10
116	गच्छन् देशान्तरं यस्तु	16			
292	गद्याद्यापरसां सर्वे	14		घ	
258	गङ्गा-मात्र-पानेन	1	202	घृतस्य दौषः प्रथमः	12
292	गद्याम्वा घेतुकश्चैव	4			
255	गद्या-श्राद्धं कृतं तेन	3		च	
250	गद्या-श्राद्ध-समं प्रोक्तं	10	166	चतुर्दश्यां यदा युक्तौ	15
176	गवां कोटि-सहस्रस्य	14	245	चतुर्मुखां त्रिनिवाच	2
230	गवां शतं छपय्ये को	4	222	चतुर्मुखस्य या लक्ष्मीः	10
311	गात्र-संवाहनं क्रीडां	7	290	चतुर्वेदेषु यत् पूज्यं	1
145	गायत्र्या तु शिखां वहा	5	148	चतुर्दश-समायुक्तं	3
204	गिरि-शृङ्गे प्रदातव्या	1	176	चन्द्र-सूर्य-ग्रहे चैव	10
253	गुग्गुलुं चन्दनञ्चैव	11	295	चम्पकाख्यं महातोयं	5
308	गुग्गवान् रूप-सम्पन्नौ	12	258	चान्द्र-व्रत-सहस्रन्तु	6
220	गुड-घृत-विधानस्य	5	261	चान्द्रायणं पराक्तं वा	15
252	गुड-शर्करा-मत्स्यखण्डौ	10	257	चान्द्रायण-सहस्रेण	12
201	गृहन्तु सर्व-दैवतयं	8	190	चान्द्रायणानि कृच्छ्राणि	4
215	गृह्णीयाद् द्विपद-चतुष्पदः	9	158	चान्द्रेण तिथि-कृत्यन्तु	11
230	गोचर्म-मात्रां पृथिवीं	11	186	चितौ दग्धाः पथि दग्धाः	10
271	गो-प्रदानेन तु स्वर्गे	2	140	चित्तमन्तर्गतं दुष्टं	11
206	गो-भू-हिरण्य-दाने च	21	256	चिन्तामणि-गद्याद्यापि	12

Page	Verse, etc.	Line
	क	
250	क्रियमासन्नितं वस्तु०	9

ज

161	जनितानि महान्तौह	2
165	जन्मार्थे च कृतं खानं	13
176	जन्म-सप्ताष्ट-रिप्फाह	6
309	जन्मान्तर-सहस्रेण	12
194	जप-होमोपवासितु	8
150	जपे होमे च दाने च	7
186	जपे होमे तथा दाने	9
256	जल-कृत्यानि सर्वाणि	16
270	जल-प्रवेशे चानन्दं	10
151	जल-मध्ये तु यः कश्चिद्	20
200	जलाशयानि सर्वाणि	9
274	जले स्थले चान्तरीजे	15
295	जङ्गु-जडे महातीर्णे	12
53	जाति-चम्पक...०	3
124	जात्यन्तरेव तुलयास्ते	10
144	जानुभ्यामूर्ध्वमाचम्य	15
228	जायते रूप-सम्पन्नः	15
193	जिह्वोष्ठौ न विचालयेत्	18
291	ज्ञानकृन्मानसं माध०	7
269	ज्ञानतोऽज्ञानतो वापि	4
125	ज्ञानमैश्वर्यमायुधं	6
268	ज्ञानाग्निः सर्व-कर्माणि	6
267	ज्ञानान्मुक्तिः	17

Page	Verse, etc.	Line
169	ज्यैष्ठ्ये मासि चित्तिधर०	11
239	ज्यैष्ठ्ये मासि सिते पक्षे	20
180	ज्यैष्ठ्ये संवत्सरे चैव	10

त

270	तडाग-कूप-कर्ता च	13
294	ततस्तु गच्छको-तीर्थं	20
220	ततस्तु जायते विप्रो	3
278	ततः पुण्यतमं नाम	3
307	ततः स्वर्गात् परिस्रष्टः	1
"	" " " "	12
308	" " " "	6
"	" " " "	2
310	" " " "	7
240	ततो गङ्गा-तटे रन्ध्रे	3
117	ततो ग्रामान्तरं गत्वा	5
248	ततोऽन्धे पूर्वजाः स्वर्गे	12
296	ततो दक्षिण-प्रयागस्तु	3
236	ततो दद्यात् स्व-शक्तौव	1
172	ततो ब्रह्म पुरे तिष्ठेत्	14
289	ततो भोगवर्तो गत्वा	15
271	तत्तत्-स्वर्गमवाप्नोति	12
288	तत्र गत्वा च संस्थानि	12
306	तत्र ते दादृशादित्या०	8
236	तत्र भुंक्ते समस्ताश्च	15
290	तत्र खात्वा च पीत्वा च	15
293	तत्रैव ब्रह्मण्यसौधे	17

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
232	तथा गुह्यार्थ-मात्रम्	18	212	तस्मात् सर्वात्मना पाले	2
170	तथा च कुम्भ-संक्रान्त्यां	17	182	तस्मात् सदस-गुणिता	21
208	तथा चैक-ग्रहानाम्	7	295	तस्मादतिथि-तीर्थे	16
262	तथा तथैव संस्मृत्य	13	199	तस्मादद्विरवोच्यत	11
231	तथा तस्यां तृतीयायां	16	152	तस्य यः कुरुते दानं	9
160	तथाऽनिर्वचनीयानि	7	214	तस्य वर्ष-शते पूर्णे	16
294	तथाहः कापिलं तीर्थे	1	244	तस्यां दशम्यामेतत्	2
128	तथैव गङ्गां संस्पृश्य	18	264	तस्याहं प्रददे पापं	17
139	" "	14	115	तां ब्रह्मचारी नियतं	24
254	तथैकादश-मासम्	7	248	तान् सर्वान् यजमानो वै	14
226	तथैव गो-प्रदानञ्च	20	113	तारिताः पितरस्तेन	21
239	तथैव दीपैस्ताम्बूलेः	23	251	ताम्बरं करुण-काकोली	13
216	तथैवाऽऽयतनं तेषां	23	263	तावन्न पातकं कर्तुं	11
218	तद् भङ्गाऽन्यत्र यः कुर्यात्	17	291	तासु स्यादौ नरो याति	12
240	तदभावे पिष्टमया	16	158	तिथि-कृत्यं तु चान्द्रे	3
166	तदा यः स्वाति गङ्गायां	16	115	तिथ्यैर्गुणोर्नि न गच्छेत्	5
263	तद्गुह्यं न मन्दे हो	3	188	तिलानामप्यभावे तु	5
186	तन्तु-सन्तति-संख्याते	2	261	तिष्ठेद् युग-सदसन्तु	9
194	तन्नाम-जापो सततं	13	259	" " "	18
174	तप्ते न वारिषा स्नानं	3	127	तिस्रः कोट्यर्ध-कोटी च	3
146	तर्ज्जन्यङ्गुष्ठ-योगेन	12	291	तिस्रः कोट्योर्ध्व-कोटी च	2
191	तर्पणे पिष्ट-यज्ञादौ	12	148	तिस्रः कोट्योर्ध्व-कोटी च	8
213	तद्वच-गुणितं विद्यात्	15	156	तिस्रः कोट्योर्ध्व-कोटी च	9
147	तले सोमञ्च तीर्थञ्च	8	136	तीराद् गवाति-मात्रम्	1
278	तस्माच्छत-गुणा प्रोक्ता	16	132	तीर्थमधिगम्य	7
249	तस्माच्छातं नरो भक्त्या	10	121	तीर्थे गच्छंस्तावित् प्राञ्चः	17
152	तस्मात् सर्व-प्रयत्नेन	10	119	तीर्थे प्राप्याद्युपगच्छे	15

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
293	तीर्थं च सौकरं नाम	11	164	वाहस्पृग् दिवसश्चैव	12
184	तीर्थं-मात्रे तु कर्तव्यं	3			
257	तीर्थं-यात्रादिकं कृतम्	4		द	
115	तीर्थानि च यद्योक्तेन	17	143	दक्षिण्यं करं कृत्वा	5
115	तीर्थान्यनुस्मरन् भोरः	3	202	दक्षिणे दीप-प्रक्षयं	18
294	तीर्थे तत्रार्चयन् रुद्रं	15	188	दक्षिणे पिष्ट-तीर्थेन	2
137	तीर्थे न प्रतिगृह्णीयात्	13	205	दत्त्वा तु धूपं गङ्गायै	8
137	तीर्थे यः प्रतिगृह्णाति	14	189	दत्ता पिष्टभ्यो याज्ञाप०	17
129	तीर्थेषु ब्राह्मणे नैव	10	247	दद्यादक्षरं प्राचं	17
245	" "	19	236	दद्यात् स्व-शक्तितो मन्त्रा	6
224	तुला पल-शतं ज्ञेयं	12	166	दधति शतमिषायां	2
142	तूष्णीमेवावगाहेत	16	202	दधिजज्ञाचजज्ञे च	14
277	तेजोमयेषु लोकेषु	5	210	दद्यात्सुहृदयं यद्दानं	5
215	तेन कृष्णा तु सा श्रव्या	5	186	दर्भाः कृष्णाजिनं मन्त्रा	14
249	तेनाग्नेन कुले कश्चि०	5	110	दर्शनात् ज्ञानात् पाना०	13
120	तेषां न परिवर्तोऽस्ति	10	147	दर्श-ज्ञानं न कुर्वीत	20
193	त्रयाणां जप-यज्ञानां	7	162	दर्शे तु माघ-मासस्य	16
147	त्रयोदश्यां तृतीयायां	18	292	दश तीर्थ-सहस्राणि	6
258	त्रिभिः सारस्वतं तीर्थं	10	305	" "	9
261	त्रि-रात्रं सप्त-रात्रं वा	3	241	दश-त्रिंशच्छतान् पूर्वान्	3
193	त्रि-विधो जप-यज्ञः स्या०	6	174	दशधा देवस्मृति च	6
157	त्रिंश प्रसवयो स्नात्वा	14	240	दश-प्रसूति कृष्णांश्च	1
187	त्रिंशोऽङ्गलाङ्गलीन् दद्या०	10	240	दश-प्रसांसिलान् दद्या०	12
254	त्रौन् मासान् चारित्र्यं मांसं	2	230	दश-वृत्तेन वंशिन	5
287	त्रोणि कुण्डानि राजेन्द्र	10	273	दशाहाम्यन्तरे यथा	3
206	बुटि-मान-प्रदानेन	7	210	दानान्येतानि दद्यानि	7
126	त्रैलोक्ये यानि तीर्थानि	13	177	दिन-चयं पर्वणि	1

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
17	दिने दिने सहस्रान्तु	1	199	द्रव्यस्य नाम गृह्योया	13
175	दिवाकरे फलं तद्व	16	195	द्रव्येणान्याय-लभेन	14
236	दिश्व-रत्नमयेषैव	12	167	द्वादश्यां श्रवणे ऋषे	1
109	दिश्या देव-नमस्कार्या	5	271	द्विजिभ्यस्तर्पणं कृत्वा	4
207	दीर्घायुदृष्टं वासोभि	6	162	द्वे शुक्ले द्वे तथा कृष्णे	18
305	दीप्त-काञ्चन वस्त्रांभे	14			
204	दीप-दानेन राजेन्द्र	4		ध	
266	दुर्जं पातकं तोषे	11	285	धनकामः पुत्रा शक्तः	14
277	दुर्वारा वैष्णवी माया	3	307	धन-धान्य-समायुक्तो	9
181	दृश्येते सञ्चितौ यक्षां	4	170	धनुर्मिथुन-कन्यासु	13
129	दृष्टा जन्म-कृतं पापं	3	287	धनुर्विंशति-विस्तीर्णे	15
153	दृष्टा तु हरते पापं	15	263	धर्मद्रव्यं क्षपां धीजं	2
219	दृष्टा तु संस्मरेद्वि विष्णुं	3	126	धर्मज्ञ सर्व-वेदाद्य	14
233	दृष्टा स्त्र-वत्तुषा मर्त्यो	8	193	धिया यदक्षर-श्रेण्या	11
245	देयन्तु तिल-पिण्याकं	22	221	धेनु-वत्सौ कृतौ चोभौ	6
282	देव्यां देवता-देहो	12	161	धेनूनां कपिलानान्तु	5
213	देवतानां गुरुणाद्य	6	250	धीताधीतं तथा दग्धं	17
201	देवतानाद्य यो दद्या	13			
219	देव-द्रव्यं गुरु-द्रव्यं	8		न	
218	देव-विप्र-गुरुणाद्य	18	193	न क्रिच-वासः स्थलगो	17
116	देवान् पितॄन् ब्राह्मणां	10	145	न गच्छन् शयानद्य	15
227	देवानामप्यलभ्याद्य	3	193	न च क्रमन् न च हसन्	14
112	देवेभ्यश्च पितृभ्यश्च	13	144	न चैव वप-धाराभि	10
234	देवैस्तु भुक्तं पूर्वाह्णे	18	191	न लोकोन न मल्लिनेन	2
310	देशस्थो यदि वाऽरुच्ये	1	145	न तत्राभिज्ञाकारणात्	2
222	देशस्था या च कद्राणी	6	140	न तीर्षानि विजानीमो	12
219	द्रव्यमव-फलं तोयं	4	266	न तोषे पातकं कृया	9

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
118	न ते श्रद्धा दरिद्रेण	5	162	नवम्यां शुक्ल-पलस्य	14
250	न दग्धं न तु वै छिन्नं	12	210	न विद्यया केवलया	14
305	न देव-वचनात्तात	8	186	न वेष्टित-शिरा	1
144	न नष्टाभिरफेनाभिः	7	145	न शूद्राशुष्यिकः	21
161	नन्दा तु कथिता सद्भिः	11	202	न स दीप इति ख्यात	21
148	नन्दिनीत्येवं ते नाम	9	214	न स्पृश्यः स द्विजो राजः	12
264	न निर्दिष्टदत्त-साध्यं	2	251	नागरद्वयं खलूँ	7
183	न निर्वपति यः श्रावं	13	254	नान्येन दृष्टते लोके	7
220	नन्वेणकाजिनं तद्वत्	8	151	नाभि-मात्रे जलि स्थित्वा	10
193	न पदा पदमाक्रम्य	16	187	" "	8
205	न भूमौ वितरेदूर्पं	3	268	नाभुक्तं चोयते कर्म	1
135	न मन्त्रो न विधिः कालो	17	311	नाभ्यङ्गितः प्रविशति	9
141	न मन्त्रो न विधिर्वाय	9	258	नाभ्यन्तर्गत-तोयानां	11
152	नमस्ते रुद्र-वपुषे	15	199	नाम-गोत्रे समुच्चार्य	18
152	नमस्ते विष्णु-रूपाय	14	199	नाम-गोत्रे समुच्चार्य	16
152	नमस्ते सर्व-लोकेश	16	229	नामाख्याः प्रियदत्तेति	19
242	नमस्वि-शुद्ध-संख्यायै	4	152	नाट्टमेकश्च वसनं	3
241	नमः शिवायै गङ्गायै	11	198	नावचाय प्रदातव्यं	10
208	न मिथीकृत्य दद्यात्तु	3	204	नासाक्षि-रन्ध्र-सुखदः	11
143	नमो नारायणायैति	1	312	नित्यं नैमित्तिकं चैव	1
272	नमोऽस्तु भर्म-राजाय	9	147	निमित्तेषु च सर्वेषु	14
122	नरकं दास्यं श्रुत्वा	3	253	नियोजयिष्यन्तुषीन् गन्धान्	8
191	नकरख्या दिवं यान्ति	3	149	निराहाराद्य जीवा	6
215	नरकाच्च निवर्तन्ते	14	228	निवर्तन-इयं भूमेः	11
152	न रक्तमुलवणं वासः	4	239	निशायां जागरं कृत्वा	21
228	नरो ददाति भक्त्या वै	12	183	निषिद्ध-दिनमासाद्य	6
253	नलिकीशीर-मुक्षश्च	9	233	निष्कामस्तु लभेन्मोक्षं	10

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
137	निष्फलं तस्य तत्तीर्थं	15	157	पञ्च-क्रोश-प्रमाद्येषु	4
242	निस्तुषायै दुर्ग-हन्त्रौ	14	287	पञ्च-योजन-विस्तीर्णे	9
297	निहत्य कामजान् दोषान्	16	308	पञ्च-योजन-विस्तीर्णे	18
291	नीलकण्ठ-हृदि माघा०	18	186	पट्टे नीलो न दोषमाकृ	8
283	नीलकण्ठावुदे माघे	1	249	पत्रैः पुष्पैः फलैर्मूलेः	12
183	नील-धण्ड-विमोचिण	12	117	पदे पदेऽक्षमेधस्य	7
186	नीली-रक्तं यदा वस्त्रं	5	123	पर-दार-द्रव्य-वाञ्छा०	11
186	नीली-रक्तन्तु यद् वस्त्रं	2	169	पर-दार-पर-द्रव्य०	7
236	नीलोत्पलैश्च सर्वेशं	3	123	पर-द्रव्याभिध्यानञ्च	15
206	नृ-वाद्यं पुरुषो यस्तु	3	169	पर-द्रव्यैर्बिभ्रान्	18
115	नृणां पापकृतां तीर्थं	11	127	परमात्मा शिवोऽप्यन्य०	16
124	" "	8	258	परमात्मा शिवो ह्यन्य०	16
140	" "	7	204	परागस्त्राय वा धूपो	13
202	नेत्राङ्गादकरः स्वर्चि०	17	122	परान्वं पर-वासञ्च	1
146	नैक-हस्तापि त-जले०	3	198	परिभुक्तमवशात०	5
282	नैमिषे विष्णु-साराष्ट्र्यं	8	201	पर्जन्यस्य तथा नीरं	7
172	नैरन्तर्येण गङ्गायां	12	235	पलाश-पत्रे भुञ्जानः	14
140	नैर्मल्यं भाव-शुद्धिञ्च	4	294	पवित्राख्यं ततस्तोर्थे	9
142	" "	13	279	पञ्चिमाभिमुखो गङ्गा	7
203	नैव निवापवेद्दीपं	10	283	पश्यन्ति तिष्ठन्ति च	7
235	नैवेद्यञ्च निवेदय	12	184	पात्रमौदुम्बरं गृह्य	1
184	नोदकेषु न पात्रेषु	17	145	पाद-प्रक्षालनो०	1
189	नोदकेषु न पात्रेषु	2	262	पापकृद् याति नरकं	11
	प		213	पापदः पापमाश्रिति	12
210	पङ्कज-नाल-उत्थाञ्च	12	141	पापिनां पाप-हन्तृत्वं	7
210	पङ्कज-वधिरा मूका	10	291	पापेभ्यः दवाग्निस्तु	10
			282	पापेभ्यः दवाग्निस्तु	4

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
262	पापे लघूनि लघुनि	15	180	पौर्णमासीषु वधेष्ठासु	12
236	पायसं चात्र मधुना	4	238	पौर्णमास्यां प्रभाते च	4
169	पारुष्यमनृतञ्चैव	17	144	प्रक्षाल्य पाणी पादौ च	6
253	पावन्तीं शतपलञ्च	5	299	प्रकृतिवद्विकृतिः	3
246	पिच्छ-दानं ततः शस्तं	3	199	प्रच्छन्नानि च दानानि	2
186	पिच्छाद्यं ये स्मृता दर्भा	12	114	प्रतिग्रहादपावृत्तः	11
248	पितरो यत्र पूज्यन्ते	3	147	प्रतिपद्यन्पत्यः स्था०	21
112	पितरो योगिनश्चैव	11	240	प्रतिमाद्ये स्थण्डिले वा	9
248	पिता पितानश्चैव	8	296	प्रतिमासि चतुर्दश्या०	15
259	पितृ-मातृ-सुतैः सर्वैः	3	158	प्रति-संस्तुसर-श्राद्धे	10
212	पितृमुद्दिश्य यो भक्त्या	19	233	प्रत्यक्ष-रूपा पुरतः	6
150	पित्तादीन् नाम-शोत्रेण	8	232	प्रत्येकं पल-मात्रन्तु	16
185	पित्ता-मन्त्रान्वाचरणे	7	223	प्रथमा शुद्ध-धेनुः स्याद्	5
148	पुत्र-जन्मनि संक्रान्त्यां	2	203	प्रदोष-दानं यो दद्याद्	12
218	पुत्र्यं शत-गुणं तस्य	12	202	प्रदोष-वृक्ष-कोटी तु	20
157	पुत्र-क्षेत्राणि यान्यत्र	12	296	प्रदुग्ध-तीर्थे तपसा	1
295	पुत्र्यमासातकं नाम	22	128	प्रथमेत् प्रातरुत्थाय	3
283	पुनर्भवं नात्र सितासितं	5	155	प्रभासे गो-सहस्रेण	17
285	पुरुषं शत्रुवं लेभे	13	291	प्रभासे मकरादित्ये	15
138	पुरुषान् पुनाति पुरुषः	16	221	प्रभुः प्रथम-कल्पस्य	4
205	पुण्यं धूपञ्च गन्धञ्च	1	212	प्रयच्छति तथा भक्त्या	7
165	पुण्ये वा जन्म-नक्षत्रे	8	278	प्रयागमनुगच्छेत्तु	9
171	पूर्णे ऽर्च-रात्रे संक्रान्तौ	8	280	प्रयागः सर्व-तीर्थानां	8
288	पूर्वाह्न एव कुर्वीत	10	116	प्रयागे तीर्थ-यात्रायां	21
260	पूर्वे वयसि पापानि	11	279	प्रयागे माघ-मासि तु	10
292	पृथिव्यां यानि तीर्थानि	8	298	प्रयागे वपनं काये	5
242	पृथ्वौ शिवायतायै च	9	278	प्रयागे वा भवेन्मुक्तिः	12

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
136	प्रवाहमवधिं कृत्वा	10	147	वाह कुवेर-वक्रयः	3
153	प्रसङ्गेनापि गङ्गा या	9	200	वाहस्पत्यं स्मृतं वासः	13
268	प्रसङ्गेनापि वैगङ्गा	14	242	वृष्ट्यै ते नमो मेऽस्तु	7
192	प्रागग्रेषु कुशेष्वेव	22	154	ब्रह्मघ्नो वा सुरापो वा	16
189	प्रागग्रेषु सुरान्	5	265	" "	9
200	प्राजापत्यानि शस्थानि	12	275	ब्रह्मत्वं कैश्रवत्वं च	13
200	प्राजापत्यो गजः प्रोक्तः	5	310	ब्रह्म-लोकमवाप्नोति	3
147	प्राण-ग्रन्थिमथो नाभिं	2	292	ब्रह्म-विष्णु-महादेवा	9
309	प्राणांस्थजति यस्तत्र	4	268	ब्रह्म-विष्णुादि-देवानां	15
178	प्रातःस्नानाद्दृश-गुणं	13	215	ब्रह्म-इत्या-सुरा-पानः	17
122	प्रातःस्नायी सदा गङ्गां	11	128	ब्रह्महा गुरुहा गोघ्नः	21
288	प्रातःस्नाय्यरुण-किरणः	2	256	ब्रह्महा गुरुहा गोघ्नः	5
129	प्राप्तेरेव सदा कार्यं	16	219	ब्रह्महापि शुचिभूत्वा	16
113	प्राप्यन्ते पार्थिवैरेव	7	175	ब्रह्महा क्षेमहारी च	15
266	प्रायश्चित्तं चरेद् यस्तु	3	149	ब्रह्महा तर्पयेत् पूर्वं	3
281	प्रायश्चित्तं न पश्यन्ति	11	268	ब्रह्मादि-देव-लोकानां	11
261	प्रायश्चित्तं परं तीर्थः	17	242	ब्रह्मे शायै ब्रह्म-दायै	12
261	प्रायश्चित्तानि दीयन्ते	14	219	ब्राह्मण-द्रव्यमादत्ते	10
265	प्रायश्चित्तरूपैत्येवो	2	215	ब्राह्मणः प्रतिगृह्णीयाद्	11
फ			238	ब्राह्मणांश्च यथाशक्ति	9
201	फलानामपि सर्वेषां	3	143	ब्राह्मेण विप्रस्तीर्त्तेन	7
163	फाल्गुनस्याप्यभावस्था	16	143	ब्राह्मेणाऽऽचमनं शस्त्रं	12
ब			भ		
174	बहिःस्नानान्तु वाप्यादौ	5	108	भक्ति-ग्रहे च काम्यानां	6
120	बहुनाऽल किमुत्तेन	1	138	भक्त्या गङ्गावगाहस्थ	6
205	बहुभ्यो न प्रदेयानि	16	204	भगौरद्यच्च नृपतिं	11

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
109	भवनानि विचित्राणि	12	288	मकरस्थे रवौ माघे	7
124	भवन्ति निर्विघ्नाः सर्पा	11	175	मकरस्थे रवौ शो हि	11
280	भव्य-स्वरूपाः सुभगाः	14	219	मक्षिका-पाद-मात्रं यः	6
122	भस्म-स्तम्भ-जल-द्वारं	8	193	मणि-सुक्ता-प्रवालानां	3
313	भागीरथीं महापूर्यां	18	240	मत्स्य-कच्छप-भयभूक्तं	15
296	भागीरथीं विशेषेण	16	201	मय्य-मांसं विनिर्दिष्टे	4
136	भाद्र-लक्ष्म-चतुर्दश्यां	8	208	मध्यमान्नेयं	1
115	भावं ततो हृत्-कमले	22	307	मध्ये नारी-सङ्गहातां	3
264	भावाभिरूप-फलदा	13	109	मनसा संस्मरेद् यस्तु	8
161	भुंक्ते सर्वे सुखं भोगं	8	126	मनोवाङ्मायजेः पापे	9
218	भुक्ता च विपुलान् भोगान्	4	242	मन्दाकिन्यो नमस्ते ऽस्तु	3
249	भुक्ता चाऽऽचमतां यस्तु	8	242	मन्दार्थे लिङ्गधारिण्ये	6
236	भुक्ता भोगान्निर्वास्तु	14	127	ममैव परमा मूर्तिः	12
242	भुक्ति-सुक्तिप्रदायिन्ये	1	149	मरोचिमत्राङ्गिरसौ	12
123	भूतानामिह सर्वेषां	10	108	महदप्यफलं कर्म	9
208	भूमेः प्रतिग्रहं कुर्यात्	4	139	" "	6
284	भृङ्गावली कुञ्जर-कर्णां	6	182	महाज्यैष्ठौ सुर-त्रेष्ठ	4
196	भृत्यानामुपरोधेन	8	296	महाज्यैष्ठौ सुर-त्रेष्ठ	18
190	भेरी-शङ्ख-मदङ्गादिः	14	182	महाज्यैष्ठान्तु यः पश्येत्	1
228	भेरी-शङ्खादि-निर्घोषैः	16	267	महापातक-शुद्धानि	8
236	भोजयेद्भ्रातृमथानद्यौ	7	260	महापातकिनो मर्त्याः	20
133	भौसानानामपि तीर्थानां	3	180	महापूर्वांस्तु चैतास्तु	16
10	ब्रह्मन् दर्शनं लोके	20	200	महिषश्च तथा याम्य	6
	म		280	माघ-मासि तु यः स्नाति	4
175	मकरस्थे रवौ माघे	13	291	माघ-स्नानेन भो विप्र	17
173	मकरस्थे रवौ माघे	15	175	माघे मासि रटन्महापः	17
			285	माघे विशेषात् फलं	3

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
284	माघो गरीयानत एव	2	135	मौडग्ल्यमभवति	3
282	माघो देव-हृदे देव	10	238	मौनेन प्रयतो भूत्वा	3
173	मातरं पितरश्चापि	12		य	
218	मातृजान् पितृजांश्चैव	2			
185	माज्जर-सूषिक-स्यञ्जं	8	189	य इच्छेत् सफलं जन्म	13
254	मासं प्रीतिः पितृशान्तु	1	173	य इच्छेद्द्विपुलान् भोगान्	8
190	मास-तर्पण-मात्रेण	11	116	यज्ञाधिकारेऽप्यथवा	1
297	मास-त्रयं फलं तस्मात्	9	207	यज्ञो दानं तपो जप्यं	14
181	मास-संख्ये यदा ऋचि	6	125	यत् फलं जायते पुंसां	16
186	मासे नभस्यमावस्या	16	155	यत् फलं सर्व-तीर्थेषु	3
158	मासो रवेः स्यात्	4	265	यत् गङ्गा महाराज	16
252	माहिषं चामरं मार्गं	9	137	यत् गङ्गा महाराज	4
251	मिष्ट-स्निग्धानि यानि स्युः	11	110	यत् तत्र स्थितो वापि	3
275	मुक्ति-क्षेत्रेषु सर्वत्र	10	123	यत् यत् कृतं वापि	13
132	मुञ्चनक्षोपवासश्च	14	275	यत् यत् भवेन्मुक्तिः	12
134	" "	10	139	यथा कृष्णायसो लोके	15
300	" "	16	244	यथा गौरी तथा गङ्गा	5
126	मुहुर्मुहुः सदा पश्येत्	5	240	यथायात्रां दिने तस्मिन्	18
145	मूल-पूरीये कुर्वन्	22	240	यथारूढ-प्रतिकृते	9
145	मूलं देवतमार्गं स्यात्	12	122	यथाशक्ति ददद्दानं	15
170	मृग-कर्कट-संक्रान्ती	12	232	यथाश्रया महामत्तया	21
217	मृदा दारिद्र्यका-शैले	10	244	यथा शिवस्तथा विष्णु	6
217	मृन्मयात् कोटि-सुखितं	15	224	यथाश्रयं प्रदातव्या	1
154	मेघ-मन्दर-तुल्योऽपि	4	299	यथाश्रुति विहारे	10
200	मेघन्तु वास्तवं विद्याद्	8	312	यथाऽहनि तथा प्रातः	8
138	मोक्षश्च लभते मर्त्यं	11	198	यद्योक्तमपि यद्दानं	16
310	मोक्षते ऋषिभिः साधं	6	174	यद् भूमावुदकं वीर	9

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
248	यदम्बु स्नान-वस्त्रोत्थं	17	171	या याः सचिह्निता नाभः०	3
194	यदि वा व्रत-लोपः स्याद्	3	222	या लक्ष्मीः सर्व-भूतानां	5
193	यदुच्च-नीच-स्वरितैः	8	231	यावत्तदग्राम-भूमेर्वै	3
199	यद्यात्म-विक्रयं कृत्वा	8	131	यावद्वचनं वाचनिकं	5
187	यदुद्भूतं प्रसिद्धेभ्यः	2	274	यावदस्थि मनुष्यस्य	4
161	यमस्य किङ्कराणां च	3	191	यावन्तश्च तिलाः पुत्रैः०	6
149	यमाय धर्मराजाय	15	212	यावन्ति तेषां वृद्धाणां	9
218	यमिच्छेन्नरकं नेतुं	21	134	यावन्ति नख-रोमाणि	18
252	यवैर्व्रीहि-तिलैर्भासे०	4	308	यावन्ति रोम-कृपाणि	5
313	यस्तीर्थं प्रतिगृह्णीयात्	2	304	यावन्त्यङ्घ्रि-निमेषाणि	3
271	यस्तु दानानि सर्वाणि	12	273	यावन्त्यस्त्रौनि गङ्गायां	9
308	यस्तु देवं निकृत्तं स्वं	9	306	यावच्च स्मरते जन्म	3
219	यस्तु शङ्कर-निर्मात्यं	13	248	यास्तु गन्धाम्बु-कणिकाः	19
309	यस्तु सर्वाणि दानानि	13	223	यास्तु पापविनाशिन्यः	3
219	यस्त्ववय-वृत्तीयायां	22	163	युगारम्भास्तु तिथयो	3
273	यस्मिन् काले नृणामस्थि	17	253	यूधिकामतिमुक्तश्च	6
287	यस्य यस्य हि यः कामः०	2	121	ये गच्छन्ति स्वतो गङ्गा०	5
114	यस्य द्रव्यौ च पादौ च	5	248	ये चादन्ताः कुलि बालाः	21
114	यस्य द्रव्यौ च पादौ च	21	151	ये चास्त्राकं कुलि जाता	18
140	" "	9	271	येन येन हि भावेन	11
116	यस्येष्टि-यज्ञे०	3	198	येन येन हि भावेन	20
205	यः कुर्यात् कपिला-दानं	14	309	येनैव निःसृता गङ्गा	3
270	यः सर्व-पाप-युक्तोऽपि	3	150	येऽवाभवा बान्धवा वा	10
305	या गतिर्वीग-मुक्तस्य	11	280	ये माघ-भासे वर-तीर्थाः०	12
269	या गतिर्वीग-युक्तानां	3	159	येयं भाद्रपदे शुक्ला	10
251	यानि चाभ्यवहाय्याणि	9	155	ये वै ममांशु-सन्तप्ता	6
290	यामुने चोत्तरे कुलि	10	248	येषां हि यच्च तयोऽन्धः	6

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
138	येः मुख्य-वर्धनौ गङ्गा	3	204	राश्रीकृतैर्नवैरल	14
277	योगान्यासेन यत् पुण्यं	15	282	रुद्र-लोक-प्रदो माचो	1
254	यो ददाति गुडोन्मिश्रं	12	202	रुद्रायाम्-प्रदानेन	3
202	यो दद्याद् ब्रह्मणेऽन्नानि	1	310	रुद्रेण रक्ष्यते देवी	15
113	यो दधिद्रैरपि विधिः	9	310	रूपवान् वित्त-सम्पन्नो	9
184	यो नित्यं तर्पयेत्तौघं	8	243	रोगस्थो मुच्यते रोगा०	7
167	यो माघे देव-योगेन	9	166	रोहिणौ-गुरु-पुनर्वसू-क्षरे	7
275	यो यमर्धयते कामं	7	254	रोहिताग्निधमन्वज	9
116	यो यः कश्चित्तौघ-यात्रां	8		ल	
211	योऽर्चितः प्रतिगृह्णाति	17	238	लभते देव पादोनं	11
218	यो लिङ्गं स्थापयेद्देवं	1	259	लम्बे दवाक्षिरा यस्तु	17
206	योऽन्नं रघं गणं वापि	5	260	" "	5
206	" "	6	125	लावण्यैर्नेष्टु-विषयै०	2
257	योऽसौ निरञ्जनो देव०	2	238	लिङ्गं हृतेन संस्थाप्य	6
259	योऽस्यां वसेद्ब्रह्मति	8	248	लिप-सम्बन्धिनश्चान्ये	9
	र		312	लौकिकं लौकिक-धर्माङ्गं	13
257	रघाश्च-गज-दानैश्च	7		व	
275	रमते यद्य या यत्न	15	240	वक्ष्यमाणेन मन्येण	8
183	रवि-शुक्र-दिने भवे	7	306	वट-मूलं समासाद्य	7
197	राज-भौरादिक-भया०	4	306	वराङ्गना-समाखीये	1
252	राजमाधानसूत्रं चैव	6	250	वर्जयेद्ददृशं प्राञ्चः	7
276	राजसूय-सहस्रस्य	5	258	वज्रं पर्युषितं तोयं	1
154	रात्रौ दिवा च सन्ध्यायां	7	124	वर्त्तमानमतीतञ्च	13
171	रात्रौ संक्रमणे पुण्य०	5	118	वर्षातपादिके कृत्तौ	10
295	राम-तोषे ततः पुण्यं	3	117	वलीवर्द-समाकृष्टः	18

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
121	षोडशांशं स लभते	21	215	सत्यकृदधनी लोके	4
	स		206	सदाशिव-पुरं साक्षा०	18
170	संक्रान्तयो विष्णुपथो	15	185	सदीपवीतिना भाव्यं	13
172	संक्रान्तिषु च सर्वासु	3	123	सद्यः पातक-संचली	16
164	संक्रान्तिषु व्यतीपाते	18	138	सद्यः पाप-क्षयो भवेत्	17
170	संक्रान्ति-समयः सूक्ष्मः	19	111	सद्यः पाप-क्षरा मेव	14
183	संक्रान्त्यां निशि सप्तम्यां	9	156	" " "	1
158	संक्रान्त्यां पक्षयोरन्ते	20	149	सनकश्च सनन्दश्च	9
254	संवत्सरं तथा गव्यं	8	297	सविहितेषु बद्धि०	4
301	संवत्सरं द्वि-मासोनं	5	218	स पथ्यते महाधीरे	19
163	संवत्सर-फलं तस्य	10	248	सपिण्डीकरणादूर्ध्वं	5
286	संवत्सर-शतं साद्यं	8	281	सप्त-जन्म-कृतं पापं	10
277	संवत्सर-शतं साधे	11	160	सप्त-जन्मसु यदुभुक्तं	6
233	संवत्सरान्ते तथैषा	5	148	सप्त-वाराभिजप्तेन	14
146	संवत्स्याष्ट-पुठ-मूलेन	4	229	सप्त-क्षेत्रेण दण्डेन	7
146	संवत्स्याष्ट-पुठ-मूलेन	11	125	सप्तावरान् सप्त परान्	9
241	संसार-विषयाशिन्यै	14	176	सप्ताष्ट-जन्म-रिपुकाङ्क्षे	9
146	संस्पृष्टे हृदये चास्य	15	227	स भुक्ता विपुलान् भोगान्	6
256	स एव जन्म-मुक्तस्तु	17	235	समं स्यादनुतत्वात्	4
255	सकृद् गङ्गाभिगमनं	14	172	समस्त-भोग-संयुक्तौ	20
153	सकृद् गङ्गाम्भसि स्नातः	3	208	समापयेत्ततः पश्चात्	16
265	" "	6	200	समुद्रजानि रत्नानि	11
138	सकृद् गङ्गावगाहेन	9	143	समौ च चरन्तौ कृत्वा	3
160	सततासत्य-भाषेण	9	282	सरयूर्गण्डकी सिन्धु०	5
121	स तथा श्रद्धया भक्त्या	1	291	" "	11
238	स तथा श्रद्धया युक्तौ	19	271	सरित्सायी जित-क्रोधी	9
			141	सर्व एव शुभः कालः	10

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
203	सर्वसद्वा वसुमती	2	231	सर्वैश्वर्य-समृद्ध	19
281	सर्व-काम-फलौ माघौ	15	313	सर्वोत्तमो महादेवौ	19
128	सर्व-तत्त्वमयी गङ्गा	2	230	सद्ब्रह्म-गुणितं तत्	19
127	सर्व-तीर्थमयी गङ्गा	7	174	सद्ब्रह्म-गुणितं सर्वं	8
274	सर्व-तीर्थेषु यत् पुण्यं	18	279	सद्ब्रह्म-गुणिता सापि	2
296	" "	12	109	सद्ब्रह्म-योजनख्याद्य	1
182	सर्व-दानानि नियमा	9	111	सद्ब्रह्म-योजनख्योऽपि	9
230	सर्व-दानेषु यत् पुण्यं	17	231	स हिम-रत्न-खचिते	17
241	सर्व-देव-स्वरूपिण्यै	12	196	सामान्यं याचितं न्यास	17
259	सर्व-देवैश्च मर्त्यैश्च	14	178	सायं-काले शत-गुणं	15
152	सर्वदेव नमस्योऽस्तु	18	282	सारस्वतोऽधिविष्णो सी	2
274	सर्व-पुण्याशमाणाश्च	19	291	" "	8
141	सर्व-भावाविशुद्धोऽपि	6	135	सार्ध-द्वस्त-शतं यावद्	15
167	सर्व-यज्ञ-तपोध्यान०	11	221	सित-सूत्र-शिरालौ हौ	8
234	सर्व-वेलाभतिक्रम्य	19	276	सितासितेषु यः स्नाति	12
195	सर्व-व्रत-फलश्चैव	6	287	सितासितेषु यः स्नाति	16
228	सर्व-सौख्यान्यवाप्येह	18	277	सितासितेषु यो मज्जे०	2
196	सर्वस्वं गृह-वर्जन्तु	11	205	सितासिते सरिते यत्न	3
243	सर्वान् कामानवाप्नोति	8	168	सिनौवाली कुङ्कुमैव	15
802	सर्वान् किशान् समुद्धृत्य	10	150	मुकालिनो वर्द्धिषद्	4
116	सर्वाणि तीर्थान्यपि	5	293	सुरोत्तमश्च गोविन्दं	7
195	सर्वानन्दप्रदायिन्वां	1	191	सुलभं सकलं पुण्यं	17
242	सर्वापत्-प्रतिपत्तायै	14	190	सुलभाञ्जतुरो वेदाः	3
146	सर्वासामग्र-योगेश	14	223	सुवर्ण-धितुरप्यत्र	9
292	सर्वास्ता देव पद्मराज	12	307	सुवर्णालङ्कृतानान्तु	7
201	सर्वेषां शिल्प-साख्यानौ	1	222	सुवर्ण-शृङ्गाभरणौ	1
176	सर्वेषां सर्व-वर्णानां०	1	238	सु-श्रेत-वस्त्र-पुष्पाद्यै०	7

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
236	सुहृद्विर्वह्मिषे व	13	148	स्नानं कुर्यान्मृदा तत्र	15
178	मृतके मृतके चैव	10	166	स्नानं कुर्वन्ति या नार्य०	1
231	सूर्य-कोटि-प्रतोकाशे०	1	195	स्नानं दानं तपो जप्यं	11
177	सूर्य-ग्रहः सूर्य-वारे	7	194	स्नानं दानं तपो होमः	10
183	सूर्य-शुक्रादि-वारे च	18	120	स्नानं भक्त्या तु गङ्गायां	9
170	सूर्यस्य सिद्ध-संक्रान्त्या०	16	120	स्नानान्तं गत्वा गङ्गायां	5
146	सेतिहास-पुराणानि	21	264	स्नानं भावेण गङ्गायां	15
138	सेवते यः कुरुक्षेत्रं	13	284	स्नानान् प्रयागस्य हि	4
235	सोपवासश्चतुर्दश्यां	15	283	स्नानेन सर्व-कामाना०	2
145	सोपानतुको जलस्थो वा	14	291	स्नानेन सर्व-कामाना०	20
244	सोऽपि तत्फलमाप्नोति	8	311	स्नायति तैलवान् विप्र०	12
167	सोम-वारे त्वमावस्था	23	219	स्पृष्टा रुद्रस्य निर्माल्यं	15
297	सोम-सूर्य-यज्ञे चैव	8	155	स्पृष्टा स्वर्गमवाप्नोति	10
122	सौमन्थाद्यतिसम्प्रीति०	18	193	स्फाटिकेन्द्राण रुद्राण०	2
228	सोमिन्द्र-वज्र-लोकेषु	13	110	स्मरणादिषु गङ्गायाः	7
158	सौर-मासो विवाहादौ	7	196	स्वं कुटुम्बाविरोधेन	13
188	सौवर्णेन पालेण	12	197	स्वं द्रव्यं यत्र विशम्भा०	9
113	स्थानञ्च लभते नित्यं	19	238	स्वकोय-पिटभिः साधे	14
216	स्थानुं स्फाटिक-संस्कारं	18	222	स्वप्ना या पितृ-लोकानां	11
241	स्थानु-जङ्गम-सम्भूत०	14	219	स्वयं देव स्व-हरणं	11
141	स्नातस्य सलिले यस्याः	15	133	स्वभावादद्भुताद्भुमिः	5
155	स्नाता जन्म-सहस्राणि	14	287	स्वर्गः स्वात् स्वर्ग-कामस्य	4
154	स्नातानां शुचिभिस्तोत्रै०	19	229	स्वर्ग-स्थितान् पितॄन् सर्वान्	1
272	स्नात्वा तद्योतीर्थं च	11	283	स्वर्गेषु ते पादं चरन्ति	9
272	स्नात्वा तु सिद्धाऽप्यथ		275	स्वर्ग-भार-सहस्रेण	19
216	स्नात्वा शुभे समे देशे	12	146	स्नानि इन्द्रियाणि	71
151	स्नात्वेवं वाससो धीते	23	165	स्वायम्भवे तदर्थं स्ना०	18

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
	इ				
238	इंस-कुन्द-प्रभा-युक्तैः	12	215	इसाक्ष-रघ-यानानि	1
166	ब्रठाच्छतभिषा-स्नानं	5	281	इमवत्पृष्ठ-तोर्धेषु	14
306	हरिश्च भगवांस्तत्र	10	270	हरिश्च-गो-प्रदानेन	14
294	हरिर्दक्षिण-पादाञ्ज-	14	306	हरिश्च-रत्न-संपूर्णैः	4
202	हविषा प्रथमः कल्पो	15	144	इत्-कष्ट-तानुगामिष	2
235	हविष्य-भोजनं स्नानं	1	220	हेम-रत्नमये चित्रे	2
233	हविष्याग्नी मिताहारो	4	706	हेम्बां कोटिं प्रदद्याद् यो	2
			185	होमो ग्रहादि-पूजायां	9

**Index of verses, etc. arranged under the names of the
Sources quoted by Visvasadevi.**

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
अग्नि-पुराण—			उग्रना—		
251	उभयतोमुखीं लोलां	2	247	आत्मनो देश-कालानां	5
142	गङ्गा-तीर-समुद्भूतां	11	186	न वेष्टित-शिरा	1
153	दृष्टा तु हरतं पापं	15	कात्यायन—		
189	य इच्छेत् सफलं जन्म	13	197	अर्ध-मासेषु कार्येऽस्मिन्	7
155	ये वै ममांशु-सन्तप्ता	6	197	आपत्-काले तु कर्तव्यं	14
154	स्नातानां शुचिभिस्तोयैः	9	183	न निर्वपति यः श्रावं	13
215	हस्ताङ्ग-रथ-यानानि	1	221	प्रभुः प्रथम-कल्पस्य	4
अङ्गिरा—			185	माजोर-मृषिक-स्वर्ग	8
205	एका एकस्य दातव्या	1	312	यथाऽहनि तथा प्रातः	8
213	देवतानां गुरुणाञ्च	6	184	यो नित्यं तर्पयेत्तोषे	8
205	बहुभ्यो न प्रदेयानि	16	197	विक्रयश्चैव दानञ्च	12
अत्रि—			185	सदोपवीतिना भाव्यं	13
251	अधोतं कारु-धौतञ्च	3	196	सर्वम्भं गृह-वर्जन्तु	11
आदित्य-पुराण—			185	पितृ-मन्त्रान्वाहरणे	7
214	किं करिष्यत्वसौ मृदो	14	कालिका-पुराण—		
230	गवां शतं वृषभैः को	4	204	गिरि-शृङ्गे प्रदातव्या	1
214	तस्य वर्ष-शते पूज्ये	16	202	हतस्य दोषः प्रथमः	12
आपस्तम्ब—			202	दक्षिणे दोष-वृषभः	18
145	न तप्तानिष्ठाकारणात्	2	202	दक्षिणञ्चावजघैव	14

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
204	दीप-दानेन राजेन्द्र	4	176	चन्द्र-सूर्य-ग्रहे चैव	10
205	न भूमौ वितरेद्दूषं	3	146	तज्जन्मद्गुह-योगेन	12
203	न मिश्रीकृत्य दद्यात्	3	144	न नष्टाभिरफेनाभिः	7
202	न स दीप इति ख्यात	21	312	नित्यं नैमित्तिकं चैव	1
204	नासाजि-रन्त्र-सुखदः	11	173	मातरं पितरश्चापि	12
203	नैव निवापयेद्दीपं	10	145	मूले देवतमाधे स्था०	12
204	परागस्याद्यना धूपं	13	173	य इच्छे द्विपुलान् भोगां०	8
203	प्रदीप-दानं यो दद्याद्	12	143	शिरः प्रावृत्त कच्छं वा	4
202	प्रदीप-वृक्ष-कोटी तु	20	146	संवृत्त्याङ्गुष्ठ-मूलेन	11
204	राशौक्यैर्नैवैरस	14	146	संस्पृष्टे हृदये चास्य	15
310	रुद्रेण रक्ष्यते देवो	15	146	सर्वांसाभय-योगेन	14
203	शाश्वं वादरकं जोगं	9	177	सूर्य-ग्रहः सूर्य-वारं	7
	कालोत्तर—		194	खानं दानं तपो क्षेमः	10
219	देव-द्रव्यं गुरु-द्रव्यं	8		गाङ्गेय—	
	कर्म-पुराण—		274	अन्तरीक्षे त्रितौ तोये	12
255	गङ्गायाश्च गयायाश्च	17	269	अधोदकेन गङ्गायां	14
270	यः सर्व-पाप-युक्तोऽपि	3	160	उद्येष्टे मासि चित्ति-सुत-दिने	11
273	यावन्त्यस्यौनि गङ्गायां	9	169	गङ्गायां ज्ञानतो मृत्वा	8
255	सकृद् गङ्गाभिगमनं	14		गीता—	
	कृष्णाजिनि—		268	ज्ञानाग्निः सर्व-कर्माग्नि	6
151	नाभिमाले जले स्थित्वा	10		गोभिल-मृच्छा—	
187	नाभिमाले जले स्थित्वा	8	146	इन्द्रियाण्यङ्घ्रिः संस्पृशेत्	18
	गरुड-पुराण—			गोभिल-स्मृति—	
142	अङ्गुष्ठ-सूत्रान्तरतो	9	144	जानुभ्यामूर्ध्वमाधम्य	15
177	अन्वध्माद वक्षणात् कोटिः	8		गीतम्—	
145	कनिष्ठा-मूलतः पञ्चात्	11	199	अन्तर्जानु करं कृत्वा	15

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
199	प्रच्छन्नानि च दानानि	2	123	पर-दार-पर-द्रव्यं	7
146	स्नानि इन्द्रियाणि	17	246	पिण्ड-दानं ततः श्रद्धां	3
	जावालि—		245	प्राप्तैरेव सदा कार्ये	16
247	आपद्यन्मनौ तोषे च	3	125	यत्नं यत्नं कृतं वापि	13
147	तयोदश्यां तृतीयायां	18	129	ग्राहन्तु तैश्चिकं प्रोक्तं	15
152	नाद्रमेकश्च वसनं	3	129	ग्राहन्तु तत् कर्तव्यं	13
	दक्ष—		245	श-ध्वाङ्-गृध्र-काकानां	23
196	आपत्स्त्रपि न दद्यानि	18		नन्दि-पुराण—	
158	चाष्ट्रेण तिथि-कृत्यं तु	11	213	अपि पात्र-विशेषेण	13
312	लौकिकं लौकिक-धर्माङ्गं	13	230	एकोऽश्रोत्राद्यदुत्पन्नं	9
209	विधि-होने तद्याऽपात्रे	14	213	तद्वच्च-गुणितं विद्यात्	15
196	सामान्यं याचितं न्यास	17	212	तस्मात् सर्वात्मना पात्रे	2
	देवल—		213	पापदः पापमाप्नोति	12
134	इत्येवमद्विराजानु	12		नन्दिकेश्वर-पुराण—	
145	केशाबोवीमधःकायं	17	262	कोटयो ब्रह्म-इत्याद्याः	1
145	न गच्छन् शयानश्च	15	201	देवतानाञ्च यो दद्यात्	13
108	महदप्यफलं कर्म	9		नरसिंह-पुराण—	
139	महदप्यफलं कर्म	6	270	अनश्नने मृतो यश्च	11
145	सोपानतृप्ता जलस्थो वा	14	272	अहिंसा-दान-कर्तारो	1
	देवी-पुराण—		271	कपिला-गो-प्रदानेन	5
146	अकालेऽप्यथवा काले	2	271	गो-प्रदानेन तु स्वर्गं	2
129	तोषेणु ब्राह्मणं नेव	10	270	जल-प्रवेशे चानन्दं	12
245	" " "	19	270	तडाग-कुप-कर्ता च	13
205	दत्त्वा तु धूपं गङ्गायै	8	271	तत्तत्स्वर्गमवाप्नोति	12
245	देयन्तु तिल-पिण्याकं	22	193	अद्यान्तां जप-यज्ञानां	7

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
193	त्रिविधो जप-यज्ञः स्या०	6	313	अन्व-तीर्थ-समां गङ्गां	19
143	दक्षिणान्तु करं कृत्वा	5	108	अश्वइया हतं सर्वे	11
271	द्विजेभ्यस्तर्पणं कृत्वा	4	139	अश्वइया हतं सर्वे	7
103	धिया यदक्षर-ये स्या	11	289	अश्वमेध-फलं तत्र	10
152	न रक्तमुल्लवणं वासो	4	276	आकल्प-जम्बभिः पापं	17
271	विद्या-दानेन मेधावो	10	291	आखण्डलस्य लोको हि	14
193	शनैः कृत्वायन् मन्त्र०	9	174	इमं मन्त्रं समुच्चार्य	1
271	सरित्-सायो जित-क्रोधो	9	289	उत्तरेण प्रतिष्ठाना०	9
270	हिरण्य-गो-प्रदानेन	14	279	उपस्मृति यो माधे	13
नारदीय-पुराण—			285	उपित्वाऽलैव यन्मासान्	11
261	कलौ तत्परम-ब्रह्म०	6	286	ऋषीकेन पुरा शस्यो	2
259	किमष्टाङ्गे न योगेन	11	290	एक-रात्रोपितः सात्वा	11
156	कोटिष्वष्टासु दशसु	5	285	एवं मन्त्रिन् हृदये	5
260	महापातकिनो मर्त्याः	20	255	एषु तीर्थेषु यच्छ्राद्धं	4
139	यद्या कृणायसो लोके	15	258	कन्वलाश्रतरी नागौ	11
197	स्वं द्रव्यं यत् विशन्मा०	0	285	कलिन्द-कन्या-सुर-सिन्धु०	1
128	तथेह गङ्गां संस्पृश्य	18	282	कावेरी तुङ्गभद्रा च	7
139	" " "	14	278	कुरुक्षेत्र-समा गङ्गा	15
निष्ठा-कलिका—			289	कृपणैव तु सामुद्रं	5
219	स्वयं देवस्य-हरणं	11	289	कृत्वाऽभिषेकन्तु नरः	15
पद्म-पुराण—			223	कीर-वेनुष विख्याता	6
292	अणिमादि-गुणोपेता	11	174	गङ्गां येऽत्रावगाहन्ते	13
285	अत्र नारायणः सख्यौ	10	263	गङ्गा गङ्गेति यो ब्रूयाद्	5
290	अत्र भोगवती नाम	2	276	गङ्गा-यमुनयोर्मध्ये	9
175	अनङ्गादौ-महसन्तु	5	292	गङ्गायापरमां सर्वे	17
			292	गङ्गायां धेनुकश्चैव	4
			290	चतुर्वेदेषु यत् पुण्यं	1

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
291	ज्ञानकृन्मानसे माच०	7	282	नैमिषे विष्णु-साहस्य	8
289	ततो भोगवर्तौ गत्वा	15	280	पङ्कज-बाल-वृद्धाश्च	12
288	तत्र गत्वा च संस्थानं	12	287	पञ्च-योजन-विस्तीर्णं	9
294	तत्र स्नात्वा च पीत्वा च	15	249	पद्मेः पुष्पैः फलेर्मूलैः	12
218	तद् भङ्गाऽन्वज यः कुर्याद्	17	122	पराजं पर-वासञ्च	1
263	तद्भङ्गो न सन्देहो	3	279	पश्चिमाभिमुखी गङ्गा	7
174	तप्ते न वारिणा स्नानं	3	283	पश्यन्ति तिष्ठन्ति च	7
278	तस्माच्छत-गुणा प्रोक्ता	16	282	पापेभ्यः दवान्निस्तु	4
291	तासु स्नाद्यो नरो याति	12	283	पुनर्भवं नात्र सितामृतं	5
291	तिस्रः कोट्योऽध-कोटौ च	2	285	पुरुषं शङ्करं लम्बे	13
277	तेजोमयेषु लोकेषु	5	292	पृथिव्यां यानि तीर्थानि	8
287	तौणि कुण्डानि राधेन्द्र	10	291	प्रभासे मकरादिष्वे	15
292	दश-तीर्थ-सहस्राणि	6	279	प्रयागे माघ-भासे तु	10
174	दशधा देवताते च	6	266	प्रायश्चित्तं चरेद् यस्तु	3
175	दिने दिने सहसन्तु	1	281	प्रायश्चित्तं न पश्यन्ति	11
177	दुर्बारा वैष्णवी माया	3	261	प्रायश्चित्तं परं तीर्थं	1
266	दुर्जरं पातकं तीर्थं	11	174	बद्धिः स्नानं वाप्यादौ	5
282	देव्यां देवता-देहो	12	275	ब्रह्मत्वं केशवत्वं वा	13
218	देव-विग्र-गुणैश्च	18	292	ब्रह्म-विष्णु-महादेवा	9
219	द्रव्यमन्नं फलं तोयं	4	175	ब्रह्महा वैमहारो च	15
285	धन-क्षामः पुरा शकः	14	580	भय-स्वरूपाः सुमगाः	14
263	धर्मद्रव्यं चाप्यं वीजं	2	284	भृङ्गावली कुञ्जर-कर्णं	6
266	न तीर्थे पातकं कुर्यात्	9	173	मत्सरस्थे रवौ भावे	15
122	नरकं दास्यं श्रुत्वा	3	175	मत्सरस्थे रवौ भावे	13
264	नान्येन दद्याते लोके	7	219	मलिका-पादमालं यः	6
291	नीलकण्ठ-हृदे माघा०	18	291	माघ-स्नानेन भो विग्र	17
283	नीलकण्ठार्जुदे माघे	1	175	माघे मासि रटन्यापः	17

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
285	माघे विशिषात् फलं	3	281	सर्व-काम-फलौ माघौ	15
284	माघौ गरीयानत एव	2	292	सर्वांश्चा देव-पक्षाञ्च	12
282	माघौ देव-इदे देव	10	176	सर्वेषां सर्व-वर्णानां	1
226	मुहुर्मुहुः सदा पश्येत्	5	174	सहस्र-गुणितं सर्वे	8
275	यत्र यत्र सर्वेन्मुक्तिः	12	279	सहस्र-गुणिता सापि	2
218	यमिच्छन् वरकं नेतुं	21	282	सारस्वतोऽथविश्वं श्री	2
290	यामुने चोत्तरे कूले	10	291	" " "	8
223	यास्तु पाप-विनाशिन्यः	3	276	सितामितिषु यः स्नाति	12
280	ये माघ-मासे वर-तीर्थाः	12	277	सितामितिषु यो मज्जे	2
277	योगान्वासित यत् पुण्यं	15	284	स्नानात् प्रयागस्य द्वि यां	4
275	रमते यस्य या यत्र	15	283	स्नानेन सर्व-कामानां	2
276	राजसूय-सहस्रस्य	5	291	स्नानेन सर्व-कामानां	20
282	रुद्र-लोकप्रदो माघौ	1	283	स्वर्गेषु ते वाक् चरन्ति	9
280	वाङ्मनःकायज्ञं पापं	1	275	स्वर्ग-भार-सहसेन	19
286	वासवस्य तु श्रापेन	3	281	दिमवत्पृष्ठ-तोर्धेषु	14
281	विन्दन्ति कामिनः कामान्	6	पुराण—		
285	" " "	8			
153	व्रत दान-तपोयज्ञाः	6	250	अन्निराविक-वस्त्रं हि	18
263	" "	7	250	आविकं वै सदा वस्त्रं	16
292	शृणु राजन् प्रयागस्य	3	250	आविकेन तु वस्त्रेण	10
277	संवत्सर-व्रतं साधुं	11	250	कटि-स्पृष्टं च यद्वस्त्रं	14
153	सकृद् गङ्गान्वासि स्नातः	3	215	रत्नोयाद् द्विपद-चतुष्पदः	9
265	" " "	6	250	क्षिप्रमासवितं वस्त्रम्	6
218	स पच्यते महाघोरे	19	250	घोताघोतं तथा दग्धं	17
281	सप्त-जन्म-व्रतं पापं	10	250	न दग्धं न तु वै क्षिप्रं	12
282	सरयूगं गङ्गको सिन्धुः	5	पैठोसि—		
291	" " "	11			
			144	अन्तर्दगावाप्सो	16

Page Verse, etc. Line
119 योडग्रांशं स लभते 19

प्रचेता—

145 अनन्तवांसा नाशु कुर्वन् 19
150 अपसव्यं ततः कृत्वा 2
168 अमावस्यां यदा वारो 10
148 अश्व-क्रान्ते रथ-क्रान्ते 16
149 आरुह्य मम गालाच्चि 2
149 उद्धृतासि वराक्षि 1
148 एतानि पुण्य-नामानि 12
150 श्रीहृन्वराय दध्नाय 1
119 कृतोपवीतो देवाभ्यो 7
149 क्रूराः सर्पाः सुपर्णाश्च 4
148 चतुर्हस्त-समायुक्तं 3
148 तिष्ठः कोट्योर्ध्व-कोटी च 8
166 दधति शतभिषायां 1
147 दर्श-स्नानं न कुर्वीत 20
148 नन्दिनीत्येव ते नाम 9
147 प्रतिपद्यनपत्यः स्था० 21
149 ब्रह्माणं तर्पयेत् पुनं 3
149 मरौचिमत्वाङ्गिरसी 12
149 यमाय धर्म-राजाय 15
148 विष्णु-पादार्घ्य-सम्भूते 6
148 विष्णोः पाद-प्रसृतासि 5

बृहस्पति—

196 कुटुम्ब-भक्त-वसना० 3
197 राज-चौरादिक-भया० 4

Page Verse, etc. Line

बोधायन—

185 कर्म-युक्तो नाभेरधः स्वर्गं 6
194 काषाय-वासाः कुरुते 5
145 पाद-प्रचालनोच्छिष्टेन 1
189 प्रागग्रेषु सुरान् 5
145 मूल-पुरीषे कुर्वन् 22

ब्रह्म-पुराण—

163 अक्षया सा तिथिः प्रोक्ता 4
146 अङ्गुष्ठेन प्रदेशिन्वा 5
143 अङ्गुष्ठोत्तरतो बह० 11
252 अत्यस्रं चातिलवणं 1
163 अथ भाद्रपदे कृष्णं 1
262 अप्यन्य-चित्तः कृद्भोऽपि 6
122 अप्येक-पक्षेना नाम्नोयात् 6
172 अयनं द्वे विषुवे द्वे 7
251 आत्ममाभातकं वित्तवं 6
248 इत्येष मुनिभिः प्रोक्तः 11
199 इन्दोर्लज्ज-गुणं प्रोक्तं 19
146 कनिष्ठाङ्गुष्ठयोर्नाभिं 7
215 कृष्णाग्नि-तिलग्राहौ 13
250 कौशेयं चोम-कार्पासं 4
267 गङ्गा संस्तव्य यस्मिन् 2
267 गङ्गा-मज्जन-शीलस्य 3
232 गङ्गायां तु कृतं सर्वं 10
176 गवां कोटि-सहस्रस्य 14
253 गुग्गुलं चन्दनञ्चैव 11

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
242	गुड-शर्कर-मत्स्यखंडौ	10	254	मासं प्रीतिः पितृणाञ्च	1
262	गोविन्दं संस्मरेद् यस्तु	5	252	माद्विषं चामरं मार्गं	9
140	चित्तमन्तर्गतं दुष्टं	11	116	यस्त्रेष्टि-यस्त्रेष्ट्वधिकारितास्ति	3
256	चिन्तामणि-गयाञ्चापि	12	163	युगारम्भास्तु तिष्ठयो	
253	जाति-चम्पक...	3	253	युधिकामतिमुक्तञ्च	6
170	तथाच कुम्भ-संक्रान्त्या०	17	248	येषां हि यश्च तद्योऽन्यः	6
254	तथैकादश-मासस्तु	7	275	यो यमर्षयते कामं	7
115	तां ब्रह्मचारी विधिवत्	24	116	यो यः कश्चितोर्ध्व-यावान्	8
4-8	तान् सर्वान् यजमानो वै	14	254	रोहिताभिषमश्च	9
251	तालं कस्य-कार्कालौ	13	248	लेप-सम्बन्धिनश्चान्ये	9
158	तिथि-कृत्यं तु भाद्रे च	3	215	वेदेषु च पुराणेषु	7
261	तिष्ठेद् युग-सहस्रस्तु	9	162	वैशाखे शुक्ल-पक्षस्य	22
214	तेन कृष्णा तु सा श्रव्या	5	254	श्राकुनं पक्षं वै मासान्	4
254	शोन् मासान् चारिणं मासं	2	170	शुक्ल-पक्षस्य दशमौ	4
176	दिवाकरे फलं तद०	16	254	संवत्सरं तथा गव्यं	8
116	देवान् पितॄन् ब्राह्मणाञ्चैव	10	163	संवत्सर-फलं तस्य	10
140	न तीर्थानि विजानीमौ	12	146	संख्याद्गु-ष्ठ-मूलिन	4
253	नलिनीश्रीर मुखाञ्च	9	248	सपिण्डोकरणाद् ध्वं	5
162	नवम्बां शुक्ल पक्षस्य	14	232	सर्व-दानानि नियमा	9
251	नागरकुञ्च खजूरं	7	170	सूर्यस्य सिंह-संक्रान्त्या०	6
253	निबोजयेच्छुचीन् गन्धान्	8	120	स्नानस्तु भक्त्या गङ्गायां	5
262	पापकृद् याति नरकं	11	311	स्नायीत तैलवान् विप्र०	12
253	पापन्तोऽग्रतः पलञ्च	5			
112	पिता पितामहश्चैव	8			
215	ब्राह्मणः प्रतिग्रहोयाद्	11			
143	ब्राह्मेणाऽऽचमनं श्ला	12			
115	भावं ततो ज्ञातु-कमले	22			

ब्रह्माण्ड-पुराण—

114	अकल्कको निरारम्भो	13
136	अत्र दत्तं द्रुतं जग्नं	12
142	अनिक-जन्म-सम्भूतं	1

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
153	अन्य-ज्ञाने कृतं पापं	20	110	यत् तत्र स्थितौ वापि	3
266	अन्य-ज्ञाने कृतं पापं	13	273	यच्चिन् कालि नृशामसि	17
129	अनन्त्यापि नद्यापापी	13	114	यस्य हस्तौ च पादौ च	5
297	अक्षय्योदय-वेलायां	15	114	" " " " "	21
112	अध्यादिकं मृचीत्या तु	9	154	रात्रौ दिवा च सन्धायां	7
115	अथङ्गधानः पापात्मा	7	164	संक्रान्तिषु व्यतीपाते	18
296	एकेन ज्ञाने मात्रेण	8	141	सर्व-भावाविशुद्धोऽपि	6
311	गङ्गां मुख-जलां प्राप्य	6	136	सार्ध-हस्त-शतं यावद्	15
257	गङ्गा-तीरे वसेचित्	16	155	ज्ञाता जन्म-मद्वेषाणि	14
272	गङ्गा-तीरेषु यस्यासि	13	272	ज्ञात्वा तद्योक्तौ च	11
260	गङ्गा-सेवा-परम्येह	14	272	ज्ञात्वा तु मित्राऽप्यथ	7
311	गात्र-संवाचनं क्रीडां	7	120	ज्ञानं तु भक्त्या गङ्गायां	9
115	तीर्थागतस्यारम्भं धीरः	3	195	ज्ञानं दानं तपो जपं	11
110	दर्शनात् स्पर्शनात् पानात्	13	155	स्पृष्टा स्वर्गमवाप्नोति	10
273	दद्याद्वाभ्यन्तरे यस्य	3	110	स्मरणादेव गङ्गायाः	7
272	नमोऽस्तु धर्मराजाय	9			
258	परमात्मा शिवो ज्ञानः	16		भविष्य-पुराण—	
296	प्रतिमासि चतुर्दश्यां	15	231	अश्विमादि-सुखैर्बुधः	5
155	प्रमासि शी-मद्वेषेण	17	182	अनन्तं शिव-सन्निधौ	10
137	प्रवाहमवधिं कृत्वा	10	231	अनुभूय स्न-पितृभिः	20
153	प्रसङ्गे नापि गङ्गा वा	9	112	अनुभूयेण सङ्गेन	17
268	प्रसङ्गे नापि वैगङ्गा	14	269	अपि योजन-पर्यन्ते	12
296	भागीरथीं विप्रमेया	16	190	अप्सरोमय-संयुक्तान्	12
109	मनसा संस्मरेद् यस्य	8	140	अप्सु नारायणं देवं	1
296	महाश्वैर्लो सु-श्रेष्ठ	18	158	अनावस्थां शत-शुभं	15
280	माघ-मासि तु यः स्नाति	4	164	" " " " "	9
138	यत् शङ्का महाराज	4	111	अलं दानेन विप्रेभ्यः	2

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
111	अलक्ष्मोः कालकर्षो च	10	273	गङ्गा-तोयेषु यस्यास्थि	13
247	अशक्ताबुदकेन तु	20	292	गङ्गा-द्वारे दशावर्ते	17
232	अष्ट-मूर्ति-धरां गङ्गां	13	287	गङ्गा-द्वारे प्रयागे च	9
127	अष्टाविंशति-कोट्यष्ट	16	311	गङ्गा-भक्ति-रतस्त्वस्थि०	3
165	आत्मनो जन्म-नक्षत्रे	4	287	गङ्गा-यसुनयोच्चैव	1
161	उभयोः पक्षयोर्जाता०	10	205	गङ्गायां कुश-दानेन	12
292	उषित्वा तत्र मासाधे	18	216	" "	8
136	एक-योजन-विस्तोर्गा	7	140	गङ्गायां मौपलं स्नानं	3
125	कदा द्रक्ष्यामि तां गङ्गां	20	124	गङ्गाया दर्शनान्मर्त्यः	17
257	कन्या-दानैस्तथाऽन्यत्र	5	313	गङ्गाया मद्भिमानं यो	9
154	कपिला-कोटि-दानादि	22	137	गङ्गा-सीमां न लङ्घन्ति	5
219	कल्प-कोटि-सङ्ख्याणि	23	112	गङ्गा-स्नान-समायुक्तो	5
238	कान्ताभिर्दिव्य-रूपाभि०	15	153	गङ्गा-स्नानादरो नित्यं	18
260	किं तस्य यश-दानेन	9	109	गच्छंस्तिष्ठन् स्वपञ्चाग्रदृ	16
182	कुरुक्षेत्र-समा गङ्गा	14	121	गच्छन् च बुधा गङ्गां	10
268	कृमि-कोटि-पतङ्गाद्या	8	116	गच्छन् देशान्तरं यस्तु	16
158	कृष्णाष्टम्यां सङ्गमुत्तु	13	255	गया-श्रावणं कृतं तेन	3
167	कृष्णाष्टम्यां यदा त्वाद्रा	8	230	ग्रामं गङ्गा-तटे यो वै	16
217	कोटि-कोटि-गुणं पुण्यं	18	166	चतुर्दश्यां यदा युक्तो	15
231	कोडते सर्व-सम्पदः	2	190	चान्द्रायणानि कृच्छ्राणि	4
157	कोश-मालं परं स्नानं	9	165	जम्बलं च कृतं स्नानं	13
313	गङ्गां प्राप्यापि ये मर्त्याः	13	256	जल-कृत्यानि सर्वाणि	16
268	गङ्गा-जल-स्वरूपेण	13	161	जनितानि मद्यान्तोह	2
190	गङ्गा-तर्पण-सन्दृष्टाः	15	269	ज्ञानतोऽज्ञानतो वापि	4
192	गङ्गा-तीर-समुद्भूतां	16	172	ततो ब्रह्म-पुरे तिष्ठेत्	14
212	गङ्गा-तीरे नरो यस्तु	4	231	तथा तस्यां दत्तौवाद्यां	16
313	गङ्गा तीर्थे परित्यज्य	23	160	तथाऽनिर्वचनीयानि	7

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
216	तद्यैवाऽऽयतनं तेषां	25	109	भवनानि विचित्राणि	12
166	तदा यः स्नाति गङ्गायां	16	124	भवन्ति निर्विषाः सर्पा	11
182	तस्मात् सद्यस्-सुखिता	21	161	भुङ्क्ते सर्वे सुखं भोगं	8
264	तस्याहं प्रददे पापं	17	218	भुङ्क्ता च विपुलान् भोगान्	4
121	तीर्थे गच्छंस्त्वजेत् प्राञ्चः	17	190	मेरी-शङ्ख-सदङ्गादि०	14
120	तेषां न परिवर्तो ऽस्ति	10	126	मनोवाक्कायजैः पापैः	9
261	खिरालं सप्त-रालं वा	3	182	महाज्येष्ठौ सुर-श्रेष्ठ	18
127	लैलोक्ये यानि तीर्थानि	13	182	महाज्येष्ठ्यान्तु यः पश्येत्	1
207	दीर्घायुष्टश्च वासोभिः	6	218	मातृजान् पित्राञ्चैव	2
112	देवेभ्यश्च पितृभ्यश्च	13	190	मास-तर्पणमालेख	11
127	धर्मश्च सर्व-वेदाश्च	14	297	मास-लयं फलं तस्मात्	6
161	धेनूनां कपिलानान्तु	5	251	मिष्ट-स्निग्धानि यानि शु०	11
191	नरकस्था दिवं यान्ति	3	170	सृग-कर्कट-संक्रान्तौ	12
172	नैरन्तरेण गङ्गायां	12	217	सदा दार्ढ्येष्टका-शैले	10
123	पर-दार-द्रव्य-वाल्का०	11	217	सृन्मवात् कोटि-सुशितं	15
112	पितरो योगिनश्चैव	11	154	मेरु-सन्दर-तुल्योऽपि	4
212	पितृनुद्दिश्य यो भक्त्या	19	138	मोक्षं च लभते सत्त्वं	11
168	पुण्ये वा जन्म-नश्वले	8	238	मौनेन प्रयतो भूत्वा	3
238	पौर्णमास्यां प्रभाते च	4	125	यत् फलं जायते पुंसां	16
128	प्रणमेत् प्रातरुत्थाय	3	155	यत् फलं सर्व-तीर्थेषु	3
212	प्रयच्छति तथा भक्त्या	7	244	यथा गौरी तथा गङ्गा	5
178	प्रातः खानाद्दश-गुणं	13	240	यथा-यात्रां दिने तस्मिन्	18
120	बहुनाऽल किमुक्तेन	1	240	यथारूढ-प्रतिष्ठिते०	9
154	ब्रह्मघ्नो वा सुरापो वा	16	122	यथाशक्ति ददद्दानं	15
265	" "	9	232	यथा शक्त्या महाभक्त्या	21
268	ब्रह्म-विष्णादि-देवानां	15	147	यद् भूमावुदकं वीर	9
238	ब्राह्मणांश्च यथाशक्ति	9	244	यथा शिवस्तथा विष्णु०	6

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
161	यमस्य किङ्कराणां च	8	122	शुचि-वस्त्रधरः स्नातः	13
219	यस्त्वद्य-दृतीयायां	22	234	शुभं भक्तितो यूयं	15
287	यस्य यस्तु हि यः कामः	2	248	शुनोति श्रद्धया यस्तु	5
269	या मतिर्योग-युक्तायां	3	238	श्रद्धयाऽनेन मनसि	1
251	यानि चाम्यवद्यायाणि	9	164	श्रावणस्याष्टमी कृष्णा	1
231	यावत्तद्व्याप्त-भूमेर्वै	3	161	श्रीमन्नारायणाख्ये	7
212	यावन्ति तेषां वृक्षाणां	9	172	पद्मसं स्नाति गङ्गायां	19
159	यैवं भाद्रपदे शुक्ल	10	172	पद्मसंस्नेहकल्पपरः	21
167	यो मासि द्वेन-योगिन	9	170	संक्रान्तयो विष्णुपयो	15
218	यो लिङ्गं स्थापयेद्देवं	1	172	संक्रान्तिषु च सर्वासु	3
257	रघास-गज-दानैश्च	7	158	संक्रान्त्यां पञ्चयोरुन्ते	20
238	समते दिव-पादौ	12	256	स एव जन्म-मुक्तस्तु	17
238	लिङ्गं श्रुतेन संस्नाप्य	6	160	मततासत्य भाषेत्	9
240	वस्त्रमाद्येन मनसि	8	238	स तथा श्रद्धया युक्तो	19
160	वस्तुनश्चापि चरन्	10	160	सप्त-जन्मसु युजुर्ल	6
240	वस्तु-समुद्रामकं तस्य	5	172	समस्त-भोग-संयुक्तो	20
126	वापी-कूप-तडागादि	13	143	समौ च चरन्तौ ब्रह्मा	3
212	विचितं कारयित्वैवं	6	141	सर्व एव शुभः कालः	10
232	विल्वपत्राणि दूर्वाणि	19	128	सर्व-तत्त्वमयो गङ्गा	2
112	वृथा कुलं वृथा विद्या	3	230	सर्व-दानेषु यत् पुण्यं	17
234	वृष-ध्वजेन वक्षितं	16	241	सर्व-देव-स्वरूपिण्यै	12
237	वैशाखे शुक्ल-पक्षे च	22	176	सर्व-यज्ञ-तपोध्यानः	11
242	शान्तायै ते प्रतिष्ठायै	10	248	सर्वान् कामानवाप्नोति	8
241	शान्ति-सन्तानकारिण्यै	16	195	सर्वानन्दप्रदायिण्यां	1
232	शक्ति-तन्मूल-प्रत्ये	15	242	सर्वापत्-प्रतिपत्तायै	14
238	शिवं संपूज्य पुण्याद्यै	1	231	सर्वैर्द्वय-सम्पन्न	19
216	शिवस्य विष्णोः सूर्यस्य	22	230	सर्वज्ञ-शुश्रूषितं तस्य	19

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
109	सहस्र-योजनस्वाद्य	1	163	अश्वयुक् शृङ्ग-नवमी	15
111	सहस्र-योजनस्योऽपि	6	307	अहीनाङ्गो श्वरोगय	15
231	स हिम-रत्न-खचिते	17	159	आ-का-मा-वैष्णवन्तकम्	2
178	सायं काले शत-गुणं	15	309	आपत्तीर्धमिति ख्यातं	5
203	सुरोत्तमश्च गोविन्दं	7	304	आ प्रयागात् प्रतिष्ठाना०	19
191	सुलभं सकलं पुण्यं	17	305	ईप्सिताद्भवते कामान्	16
190	सुलभास्तुरो वेदाः	3	220	उत्तमा गुड-धेनुः स्नात्	10
238	सुष्ठोत-वस्त-पुष्पायै०	7	६06	उर्वशीश्च सदा पश्ये०	15
236	सुहृद्भिर्वहुभिर्धैव	13	306	उर्वशी-पुलिने रम्ये	12
231	सूर्य-कोटि-प्रतीकाग्रै०	1	310	ऋमयो मुनयः सिद्धा	4
297	सौम-सूर्य-सहि चैव	8	305	एतत् प्रजापति-वित्तं	1
216	स्थायं स्थाटिक-संस्कारं	18	223	एतदेव विधानं स्नात्	12
241	स्थाय-जङ्गम-सम्भूत०	14	162	एता युगाद्याः कथिताः	7
164	स्थानमाले श गङ्गायां	15	223	एवमात्मना तां धेनुं	2
238	स्वकीय-पिष्टभिः सार्धं	14	117	ऐश्वर्य-लाभ-माद्यामाद्	21
287	स्वर्गः स्नात् स्वर्ग-कामस्य	4	117	कथयिष्यामि ते वत्स	16
238	चंस-कुन्द-प्रसा युक्तै०	12	07	काञ्ची-नूपुर-प्रन्देन	4
220	हिम-रत्न-मये चित्रे	2	308	कुलानि तारयेद्राजन्	18
मत्स्य-पुराण—			220	कृष्णजिनं चतुर्दशं	7
307	अकामो वा सकामो वा	14	307	कोटि-तीर्थे समासाद्य	10
309	अन्ये च बहुवस्तीर्थाः	8	141	क्रोध-लोभेक-हृत्तीर्थां	2
307	अप्सरोगण-संगीतैः	15	223	क्षीर-धेनुश्च विख्याता	6
171	अयने कोटि-गुचितं	12	313	गङ्गां प्राप्स्यापि ये मर्त्याः	14
170	अयने द्वे विधुवे द्वे	1	308	गङ्गा च यमुना चैव	10
224	अयने विधुवे पुरये	3	308	गङ्गा-यमुनयोर्मध्ये	3
220	अर्ध-मारेण वत्सः स्नात्	11	141	गङ्गायां यत् कृतं पार्ष	4
			308	गुह्यवान् रूप-सम्पन्नो	12

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
220	गुड-धेनु-विधानस्य	5	309	प्राणास्थजति यस्मात्	4
222	धनुर्मुखस्य या लक्ष्मीः	10	163	फालगुनस्याप्यमावस्या	16
309	जन्मान्तर-सहस्रेण	12	310	ब्रह्म-लोकमवाप्नोति	3
227	जायते सत्कुले पश्चात्	7	268	ब्रह्मादि-देव-लोकानां	11
307	ततः स्वर्गात् परिस्रष्टः	1	313	भागौरधीं महापुण्यां	18
307	" " "	12	307	मध्ये नारी-सहस्राणां	3
308	" " "	6	170	रुग-कर्कट-संक्रान्ती	12
308	" " "	2	310	भोदते ऋषिभिः सार्धं	6
310	" " "	4	224	यथाश्वं प्रदातव्या	1
306	तत्र ते द्वादशादित्याः	8	199	यथात्म-विक्रयं कृत्वा	8
257	तीर्थ-यात्रादिकं कृत्स्नं	4	313	यस्तोर्ध्वं प्रतिगृह्णीयात्	5
137	तीर्थे न प्रतिगृह्णीयात्	13	308	यस्तु देवं निजस्य स्व	9
224	तुला पल-शतं चैवं	12	305	या गतियोग-मुक्तस्य	11
305	दश तीर्थ-सहस्राणि	9	222	या लक्ष्मीः सर्व-भूतानां	5
305	दीप्त-काञ्चन-वर्णाम्	14	308	यावन्ति रोम-कूपाणि	5
310	देशस्थो यदि वाऽरम्ये	1	306	यावन्न स्मरते जन्म	3
307	धन-धान्य समायुक्तौ	9	2 3	यास्तु पाप-विनाशिन्यः	3
170	धनुर्मिथुन-कन्यासु	13	309	येनैव निःसृता गङ्गा	3
221	धेनु-वत्सौ कृतौ गोभौ	6	306	वट-मूलं समासाद्य	7
505	न देव-वचनात्तात	8	306	वराङ्गना-समाक्रीर्य	1
220	नन्वेवकाजिनं तद्वत्	8	117	बलोवर्द-समारुढः	18
214	न स्पृश्यः स द्विजो राज्ञः	15	221	विदुमश्च-युगोपेतां	10
137	निष्कलं तस्य तत्तीर्थं	12	162	वैशाख-मासस्य सिता	5
183	नील-वस्त्र-विमोक्षेण	12	305	व्याधितो यदि वा दीनः	13
308	पञ्च-योजन-विस्तोर्ध्वं	18	308	शतं वर्ष-सहस्राणां	10
180	पौर्णमासीषु व्येठासु	12	171	शतमिन्दु-वर्षे पुनश्च	14
278	प्रयाने वा भविन्मुक्तिः	12	307	शुक्लान्वर-धरो नित्यं	6

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
308	शृणु राजन् प्रयागे तु	13		मरीचि—	
162	श्रावं कृतं तेन समा०	9	188	तिलानामप्यभावे तु	5
164	श्रावणस्याष्टमौ कृष्णः	1		महाभारत—	
306	षष्टिं वर्षं-सहस्राणि	18	113	अग्निष्टोमादिभिर्यज्ञैः	15
170	संक्रान्तयो विष्णुपथो	15	113	अश्वानिनापि यस्येह	17
286	संवत्सरं शतं सायं	8	113	अनुषोष्य त्रिरात्राणि	13
229	सप्त-हस्तो न दण्डे न	7	136	अप्रतिष्ठास्य ये केचित्	12
227	स भुक्ता विपुलान् भोगान्	6	154	अलक्ष्मा किल संयुक्तः	13
228	सर्व-सौख्यान्वाप्येह	18	265	" " "	11
313	सर्वोत्तमां महादेवो	16	259	ऊर्जावतीं महापुण्यां	5
221	सित-सूत-शिरालौ द्वौ	8	113	ऋषिभिः कृतवः प्रोक्ताः	3
223	सुवर्णं-धेनुरप्यत्र	9	113	ऋषीणां परमं शुभं	11
222	सुवर्णं-शृङ्गाभरयौ	1	199	एकां गां बहुगुर्दद्यात्	4
307	सुवर्णालङ्कृतानान्तु	7	293	कुलाख्यं तीर्थमनघं	20
228	सोमेन्द्र-ब्रह्म-लोकेषु	13	192	गङ्गा-तौर-समुद्र-तां	11
222	स्वधा या पिठ-लोकानां	11	294	गङ्गा-द्वारे दशावर्ते	5
229	सर्ग-स्थितान् पितॄन् सर्वान्	1	274	गङ्गायास्त्वद्य राजेन्द्र	8
306	हरिश्च-भगवांस्तत्र	10	295	जम्बकाख्यं महा-तीर्थं	5
806	हिरण्य-रत्न-सम्पूर्ये	4	258	चान्द्र-व्रत-सहस्रन्तु	6
	मनु—		261	चान्द्रायणं पराकं वा	15
146	खानि चैवं स्पृशेद्विः	19	257	चान्द्रायण-सहस्रेण	12
247	दशादशरहः श्रावं	17	294	ततस्तु गण्डकी-तीर्थं	20
143	ब्राह्मेण विप्रस्तीर्थेन	7	278	ततः पुण्यतमं नाम	3
211	योऽर्चितः प्रतिगृह्णाति	17	296	ततो दक्षिण-प्रयागस्तु	3
195	शक्तः पर-जने दाता	17	293	तत्रैव ब्रह्मस्थीर्थं	17
			294	तथाहः कापिलं तीर्थं	1

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
295	तस्माददिति-तौघे च	16	125	लाघव्यैर्नैः ऋ-विषयैः	2
113	तारिताः पितरस्ते न	1	295	विद्यामित्यस्य भगिनी	9
259	तिष्ठेद्-युग-सङ्गमन्तु	18	294	वेद्यो-वाद्यं ततस्तौघे	13
293	तौघे च सौकरं नाम	11	293	अतमग्निचितां पुरयं	12
115	तौघानि च यथोक्तेन	17	295	शिलोच्चयं महातौघं	19
294	तौघं तत्रार्चयन् रुद्रं	15	278	अवशात्तस्य तौघं च	5
113	न ते शक्या दरिद्रेण	5	127	सर्व-तौघं मयो गङ्गा	7
229	नामाद्याः प्रियदत्तेति	19	296	सर्व-तौघेषु यत् पुरयं	12
297	निहत्य कामजान् दोषान्	16	287	सितासितेषु यः स्नाति	16
210	पङ्क्त्यन्व-वधिरा मुक्ताः	10	113	स्थानञ्च लभते नित्यं	19
294	पवित्रास्त्वं ततस्तौघं	9	154	स्नातानां शुचिभिस्तौघैः	19
259	पितृ-मातृ-सुतैः सर्वैः	3	294	चरैर्दक्षिण-पादाङ्ग०	14
295	पुण्यमासातकं नाम	22	202	हविषा प्रथमः कल्यो	15
260	पूर्वं वयसि पापानि	11	यम-संहिता—		
296	प्रदुःख-तौघं तपसा	1	136	अटवी पर्वताः पुण्याः	16
280	प्रयागः सर्व-तौघानां	8	187	तोऽश्लोक्षलाङ्गलौन् दद्या०	10
278	प्रयागमनुगच्छेत्	9	210	न विद्यया केवलया	14
113	प्राप्यन्ते पाण्डुरैरेव	7	297	वैशाखे शुक्ल-पक्षे तु	12
136	भाद्र-कृष्ण-चतुर्दश्यां	8	211	शीलं संवसता ज्ञेयं	3
123	भूतानामिह सर्वेषां	10	139	अज्ञा भक्तिश्च काम्यानां	8
267	महापातक-मुख्यानि	8	याज्ञवल्कर—		
189	य इच्छेत् सफलं जन्म	13	211	एवं सर्व-शुशोषित०	1
274	यावदस्मि मनुष्यस्य	4	145	कनिष्ठा-देशिन्यङ्गुष्ठ०	7
113	यो दरिद्रैरपि निधिः	9	159	गोमयः किमग्रनं दद्यात्	9
259	योऽस्यां वसिष्ठश्चति चापि	8	192	प्रागग्रो यं कुशेष्वेव	22
295	राम-तौघं ततः पुण्यं	3	265	प्रायश्चित्तैरपैत्ये नो	2
259	लम्बे देवाङ्गिरा यस्तु	17			

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
108	भक्तिं शब्दे च काम्यानां	6	156	गङ्गा-स्नान-समं पुण्यं	2
193	मणि-मुक्ता-प्रवालानां	3	157	पुण्य-क्षेत्राणि यान्यत्र	12
122	सौमुख्याद्यतिमंप्रीतिः	18	256	ब्रह्मज्ञा गुरुज्ञा गोप्त्रः	5
193	स्नाटिकेन्द्राच-रुद्राणः	2	156	शिव-क्षेत्र-समीपस्था	20
196	स्वं कुटुम्बाविरोधेन	13	156	स्वायम्भू वे तदर्थं स्थाः	18
144	श्वत्-कच्छ-तालुगामिञ्च	2		वराह-पुराण—	
	योगि-याज्ञवल्क्य—		181	एते पञ्च समाख्याता	13
152	कुतपो योगपट्टं च	2	176	जन्म-सप्ताष्ट-रिप्पाङ्गे	6
188	दक्षिणे पिण्ड-तोर्धेन	2	166	रोहिणी-गुरु-पुनर्वसूत्तरे	7
193	न क्रिच-वासाः खलगो	17		वशिष्ठ—	
193	न च क्रमश्च च हसन्	14	194	अप-हीमोपवासिषु	8
194	न जीर्णो न न मलिनेन	2	230	दश-हस्तो न वंशेन	5
193	न पदा पदमाक्रम्य	16	198	शुक्र-शोणित-सम्भवः	1
187	यद्व्यवृत्तं प्रसिद्धेत्	2	166	श्वव्याघ्रि-धनिहाद्रौ	10
151	स्वात्वेवं वाससौ धीते	23		वायु-पुराण—	
	राज-मार्त्तण्ड—		117	उद्यतश्चेद् गद्यां गन्तुं	3
164	एकस्मिन् सावने त्वज्जि	11	117	ततो ग्रामान्तरं गत्वा	5
164	लाहस्पृग्दिवसश्चैव	12		विष्णु—	
176	सप्ताष्ट-जन्म-रिप्पाङ्गे	9		एतानि यदि मृच्छाति	3
	रामायण—		193	कम्बलादीनि कार्याणि	4
198	नावचाय प्रदातव्यं	10	181	दृश्यते सच्चितौ यस्यां	4
219	ब्राह्मण-द्रव्यमादत्ते	10	198	यद्योक्तमपि यद्दानं	16
	लिङ्ग-पुराण—		198	येन येन हि भावेन	20
156	कर्ष-क्रोशं शिव-क्षेत्रं	17		विष्णुधर्मोत्तर—	
157	" " "	7	200	अभयं सर्व-दैवतं	3

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
208	अवतीर्य च सर्वाणि	14	268	गङ्गायान्तु जले मोक्षो	9
208	आयुधानि समादाय	13	272	शम्भोर्छटा-कलापात्	5
208	आरण्याः पशवश्चान्ये	8	185	शुचि-वस्त्र-धरः स्नातः	14
208	आरुह्योपानद्यौ यान०	11	123	श्रुताऽभिगमिता दृष्टा	2
201	उपानद्यौ तथा यानं	5	141	स्नातस्य सलिले यथाः	15
208	करन्तु इति विन्यस्य	5			
201	गच्छन्तु सर्व-दैवतं	8		व्याघ्रभूति—	
200	जलाग्रयानि सर्वाणि	9	180	ऐन्द्र ऋचोऽथवा मेमे	7
208	तथा चैक-ग्रफानान्तु	7		व्यास—	
199	द्रव्यस्य नाम गच्छोया०	13	147	अग्निवाग्निन्दु-सूर्येन्द्रा०	6
206	नृवाङ्गं पुरुषो यस्तु	3	144	अपः पाणि-नखाग्रैश्च	4
201	पञ्चस्य तथा नीरं	7	194	आर्द्र-वासाच्च यः कुर्यात्	6
200	प्राजापत्यानि ग्रन्थानि	12	254	उत्पिप्य हस्तौ वक्ष्यामि	19
200	प्राजापत्यो गजः प्रोक्त०	5	146	ऋषो यजूंषि सामानि	20
201	फलानामपि सर्वेषां	3	310	ऋषयो मुनयः सिद्धा	4
200	वार्हस्यत्वं स्मृतं वासः	13	210	दयामुदिश्य यद्दान०	5
208	भूमेः प्रतिग्रहं कुर्यात्	4	144	नचैव वप-धाराभि०	10
201	मद्य-मांसं विनिर्दिष्टे	4	199	नाम-गोत्रे समुच्चार्य	16
200	मद्विषञ्च तथा याम्य	6	146	नैक हव्यार्पित-जले०	3
200	मेघन्तु वारुणं विद्या०	8	147	प्राण-अश्विमयो नाभिं	2
200	विद्या ब्राह्मी विनिर्दिष्टा	15	147	वाच कुवेर-वरुण०	3
208	बीजानां मुष्टिमादाय	10	144	शिरः प्रावृत्य कच्छं वा	8
208	समापदेत्ततः पश्चात्	16	146	सेतिहास-पुराणानि	21
201	सर्वेषां शिष्य-भाषणानां	1			
				ग्रह—	
	विष्णु-पुराण—		189	उदके नोदकं कुर्यात्	6
110	गङ्गा गङ्गेति येनाम	17	193	जिह्वोष्ठौ न विनालवेत्	13

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
145	न शूद्राशुष्येक०	21		स्कन्द-पुराण—	
312	नित्यं नैमित्तिकं चैव	1	152	अचताभिः सपुष्पाभिः	12
184	नोदकेषु न पात्रेषु	17	168	अत्र यत् क्रियते पाप०	1
189	" "	2	137	अत्रस्थास्तु दिवं यान्ति	3
188	विना रूप्य-सुवर्णेन	10	147	अधीवासु-समुत्सर्गे	12
297	वैशाखे शुक्ल-पक्षे च	12	152	अधीतेन तु वस्त्रे च	8
	यातातप—		139	अनुभूति-प्रभाया हि	4
198	वेद-विक्रय-निर्दिष्टं	12	264	अन्ध-साध्येऽपि दुःसाध्यं	1
	शिष्ट-तन्त्र—		260	अहो किं बहुनोत्तेन	17
263	तावच्च पातकं कर्तुं	11	248	आदौ त्वमन्ते मध्ये च	2
	संवर्त—		243	इति स्तवं गृहे यस्तु	9
210	दानान्येतानि दद्यानि	7	169	उच्चारं मँघुनि चैव	1
	(सर्वं) दर्शन—		152	एवं सूयं नमस्कृत्य	20
267	ज्ञानान्मुक्तिः	17	262	कृत-पापेऽनुतापो वै	3
	सुमन्तु—		264	कृत्वापि दुस्तरं पापं	5
189	आकाशे तु विपेद् वारि	11	249	कौषेयं धौम-कार्पास०	17
	सौरधर्म—		112	क्रन्दन्ति सर्व-पापानि	15
171	अर्वाक् षोडश नाभ्यस्तु	1	250	धौम-सूत्रं नवं दद्यात्	1
171	ऊर्ध्वं संक्रमणे यावत्	6	313	गङ्गा-तीरं परित्यज्य	22
171	पूर्णेऽर्ध-रात्रे संक्रान्तौ	8	267	गङ्गायां त्यजतः प्राणान्	14
171	या याः सन्निहिता नाभ्य०	3	267	गङ्गायां मरयान्मुक्ति०	13
171	रात्रौ संक्रमणे पुन्य०	5	263	गङ्गायाः सदृशं तिष्ठे०	7
171	षडग्रौति-मुखेऽतीते	9	243	गङ्गा समागती भूयाद्	1
170	संक्रान्ति-समयः सूक्ष्मः	19	120	गङ्गा-क्षानं करोमीति	18
			243	गङ्गे त्वं परमात्मा च	4
			153	गङ्गैव परमो देव०	11

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
258	गच्छूय-माल-पानेन	1	124	नृनां पापकृतां तोयं	8
186	तन्तु-सन्तति-संख्याते	2	140	" "	7
194	तन्नामजापो सततं	13	157	पञ्च-क्रोश-प्रमाथेषु	4
152	तस्यात् सर्व-प्रयत्नेन	10	262	पापे लघूनि लघुनि	15
152	तस्य यः कुरुते दानं	9	242	पृथ्वी शिवान्मृतायै च	9
244	तस्यां दशम्यामेतत्तु	2	261	प्रायश्चित्तानि दीयन्ते	14
127	तिष्ठः काठ्यर्थ-कोटौ च	3	219	ब्रह्महापि शुचिभूत्वा	16
137	तीराद् गवाति-मालन्तु	1	242	बृहत्यै ते नमो मेऽस्तु	7
184	तोयं-माले तु कर्तव्यं	3	133	भौमानामपि तोयानां	3
142	तूष्णीमेवावगाहित	16	242	ब्रह्मे शायै ब्रह्मदायै	12
258	लिभिः सारस्वतं तोयं	10	175	मकरस्थौ रवौ यो हि	11
206	लुटि-मान-प्रदानेन	7	288	मकरस्थौ रवौ भावे	7
177	दिन-चये पवणि जात-काले	1	242	मन्दाकिन्यै नमस्तोऽस्तु	3
219	दृष्ट्वा तु संस्मरेद्विष्णुं	3	242	मन्दायै लिङ्ग-धारिण्यै	6
264	न निर्दिशेदल्प-साध्यं	2	127	समैव परमा मूर्तिं०	12
241	नमः शिवायै गङ्गायै	11	275	मुक्ति-क्षेत्रे षु सर्वत्र	10
242	नमस्त्रि-शुक्-संख्यायै	4	132	सुगहन-क्षोपवासञ्च	14
152	नमस्तो रुद्र-वपुषे	15	184	" "	10
152	नमस्तो विष्णु-रूपाय	14	300	" "	16
152	नमस्तो सर्व-लोकेश	16	207	यज्ञो दानं तपो जप्यं	14
311	नाभ्यङ्गितः प्रविशेत्तु	9	244	यथा गौरी तथा गङ्गा	5
258	नाभ्यन्तर्गत-तोयानां	11	265	यत्र गङ्गा महाराज	19
147	निमित्तेषु च सर्वेषु	14	244	यथा शिवस्तथा विष्णुः०	6
42	निस्तुषायै दुर्गाहन्त्र्यै	14	134	यावन्ति नख-रोमाणि	18
186	नौल्लो-रक्तं यदा वस्त्रं	5	206	योऽश्वं रथं गजं वाऽपि	5
186	नौल्लो-रक्तन्तु यद्वस्त्रं	2	257	योऽसौ निरञ्जनो देवः०	2
115	नृनां पापकृतां तोयं	11	242	मुक्ति-मुक्ति-प्रदायिन्वै	1

Page	Verse, etc	Line	Page	Verse, etc.	Line
243	रोगस्थो मुच्यते रोगाद्	7	145	मायत्रा तु शिखां वहा	5
249	वस्त्राभावे क्रिया नास्ति	15	191	तर्पणे पितृ-यज्ञादौ	12
250	" " "	3	162	हे शुक्रो हे तथा कृष्णे	18
184	विशेषेण तु जाड्या	4	199	नाम-गोत्रे समुच्चार्य	18
244	विष्णु-रुद्रान्तरं यज्ञ	8	183	निषिद्ध-दिनमासाद्य	6
167	अनैश्वरस्य वारेण	17	140	नैर्मल्यं भाव-शुद्धिञ्च	4
242	ग्रान्तायै ते प्रतिष्ठायै	10	142	" "	13
140	शुचिना कर्म कर्तव्यं	8	186	पट्टेर्नीलो न दीपभाक्	8
184	आह-कालेऽन्य-काले च	15	184	पालमौडुम्बरं गृह्य	1
121	घोडशांशं स लभते	21	150	पित्वादीन् नाम-गोत्रेण	3
121	स तथा श्रद्धया भक्त्या	1	180	महा-पूर्वांस्तु चैतास्तु	16
124	सद्यः-पातक-संहन्त्री	19	150	येऽबान्धवा बान्धवा वा	10
111	सद्यः-पाप द्वारा सेव	14	183	रवि-शुक्र-दिने चैव	7
156	" " "	1	306	वर्जयेददंशं प्राज्ञः	7
274	सर्व-तीर्थेषु यत् पुण्यं	18	125	वर्तमानमतीतञ्च	13
241	सर्व-देव-स्वरूपिण्यै	18	179	वारुणेन समायुक्ता	2
259	सर्व-देवेभ्य मर्त्येभ्य	14	310	षष्टिर्विघ्न-सहस्राणि	12
152	सर्वदेव नमस्तेऽस्तु	18	183	संक्रान्त्यां निशि सप्तम्यां	9
274	सर्व-पुण्याग्रमाणाञ्च	19	178	सूतके मृतके चैव	10
164	सोम-वारे त्वमावस्था	23	183	सूर्य-शुक्रादि-वारे च	18
194	ज्ञानं दानं तपो होमः	10	216	ज्ञात्वा शुद्धे समे देशे	12

स्मृति—

191	अग्निष्टम्भ-भयादेव	13
159	अरुणोदय-विलायां	1
310	काम-क्रोध-महामोहः	13

हरिवंश—

109	दिव्या देव-नमस्कार्यां	5
-----	------------------------	---

हारीत—

144	या जानुभ्यां पादौ	14
-----	-------------------	----

Page	Verse, etc.	Line	Page	Verse, etc.	Line
186	अपे होमि तथा दाने	9	186	दत्ताः कृष्णजिनं मन्त्रा	14
199	तस्मादद्विरवोश्ये तत्	11	208	मध्यमान्ने शं	1

INDEX III

ALPHABETICAL

*Index of the authors or works
quoted by Viśvāsadevi in the Gaṅgā-vākyaṇali.*

अ	
१। अग्नि-पुराण *	१७। गणेश-मिश्र (p. 119)
२। अङ्गिरा	१८। गरुड-पुराण
३। अति	१९। गाङ्गेय
४। अन्ये (p. 302)	२०। गीता
आ	
५। आदित्य-पुराण	२१। गोभिल
६। आपस्तम्ब	२२। गौडीय (p. 179)
उ	
७। उशना	२३। गौडीय-स्मृति (p. 184)
ऋ	
८। ऋग्वेद (p. 305, 118)	२४। गौतम
क	
९। कल्पतरु (p. 240)	छ
१०। कात्यायन	२५। छन्दोग
११। कालिका-पुराण	२६। छन्दोग-परिशिष्ट (p. 185)
१२। कालोत्तर	२७। छन्दोगाह्निक (p. 146)
१३। कूर्म-पुराण	ज
१४। कृष्णाजिनि	२८। जाबाल(लि)
१५। केचित् (p. 13, 131, 132, 158, 170, 246, 304)	२९। ज्योतिःशास्त्र (p. 181)
ग	
१६। गणित-शास्त्र (p. 181)	ट
	३०। टीका (p. 300)
	द
	३१। दक्ष (सूत्र)
	३२। देवल
	३३। देवी-पुराण

*The page-references that have been given in the General Index along with the names of the respective works are not repeated in this index.

न

- ३४। नन्दि-पुराण
 ३५। नन्दिकेश्वर-पुराण
 ३६। नरसिंह-पुराण
 ३७। नारद (p. 197)
 ३८। नारदीय-पुराण
 ३९। निष्ठाकलिका

प

- ४०। पद्म-पुराण
 ४१। पारस्कर
 ४२। पारिजात (p. 230)
 ४३। पाशाधिकरण
 ४४। पुराण
 ४५। पैठोनसि
 ४६। प्रकाश (p. 211)
 ४७। प्रचेता
 ४८। प्रसिद्धि (p. 187, l. 1)

व

- ४९। बृहद्वशिष्ठ
 ५०। बृहस्पति
 ५१। बौधायन
 ५२। ब्रह्म-पुराण
 ५३। ब्रह्माण्ड-पुराण

भ

- ५४। भविष्य-पुराण
 ५५। भोजराज

म

- ५६। मतस्य-पुराण
 ५७। मनु
 ५८। मरीचि

५९। महाभारत (वन-पर्व, दान-धर्म)

६०। मिताक्षरा (p. 118, l. 6)

य

- ६१। यम
 ६२। याज्ञवल्क्य
 ६३। ये तु (p. 216)
 ६४। योगि-याज्ञवल्क्य

र

- ६५। राज-प्रभृति
 ६६। राजमार्तण्ड
 ६७। रामायण

ल

६८। लिङ्ग-पुराण

व

- ६९। वचन (p. 235)
 ७०। वराह पुराण (p. 128, l. 21) and संहिता

- ७१। वशिष्ठ
 ७२। वाजपेयी
 ७३। वायु-पुराण
 ७४। विष्णु (संहिता)
 ७५। विष्णु-धर्मोत्तर
 ७६। विष्णु-पुराण
 ७७। वेद (?) (p. 264)

७८। व्याघ्रभृति

७९। व्यास

श

- ८०। शङ्ख
 ८१। शातातप
 ८२। शिव-धर्म
 ८३। शिष्ट (p. 286)

८४ । शिष्ट-तन्त्र	६२ । स्कन्द-पुराण
८५ । शिष्टाचार (p. 137)	६३ । स्मृति
८६ । शैव (शिव पुराण)	६४ । स्मृति-मञ्जरी
स्व	६५ । स्मृति-समुच्चय (p. 134)
८७ । सर्वार्थ	ह
८८ । सर्वदर्शन	६६ । हयशीर्ष-पञ्चरात्र
८९ । सागर	६७ । हरिवंश
९० । सुमन्तु	६८ । हरिहर
९१ । सौर-धर्म	६९ । हारीत

INDEX IV

Subject-Index of The works quoted in the Gaṅgā-vākyaṇī.

वेद

- १। ऋग्वेद (p. 305)
२। छन्दोग
३। वाजपेयी

पुराण

- १। अग्नि-पुराण
२। आदित्य-पुराण
३। कालिका-पुराण
४। कालोत्तर-पुराण
५। कूर्म-पुराण
६। गरुड-पुराण
७। देवी-पुराण
८। नन्दि-पुराण
९। नन्दिकेश्वर-पुराण
१०। नरसिंह-पुराण
११। नारदीय-पुराण
१२। पद्म-पुराण
१३। ब्रह्म-पुराण
१४। ब्रह्माण्ड-पुराण
१५। भविष्य-पुराण
१६। मतस्य-पुराण
१७। लिङ्ग-पुराण
१८। वराह-पुराण (p. 128, l. 21)

- १९। वायु-पुराण
२०। विष्णु-पुराण
२१। विष्णु-धर्मोत्तर-पुराण
२२। शिव-पुराण
२३। शिव-धर्म-पुराण
२४। सौर-धर्म-पुराण
२५। स्कन्द-पुराण

प्राचीन-स्मृति

- १। अङ्गिराः
२। अत्रि
३। आपस्तम्ब
४। उशना
५। काल्यायन
६। गोभिल
७। गौतम
८। छन्दोग-परिशिष्ट (p. 185)
९। जाबाल(लि)
१०। दक्ष (सूत्र)
११। देवल
१२। नारद
१३। पैठीनसि
१४। प्रचेता
१५। बृहद्वशिष्ठ
१६। बृहस्पति
१७। बौधायन

- १८ । मनु
 १९ । मरीचि
 २० । मिताक्षरा
 २१ । यम
 २२ । याज्ञवल्क्य
 २३ । वशिष्ठ
 २४ । विष्णु
 २५ । व्यास
 २६ । शङ्ख
 २७ । शातातप
 २८ । संवर्त
 २९ । सुमन्तु
 ३० । हारीत

स्मृति निबन्ध

- १ । कल्पतरु
 २ । गौडीय-स्मृति (p. 184)
 ३ । छन्दोगाह्निक (p. 146)
 ४ । निष्ठाकलिका
 ५ । पारिजात
 ६ । व्याघ्रभूति
 ७ । स्मृति-भञ्जरी
 ८ । स्मृति-समुच्चय (p. 134)

ज्योतिष—

- १ । गणित-शास्त्र (p. 181)
 २ । ज्योतिःशास्त्र (p. 181)
 ३ । राजमार्तण्ड
 ४ । वराह

विविध—

- १ । अन्ये (p. 302)

- २ । केचित् (p. 13. 131. 132, 158. 17.)
 ३ । गाङ्गेय
 ४ । टीका (p. 300)
 ५ । पाशाधिकरण
 ६ । प्रकाश (p. 211)
 ७ । पुराण
 ८ । प्रसिद्धि (p. 187)
 ९ । महाभारत (वनपर्व, दानधर्म)
 १० । ये तु (p. 216)
 ११ । योगियाज्ञवल्क्य
 १२ । रामायण
 १३ । वचन (p. 235)
 १४ । वेद(?) (p. 264)
 १५ । शिष्ट (p. 286)
 १६ । शिष्ट-तन्त्र
 १७ । शिष्टाचार (p. 137)
 १८ । (सर्वे)दर्शन
 १९ । स्मृति
 २० । इयशीर्ष-पञ्चरात्र
 २१ । हरिवंश

नाम—

- १ । कृष्णाजिनि
 २ । गौडीय (p. 179)
 ३ । गणेश्वर-मिश्र (p. 119)
 ४ । पारस्कर
 ५ । भोजराज
 ६ । राज-प्रभृति
 ७ । सागर (?)
 ८ । हरिहर

INDEX V

Maxims quoted in the Gaṅgāvākyaṅgalī.

<p>1. उपपद-विभक्तेः कारक-विभक्ति-
रग्रीयसी (p. 130)</p> <p>2. "एकल निर्यातः" (इति
न्यायात्) (p. 117)</p> <p>3. विश्वजिन्न्याय (pp. 117, 304)</p> <p>4. रालि-सल-न्याय (p. 298)</p> <p>5. बहुपाषण्ड-न्याय(?) (p. 131)</p> <p>6. यावद्वचनं वाचनिकं (p. 131)</p> <p>7. षोडशि-ग्रहणाग्रहण (p. 134)</p> <p>8. ग्रहं संमाष्टि (p. 135)</p> <p>9. विशेषोक्त-न्याय (p. 136)</p> | <p>10. समं स्यादध्रुतत्वात् (p. 235)</p> <p>11. फल-त्वमस-न्याय (p. 246)</p> <p>12. सर्व-शक्ति-न्याय (p. 247)</p> <p>13. योग-सिद्धि-न्याय (pp. 286, 296)</p> <p>14. सन्निहितेषु बुद्धिरन्तरजा
(p. 297)</p> <p>15. प्रकृतिवद् विकृतिः (p. 299)</p> <p>16. यथाध्रुति विहारे (p. 299)</p> <p>17. अस्मदायत्ते हि शब्द-प्रयोगे
किमित्यवाचकं प्रयोक्तव्यमहे
(p. 299)</p> |
|--|---|

INDEX VI

*Works quoted by Viśvāsadevi: not extant,
fragmentary or very rare.*

- १। कल्प-तरु by लक्ष्मीधर ।
- २। कात्यायन (different from the work of the same name published in the ऊनविंश संहिता) quoted in a large number of smṛti works including the निवन्धः.
- ३। काल्पजिनि (mentioned by हेमाद्रि, जीमूतवाहन, etc.)
- ४। गार्ग्य ।
- ५। गौडोय-स्मृति ।
- ६। जाबालि-स्मृति ।
- ७। दक्ष-सूत्र ।
- ८। नन्दि-पुराण ।
- ९। नन्दिकेधर-पुराण ।
- १०। निष्ठा-कलिका ।
- ११। पारिजात (not मदन०; an independent work, also quoted by लक्ष्मीधर in his कल्प-तरु and चण्डेश्वर in his दान-रत्नाकर and कृत्य-रत्नाकर) ।
- १२। पैठीनसि ।
- १३। प्रकाश (quoted by लक्ष्मीधर in his कल्प-तरु, by चण्डेश्वर in his विवाद-रत्नाकर, etc.)
- १४। प्रचेतस् स्मृति ।
- १५। मरीचि ।
- १६। व्याघ्रभूति ।
- १७। शिष्ट-तन्त्र ।
- १८। सागर ।
- १९। सुमन्तु ।
- २०। सौर-धर्म ।
- २१। स्मृति-मञ्जरी (by गोविन्दराज ?) ।

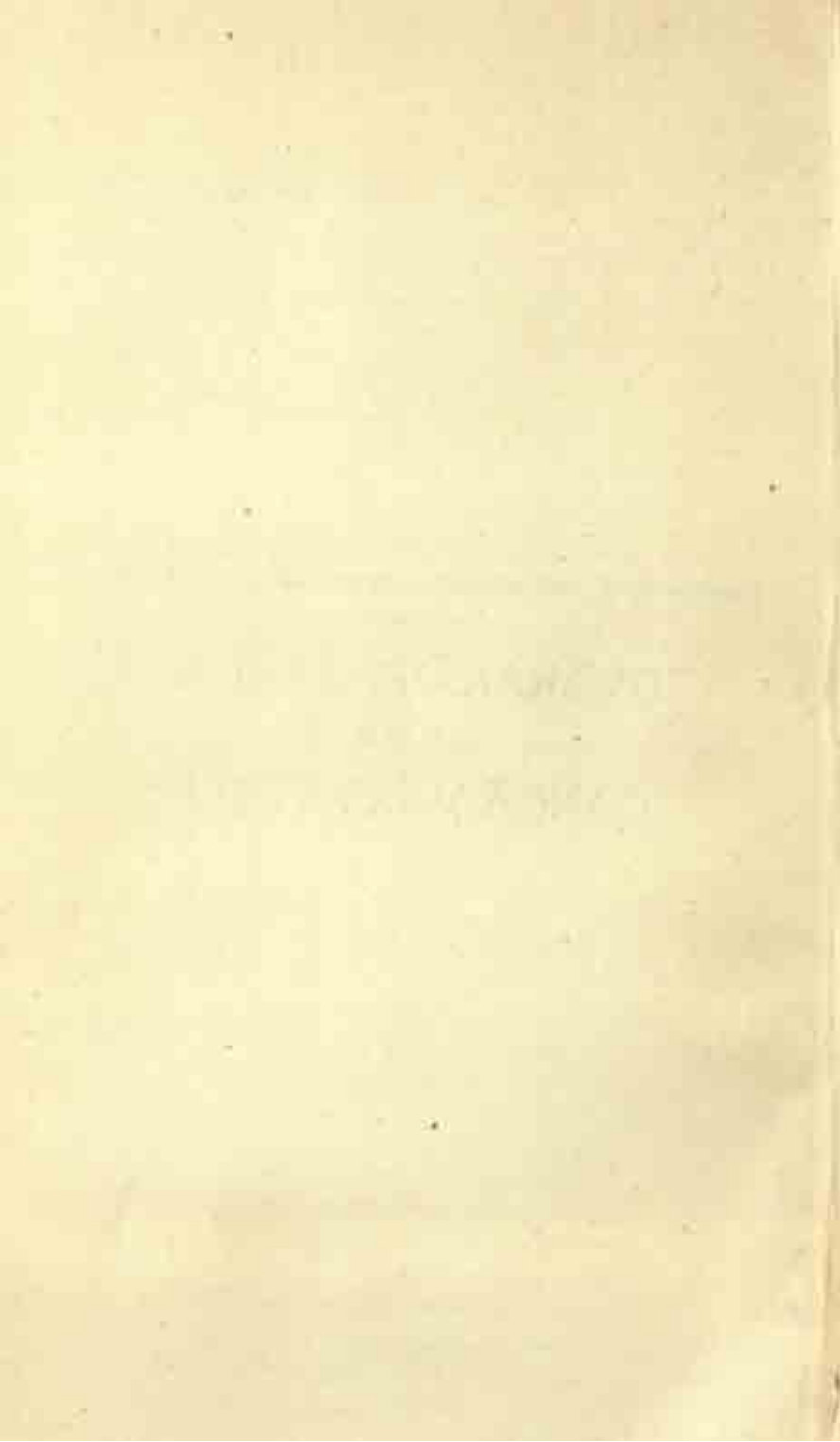
ABBREVIATIONS, BIBLIOGRAPHY, GENERAL INDEX AND ADDITIONS

OF THE

DVĀRAKĀ-PATTALA

AND THE

GAṄGĀ-VĀKYĀVALĪ

Abbreviations

A	Manuscript of Gaṅgā-vākya-āvali belonging to the Royal Asiatic Society of Bengal, No. 2839.
Add. r	Additional reading.
AgniP.	Agni-purāṇa
Ait Br.	Aitareya Brāhmaṇa
AK.	Amara-koṣa
ĀpDhS.	Āpastamba-dharma-sūtra
ĀpGS.	Āpastamba-gr̥hya-sūtra
A. S. W. I.	Archaeological Survey of Western India.
ASS.	Anandāśrama Sanskrit series
ĀśvGS.	Āśvalāyana-gr̥hya-sūtra
ĀśvSS.	Āśvalāyana-śrauta-sūtra
B	Manuscript of Gaṅgā-vākya-āvali belonging to the Royal Asiatic Society of Bengal, No. 2840.
BaudhDhS., }	Baudhāyana-dharma-sūtra
BaudhS. }	Baudhāyana-saṃhitā, or 'Smṛti' }
BhavP.	Bhaviṣya-purāṇa
BrahmaP.	Brahma-purāṇa
BrahmāṇḍaP.	Brahmāṇḍa-purāṇa.
BṛhatSRH.	Bṛhat-stotra-ratna-hāra
C	Manuscript of Gaṅgā-vākya-āvali belonging to the India Office Library, No. 1894
Cal. ed.	Calcutta edition
ChāndUP.	Chāndogya Upaniṣad
CaturVC.	Catur-varga-cintāmaṇi
DakṣaS.	Dakṣa-smṛti
DānaC.	Dāna-candrikā
DānaKK.	Dāna-kriyā-kaumudī
DānaM.	Dāna-mayūkha
DevalaS.	Devala-saṃhitā

DevīM.	Devī-māhātmya
DevīP.	Devī-purāṇa
DvārM.	Dvārakā-māhātmya
Ed.	Edition or edited
Epi. Ind.	Epigraphia Indica
GarP.	Garuḍa-purāṇa
GauDS.	Gautama-dharma-sūtra
GobhS.	Gobhila-smṛti
G. O. S.	Gaekwad's Oriental Series
HariV.	Hari-vamśa
I. O. L. MS.	India Office Library Manuscript
JaimNMV.	Jaiminiya-nyāya-mālā-vistara
KālaM.	Kāla-mādhava
KālaS.	Kālā-sāra
KālaTV.	Kāla-tattva-vivecana
KālaV.	Kāla-viveka
KalP.	Kālikā-purāṇa
KatSS.	Kātyāyana-śrauta-sūtra
KauśikaS.	Kauśika-sūtra
KṛtyaR.	Kṛtya-ratnākara
KṛtyaSS.	Kṛtya-sāra-samuccaya
KūrP.	Kūrma-purāṇa
LīṅgaP.	Līṅga-purāṇa
MadanaP.	Madana-pārijāta
MahBh.	Mahābhārata
MalaMT.	Mala-māsa-tattva
MānDŚ.	Mānava-dharma-śāstra
Manu	or
MārKp.	Manu-saṃhitā
MS.	Markaṇḍeya-purāṇa
MatP.	Manuscript
NirS.	Matsya-purāṇa
NṛsimhaP.	Nirṇaya-sindhu
NSP.	Nṛsimha-purāṇa
Pāṇ.	Nirṇaya-sāgara Press
ParM.	Pāṇini
	Parāśara-mādhaviya

PrāyTat.	Prāyaścitta-tattva
P. T.	Pañcānana Tarkaratna
R. A. S. B.	Royal Asiatic Society of Bengal
Rv.	R̥g-veda
SamayaM.	Samaya-mayūkha
SaṅkhaS.	Saṅkha-saṃhitā
SatBrā.	Satapatha Brāhmaṇa
SauraP.	Saura-purāṇa
SidKaum.	Siddhānta-kaumudī
SkanP.	Skanda-purāṇa
SmṛSam.	Smṛtīnām samuccayaḥ
SmṛtiC.	Smṛti-candrikā
SmṛtiK.	Smṛti-kaustubha
SmṛtiR.	Smṛti-ratnākara
SmṛtiSār.	Smṛti-sāroddhāra
SMV.	Sūkti-muktāvalī
SrāddhaC.	Srāddha-candrikā
SrāddhaKK.	Srāddha-kriyā-kaumudī
SrāddhaKL.	Srāddha-kalpa-latā
SrāddhaM.	Srāddha-mayūkha
SrāddhaV.	Srāddha-viveka
TaitSamh.	Taittirīya-saṃhitā
TīrthaC.	Tīrtha-cintāmaṇi
TithiT.	Tithi-tattva
TithyA.	Tithy-arka
UnavSamh.	Unaviśānti saṃhitā
VāmP.	Vāmana-purāṇa
VarṣaKK.	Varṣa-kriyā-kaumudī
VāyuP.	Vāyu-purāṇa
VidhāP.	Vidhāna-pārijāta
ViraM.	Vira-mitrodaya
ViṣṇuD.	Viṣṇu-dharmottara
ViṣṇuP.	Viṣṇu-purāṇa
V. r.	Variant reading
VyāsaS.	Vyāsa-saṃhitā
YājñS	Yājñavalkya-saṃhitā

BIBLIOGRAPHY

Names of authors in author-entries are given in italics.

- Adi-purāṇa. Athādi-purāṇaṃ prārabhyate. Bombay, Veṅkaṭeśvara Press, 1907.
- Agni-purāṇa. Agni-purāṇam.....Śrīyukta Pañcānana Tarkaratna sampādita. Calcutta, Vaṅgavāsī Press, 1907.
- Ahnikā-tattva by Raghunandana Bhaṭṭācārya: Ahnikā-cāra-vivṛti by Madhusūdana Smṛtiratna. Ahnikā-tattvam....Raghunandana-Bhaṭṭācārya-viracitam....Śrī-Canḍīcarana-Smṛtibhūṣaṇena saṃśodhitam. Calcutta, Dayāmaya Printing Works, 1908.
- Aitareya Brāhmaṇa: ʾṭikā by Sāyana. Aitareya Brāhmaṇa of the Rgveda with the commentary of Sāyana, ed. by Paṇḍita S. Samasarami. Bib. Ind., N. S., vol. 134, 1935.
- Amara-koṣa [also called Nāma-liṅgānuśāsana] by Amara-siṃha: Amara-koṣodghāṭana by Kṣīrasvāmin. See *Nāma-liṅgānuśāsana*.
- Amarasiṃha. Nāma-liṅgānuśāsana [also called Amara-koṣa].
- Amṛtanātha Jhā. Kṛtya-sāra-samuccaya.
- Ananta Bhaṭṭa. Vidhāna-pārijāta.
- Anantadeva. Smṛti-kaustubha.
- Āṅgiraḥ-saṃhitā. Unavimśati-saṃhitā (...Āṅgiraḥ...). pp. 264-68. See Unavimśati saṃhitā.
- See also Smṛtīnām samuccayaḥ.
- Aniruddha Bhaṭṭa. Hāra-latā.
- Anthology. Sūkti-muktāvalī.
- Āpastamba-dharma-sūtra. Āpastamba-dharma-sūtra ed. by Dr. G. Bühler. Second ed. *Bombay Sanskrit Series*, Nos. XLIV and L. 1892-94. See Unavimśati saṃhitā.—See also Smṛtīnām samuccayaḥ.

- Āpastamba-gr̥hya-sūtra. Āpastamba-gr̥hya-sūtra, ed. by A. M. Sastri. Mysore Government Oriental Library Series, No. 1. 1893.
- Āpastamba-śrauta-sūtra : °vṛtti by Rudradatta Bhaṭṭa. The Śrauta-sūtra of Āpastamba belonging to the Taittiriya saṃhitā with the commentary of Rudradatta, edited by Dr. Richard Garbe. *Bibliotheca Indica*, XC 11. 3 vols. Calcutta, Asiatic Society of Bengal, 1881-1903.
- Ārohaḥa Bhagadatta Jāhāṇa. Śukti-muktāvali.
- Aṣṭādhyāyī by Pāṇini. Aṣṭādhyāyī .ed. by Paṇḍit Bahu-vallava Śāstri. *Bibliotheca Indica*, CXL11. New series. Vols. 1-3. Calcutta, Asiatic Society of Bengal, —1899, 1901-1909.
- Āśvalāyana-gr̥hya-sūtra. Āśvalāyana-gr̥hya-sūtra...Ed. by T. Gaṇapati Sastri. *Trivandrum Sanskrit Series*, —No. 78. Trivandrum, Government Press, 1923.
- Āśvalāyana-śrauta-sūtra : °ṭikā by Gārgya Nārāyaṇa. Āśvalāyana-śrauta-sūtra—with the commentary of Gārgya Nārāyaṇa. *Ānandāśrama Sanskrit Series*, No. 21. Poona, 1917.
- Atri-saṃhitā. Unaviṃśati-saṃhitā (Atri.....) pp. 1-24. 1903-1904. See Unaviṃśati saṃhitā.
See also Smṛtināṃ samuccayaḥ.
- Baudhāyana-smṛti. Smṛtināṃ samuccayaḥ [...Baudhāyana-saṃhitā (pp. 425-484)]. See Smṛtināṃ samuccayaḥ.
- Bhaṭṭoji Dikṣita. Siddhānta-kaumudī.
- Bhaviṣya-purāṇa. Atha Śrī-Bhaviṣya-mahā-purāṇaṃ prarabhyate. Ed. by Govinda Paraśurāma Bhaṭṭa of Rāvera. Bombay, Veṅkaṭeśvara Press, 1897.
- Bhaviṣyottara-purāṇa. See Bhaviṣya-purāṇa.
- Bhojarāja. Rāja-mārtanda.
- Bṛabāyī. Dvārakā-pattala (MS.)
- Brāhmaṇas :—
Aitareya Brāhmaṇa

- Kaṇṣitaki-brāhmaṇa
 Brahmāṇḍa-purāṇa. Brahmāṇḍa-purāṇam...Śrī-Pañcānana
 Tarkaratna sampādita. Calcutta, vaṅgavāsī Press,
 1908-9.
 Brahma-purāṇa. Brahma-purāṇam...Śrīyukta Pañcānana
 Tarkaratna sampādita. Calcutta, Vaṅgavāsī Press,
 1909-10.
 Brahma-sūtra by Bādarāyaṇa : Śārinaka-mimāṃsā-bhāṣya
 by Śaṅkara Acārya : Bhāmati by Vācaspati Miśra :
 Kalpa-taru by Amalananda : Kalpa-taru-parimala by
 Appaya Dikṣita. Kalpa-taru-parimala. The Brahma
 sūtra : Śāṅkara bhāṣya with the commentaries
 Bhāmati, Kalpataru and Parimala, and with index
 &c., by...Nurani Anantakrishna Śāstri...and Vāsudev
 Laxman Shāstri Pāṇsīkar. Bombay, Nirṇaya-sāgara
 Press, 1917.
 Bṛhaspati-saṃhitā. Unaviṃśati saṃhitā (...Bṛhaspati...) Śrī
 Pañcānana Tarkaratna kartṛka sampādita. pp.
 335-39. 1903-4. See Unaviṃśati saṃhitā.
 Bṛhat-stotra-ratna-hāra. Bṛhat-stotra-ratna-hāraḥ
 (Śloka-saṃkhyā, 476). Lele ity-upākhyā-Veṅkateśa-
 Śāstrīṇā saṃsodhitāḥ. Bombay, Guzratī New Press,
 1925.
 Candēśvara Thākura. Kṛtya-ratnākara.
 Catalogues. Manuscripts :—
 Report on the search for Sanskrit Manuscripts in the
 Bombay Presidency during 1891-95.
 Descriptive Catalogue of Sanskrit Manuscripts at the
 Royal Asiatic Society of Bengal compiled by MM.
 Haraprasad Shastri.—*Smṛti Volume*.
 Descriptive Catalogue of Sanskrit MSS. at the India
 Office Library by Eggeling. Vol. 7.
 Descriptive Catalogue of Sanskrit and Prakrit MSS.
 in the Library of the Bombay Branch of the Royal
 Asiatic Society, compiled by H. D. Velankar.

- Catur-varga-cintāmaṇi by Hemādri. Chatur-varga-chintāmaṇi (Dāna-khaṇḍa, Srāddha-kalpa, Kāla-nirṇaya). *Bibliotheca Indica*. Calcutta, Asiatic Society of Bengal, 1873—.
- Chāndogya Upaniṣad. One hundred and eight Upaniṣads (...Chāndogyopaniṣad...). Ed. by Vāsudev Laxman Shāstri Paṇḍikar. Bombay, Nirṇaya-sāgara Press, 1932.
- Chandoga-pariśiṣṭa. See Kātyāyana-saṃhitā.
- Chronology of India by C. Mabel Duff. London, 1899.
- Dakṣa-saṃhitā. Unaviṃśati saṃhitā. (...Dakṣa...) pp. 421-34. 1903-4. See Unaviṃśati saṃhitā.
See also Smṛtinām samuccayaḥ.
- Dāna-candrikā by Divākara Bhaṭṭa. Dāna-candrikā... Bombay, Lakṣmīvenkateśvara Press, 1924.
- Dāna-dharma [from the Mahābhārata]. See Mahābhārata.
- Dāna-kriyā-kaumudī by Govindānanda Kavikaṇṭhācārya. Dāna-kriyā-kaumudī. Ed. by Paṇḍita Kamalakṣṇa Smṛtibhūṣaṇa. Calcutta, Baptist Mission Press, 1902-3.
- Dāna-mayūkha. Dāna-mayūkhaḥ by Śrī Nilakanṭha Bhaṭṭa. Ed. by Paṇḍita Ratnagopāla Bhaṭṭa. Benares city, Vidyā-vilāsa Press, 1909.
- Descriptive Catalogues of Sanskrit and Prakrit Manuscripts. See Catalogues.
- Devala-smṛti. Smṛtinām samuccayaḥ [...Devala saṃhitā ... (pp. 85-89)]. 2nd ed. See Smṛtinām samuccayaḥ.
- Devanṇa Bhaṭṭa. Smṛti-candrikā.
- Devī-mūhātmya [also called Durgā-sapta-śatī and Caṇḍī]. Śrī Śrī Caṇḍī. Ed. by Kṛṣṇacandra āmṛtitīrtha. 5th ed. Calcutta, Bhāgavata Press, 1938.
- Devī-purāṇa. Devī-purāṇam....Pañcānana Tarkaratna saṃpāḍita. 2nd ed. Calcutta, Vāṅavāsi Press, 1927-28
- Divākara Bhaṭṭa :—
Dāna-candrikā.
Srāddha-candrikā.

Tithy-arka.

Duff, C. Mabel. Chronology of India.

Dvārakā-māhātmya. [Skanda-purāṇāntargata-Prabhāsa-khaṇḍīya—] Dvārakā-māhātmyam. Skanda-purāṇam (pp. 525-5386). Ed. by Pañcānana Tarkaratna. Calcutta, Vaṅgavāsi Press, 1911-12.

Dvārakā-pattala by Binabāyī (MS.). See No. 142, p. 113, Report on the search for Sanskrit Manuscripts in the Bombay Presidency during 1891-95 by A. V. Kathawate.

The MS. now belongs to the Bhandarkar Oriental Research Institute.

Epigraphia Indica. Epigraphia Indica and Record of the Archaeological Survey of India, vol. XX, 1929-30. Ed. by Hirānanda Śāstri, Government Epigraphist for India. Delhi, 1933.

Gaṅgāṣṭaka [also called Gaṅgā-stava], attributed to Vālmiki. See Bṛhat-stotra-ratna-hāra.

Gaṅgā-vākya-vālī by Viśvāsadevi (MSS. A and B). See The Descriptive Catalogue of Sanskrit Manuscripts at the Asiatic Society of Bengal, compiled by Mahā-mahopādhyāya Haraprasad Shastri, 1925, pp. 855-56, nos. 2839-40.

The letters in A are badly effaced and many folios missing. Readings corrupt; MS. full of omissions.

The manuscript marked B is an abbreviated work. It is most worn out and cannot be freely handled; worm-eaten throughout and most damaged.

—(MS.C.) See Descriptive Catalogue of Sanskrit. MSS. at the India Office Library, compiled by Julius Eggeling, Part IV, 1894, pp. 875-76.

Condition of the MS. good.

Garuḍa-purāṇa. Garuḍa-purāṇam. Śriyukta Pañcānana Tarkaratna sampādita. Calcutta, Vaṅgavāsi Press, 1907-8.

- Gautama-saṃhitā. Ūnaviṃśati saṃhitā. (...Gautama...)
 ...Śrī Pañcānana Tarkaratna kartṛka saṃpādita. pp.
 435-64. 1903-4. See Ūnaviṃśati saṃhitā.
- Gobhila-grhya-sūtra : 'tīkā by Candrakānta Tarkālaṅkāra.
 Gobhiliya Grihya Sutra...Ed. by Mahāmahopādhyāya
 Chandrakānta Tarkālaṅkāra. Second ed. 2 v. Calcutta,
 Baptist Mission Press, 1908.
- Gobhila-smṛti. Smṛtinām samuccayaḥ. (...Gobhila—
 smṛti)...pp. 49-71. See Smṛtinām samuccayaḥ.
- Govindānanda Kavikaṇṭhācārya :—
 Dana-kriyā-kaumudī,
 Śraddha-kriyā-kaumudī.
 Varṣa-kriyā-kaumudī.
- Hāra-latā by Aniruddha Bhaṭṭa. Hāra-latā ed. by
 Paṇḍita Kamalakṛṣṇa Smṛtitīrtha. *Bibliotheca Indica*.
 Calcutta, Asiatic Society of Bengal, 1909.
- Hārta-smṛti [Laghu]. Smṛtinām samuccayaḥ. (...Laghu
 Hārta-smṛti...). pp. 136-141. 2nd ed. Bombay,
 Ānandāśrama Press, 1929.
- Hārta-saṃhitā [Vyddha]. Ūnaviṃśati saṃhitā (.....
 Hārta-saṃhitā...). [Ed. by Pañcānana Tarkaratna].
 pp. 122-34. 1903-4. See Ūnaviṃśati saṃhitā.
- Hari-varṣa : 'tīkā by Nilakanṭha. Khila Hari-varṣam...
 'tīkāya saṃetaṃ. [Ed. by Pañcānana Tarkaratna]
 Calcutta, Vaidya Press, 1905-6.
- Jaimini. Mimāṃsā-darśana.
- Jaiminiya-nyāya-mālā-vistara. See Mimāṃsā-darśana by
 Jaimini.
- Jāhṇa. See Ārolaka Bhagadatta Jāhṇa.
- Jīmūlavāhana. Kāla-viveka.
- Kāla-mādhava (also called Kāla-nirṇaya) by Mādhava-
 cārya. Kāla-nirṇayaḥ by Mahāmahopādhyāya
 Mādhavācārya. Ed. by Candrakānta Tarkālaṅkāra.
 Calcutta, Baptist Mission Press, 1887-88.

- Kāla-sira [from the Gadādhara-paddhati] by Gadādhara Bājaguru. .Kāla-sārah...Ed. by Pandit Sadāśiva Miśra. *Bibliotheca Indica*. Calcutta, Asiatic Society of Bengal, 1904.
- Kāla-tattva-vivecana. Kāla-tattva-vivechana by Raghunātha Bhaṭṭa. Ed. by Nandakishore Sharma. Benares, Ramkrishna Printing Press, 1932.
- Kāla-viveka. The Kālaviveka by Jimūtavahana. Ed. by Pandita Pramathanātha Tarkabhūṣaṇa. *Bibliotheca Indica*. Calcutta, Girisā Vidyaratna Press, 1905.
- Kālikā-purāṇa. Kālikā-purāṇam...Śrī Pañcānana Tarkaratna sampadita. Calcutta, Vāṅgavāsī Press, 1909-10.
- Kalpa-taru-parimāla by Appaya Dikṣita. See Brahma-sūtra by Bādarāyaṇa : Śāriraka-mīmāṃsā-bhāṣya by Śaṅkara Acārya : Bhāmati by Vācaspati Miśra : Kalpa-taru by Amalananda : parimāla by A. D. Kamalākara Bhaṭṭa. Niruaya-sindhu.
- Kāśi-khanda [from the Skanda-purāṇa]. See Skanda-purāṇa.
- Kathucate, A. V. comp. Report on the search for Sanskrit MSS.
- Kātyāyana-saṃhitā [also called Chandoga-pariśiṣṭa] Ūna-vimśati saṃhitā. (...Kātyāyana...)...pp. 303-34. See Ūnavimśati saṃhitā.
- Kātyāyana-śrauta-sūtra. Kātyāyana-śrauta-sūtra, ed. by M. Pāthaka. *Chowkhamba Sanskrit Series*, Nos. 68, 69, etc. Benares, Vidya-vilāsa Press, 1908.
- Kauśika-sūtra. Kauśika-sūtra, ed. by Maurice Bloomfield in the Journal of the American Oriental Society, vol. XIV.
- Kauśitaki Brāhmaṇa. Kauśitaki Brāhmaṇa, ed. by Gulābarāya Vajesaṅkara. *Anandaśrama Sanskrit Series*, No. 65. Poona, 1911.
- Kṛtya-ratnākara by Candēśvara Thākura. Kṛtya-ratnā-

kara...by Caṇḍeśvara Thakura. Ed. by Paṇḍit Kamalakṣṣa Smṛtīrtha. Calcutta, Baptist Mission Press, 1925.

Kṛtya-sāra-samuccaya by Amṛtanātha Jha. Kṛtyasāra Samucchaya of M. M. Paṇḍit Śrī Amṛtanātha Jha. Ed. by Pt. Lakṣmīdhara Panta Dharmadhikari. *Kaśī Sanskrit Series* (*Haridas Sanskrit Granthamala*, No. 129). Benares, Vidyā-vilāsa Press, 1938.

Kūrma-purāṇa. Kūrma-purāṇam...Pāñcānana Tarkaratna sampādita. Calcutta, Vaṅgavasi Press, 1925.

Laghu-Harita-smṛti. See Harita-smṛti [Laghu].

Likhita-saṃhita. Ūnavimśati saṃhita (...Likhita...)... Śrī Pāñcānana Tarkaratna kartṛka sampādita. pp. 414—20, 1903—4. See Ūna-vimśati saṃhita. See also Smṛtināṃ samuccayaḥ.

Līṅga-purāṇa. Atha sa-ṭika-Līṅga-mahā-purāṇaṃ prārabhyate. Bombay, Veṅkateśvara Press, 1906-7.

Madana-parijāta. Madana-parijāta.

Madana-parijāta by Madanaṣila. The Madana parijāta. Ed. by Paṇḍit Madhusūdana Smṛtiratna. Calcutta, Gīrīśa Vidyaratna Press, 1893.

Madhava Ācārya. Kāla-mādhava.

Mahā-bhārata : Bhārata-bhāva-dīpa by Nīlakaṇṭha. Mahābhārata with the commentary of Nīlakaṇṭha. Poona, Chitrashala Press, 1929—.

6. v. 1. Ādi-parva ; Sabhā-parva 2. Vana-parva. 3. Virāṭa-parva ; Udyoga-parva ; Bhīṣma-parva. 4. Droṇa-parva ; Karṇa-parva ; Śalya-parva ; Sautika-parva ; Strī-parva. 5. Śānti-parva. 6. Anuśāsana-parva ; Āśvamedhika-parva ; Āśramavasika-parva ; Mausala-parva ; Mahāprasthānika-parva ; Svargarohanā-parva.

Mala-māsa-tattva [from the Smṛti-tattva] by Raghu-

- nandana Bhaṭṭācārya. Jivānanda's ed. of the *Smṛti-tattva*, part I. Calcutta, 1895.
- Mala-māsa-tattvam. *Mahāmahopādhyāya-smṛta-Rāghunandana-Bhaṭṭācārya-praṇītam*. Calcutta, Eden Press, 1886-87.
- Mānava-dharma-sūtra. See *Manu-smṛti*.
- Maṇḍalika-nṛpa-carita (MS.) See Descriptive Catalogue of Sanskrit and Prakrit Manuscripts in the library of the Bombay branch of the Royal Asiatic Society, compiled by H. D. Velankar, Vol. II. *Hindu Literature*. pp. 339-340.
- Manu-saṃhitā. See *Manu-smṛti*.
- Manuscripts :—
- Dvārakā-pattala.
- Gaṅgā-vākya-āvali (A)
- Gaṅgā-vākya-āvali (B)
- Gaṅgā-vākya-āvali (C)
- Maṇḍalika-nṛpa-carita (2).
- For other MSS., see Remarks on the sources of G V.
- Manu-smṛti. *Manu-smṛtib* [also called *Mānava-dharma-sūtra* and *Manu-saṃhitā*]. Śrīmat-Kullukabhaṭṭa-viracitayā Manu-artha-muktāvalyā ślokanam akārādi-koṣena ca sametā. 8th ed. Bombay, Nirṇaya-sāgarā Press, 1929.
- Mārkaṇḍeya-purāṇa. *Mārkaṇḍeya-mahā purāṇam*. Bombay, Veṅkatesvara Press, 1910-11.
- Matsya-purāṇa. *Matsya-purāṇam*...Śrīyukta Pañcānam Tarkaratna saṃpādita. Calcutta, Vaṅgavāsī Press, 1909.
- Mīmāṃsā-darśana by Jaimini : *Jaiminiya-nyāya-mālā* by Mādhava Ācārya : 'vīstara by the same. *Jaiminiya-nyāya-mālā-vīstara*...*Ānandāśrama Sanskrit Series*. Poona, Ānandāśrama Press, 1892.
- Āitakṣarā by Viṣṇaneśvara. See *Yājñavalkya-smṛti* : M by V.

- Nāma-līṅgānuśāsana [also called Amara-kosa] by Amara-siṃha : Amara-kosodghāṭana by Kṣīrasvāmin. The Nāmalingānuśāsana.....Ed. by Kṛishnaji Govinda Oka. Poona, Law Printing Press, 1913.
- Nanda Paṇḍita. Śrāddha-kalpa-lata.
- Nārada-purāṇa. Bṛhan-Nāradiya-purāṇam. Pañcanana Tarkratna sampādita. 2nd ed. Calcutta, Vāṅgavāsī Press, 1909-10.
- Narasimha-purāṇa [also called Nṛsimha-purāṇa]. Nara-simha-purāṇam. 2nd ed. Bombay, Gopal Narayen & co's Printing Press, 1911.
- Narāyaṇa Bhaṭṭa. Prayoga-ratna.
- Nīlakaṇṭha Bhaṭṭa :—
 Dāna-mayūkha.
 Samaya-mayūkha.
 Śrāddha-mayūkha.
- Nirṇaya-sindhu. Nirṇaya-sindhuḥ by Śri Kamalākara Bhaṭṭa. Ed. by Vasudeva Śarmaṇ, son of Lakṣmaṇa Paṇḍīkar. Bombay, Nirṇaya-sāgara Press, 1926.
- Padma-purāṇa. Padma-purāṇam...Śrī Pañcānana Tarkaratna sampādita. Six volumes (1. *Śṛṣṭi-khaṇḍa*. 2. *Bhūmi-khaṇḍa*. 3. *Śvarga-khaṇḍa*. 4. *Brahma-khaṇḍa*. 5. *Paṭāla-khaṇḍa*. 6. *Uttara-khaṇḍa* and 7. *Kṛiṇḍa-yoga-sāra*.) Calcutta, Vāṅgavāsī Press, 1919.
- Pañca-padikā-vivaraṇa by Prakāśātman Yati. Pañca-padikā of Prakāśātma Yati. *Vizianagram Sanskrit Series*. Vizianagram, 1891.
- Pāṇini. Aṣṭādhyāyī.
 See also Siddhānta-kaumudī.
- Paraśara-dharma-saṃhitā : Paraśara-Mādhaviya by Mādhava Ācārya. Dharma Saṃhitā or Paraśara Smṛti with the commentary of Śāyana Mādhavāchārya. Ed. by Paṇḍit Vāman Śāstri Islāmpurkar. 4 vols. Bombay, Education Society's Press, 1893.
- Paurāṇa-karma-darpana. Atha Paurāṇa-karma-darpana-

- granthah prarabhyate. [Ed. by Narahari Saṅkara-sarmā]. Third ed. In four parts. Baroda, Lohana Mitra Steam P. Press, 1923.
- Prakarāṇa-pañcikā by Śālikanātha Miśra. Prakarāṇa-panchikā by...Shāliknātha Miśra. Ed. by...Mukunda Shastri...and Lakshmana Sastri Drāvida. *Chowkhāmā Samskrit Series*, No. 17. Benares, Vidyāvilāsa Press, 1903.
- Prakāśatman Yati*. Pañca-pādikā-vivaraṇa.
- Prāyaścitta-tattva [from the Smṛti-tattva] by Raghunandana Bhaṭṭācārya. Smṛti-saṣṭram. Prāyaścitta-tattvam. Mahāmahopādhyāya-Raghunandana Bhaṭṭācārya-vīracitam. Mahāmahopādhyāya-Śrī-Candīcarāṇa-Smṛtibhūṣaṇena saṁśodhiṭam prakāśitaṁ ca. Calcutta, Vedānta Press, 1924-25.
- Prāyaścitta-viveka. Prāyaścitta-vivekah. Calcutta, 192—?
- Prayoga-ratna by Nārāyaṇa Bhaṭṭa....Prayoga-ratnam....Antyeṣṭiś ca. Ed. by Vasudeva Śarmā Paṇaśikara. Bombay, Nirṇaya-sāgara Press, 1915.
- Purāṇas.
- Ādi-purāṇa.
 - Agnī-purāṇa.
 - Bhaviṣya-purāṇa.
 - Bhaviṣyottara-purāṇa.
 - Brahmāṇḍa-purāṇa.
 - Brahma-purāṇa.
 - Devī-purāṇa.
 - Garuḍa-purāṇa.
 - Kālikā-purāṇa.
 - Kurma-purāṇa.
 - Līṅga-purāṇa.
 - Mārkaṇḍeya-purāṇa.
 - Matsya-purāṇa.
 - Nārada-purāṇa.

Narasimha-purāṇa.

Saura-purāṇa.

Skanda-purāṇa.

Śiva-purāṇa.

Vāmana-purāṇa.

Varāha-purāṇa.

Vāyu-purāṇa.

Viṣṇu-dharmottara-purāṇa.

Viṣṇu-purāṇa.

Pūrva-mīmāṃsā by Jaimini. See Mīmāṃsā—darśana by J.

Raghunandana Bhaṭṭācārya :—

Ahnikā-tattva.

Mala-māsa-tattva.

Prāyaścitta-tattva.

Śraddhā-tattva.

Tithi-tattva.

Raghunātha Bhaṭṭa. Kāla-tattva-vivecana.

Rāja-mārtanḍa by Bhojarāja. Bhojarāja-kṛto Rāja-mārtanḍaḥ. Bombay, Venkateśvara Press, 1896

Rāmāyaṇa by Vālmiki : °bhūṣaṇa...Rāmāyaṇam...Rāmāyaṇa-bhūṣaṇeti-tikā-trayopetam. See Rāmāyaṇa by Vālmiki : °tilaka.

—: °śiromaṇi...Rāmāyaṇam. Rāmāyaṇa-śiromaṇi—...—trayopetam. See Rāmāyaṇa by Vālmiki : °tilaka.

—: °tilaka. Rāmāyaṇam. Rāmāyaṇa-tilaka-Rāmāyaṇa-śiromaṇi-Rāmāyaṇa-bhūṣaṇeti-tikā-trayopetam.....

Mudholakaropāṇva-Kaṭṭi-Śrīnivāsa-Śāstribhib samśodhitam. 7 vols. [1. *Bāla-kāṇḍa*. 2. *Ayodhyā-kāṇḍa*. 3. *Aranya-kāṇḍa*. 4. *Kiṣkindhyā-kāṇḍa*. 5. *Sundara-kāṇḍa*. 6. *Yuddha-kāṇḍa*. 7. *Uttara-kāṇḍa*.] Bombay, News Printing Press, 1920—?

Report on the search for Sanskrit MSS. in the Bombay Presidency during 1891-95 by A. V. Kathawate. Bombay, Government Central Press, 1897.

Rudradhara. Śrāddha-viveka.

Śalikanātha Miśra. Prakaraṇa-pañcikā.

Samaya-mayūkha. by Nilakanṭha Bhaṭṭa. Samaya Mayūkha, ed. by Mahadeva Gangadhar Barke and Vyankatesha Ramachandra Lele. Bombay, Gujarati Printing Press, 1918.

Samvarta-saṃhitā. Ūna-vimśati saṃhitā (...Samvarta...)...Śrī Pañcānana Tarkaratna kartṛka saṃpāḍita. pp. 289-302. 1943-4.

—See also Smṛtināṃ samuccayaḥ.

Śaṅkha-saṃhitā. Ūna-vimśati saṃhitā (...Śaṅkha...)...Śrī Pañcānana Tarkaratna kartṛka saṃpāḍita. pp. 393-413. 1903-4. See Ūna-vimśati saṃhitā.

—See also Smṛtināṃ samuccayaḥ.

Śata-patha-brāhmaṇa. Śrī-Śukla-Yajur-veda-Sata-patha-brāhmaṇam. Śrīmat-Sāyanācārya-Harīsvāmī-Dviveda-gaṅga-kṛta-bhāṣyebhyaḥ sārāṃ uddhṛtya Albrecht-Weberena śodhitam. Leipzig, Otto Harrassowitz. 1924 [Reprint of the ed., Berlin, 1855].

Sātātapa-saṃhitā. Ūnavimśati saṃhitā (—Sātātapa—)...Śrī Pañcānana Tarkaratna kartṛka saṃpāḍita. pp. 465-78. 1903-4. See Ūna-vimśati saṃhitā.

Saura-purāṇa. Saura-purāṇam. Pañcānana Tarkaratna saṃpāḍita. 2nd ed. Calcutta, Vaidyavāsi Press, 1909-10.

Siddhānta-kaumudī by Bhaṭṭoji Dikṣita. The Siddhānta kaumudī with the Tattvabodhinī commentary* of Jñānendra Sarasvatī and the Subodhinī commentary of Jayakṛṣṇa. Ed. by Vāsudev Laxman Śāstri Paṇīkar. 6th ed. Bombay, Nirṇaya-sāgara Press, 1929.

Śiva-purāṇa. Śiva-purāṇam. Pañcānana Tarkaratna saṃpāḍita. Calcutta, Vaidyavāsi Press, 1907-8.

Skanda-purāṇa. Skanda-purāṇam (Māheśvara-khaṇḍa, Vaiṣṇava-khaṇḍa, Brahma-khaṇḍa, Kāśī-khaṇḍa,

- Āvantya-khaṇḍa, Nāgara-khaṇḍa and Prabhāsa-khaṇḍa) Ed. by Pañcānana Tarkaratna. Calcutta, Vahgavāsī Press, 1911-12.
- Smṛti-candrikā by Devaṇṇa Bhaṭṭa. Smṛti-candrikā (only Āhnikā-kāṇḍa and Śrāddha-kāṇḍa). Mysore Govt. Oriental Library Series. *Bibliotheca Sanskrita*, Nos. 44 and 52. Mysore, Govt. Branch Press, 1918.
- Smṛti-kaustubha by Ananta Bhaṭṭa. Smṛti-kaustubhaḥ by Anantadeva, son of Āpadeva. Ed. by Vāsudeva Śarmā Paṇḍīkar, son of Lakṣmaṇa Śarmā. Bombay, Nirṇaya-sāgara Press, 1909.
- Smṛtinām samuccayaḥ. Smṛtinām samuccayaḥ (Āṅgirab, Atri, Āpastamba, Auśanasa, Gobhila, Dakṣa, Devala, Bṛhaspati, Yama...Vasiṣṭha, Hārīta, Vyāsa, Śaṅkha, Śatātapa,.....Baudhāyana). *Ānandāśrama Sanskrit Series*, No. 48. Poona, Ānandāśrama Press, 1905.
- Smṛti-ratnākara. Smṛti-ratnākara. Ed. by Gaṅgāviṣṇu, son of Kṛṣṇadāsa. Bombay, Lakṣmīveṅkaṭeśvara Press 1898.
- Smṛti-sāroddhāra by Viśvambhara Tripāṭhin. Smṛti-sāroddhāra. Fasciculæ 1-IV. Ed. by Paṇḍit Mangal Miśra...*Chowkhamba Sanskrit Series*. Benares, Vidyā-vilāsa Press, 1911.
- Śrāddha-candrikā by Divākara Bhaṭṭa. Śrāddha Chandrikā...Ed. by Pandit Śrī Viṣṇuprasāda Bhandāri.....*Chowkhamba Sanskrit Series*. Benares, Vidyā-vilāsa Press, 1934.
- Śrāddha-kalpa-latā by Nanda Paṇḍita. Śrāddha Kalpalatā. Ed. by Śrī Lakṣmīdhara Panta Dharmādihikār. *Chowkhamba Sanskrit Series*. Benares, Vidyā-vilāsa Press, 1933.
- Śrāddha-kriyā-kaumudī by Govindānanda Kavikāṇkaṇācārya. Ed. by Paṇḍita Kamala Kṛṣṇa Smṛti-bhūṣaṇa. *Bibliotheca Indica*. Calcutta, Sanskrit Press, 1904.

- Śrāddha-mayūkha by Nilakanṭha Bhaṭṭa. Shraddha Mayukha. Ed. by Mahadeva Gangadhar Barke and Vyankatesha Ramachandra Lele. Bombay, Gujarati Printing Press, 1920.
- Śrāddha-tattva by Raghunandana Bhaṭṭācārya. Smṛti-śāstram. Śrāddha-tattvam. Mahāmahopādhyāya-Raghunandana-Bhaṭṭācārya-viracitam. Sri Candī-carāṇa-Smṛtibhūṣaṇena saṃśodhitam prakāśitaṁ ca. Calcutta, Victoria Press, 1914-15.
- Śrāddha-viveka by Rudradhara. Śrāddha-viveka. Ed. by Pandit Ananta Rāma Dogarā Śūstri Vedācārya. *Kashi Sanskrit Series*. Benares, Vidyā-vilāsa Press, 1936.
- Śuddhi-tattva (from the Smṛti-tattva) by Raghunandana Bhaṭṭācārya : ° ṭikā by Kāśirāma Vācaspati. Śuddhi-tattvam.....Raghunandana-Bhaṭṭācārya-viracitam. Kāśirāma-Vācaspati-kṛta-ṭikayā Rādhāmohana-Gosvāmi-Bhaṭṭācārya-kṛta-ṭikayā ca sametam.....Śrī-Candī-carāṇa-Smṛtibhūṣaṇena saṃśodhitam. Fourth ed. Calcutta, Victoria Press, (1913-14).
- : ° ṭikā by Rādhāmohana Gosvāmin. Śuddhi-tattvam. ...Rādhāmohana-Gosvāmi-Bhaṭṭācārya-kṛta-ṭikayā ca sametam. See Śuddhi-tattva by Raghunandana Bhaṭṭācārya : ° ṭikā by Kāśirāma Vācaspati.
- Sūkti-muktāvali by Ārohaḥa Bhagadatta Jalhāṇa. The Sūkti-muktāvali...Ed...by Embar Krishnamācārya. *Gakwad's Oriental Series*. Baroda, Oriental Institute, 1938.
- Tattva-muktā-kalāpa. Tattva-muktā-kalāpa by Venkaṭa-nātha. Benares, Medical Hall Press, 1900.
- Tīrtha-cintāmaṇi by Vācaspati Miśra. Tīrtha-cintāmaṇi...Ed. by Kamalkrishna Smṛtītīrtha. Calcutta, Sanskrit Press, 1919.
- Tīthi-tattva by Raghunandana Bhaṭṭācārya. Smṛti-śāstram. Tīthi-tattvam. Mahāmahopādhyāya-

- Raghunandana- Bhaṭṭācārya- viracitam. Śrī-Canḍi-
caraṇa-Smṛtibhūṣaṇena saṃsodhitam prakāśitaṃ ca.
Calcutta, Hare Press, 1906-7.
- Tithy-arka by Divākara. Tithy-arkah . Ed. by Śrī Kṛṣṇa
Pantha Śāstri. Benares, Indian Press Ltd., 1932-33.
- Tristhali-setu by Nārāyaṇa Bhaṭṭa. Tristhali-setuḥ.
Ānandāśrama Sanskrit Series, No. 78. Poona, Ānandā-
śrama Press, 1915.
- Tristhali-setu-sūra-saṃgraha by Bhaṭṭoji Dikṣita. The
Tristhalisetu...The Princess of Wales Sarasvati
Bhavana texts, No. 65. Benares, Royal Printing
Works, 1936.
- Īnaviṃśati-saṃhitā. Īnaviṃśati saṃhitā. (Atri, Viṣṇu
Hārita, Yājñavalkya, Uśanas, Aṅgiras, Yama,
Āpastamba, Saṃvarta, Kātyāyana, Bṛhaspati, Parāśara,
Vyāsa, Śaṅkha, Likhita, Dakṣa, Gautama, Śātātapa,
and Vaśiṣṭha saṃhitās)...Śrī Pañcānana Tarkaratna
kartṭka saṃpāḍita. Calcutta, Vaṅgavāsī Press,
1903-4.
- Uśanaḥ-saṃhitā. Īnaviṃśati saṃhitā. (...Uśanaḥ...)...
Śrī Pañcānana Tarkaratna kartṭka saṃpāḍita.
pp. 219-63. 1903-4. See Īnaviṃśati-saṃhitā.
- Vācaspati Miśra. Tirtha-cintāmaṇi.
- Vāmana-purāṇa. Vāmana-purāṇam...Śriyukta Pañcānana
Tarkaratna saṃpāḍita. Calcutta, Vaṅgavāsī Press,
1314 (1907-8).
- Varāha-purāṇa. Atha Śrīmad-Varāha-mahā-purāṇam
prārābhyate. Bombay, Venkaṭeśvara Press, 1902-3.
- Varṣa-kriyā-kaumudī by Govindānanda Kavikaṇṭha-
cārya. Varṣa-kriyā-kaumudī.....Ed. by Kamala-
kṛṣṇa Smṛtibhūṣaṇa. Calcutta, Baptist Mission Press,
1901-1902.

- Vaśiṣṭha-saṃhitā. Ūnavimśati-saṃhitā. (...Vaśiṣṭha). pp. 479-509. See Ūnavimśati-saṃhitā.
- See also Smṛtinām samuccayaḥ.
- Vāyu-purāṇa. Vāyu-purāṇam...Śrīyukta Pañcānana Tarkaratna sampādita. Calcutta, Vaṅgavāsī Press, 1910-11.
- Velankar, H. D. Descriptive Catalogue of Sanskrit and Prakrit Manuscripts in the library of the Bombay Branch of the Royal Asiatic Society.
- Vidhāna-pārijāta. The Vidhāna-pārijāta by Ananta Bhaṭṭa. Ed. by Paṇḍita Tārāprasanna Vidyāratna. Vols. 1-II. *Bibliotheca Indica*. Calcutta, Giriśa Vidyāratna Press, 1905.
- Vijñāneśvara. Mitākṣarā. See Yājñavalkya-smṛti : M by V.
- Vira-mitrodaya by Mitra Miśra. Viramitrodaya (Vol. II : Āhnika-prakāśa. Vol. IX : Śrāddha-prakāśa. Vol. X : Tirtha-prakāśa. Vol. XIII : Samaya-prakāśa.) *Chowkhamba Sanskrit Series*. Benares, Vidyā-vilāsa Press, 1913.
- Viṣṇu-dharmottara-purāṇa. Atha Viṣṇu-dharmottara-mahā-purāṇa-prārambhaḥ. Bombay, Veṅkaṭeśvara Press, 1912-13.
- Viṣṇu-purāṇa Viṣṇu-purāṇam....Śrīyukta Pañcānana Tarkaratna sampādita. 2nd ed. Calcutta, Vaṅgavāsī Press, 1331 (1924-25).
- Viṣṇu-saṃhitā. Ūnavimśati-saṃhitā (Viṣṇu.....).... Śrī Pañcānana Tarkaratna kartṛka sampādita. pp. 25-121. 1933-4. See Ūnavimśati-saṃhitā.
- Viśvaṃbhara Tripāṭhin. Smṛti-sāroddhāra.
- Vṛddha-Hārīta-saṃhitā. See Hārīta-saṃhitā [Vṛddha].
- Vyāsa-saṃhitā. Ūnavimśati-saṃhitā. (...Vyāsa)...Śrī Pañcānana Tarkaratna kartṛka sampādita. pp. 377-92. 1903-4. See Ūnavimśati-saṃhitā.

Yājñavalkya-saṃhitā. Ūnaviṃśati-saṃhitā (...Yājñavalkya...).....Śrī Pañcānana Tarkaratna kartṛka saṃpāditā. pp. 135-218. 1903-4. See Ūnaviṃśati-saṃhitā.

Mitākṣarā by Viṣṇuśeṣvara. Yājñavalkya-smṛtiḥ. Viṣṇuśeṣvara-*praṇīta*-Mitākṣarā-*vyākhyā*-saṃvalitā. 4th ed. Bombay, Nirṇaya-sāgara Press, 1936.

Yama-saṃhitā. Ūnaviṃśati-saṃhitā. (.....Yama...)... pp. 269-74. See Ūnaviṃśati saṃhitā.

Yogi-Yājñavalkya. [Ed. from the Vasumatī Press]. Calcutta, Vasumatī Electric Press, [1911.]

N. B. Full Bibliographical informations about some printed works and MSS. have been given *in loco*, and, therefore, not been repeated here in the Bibliography.

General Index

- Abhaya, 44
 Ābhyudāyika, 47
 Ācāras, 9
 Ādi-purāṇa, 214, 272
 Aditi, 93, 94, 292
 Aditi-tirtha, 94
 Āditya, 292
 Āditya-purāṇa, 214, 230
 Agastya, 114
 Agni, 226
 Agnicit, 93
 Agni-hotra, ritual, 9
 Agni-purāṇa, 140, 153, 154,
 155, 159, 189, 199, 215, 220,
 221, 222
 Agniṣṭoma, 93, 113, 190, 293
 Agniśvāta, manes, 63
 Āhnikā-tattva, 183, 184, 185,
 187, 188, 190, 191, 193, 194,
 258, 288, 312
 Āitareya-brāhmaṇa, 9
 Ājyapas, 63
 Akṣaya-vaṣa, 99
 Alakṣmī, 85
 Allahabad, 91
 Amara. *See* the family tree (2)
 appended.
 Amarāpagā, 294
 Amara-koṣa, 33
 Amara, tirtha, 291
 Amarasimha. *See* Amara-koṣa.
 Āmrātaka-tirtha, 95, 295
 Amṛtanātha Jhā, *See* Kṛtya-
 sūtra-samuccaya.
 Ananta Bhaṭṭa. *See* Vidhāna-
 pārijāta.
 Anantadeva, Smṛti-kaustubha.
 Āṅgīraṣ-saṃhitā, 63, 205, 213
 Ānimā, 292
 Aniruddha Bhaṭṭa. *See*
 Hāra-latā.
 Āpastamba-dharma-sūtra, 9
 Āpastamba-grhya-sūtra, 9
 Āpastamba-śrauta-sūtra, 145
 Apsaras, several names of, 63,
 100, 292
 Āpat-tirtha, 101, 309
 Ārdrā, 68, 69, 166, 167
 Arjuna. *See* the family tree
 appended.
 Āroḥaka Bhagadatta Jalhāṇa.
See Sūkti-muktāvalī.
 Asa Foetida, 50
 Āśleṣā star, also called Nāga-
 daivata, 68, 166
 Āśraya-prakaraṇa, 44, 84
 Aṣṭādhyāyī, *See* Pāṇini.
 Aṣṭāṅga-yoga, 259

- Asthi-sthiti-prakarṇa, 99
 Āsuri, 63
 Āśvalāyana-grhya-sūtra, 9, 98
 Āśvalāyana-śrauta-sūtra, 98.
 Āśvamedha, 289, 293, 294, 296
 Āśvatara, 91, 99, 288, 304
 Āśvayuk, 163
 Āśvi, 166
 Atri-saṃhitā, 251
 Avagāhana-prakarṇa, 44, 449,
 58, 138
 Āvāhana, 50
 Balabhadra, 19
 Balarāma, 4
 Baudhāyana, 189
 Baudhāyana-saṃhitā or smṛti,
 also called Baudhāyana-
 dharma-sūtra, 145, 185, 189,
 194
 Benares, 88, 95, 96
 Bhagīratha, 80, 86
 Bhāgīrathi, 33
 Bhāskara-kṣetra, i. e. Prayāga,
 135
 Bhaṭṭoji Dikṣita. See Siddhā-
 nta-kaumudī.
 Bhavasīmha or Bhavēśa. See
 the family tree appended.
 Bhaviṣya-purāṇa, 58, 65, 104,
 109, 111, 112, 116, 120, 121,
 122, 123, 125, 126, 128, 137,
 140, 143, 144, 146, 147,
 148, 149, 150, 153, 154,
 157, 158, 159, 160, 161,
 163, 164, 165, 166, 167,
 170, 172, 173, 178, 182,
 190, 191, 192, 194, 195,
 205, 206, 212, 216, 217,
 219, 226, 228, 230, 231,
 232, 234, 235, 237, 239,
 244, 251, 255, 256, 257,
 260, 261, 264, 265, 268,
 269, 273, 283, 287, 291,
 292, 297, 311, 313
 Bhaviṣyottara-purāṇa 209
 Bhīmā, 89, 282
 Bhogavati, 23, 33, 92, 289, 290
 Bhojarāja, Rāja-mārtaṇḍa, 72,
 176, 180, 181
 Bhṛgu, 38
 Bhūmi-dāna, sub-section on, 78
 Binabāyi, date of, 1; personal
 information about, 1-3;
 summary of the work of,
 4-8; verses in praise of,
 33-34.
 Brahmā, 12, 25, 26, 63, 80, 93,
 126, 127, 229, 292
 Brāhmaṇa, 50, 60
 Brahman, 83, 86, 87, 88, 89,
 101, 149, 161
 Brahmāṇḍa-purāṇa, 58, 109,
 110, 112, 114, 120, 121,
 125, 128, 129, 136, 137, 138,
 139, 140, 141, 142, 153, 154,
 155, 159, 162, 165, 189, 192,
 195, 255, 257, 258, 260, 266,
 268, 269, 272, 273, 280, 296,
 311
 Brahmāṇi, 93, 292

- Brahma-purāṇa, 71, 105, 115, 120, 122, 123, 139, 140, 143, 146, 158, 162, 170, 172, 176, 177, 215, 232, 248, 250, 251, 252, 253, 254, 256, 260, 261, 262, 267, 275, 291, 11
 Brahma-sūtra, 96
 Brāhma-tīrtha, 59, 60, 94, 130
 Bṛhadvaśiṣṭha, 166, 171, 230, 255
 Bṛhaspati-saṃhitā, 168, 181, 196, 197, 207
 Bṛhat-stotra-ratna-hāra, 242, 243
 Bṛhat-stotra-ratnākara, 241
 Cāhuvāna, 2, 37
 Cakratīrtha, 5, 6, 19, 25
 Campaka-tīrtha, 94, 295
 Candēśvara Thākura. *See* Kṛtya-ratnākara.
 Candrabhāgā, 282, 291
 Candrasīmha, 43. *See also* the family-tree appended.
 Cāndra system, 66
 Cāndrayāṇa rite, 83, 109, 190, 219, 257, 261, 266
 Catur-varga-cintāmaṇi, 203, 204, 220, 221, 222, 223, 224, 226, 228, 229, 230, 231, 270, 271, 272. *See also* Appendix, Further references and notes.
 Central Provinces, 55
 Chandoga, 209
 Chandoga-pariśiṣṭa, *See* Kātyāyana-saṃhitā.
 Chāndogya Upaniṣad, 98
 Chronology of India, 1, 2
 Citragupta, 279
 Cudāsama Maṇḍalika, 1, 2
 Dadhi-dhenu, 223
 Dakṣa-saṃhitā, 144, 150, 186, 196, 197, 209
 Dakṣa-sūtra, 312
 Dakṣiṇāyana, 70, 171
 Dāna-candrikā, 199, 200, 222, 228, 231. *See also* Appendix, Further references and notes.
 Dāna, chap. on, 44, 208, 209, 210, 211, 212, 214, 229
 Dāna-dharma, 123, 124, 125, 136, 137, 154, 159, 189, 192, 256, 258, 259
 Dāna-khaṇḍa. *See* Caturvarga-cintāmaṇi.
 Dāna-kriyā-kaumudī, 222, 226, 228, 230, 231, 249. *See also* Further references and notes.
 Dāna-kṛtya, chap. on, 199
 Dāna-mayūkha, 144, 150, 186, 196, 197, 209. *See also* Further references and notes.
 Dāna-prakaraṇa, 74, 195, 196, 197, 209
 Dānas, various kinds of, 27-31

- Darpanārāyaṇa. *See the family-tree appended.*
 Daśaharā-snāna, 69, 70, 169.
 Daśāśvamedhika tīrtha, 92, 289.
 Daśāvarta, 69, 292, 294.
 Demons, 63.
 Devakī-tīrtha, 89, 282.
 Devala, 60.
 Deva, lake, 282, 291.
 Devala-saṃhitā, 108, 139, 144, 145.
 Devaṇṇe Bhaṭṭa. *See Smṛti-candrikā.*
 Devasiṃha. *See the family-tree appended.*
 Devatādhikaraṇa, 131.
 Deva-tīrtha, 60.
 Devikā, 291.
 Devī-māhātmya, 111.
 Devī-purāṇa, 52, 123, 130, 181, 205, 245.
 Dhanus, rāśi, 66.
 Dharmarāja, 78.
 Dharma-śāstra, 44.
 Dhenuka, 93, 292.
 Dhenus, various kinds of, 223.
 Dhīrā. *See Hīrā.*
 Dhīrasīṃha. *See the family-tree appended.*
 Dhīramatī. *See the family-tree appended.*
 Dhūpādi-dāna, sub-section on, 75.
 Dīpa-dāna, sub-section on, 75.
 Divākara. *See Dāna-candrikā, Śrāddha-candrikā and Tithy-arka.*
 Dravya-dhenu, 223.
 Durgā, 76, 212, 216, 217, 240.
 Duff, C. Mabel, 1, 2.
 Durvāsas, 12, 13, 14, 19.
 Dvāpara, 163.
 Dvārakā, 4, 12, 14, 15, 17, 19, 23, 24, 27, 28, 31.
 Dvārakā-Gaṅgā, 5.
 Dvārakā-māhātmya, 3, 7, 13, 21, 25, 38.
 Dvārakā-pattala, 1, 3, 4, 11, 18, 20, 27, 32, 35, 37, 62.
 Ekādaśī-tattva, 235.
 Eclipses, solar and lunar, 78, 176, 274.
 Ekoddiṣṭa-śrāddha, 52.
 Epigraphia Indica.
 Flowers, 253.
 Fruits, various kinds of, 52, 252.
 Gadādhara Rājaguru. *See Kāla-sāra.*
 Gaṇa, 94.
 Gaṇḍakī-tīrtha, 89, 94, 282, 291, 294, 295.
 Gandharvas, 63, 90, 93, 100.
 Gandharva-grhītā, 9.
 Gaṇeśa, 4, 116, 117.
 Gaṇeśvara, 19.

- Gaṅgābdihi, 5.
 Gaṅgādvāra, 93, 94, 287, 292, 294, 295.
 Gaṅgā-māhātmya-prakarāṇa, 172, 314.
 Gaṅgā-sāgara saṅgama, 274, 275, 279.
 Gaṅgā-stava, Vālmīki, 107.
 Gaṅgā-vākyaṅvali, summary of the, 44, 103; quoted by Raghunandana, 104, 105. For other authorities quoting from the Gaṅgā-vākyaṅvali, see Appendix, Further references and notes.
 Ganges, 2, 3, 5, 12, 20, 23, 25, 26, 32, 33, 38, 43, 44, 45, 46, 48, 49, 50, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 62, 64, 65, 67, 70, 73, 75, 76, 77, 79 etc. See also Jāhnavī.
 Gāṅgeya, 130, 169, 269, 274.
 Garbhādhāna, 55.
 Garments, 249-51.
 Gārgī, 106.
 Garuḍa-purāṇa, 70, 144, 145, 146, 165, 170, 173, 174, 175, 176, 177, 194, 312.
 Gati-prakarāṇa, 44, 49, 123.
 Gauḍīya-smṛti. See also Appendix, Some remarks on the sources.
 Gautama, 98.
 Gautama-saṃhitā. See Gautama.
 Gavyūti, 136.
 Gayā, 27, 31, 47, 54, 57, 82, 93, 95, 96, 136, 255.
 Ghṛtāci, 93, 292.
 Ghṛta-dhenu, 219, 223.
 Gīrnar, 1, 2.
 Gitā, 127.
 Gobhila, 60.
 Gobhila-grhya-sūtra, 144.
 Gobhila-smṛti, 146.
 Godāvari, 24, 89, 282.
 Goddesses (such as Brahmāṇi, Pārvatī, etc.) 202.
 Gomatī, (river Gumti in Oudh on which Lucknow is situated), 4, 5, 6, 7, 12, 14, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 31, 89, 282, 291.
 Gopikā tank, 6, 26.
 Gotīrtha, 93, 292.
 Govinda, 84, 93, 262, 293.
 Govinda-dvādaśī, 85, 267.
 Govindānanda Kavikaṇkaṇā-cārya. See Dāna-kriyā-kaumudī, Varṣa-kriyā-kaumudī and Śrāddha-kriyā-kaumudī.
 Grahāṇa-śnāna, 71, 176.
 Guḍa-dhenu-dāna, 76, 220, 223.
 Hamsa-prapātana, 92.
 Hamsī, 22.
 Hara, 107, 148, 314.

- Hāra-latā. *See* Appendix, Further references and notes.
- Harasiṃha, 2, 11, 18, 20, 32, 35, 36, 37.
- Harasiṃha. *See* the genealogical table appended.
- Harasiṃhadeva, 37.
- Hari, 5, 23, 32, 84, 89, 99, 107, 127, 174.
- Harihara, 312.
- Hārīta-saṃhitā, 144, 186, 199, 208, 214.
- Hari-vaṃśa, 107, 109.
- Hayasīrṣa-pañca-rātra, 218. *See also* Appendix, Some remarks on the sources, etc.
- Hemādri, 203.
- Hemakūṭa, (1) Kailāsa; (2) Bandarpuccha range of the Himalayas, 89, 282, 291.
- Himalayas, 80.
- Hirā or Dhīrā. *See* the family tree appended.
- India Office Library MS., 108, 136.
- India, 85, 87, 89, 90, 94, 229.
- Indrāṇī, 95.
- Indranīla, 236.
- Indrāṇī tīrtha situated on the Ajaya river; not far from Katwa in Burdwan, 95, 295.
- Indus, 89.
- Jābālī. *See* Appendix, Some remarks on the sources, etc.
- Jāhnavī, 20, 23, 135, 141, 148, 165, 168.
- Jahnu, 94, 295.
- Jaimini, 22.
- Jaiminiya-nyāya-mālā-vistara. *See* Appendix, Further reference and notes.
- Jala, 44.
- Jala-dhenu, 223.
- Jala-prakarṇa, 82.
- Jalhana. *See* Sūkti-muktāvalī.
- Jambu-dvīpa, 100, 101, 310.
- Janārdana, 32, 257.
- Japa, 44.
- Japa-prakarṇa, 73.
- Jayā. *See* the genealogical table appended.
- Jimūtavāhana. *See* Kāla-viveka.
- Jñāna-yoga, 218.
- Jyotiṣṭoma, 93, 94, 293, 295.
- Kailāsa, 17.
- Kālakarṇī, 111.
- Kāla-Mādhava, also called Kāla-nirṇaya. *See* Appendix, Further references and notes.
- Kāla-sāra. *See* Appendix, Further references and notes.
- Kāla-tattva-vivecana. *See*

- Appendix, Further references and notes.
- Kāla-viveka. *See* Appendix, Further references and notes.
- Kālī, 127, 130, 153, 163, 170.
- Kālikā-purāṇa, 202, 203, 204, 219, 310.
- Kāṇḍī (Yumna), 279.
- Kālottara, 219.
- Kalpa-druma, 55, 135.
- Kalpa-taru, 3, 95.
- Kalpa-taru-parimala, 96.
- Kāmadeva, 95.
- Kamalākara Bhaṭṭa. *See* Nirṇaya-sindhu.
- Kambala, 91, 99, 288.
- Kanakhala (scene of Dakṣa's sacrifice; two miles from Hardwar), 93, 94, 293.
- Kanyā-rāśi, 66.
- Kapila, sage, 33, 63, 149.
- Kapilā, 6, 154, 155, 160, 161, 228.
- Kapilā-dāna, subsection on, 77.
- Kapila-tīrtha (river Nerbuda near its source) 94, 294.
- Karkāṭa-rāśi, 66.
- Kārtikādi-snāna, 174.
- Kāśi, 294.
- Kāśyapa, 94.
- Kāśi-khaṇḍa, 109, 111, 112, 128, 241.
- Kathiawad, 1, 2.
- Kātyāyana, 221, 312.
- Kāya-tīrtha, 59, 60.
- Kātyāyana-saṃhitā, 183, 184, 185, 196, 197, 221, 312.
- Kātyāyana-śrauta-sūtra, 98, 197.
- Kauśika-sūtra, 98.
- Kauśiki, 89, 94, 282, 291, 295.
- Kauśitaki, 9.
- Kāverī (Cauvery), 89, 282, 291.
- Kinnaras, 100.
- Kīrtana, 44.
- Kīrtana-prakarāṇa, 45, 110.
- Koṭi-tīrtha, or Koṭa-tīrtha, now known as Karod-tīrtha, a tank situated in the fort of Kalinjar, 100.
- Kṛṣṇa, 3, 4, 7, 12, 13, 14, 15, 19, 22, 24, 27, 28, 29, 35, 38, 39.
- Kṛṣṇajini (also called Kārṣṇajini), 187.
- Kṛṣṇanātha, 66.
- Kṛṣṇaṣṭamī, 168.
- Kṛta age, 292.
- Kṛta-kṛtya-prakarāṇa, 44, 85.
- Kṛtavenikā (also called Kṛṣṇavenikā, i.e. 1. Kṛṣṇā and Venā rivers following together; 2. the river Kṛṣṇā), 282.
- Kṛtya-ratnākara. *See* Appendix, Further references and notes.

- Kṛtya-sāra-samuccaya. *See* Appendix, References and notes.
- Kṛtya-tattva, 174, 179.
- Kṣatriya, 60, 62.
- Kṣemā, 23, 148.
- Kṣetra, 44.
- Kṣetra-prakarṇa, 58, 136.
- Kubera, 90.
- Kubjā-tīrtha, (the Kubjā is a tributary of the Nerubuda), 94, 293.
- Kuhū, 168.
- Kumbha-rāsi, 66.
- Kumbhīpāka, 103, 264, 313.
- Kūrma-purāṇa, 255, 270, 273.
- Kurukṣetra, 88, 95, 96, 99, 190, 275, 279, 298.
- Kuśāvarta (1. a tank in Tryambaka near Nasik 2. a ghat in Hardwar), 93, 94, 294, 295.
- Lachimā Devī (Lakṣmīdevī), 43. For the verses composed by her, *see* Sanskrit Poetesses, Part A, published in this series.
- Laghu-Hārīta-saṃhitā, 186, 247.
- Lakṣmī, 26, 90, 93, 222, 225, 292.
- Līṅga-purāṇa, 65, 157, 256.
- Love, 50.
- Madanapāla. *See* Madana-pārijāta.
- Madana-pārijāta. *See* Appendix, Further references and notes.
- Mādhava, 32, 174, 293. *See* also Jaiminiya-nyāya-mālā-vistara and Kāla-Mādhava.
- Mādhava-snāna, 174, 175.
- Madhu-dhenu, 223.
- Madhusudana, comm. of Āhpika-tattva, 191.
- Madhyāhna-snāna, 178.
- Māgha-phālguna-snāna, 173.
- Māgha-saptamī-snāna, 66, 159.
- Mahā-bhārata, 58, 114, 115, 127, 134, 199, 202, 210, 229, 257, 258, 259, 260, 261, 266, 267, 274, 278, 287, 293, 296, 297. *See* also Dāna-dharma, Vana-parvan and Hari-vamśa.
- Mahādeva, 84, 90, 92, 292.
- Mahājyaiṣṭhi, 71, 95, 296.
- Mahājyaiṣṭhi-snāna, 72, 179.
- Mahākāla, 89, 291.
- Mahānadi, 174.
- Mahāraurava, 259.
- Mahāvārūṇī, 71.
- Mahendra, 256.
- Maheśvara, 29.
- Maheśvari, 139, 150.
- Makara-rāsi, 66.
- Makara-tīrtha, 89.
- Mala-māsa-tattva by Raghu-

- nandana, 104, 174, 175, 276, 287, 288, 290.
 Mānava-dharma-sāstra, 98.
 Mānasa, 92.
 Mandākinī (a tributary of the Alakānandā), 33, 101, 242.
 Maṇḍalika, 1, 2, 11, 18, 20, 32, 35, 36, 37.
 Maṇikarnikā (1. a ghat in Benares. 2. Manikaran in the Kulu Valley), 94, 295.
 Manu, 59, 63, 84, 127.
 Manu-saṃhitā, 103, 143, 146, 195, 196, 211, 247.
 Manvādī-snāna, 68, 163.
 Manvādī-tithis, 67.
 Manvantara, 164.
 Mārkaṇḍeya-purāṇa, 16, 48, 117, 276.
 Marīci, 186, 188, 289. *See also* Appendix, Some remarks about the sources, etc.
 Maruts, 292.
 Māsa-snāna, 71.
 Matsya-purāṇa, 48, 99, 117, 118, 135, 138, 141, 143, 148, 159, 162, 163, 170, 171, 180, 183, 199, 214, 217, 218, 220, 221, 222, 223, 224, 228, 257, 269, 273, 278, 286, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 313.
 Maya, 26.
 Māyā, 88.
 Maya, tank, 6, 26.
 Medhā, 93, 292.
 Menakā, 93, 292.
 Meṣa-rāśi, 66.
 Milk and its varieties, 252.
 Mīmāṃsā-darśana. *See* Jaiminiya.
 Mina-parvata, 94.
 Mina-rāśi, 66.
 Minavati, 39.
 Mithilā, 43.
 Mithuna-rāśi, 66.
 Mitramiśra. *See* Vira-mitrodaya.
 Moon, 100.
 Mrgasiras, also called Mastaka, 68, 166.
 Mṛttikā-prakarana, 44, 73, 192.
 Mr̥tyu, 44.
 Mr̥tyu-prakarana, 86.
 Mukta-venī (as opposed to Yukta-venī or Allahabad—Trivenī in Bengal, also called Dakṣiṇa-prayāga and Sapta-grāma), 133.
 Murāri, 35.
 Nāgara, 93.
 Naimiṣa, 89, 93, 282, 291, 292.
 Nakṣtra-snāna, 68, 164, 166.
 Nakṣatra system, 66.
 Nakṣtra-yoga, 181.
 Nāma-liṅgānuśāsana. *See* Amara-koṣa.

- Namaskāra-prakarāṇa, 44, 50, 125, 128.
- Nandana, 4.
- Nanda Paṇḍita. *See* Śrāddha-kalpa-latā.
- Nandā-snāna, 67, 160, 192, 195, 207, 232.
- Nandā-tithis, 67.
- Nandinī, 23, 148.
- Nandikeśvara-purāṇa, 201, 262. *See also* Appendix. Some remarks on the sources.
- Nandī-purāṇa, 105, 206, 212, 213, 230.
- Nārada, 13, 152.
- Nārada-purāṇa, 129, 156, 197, 259, 260, 261.
- Naraka, 113, 117, 153, 168, 228.
- Naraka-tīrtha, 101.
- Narasimha, also called Darpanārāyaṇa. *See* the genealogical table appended.
- Narasimha-purāṇa, 143, 152, 193, 270.
- Nārāyaṇa, 23, 59, 67, 73, 80, 84, 88, 90, 102, 137, 150, 162, 195, 233, 234, 240, 241, 242, 264.
- Nārāyaṇa-kṣetra, 137.
- Nārāyaṇa Bhaṭṭa. *See* Prayoga-ratna.
- Navanīta-dhenu, 223.
- Nepāla, kambala (blanket) from, 64.
- Nerbuda, 2, 89, 282, 285, 291.
- Nilakanṭha Bhaṭṭa. *See* Dāna-mayūkha, Samaya-mayūkha and Śrāddha-mayūkha.
- Nilakanṭha, Lake (in Nepal at the foot of Sheopuri peak, five miles north of Katamundu), 291.
- Nilakanṭhārbuda, 89, 282.
- Nilaparvata, (here, probably, the Haridwar hills called Caṇḍī hills and situated between Haridwar and Kankhal), 294.
- Nirṇaya-sindhu. *See* Appendix. Further references and notes.
- Niṣṭhā-kalikā, 219. *See also* Appendix. Some remarks about the sources, etc.
- Nivartana, 228.
- Nrga, well, 6, 22, 23, 27.
- Oṃkāra (identical with the Māndhātā island in the Nerbuda having the temple of Oṃkāranātha, one of the twelve great Liṅgas of Śiva), 89, 291.
- Padma-purāṇa, 108, 122, 126, 139, 140, 142, 143, 148, 149, 150, 153, 154,

- 164, 165, 173, 175, 195, 210, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 249, 257, 258, 261, 263, 264, 265, 266, 267, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 313. *See also* Appendix, Further references and notes.
- Paithinasi, 60, 119, 144, 164. *See also* Appendix, Some remarks on the sources, etc.
- Pañca-pādikā-vivarāṇa of Prakāśātman Yati, 96.
- Pañcaśikha, 63.
- Pāṇini, 56.
- Parāku, 261.
- Pāraskara, 268.
- Pārvaṇa-śrāddha, 47, 99.
- Pārvatī, 93, 292.
- Pāśādhikarāṇa, 131.
- Paścima-vāhinī-Gaṅgā-snāna, 72, 182, 279.
- Pāṭaliputra, 2, 37.
- Paurāṇika-karma-darpaṇa, 186, 194.
- Pāyasa-dāna, 75.
- Payoṣṇī (same as the Pani or Pain-Gaṅgā in the Central Provinces), 89.
- Piṇyāka, 50.
- Pitr-devatās, 51.
- Pitr-tīrtha, 60.
- Prabhāsa, (same as Deva-pattana or Berawal in Kathiawar having the temple of Somanātha), 14, 89, 282, 219.
- Prabhāsa-khaṇḍa, 3, 13, 21, 38.
- Pracetā, 145, 150, 165, 168. *See also* Some remarks on the sources, etc.
- Pradyumna-tīrtha (identical with Pandua in Hooghly), 95, 296.
- Prahlāda, 12, 14, 15.
- Prajāpati, 59, 63, 64, 99, 100.
- Prājāpatya, 261.
- Prakāśātman Yati, Pañca-pādikā-vivarāṇa, 96.
- Prasiddha-dāna, 213.
- Pratāpa, 2, 37.
- Pratiśiddha-prakarāṇa, 311.
- Pratiṣṭhāna, 91, 92, 99, 287, 289.
- Prayāga, 31, 48, 55, 56, 57, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 104, 117, 118, 134, 135, etc.
- Prayāga-maraṇa-prakarāṇa, 101, 304.
- Prāyaścitta-prakarāṇa, 85, 261-266.
- Prāyaścitta-tattva, 72, 104, 130, 161, 164, 165, 166, 172, 173, 178, 179, 180,

- 190, 192, 195, 207, 232,
246, 257, 258, 259, 262,
264, 266, 267, 268, 269,
270, 273, 274, 302, 310,
311, 314.
- Prāyaścitta-viveka, 265.
- Prayoga-ratna. *See* Appen-
dix I, Further references
and notes.
- Priyadattā, 230.
- Punarvasu, 166.
- Punya-kāla-anāna-prakarāṇa,
66, 158.
- Purāṇa, 3, 7, 8, 11, 29, 35,
43, 86, 103, 142, 146.
- Purāṇas: Ādi
 Āditya
 Agni
 Bhaviṣya
 Brahmāṇḍa
 Brahma
 Devi
 Kālikā
 Kūrma
 Līṅga
 Garuḍa
 Mārkaṇḍeya
 Matsya
 Nandi
 Nandikeśvara
 Nārada
 Narasimha
 Padma
 Śiva
 Śiva-dharma
 Skanda
 Vāmana
 Varāha
 Vāyu
 Viṣṇu-dharmottara
- Puru, 90.
- Puruṣottama. *See* Appen-
dix I, Further references
and notes.
- Puṣkara (also called Pokhrā,
only six miles from
Ajmer), 89, 93, 282, 291,
292.
- Puṣyā star, 68, 165.
- Rādhāmohana Gosvāmin, 197.
- Raghunandana. *See* Appen-
dix, Some Smārtas who
have quoted from the
Gaṅgā-vākyāvali. *See*
also Introduction, pp.
104-105.
- Raghunātha Bhaṭṭa. *See*
Kāla-tattva-rivecana.
- Rāja-mārtāṇḍa of Bhojarāja,
72, 176, 180.
- Rājasūya, 88, 292, 293.
- Rāmabhadra, also called
Rūpanārāyaṇa. *See* the
genealogical tree appen-
ded.
- Rāmānuja, 1, 11, 35.
- Rāmānuja, school of, 1, 8.
- Rāmatīrtha (near Hangal
in Dharwar, Bombay
Presidency), 94, 295.
- Rāmāyaṇa, 198, 219.
- Rambhā, 93, 292.

- Rasa-dhenu, 223.
 Rati, 93, 292.
 Raurava, 83, 101, 102, 133,
 161, 218, 163.
 Reika, 90.
 Religion, 50.
 Revā. *See* Nerbuda.
 Rg-veda, 305.
 Ritual, Agnihotra, 9.
 Rivers (such as Sarayū,
 Gandakī, etc.), 282, 291.
 Rṇa-mocanaka, 92, 99, 290.
 Rohiṇī, 166.
 Rohita, 254.
 Royal Asiatic Society of
 Bengal, 109. *See also*
 Appendix, The Quota-
 tions in the GV.
 Royal Family of Mithila.
See Appendix.
 Rudra, 63, 75, 89, 93, 94,
 101, 149, 152, 225, 292,
 293.
 Rudradhara. *See* Śrāddha-
 viveka.
 Rudra-kṣetra, 282.
 Rudrāṇī, 222.
 Rukmiṇī, 4, 12, 13, 19.
 Rukmiṇī, lake, 6, 26.
 Śacī, 93, 292.
 Śacīpati, 265.
 Śaḍaśīti, 70.
 Sāgara, 33, 86.
 Sāgara, 201.
 Śakra-loka, 172.
 Sakula, 94.
 Sāmānya-dāna, subsection
 on, 76, 219-226.
 Samaya-mayūkha. *See* Ap-
 pendix, Further referen-
 ces and notes.
 Sambhu, 314.
 Saṃkara, Brahma-sūtra, 96.
 Saṃkara-tīrtha (near Patan
 situated at the conflu-
 ence of Bāgmatī and
 Manimatī in Nepal), 93.
 Saṃkrānti-snāna, 70, 170.
 Saṃvarta-saṃhitā, 210.
 Saṃyāva, 50.
 Sanaka, 26, 63.
 Saṇanda, 63.
 Saṇātana, 63.
 Śaṅkara, 222, 235.
 Śaṅkha-saṃhitā, 32, 140,
 145, 184, 187, 188, 189,
 193, 297, 312.
 Śaṅkhoddhāra, same as the
 island Beyt (in Guzrat),
 situated on the gulf of
 Cutch, 5, 6, 20, 26.
 Śāntā, 23, 148.
 Sapindīkarana, 248.
 Saptagrāma (same as Mukta-
 Venī or Trivenī in Ben-
 gal), 296.
 Sarasvatī, 291.
 Sarayū (identical with the
 Ghagra or Gogra in
 Oudh), 89, 94, 282, 291,
 294.
 Śarkarā-dhenu, 223.

- Sarva-bandhu-pratikṛti, 44.
 Śāstras, 46, 88.
 Satabhiṣā, 166.
 Satapatha Brāhmaṇa, 107.
 Sātātapa-saṃhitā, 198.
 Saukara, 293.
 Saumyas, manes, 63.
 Saura-dharma, 170.
 Saura-purāṇa. *See* Appendix, Further references and notes.
 Saura, system, 66.
 Sāvana, system, 66.
 Scents, 253.
 Seeds, 252.
 Serpents, 63.
 Seṣa, 107.
 Siddhānta-kaumudī, 51.
 Silence to be observed, 169.
 Siloccaya-tīrtha, 94, 295.
 Simha-rāśi, 66.
 Sindhu, 25, 93, 282, 292, 293.
 Sinivālī, 168.
 Śiṣṭa-tantra, 263. *See also* Appendix, The Quotations of the GV.
 Śiśupāla, 84.
 Sita-nīlambu-saṅgama, 287.
 Sītā, 23.
 Siva, 23, 27, 45, 50, 65, 72, 76, 78, 79, 80, 83, 84, 88, 93, 94, 107, 110, 127, 128, 145, 157, 161, 212, 216, 217, 229, 233, 234, 237, 239, 241, 244.
 Siva-purāṇa, 205, 219.
 Siva-dharma-purāṇa, 157.
 Siva-kṣetra, 65, 156, 157.
 Siva-liṅgādi-sthāpana, subsection on, 76.
 Sivaloka, 217.
 Siva-nadī-snāna, 65, 156.
 Siva-purāṇa, 7, 30, 127, 205, 206, 219, 230.
 Siva-sannihita-Gaṅgā-snāna, 72, 182.
 Sivasimha, 43.
 Skanda-purāṇa, 3, 4, 7, 13, 21, 22, 38, 56, 57, 65, 86, 109, 111, 112, 113, 120, 121, 124, 127, 128, 133, 134, 135, 137, 140, 141, 142, 152, 153, 156, 157, 164, 167, 168, 175, 176, 180, 184, 186, 192, 194, 195, 206, 107, 219, 229, 232, 241, 249, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 267, 268, 274, 275, 288, 307, 311, 313.
 Smaraṇa, 44.
 Smaraṇa prakaraṇa, 108.
 Smṛti, 3, 35, 41, 43, 66, 103, 125, 141, 142, 145, 150, 159, 162, 178, 179, 180, 183, 186, 191, 194, 199, 216, 310, 313.
 Smṛti-candrikā. *See* Appendix, Further references and notes.

- Smṛti-mañjarī, 248.
 Smṛtīnām samuccaya, 55,
 116, 135, 140, 150, 312.
 Smṛti-sāroddhāra. *See* Ap-
 pendix, Further referen-
 ces and notes.
 Smṛti-samuccaya, 134. *See*
also Appendix, Some re-
 marks on the sources,
 etc.
 Snāna-prakarāṇa, 44, 139,
 196, 312.
 Soma juice, 55.
 Somaśarman, 22.
 Soma-tirtha (1. Prabhāsa.
 2. A place in Kurukṣetra
 where Kārtikeya killed
 Tārakāsura), 94.
 Sparśana, 44, 50.
 Sparśana-prakarāṇa, 129.
 Śrāddha, 31, 44, 47, 48, 50,
 51, 53, 54, 71, 72, 80, 81,
 82, 104, 130, 132, 133.
 Śrāddha-candrikā. *See* Fur-
 ther references and notes.
 Śrāddha-kalpa-latā. *See* Ap-
 pendix, Further refer-
 ences and notes.
 Śrāddha-kriyā-kaumudī. *See*
 Appendix, Further refer-
 ences and notes.
 Śrāddha-prakarāṇa, 130, 136.
 Śrāddha-tattva, 105, 186,
 246, 247, 248.
 Śrāddha-viveka by Rudra-
 dhara. *See* Appendix,
 Further references and
 notes.
 Sragdharā, 11, 108.
 Śravaṇa-prakarāṇa, 44, 48,
 123.
 Śravaṇā, star, 68, 166.
 Śrāvastī (same as Sahet-
 Mahet on Rapti in Gonda,
 Oudh), 89.
 Sṛṣṭi-khaṇḍa, Padma-purāṇa,
 140, 143, 221, 222, 223,
 273.
 Śrutis, 35, 246.
 Subhagā, 23, 148.
 Suddhi-tattva, 195, 196, 197,
 198, 199, 201, 208, 209,
 210, 212, 213, 214, 229,
 270. *See also* Appendix,
 Some remarks about the
 sources, etc.
 Sudra, 60, 62.
 Sukālin, manes, 63.
 Sūkti-muktāvalī, 2.
 Śulapāṇi, Śrāddha-viveka,
 22, 247.
 Sumantu, 189. *See also*
 Appendix, Some remarks
 on the sources, etc.
 Sureśvarī, 285.
 Sūrya, 29, 30, 76, 80, 216,
 217, 233.
 Sutlej, 89.
 Suvarṇa-dāna, 231.
 Suvarṇa-dhenu, 223.
 Svarga, 228, 229.
 Svarga-khaṇḍa of the Pad-

- ma-purāṇa, 266, 273, 274,
 277, 283, 286, 287, 288,
 291, 292, 293
 Taila-dhenu, 223
 Taṭṭirīya-saṃhitā, 107
 Takṣaka, 49
 Tāpti (same as Tāpī; origi-
 nates in the Satpura
 mountains and falls into
 the Arabian sea), 89, 282
 Tarpaṇa, 44
 Tarpaṇa-prakarāṇa, 152, 183
 Tattva-muktā-kalāpa of Veṅ-
 kaṭanātha, 96
 Tila-dhenu, 223
 Tila-tarpaṇa, 183
 Tilottamā, 93, 292
 Tirtha-cintāmaṇi, 272
 Tirtha-śrāddha, 52
 Tithi-tattva of Raghunan-
 dana, 70, 72, 105, 158,
 159, 162, 163, 164, 165,
 167, 173, 174, 175, 176,
 177, 178, 179, 180, 181,
 182, 247, 267, 297. *See*
also Appendix, Further
 references and notes.
 Tithy-arka. *See also* Appen-
 dix, Further references
 and notes.
 Toya-pāna, 44
 Toya-pāna-prakarāṇa, 83
 Trailokya-tīrtha, 127, 128
 Traivikrama, 14
 Trinity, 50
 Tripathagā, 33, 109
 Tripura, 89, 285
 Tripurahara, 107
 Tripurasīma. *See* the gene-
 alogical table appended.
 Trisāṅku, 97
 Tri-sthali-setu. *See* Appen-
 dix, Further references
 and notes.
 Trivenī, (same as 1. Mukta-
 venī; 2. the confluence of
 the Gaṇḍakī, Devikā and
 Brahmaputri; 3. the con-
 fluence of Ganges, Yumnā
 and Sarasvatī at Allaha-
 bad; 4. the confluence of
 the Tamor, Arun and
 Sunkośī), 93
 Tulā-rāśi, 66
 Tuṅgabhadra (rivers Tuṅga
 and Bhadrā flowing to-
 gether, thus becoming a
 tributary of the Kṛṣṇā),
 89, 282, 291
 Uddhava, 26
 Ūnaviṃśati saṃhitā, 144,
 181, 196, 289
 Urvaśī, 90, 93, 100, 286, 292
 Urvaśī-pulina, 100
 Urvaśī-tīrtha, 100
 Uśanaḥ-saṃhitā, 186
 Uttara-khaṇḍa of the Pad-
 ma-purāṇa, 275, 276, 277,
 278, 279, 280, 281, 285,
 287
 Uttara-vāhini-Gaṅgā-snāna,
 182

- Uttarāyana, 70, 171
 Vācakanvī, 106
 Vācaspati Miśra. *See* Tirtha-
 cintāmaṇi. *See also* Ap-
 pendix VI: Some Smārtas
 who have quoted from
 the Gaṅgā-vākya-avalī.
 Vadari-vana, i.e. Vadarikā
 (Vadarikāśrama—the tem-
 ple of Nara-Nārāyaṇa, on
 the Gandhamādana moun-
 tain; Badrinath in Gar-
 wal, United Provinces),
 281
 Vahumūlaka, 99
 Vaiṣṇava, 2, 110, 123
 Vaiśya, 60, 62
 Vaivasvata, 149
 Vājapeyi i.e. Vājasaneyi-
 saṃhitā or Sukla-Yajur-
 veda, 209
 Vālmīki, Gaṅgā-stava, 107
 Vāmana-purāṇa, 107
 Vana-parvan of the Mahā-
 bhārata, 138, 154, 265,
 274, 278, 280
 Vara-dāna, 6, 26
 Varāha-purāṇa, 112, 129,
 166, 181
 Varāha-saṃhitā, 176
 Varṇasāda, manes, 63.
 Varṣa-kriyā-kaumudī. *See*
 Further references and
 notes.
 Varuṇa, 5, 22
 Vārūny-ādi-snāna, 71, 104,
 179
 Vasanta-tilaka, 108
 Vaśiṣṭha, 21, 25
 Vaśiṣṭha-saṃhitā, 194, 198,
 Vāsudeva, 174
 Vāsuki, lake, 99, 291
 Vāsuki-tīrtha, 92
 Vāyu-purāṇa, 47, 117, 147,
 185
 Veda, 127
 Vedāṅga, 147
 Vedānta, 8, 126
 Vegetables, 253
 Venī, 294
 Venivāhya-tīrtha, 294
 Veṅkaṭanātha, Tattva-muktā-
 kalāpa, 96
 Vidhāna-pārijāta. *See* Re-
 ferences and notes.
 Vidyādharas, 63
 Vidyādharī, 23, 148
 Vidyāpati, 43, 103. For the
 life and works of Vidyā-
 pati, *see* Appendix, The
 Royal Family of Mithila
 and some remarks on the
 authorship of the Gaṅgā-
 vākya-avalī.
 Vihāra, 299
 Vighna-prakarāṇa, 310
 Vikrama, 2
 Vīkṣaṇa-prakarāṇa, 44, 124
 Vindhya, 94, 191, 294.
 Virajā, 54, 132, 256
 Vira-mitrodāya. *See* Ap-

- pendix, Further references and notes.
- , author of: *Mitra Miśra*. See Appendix VI: Some Smārtas who have quoted from the Gaṅgā-vākya-vaṇī.
- Virasimha*, 2, 32, 37.
- Viśālā*, 54, 132, 285, 291.
- Viṣṇu*, 4, 5, 7, 11, 12, 16, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 31, 32, 35, 37, 62, 63, 64, 70, 75, 76, 88, 89, 93, 94, 95, 127, 147, 148, 149, 150, 152, 174, 194, 204, 206, 212, 216, 217, 222, 229, 241, 244, 264, 285, 287, 292.
- Viṣṇu-dharmottara*, 7, 30, 199, 200, 203, 204, 206, 208.
- Viṣṇu-paṇi*, 70, 171.
- Viṣṇu-purāṇa*, 64, 110, 118, 141, 152, 181, 185, 192, 193, 212, 216, 262, 268, 272.
- Viṣṇu-saṃhitā*, 181, 189, 193, 288.
- Viṣṇu-saṃkrānti*, 70.
- Viṣṇuśarman*, 263.
- Viṣṇu-dvaya*, 171.
- Viśvadeva*, sacrifice, 65.
- Viśvajit*, 93, 293.
- Viśvaṃbhara Tripāṭhin*. See *Smṛti-sāroddhāra*.
- Viśvāmitra-bhagini*, 295.
- Viśvāsadevī*, 44, 59, 60, 68, 74, 76, 80, 98, 103, 104; date of, 41; personal history of, 43; summary of the work of, 44-103; remarks about 103-106. See also Appendices. Some remarks on the authorship of the Gaṅgā-vākya-vaṇī, the Royal Family of Mithilā and Some Smārtas who have quoted from the GV.
- Vṛddha-Hārta-saṃhitā*, 186.
- Vrata-phala*, subsection on, 80.
- Vraja*, 26.
- Vṛndā*, 23, 148.
- Vṛṣa-rāśi*, 66.
- Vṛścika-rāśi*, 66.
- Vṛtra*, 85.
- Vyāghrabhūti*, 72, 180. See also Appendix, Some remarks on the quotations, etc.
- Vyāsa-saṃhitā*, 144, 146, 194, 199, 210, 249, 264.
- Vyatipāta-yoga*, 68, 165, 166, 167.
- Women, no Śatabhiṣa-bath recommended for, 165, 166; Prayāga-muṇḍana of, 302.
- Yādava*, 34, 35, 39.
- Yadu*, race, 1.
- Yājñavalkya-saṃhitā*, 103,

- 122, 144, 145, 151, 187, 188, 193, 196, 210, 211, 265.
- Yakṣman, 6, 63, 93, 149.
- Yama, 149, 161, 263. *See also* Appendix, Some remarks on the quotations, etc.
- Yama-saṃhitā, 108, 137, 139, 159, 187, 189, 210, 211, 297.
- Yamunā, 88, 89, 91, 92, 99, 100, 101.
- Yātrā-prakarṇa, 44, 112.
- Yayāti, son of Nahuṣa, 90, 285.
- Yoga-sūtra, 69, 166.
- Yogi-Yājñavalkya, 60, 63, 106, 187, 188, 192, 193, 194.
- Yugādyā, 67, 163, 164.
- Yugādyā-sūtra, 67, 162.
- Zodiac signs, 66.

ADDITIONS

P. 11, l. 2. Dvārakā-pattalam ; foot-note.

The word Pattal or Pattalaka, unknown to Sanskrit lexicographers, is rather current in Mithilā. Cf. Gaṅgā-pattalaka by Gaṇeśvara (pp. 84-87. A Descriptive Catalogue of MSS. in Mithilā by K. P. Jayaswal and A. P. Shastri. Vol. 1, Smṛti. Patna, 1927) ; Gayā-pattala by Vidyāpati Ṭhākura (op. cit., No 92, pp. 92-93) ; Gayā-pattalaka by Vācaspati (op. cit., Nos. 93-95, pp. 93-94). It is clear from the above that the word Pattala has the significance of Māhātmya and Dvārakā-pattala, therefore, means Dvārakā-māhātmya.

Insert the following works in respective places in Index IV. Index of verses, etc.....Viśvāsadevī, pp. 27 ff.

ऋग्वेद		शिव-पुराण	
305 सितासिते सरिते	3	205 यः कुर्यात् कपिला-दानं	14
छन्दोग		219 यस्तु शङ्कर-निर्माल्यं	13
209 क इदं कस्मा अदात्	9	शिवधर्म-पुराण	
छन्दोग-परिशिष्ट		157. ग्रामे वा यदि वाऽरण्ये	10
185 सदोपवीतिना भाव्यं	13	.. शिव-क्षेत्र-समीपस्थं	19
वाजपेयी		हयशीर्ष-पञ्चरात्र	
209 कोऽदात् कस्मा अदात्	6	218 वापी-कूप-तडागानां	11

CORRECTIONS

For	Read	Page	Line
दुस्वप्नं	दुःस्वप्नं	111	10
ब्राह्मणान्	ब्राह्मणान्	116	11
तीर्थं	तीर्थं०	116	23
वान्यालापि	०वान्यलापि	117	11
अर्थं	अर्थं	118	7
निर्णीयत	निर्णीयते	118	8
विशेषत्वेन	विशेषणत्वेन	118	17
गृही	गृहीतं०	119	3
तीर्थ	तीर्थं	119	17
शोडशांशं	षोडशांशं	119	19

For	Read	Page	Line
उद्देश्य	उद्देश्य०	119	21
पूर्वन्मौने	पूर्वन्मौने०	120	11
भविष्ये	भविष्ये	121	10
पैठिनसिः	पैठिनसिः	144	16
नारायणयेति	नारायणयेति	15	13
अमुक-देवशर्मा	अमुक-देवशर्मा	151	12
विष्णुं गृहं	विष्णु-गृहं	152	21
समान	समानि	153	7
प्रयतात्मनः	प्रयतात्मना	154	20
मवाप्नुयात्	०मवाप्नुयात्	155	11
कयोऽर्थोऽर्थ	कोऽर्थोऽर्थ०	156	9
वाणस्य	वाणस्य	156	18
चिह्नश्च	०चिह्नश्च	158	7
कार्तिक	कार्तिक०	162	6
सिंहेष	सिंहेषु	170	25
लोहकेष	लोहकेषु	184	24
पितृणां	पितृणां	188	11
पितृभ्यो	पितृभ्यो	189	17
समुद्रतां	समुद्रतां	192	11
रत्नाणि	रत्नानि	200	11
कनकजव	कनकजव	200	11
फलनामध	फलानामध	201	19
नन्दीपुराणे	नन्दि-पुराणे	206	5
इन्द्राथ	इन्द्राथ	210	12
देवानाथ	देवानाथ	211	9
नन्दीपुराणे	नन्दि-पुराणे	212	2
पितृनुद्दिश्य	पितृनुद्दिश्य	212	19
नन्दीपुराणे	नन्दि-पुराणे	213	12
श्रवति	श्रवति	213	19
बाहस्कृतः	बहिष्कृतः	218	19

CORRECTIONS

43

For	Read	Page	Line
भूतातां	भूतानां	222	5
न तेनैव	स तेनैव	233	10
दामकन्तस्य	०दामकगठस्य	240	5
मासन्धितं	०मासन्धितं	250	9
सन्धितं	सन्धितं	250	17
करिषे	करिष्ये	274	11
कश्याधि	काश्याधि०	279	3
हरिमर्चयति	हरिमर्चयन्ति	280	13
स्त्रायी	०स्त्रायी	291	13
भवेत्	भवेत्	302	12
Remarks on the sources of the GV.	Appendices II, IV-V. etc.	97 f	
कालोत्तर	delete	52.	12
		Index IV.	

Dharmaśāstra
Ritual
Sanskrit Lit - Purāṇas

D.G.A. 80.
CENTRAL ARCHAEOLOGICAL LIBRARY
NEW DELHI
Issue record.

Call No.—Sa3S/B.V/Cha-8421

Bīnabāyī & Vīṭ

Title
Sanskrit literature — Kabys
by women authors
C